

64.9 (4 Укр) 48 x 43
С-50

Л. Сміян, Ю. Нікітін, П. Хоменко

Нотаріат в Україні

НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК

**Міністерство освіти і науки України
Національна академія управління
Академія муніципального управління**

Л.С. Сміян, Ю.В. Нікітін, П.Г. Хоменко

НОТАРІАТ В УКРАЇНІ

Навчальний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

НБ ПНУС

721255

**КИЇВ
КНТ
2007**

ББК 67.9(4Ук)75

УДК 34(477)

С 50

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

(Лист № 1.4/18-г від 10.08.2006 р.)

Рекомендовано вченою радою Національної Академії Управління

(Протокол № 3 від 27.04.2006 р.)

Рецензенти:

Я.М. Шевченко, доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України;

В.В. Луць, доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України;

Р.А. Каложний, доктор юридичних наук, професор.

Відповідальний редактор: **Ю.В. Нікітін**, кандидат юридичних наук, доцент.

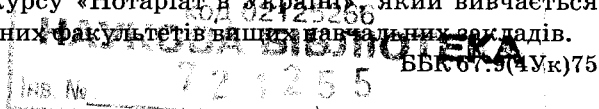
Науковий редактор: **Л.С. Сміян**, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник.

Л.С. Сміян, Ю.В. Нікітін, П.Г. Хоменко

С 50 **Нотаріат в Україні: Навчальний посібник / За ред. Ю.В. Нікітіна. – К.: КНТ, 2007. – 680 с.**

ISBN 966-373-195-8

Підручник розроблено у відповідності до положень Конституції України, Цивільного та Цивільного процесуального кодексів, Закону України «Про нотаріат», Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» та інших нормативно-правових актів України. Структура і зміст підручника визначаються програмою навчального курсу «Нотаріат в Україні», який вивчається студентами юридичних факультетів вищих навчальних закладів.

ISBN 966-373-195-8

© Л.С. Сміян, Ю.В. Нікітін,
П.Г. Хоменко, 2007

© КНТ, 2007

ЗМІСТ

Передмова	8
-----------------	---

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

ГЛАВА 1. Нотаріат в Україні	11
§ 1. Поняття і функції нотаріату	11
§ 2. Виникнення і розвиток нотаріату як правового інституту	14
§ 3. Латинський нотаріат	31
ГЛАВА 2. Предмет, система і принципи нотаріального процесуального права	35
§ 1. Поняття нотаріального процесуального права	35
§ 2. Нотаріальний процес, його зміст та стадії	37
§ 3. Джерела нотаріального процесуального права	39
§ 4. Система нотаріального процесуального права	43
§ 5. Принципи нотаріального процесуального права	44
ГЛАВА 3. Нотаріус	47
§ 1. Вимоги до посади нотаріуса	47
§ 2. Стажування нотаріуса	50
§ 3. Складання кваліфікаційного іспиту	53
§ 4. Свідectво про право на заняття нотаріальною діяльністю	55
§ 5. Присяга нотаріуса	61
§ 6. Права і обов'язки нотаріуса	61
§ 7. Етика нотаріуса	65
ГЛАВА 4. Організація діяльності нотаріату в Україні	68
§ 1. Система нотаріальних органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії в Україні	68
§ 2. Організація діяльності державних нотаріальних контор	70
§ 3. Організація роботи приватних нотаріусів	71
§ 4. Організація діяльності державних нотаріальних архівів	76
§ 5. Організація роботи посадових осіб, на яких покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії	78
§ 6. Вчинення нотаріальних дій консульськими установами України	80
§ 7. Роль органів юстиції щодо регулювання діяльності нотаріату	82
§ 8. Організація діяльності Української нотаріальної палати	86

ГЛАВА 5. Компетенція нотаріальних органів і посадових осіб	
щодо вчинення нотаріальних дій	90
§ 1. Поняття компетенції нотаріальних органів	90
§ 2. Предметна компетенція нотаріальних органів та посадових осіб	91
§ 3. Територіальна компетенція нотаріальних органів і посадових осіб	97
ГЛАВА 6. Загальні правила вчинення нотаріальних дій	101
§ 1. Поняття нотаріальної дії та загальні правила її вчинення	101
§ 2. Місце і строки вчинення нотаріальних дій	102
§ 3. Порядок встановлення особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії	104
§ 4. Перевірка дієздатності фізичних осіб та правоздатності юридичних осіб, які беруть участь у правочинах, а також перевірка повноважень представників	105
§ 5. Підписання нотаріально посвідчуваних документів	108
§ 6. Витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій	110
§ 7. Вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій	111
§ 8. Заходи, що вживаються нотаріусами та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії, при виявленні порушень закону	112
§ 9. Відмова у вчиненні нотаріальної дії	113
§ 10. Поняття і види нотаріальних актів	115
§ 11. Нотаріальне діловодство	117
§ 12. Оплата нотаріальних дій	128

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

ГЛАВА 7. Загальні правила посвідчення правочинів	136
§ 1. Поняття правочину та вимоги до його дійсності	136
§ 2. Характеристика загальних правил посвідчення правочинів ..	139
§ 3. Особливості посвідчення правочинів щодо розпорядження часткою нерухомого майна в спільній власності	146
§ 4. Посвідчення правочинів щодо відчуження нерухомого майна ..	151
§ 5. Посвідчення договорів про відчуження об'єктів незавершеного будівництва	161
§ 6. Посвідчення правочинів щодо відчуження земельних ділянок	163
§ 7. Посвідчення договорів відчуження транспортних засобів	173
§ 8. Посвідчення договорів про приватизацію майна державних підприємств	178

§ 9. Посвідчення договорів найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) або позички транспортних засобів	194
§ 10. Посвідчення договорів найму (оренди) житла для проживання	202
§ 11. Посвідчення договору застави (іпотеки)	205
§ 12. Посвідчення установчих договорів господарських товариств	217
§ 13. Посвідчення договорів ренти	218
§ 14. Посвідчення договору довічного утримання (догляду) та договорів про надання утримання	219
§ 15. Договір управління майном	224
§ 16. Представництво і довіреність	227
§ 17. Посвідчення договорів доручення	231
§ 18. Шлюбний контракт	232
§ 19. Спадковий договір	235
§ 20. Посвідчення заповітів	238
ГЛАВА 8. Видача свідоцтва виконавцю заповіту	247
§ 1. Порядок призначення та обов'язки виконавця заповіту	247
§ 2. Порядок видачі свідоцтва виконавцю заповіту	248
ГЛАВА 9. Видача свідоцтва про право на спадщину	250
§ 1. Загальні положення про спадкування.	250
§ 2. Порядок видачі свідоцтва про право на спадщину	256
ГЛАВА 10. Охоронні нотаріальні дії	267
§ 1. Встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також фізичної особи, місце перебування якої невідоме	267
§ 2. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна та їх процесуальний порядок	268
ГЛАВА 11. Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя	276
§ 1. Поняття і значення видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя	276
§ 2. Порядок видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя	278
ГЛАВА 12. Видача свідоцтва про придбання арештованого нерухомого майна, а також заставленого майна з публічних торгів (аукціонів). Видача свідоцтва про придбання майна, що є предметом іпотеки	281

§ 1. Видача свідоцтва про придбання арештованого нерухомого майна, а також заставленого майна з публічних торгів (аукціонів)	281
§ 2. Видача свідоцтва про придбання майна, що є предметом іпотеки	285

**ГЛАВА 13. Накладання заборони відчуження нерухомого
та рухомого майна 287**

§ 1. Поняття і підстави накладання заборони відчуження нерухомого та рухомого майна	287
§ 2. Процесуальний порядок накладання заборони відчуження нерухомого та рухомого майна	288

**ГЛАВА 14. Засвідчення вірності копій документів і виписок з них,
справжності підписів і вірності перекладу 292**

§ 1. Засвідчення вірності копій документів та виписок з них	292
§ 2. Засвідчення справжності підпису на документах	295
§ 3. Засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу	298

**ГЛАВА 15. Нотаріальне посвідчення безспірних
юридичних фактів 300**

§ 1. Посвідчення факту, що громадянин є живим, та факту перебування громадянина в певному місці	300
§ 2. Посвідчення тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці	301
§ 3. Посвідчення факту часу пред'явлення документів	302

ГЛАВА 16. Передача заяв фізичних та юридичних осіб 304

§ 1. Поняття і значення передачі заяв фізичних та юридичних осіб	304
§ 2. Процесуальний порядок передачі заяв	304

**ГЛАВА 17. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів,
прийняття документів на зберігання 307**

§ 1. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів	307
§ 2. Прийняття документів на зберігання	312

ГЛАВА 18. Вчинення виконавчих написів 314

§ 1. Поняття і значення виконавчого напису	314
§ 2. Умови і порядок вчинення виконавчих написів	315
§ 3. Процесуальний порядок вчинення виконавчих написів за конкретними видами заборгованостей	323

ГЛАВА 19. Вчинення протестів векселів	340
§ 1. Поняття та значення векселя	340
§ 2. Порядок вчинення протестів векселів	343
ГЛАВА 20. Пред'явлення чеків до платежу та посвідчення неоплати чеків	350
§ 1. Поняття чека як форми безготівкових розрахунків	350
§ 2. Процесуальний порядок пред'явлення чеків до платежу, посвідчення неоплати чеків та вчинення виконавчого напису на чеку	355
ГЛАВА 21. Вчинення морських протестів	357
§ 1. Поняття і значення вчинення морських протестів	357
§ 2. Процесуальний порядок вчинення морських протестів	358
ГЛАВА 22. Застосування нотаріусом законодавства іноземних держав. Міжнародні договори	362
§ 1. Застосування нотаріусом законодавства іноземних держав	362
§ 2. Оформлення нотаріусом документів, призначених для дії за кордоном	365
Тести	372
Список використаних і рекомендованих джерел	381
ДОДАТКИ	384
Додаток 1. Етичний кодекс нотаріусів Європи	384
Додаток 2. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. ...	389
Додаток 3. Наказ «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 3 березня 2004 р. № 20/5	428
Додаток 4. Наказ «Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України» від 27 грудня 2004 р. № 142/5/310	547
Додаток 5. Наказ «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів України» від 25 серпня 1994 р. № 22/5	611
Додаток 6. Наказ «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства» від 3 лютого 1994 р. № 6/5	638
Додаток 7. Постанова «Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених» від 15 червня 1994 р. № 419	661
Додаток 8. Наказ «Про затвердження Положення про державний нотаріальний архів» від 7 лютого 1994 р. № 8/5	673

Передмова

На сучасному етапі проблеми побудови правової держави, забезпечення охорони прав і законних інтересів людини і громадянина, імплементації норм міжнародного права ставлять перед суспільством нові складні завдання. Перехід до ринкової форми господарювання, створення нових видів економічної діяльності потребують внесення істотних коректив і правове регулювання у економічних відносин, формування і розвиток нових інститутів, до яких належить і відносно новий, як для України, інститут нотаріату.

Роль нотаріату в правовому забезпеченні економічних відносин підтверджено світовою практикою. Це пояснюється тим, що діяльність нотаріату відчутно впливає на різні аспекти суспільного життя. Від якості його роботи залежать нормальне функціонування цивільного обороту країни, ефективність охорони і захисту майнових прав та законних інтересів громадян і організацій. Активне залучення нотаріату в регулювання економічних відносин створює більшу стійкість і гарантованість у поведінці учасників цивільних правовідносин, дає можливість скоротити кількість правопорушень, ліквідує об'єктивні передумови їх вчинення.

На практиці нотаріус є найбільш доступним захисником прав і законних інтересів громадян, здатним юридично закріпити майнові і особисті немайнові права учасників безспірних правових відносин. Так, статистика свідчить, що кількість нотаріальних дій у 2004 році, в порівнянні з 1990, зросла з 4532 тис. до 17207 тис., тобто майже у 4 рази.

Відбулись суттєві зміни й у ставленні до посади нотаріуса. За останнє десятиріччя престиж професії нотаріуса значно зріс. В цих умовах надзвичайно важливим питанням є підготовка висококваліфікованих нотаріусів, з високими моральними якостями і відчуттям особистої відповідальності за свою діяльність.

Все це потребує як посилення правового регулювання господарських відносин, так і вдосконалення правового регулювання діяльності нотаріальних органів, яка все ще далека від ідеалу. Основна складність у вирішенні цієї проблеми полягає у правильному виборі основних напрямів подальшого вдосконалення діяльності нотаріату в Україні, а це значною мірою залежить від

готовності суспільства сприйняти новації, що пропонуються у сфері реформування нотаріату і в правовій політиці держави відносно його подальшого розвитку.

Підготовка нового навчального посібника «Нотаріат в Україні» обумовлена низкою, як внутрішніх, так і зовнішніх обставин, до яких слід віднести такі:

По-перше, потребою приведення навчального матеріалу у відповідність до положень нового Цивільного кодексу від 16 січня 2003 р., Цивільного процесуального кодексу від 18 березня 2004 р., Земельного кодексу від 25 жовтня 2001 р., Сімейного кодексу від 10 січня 2002 р., Господарського кодексу від 16 січня 2003 р.

Будучи найважливішими джерелами матеріального і процесуального права, вони вносять ряд новацій у сферу правового регулювання соціально-економічних відносин в Україні і безпосередньо стосуються нотаріальної діяльності.

По-друге, після видання останніх підручників минуло близько п'яти років, і за цей час до Закону України «Про нотаріат» законодавцем внесено ряд важливих змін та доповнень, зокрема відносно компетенції приватних нотаріусів і деякі інші, а також Міністерством юстиції України прийнята нова редакція Інструкції «Про порядок учинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 3 березня 2004 р., які потребують відповідного висвітлення в учбовій літературі.

По-третє, у виданих раніше підручниках з нотаріату, на думку автора, недостатньо висвітлена історія розвитку нотаріату в Україні та в деяких розвинутих європейських країнах, зокрема проблеми правової політики держави щодо нотаріату, його сучасні організаційно-правові основи в контексті порівняльного правового вивчення світового і вітчизняного досвіду, що є дуже важливим на сучасному етапі приведення у відповідність норм нотаріально-процесуального права України до європейських стандартів. Слід також відзначити, що впровадження інституту нотаріату в нашій країні після тривалої перерви має і позитивні моменти — це можливість використовувати досвід інших країн, зокрема тих, що об'єднались у Міжнародний союз латинського нотаріату. Цей союз вирішує питання вдосконалення та уніфікації національного нотаріального законодавства, обміну досвідом між країнами-учасниками, забезпечення незалежності професії нотаріуса водночас із контролем за ним з боку держави.

Структура і зміст посібника визначається програмою навчального курсу «Нотаріат в Україні» юридичного факультету ВНЗ

«Національна академія управління». У ньому відображено сучасний стан нотаріальних правовідносин, а також досягнення науки і правозастосовчої діяльності нотаріату. Посібник розроблено у відповідності до положень Конституції України, Цивільного та Цивільного процесуального кодексів, Закону України «Про нотаріат», Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» та інших нормативно-правових актів України.

Навчальний посібник призначається для студентів, аспірантів, викладачів юридичних факультетів вищих навчальних закладів України, наукових робітників, а також нотаріусів.

Автори висловлюють щире подяку доктору юридичних наук, професору, академіку Академії правових наук України Я.М. Шевченку, доктору юридичних наук, професору, академіку Академії правових наук України В.В. Луцю та доктору юридичних наук, професору Калюжному Р.А. за рецензування рукопису підручника.

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

ГЛАВА 1. Нотаріат в Україні

§ 1. Поняття і функції нотаріату

У вітчизняній юридичній науці на сучасному етапі не сформовано єдиного погляду на поняття «нотаріат». Так, можна виділити щонайменше три основні точки зору відносно визначення цього правового інституту. Найбільш поширеним в юридичній літературі є законодавче визначення нотаріату як системи органів та посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. При цьому, на думку деяких авторів, наведене поняття включає суб'єктивну сторону поняття «нотаріат» як сукупність існуючих органів і посадових осіб, яким надано повноваження із вчинення нотаріальних дій, та об'єктивну сторону цього поняття — коло нотаріальних дій, які ці органи та посадові особи можуть вчиняти відповідно до чинного законодавства, тобто посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законом¹.

Але за останній час наведене визначення піддається в спеціальній літературі серйозній критиці з тієї підстави, що воно регулює організаційну структуру та загальну спрямованість нотаріату як системи, орієнтованої на вчинення ряду нотаріальних дій. Проте не розкривається нерозривний правовий зв'язок нотаріату зі спеціальною процедурою, не підкреслюється характер взаємовідносин системи нотаріальних органів із державою. Тому під поняттям «нотаріат» цими авторами пропонується розуміти структуру нотаріальних органів, на яку покладається правоохоронна і правозахисна державна функції, що має здійснюватись відповідно до змісту нотаріального процесу і процедури, передбаченої чинним законодавством України².

Не дивлячись на те, що у вказане поняття нотаріату було внесено низку важливих додаткових ознак, які роблять його більш повним, авторам все ж не вдалось повністю уникнути деяких притаманних йому недоліків і формальних ознак.

¹ Радзівєвська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник/За відп. ред. Л.К. Радзівєвської. — К.: Юрінком Інтер, 2000 р. — с. 7-8.

² Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. — К.: А.С.К., 2001. — С. 37.

Щоб зрозуміти сутність поняття, яке досліджується, потрібно виділити його тотожність і відмінність порівняно з іншими інститутами. Провести розмежування тут можна, взявши за основу найбільш суттєві характеристики нотаріату, які притаманні тільки йому. Більш поглиблене вивчення показує, що поняття нотаріату має багато значень, серед яких можна виділити принаймні чотири:

- нотаріат як система органів і посадових осіб;
- нотаріат як галузь (підгалузь) права;
- нотаріат як галузь законодавства;
- нотаріат як наукова та навчальна дисципліна.

Виходячи з поданих положень, найбільш повним і науково обґрунтованим є, на нашу думку, таке визначення. **Нотаріат в Україні** — це правовий інститут, покликаний забезпечувати позасудову охорону та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад, а також держави шляхом вчинення в межах безспірних правовідносин нотаріальних дій уповноваженими на те органами та посадовими особами.

В цьому визначенні наведені всі характерні риси нотаріату як правового інституту: позасудова охорона та захист прав і законних інтересів, *безспірність* правовідносин, щодо яких вчиняються нотаріальні дії, здійснення нотаріальних дій *уповноваженими* на те органами та посадовими особами, а також функції нотаріату: *охорони та захисту*.

Основні функції нотаріату необхідно виділити для визначення його загальних та специфічних завдань. Як бачимо сучасні теоретичні джерела, присвячені інституту нотаріату, в основному визначають функції нотаріату залежно від того місця в правовій системі України, куди вони відносять нотаріат. З огляду на це цікавою та обґрунтованою є позиція С.Я. Фурси та Є.І. Фурси, які відносять нотаріат до правоохоронних та правозахисних органів залежно від виконуваних ним функцій³.

Функції нотаріату як правоохоронного та правозахисного інституту полягають в такому:

1. *Охорона та захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, територіальних громад, а також держави.* Слід відзначити, що в юридичній літературі дискусія щодо того, чи пов'язана діяльність нотаріальних органів з охороною або з захистом прав та законних інтересів громадян, набрала досить ве-

³ Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. — К.: А.С.К., 2001. — С. 12.

ликого розмаху. Розмежування цих взаємопов'язаних понять, на думку авторів, лежить у площині моменту настання порушення цих прав та інтересів. Можна повністю підтримати їхню позицію відносно того, що охорона — це потенційна можливість захисту прав та інтересів громадян, коли фактично зазіхання на них ще не сталося, тоді як захист може розглядатись як конкретна дія, яка виникає з початком правопорушення. Нотаріальні органи в основному виконують правоохоронну функцію, але нотаріальна діяльність може бути засобом захисту прав, наприклад, у разі вчинення виконавчих написів, протестів векселів, посвідчення неоплати чеків. Таким чином, нотаріальні дії забезпечують захист і охорону важливих прав та інтересів громадян і організацій, які пов'язані з їхнім життям і діяльністю, стосуються їхніх майнових інтересів та гарантують подальшу реалізацію інших суттєвих прав.

2. Нотаріус, застосовуючи норми матеріального і процесуального права, впливає на правовідносини між суб'єктами, наприклад, встановлюючи в договорі конкретні права та обов'язки сторін, а отже, має місце *праворегулююча* функція нотаріату.

3. Також нотаріат виділяється як орган, який має право аналізувати вимоги закону і робити висновки щодо можливості або неможливості застосувати це положення законодавства для виконання покладених на нього функцій і реалізації волевиявлення громадян⁴. Це входить в поняття *правоаналізуючої* функції. Нотаріус має право визначати межі дозволеної поведінки в урегульованих законом правовідносинах, тоді, коли надається можливість для декількох альтернативних варіантів правової поведінки, а також тоді, коли такі правовідносини взагалі не мають аналогів.

4. Підтверджуючи законність і достовірність нотаріальної дії, нотаріус виконує ще одне важливе завдання — *запобігає можливим правопорушенням*. Так, скажімо, якщо нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулися заінтересовані особи, не відповідає закону, нотаріус відмовить у її вчиненні, запобігши в такий спосіб правопорушенням і можливим негативним наслідкам для цих осіб⁵.

5. Завдання запобігання правопорушенням шляхом *підвищення правосвідомості та правової обізнаності громадян* виконується через правові консультації, роз'яснення наслідків вчи-

⁴ Фурса С.Я., Фурса С.І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. — К.: А.С.К., 2001. — С. 15.

⁵ Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник/За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000 р. — С. 10.

нення нотаріальної дії. Адже саме на нотаріуса покладається виконання державного завдання сприяти громадянам у правильно-му, юридично грамотному здійсненні їхніх прав, оскільки юридично необізнаній особі важко знайти шляхи для правильного та законного волевиявлення.

6. Можливість нотаріальної практики *впливати на законодавчість* передбачає те, що під час застосування законодавства нотаріусами випливають певні неузгодженості, прогалини, які потребують вирішення. В ідеалі нотаріальна діяльність впливатиме на подальше вдосконалення не тільки нотаріального процесуального законодавства, а й норм матеріального права.

§ 2. Виникнення і розвиток нотаріату як правового інституту

Історичний досвід свідчить, що діяльність нотаріуса нерозривно пов'язана із судовою діяльністю, оскільки нотаріуси найчастіше знаходились при судах, реєстрували угоди, виконували роль судових секретарів і самі були претендентами на судові посади. В процесі розвитку цього інституту вирішували низку важливих завдань — забезпечення стабільності цивільного обороту, зниження судового навантаження за рахунок зменшення кількості суперечок про нікчемність і заперечність операцій, вирішення конфліктів без втручання суду, на підставі складеного нотаріусом документа, що підлягає примусовому виконанню. Водночас діяльність нотаріуса служила і для підвищення юридичної обізнаності населення, оскільки в процесі цієї діяльності роз'яснювалося значення всіх положень операції і наслідків їх застосування, наміри здійснення нотаріальних дій сторін приводилися у відповідність з чинним законодавством.

Виникнення певних зародків нотаріату в період античності та раннього середньовіччя дає підставу дійти висновку про його тісний зв'язок із суспільним устроєм, сімейним, спадковим і речовим правом. Істотною передумовою виникнення і розвитку нотаріату була наявність писемності та розвинутих товарно-грошових відносин.

Спершу нотаріат виник як різновид адміністративної діяльності; так, тисячоліття тому у Вавилоні, Єгипті, Іудеї існували писарі-канцеляристи, які вели численні прибутково-витратні книги, періодично складали кадастр усіх земель у країні, переписували населення і його майно. Окремі посадові особи, що забез-

печували формування доказів, в Стародавньому Єгипті називались агорономами, а в Греції — ієромемнеси чи епістати, і були священнослужителями.

Одні з перших форм нотаріату можна знайти і в старогрецькій державі. Ґрунтуючись на аналізі прадавніх рукописів, історики дійшли висновку, що ізраїльтяни познайомилися з писемністю, коли знаходилися в Єгипті, і стали активно використовувати її в державних справах і в процесі судочинства. Приблизно з середини II тисячоліття до н.е. про книги і державні письмові акти згадується вже як про звичне явище.

За одними джерелами, нотаріат як інститут має давні традиції в історії Греції, де, розвинувшись за законодавством Солона, розквітнув в епоху еллінізму, особливо за часів Птолемея, а пізніше через Єгипет потрапив до Риму; де його подальший розвиток відбувався під впливом еллінського законодавства, зміцнів у Візантії за допомогою відомих законів Юстиніана та головним чином — завдяки першій главі Книги Єпарха Імператора Лео VI Мудрого, яка становить перший в історії Нотаріальний кодекс.

Але більш традиційно виникнення власне нотаріату відносять до часів Стародавнього Рима в період республіки (приблизно III ст. до н.е.), коли з'являються службові особи, обов'язком яких було підведення правового випадку під ту чи іншу формулу (в давньоримському праві панував суворий формалізм, а тому дотримання формул було обов'язковим для всіх, хто звертався до судових установ). До таких осіб належали передусім численні писарі, частина з яких перебувала на службі при посадових особах римського управління і суду. В період імперії такі писарі почали об'єднуватись у канцелярії при римських магістратах із складною бюрократичною організацією. Поряд із офіційними існували приватні писарі (іноді раби), які відігравали роль своєрідних власних юрисконсультів у приватних осіб. Згодом виник ще окремий клас вільних людей — табеліони, які, не перебуваючи на державній службі, також займалися складанням юридичних актів і судових документів для замовників та отримували за це винагороду. Свою діяльність вони здійснювали в конторах, що розташовувались у визначених публічних місцях. Джерела називають їх разом з юрисконсультами і адвокатами, отже, їх суспільний статус був досить високим.

Проте діяльність табеліонів, незважаючи на неухильний нагляд державної влади в особі дефензорів, не тотожна сучасній діяльності нотаріату, оскільки вчинювані ними акти не мали

юридичної вірогідності, а отже не були наділені жодними перевагами перед звичайними приватними документами.

Спільність із сучасним нотаріатом мав інший інститут римського права, а саме явка табеліональних документів у суді із занесенням їх до протоколу. Такому посвідченню підлягали не лише угоди, вчинення яких у такій формі передбачалося законом (дарування на великі суми, судові заповіти), а й інші документи залежно від волі сторін на це. Окрім засвідчення приватних актів, що надавало їм особливу силу і значення безспірних документів, надавалась також юридична допомога сторонам.

Слід відзначити, що саме слово «нотаріус» походить від латинського *notae* — особливі стенографічні знаки, що використовуються в листі під диктування.

Табеліони і нотарії (тобто писці) — зародок того величезного інституту, який, отримавши в Італії широку організацію з боку законодавства і нове ім'я «нотаріат», разом з римським правом акцептований і асимільований європейськими державними системами. Тим не менш точно визначити час виникнення цієї установи не є можливим.

Розвинувшись у Римській імперії, інститут табеліонату зберігся і після навали варварів — так, деякі законодавчі акти (наприклад, Едикт Ротарі (643 р.), закон Лиутпранда (713–755 р.) встановлюють обов'язковість дотримання певної письмової форми для найважливіших угод і визначають коло осіб, що здійснюють їх складання (так звані канцелярії), та, крім цього, присутні в судових засіданнях, здійснюють ведення протоколів, складають судові рішення і документи про найважливіші угоди, що відбувалися на народних зборах, керуючись у своїй діяльності формулами, виробленими ще під час Римської імперії⁶.

Нотаріат в Європі. Розвал Римської імперії не викликав суттєвих реформ у внутрішньому устрої раніше підвладних їй земель. Крім того, істотне збільшення цивільного обороту потребувало стабільного і безконфліктного характеру відносин, а це можливо досягти тільки шляхом зменшення кількості незаконних і заперечних операцій. В цих умовах найважливішим методом вирішення вказаної проблеми була обов'язкова участь неупередженого і юридично грамотного арбітра, що призначається державою, тобто нотаріуса.

⁶ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотаріат и нотариальный процесс. — Х.: Консум., 1999. — С. 6.

У зв'язку з тим, що в історії Європи тривалим був період церковної юрисдикції з певної категорії справ, існував так званий церковний нотаріат. Спочатку (приблизно III ст. н.е.) при єпископах, а згодом і при абатах та інших церковних урядниках під час їх бесід із народом були присутні спеціальні особи (нотаріуси), зобов'язані записувати такі бесіди і складати протоколи. Створивши інститут нотаріату як установу, яка відповідала потребам церковного управління, церква надає послуги населенню, а також призначає нотаріусів для вирішення питань простих мирян. Таким чином, світський нотаріат мовби одержує легітимність від верховної церковної влади.

Аналіз історії розвитку інституту нотаріату в Європі показує, що ті нотаріальні установи, які склалися під час правління Карла Великого, пустили глибоке коріння та досягли повного розвитку лише в Італії, де вони знайшли сприятливий для себе ґрунт, підготовлений римським правом; у Франції ж і в Німеччині вони проіснували недовго і вже згодом, після розпаду імперії, прийшли до повного занепаду. Таке становище нотаріату в цих країнах продовжувалось до того часу, поки в XII ст. Франція, а у XIV ст. — Німеччина не провели рецепцію нотаріального інституту в тому вигляді, в якому він існував в Італії (обов'язкова авторизація нотаріусів; вимоги до кандидатів на посаду: стать, вік, моральні критерії, складання іспиту; організація нотаріальних корпорацій, які здійснювали нагляд за діяльністю її членів).

У франкській державі було створено королівську канцелярію, до складу якої входило декілька нотаріусів. Очолював канцелярію референдарій, а згодом — канцлер. Крім того, при Каролінгах була утворена особлива канцелярія при вищому судовому органі, члени якої, нотаріуси, крім контрасигнування королівських грамот і дипломів, посвідчували також і приватні документи, в результаті чого останні набували характеру публічних актів. Значення їх було настільки великим, що оспорування таких документів заборонялося під страхом смертної кари. На місцях при окремих судових і адміністративних органах також перебували нотаріуси, які вносились у списки імператорської канцелярії. Таким чином, провінційний нотаріат із вільної професії перетворився на державну посаду, що авторизувалася самим імператором.

Першу ж реформу у французькому нотаріаті зробив Людовік IX Святий, який у 1270 р. запровадив 60 посад нотаріусів при Паризькій судовій палаті. У 1300 і 1302 рр. він, Людовік IV Красивий, за-

лишивши за собою право призначати нотаріусів, розповсюдив цей інститут на всю Францію. Королівським указом 1304 р. створюється реєстр, в який кожен нотаріус повинен був вносити заповіти, договори, а також розміри зборів за виконані ним дії. При Франциску I і Генріху II (XVI ст.) потреби королівської скарбниці викликають зростання кількості нотаріусів шляхом розподілу нотаріальних функцій. Нотаріуси складають оригінали документів, табеліони — засвідчують копії з оригіналу і просто копії; охоронці печаток ставлять печатки для надання актам обов'язкової сили, а охоронці записів забезпечують збереження документів. У 1597 р. Генріх IV і в 1706 р. Людовик XIV об'єднують ці різноманітні функції у рамках однієї посади. Розрізнялися королівські нотаріуси, компетенція яких розповсюджувалася на судові округи (за винятком нотаріусів Парижа, Орлеана, Монпельє, які були повноважними в межах усієї Франції), і сеньйоральні, яких призначали сеньйори. В такому вигляді інститут французького нотаріату проіснував до Великої Французької революції, коли 27 вересня — 6 жовтня 1791 р. був обнародований закон, який разом із скасуванням феодальної системи позбавив сеньйорів права призначення нотаріусів, відмінив купівлю-продаж посади нотаріуса і встановив єдину для всіх територію діяльності — департамент. Закон від 16 березня 1803 р. вважається основоположним законом французького нотаріату⁷.

У Німеччині появу нотаріусів італійського типу відносять до XIV ст. Імператор Максиміліан I у 1512 р. видав перший нотаріальний статут, який детально регламентував діяльність нотаріусів. Подальший розвиток цього інституту відбувався шляхом прийняття окремих партикулярних законів для різних місцевостей Німецької імперії, яка на той час була роздробленою. На початку XIX ст. у деяких німецьких державах відбувається рецепція французького права, що мала значний вплив на розвиток нотаріального інституту. В Німеччині поступово починають з'являтися різноманітні законодавчі акти, зразком для яких був французький закон 1803 р. Аналіз німецьких законів кінця XIX — початку XX ст., які регулювали діяльність нотаріату, свідчить, що вони в багатьох положеннях запозичили основні принципи французького нотаріату (можливість безпосереднього примусового виконання нотаріальних актів, позитивний характер посади

⁷ Л. Ясінська. Виникнення та розвиток інституту нотаріату / Інтернет видання «Юриспруденція online». — 08.09.2004.

нотаріуса та ін.). Разом з тим спостерігається відсутність суворої межі між спірною і безспірною юрисдикцією, наслідком чого було підпорядкування нотаріусів нагляду судових установ і надання останнім деяких нотаріальних функцій⁸. Вся багатотисячолітня історія нотаріальних органів в Європі підтверджує той факт, що цей інститут, на відміну від спірної судової юрисдикції, розвивався як безспірна публічна юрисдикція.

Збереження за римським правом його попереднього значення справило могутній вплив на правові системи новостворених об'єднань, а в результаті в країнах Європи отримав свій розвиток і нотаріальний інститут. У зв'язку з цим система організації нотаріальної діяльності, за якої нотаріуси, залишаючись особами вільної професії, здійснювали свої функції як представники держави, отримало назву латинського нотаріату.

До початку ХХ ст. у законодавстві більшості європейських країн були розроблені єдині принципи у визначенні поняття «нотаріус». У Франції нотаріус є особою вільної професії, за яким держава визнає функції офіційної особи з повноваженнями надавати актам і контрактам такий само ступінь довіри, начебто ці документи виходили з державних органів.

Щодо розвитку нотаріату в країнах, де склалася англо-саксонська система права («common law»), слід зазначити, що певної самостійної структури та системи нотаріальних органів у цих країнах сформовано не було, що пояснюється відмінністю самої правової системи прецедентного права та невеликим значенням письмових доказів — за загальним правилом, для дійсності договорів особливої форми не було потрібно. При цьому не сформувався поняття, яке б точно відповідало континентальному «публічному документу». Вчинення нотаріальних дій покладалося на суддів та судових чиновників, однак фактично існували і нотаріуси, коло дій яких складає вчинення за бажанням осіб, що звернулися, різного роду актів цивільного права, зберігання оригіналів актів, посвідчення певних обставин і дат.

Також було б доцільним ознайомлення з досвідом становлення нотаріату в таких країнах, як Польща та Румунія.

Нотаріат в Польщі спершу було запозичено з Італії та впроваджено завдяки впливу католицької церкви ще в XV столітті, коли канцлер Ян Замойський отримав від Ватикану привілей для нав-

⁸ Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. — Харьков: Консум, 1999. — 240 с.

чання публічних нотаріусів в Замойській академії. Цей рік став відліковою точкою переходу від канонічного права до системи римського нотаріату. Під час численних територіальних змін у різні часи функціонували різні системи нотаріату. Після Другої світової війни за часів Польської Народної Республіки, згідно з законом від 1951 року, нотаріат стає державним органом під наглядом міністерства юстиції. В 1989 році в Польщі було прийнято закон про нотаріат, який відмінив дію закону 1951 року, та було впроваджено систему органів нотаріату подібну до тієї, що діє зараз в Україні. Існували державні нотаріальні контори та нотаріуси, що здійснювали індивідуальну нотаріальну практику. 14 лютого 1991 року було прийнято новий закон, яким було визначено дворічний перехідний період до приватного нотаріату⁹.

Перші форми нотаріальної організації з'явилися на території Румунії у XIII столітті. Якщо ж перейти до наших часів, то відповідно до положень Декрету від 1950 року в Румунії бере початок існування державного нотаріату. Державні нотаріуси були організовані як адміністративні органи зі специфічними повноваженнями безконфліктної процедури. Нотаріальна діяльність координувалася Міністерством юстиції, а державні нотаріуси були віднесені до державних службовців. З прийняттям же Закону про приватний нотаріат та нотаріальну діяльність було закладено основи для переходу до функціонування єдиного нотаріату на приватних засадах.

«Заміна» ця відбулася миттєво, «за одну ніч», без наявності будь-якого перехідного періоду чи змішаної системи. Якщо 16 листопада 1995 року нотаріальна діяльність була в компетенції держави, то наступного дня, 17 листопада, ці функції вже отримали приватні нотаріуси, які, маючи досить широку автономію, однак здійснюють її під егідою Міністерства юстиції¹⁰.

Внаслідок цього перетворення поліпшилась якість нотаріальних послуг та зросла кількість вчинюваних нотаріальних дій, державний бюджет був звільнений від витрат на утримання офісів державних нотаріатів, в той же час надходження до державного бюджету, які забезпечує діяльність нотаріусів, значно зросли, а зайнятість у нотаріальній сфері за останні роки зросла майже в 10 разів.

⁹ Радишевський Б. Організація нотаріату в Польщі // Нотаріат для вас. — 2001. — № 5. — С. 16.

¹⁰ Становлення вільного нотаріату в Румунії // Нотаріат для вас. — 2001. — № 12. — С. 6.

В Росії деякі функції нотаріату спершу виконували церковні органи. Так, про зберігання різного роду договорів та інших документів в православних храмах свідчать пам'ятники російського права — Новгородські і Псковські судові грамоти.

Виникнення і становлення нотаріату в Росії свідчить про те, що його найбільш загальні закономірності появи та розвитку, як і в інших країнах, тісно пов'язані з розвитком цивільного обороту. Його початкове призначення становить забезпечення потреб суспільства у сприяттні громадянам у здійсненні операцій і юридичному закріпленні прав. Наділення нотаріуса функціями незалежного державного арбітра спричинило визнання за документами, складеними з участю нотаріуса, статусу публічних, тобто таких, що мають підвищений ступінь довіри, і внаслідок цього підвищену доказову і виконавчу силу.

Перший етап історії нотаріату дореволюційної Росії розпочався з XV століття, а саме з виникнення інституту так званих «площадних піддячих» — своєрідних професійних писарів, які спеціалізувалися на оформленні угод, пов'язаних із переходом прав на окремі види майна та оформленням їх належним чином, за умов додержання яких документація й набувала характеру безспірної.

Цей період характеризувався вільним розвитком інституту площадних піддячих під номінальним контролем держави, пов'язаним із призначенням «на площу» указом царя. Особа, що бажала бути площадним піддячим, подавала царю чолобитну з проханням про призначення, при цьому виборні старости повинні були дати їй моральну та ділову характеристику, а вся корпорація професійних писарів несла за члена своєї громади кругову поруку на випадок заподіяння шкоди від його діяльності¹¹.

У XVII–XVIII ст. державне регулювання нотаріальною справою зазнає численних змін. За часів царювання Петра I інститут площадних піддячих було скасовано і їхнє місце зайняли кріпосні писарі. Документи оформлювались у Палаті кріпосних справ, пізніше — в Юстиц-колегії та у губернаторів¹². Однак виявлені чиновниками абсолютна некомпетентність та хабарництво примусили Петра I повернути кріпосні справи до ведення площадних піддячих із встановленням суворого нагляду за їх діяльністю та

¹¹ Полтавская Н., Кузнецов В. Нотариат: Курс лекций. — М.: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова., 1999. — С. 5.

¹² Правовые основы деятельности нотариата / Под ред. В.Аргунова. — М.: Издательство БЕК, 1994. — С. 15.

повною залежністю від урядових органів. Як бачимо, цей період характеризується також і тим, що формування нотаріальних органів та порядок вчинення нотаріальних дій визначається окремими наказами царя. У 1775 році за наказом Катерини II нотаріальні функції було покладено на суди, а в подальшому неодноразово передавались різним установам, цивільним, повітовим судам, кріпосним відділенням. Нормативно-правове регулювання нотаріальної діяльності на цей час має децентралізований, несистемний та суперечливий характер.

Другий етап розпочався одночасно із судовою реформою 1864 року: приймається Положення, про нотаріальну частину (1866 р.), основною метою якого було відокремлення нотаріальної частини від судової. В Росії виникли дві відособлені нотаріальні установи: кріпосна (якій приділялась особлива увага з боку держави) та власне нотаріальна. Згідно з Положенням, в містах почали засновуватись посади нотаріусів, які перебували під віданням судів і призначалися на посади старшими головами судової палати за поданням голів окружних судів. У місцевостях, де присутність нотаріуса визнавалася необхідною, але бажаних зайняти вакансію не було, передбачалося призначення нотаріуса від уряду. Нотаріус, що призначався від уряду, був державним службовцем, користувався такими ж перевагами, і правами як і секретар окружного суду, винагорода йому призначалася на розсуд міністерства юстиції¹³.

Наприкінці XIX ст. у Російській імперії склалися чотири групи органів і посадовців, що мали право вчиняти нотаріальні дії:

- 1) публічні (городові) нотаріуси;
- 2) біржові маклери і нотаріуси, корабельні маклери;
- 3) вузькоспеціалізовані маклери: судноплавних справ, державного комерційного банку, приватні, слуг і робочого люду, цехові, ремісничих управ тощо;
- 4) магістрати, ратуші, думи, митні урядовці, станові пристави, торговельні словесні суди.

Заборонялося призначати нотаріусами людей безграмотних. Кандидати на посаду нотаріусів відбиралися з числа урядовців на основі спеціального конкурсу. Після призначення на посаду вони приносили присягу.

При виконанні нотаріальних обов'язків було необхідно:

— встановити особу сторін;

¹³ Козьяков Ю.М. Нотаріат: історія та сучасність (короткий огляд) // Нотаріат для вас — 1997. — № 3. — С.12

- перевірити правоздатність і дієздатність сторін;
- перевірити автентичність договору і встановити його відповідність чинному законодавству;
- записати договір у книгу (реєстр);
- стягнути мито і збори;
- на оригіналі договору зробити напис, що містить час засвідчення і номер у книзі.

Після Лютневої революції 1917 р. нотаріат певний час діяв без будь-яких змін. Тимчасовий уряд, щоправда, намагався заборонити операції з нерухомістю і землею, проте під тиском був вимушений відмовитися від своїх намірів. Загалом, дії, що відносяться до компетенції нотаріату в період 1917–1921 рр., виконували залежно від змісту акту різні органи радянської влади на місцях: відділи юстиції, соціального забезпечення, відділи записів актів цивільного стану й ін.

Разом з тим розвиток господарського життя країни вимагав установа державного контролю за законністю вчинюваних договорів і операцій. У здійсненні такого контролю істотне значення мав нотаріат як особливий інститут у системі органів радянської юстиції. 4 жовтня 1922 р. РНК РРФСР видав Положення про державний нотаріат, на підставі якого в містах були встановлені нотаріальні контори на чолі з нотаріусами. Нагляд за діяльністю нотаріусів здійснювала президія губернських рад народних суддів, а керівництво нотаріату належало НКЮ РРФСР.

Нотаріат в СРСР — державний орган, на який покладено оформлення і засвідчення операцій і актів, а також посвідчення фактів, що мають юридичне значення. Згідно з законодавством, нотаріат в СРСР мав на меті зміцнення соціалістичної законності, охорону соціалістичної власності й особистої власності громадян, захист особистих і майнових прав громадян, а також прав і законних інтересів державних установ, підприємств і суспільних організацій.

На нотаріальні органи покладалося здійснення і засвідчення договорів і операцій, здійснення протестів векселів, посвідчення безспірних обставин і реєстрація арештів. Положення про нотаріат 1922 р. заклало основи нотаріату, що функціонував в умовах переходу від капіталізму до соціалізму.

Проте 1923 року було введено нове Положення про державний нотаріат, яке значно розширило коло повноважень нотаріальних контор і узгодило ці повноваження з нормами цивільного законодавства.

Радянський нотаріат був включений до складу органів юстиції. Організація і керівництво нотаріатом була покладена на органи судового управління. В 30–50-ті рр. ХХ ст. у нотаріальне законодавство часто вносилися зміни, нерідко без відповідних об'єктивних передумов.

До 1926 р. нотаріальна діяльність в СРСР регулювалося законодавством союзних республік. Першим загальносоюзним актом стала ухвала ЦВК і РНК СРСР 14 травня 1926 р. «Про основні принципи організації державного нотаріату». На основі цієї ухвали були видані положення про нотаріат окремо кожною із союзних республік.

Нагляд і керівництво нотаріатом здійснювали Міністерство юстиції СРСР, міністерства юстиції союзних республік і їх місцеві органи. Відзначимо, що багато наказів і інструкцій Міністерства юстиції СРСР і Міністерства юстиції УРСР з питань нотаріальної діяльності діють донині в частині, в якій вони не суперечать Конституції України.

До ведення нотаріальних органів було віднесене: посвідчення операцій, видача виконавчих написів, здійснення протестів, засвідчення вірності копій документів і автентичності підписів на документах, видача заставних свідоцтв, отримання в депозит предметів зобов'язань, вживання заходів з охорони спадку і видача свідоцтв про спадкоємство, забезпечення доказів, видача свідоцтв про визнання особи безвісно відсутньою. Як правило, нотаріальні дії вчинялися нотаріусом у нотаріальній конторі. За межами контори нотаріус міг вчиняти нотаріальні дії на підставі прохання сторони в разі неможливості її з'явитися в контору з поважної причини. При вчиненні нотаріальної дії нотаріус зобов'язаний був перевірити законність операції або документа, а також упевнитися в правоздатності і дієздатності осіб, що беруть участь в операції, і власноручності їхнього підпису під документами. Було визначено, що нотаріуси зобов'язані дотримуватись таємниці відносно вчинюваних ними нотаріальних дій, а довідки щодо нотаріальних дій видаються тільки учасникам операцій, а також на вимогу прокуратури і судових органів.

У сільських місцевостях, де не було нотаріальних контор, деякі нотаріальні дії (посвідчення договорів контрактації, операцій на суму до 500 крб., засвідчення копій документів, підписів на них тощо) виконувалися сільськими радами. Скарги на дії нотаріусів надходили до народного суду за місцем знаходження нотаріальної контори і розглядалися судом у судовому засіданні з викликом заінтересованих осіб.

Нотаріальне посвідчення операцій, видача виконавчих написів, засвідчення копій документів й інші нотаріальні дії надавали достовірності документам, актам, усували зайві суперечки і забезпечували можливість доведення в суді, сприяючи тим самим забезпеченню соціалістичної законності.

19 липня 1973 р. був прийнятий Закон про державний нотаріат в СРСР. Цей Закон містив норми про задачі та організацію нотаріату в СРСР, принципи його діяльності, компетенцію, загальні правила здійснення нотаріальних дій і застосування законодавства про нотаріат до іноземців і осіб без громадянства. В той період, не дивлячись на велику роботу нотаріусів з надання правової допомоги населенню, роль нотаріату в економічному житті країни була в цілому незначна. За відсутності інституту приватної власності нотаріат виступав як додаток до правової системи держави. В більшості випадків його роль зводилася до посвідчення невеликої кількості операцій і оформлення документів про спадок.

Нотаріат в Україні. В Київській Русі веденню церкви підлягали майже всі сімейні справи, в тому числі щодо спадку, опіки, затвердження духівниць тощо. Для цього при єпископах, як свідчать Номоканон і статuti Володимира, Ярослава та інших київських князів, створювались особливі посади — владики тисяцькі і намісники. Деякі з них роз'їжджали по підвідомчим єпископу областях і здійснювали там «управу». Крім того, при самому єпископі знаходилися священники і диякони, номофілакси і хартофілакси як хранителі книг, грамот і діловодства. Для вирішення цивільних справ, підлеглих церковному суду, при єпископському дворі постійно знаходилися бояри владик і слуги як світські судді і діловоди. В такому вигляді зароджується на Русі нотаріальна діяльність, багато в чому тісно спаяна з церковною владою.

В Новгородській феодальній республіці посадник і тисяцькі мали свою печатку, яка прикладалась до договірних, дарованих і інших новгородських грамот, що свідчить про їх посвідчувально-нотаріальний характер.

«Закон судний людям», виданий Володимиром, разом з його Статутом містив низку норм з цивільного процесу, в тому числі про спадок, заповіти, опіку. Зокрема, щоб заповіт мав законну силу, він повинен бути написаний не менше, ніж при семи свідках. У свідки обиралися люди, що заслуговували на довіру. При складанні заповіту заповідач повинен знаходитися при повному розумі і твердій пам'яті. В заповіті він зобов'язаний вказати душеприказчиків і опікунів, які б після смерті виконали його волю.

Доки Україна входила до складу Російської імперії, розвиток нотаріального законодавства і діловодства останньої визначав відповідні процеси і в Україні. У Російській імперії у першій половині XIX ст. ще не було поділу влади судової і нотаріальної, поки не було реалізовано Положення про нотаріальну частину, затверджене 14 квітня 1866 р. В основу проекту були покладені нотаріальні положення трьох держав: Франції від 16 березня 1807 р., Австрії від 21 травня 1855 р. і Баварії від 1861 р. Нотаріат виокремлювався з відання судів для здійснення актів та інших несудових дій. У містах вводилися посади нотаріусів, котрі призначалися головою судової палати на підставі конкурсу з числа чиновників. Нотаріус мав складати присягу, а також вносити страхову заставу на випадок заподіяння шкоди клієнтові помилковими діями.

Після Жовтневої революції коло повноважень нотаріату звузилося, він став державним. У 1921, 1923 та 1928 роках в Україні було прийнято декілька законодавчих актів про нотаріат, які регулювали діяльність державного нотаріату. 25 грудня 1974 року Верховної Радою Української РСР уперше в історії України було прийнято вищий акт державної влади, котрий регулював діяльність нотаріальних органів — Закон УРСР «Про державний нотаріат» (введений у дію з 1 травня 1975 року). Цей Закон розширював коло нотаріальних дій більше ніж до 20 різноманітних видів. Однак нотаріат залишався незначним додатком правової системи країни. Основним видом його діяльності (більше ніж 70% нотаріальних дій) було посвідчення копій документів, у той час як у країнах із розвиненою правовою системою посвідчення копій документів становить 7–10% від усіх нотаріальних дій¹⁴.

У нашій країні за роки радянської влади нотаріат утратив своє значення, позаяк було скасовано приватну власність на землю, на засоби виробництва. Серед правоохоронних органів він посідав останнє місце, бо його діяльність в основному стосувалася людини, її власності, її прав та інтересів. Людині з вищою юридичною освітою працювати в нотаріальній конторі було не престижно: низька заробітна платня, непристосовані для роботи приміщення, відсутність необхідних технічних засобів, одноманітна і нецікава робота.

¹⁴ Радзієвська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник, 2-ге видання, стереотипне / За відп. ред. Л.К. Радзієвської. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 7.

Нині в системі органів, які здійснюють правоохоронну функцію, важливе місце належить саме нотаріатові. Його роль, значення, авторитет невинно зростають із розвитком нашої державності, що обумовлюється новими економічними відносинами, виникненням приватної власності на засоби виробництва, на землю. Особливо це стосується підприємницької діяльності, пов'язаної з оформленням і реєстрацією договорів, створенням різних форм власності та угод щодо цієї власності. Це спричинило виникнення великої кількості угод, раніше невідомих нашому законодавству, ускладнило їх посвідчення. Відтак виникла потреба в детальному подальшому регулюванні нотаріальних дій, підвищенні кваліфікації нотаріусів та їхньої відповідальності — адже саме від якості роботи нотаріальних органів залежить правильне функціонування цивільного обороту в господарстві, ефективність захисту майнових прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб.

Нового імпульсу розвитку правової системи України, в тому числі й інституту нотаріату, надало проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року. З переходом суспільства до ринкових відносин, законодавчим визнанням рівноправності всіх форм власності, розвитком підприємницької діяльності і процесів приватизації виникла суспільна необхідність введення інституту приватного нотаріату і, відповідно, законодавчого закріплення положень, які надавали б можливість вирішувати питання нотаріальної діяльності без допомоги державних органів. Значним кроком у розвитку нотаріату і його законодавчого закріплення став прийнятий Верховною Радою України 2 вересня 1993 р. і введений з 1 січня 1994 року Закон України «Про нотаріат»¹⁵. Цей Закон став одним з істотних етапів проведення широкомасштабної соціальної реформи в Україні, правової реформи, зокрема, коли поряд з державними нотаріальними органами було введено інститут приватного нотаріату.

Український нотаріат розпочав своє незалежне існування після проголошення незалежної суверенної Української держави. Місце, роль і функції нотаріату були чітко визначені Законом України від 2 вересня 1993 р. «Про нотаріат».

Проголошення незалежності України як суверенної держави, прийняття Конституції України обумовлюють потребу держави в утворенні міцної та стабільної системи захисту прав та законних інтересів своїх громадян.

¹⁵ Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 39. — Ст. 383.

Нотаріат є одним з правозахисних інститутів державної гарантії дотримання законності прав та інтересів кожної людини.

Український нотаріат розвивається та перетворюється в напрямку до професійності, стабільності та фінансової незалежності.

Прийняття Верховною Радою Закону України «Про нотаріат» диктувалося новими економічними умовами, в яких опинилася наша держава, ставши на шлях побудови ринкової економіки. Закон містив чимало нових положень, але основним і революційним було створення інституту приватного нотаріату. Започаткування змін у побудові нової системи нотаріату зумовлювалося дедалі відчутнішою нестачею кадрів нотаріусів у період, коли на систему нотаріату покладалися нові завдання з оформленням договорів приватизації державного майна, коли в цивільно-правовий обіг вводилися нові об'єкти, яких не знало національне цивільне право до періоду перебудови. Обсяг завдань, що покладалися на державний нотаріат, перевищив усі допустимі нормативи на підготовку до вчинення нотаріальних дій. Громадяни чи представники юридичних осіб нерідко не могли вчасно вирішити свої питання через надмірне завантаження нотаріусів. Тому назріла необхідність доступності нотаріальної діяльності. Вирішити всі ці питання простим збільшенням кількості працівників державних нотаріальних контор не уявлялось можливим. Це потребувало значних коштів на утримання приміщень державних нотаріальних контор і заробітну плату державним нотаріусам. У той період і сформувалась ідея започаткування в Україні інституту приватного нотаріату.

Останніми роками у системі захисту прав людини і громадянина зростає роль нотаріату. На сьогодні діяльність нотаріусів не обмежується поставленням відбитка державної печатки на оформлюваному документі. Вони посвідчують різноманітні факти, угоди, доручення, достовірність підписів на документах, пред'являють чеки до платежу, ведуть справи щодо спадщини громадян, роз'яснюють громадянам та юридичним особам їхні права та обов'язки, а також наслідки несумлінного виконання обумовлених у документах умов, вчиняють інші дії, які дають змогу громадянам реалізувати свої права і законні інтереси, гарантовані Конституцією України.

Роз'яснення громадянам їхніх прав і обов'язків як до, так і після вчинення нотаріальних дій, а також роз'яснення несумлінного виконання обумовлених у документах умов є однією з найважливіших функцій нотаріуса. Адже він має виступати як

неупереджений радник і поборник захисту прав усіх сторін угоди та всіх осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій. Законодавство України поклало на нотаріусів важливі повноваження щодо посвідчення угод відчуження квартир, житлових будинків, коштовного майна, автотранспорту усіх видів, розширивши правові підстави набувачів цього майна; з'явилися угоди, пов'язані з придбанням права власності на землю, землекористуванням і землеволодінням; розширено діапазон заставного права та інших угод.

Прагнучи потрапити до європейського простору, Україна повинна створити такі умови для функціонування нотаріату в країні, за яких професія нотаріуса може стати однією з пріоритетних юридичних професій. Європейський досвід свідчить, що більшість юридичних послуг у цивільному обороті надається нотаріусами. Вони власною діяльністю формують систему належних юридично достовірних доказів у межах безспірних правовідносин, що є надзвичайно важливим для континентальної системи права. Саме нотаріуси відіграють значну роль щодо практики застосування нового законодавства, на них покладена «функція забезпечення життя нових кодексів».

При цьому слід зазначити, що з моменту прийняття 2 вересня 1993 року Верховною Радою України Закону «Про нотаріат», а це вже понад десяти років, напрацьовано достатній досвід стосовно встановлення більш вимогливого і в той же час виваженого підходу до організації здійснення нотаріальної діяльності та її державного регулювання.

Україна поступово наближається до стандартів правового суспільства, проте невирішеними залишаються багато нагальних проблем, серед яких і проблеми українського нотаріату. Традиційно болючими є питання самоврядування нотаріусів, визначення принципів організації та здійснення нотаріальної діяльності, її самофінансування, встановлення нотаріальних округів, граничної чисельності нотаріусів, заміщення нотаріуса, статусу виконуючого обов'язки нотаріуса тощо. Але основна проблема полягає не в тимчасовому паралічі нотаріату, а в неузгодженості норм чинного Закону «Про нотаріат» із Сімейним і Цивільним кодексами. Менш нагальною, але не менш болючою є проблема завершення процесу реформування нотаріату в Україні та запровадження єдиного нотаріату відповідно до нових економічних, соціальних і політичних умов суспільства. Практика застосування Закону засвідчила штучність поділу нотаріату на державних і

приватних нотаріусів, виявила соціальні й економічні непорозуміння в державному регулюванні діяльності приватних нотаріусів, визначенні їхнього статусу, що призвело до судових спорів не тільки в державі, а й за її межами. Конче потрібно закріпити статус нотаріуса як публічної офіційної особи та професіонала в галузі права, запровадити новий, прозорий професіональний порядок підготовки осіб до нотаріальної діяльності та їх допуску до цієї діяльності, який відповідатиме вимогам Конституції України та міжнародно-правовим актам із прав людини та забезпечуватиме реальну можливість реалізації цього права громадянами України. Тільки здійснивши такі послідовні кроки з реформування нотаріату, можна створити умови для вступу України до Міжнародного союзу латинського нотаріату.

Попри все в нотаріату є проблеми, які створюються штучно і не регулюють, а фактично дерегулюють ситуацію навколо цього інституту. Прикладом цього може служити останній лист ДПА та Мін'юсту України «Щодо виконання нотаріусами обов'язків податкового агента», виконуючи вимоги якого нотаріус наражається на небезпеку порушити інші закони України.

Метою реформування нотаріату повинно бути не вирішення окремих дріб'язкових проблем, а встановлення ефективного позасудового забезпечення охорони та захисту законних прав й інтересів громадян, установ, підприємств, організацій, територіальних громад і держави, ґрунтованого на єдиних принципах, формах і методах організації та здійснення нотаріальної діяльності. Такий системний підхід до вирішення кола проблем нотаріату може запобігти «монополізації» нотаріальної діяльності, використанню нотаріату як виду бізнесу, розвитку інших негативних тенденцій, що порушують принципи незалежності та неупередженості нотаріуса, його організаційної й економічної самостійності.

Слід також відзначити і позитивні моменти — можливість використовувати досвід інших країн, зокрема тих, що об'єднались у Міжнародний союз латинського нотаріату. Цей союз вирішує питання вдосконалення та уніфікації національного нотаріального законодавства, обміну досвідом між країнами-учасниками, забезпечення незалежності професії нотаріуса водночас із контролем за ним з боку держави.

Отже, можна говорити про те, що в Україні на сьогодні існують передумови та підстави для реформування нотаріату. Понад те, оскільки саме нотаріуси «стоять на межі поєднання людини

та закону», тобто першими формують практику застосування законодавства, зміни у діяльності нотаріату є доцільними, необхідними та такими, що сприятимуть становленню громадського суспільства у нашій країні.

§ 3. Латинський нотаріат

Так, головна відмінність нотаріуса від представників інших юридичних професій полягає в його статусі, специфіка якого в тому, що він об'єднує приватні та публічні начала. Наприклад, організація діяльності нотаріуса здійснюється ним самостійно під його матеріальну відповідальність, але при цьому засвідчені ним факти і документи набувають офіційного характеру, тобто підтверджені державою. Разом з тим слід мати на увазі, що в деяких країнах, зокрема, в Україні, Росії, Німеччині, інститути державного нотаріату діють нарівні з приватним нотаріатом.

Латинський нотаріат є системою, за якої нотаріус здійснює публічну функцію, отримавши від держави частинку його влади (право надавати його документам силу публічного акту), але організовує свою роботу як особа вільної професії. Також в обігу є дефініція «*вільний нотаріат*», скорочена форма від визначення «нотаріат, що діє у формі вільної професії». Вільний нотаріат практикується в більшості країн світу.

На міжнародній арені Латинський нотаріат представлений *Міжнародним союзом нотаріату* (МСН), що об'єднує понад 80 держав світу. Союз було утворено 2 жовтня 1948 р. у м. Буенос-Айресі (Аргентина) на зустрічі представників національних нотаріальних організацій. До учасників МСНН входять країни Південної та Центральної Америки, Японія, Франція, Іспанія, Португалія, Швейцарія, Бельгія, Люксембург, Германія, Італія, Ватикан, Нідерланди, Кот-д'Івуар, Марокко, Сенегал, Туреччина, Греція, Російська Федерація, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Словенія та деякі інші.

Латинський нотаріат базується на традиції римського права. В країнах, що входять до МСНН, як і в Україні, діє континентальна (романо-германська) правова система з її пріоритетом письмового доказу, а нотаріально оформлені документи отримують публічне визнання і підвищену доказову силу. При цьому в більшості країн Латинського нотаріату акти нотаріусів мають і виконавчу силу.

Питанням нотаріату надається багато уваги в Європейському союзі. Зокрема, в резолюції Європейського парламенту констатується, що створення єдиного загальноєвропейського ринку потягло за собою значну активізацію нотаріальної діяльності в усіх державах — членах Союзу.

Вільний нотаріат є єдиною формою нотаріату, яка відповідає потребам демократичної держави. Він не є частиною адміністративної системи, а здійснює охорону прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб, маючи особливе повноваження держави. Юридичні гарантії і безпека, що надається нотаріальними процедурами, не є зайвими формальностями і бар'єрами в цивільному і комерційному обороті, а навпаки, роблять ці відносини захищеними і передбаченими.

Сучасний Латинський нотаріат базується на системі основоположних принципів, серед яких:

- нотаріус діє від імені держави, але підкоряється тільки закону;

- функція Латинського нотаріату — служіння державі, яке нотаріус здійснює незалежним чином, не входячи в ієрархію державних службовців;

- нотаріус забезпечує неупереджену кваліфіковану юридичну допомогу; законність, рівну справедливість і публічну достовірність приватних актів;

- акти нотаріуса мають особливу доказову, а часто і виконавчу силу;

- діяльність нотаріуса знаходиться у сфері безспірної юрисдикції, при цьому сприяючи попередженню суперечок і конфліктів;

- як радник нотаріус виявляє справжню волю осіб, що звернулись до нього, і відображає її в юридичному акті;

- нотаріус зобов'язаний бути членом централізованої організації — нотаріальної палати; чисельність посад нотаріусів підлягає квотуванню;

- нотаріус несе повну майнову відповідальність за професійні помилки;

- нотаріус зобов'язаний застрахувати професійні ризики;

- нотаріус жорстко зв'язаний не тільки законом, а й нормами професійної етики.

Ці принципи покликані виключити незаконне втручання державних органів і посадовців, підвищити кваліфікацію нотаріусів, забезпечити збереження таємниці нотаріальних дій тощо.

Разом з тим свобода в рамках Латинського нотаріату припускає контроль з боку держави, яка делегувала нотаріусам свої повноваження у сфері надання приватним актам характеру публічних. Держава, зокрема, регламентує порядок призначення на посаду нотаріуса, бере участь у визначенні кількості нотаріусів, встановлює ставки стягуваного мита і кримінальну відповідальність за істотні порушення в професійній діяльності нотаріуса, контролює дотримання нотаріусами законів та інших правових актів, держава уповноважена ставити питання про позбавлення права здійснювати нотаріальну діяльність через систему судових органів, вона встановлює ряд інших обмежень, наприклад, у занятті нотаріуса іншою діяльністю, у здійсненні нотаріальних дій у рамках нотаріального округу, в рекламі.

Функції нотаріуса, за латинським правом, можуть бути стисло описані таким чином:

- встановлення особи громадян, присутніх при укладанні договору;
- встановлення легальних повноважень сторін на ведення переговорів;
- дослідження волі сторін;
- тлумачення волі сторін;
- перевірка свободи і відсутність стороннього впливу на волю сторін договору;
- перевірка можливості розпоряджатися предметом договору;
- розгляд відповідності волі сторін і норм чинного законодавства;
- перекладання волі сторін в письмову форму, що просто і ясно виражає її незаперечне юридичне значення;
- редагування юридично правильного документа, відповідного за формою і по суті меті сторін договору;
- приведення волі сторін у відповідність з економічною, юридичною, соціальною системою для того, щоб її виконання виявилось можливим у рамках встановленого юридичного порядку; ця відповідність забезпечується також гласністю легальних актів, при повному дотриманні встановленого порядку;
- діяльність як юридичного радника сторін;
- збереження професійної незалежності.

Заповіді Латинського нотаріату, отримані з доповіді еквадорської делегації нотаріусів на пленарному засіданні 89 Міжнародного конгресу Латинського Нотаріату в Мексичі в 1965 р., мають неабиякий вплив на діяльність нотаріусів і поважаються нарівні із законодавчо закріпленими правилами:

1. Поважай своє міністерство.
2. Утримайся, навіть якщо найменший сумнів робить незрозумілими твої дії.
3. Віддавай належне Правді.
4. Дій обачно.
5. Вивчай із пристрасстю.
6. Радься з Честю.
7. Керуйся Справедливістю.
8. Обмежуйся Законом.
9. Працюй з Гідністю.
10. Пам'ятай, що твоя місія полягає в тому, щоб не було суперечок між людьми.

ГЛАВА 2. Предмет, система і принципи нотаріального процесуального права

§ 1. Поняття нотаріального процесуального права

У суспільстві існує багато різних за своїм змістом відносин, серед яких правові відносини займають своє особливе місце. Адже головною ознакою моделі держави, що характеризується як правова, виступає саме ознака високої правової врегульованості суспільних відносин. Правові відносини є результатом дії вимог норм права на відносини між різними суб'єктами. Регулюючий вплив права на суспільні відносини полягає в тому, що воно в своїх нормах конструє модель обов'язкової або дозволеної поведінки різних учасників цих відносин. Це знаходить свій вираз у наданні одним учасникам суспільних відносин певних прав і в накладанні на інших певних обов'язків, пов'язуючи їх тим самим взаємними правами і обов'язками, що спрямовує їхню поведінку в тих чи інших напрямках. Правове регулювання обумовлене деякими об'єктивними та суб'єктивними факторами, до яких, крім рівня економічного розвитку суспільства, рівня зрілості та стійкості суспільних відносин, можна віднести рівень визначеності предмета, засобів і методів правового регулювання, однорідність суспільно окремо необхідних відносин, що виникають у різних сферах суспільного життя, та інші критерії. Таким чином, можна зробити висновок про те, що предмет правового регулювання — це сукупність якісно однорідних відносин у певній сфері суспільного життя, що врегульовані за допомогою правових норм.

Слід відзначити, що в юридичній літературі висловлювалася думка про те, що до нотаріальних правовідносин мають увійти як правовідносини, які безпосередньо належать до нотаріального процесу — нотаріальні процесуальні правовідносини, так і нотаріально-адміністративні правовідносини, що стосуються організаційної структури нотаріату, визначають взаємовідносини між нотаріальними органами і регулюються законодавством про нотаріат. Об'єднання цих правовідносин в одне поняття пов'язано з тим, що нотаріат є структурою, що не тільки забезпечує вчинення нотаріальних дій у визначеному законодавством порядку, а й взаємодіє з іншими державними структурами, забезпечує своє самооновлення.

Таким чином, **нотаріальні процесуальні відносини** — це суспільні відносини, які виникають між особами, що вчиняють но-

таріальні дії, та особами, що звертаються за вчиненням нотаріальних дій у порядку, передбаченому законодавством про нотаріат.

Нотаріальні процесуальні відносини мають такі ознаки:

— наявність обов'язкового суб'єкта — нотаріуса або інших органів чи осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій;

— встановлення меж компетенції нотаріуса, наданих йому державою, що визначаються нормами національного та міжнародного законодавства;

— правоохоронний та правозахисний характер діяльності нотаріату;

— добровільність вступу в нотаріальні процесуальні відносини, укладання та посвідчення договорів;

— безспірний характер нотаріальних процесуальних відносин, тобто безспірність юридичних фактів і прав, на яких засновується нотаріальне провадження;

— письмова форма реєстрації нотаріальних дій і нотаріального діловодства.

Для регулювання відносин у сфері нотаріальної діяльності держава встановлює спеціальні норми, сукупність яких створює галузь права — нотаріальне процесуальне право. Отже, **нотаріальне процесуальне право** — це система правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають в процесі здійснення нотаріальних дій між нотаріальними органами та особами, які звертаються за вчиненням цих дій. Нотаріальне процесуальне право має специфічні, притаманні тільки йому предмет і метод. **Предметом нотаріального процесуального права** є суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення нотаріальних дій між нотаріальними органами та особами, які звертаються за вчиненням цих дій і врегульовані нормами нотаріального процесу. **Методом** правового регулювання таких відносин є особливий спосіб впливу норм права на однорідні суспільні відносини.

При визначенні місця нотаріального процесуального права в системі права України в науці немає єдиної думки, що викликає багато суперечок.

Одні вчені вважають, що нотаріальне процесуальне право не є самостійною галуззю права і входить до предмета регулювання цивільного процесуального права, виконуючи в несудовій формі захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів.

Другі вважають, що нотаріальне процесуальне право має схожість із адміністративним процесом, оскільки нотаріальні органи є органами державного управління й організаційній струк-

турі нотаріату властиві деякі ознаки адміністративних правовідносин, змістом яких є загальна підпорядкованість осіб, що вчиняють нотаріальні дії, Міністерству юстиції України, яке виконує керівну та контролюючу функції.

Третє відносять нотаріальне процесуальне право до самостійної галузі, оскільки діяльність нотаріальних органів і посадових осіб має безспірний характер, під час вчинення нотаріальних дій не використовується змагальна форма процесу.

Тому виходячи зі структурної побудови нотаріату і характеру здійснення нотаріальних дій, є всі підстави вважати, що нотаріальне процесуальне право є самостійною галуззю права, яка має тісний зв'язок з іншими галузями матеріального і процесуального права, зокрема цивільним, цивільно-процесуальним, сімейним, земельним, житловим та адміністративним правом.

§ 2. Нотаріальний процес, його зміст та стадії

Нотаріальний процес — це діяльність нотаріальних органів, врегульована нормами нотаріального процесуального права і здійснювана у визначеному процесуальному порядку. Змістом цієї діяльності є сукупність взаємних прав та обов'язків суб'єктів процесу — нотаріальних органів і осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій. Об'єднані нотаріальними правовідносинами, ці суб'єкти здійснюють процесуальні дії, спрямовані на досягнення відповідної мети.

Метою нотаріального процесу є надання суспільним відносинам визначеної законом форми, яка має забезпечити захист і охорону прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Нотаріальний процес складають ряд послідовних взаємопов'язаних стадій, серед яких є і обов'язкові для вчинення кожної нотаріальної дії.

Першою стадією нотаріального процесу є *порушення нотаріального провадження*. Порушення провадження відбувається поданням письмової заяви чи з'явленням особи до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії. Цю стадію складають також дії з перевірки нотаріусом наявності всіх передумов для вчинення певної нотаріальної дії. Наприклад, нотаріус розпочинає вчинення нотаріальної дії зі встановлення особи, яка звернулась до нотаріуса, на основі даних паспорту чи інших документів, передбачених законодавством, перевірки її дієздатності, в необхідних випадках — перевірки повноважень представника.

Друга стадія нотаріального процесу — *підготовка до вчинення нотаріальної дії*, яка не завжди є обов'язковою. Зміст цієї дії полягає у витребуванні додаткових документів чи одержанні певних відомостей від фізичних або юридичних осіб, державних органів, перевірка, аналіз, правова експертиза поданих для вчинення нотаріальних дій документів.

Третьою стадією нотаріального провадження є вчинення або відмова від вчинення нотаріальної дії. Після проходження двох попередніх стадій на підставі перевірки та оцінки поданих документів нотаріус приходить до висновку про обставини, які дозволяють або не дозволяють йому вчиняти нотаріальну дію. Вчинення нотаріальної дії оформлюється нотаріальним актом (договором, свідоцтвом, іншим нотаріальним документом).

Нотаріус чи інша посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, має право відмовити в їх вчиненні з підстав, зазначених у ст. 49 Закону України «Про нотаріат», наприклад, якщо вчинення нотаріальної дії суперечить закону, суперечить цілям, вказаним у статуті юридичної особи, неподання необхідних відомостей та документів тощо. Відмова на прохання особи, якій було відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, має бути викладена письмово.

Слід відзначити, що деякі нотаріальні дії характеризуються значними часовими межами, що надає їм характеру не одноразової дії, а певного розтягнутого у часі процесу. До таких прикладів належить охорона спадкового майна, прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів, прийняття документів на зберігання. Проте не дивлячись на те, скільки процесуальних дій вчиняє нотаріус для здійснення окремої нотаріальної дії, вона все одно складає зміст однієї стадії.

Четвертою стадією є реєстрація вчиненої нотаріальної дії. Згідно зі ст. 52 Закону України «Про нотаріат», усі нотаріальні дії, вчинені нотаріусами чи посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів, реєструються в реєстрах нотаріальних дій. Для деяких нотаріальних дій обов'язковою є реєстрація в державних реєстрах — Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Єдиному реєстрі прав власності на нерухоме майно, Спадковому реєстрі тощо.

П'ята стадія яка не є обов'язковою, — це *оскарження нотаріальних дій або відмова в їх вчиненні*. У разі якщо заінтересована особа вважає, що нотаріус неправильно вчинив нотаріальну

дію або неправильно відмовив їй у вчиненні нотаріальної дії, вона вправі подати про це скаргу до суду.

§ 3. Джерела нотаріального процесуального права

Джерела нотаріального процесуального права — це нормативні акти, які регулюють організацію і компетенцію нотаріальних органів, а також процесуальний порядок вчинення ними нотаріальних дій.

Принципове значення для нотаріату в Україні мають положення Конституції України. Слід зазначити, що в Конституції немає норм, які б безпосередньо стосувались здійснення нотаріальної діяльності, проте вона закріпила низку важливих положень, наприклад, щодо непорушності права приватної власності, щодо права кожного володіти, користуватись і розпоряджатись своєю власністю, що набувається в порядку, визначеному законом, а також користування для задоволення своїх потреб об'єктами права державної і комунальної власності відповідно до закону.

Основні питання діяльності нотаріальних органів і посадових осіб, які вчиняють нотаріальні дії, врегульовано Законом України «Про нотаріат», від 2 вересня 1993 р., що набрав чинності 1 січня 1994 р. Необхідність прийняття нового закону про нотаріат була обумовлена переходом до ринкових відносин, виникненням приватної власності, створенням нових видів економічної діяльності тощо.

Законом створено систему приватної нотаріальної діяльності, що дає можливість розвантажити державні нотаріальні контори, підвищити якість вчинення нотаріальних дій, а також піднести престижність професії нотаріуса. Для підвищення професійного рівня нотаріусів встановлено більш високі вимоги для зайняття посади нотаріуса — стажування в нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса, складання кваліфікаційного іспиту, обов'язкове одержання свідоцтва на зайняття нотаріальною діяльністю. Водночас врегульовано підстави для анулювання свідоцтва, визначено права та обов'язки нотаріуса, правові гарантії захисту його прав та інтересів. Також посилено вимоги щодо відповідальності нотаріуса за вчинювані ним нотаріальні дії.

Крім того, нотаріуси під час вчинення нотаріальних дій керуються нормами цивільного, цивільно-процесуального, сімейного, земельного, господарського права. Найбільший вплив на но-

таріальний процес має цивільне право, норми якого і повинні втілюватись на практиці за допомогою нотаріальної діяльності. Отже, це Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., Цивільний процесуальний кодекс від 18 березня 2004 р., Земельний кодекс від 25 жовтня 2001 р., Сімейний кодекс від 10 січня 2002 р., Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року.

Джерелами нотаріального процесуального права є також окремі закони, зокрема Закон УРСР «Про власність» від 7 лютого 1991 р., Закон України «Про приватизацію майна державних підприємств» від 4 березня 1992 р., Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 р., Закон України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 р., Закон України «Про плату за землю» в редакції від 19 вересня 1996 р., Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» від 15 травня 1996 р., Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 5 квітня 2001 р. та ін.

Значну роль у регулюванні діяльності нотаріату відіграють постанови Верховної Ради України, наприклад, «Про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 24 грудня 1993 р., «Про ратифікацію Угоди про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності» від 19 грудня 1992 р. і т.д.

Особливе місце в регулюванні нотаріальної практики мають укази президента України: «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 р., «Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні» від 23 серпня 1998 р., «Про Консульський статут України» від 2 квітня 1994 року.

Джерелом нотаріального процесуального права є постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України. Мова йде про Положення «Про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату» від 22 лютого 1994 р., Постанову «Про розмір плати за видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю» від 22 лютого 1994 р., Постанову «Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених» від 15 червня 1994 р. та деякі інші підзаконні акти.

До важливих джерел нотаріального процесуального права слід віднести накази Міністерства юстиції України, якими затверджені інструкції: «Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 3 березня 2004 року, «Про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів»

від 25 серпня 1994 р., «Про порядок заповнення заяв та ведення Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна» від 18 серпня 2004 р., «Про ведення Державного реєстру правочинів» від 18 серпня 2004 р., «Про порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна та заповнення заяв» від 29 липня 2004 р., «Про порядок передачі нотаріальних документів на тимчасове зберігання до державного нотаріального архіву» від 9 липня 2002 р., «Про порядок ведення Єдиного реєстру нотаріусів» від 27 травня 1999 р., «Про порядок обліку депозитних операцій у державних нотаріальних конторах та в приватних нотаріусів» від 18 лютого 2003 р., Правила ведення нотаріального діловодства від 3 лютого 1994 р., Порядок ведення та заповнення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій від 15 липня 2003 р., Порядок ведення Реєстру прав власності на нерухоме майно від 28 січня 2003 р., Положення про Єдиний реєстр доручень від 6 травня 1998 р., про Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ від 17 жовтня 2000 р., Положення про порядок видачі свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю від 20 січня 1997 р., Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності від 4 березня 1994 р., Положення про кваліфікаційну комісію нотаріату від 28 грудня 1993 р., Положення про державний нотаріальний архів від 7 лютого 1994 р.

Також слід назвати спільні накази Міністерства юстиції України та Державної податкової адміністрації України від 7 лютого 2003 р. «Про реєстрацію податкових застав нерухомого майна» і Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 р. «Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України», Порядок посвідчення договорів відчуження земельних ділянок, затверджений наказом Міністерства юстиції України та Держкомзему України 6 червня 1996 р.

Джерелами нотаріального процесуального права є також постанови Пленуму Верховного Суду України: «Про судову практику в справах за скаргами на нотаріальні дії або відмову в їх вчиненні» від 31 січня 1992 р.; «Про практику розгляду судами України справ про спадкування» від 24 червня 1983 р., «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 25 грудня 1996 р.

При вчиненні нотаріальних дій застосовуються й акти місцевих органів влади та управління. На території Автономної Рес-

публіки Крим застосовується законодавство цієї територіальної одиниці України.

Відповідно до законодавства України, міжнародних договорів нотаріуси застосовують і **норми іноземного права**. Так, якщо міжнародними договорами України встановлені інші положення щодо здійснення нотаріальних дій, ніж ті, що містяться в національному законодавстві, то застосовуються норми міжнародних договорів.

Питання вчинення нотаріальних дій за кордоном визначаються консульськими конвенціями, міжнародними угодами, що їх уклала Україна з іншими державами. Порядок вчинення нотаріальних дій консульськими установами України регулюється Законом України «Про нотаріат», Консульським статутом України від 2 квітня 1994 р., спільним наказом Міністерства юстиції та Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 р., яким затверджено Положення «Про порядок здійснення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах і консульських установах України», та іншими нормативними актами нашої держави.

Слід відзначити, що Україна, будучи членом Ради Європи та згідно з Указом Президента України від 11 червня 1998 року про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, одним із напрямів своєї діяльності вбачає забезпечення правової гармонізації нормативно-правових актів України до вимог ЄС. Тому зближення правових систем європейських країн має значний вплив на формування національного законодавства. Це положення також повинно суттєво впливати і на законодавство про нотаріат, яке наразі не систематизоване, містить багато суперечностей, застарілих норм. Так, в Україні 1 січня 2004 року набули чинності Цивільний, Сімейний кодекси, 18 березня 2004 р. був прийнятий новий Цивільний процесуальний кодекс України, які містять багато новел та значним чином відображаються на нотаріальній діяльності. Проте й досі в Україні діє Закон України «Про нотаріат» 1993 р. і одночасно нова Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 3 березня 2004 року, норми яких не завжди узгоджуються між собою; крім того, Інструкція є підзаконним актом, який має прийматися на підставі закону та деталізувати його положення, а не суперечити закону. Так, наприклад, ст. 36 Закону не передбачає, що приватні нотаріуси можуть посвідчувати договори довічного утримання, накладати і знімати заборону відчуження нерухомого

майна та засвідчувати справжність підпису на документах, призначених для дії за кордоном, посвідчувати доручення для цієї мети, а також засвідчувати справжність підпису батьків або опікуна (піклувальника) на згоді про усиновлення дитини, тоді як Інструкція дозволяє вчиняти такі дії, зрівнюючи їх у цих діях з державними нотаріусами.

Наразі назріла необхідність прийняття нового закону про нотаріат, що має забезпечити підвищення рівня захисту цивільно-правових прав громадян України, юридичних осіб та держави в цілому.

Слід зазначити, що законопроект про нотаріат, внесений групою народних депутатів України Віктором Мусякою, Василем Онопенком, Юрієм Кармазіним та Володимиром Мойсиком, на який вітчизняні нотаріуси покладали великі надії, 23.02.2006 було відхилено Верховною Радою. Цей законопроект було внесено до парламенту ще 12.01.2004 і 18 червня 2005 р. було прийнято за основу. Однією з основних ідей проекту, яка якісно відрізняє його від діючого закону «Про нотаріат», є докорінне реформування саме з точки зору введення єдиного нотаріату. Згідно з ним нотаріуси повинні вчиняти всі нотаріальні дії, а їхня діяльність має базуватися на принципах самофінансування та саморегуляції.

§ 4. Система нотаріального процесуального права

Система — це певний порядок розміщення або розподілу частин цілого. З урахуванням цього визначення **системою нотаріального процесуального права** є сукупність норм нотаріального процесуального права, розміщених у певній послідовності, що відображає спосіб групування правового матеріалу з метою забезпечення більш глибокого вивчення змісту та трансформації нормативно-правової бази, яка регулює нотаріально-правові відносини в Україні.

Норми нотаріального процесуального права можна поділити на загальні та особливі. Загальні норми становлять загальну частину нотаріального процесуального права, до якої входять поняття нотаріату та його функцій, законодавство про нотаріат, положення про нотаріальне процесуальне право, його джерела, нотаріальний процес, а також організаційна структура нотаріальних органів, їх компетенція та загальні правила вчинення нотаріальних дій.

До особливої частини можна віднести порядок вчинення окремих нотаріальних дій, а також застосування законодавства інших держав та міжнародних договорів у нотаріальній практиці.

§ 5. Принципи нотаріального процесуального права

Принципи нотаріального процесуального права — це керівні положення, на яких базується нотаріальне процесуальне право, організація і здійснення нотаріальної діяльності. Значення принципів полягає у визначенні основних засад організації та діяльності нотаріату як окремого правового інституту, а також у тому, що:

— сукупність принципів нотаріального процесуального права є індивідуалізуючою ознакою саме цієї галузі права;

— вони є взаємопов'язаною і взаємоузгодженою системою, в якій порушення одного з принципів тягне за собою порушення інших;

— вони є основою тлумачення змісту законодавства у сфері нотаріальної діяльності.

Серед принципів нотаріального процесуального права можна назвати такі: законності, обґрунтованості нотаріальних актів, неупередженості, сприяння громадянам та організаціям у здійсненні їхніх прав і законних інтересів, дотримання таємниці вчинення нотаріальних дій, національної мови.

Принцип законності. У своїй діяльності нотаріуси та посадові особи зобов'язані дотримуватися норм чинного законодавства. Це значить, що, дотримуючись правильного процесуального порядку вчинення нотаріальних дій, нотаріус керується нормами процесуального і матеріального права.

Крім того, нотаріуси повинні вимагати дотримання законності від усіх осіб, які звертаються до нього за вчиненням нотаріальних дій. Це досягається можливістю відмови нотаріуса від вчинення дій, що суперечать закону або неприйняття документів, оформлених з порушенням закону. Нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, виявивши при вчиненні нотаріальних дій порушення закону громадянами або окремими посадовими особами, повідомляють про це для вжиття необхідних заходів відповідні підприємства, установи, організації або прокуратуру (абз. 1 ст. 51 ЗУ «Про нотаріат»).

Правовою гарантією реалізації цього принципу є можливість оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні в суді.

Зміст **принципу обґрунтованості нотаріальних актів** полягає в тому, що дії нотаріуса ґрунтуються на дійсних обставинах,

підтверджених відповідними необхідними для цього доказами (документами). Так, нотаріус встановлює особу громадянина, що звернувся за вчиненням нотаріальних дій, з'ясовує дієздатність громадян і перевіряє правоздатність юридичних осіб, а в разі наявності — повноваження представника фізичної чи юридичної особи. Нотаріус має право витребувати від підприємств, установ і організацій додаткові відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій. При посвідченні угод і вчиненні деяких інших нотаріальних дій у випадках, передбачених законодавством України, перевіряється справжність підписів учасників угод та інших осіб, які звернулись за вчиненням нотаріальної дії.

Правовою гарантією здійснення **принципу неупередженості** є те, що існують обмеження у праві вчинення нотаріальних дій з метою запобігання необ'єктивності нотаріуса, використання ним свого службового становища для задоволення особистих інтересів. До таких обмежень, зокрема, належить заборона нотаріусу вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, а також на ім'я і від імені свого чоловіка, дружини, родичів тощо.

Основоположним принципом діяльності нотаріуса є **принцип сприяння громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів**. Це сприяння може відбуватись шляхом надання роз'яснень заінтересованим особам щодо їхніх прав і обов'язків, консультацій правового характеру, попередження про наслідки вчинюваних нотаріальних дій тощо. Роз'яснення громадянам їхніх прав і обов'язків як до, так і після вчинення нотаріальних дій, а також роз'яснення несумлінного виконання обумовлених у документах умов є однією з найважливіших функцій нотаріуса. Адже він має виступати як неупереджений радник і поборник захисту прав усіх сторін угоди та всіх осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій. Також нотаріус на прохання зацікавлених осіб складає проекти заяв або угод, надає копії документів або виписки з них.

Не менш важливу роль відіграє і те, що **нотаріус зобов'язаний зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій**. Значення цього принципу полягає в забезпеченні конфіденційності інформації, яку надає нотаріусу особа, що звернулась за вчиненням нотаріальних дій. Дотримання цього принципу означає, що нотаріус не вправі розголошувати відомості, що стосуються не тільки самої дії, а й факту її здійснення — саме тому довідки про вчинені нотаріальні дії та документи видаються тільки громадянам та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

Крім того, дія цього принципу поширюється не тільки на нотаріусів, а й на осіб, яким про вчиненні нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків (секретарі, друкарки, практиканти, стажери тощо). Принцип діє на названих осіб навіть тоді, коли вони вже не працюють у нотаріальній конторі або вийшли на пенсію.

Чинним законодавством передбачено і певні винятки з цього правила — так, в окремих випадках, документи можуть видаватись на письмову вимогу суду, прокуратури, органів дізнання і слідства у зв'язку з конкретними справами, що знаходяться в їх провадженні, а також на письмову вимогу органів податкової інспекції — можуть видаватись довідки, документи і копії з них для визначення правильності стягнення державного мита та для цілей оподаткування.

В разі порушення таємниці вчинюваних нотаріальних дій винні особи несуть відповідальність у порядку, встановленому законодавством України (відшкодування матеріальної та моральної шкоди).

Під принципом національної мови розуміють те, що нотаріальне провадження здійснюється українською мовою. В необхідних випадках для забезпечення дотримання цього принципу тексти оформлюваних документів мають бути перекладені особі, що звернулась за вчиненням нотаріальних дій, нотаріусом або перекладачем.

Слід зазначити, що з моменту прийняття 2 вересня 1993 року Верховною Радою України Закону «Про нотаріат» напрацьовано достатній досвід стосовно встановлення більш вимогливого і в той самий час виваженого підходу до здійснення нотаріальної діяльності, зокрема в пропозиціях щодо принципів організації та здійснення нотаріальної діяльності, які мають знайти своє закріплення в окремій статті закону: незалежність і неупередженість нотаріуса, повна організаційна та економічна самостійність, платність, страхування ризику нотаріальної діяльності, повна матеріальна відповідальність нотаріуса за заподіяну з його вини шкоду, самоврядування нотаріусів та державне регулювання нотаріальної діяльності.

ГЛАВА 3. Нотаріус

§ 1. Вимоги до посади нотаріуса

Першоджерелом слова «нотаріус» є середньовічне латинське «notarius» — писар, скорописець, секретар. Саме слово «notarius» сходить до латинського «noto» — відзначаю, позначаю, пишу, а воно у свою чергу — до слова «nota» — знак, відмітка, помітка. У словнику В. Даля слово «нотаріус» визначено таким чином: «присяжний чиновник, свидетельствующий договоры, обязательства и другие сделки между частными людьми; что маклер для купцов».

Нотаріус — це посадова особа, наділена повноваженнями вчиняти нотаріальні дії, передбачені законом. При здійсненні нотаріальної діяльності нотаріус як особа, яка виконує делеговані їй державою функції, шляхом надання кваліфікованих юридичних порад забезпечує дотримання єдності інтересів громадян та держави. Водночас нотаріус несе відповідальність за вчинення нотаріальних дій відповідно до закону.

Враховуючи те, що нотаріальну діяльність здійснює уповноважена державою особа від імені держави, яка надала їй такі повноваження, закон встановлює досить жорсткі вимоги щодо допуску до професії нотаріуса, зазначені, зокрема, в ст. 3 Закону України «Про нотаріат».

1. Нотаріусом може бути тільки громадянин України, тому втрата особою громадянства України або виїзд за межі України на постійне проживання є підставою анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю.

2. Нотаріус повинен мати вищу юридичну освіту, тобто закінчити відповідний факультет університету, академії, інституту. В минулому посаду нотаріуса дозволялось обіймати і особам, які не мали вищої юридичної освіти, за певних умов (не менше трьох років роботи за спеціальністю юриста, навчання на останніх курсах вищого навчального закладу відповідного фаху).

3. Майбутній нотаріус має пройти обов'язкове стажування протягом шести місяців у державній нотаріальній конторі або в нотаріуса, який займається приватною нотаріальною діяльністю, що дозволяє підготувати нові кадри до практичної роботи.

4. Для визначення рівня професійної підготовки осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, наступним етапом є складання кваліфікаційного іспиту.

5. Після складання іспиту потрібно одержати свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, яке є підставою для призначення на посаду державного нотаріуса або реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

6. Особа, яка має намір розпочати нотаріальну діяльність, не повинна мати судимість. Винесення обвинувального вироку суду щодо нотаріуса також є підставою для анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю.

7. Нотаріус не може перебувати в штаті інших державних, приватних та громадських підприємств і організацій, займатися підприємницькою і посередницькою діяльністю, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім передбаченої законом, а також викладацьку і наукову у вільний від роботи час. Таким чином забезпечується принцип незалежності і неупередженості нотаріуса, усувається можливість впливу інших осіб на виконання нотаріусом своїх прямих обов'язків. Законом передбачені винятки з цього правила (абз. 3 ст. 4 Закону України «Про нотаріат»), які стосуються надання права нотаріусам складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів і виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій та консультації правового характеру. Ці права безпосередньо стосуються компетенції нотаріуса і сприяють законному та об'єктивному вчиненню кожної конкретної нотаріальної дії.

Вже досить довго ведуться дебати щодо пропозицій доволі кардинально змінити положення про вимоги для допуску до професії нотаріуса в Україні, що зумовлено багатьма чинниками. Серед них — потреба у більш кваліфікованих спеціалістах, які зможуть ефективно виконувати покладені на нотаріат завдання і функції. Так, пропонується, що нотаріусом може бути громадянин України, який:

- має вищу юридичну освіту і отримав освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста або магістра;

- вільно володіє державною мовою;

- має досвід роботи у сфері права не менше п'яти років, із них помічником нотаріуса (стажистом) — не менше двох років.

Порівняння юридичного досвіду України і Голландії свідчить про неоднаковий підхід до вимог до осіб, які прагнуть займатись нотаріальною діяльністю. Цікаво, що Закон про нотаріат у Голландії діє вже понад 160 років (був прийнятий 1842 р.). Нотаріуси в Голландії призначаються на посаду королевою, але не є державними службовцями. Нотаріус займає посаду довічно, проте може бути відправлений у відставку з підстав, вказаних у за-

коні. Кандидат в нотаріуси повинен мати ступінь магістра права, причому в університетах існують програми з нотаріального права та відділи нотаріального права на юридичних факультетах. Крім того, кандидат три роки працює в якості помічника нотаріуса.

В Італії професія нотаріуса належить до переліку так званих «захищених професій», що передбачає занесення в особливі реєстри, проведення контролю при допуску до них, контролю їх організації і здійснення. Заняття «захищеною професією» без дотримання всіх умов є незаконним і тягне за собою кримінальну відповідальність.

Праця нотаріуса в Італії стоїть на першому місці серед усіх «захищених вільних професій» через своє особливе значення для суспільства. Нотаріус у системі вільного нотаріату є гарантом правового захисту і законності, компетентним і неупередженим радником сторін, він запобігає порушенням закону, спорам і розбіжностям, є помічником держави у зборі податків.

Слід відзначити, що в англо-саксонській правовій системі в багатьох випадках не існує нотаріату як окремого виду діяльності або діяльність нотаріуса суміщається з адвокатською. У Сполучених Штатах Америки взагалі не існує окремої професії, ідентичної європейському нотаріусу. Американський термін «notary public» не має нічого спільного з нотаріатом у нашому розумінні. Ця особа не засвідчує правильності фактів, що містяться в документі, а всього лише свідчить, що саме та чи інша особа підписала документ. У більшості штатів кожен бажаючий старше 18 років може стати «notary public», склавши нескладний тест. Секретар у американському суді, який приводить свідків до присяги та веде запис свідчень, теж вважається нотаріусом. Більшість нотаріусів — секретарі у юридичних фірмах, судах, банках та страхових компаніях. На відміну від цього професійним і досвідченим юристом, що володіє широкими повноваженнями, є цивільний нотаріус (civil-law notary) штату Флорида. У 1998 році штат Флорида, прагнучи до розвитку міжнародних відносин і зв'язків, почав створення системи цивільного нотаріату, ґрунтуючись на досвіді європейських держав. Цивільний нотаріус (civil-law notary) Флориди — це професійний юрист, що практикує як мінімум 5 років і має відповідну репутацію. Для того щоб одержати статус цивільного нотаріуса Флориди, необхідно успішно скласти комплексний державний іспит і одержати призначення державного департаменту.

В Польщі нотаріуса призначає міністр юстиції за заявою заінтересованої особи та за рекомендацією регіональної ради но-

таріальної палати. Нотаріусом може бути громадянин Польщі, не молодший 26 років, який має вищу юридичну освіту, пройшов нотаріальне стажування, склав нотаріальний іспит та працював помічником нотаріуса не менше двох років. Винятки встановлені для професорів юриспруденції, суддів, прокурорів та адвокатів, які працювали на займаній посаді не менше трьох років.

Обов'язком польського нотаріуса є участь у заходах загальнонаціональної Нотаріальної ради та регіональних нотаріальних палат. До компетенції нотаріальної палати входить надання характеристики — рекомендації щодо претендента на посаду нотаріуса, нагляд за виконанням нотаріусами своїх обов'язків, організація навчання стажистів нотаріуса та ін. Контроль за діяльністю нотаріуса здійснюють органи нотаріального самоврядування, міністерство юстиції через президентів апеляційних судів.

§ 2. Стажування нотаріуса

Як зазначалося вище, обов'язковою умовою для майбутнього нотаріуса є проходження стажування протягом шести місяців у державній нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса. Стажування має на меті підготувати осіб, які мають намір займатися нотаріальною практикою, до практичної роботи, адже знання, що вони здобувають у навчальних закладах, мають теоретичний характер. Саме проходження стажування прищеплює колишнім студентам юридичних факультетів практичні навички, дає змогу вчитись у досвідчених нотаріусів.

Стажистом нотаріуса може бути особа, яка має вищу юридичну освіту (університет, академія, інститут). Право на проходження стажування мають також особи, які до набрання чинності Законом УРСР «Про освіту» закінчили інші вищі навчальні заклади за спеціальністю «Правознавство».

За ст. 3 Закону України «Про нотаріат», строк стажування становить шість місяців. Слід відзначити, що незалежно від причин скороченню він не підлягає; навіть об'єктивні умови, такі як хвороба, вагітність, робота за спеціальністю в минулому, достатній рівень підготовки, не впливають на цей термін. Питання строку стажування останнім часом широко дискутується, оскільки багато фахівців вважає його недостатнім для підготовки високопрофесійних спеціалістів, потрібних для нотаріальної діяльності, і тому вимагає його подовження до одного року. У проекті ж

Закону «Про нотаріат», про який вже йшлося, ця вимога взагалі змінюється на «досвід роботи у сфері права не менше п'яти років, із них помічником нотаріуса (стажистом) — не менше двох років».

На кваліфікаційні комісії при управліннях юстиції покладено обов'язок щодо проведення конкурсного відбору осіб із метою зарахування їх до резерву на заміщення посади стажиста нотаріуса.

До стажування не допускаються особи, які мають судимість. Крім того, підставами незарахування до резерву за наслідками конкурсного відбору можуть бути: звільнення особи, яка має намір займатися нотаріальною діяльністю, з державної служби за порушення вимог Закону України «Про державну службу» та «Про боротьбу з корупцією та організованою злочинністю», а також пенсійний вік цієї особи. Відповідно до вимог закону стажист не може перебувати в штаті інших державних, приватних та громадських підприємств і організацій, займатися підприємницькою і посередницькою діяльністю, а також виконувати іншу оплачувану, крім викладацької і наукової, роботу.

Стажист нотаріуса проходить стажування в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса. Умови роботи визначаються трудовим контрактом між стажистом і державною нотаріальною конторою чи приватним нотаріусом з додержанням законодавства про працю. Стажисти користуються всіма правами і пільгами, встановленими для працівників державних нотаріальних контор і приватних нотаріусів.

Нотаріус забезпечує підготовку стажиста до нотаріальної діяльності.

В обов'язки стажиста входить сумлінне виконання обов'язків, покладених на нього трудовим контрактом, примірною програмою для стажування та індивідуальними планами. Він повинен додержуватися трудової дисципліни, правил внутрішнього трудового розпорядку.

Під час стажування стажист зобов'язаний вивчити законодавство про нотаріат, а також законодавчі акти з різних галузей права. Одночасно з вивченням нормативних актів стажист повинен знайомитися з практичною діяльністю нотаріату, діловодством, реєстрацією нотаріальних дій.

Для набуття практичного досвіду стажист бере участь у прийомі громадян, перевірці документів, наданих для вчинення нотаріальних дій; складає проекти договорів, свідоцтв та інших документів; визначає розмір оплати та державного мита; бере участь у інших нотаріальних діях.

Відповідальність за проведення стажування в державних нотаріальних конторах покладається на завідуючого нотаріальною конторою або його заступника, а в приватного нотаріуса — на цього нотаріуса.

Безпосередній керівник стажування повинен мати принаймні п'ятирічний практичний досвід на посаді нотаріуса за відсутності зауважень по роботі.

Керівництво і контроль за проведенням стажування здійснюють Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, управління юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій.

Після закінчення стажування в державній нотаріальній конторі керівник стажування складає висновок про результати проходження стажування, вказуючи ступінь підготовки стажиста, одержані ним у процесі стажування практичні навички і знання. Протягом трьох днів після закінчення стажування він подає завідуючому нотаріальною конторою або його заступникові цей висновок для розгляду і затвердження. Слід відзначити, що в законодавстві не зазначено, яким чином повинно оформлюватись проходження стажування у приватного нотаріуса, а тому автор вважає, що приватний нотаріус повинен аналогічно скласти висновок про результати проходження стажування і затверджувати його.

Після одержання висновку особа, яка має намір займатись нотаріальною діяльністю, звертається до кваліфікаційної комісії нотаріату із заявою про допуск до складання кваліфікаційного іспиту. Головним завданням кваліфікаційних комісій є визначення рівня професійної підготовленості осіб, які мають намір зайнятися нотаріальною практикою.

Для вдосконалення порядку стажування осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, на кваліфікаційні комісії, крім прийняття кваліфікаційного іспиту, покладено обов'язки з проведення конкурсного відбору осіб з метою зарахування їх до резерву на заміщення посади стажиста нотаріуса.

Учасників конкурсу повідомляють за десять днів про час і місце засідання кваліфікаційної комісії. За рішенням комісії до участі в конкурсі допускаються особи, які відповідають умовам конкурсу. Так, не беруть участі в конкурсі особи, які досягли пенсійного віку, та особи, звільнені з державної служби за порушення вимог Законів України «Про державну службу», «Про боротьбу з корупцією та організованою злочинністю».

При конкурсному відборі враховується наявність знань із питань нотаріату та стажу роботи за спеціальністю юриста. Береться до уваги робота помічником приватного нотаріуса, секретаря або консультанта в державній нотаріальній конторі впродовж щонайменше двох років, а також позитивна характеристика з останнього місця роботи. Крім того, враховується і положення ст. 3 Закону України «Про нотаріат» — стажист не може перебувати у штаті інших державних, приватних і громадських організацій, підприємств, займатися підприємницькою і посередницькою діяльністю, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької та наукової. Основною ж умовою є позитивний висновок керівника стажування про результати проходження стажування, оскільки за негативного висновку комісія має вирішувати питання щодо подовження стажування тощо.

На підставі аналізу поданих документів, а також співбесід кваліфікаційна комісія голосуванням приймає рішення стосовно кожного учасника конкурсу. Рішення комісії за результатами проведеного конкурсу є остаточним.

§ 3. Складання кваліфікаційного іспиту

Після проходження стажування особа, яка має намір займатись нотаріальною діяльністю, повинна скласти кваліфікаційний іспит. Для цього особа подає особисто або надсилає поштою до кваліфікаційної комісії заяву, засвідчену в установленому порядку копію диплома про вищу освіту і висновок про результати проходження стажування.

Кваліфікаційна комісія зобов'язана розглянути одержані документи і прийняти кваліфікаційний іспит протягом місяця від дня надходження документів. Заяви осіб, які мають намір займатись нотаріальною діяльністю, розглядаються на засіданні кваліфікаційної комісії та приймається рішення про допуск їх до складання кваліфікаційного іспиту або відмову в цьому. На засіданні, в разі необхідності, можуть бути присутніми: особа, яка подала документи; представники підприємств, установ, організацій, які зацікавлені в розгляді заяви; запрошується керівник стажування, щоб перевірити стан виконання індивідуального плану стажиста.

Розгляд заяв починається з доповіді голови комісії, його заступника або секретаря, які попередньо вивчали подані до комісії доку-

менти. Після аналізу поданих документів заслуховуються особи, які є присутніми на засіданні комісії. Далі кваліфікаційна комісія приймає рішення про допуск до кваліфікаційного іспиту або відмову в цьому. Рішення про відмову в допуску до кваліфікаційного іспиту повинно бути вмотивованим, бо таку відмову можна оскаржити.

У практиці прийняття кваліфікаційного іспиту вже склалися певні вимоги. Так, під час іспиту в середньому використовується від 10 до 20 білетів, в кожному з яких міститься від 6 до 10 запитань та одне практичне завдання. Аналіз практики складання кваліфікаційних іспитів вказує на доцільність прийняття кваліфікаційного іспиту в письмовій формі з обов'язковим долученням до протоколу засідання комісії чернеток відповідей. Усі додаткові запитання і відповіді до них повинні фіксуватись у протоколі засідання. Це, за оскарження рішення комісії, полегшує роботу Вищої кваліфікаційної комісії та дає їй можливість правильно розглянути скаргу.

Рішення кваліфікаційної комісії приймається відкритим голосуванням більшістю голосів від кількості присутніх на засіданні членів комісії.

Про наслідки складання іспитів кваліфікаційні комісії оголошують заінтересованим особам у день складання ними іспитів. На підставі складеного іспиту кваліфікаційна комісія виносить рішення про можливість допуску особи до нотаріальної діяльності.

Якщо за рішенням комісії особа не склала іспиту, то вона має право на повторний іспит не раніше ніж через один рік.

Якщо заінтересована особа не погоджується з рішенням кваліфікаційної комісії, вона може оскаржити його у Вищій кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції України в місячний строк від дня вручення заінтересованій особі копії цього рішення.

Скарги на рішення кваліфікаційних комісій нотаріату розглядаються Вищою кваліфікаційною комісією у місячний термін за участю особи, яка подала скаргу, і представника комісії нотаріату, рішення якої оскаржується. Неявка цих осіб не є перешкодою для розгляду скарги, але в деяких випадках комісія може визнати присутність їх обов'язковою. На засіданні також можуть бути присутніми представники підприємств, установ та організацій, заінтересованих у розгляді скарги.

Розгляд скарги починається доповіддю члена комісії, який по-

передньо вивчив скаргу і додані до неї документи. Після цього заслуховуються присутні на комісії особи, проводяться дослідження та аналіз необхідних документів.

Рішення приймається відкритим голосуванням простою більшістю голосів від кількості присутніх членів комісії. Воно викладається в письмовій формі, підписується головуючим на засіданні та членами комісії, є остаточним і оскарженню не підлягає.

За результатами розгляду скарги комісія може винести такі рішення:

— залишити рішення кваліфікаційної комісії нотаріату без зміни, а скаргу — без задоволення;

— допустити особу до повторного складання кваліфікаційного іспиту, але вже перед Вищою кваліфікаційною комісією;

— скасувати рішення кваліфікаційної комісії нотаріату і допустити особу до заняття нотаріальною діяльністю.

У триденний строк копія рішення Вищої кваліфікаційної комісії видається особі, стосовно якої воно було винесено.

Після рішення кваліфікаційної комісії нотаріату про допуск до нотаріальної діяльності заінтересована особа одержує в Міністерстві юстиції України свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю.

§ 4. Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю

Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю — це документ, що видається Міністерством юстиції України на підставі рішення кваліфікаційної комісії нотаріату або Вищої кваліфікаційної комісії про допуск до нотаріальної діяльності та є підставою для призначення на посаду державного нотаріуса або реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

Порядок видачі свідоцтва регулює Положення, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 20 січня 1994 р., зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства юстиції від 25 грудня 1997 р.

Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю (далі — свідоцтво) може бути видане громадянину України, який має вищу юридичну освіту (університет, академія, інститут), пройшов стажування в державній нотаріальній конторі або у нотаріуса, що займається приватною нотаріальною практикою, та склав кваліфікаційний іспит.

Свідоцтво є підставою для призначення на посаду державного нотаріуса або реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

Свідоцтво видається Міністерством юстиції України на підставі рішення кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції Республіки Крим, обласному, Київському та Севастопольському управліннях юстиції, а у випадку успішного складання особою повторного іспиту Вищій кваліфікаційній комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України — на підставі її рішення.

За видачу свідоцтва необхідно внести відповідну плату на рахунок Міністерства юстиції України. Розмір плати за видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю встановлюється постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1994 р., зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ від 8 червня 1996 р. Зараз встановлено плату за видачу такого свідоцтва в розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за видачу його дубліката — в розмірі 50% цієї суми.

Від плати за видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю звільняються нотаріуси, які на день набрання чинності Законом України «Про нотаріат» працювали в державних нотаріальних конторах, а також посадові особи Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, управлінь юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, робота яких безпосередньо пов'язана з керівництвом і контролем за діяльністю нотаріату.

Для одержання свідоцтва у Міністерство юстиції України подається заява, до якої додається рішення кваліфікаційної комісії або Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, якщо іспит було складено повторно, і документ банківської установи про внесення плати за видачу свідоцтва. При подачі заяви має бути пред'явлений документ, що посвідчує особу заявника, а також інші документи, передбачені згаданим Положенням. Заява має бути розглянута протягом місяця від дня її подання.

Розглянувши заяву, Міністерство юстиції України може винести три рішення: про видачу свідоцтва, про відмову у видачі свідоцтва чи про залишення заяви без розгляду.

Якщо всі вимоги щодо видачі свідоцтва про заняття нотаріальною діяльністю виконано, а Міністерство юстиції дійде висновку про можливість заняття заявника нотаріальною діяльністю, то виноситься рішення про видачу такого свідоцтва. Свідоцтво має

встановлену законом форму і містить вказівку про те, хто одержує це свідоцтво і що воно є підставою для призначення на посаду державного нотаріуса або реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

Свідоцтво реєструється в Журналі реєстрації виданих свідоцтв про право на заняття нотаріальною діяльністю.

Відмова у видачі свідоцтва можлива в тих випадках, коли на момент звернення із заявою виникли обставини, які взагалі перешкоджають видачі свідоцтва, а усунути їх не можна. У Положенні про порядок видачі свідоцтва наведено підстави, що дають можливість застосування цього повноваження, зокрема:

- втрата особою громадянства України;
- винесення щодо цієї особи обвинувального вироку, який набрав чинності;
- винесення ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру, що набрала законної сили;
- винесення рішення суду, що набрало законної сили, про обмеження дієздатності особи, визнання її недієздатною;
- інші випадки, передбачені законом України «Про нотаріат».

Важливою гарантією захисту прав особи, яка бажає зайнятися нотаріальною діяльністю, є її право оскаржити відмову у видачі свідоцтва у суді. Така скарга подається до суду в місячний термін від дня одержання відмови і розглядається в порядку провадження, що виникає з адміністративно-правових відносин.

Залишення заяви про видачу свідоцтва без розгляду можливе тоді, коли виникли обставини, які на цей момент перешкоджають видачі свідоцтва, але надалі їх можна буде усунути. Такою обставиною є неподання всіх необхідних документів для видачі свідоцтва, передбачених п. 3 Положення Міністерства юстиції України «Про порядок видачі свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю».

В разі втрати або пошкодження свідоцтва видається його дублікат.

Виходячи з того, що кожна особа, яка має намір зайнятися нотаріальною діяльністю, повинна отримати для цього свідоцтво, припинення нотаріальної діяльності обумовлюється анулюванням такого свідоцтва.

Анулювання свідоцтва щодо як державних, так і приватних нотаріусів вирішується Міністерством юстиції України. Це можливо як з власної ініціативи нотаріуса, так і за поданням відповідного управління юстиції. Власна ініціатива — це волеви-

явлення самого нотаріуса на припинення нотаріальної діяльності з особистих обставин, що їх він має вказати в своїй заяві про анулювання свідоцтва.

Реалізація інших підстав анулювання свідоцтва залежить від дій відповідного управління юстиції і настає незалежно від волі нотаріуса.

Передбачені законодавством підстави анулювання свідоцтва Міністерством юстиції України за поданням управління юстиції (ст. 12 Закону України «Про нотаріат») спрямовані на забезпечення належного порядку вчинення нотаріальних дій; їх реалізація дає можливість усунути від нотаріальної діяльності тих нотаріусів, які порушують закон або через об'єктивні, незалежні від них обставини не можуть проводити цю діяльність.

Закон прямо передбачає такі підстави анулювання свідоцтва:

а) втрата громадянства України або виїзду за межі України на постійне проживання;

б) винесення щодо нотаріуса обвинувального вироку суду, який набрав чинності;

в) винесення ухвали про застосування щодо нотаріуса примусових заходів медичного характеру, що набрала законної сили. Це може бути тоді, коли нотаріус учинив суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або в стані осудності, але захворів до винесення вироку на душевну хворобу;

г) винесення постанови про припинення кримінальної справи щодо нотаріуса з nereабілітуючих підстав. Nereабілітуючі підстави — такі підстави, коли винність нотаріуса у вчиненні злочину підтверджена зібраними у справі доказами, але через певні передбачені законом обставини він звільняється від кримінальної відповідальності. Це, наприклад, зміна ситуації, внаслідок чого вчинене діяння втрачає характер суспільно небезпечного, притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності, передача матеріалів до товариського суду, закінчення строку давності притягнення до кримінальної відповідальності, акт амністії, акт помилування. В усіх цих випадках до уваги береться той факт, що нотаріус вчинив злочин, але звільняється від кримінальної відповідальності;

д) винесення рішення суду, що набрало законної сили, про обмеження дієздатності особи, яка виконує обов'язки нотаріуса, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, оголошення її померлою. Якщо нотаріус зловживає спиртними напоями або

наркотичними речовинами і цим ставить себе і свою сім'ю в тяжке матеріальне становище, то за рішенням суду він визнається обмежено дієздатним, а таке рішення, що набрало законної сили, є підставою анулювання свідоцтва. Нотаріус, обмежений у своїй дієздатності, не може обіймати таку посаду, де потрібні неупередженість, невідкупність і логічне мислення, а людина, обмежена в дієздатності, може зазнати різних негативних впливів. Визнання нотаріуса недієздатним може відбутись унаслідок душевної хвороби останнього. Людина, яка знаходиться в такому стані, не усвідомлює своїх дій і не може ними керувати;

е) **неодноразове порушення нотаріусом чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій або грубе порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян.** Ця підстава є правовою гарантією забезпечення законності вчинення нотаріальних дій і передбачає відповідальність нотаріуса за систематичне порушення ним чинного законодавства під час вчинення нотаріальних дій або одноразове грубе порушення закону, що завдало шкоди названим суб'єктам. Тут мова йде про зафіксовані неодноразові порушення закону, про систематичні порушення. Отже, одне порушення закону, яке не завдало шкоди інтересам держави, організацій і громадян, не буде підставою для анулювання свідоцтва. Водночас одне, але грубе порушення закону, яке завдало шкоди названим інтересам, є підставою для його анулювання. Підтвердженням завданої шкоди, а значить, і підтвердженням грубого порушення закону буде рішення суду про стягнення збитків;

є) **невідповідність нотаріуса займаній посаді внаслідок стану здоров'я, що перешкоджає нотаріальній діяльності.** Анулювання свідоцтва в зв'язку з невідповідністю нотаріуса займаній посаді внаслідок стану здоров'я, що перешкоджає нотаріальній діяльності, може мати місце в тому разі, коли йдеться про якісь фізичні вади нотаріуса. Але реалізація цієї підстави можлива тільки тоді, коли є медичний висновок про те, що за станом здоров'я нотаріус не може виконувати свої професійні обов'язки;

ж) **перебування нотаріуса в штаті інших державних, приватних та громадських організацій, заняття підприємницькою і посередницькою діяльністю, а також виконання іншої оплачуваної роботи, крім складання, проектів угод і заяв, виготовлення копій документів та виписок з них, дачі роз'яснень з питань вчинення нотаріальних дій і консультацій правового характеру, заняття викладацькою і науковою роботою у вільний від роботи час.**

Як вже зазначалось, необхідність забезпечення об'єктивності й незалежності нотаріуса під час вчинення нотаріальних дій вимагає, щоб нотаріус не перебував у штаті інших державних, приватних і громадських організацій, не був підприємцем і посередником і взагалі не виконував іншої оплачуваної роботи. Порушення цієї вимоги є підставою для анулювання свідоцтва. Праця в інших організаціях, а також заняття підприємництвом чи посередництвом впливали б на законність та об'єктивність вчинюваних нотаріусом дій;

з) порушення вимог щодо додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій. Додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій є одним із принципів діяльності нотаріуса, що забезпечує його авторитет і перешкоджає виникненню несприятливих наслідків для осіб, які звернулися до нотаріуса. Це не лише порушення законності (ст. 8 Закону України «Про нотаріат»), а й аморальний вчинок, оскільки особи, які звертаються до нотаріуса, часто відкривають йому такі обставини, що вони мають бути впевнені в тому, що таємниці їхньої бесіди буде дотримано;

і) вчинення нотаріальних дій на своє ім'я і від свого імені, на ім'я та від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я та від імені працівників нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом. Остання підстава для анулювання свідоцтва впливає з порушення нотаріусом вимог ст. 9 Закону України «Про нотаріат», яка регулює обмеження у праві вчинення нотаріальних дій, коли він має певну заінтересованість у їх вчиненні. Вимоги ст. 9 Закону служать забезпеченню об'єктивності і законності при вчиненні нотаріальних дій. Для анулювання свідоцтва достатньо одного випадку порушення цієї статті.

Свідоцтво анулюється Міністерством юстиції України за поданням управлінь юстиції Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Подання Міністерства юстиції Республіки Крим, управлінь юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Правовою гарантією захисту прав нотаріуса при анулюванні свідоцтва є його право оскаржити ці дії до суду в місячний термін від дня одержання рішення про анулювання свідоцтва. Скарга розглядається в порядку провадження, що виникає з адміністративно-правових відносин.

§ 5. Присяга нотаріуса

Особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в управлінні юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій в урочистій обстановці приносить присягу такого змісту: *«Урочисто присягаю виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну таємницю і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса».*

Урочиста присяга тісно пов'язана з етичною стороною діяльності нотаріуса. В ній відображені як положення, які знайшли своє закріплення в законодавстві про нотаріат — виконання обов'язків згідно з законом, охорони прав і законних інтересів громадян і організацій, збереження таємниці нотаріальних дій, так і положення морально-етичного плану — сумлінність, совісність, повага до високого звання нотаріуса. Присяга має важливе психологічне значення в становленні нотаріуса як професіонала. Приносячи присягу особа водночас відчуває свою приналежність до певного професійного кола, яке має свої етичні принципи та відчуває моральну відповідальність за її виконання.

Порушуючи присягу, нотаріус зраджує не лише тих, хто звернувся до нього і довірився йому, а насамперед себе. Виконуючи довірені йому державою нотаріальні дії, нотаріус зобов'язаний бути чесним, правдивим, не переслідувати особистої вигоди, бо це протизаконно та аморально¹.

§ 6. Права і обов'язки нотаріуса

Права та обов'язки нотаріуса є реалізацією принципу сприяння громадянам та організаціям у здійсненні їхніх прав і захисті законних інтересів.

Права нотаріуса в основному закріплені в ст. 4 Закону України «Про нотаріат», проте цей перелік не є вичерпним — чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права.

Так, в ст. 4 зокрема зазначається, що нотаріус має право витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та доку-

¹ Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник/За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000 р. — С. 39.

менти, необхідні для вчинення нотаріальних дій; складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

Згідно із ст. 42 Закону України «Про нотаріат», нотаріус встановлює термін, протягом якого до нотаріальної контори мають бути надіслані необхідні відомості чи документи з огляду на конкретні обставини вчинюваної нотаріальної дії, але цей термін не повинен перевищувати одного місяця.

Особливого значення зараз набуває право нотаріуса складати проекти угод і заяв. Якщо раніше було невелике, обмежене коло угод, вчинення яких не викликало труднощів, бо існував установлений зразок для кожного виду, то зараз посвідчення угод вимагає творчого підходу до їх складання, співпраці нотаріуса і заінтересованих осіб. Тому останні дедалі частіше звертаються до послуг нотаріуса, аби впевнитися в тому, що угода чи заява відповідатиме чинному законодавству і не викликатиме жодних непередбачених негативних наслідків².

При вчиненні нотаріальних дій часто виникає потреба мати копії необхідних документів чи виписок із них. Якщо їх не подали заінтересовані особи, то нотаріус на прохання останніх має право виготовити копії документів. Скажімо, для видачі свідоцтва про право на спадщину нотаріус може на прохання заінтересованих осіб виготовити копії з оригіналів свідоцтв про народження і про шлюб.

Юридична необізнаність заінтересованих осіб може спричинити шкоду чи меншу вигоду від вчинюваної нотаріальної дії або вплинути на суб'єктивні права інших осіб. Тому нотаріус має право давати роз'яснення з питань вчинення конкретної нотаріальної дії, а також консультації правового характеру. Наприклад, посвідчуючи заповіт, нотаріус роз'яснює заповідачеві про право певних осіб мати обов'язкову частку в спадковому майні; посвідчуючи договір про відчуження будинку, що на праві загальної часткової власності належить декільком особам, — про право привілеєвої купівлі; посвідчуючи договір дарування квартири, нотаріус, роз'яснивши наслідки посвідчення такого договору, може порадити краще скласти заповіт або договір довічного утримання.

² Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник/За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000 р. — С. 40.

Перелічені вище дії, що їх мають право вчиняти нотаріуси, розглядаються як додаткові послуги, надавані особам, які звертаються до державного нотаріуса.

Наказом Міністерства юстиції України від 4 січня 1998 р. затверджено «Примірне положення про порядок надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру», яке отримало великий резонанс в юридичних колах. Згідно з цим Положенням, надання консультацій та роз'яснень з питань чинного законодавства, надання усних і письмових довідок із законодавства, складання заяв, проектів угод та інших документів розглядаються як додаткові послуги правового й технічного характеру.

У Положенні підкреслюється, що надання додаткових послуг, не пов'язаних із вчинюваними нотаріальними діями, не є здійсненням нотаріусами юридичної практики і не має на меті отримання прибутку.

Уся плата за надання державними нотаріусами правової допомоги та послуг технічного характеру використовується на покриття витрат, пов'язаних з організацією надання правової допомоги та послуг технічного характеру, у тому числі на оплату праці додатково залучених працівників нотаріату, крім державних службовців. Ці кошти також можуть бути використані на покриття витрат, які повною мірою не забезпечені загальним фондом державного бюджету на утримання державних нотаріальних установ.

Це Примірне положення, з точки зору практики його застосування, викликає певні питання. По-перше, незрозумілим є надання нотаріусами додаткових послуг правового характеру, не пов'язаних з вчинюваними нотаріальними діями. По-друге, невідомими є поняття та критерії визначення фактичних витрат на забезпечення якісного і термінового обслуговування. Фактично, оплата за ці додаткові послуги значно перевищує розмір державного мита. І чи не повинен нотаріус виконувати всі нотаріальні дії якісно і терміново?

Звісно, можна було б ще розглядати як додаткові послуги технічного характеру, що за них справлялася б невелика плата. І це було б виправдано. Тракткування ж додаткових послуг правового характеру саме в такий спосіб суперечить самій природі державного нотаріату і є прикритим засобом отримання додаткового значного прибутку за рахунок заінтересованих осіб³.

³ Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 42

Із Закону України «Про нотаріат» також впливає що нотаріуси мають право об'єднуватись у регіональні, загальнодержавні, міжнародні спілки та асоціації. Слід відзначити, що в переважній більшості країн латинського нотаріату об'єднання нотаріусів в спілку є їх обов'язком і має на меті не тільки кращий захист прав і інтересів самих працівників нотаріальних органів, але й осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій, вдосконалення роботи нотаріусів тощо.

Також нотаріус вправі відмовити у вчиненні нотаріальної дії з підстав, передбачених ст. 49 Закону України «Про нотаріат».

Якщо справжність поданого документа викликає сумніви, нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, вправі затримати цей документ і направити його на експертизу (ст. 51 ЗУ «Про нотаріат»).

Обов'язки нотаріуса досить повно перелічені в ст. 5 Закону України «Про нотаріат». Так, нотаріуси зобов'язані здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до цього Закону і принесеної присяги; сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду; зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам.

Слід зазначити, що вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус повинен дотримуватись не тільки Закону України «Про нотаріат» та інших норм процесуального права, але й дотримуватись норм матеріального права.

Нотаріус повинен також працювати у відповідності до принесеної присяги, а отже, виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно з совістю.

Нотаріус зобов'язаний сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їхніх прав і захисті законних інтересів. Це означає, що він має: правильно встановити дійсне волевиявлення сторін, мету, яку вони переслідують, вчиняючи нотаріальну дію; перевірити всі подані документи щодо їх достовірності, допустимості й належності; роз'яснити заінтересованим особам їх права й обов'язки, попередити про наслідки вчинюваної нотаріальної дії, щоб запобігти проблемам, які можуть виникнути якщо особи не будуть повністю обізнані з усіма аспектами вчинюваних ними

нотаріальних дій. Так, наприклад, якщо особи звертаються за посвідченням договору дарування будинку, нотаріус зобов'язаний встановити чи дійсно волевиявлення цих осіб спрямоване на укладання саме договору дарування, а не наприклад довічного утримання, роз'яснити права та обов'язки сторін за цим договором, необхідність державної реєстрації нерухомого майна, сплати державного мита тощо.

На зміст нотаріальної дії часто може впливати юридична невідомість, помилкова оцінка конкретної правової ситуації, непередбаченість заінтересованих осіб та інші обставини. Тому дуже важливого значення набуває обов'язок нотаріуса попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій, щоб саме ці обставини не могли бути використані їм на шкоду. Цей обов'язок нотаріуса вельми сприяє запобіганню правопорушенням і реальному захистові суб'єктивних прав громадян та організацій⁴.

Також на нотаріуса покладено обов'язок зі збереження таємниці вчинення нотаріальних дій, що є основоположним принципом діяльності нотаріату, який закріплено в ст. 8 Закону України «Про нотаріат». Дотримання нотаріусом цього обов'язку має на меті запобігти певним можливим негативним наслідкам, які можуть виникнути для особи у зв'язку з вчиненням нею певної нотаріальної дії. Особливо це стосується таких правочинів як заповіти та договори дарування.

§ 7. Етика нотаріуса

Право, законність — це інститути соціального життя, що тісно пов'язані з суспільною мораллю, вони втілюють її ідеали та принципи. Втілення в життя правових норм багато у чому залежить від моральної озброєності нотаріусів, від дотримання ними вимог професійної етики.

Останнім часом дедалі актуальнішим стає питання етики нотаріуса. У зв'язку з цим слід згадати ім'я професора Горшенєва В.М., який повноправно вважається засновником науки «Юридична деонтологія». Ще у 1988 р. було опубліковано авторським колективом за його участю навчальний посібник, де послідовно викладено предмет, функції нової науки, принципи та її роль у системі юридичних знань. Горшенєв В.М. зробив спробу узагальнити всю

⁴ Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник/За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000 р. — с. 42–43.

інформацію про кваліфікаційні вимоги до юриста, розглянувши професію юриста за такими аспектами: а) юрист як особа; б) юрист як політичний діяч; в) юрист як спеціаліст; г) юрист як носій високих моральних якостей; д) естетична культура юриста.

Діяльність нотаріуса вирізняється серед інших цілою низкою специфічних властивостей, зумовлених роллю, яку вони відіграють у житті суспільства. Охорона прав і законних інтересів громадян є змістом повсякденної діяльності нотаріусів і разом з тим — їхнім професійним обов'язком. Саме висококваліфіковані нотаріуси, які мають високу правосвідомість, чітке розуміння своєї відповідальності за долі людей, здатні ефективно впливати на зміцнення законності та правопорядку в державі. Необхідність виконання нотаріусами цих важливих завдань ставить перед ними особливо високі вимоги до особистих якостей. Таким чином, етика нотаріуса охоплює одночасно і загальні моральні принципи, і особливі вимоги, властиві цій професії.

Так, важливою умовою кваліфікованого здійснення нотаріусами своїх професійних обов'язків є усвідомлення та використання у своїй діяльності загальних моральних принципів. Моральні принципи об'єднують та систематизують всю моральну діяльність, виступають фактором стабільності, визначають головну лінію поведінки.

Насамперед нотаріус має глибоко усвідомлювати, що свою місію він виконує, будучи наділений високою довірою суспільства і держави, а тому йому мають бути притаманні такі риси, як висока порядність, чесність, безкорисливість, об'єктивність, прагнення до самовдосконалення. Характерною ознакою відданості нотаріуса своїй справі є загострене почуття справедливості. Це передусім означає небайдужість до проблем інших людей, оскільки, на відміну від інших громадян, нотаріус як правозахисник спроможний активно й ефективно допомагати людям у захисті їхніх прав та інтересів.

Окремо слід назвати принципи гуманізму, демократизму, законності в роботі нотаріуса. Суть цих принципів у сфері юридичної діяльності означає:

- сприйняття людини як вищої цінності;
- забезпечення свободи та захисту гідності особи, права на щастя, на духовний розвиток;
- повага до особистих якостей;
- рівне ставлення та повага до чоловіка та жінки, повага до ідеалів людини, вікових, національних та інших ознак, політичних поглядів тощо.

По-друге, специфічною рисою діяльності нотаріуса є повсякденне зіткнення з найрізноманітнішими життєвими ситуаціями, що вимагає знання психології, комунікативність, вміння розібратись у складних обставинах, дохідливо і переконливо роз'яснити суть та наслідки вчинюваних нотаріальних дій. З іншого боку, відповідальність посади нотаріуса містить у собі потенційну небезпеку професійної деградації, що виявляється в бюрократизмі, формалізмі, втраті самоконтролю, безвідповідального ставлення до справи, проявів грубості, нелюдяності, породжує серед громадян недоброзичливе ставлення, недовіру до юристів узагалі. Поведінка нотаріуса ж відіграє важливу роль, бо це стоєть престижу та авторитету його професії.

Таким чином, юрист — це не тільки професіонал, який має фундаментальні та спеціальні правові знання, а й високоморальна людина, глибоко переконана у винятковому значенні права і законності для суспільства, яка використовує свої повноваження задля захисту прав і законних інтересів громадян.

Слід відзначити, що в професійних колах дискутуються питання законодавчого врегулювання етики нотаріуса, зокрема запровадження окремого кодексу професійної етики нотаріуса та права притягнення нотаріуса до професійної відповідальності. Наприклад, серед підстав для притягнення до такої відповідальності стане невиконання нотаріусом своїх професійних обов'язків, передбачених цим законопроектом, безпідставна відмова у вчиненні нотаріальної дії, недотримання Правил професійної етики нотаріуса, створення перешкод працівникам органів юстиції в здійсненні ними функцій по забезпеченню державного контролю за роботою нотаріуса.

ГЛАВА 4. Організація діяльності нотаріату в Україні

§ 1. Система нотаріальних органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії в Україні

Чинний Закон України «Про нотаріат» передбачає поділ нотаріусів на державних, які працюють у державних нотаріальних конторах і державних нотаріальних архівах, та нотаріусів, які займаються приватною нотаріальною діяльністю. При цьому слід наголосити, що запровадження інституту приватного нотаріату з одночасним збереженням державного був викликаний об'єктивною необхідністю, що склалася на момент прийняття закону.

Важливими аргументами на користь появи «вільного» нотаріату є зменшення навантаження на державних нотаріусів, зручність для осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій, самофінансування нотаріусами своєї нотаріальної діяльності, а також можливість утворення ними додаткових робочих місць і сплата податків до бюджету. На жаль, ще існує думка, що поділ нотаріусів на державних та приватних є градацією якості надання ними правової допомоги або що документи, оформлені державними нотаріусами, більш якісні або мають більшу юридичну силу порівняно з аналогічними, виконаними приватними нотаріусами. Проте проблемами державного нотаріату залишаються невисока заробітна плата, гірше матеріально-технічне забезпечення і навіть повна відсутність державних нотаріальних контор у певних регіонах через нестачу фахівців, які б мали бажання працювати за таких умов. Крім того, внаслідок переходу до ринкових відносин значно зріс документообіг, а отже, і обсяг завдань, що покладаються на нотаріусів України. Через це виникло багато ускладнень, зокрема, неможливість вчасно завірити документи, отримати консультації тощо. Держава не могла власними силами збільшити кількість державних нотаріальних контор та залучити більше нотаріусів, оскільки це потребувало значних коштів. Найбільш правильним виходом з цієї ситуації і стало започаткування в Україні приватного нотаріату.

Зараз існують прибічники ліквідації державних нотаріальних контор, до аргументів яких належить те, що державні нотаріальні контори утримуються за рахунок бюджету, тому їхнє існування — додатковий тягар для бюджету, тоді як приватні нотаріуси здійснюють свою діяльність на засадах самоврядування. Прихильники ж існування державних нотаріальних контор

пов'язують їх існування з можливістю незаможних верств населення отримати нотаріальну допомогу.

Проте, слід відзначити, що співіснування державних та приватних нотаріальних контор доведено часом, і в якості аргументів на користь саме такої системи нотаріальних органів можна привести і позитивний вплив конкуренції між приватними і державними нотаріусами, що має певним чином відобразитись на якості і вартості послуг, і те, що приватні нотаріуси не оберуть не вигідний нотаріальний округ, і недосконалість законодавства, недостатній контроль з боку держави за діяльністю приватних нотаріусів.

Приватна нотаріальна діяльність являє собою зареєстровану у встановленому законом порядку діяльність особи, яка має свідоцтво про право на зайняття такою діяльністю, організовану на засадах самостійності та персональної відповідальності, з посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законом.

Приватний нотаріус має специфічний статус — він одночасно є посадовою особою, наділеною державною владою, незалежно від того, що він фактично не перебуває на державній службі, та спеціалістом вільної юридичної професії¹.

Отже, вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною практикою (приватні нотаріуси). Слід відзначити, що документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу.

В обласних центрах, містах Києві, Сімферополі та Севастополі діють державні нотаріальні архіви, які є складовою частиною Національного архівного фонду і здійснюють тимчасове зберігання нотаріальних документів.

У населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії, передбачені статтею 38 Закону України «Про нотаріат», вчиняються уповноваженими на це посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів.

Крім того, певні нотаріальні дії (посвідчення заповітів і доручень), згідно із ст. 40 Закону України «Про нотаріат», можуть вчинятись головними лікарями лікарень, лікувальних закладів, санаторіїв тощо; капітанами та начальниками експедицій; ко-

¹ Нотаріат в Україні: Підручник. За ред. В.В. Комарова. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — С. 85.

мандирами (начальниками) військових частин, об'єднань, установ і закладів; начальниками місць позбавлення волі та іншими посадовими особами, зазначеними в цій статті.

Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, — на дипломатичні представництва України.

Безпосереднє управління державними нотаріальними конторами, а також контроль за законністю виконання приватними нотаріусами своїх обов'язків здійснюють Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Ради Міністрів АРК, управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

У ст. 16 Закону України «Про нотаріат» зазначається, що нотаріуси можуть об'єднуватися у регіональні, загальнодержавні, міжнародні спілки та асоціації. Згідно з цим створена Українська нотаріальна палата, яка є добровільною громадською організацією нотаріусів.

§ 2. Організація діяльності державних нотаріальних контор

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про нотаріат», державні нотаріальні контори відкриваються і ліквідуються Міністерством юстиції України. Штати державних нотаріальних контор затверджуються управліннями юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у межах встановленої для державних нотаріальних контор штатної чисельності та фонду заробітної плати.

Призначення на посаду державного нотаріуса та звільнення з посади провадиться відповідними управліннями юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Очолює державну нотаріальну контору завідуючий, який має одного заступника.

Державна нотаріальна контора є юридичною особою. Державний нотаріус має печатку із зображенням Державного герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету. За вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених чинним законодавством, а за надання додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані з учинюваними нотаріальними

діями, а також технічного характеру, справляється окрема платня у розмірах, що встановлюються управліннями юстиції.

Державна нотаріальна контора відповідає за заподіяну особі шкоду, спричинену незаконними чи недбалими діями державного нотаріуса, в порядку, передбаченому законодавством України. Нотаріус відповідає перед нотаріальною конторою в порядку регресу.

Керівництво державними нотаріальними конторами здійснюється Міністерством юстиції України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, державними адміністраціями областей, міст Києва та Севастополя.

§ 3. Організація роботи приватних нотаріусів

Для організації приватної нотаріальної діяльності потрібно: по-перше, щоб особа, яка має намір займатись нотаріальною діяльністю відповідала вимогам до посади нотаріуса, по-друге — отримала свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю, і по-третє — зареєструвала цю діяльність у встановленому чинним законодавством порядку.

Про порядок отримання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю вже детально говорилось у Розділі 3 цього підручника.

Реєстрація приватної нотаріальної діяльності провадиться Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласними, Київським та Севастопольським управліннями юстиції за заявою особи, яка має свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю. Реєстрація здійснюється відповідно до Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 4 березня 1994 року.

Реєстраційне посвідчення видається органом юстиції у 15-денний термін з моменту подачі заяви та реєструється в Журналі реєстрації приватної нотаріальної діяльності. Про видане реєстраційне посвідчення управління юстиції повідомляє податкову інспекцію за місцезнаходженням робочого місця нотаріуса.

В реєстраційному посвідченні вказується прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, територія діяльності приватного нотаріуса (нотаріальний округ) та адреса розташування його робочого місця.

Приватний нотаріус повинен мати своє робоче місце в межах нотаріального округу. Нотаріальний округ визначається уп-

равлінням юстиції за заявою нотаріуса відповідно до адміністративно-територіального поділу України. В містах, що мають районний поділ, округом діяльності нотаріуса є територія відповідного міста. Кількість приватних нотаріусів в окрузі визначається Міністерством юстиції України залежно від чисельності населення й інших даних.

Робоче місце приватного нотаріуса є відповідати певним вимогам. Так, оскільки свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю повинно містити інформацію про розташування робочого місця нотаріуса, це питання має бути вирішене заздалегідь, до моменту реєстрації органом юстиції. Право нотаріуса на певне приміщення, в якому він збирається розпочинати нотаріальну діяльність, має бути підтверджене відповідними документами про право власності чи користування. Це приміщення повинно знаходитись у межах нотаріального округу.

У разі припинення права власності або права користування приміщенням, яке є робочим місцем приватного нотаріуса, нотаріус повинен подати до управління юстиції заяву, у тижневий термін до припинення користування приміщенням. З цього моменту його повноваження припиняються. Далі нотаріус зобов'язаний у п'ятиденний термін повідомити орган юстиції про внесення змін розташування робочого місця до реєстраційного посвідчення, а орган юстиції в свою чергу повідомляє про це податковій інспекції. Нотаріальна діяльність вважається відновленою з моменту внесення відповідних змін до реєстраційного посвідчення. Якщо нотаріус понад трьох разів змінював адресу розташування робочого місця, то орган юстиції зобов'язаний видати йому нове реєстраційне посвідчення під тим самим номером.

Згідно із Положенням про вимоги до робочого місця приватного нотаріуса та здійснення контролю за їх дотриманням, затвердженим Наказом Міністром юстиції України № 36/5 від 12.06.98, робочим місцем приватного нотаріуса є приміщення, адреса якого зазначена в реєстраційному посвідченні. Приватний нотаріус не може мати кілька окремих приміщень. У випадках, передбачених законодавством, він може вчиняти дії також поза вказаним приміщенням, але в межах визначеного нотаріального округу.

Приміщення, яке є робочим місцем нотаріуса, має відповідати вимогам щодо збереження таємниці вчинюваних нотаріальних дій відповідно до статті 8 Закону України «Про нотаріат». Так, нотаріус не вправі працювати в одному приміщенні з особами, діяльність яких не пов'язана з вчиненням нотаріальних дій.

Приміщення має складатися з двох і більше кімнат та бути забезпечене сейфом для збереження печаток, штампів із посвідчувальними написами та спеціальними бланками нотаріальних документів, металевою шафою для збереження архіву нотаріуса. На вікнах приміщення встановлюються ґрати, приміщення має бути підключено до засобів сигналізації.

Після отримання реєстраційного посвідчення **приватний нотаріус зобов'язаний у тримісячний термін розпочати нотаріальну діяльність**. Якщо протягом цього строку без поважних причин нотаріус не приступить до роботи, за рішенням управління юстиції видане йому реєстраційне посвідчення може бути анульовано. Також у цей строк для забезпечення відшкодування можливої шкоди приватний нотаріус зобов'язаний укласти з органом страхування договір службового страхування або внести на спеціальний рахунок у банківську установу страхову заставу. Страхова сума, або страхова застava, встановлюються у розмірі стократно мінімальної заробітної плати.

У разі витрачання коштів на відшкодування заподіяної шкоди приватний нотаріус зобов'язаний протягом одного року поповнити страхову заставу до встановленого розміру.

Розмір заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку. Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному обсязі.

Приватний нотаріус має печатку із зазначенням посади, свого прізвища, імені та по батькові й округу діяльності.

Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та громадянином або юридичною особою. Оплата додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії, провадиться за домовленістю сторін. При цьому розмір плати за вчинені нотаріальні дії не може бути нижчим за розмір державного мита, що справляється за вчинення відповідних нотаріальних дій державними нотаріусами.

Законодавство передбачає особливий порядок заміщення **приватного нотаріуса**, якщо він має намір припинити виконання своїх обов'язків на строк більше одного тижня, що включає: обов'язок повідомити про це управління юстиції, можливість укласти угоду з іншим приватним нотаріусом про своє заміщення та заборону виконання своїх службових обов'язків у період їх виконання особою, яка тимчасово його заміщує.

Приватна нотаріальна діяльність припиняється, а реєстраційне посвідчення анулюється управліннями юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у випадках:

— подання приватним нотаріусом письмового клопотання про припинення своєї діяльності;

— анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю;

— коли приватний нотаріус не уклав договір службового страхування чи не вніс страхову заставу для забезпечення відшкодування шкоди або не поповнив страхову заставу до встановленого розміру;

— коли приватний нотаріус без поважних причин не виконує своїх обов'язків протягом двох місяців і не повідомив про це управління юстиції;

— невідповідності приватного нотаріуса займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок стану здоров'я, що на тривалий час перешкоджає нотаріальній діяльності.

Приватний нотаріус, діяльність якого припиняється, в місячний строк зобов'язаний передати документи, що стосуються вчинених ним нотаріальних дій, у державний нотаріальний архів.

Копія наказу органу юстиції про анулювання реєстраційного посвідчення та припинення приватної нотаріальної діяльності в триденний термін надсилається нотаріусу, про що робиться відмітка в Журналі реєстрації приватної нотаріальної діяльності, та повідомляється податкова інспекція за місцем перебування робочого місця приватного нотаріуса про припинення його діяльності.

Контроль за законністю виконання приватними нотаріусами своїх обов'язків здійснюється Міністерством юстиції України, управліннями юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Цей контроль здійснюється, зокрема, шляхом проведення перевірок роботи приватних нотаріусів. Це має на меті забезпечення виконання завдань, що стоять перед приватними нотаріусами, шляхом виявлення помилок та недоліків, поглибленого аналізу причин, які їх породжують, а також надання необхідної допомоги в їх усуненні.

Такі перевірки можуть бути комплексними, тобто всіх напрямів діяльності нотаріуса, і цільовими — якщо перевіряють одне або кілька питань діяльності, наприклад, ведення нотаріусом діловодства, перевірка дотримання вимог щодо робочого місця тощо.

Комплексна перевірка діяльності приватного нотаріуса має провадитись не рідше одного разу на два роки. Таку перевірку проводить начальник відділу або старший консультант відділу нотаріату регіонального управління юстиції. До перевірки можуть бути залучені також представники відділень Української нотаріальної палати, кваліфіковані нотаріуси з інших нотаріальних округів. Комплексній перевірці підлягає діяльність приватного нотаріуса за весь період з часу попередньої перевірки.

Перед проведенням комплексної перевірки відповідальна особа управління юстиції вивчає матеріали, які стосуються роботи приватного нотаріуса — результати попередніх перевірок, вказівки управління юстиції за їх результатами, доповідні записки щодо виконання цих вказівок, заяви та скарги на роботу нотаріуса тощо. Під час перевірки перевіряючий аналізує все, що стосується роботи нотаріуса: законність його діяльності, організацію прийому громадян, правильність ведення діловодства, здатність надати консультацію з питань застосування чинного законодавства, сертифікацію робочого місця нотаріуса, забезпеченість засобами зв'язку та оргтехнікою тощо. Особливу увагу звертають на дотримання нотаріусом принципів таємниці вчинення нотаріальних дій, неупередженості та запобігання судовим спорам, а також вимог ст. 9 та 36 Закону «Про нотаріат» щодо обмеження в праві вчинення нотаріальних дій. Обов'язковій перевірці підлягає стан зберігання, витрачання та облік спеціальних бланків нотаріальних документів.

При виявленні порушень чинного законодавства перевіряючі мають з'ясувати обставини, за яких вони були допущені, та вжити всіх необхідних заходів щодо усунення їх причин.

За наслідками проведеної перевірки складається доповідна записка на ім'я начальника управління юстиції.

В залежності від наслідків перевірки керівництво управління юстиції приймає рішення. Це може бути заслуховування нотаріуса на засіданні колегії управління юстиції або на оперативній нараді в присутності начальника управління юстиції, обговорення на семінарах нотаріусів області, обговорення на місці тощо.

Термін, який надається нотаріусу для усунення недоліків, визначається залежно від наслідків перевірки, але не повинен перевищувати трьох місяців. На цей термін діяльність нотаріуса може припинятись.

Нотаріус повинен проінформувати про заходи, які були ним вжиті для усунення виявлених перевіркою порушень, у визначе-

ний управлінням юстиції термін. Якщо нотаріус не вжив передбачених чинним законодавством заходів для усунення недоліків у своїй роботі, управління юстиції має право підготувати на розгляд Міністерства юстиції подання щодо анулювання виданого йому свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю.

§ 4. Організація діяльності державних нотаріальних архівів

Відповідно до статті 23 Закону України «Про нотаріат» державні нотаріальні архіви заснуються в обласних центрах, містах Києві, Сімферополі та Севастополі для тимчасового (до 75 років) централізованого зберігання нотаріальних документів. Державні нотаріальні архіви мають на меті зберігання, використання нотаріальних документів, передачі їх у відповідний державний архів, надання методичної та практичної допомоги фондоутворювачам у вдосконаленні роботи з документами.

Фондоутворювачами архівів є державні нотаріальні контори, приватні нотаріуси, посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів, які вчиняють нотаріальні дії, та посадові особи, які посвідчують заповіти і довіреності, прирівнювані до нотаріально посвідчених.

Питання організації діяльності та компетенція державного нотаріального архіву визначаються положенням про нього, що затверджується Міністерством юстиції України за погодженням з Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України.

Архіви створюються і ліквідуються Міністерством юстиції України. Мережа і штати архівів затверджуються Міністерством юстиції Республіки Крим, управліннями юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій в межах встановленої для них штатної чисельності та фонду заробітної плати. Державний нотаріальний архів очолює завідуючий, який призначається на посаду і звільняється з неї управлінням юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації. Завідуючим архівом може бути особа, яка відповідає вимогам статті 3 Закону України «Про нотаріат».

Архів є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного герба України та своїм найменуванням.

Основними завданнями архіву є:

- комплектування документами;
- забезпечення збереження та використання документів, що знаходяться на зберіганні;
- створення і вдосконалення науково-довідкового апарату до документів;
- підготовка та своєчасна передача документів на зберігання до відповідного державного архіву з додержанням правил і вимог Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України;
- підготовка та здійснення заходів щодо підвищення кваліфікації нотаріусів з питань, які входять до компетенції архіву.

Архів відповідно до покладених на нього завдань здійснює такі основні функції:

- складає графіки приймання документів від фондоутворювачів;
- на підставі графіків здійснює приймання документів, передбачених цим Положенням, не пізніше 2-х років після закінчення 10-річного строку їх зберігання у фондоутворювачів;
- забезпечує збереження документів, регулярно проводить перевірки наявності та фізичного стану справ;
- складає науково-довідковий апарат до документів, що зберігаються в архіві;
- проводить експертизу цінності документів, які знаходяться в архіві, що надає методичну допомогу експертним комісіям Міністерства юстиції Республіки Крим, управління юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у проведенні експертизи цінності документів;
- здійснює контроль за зберіганням документів у фондоутворювачів, надає їм методичну і практичну допомогу з упорядкування документів та підготовки їх до здачі в архів;
- передає у встановленому порядку на державне зберігання документи та науково-довідковий апарат до них;
- веде статистичну звітність за встановленими формами;
- видає дублікати і засвідчує вірність копій і виписок з документів, які зберігаються в справах архіву, з додержанням вимог статті 8 Закону України «Про нотаріат»;
- веде облік документів, переданих на запити органів, передбачених згаданим Законом;
- веде прийом громадян з питань, що входять до компетенції архіву;
- здійснює реєстрацію заповітів, прирівнюваних до нотаріально посвідчених, веде алфавітні книги їх обліку.

Завідуючий архівом:

- організовує діяльність архіву та несе персональну відповідальність за виконанням покладених на нього завдань і функцій;
- розподіляє функціональні обов'язки між працівниками архіву;
- видає в межах своєї компетенції накази;
- представляє архів у всіх установах і організаціях;
- організує і бере участь у проведенні нарад, семінарів та інших заходів з підвищення кваліфікації нотаріусів з питань, які входять до компетенції державного нотаріального архіву.

§ 5. Організація роботи посадових осіб, на яких покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії

У відповідності до ст. 37 Закону «Про нотаріат» у населених пунктах, де немає державних нотаріусів, нотаріальні дії вчиняють посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів.

Безпосередньо нотаріальні дії вчиняють посадові особи (голова виконкому, його заступник, секретар), на яких рішенням або розпорядженням виконавчого комітету відповідної ради народних депутатів покладено провадження цих дій. Діяльність цих осіб з вчинення нотаріальних дій регулюється Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів України, затвердженою Наказом міністра юстиції України від 25.08.94 № 22/5.

Відповідно до ст. 7 Закону «Про нотаріат» посадові особи виконавчих комітетів у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а на території Республіки Крим, крім того, — законодавством Республіки Крим, наказами міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Вчиняючи нотаріальні дії, ці посадові особи також повинні керуватись тими самими принципами, що і нотаріуси — щодо таємниці вчинення нотаріальних дій, відповідальності за свої дії тощо; вони повинні сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інте-

ресів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Нотаріальні дії вчиняються в приміщенні виконавчого комітету сільської, селищної, міської Ради народних депутатів. В окремих випадках, коли громадянин не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості посвідчуваної угоди, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаним приміщенням.

Якщо нотаріальна дія вчиняється поза приміщенням виконавчого комітету, то в посвідчувальному написі на документі і в реєстрі нотаріальних дій записується місце вчинення нотаріальної дії (вдома, в лікарні, на підприємстві, в установі, організації та ін.) із зазначенням адреси, а також причини цього (наприклад: «У зв'язку з хворобою заповідача заповіт посвідчено за адресою: село Жовтневе Переяслав-Хмельницького району Київської області, вул. Шкільна, 3, кв. 8»).

Нотаріальні дії вчиняються після їх оплати в день подачі всіх необхідних документів.

Вчинення нотаріальної дії може бути відкладено в разі необхідності витребування додаткових відомостей або документів від посадових осіб підприємств, установ і організацій або направлення документів на експертизу, а також у випадку, коли посадова особа виконавчого комітету на підставі статті 256 Цивільного процесуального кодексу звертається до суду з заявою про визнання громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії, недієздатним чи обмежено дієздатним. У цьому разі питання про можливість посвідчення заповіту чи доручення вирішується посадовою особою виконавчого комітету залежно від результату вирішення справи судом.

Термін, на який відкладається вчинення нотаріальної дії у цих випадках, не може перевищувати одного місяця.

За заявою заінтересованої особи, яка бажає звернутися до суду для оскарження права або факту, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії повинно бути відкладено на строк не більше десяти днів. Якщо від суду за цей строк не буде одержано повідомлення про надходження заяви, нотаріальна дія повинна бути вчинена.

У разі одержання від суду повідомлення про надходження заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення

нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом. При посвідченні заповіту ці правила не застосовуються.

Відповідно до ст. 46 Закону «Про нотаріат» посадові особи виконавчого комітету, які вчиняють нотаріальні дії, вправі витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій.

Відповідні відомості і документи повинні бути подані в строк, вказаний посадовою особою виконавчого комітету, яка вчиняє нотаріальну дію. Цей строк не може перевищувати одного місяця.

Відповідно до ст. 9 Закону «Про нотаріат» посадова особа виконавчого комітету, яка вчиняє нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я та від імені працівників виконавчого комітету. Посадові особи виконавчих комітетів не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені виконавчого комітету. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються державною нотаріальною конторою, приватним нотаріусом чи у будь-якому виконавчому комітеті іншої сільської, селищної, міської ради народних депутатів.

Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених правил, є недійсними.

§ 6. Вчинення нотаріальних дій консульськими установами України

Законодавство України передбачає вчинення нотаріальних дій за кордоном консульськими установами, а також дипломатичними представництвами України у випадках, передбачених законодавством. Порядок вчинення нотаріальних дій консульствами регулюється Консульським статутом України та Положенням про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженим спільним наказом Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ від 27.12.2004 № 142/5/310. Це Положення розроблене відповідно до Закону України «Про нотаріат», Цивільного та Сімейного кодексів України, а також глави XI Консульського статуту України.

Безпосереднє вчинення нотаріальних дій покладається на консульських посадових осіб, які працюють у дипломатичних представництвах та консульських установах України.

Консули відповідно до статті 7 Закону України «Про нотаріат» у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства закордонних справ України та іншими нормативно-правовими актами.

Консули зобов'язані додержувати таємниць нотаріальних дій та відомостей, одержаних ними у зв'язку з їх учиненням.

Консули зобов'язані здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Консульського статуту України, Закону України «Про нотаріат», сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права й обов'язки, попереджати про наслідки нотаріальних дій, що вчиняються, для того, щоб юридична необізнаність не могла їм зашкодити, зберігати в таємниці відомості, одержані ними у зв'язку з учиненням нотаріальних дій, відмовляти у вчиненні нотаріальної дії у разі її невідповідності законодавству України або чинним міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Консул не має права вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені своєї (свого) дружини (чоловіка), її (його) родичів по прямій лінії.

Мова нотаріального діловодства визначається відповідно до статті 10 Конституції України та статті 20 Закону Української РСР «Про мови», тобто нотаріальне діловодство ведеться тією самою мовою, що і діловодство консульської установи. Якщо особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй консулом або перекладачем у письмовій або усній формі, про що зазначається в посвідчувальному написі.

Особа, що не володіє мовою, якою виготовлений документ, підписується тією мовою, якою вона знає.

Нотаріальні дії вчиняються у приміщенні дипломатичного представництва та консульської установи. В окремих випадках, коли фізична особа не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості вчинюваних нотаріальних дій, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаними приміщеннями, але в межах території діяльності дипломатичного представництва або консульської установи, у межах консульського округу.

Якщо нотаріальна дія вчиняється поза приміщенням дипломатичного представництва чи консульської установи України, у посвідчувальному написі та в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій записується місце вчинення нотаріальної дії (удома, у лікарні тощо) із зазначенням адреси, а також часу вчинення нотаріальної дії та причин, з яких нотаріальна дія була вчинена поза вказаними приміщеннями.

Нотаріальні дії вчинюються в день пред'явлення всіх необхідних для цього документів, сплати консульського збору і відшкодування фактичних витрат.

При цьому вчинення нотаріальної дії може бути відкладене в разі необхідності витребування додаткових відомостей або документів від фізичних та юридичних осіб чи направлення документів на експертизу, а також якщо відповідно до закону консул повинен упевнитись у відсутності в заінтересованих осіб заперечень проти вчинення цієї дії.

Строк, на який відкладається вчинення нотаріальної дії у цих випадках, не може перевищувати одного місяця.

За заявою заінтересованої особи, яка бажає звернутися до суду для оспорювання права або факту, про посвідчення яких просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії має бути відкладене на термін не більше десяти днів.

Якщо за цей термін від суду не буде одержано повідомлення про надходження заяви, нотаріальна дія повинна бути вчинена.

У разі одержання від суду через Міністерство закордонних справ України повідомлення про надходження заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії припиняється до вирішення справи судом.

§ 7. Роль органів юстиції щодо регулювання діяльності нотаріату

Відповідно до чинного законодавства, органами юстиції здійснюється керівництво державними нотаріальними конторами і архівами та контроль за діяльністю приватних нотаріусів. У своїй діяльності органи юстиції керуються Положенням про Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласні, Київське та Севастопольське міські управління юстиції та Положенням про районні, районні в

містах, міські (міст обласного значення) управління юстиції, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 30.08 2000 №36/5. Так, відповідно до цього положення, до основних завдань управління юстиції належать: організація роботи нотаріату; відповідно до законодавства ведення Державного реєстру застав рухомого майна, Державного реєстру іпотек та Державного реєстру правочинів; здійснення контролю за виконанням актів Мін'юсту стосовно нормативно-методичного забезпечення діяльності бюро технічної інвентаризації щодо проведення реєстрації прав власності на нерухоме майно; методичне керівництво правовою роботою в місцевих органах виконавчої влади, на державних підприємствах, в установах і організаціях, надання зазначеним органам, а також органам місцевого самоврядування методичної допомоги у приведенні їхніх нормативно-правових актів у відповідність до чинного законодавства; здійснення міжнародно-правового співробітництва в межах повноважень тощо.

Відповідно до цих завдань управління юстиції:

— за дорученням Мін'юсту України організовує, забезпечує та контролює виконання міжнародних договорів України з питань правової допомоги в цивільних, сімейних, кримінальних справах;

— організовує роботу установ нотаріату, перевіряє їх діяльність і вживає заходів щодо її поліпшення, здійснює контроль за законністю вчинення нотаріальних дій державними і приватними нотаріусами, нотаріального архіву, забезпечує роботу кваліфікаційної комісії нотаріату;

— забезпечує і контролює діяльність нотаріального архіву щодо зберігання нотаріальних документів;

— організовує та контролює стажування осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю;

— визначає нотаріальний округ, реєструє приватну нотаріальну діяльність, вносить зміни до реєстраційного посвідчення та анулює його, контролює дотримання вимог щодо організації робочого місця приватного нотаріуса;

— подає до Мін'юсту України пропозиції щодо визначення граничної чисельності приватних нотаріусів у нотаріальних округах області;

— припиняє діяльність нотаріусів, готує обґрунтовані подання на розгляд Мін'юсту України щодо анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю;

— затверджує розміри оплати за надання державними нотаріусами додаткових платних послуг правового і технічного характеру та забезпечує організаційне керівництво цією роботою;

— контролює обіг спеціальних бланків та захисних знаків нотаріальних документів, готує подання до Мін'юсту України щодо необхідності виготовлення печаток нотаріусів відповідно до зразків, затверджених Мін'юстом України;

— контролює своєчасність та правильність внесення нотаріусами записів до Єдиних реєстрів, що діють у системі нотаріату;

— проводить аналітично-методичну роботу, вивчає, узагальнює та скеровує нотаріальну практику, готує для нотаріусів роз'яснення щодо застосування чинного законодавства з питань вчинення нотаріальних дій.

При управлінні юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій утворюється кваліфікаційна комісія нотаріату, завданням якої є визначення рівня професійної підготовленості осіб, що мають намір займатися нотаріальною діяльністю. Рішення кваліфікаційної комісії може бути оскаржене у Вищій кваліфікаційній комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України. Вища кваліфікаційна комісія та кваліфікаційні комісії діють відповідно до Положення про кваліфікаційну комісію нотаріату, затвердженого наказом Міністра юстиції України від 28 грудня 1993 р. № 22/5 та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1994 р. № 114.

Слід зазначити, що 14 березня 2006 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову «Про внесення змін до Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату» за № 281, якою було внесено зміни і доповнення до Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату від 22 лютого 1994 р. № 114. Ухвалою Печерського районного суду від 30.05.2006 дію нових норм було припинено.

Кваліфікаційні комісії утворюються при Міністерстві юстиції Республіки Крим, управліннях юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Комісія відповідно до покладених на неї завдань приймає кваліфікаційний іспит в осіб, які пройшли стажування в державній нотаріальній конторі або в приватного нотаріуса, за результатами якого приймає рішення про можливість чи неможливість допуску особи до нотаріальної діяльності.

Термін дії повноважень Комісії становить п'ять років від дня проведення її першого засідання.

До складу Комісії входять три нотаріуси, два представники від Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату та два представники Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції.

Склад Комісії затверджується наказом Міністерства юстиції України. Комісія проводить свої засідання у разі потреби. Перше засідання проводиться у 20-денний строк після затвердження складу Комісії.

Засідання Комісії вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її членів.

Член Комісії має право:

- ознайомлюватися з матеріалами, поданими на її розгляд;
- брати участь у вивченні матеріалів справи та перевірки;
- заявляти клопотання, наводити свої мотиви, висловлювати міркування з питань, що розглядаються;
- брати участь у прийнятті рішення шляхом голосування;
- висловлювати окрему думку з оформленням її у письмовому вигляді.

Матеріально-технічне, фінансове та інформаційне забезпечення діяльності Комісії здійснює Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласні, Київське та Севастопольське міські управління юстиції.

Вища кваліфікаційна комісія нотаріату утворюється при Мін'юсті. Основними завданнями Комісії є:

- розгляд скарг на рішення кваліфікаційних комісій нотаріату при Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції в Автономній Республіці Крим, обласних, Київському та Севастопольському міських управліннях юстиції;
- визначення рівня професійної підготовки осіб, які мають намір провадити нотаріальну діяльність;
- проведення конкурсного відбору осіб, які виявили бажання стажуватися в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, та конкурсу на реєстрацію приватної нотаріальної діяльності серед осіб, які мають намір її провадити;
- встановлення критеріїв щодо додержання Присяги нотаріуса;
- підготовка методики проведення перевірки додержання Присяги нотаріуса.

Комісія відповідно до покладених на неї завдань:

— розглядає заяви осіб, які мають намір провадити нотаріальну діяльність;

— призначає керівника стажування осіб, які пройшли конкурсний відбір;

розробляє та затверджує програми стажування;

вирішує питання щодо складання на засіданні Комісії кваліфікаційного іспиту особою, яка подала скаргу на рішення кваліфікаційної комісії нотаріату;

— розробляє та затверджує програми підвищення кваліфікації нотаріусів, їх помічників (консультантів);

— бере участь в організації та проведенні курсів підвищення кваліфікації нотаріусів, їх помічників (консультантів);

— вносить за результатами перевірки додержання Присяги нотаріуса міністрові юстиції подання щодо вжиття заходів до нотаріусів, у тому числі щодо зупинення їхньої діяльності, анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, та проводить у разі потреби атестацію нотаріусів;

— за дорученням Мін'юсту розглядає скарги на дії нотаріусів;

— здійснює інші повноваження, передбачені законодавством.

Строк дії повноважень Комісії становить п'ять років від дня проведення її першого засідання.

До складу Комісії входять чотири нотаріуси та три представники Мін'юсту.

Комісія проводить свої засідання у разі потреби. Перше засідання проводиться у 15-денний строк після затвердження складу Комісії.

Засідання Комісії вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її членів.

Комісія має право відповідно до своїх повноважень одержувати на свій запит необхідну інформацію від нотаріусів, органів юстиції, інших підприємств, установ і організацій.

Матеріально-технічне, фінансове та інформаційне забезпечення діяльності Комісії здійснює Міністерство юстиції.

§ 8. Організація діяльності Української нотаріальної палати

Відповідно до положень ст. 16 Закону України «Про нотаріат» нотаріуси можуть об'єднуватися у регіональні, загальнодержавні, міжнародні спілки та асоціації. Об'єднання нотаріусів

представляють їхні інтереси у державних та інших органах, захищають соціальні та професійні права нотаріусів, здійснюють методичну і видавничу роботу, можуть створювати спеціальні фонди і діють відповідно до своїх статутів.

Зараз в Україні діє така добровільна громадська організація нотаріусів — Українська нотаріальна палата. Вона створена 22 квітня 1993 року на конференції державних нотаріусів і зареєстрована Міністерством юстиції України 8 червня того ж року як добровільне громадське об'єднання нотаріусів. Нині УНП об'єднує близько 4000 державних і приватних нотаріусів. У всіх областях створені регіональні відділення. УНП є колективним членом Співки юристів України.

УНП прийнята в якості спостерігача до світової організації нотаріусів — Міжнародного Союзу Латинського Нотаріату, який об'єднує нотаріати 80 країн.

Українська нотаріальна палата здійснює свою діяльність на підставі Статуту, затвердженому Установчою конференцією нотаріусів України 22 квітня 1993 р.

Українська нотаріальна палата була створена з метою об'єднання на професійній основі нотаріусів для захисту їхніх законних професійних, соціальних та інших інтересів, а також для сприяння підвищенню професійного рівня нотаріусів, удосконалення правової допомоги, яку нотаріуси надають фізичним та юридичним особам, та охорони інтересів громадян та організацій, яким було заподіяно шкоду незаконними діями нотаріусів. Досить важливим на сьогодні є сприяння Палати розвитку міжнародних зв'язків, обміну досвідом, співробітництва з міжнародними організаціями нотаріату.

Для забезпечення реалізації основних завдань Української нотаріальної палати в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі створюються її відділення, які є юридичними особами.

Центральними органами Української нотаріальної палати є: Конференція членів Української нотаріальної палати, Рада Української нотаріальної палати (виконавчий орган), ревізійна комісія, Комісія з питань професійної етики. На чолі Української нотаріальної палати стоїть президент, який обирається більшістю голосів делегатів, які беруть участь у роботі Конференції.

Українська нотаріальна палата заснована на принципах індивідуального та колективного членства. Так, індивідуальними членами можуть бути нотаріуси та інші працівники но-

таріальних органів, нотаріуси-пенсіонери, працівники органів юстиції, робота яких пов'язана з організацією нотаріальної діяльності. Колективними членами можуть бути об'єднання та організації, які мають спільні цілі з Українською нотаріальною палатою. Так, в окремих регіонах нотаріуси об'єдналися в асоціації, гільдії, які є колективними членами Палати.

На виконання покладених на неї завдань Українська нотаріальна палата наділена певними повноваженнями, а саме: подавати до державних і місцевих органів влади та управління пропозиції з удосконалення діяльності нотаріату; сприяти науковій розробці питань удосконалення нотаріальної діяльності, впровадженню ефективних форм обслуговування; аналізувати нотаріальну практику, готувати методичні рекомендації з питань вчинення нотаріальних дій; сприяти підвищенню кваліфікації нотаріусів і організувати професійну підготовку юристів до роботи в органах нотаріату; проводити видавничу діяльність тощо.

Палата видає журнал «Нотаріат для вас» і «Бюлетень нотаріальної практики», в яких публікуються матеріали, призначені для нотаріусів. Існує сайт нотаріальної палати в Інтернеті — www.palata.notariat.org.ua.

У розмові з кореспондентами «Юридичної газети» від 16.02.2006, президент Української нотаріальної палати Людмила Павлова відзначила, що нагальними проблемами Палати є проведення заходів з удосконалення роботи ради та регіональних відділень Палати щодо виконання статутних вимог, захисту прав та інтересів членів Палати і всіх нотаріусів України. До таких заходів можна віднести участь у розробці проекту Закону України «Про нотаріат», з прийняттям якого нотаріат України став би єдиним, без поділу нотаріусів на державних і приватних, з неоднаковими повноваженнями, умовами роботи і оплати праці, щоб новий закон надійно захищав права громадян, а також права, професійні та соціальні інтереси нотаріусів.

Значної уваги потребують питання структуризації Палати, аналізу діяльності її відділень, внесення необхідних змін до Статуту та положень про відділення УНП, забезпечення належного контролю за виконанням рішень конференцій та ради, вдосконалення заходів щодо підвищення професіоналізму нотаріусів, їхніх помічників і стажистів, підготовка нової концепції видавничої діяльності Палати.

Одним з головних напрямів роботи ради є розробка проекту Кодексу професійної етики нотаріусів України, який регулюватиме не тільки правила поведінки нотаріуса як фахівця, а й його відносини з клієнтами, підлеглими, колегами та іншими правниками і багато інших питань. Кожен нотаріус має усвідомлювати необхідність неухильного додержання норм професійної етики.

ГЛАВА 5. Компетенція нотаріальних органів та посадових осіб щодо вчинення нотаріальних дій

§ 1. Поняття компетенції нотаріальних органів

Термін «компетенція» походить від латинського «*competentia*», під яким розуміють коло повноважень, набуті знання, досвід, яке в свою чергу походить від «*competo*» — відповідаю, підхожу.

Компетенція нотаріальних органів — коло повноважень нотаріальних органів відповідно до чинного законодавства. Слід зазначити, що до повноважень нотаріуса входить не тільки вчинення певної нотаріальної дії, а й коло прав та обов'язків, наданих нотаріусу чи відповідній посадовій особі законом. Це може бути витребування від підприємств, установ, організацій необхідних документів, встановлення особи громадянина і перевірка його дієздатності, встановлення дійсного волевиявлення сторін при посвідченні правочинів, за певних обставин — відкладання чи зупинення вчинення нотаріальної дії, правові консультації тощо.

Таким чином, поняття компетенції нотаріальних органів є досить містким поняттям, що включає в себе коло нотаріальних дій, визначених п. 2 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, а також сукупність прав та обов'язків щодо вчинення таких дій.

Проте видзначимо, що законодавство про нотаріат не містить норм, що встановлюють загальні правила підвідомчості справ окремим нотаріальним органам. У чинному Законі «Про нотаріат» прямо перелічуються нотаріальні дії, які в сукупності складають компетенцію нотаріальних органів. Нотаріальні органи мають право на вчинення лише тих дій, що віднесені цим законом до їх компетенції. Нотаріус чи інша посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, якщо вона підлягає вчиненню іншим нотаріусом чи іншою посадовою особою. Також треба зазначити, що в чинному Законі України «Про нотаріат» для переліку таких нотаріальних дій вживається поняття «повноваження» (розділ II Закону).

Оскільки нотаріальну діяльність здійснює уповноважена державою особа, якій делеговані певні повноваження на вчинення нотаріальних дій, дотримання положень щодо компетенції гарантує насамперед належний захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, дотримання принципів законності, об'єктивності та неупередженості при здійсненні таких повноважень.

Компетенцію нотаріальних органів можна поділити на два види:

- предметну компетенцію, яка є розмежуванням між нотаріальними органами кола нотаріальних дій. Нотаріальні дії в Україні вчиняються державними нотаріальними конторами, приватними нотаріусами, консульськими установами, посадовими особами виконкомів, державними нотаріальними архівами та посадовими особами, вказаними в ст. 40 Закону України «Про нотаріат»;
- територіальну компетенцію, що пов'язана з розмежуванням нотаріальних дій з урахуванням території їх вчинення (нотаріальні округи).

§ 2. Предметна компетенція нотаріальних органів та посадових осіб

Згідно зі ст. 34 Закону України «Про нотаріат», у державних нотаріальних конторах вчиняються такі нотаріальні дії:

- посвідчуються правочини (договори, заповіти, довіреності, шлюбні договори та ін.);
- уживаються заходи щодо охорони спадкового майна;
- устанавлюється опіка над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також фізичної особи, місце перебування якої не відоме;
- видаються свідоцтва про право на спадщину;
- видаються свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя;
- видаються свідоцтва про посвідчення та про прийняття на зберігання секретних заповітів;
- видаються свідоцтва виконавцям заповіту;
- оголошуються секретні заповіти;
- видаються свідоцтва про придбання майна з публічних торгів (аукціонів);
- видаються дублікати документів, що зберігаються у справах держнотконтори, приватного нотаріуса;
- накладається заборона відчуження житлового будинку, будівлі, садиби, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого та рухомого майна, майнових прав;
- засвідчується вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;

- засвідчується справжність підпису на документах;
- засвідчується вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;
- посвідчується факт, що фізична особа є живою;
- посвідчується факт перебування фізичної особи в певному місці;
- посвідчується тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці;
- посвідчується час пред'явлення документів;
- передаються заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам;
- приймаються у депозит грошові суми та цінні папери;
- вчиняються виконавчі написи;
- вчиняються протести векселів;
- пред'являються чеки до платежу і посвідчується неоплата чеків;
- вчиняються морські протести;
- приймаються на зберігання документи;
- засвідчується справжність електронного цифрового підпису на документах (за наявності технічної можливості роботи з електронними документами).

Законодавством України на державних нотаріусів може бути покладено вчинення й інших нотаріальних дій, оскільки цей перелік не є вичерпним. Так, у міжнародних договорах про правову допомогу, укладених Україною, передбачається вчинення таких нотаріальних дій, що невідомі українському законодавству. Це, зокрема, розкривання та оголошення заповіту, складеного за формою, передбаченою законодавством іноземної держави і поданого нотаріусові після смерті заповідача, а також забезпечення доказів, необхідних для ведення справ в органах іноземних держав¹.

Слід зазначити, що у вчиненні нотаріальних дій приватні і державні нотаріуси мають рівні права та однакові обов'язки; вони вчиняють нотаріальні дії від імені держави, і документи, складені приватними нотаріусами, мають таку саму юридичну силу, як і документи, складені державним нотаріусом.

Приватний нотаріус має право посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє всі інші нотаріальні дії, що вчиняються в державних нотаріальних конторах, за окремими винятками. Нова Інструкція про вчинення но-

¹ Ст. 102 Закону України «Про нотаріат».

таріальних дій нотаріусами України знову звужує компетенцію приватних нотаріусів порівняно з державними нотаріусами, незважаючи на сучасну тенденцію до уніфікації компетенції державних та приватних нотаріальних органів. Так, згідно з п. 3 зазначеної Інструкції, приватні нотаріуси не мають права:

- видавати свідоцтва про право на спадщину;
- видавати свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя;
- вживати заходів до охорони спадкового майна;
- видавати свідоцтва виконавцю заповіту в разі, якщо заповідач не призначив виконавця заповіту або якщо виконавець відмовився від виконання заповіту чи був усунений від його виконання.

Державні нотаріуси в державних нотаріальних архівах видають дублікати документів і засвідчують вірність копій (фотокопій) і виписок з документів, які зберігаються в справах цих архівів, а також скасовують заповіти, довіреності, розривають (припиняють дію) договорів довічного утримання, ренти, спадкових та інших договорів, знімають заборону відчуження.

У населених пунктах, де немає державних нотаріусів, посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів вчиняють такі нотаріальні дії:

- вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- накладають та знімають заборону відчуження житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна.

У населених пунктах, де немає нотаріусів, посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів, окрім дій, передбачених у частині першій цієї статті, вчиняють також такі нотаріальні дії:

- посвідчують заповіти;
- посвідчують доручення;
- засвідчують вірність копій документів і виписок з них;
- засвідчують справжність підпису на документах.

Посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів можуть вчиняти тільки ці дії, а також не мають права оформляти документи, призначені для дії за кордоном.

Слід зазначити, що цим посадовим особам надані повноваження щодо вчинення найбільш поширених і водночас нескладних нотаріальних дій, які вони вчиняють за відсутності в певних місцевостях державних чи приватних нотаріусів. Тому віднесен-

ня саме таких дій до їхньої компетенції вважається виправданим і ефективним інструментом захисту прав та інтересів громадян.

Консульські установи України вчиняють такі нотаріальні дії:

— посвідчують правочини (договори, заповіти, доручення тощо), крім іпотечних договорів, договорів про відчуження та заставу житлових будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні;

— вживають заходів щодо охорони спадкового майна;

— видають свідоцтва про право на спадщину;

— видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя;

— засвідчують вірність копій документів і виписок з них;

— засвідчують справжність підпису на документах;

— засвідчується справжність електронного цифрового підпису на електронних документах (за наявності технічної можливості роботи з електронними документами);

— засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;

— посвідчують факт, що громадянин є живим;

— посвідчують факт знаходження громадянина в певному місці;

— посвідчують тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці;

— посвідчують час пред'явлення документів;

— приймають у депозит грошові суми і цінні папери;

— вчиняють виконавчі написи;

— приймають на зберігання документи;

— вчиняють морські протести.

Той факт, що консульські установи діють на території інших держав, у деяких випадках обмежує їх компетенцію порівняно з компетенцією інших нотаріальних органів. Тому вони не мають права на вчинення деяких нотаріальних дій, а саме: посвідчення договорів про відчуження нерухомості, що знаходиться в Україні, накладання заборон на відчуження нерухомості тощо. Проте консульські установи України мають право вчинити певні нотаріальні дії відносно іноземних громадян як у випадку, коли договори укладались на території України, так і коли договори укладались на території інших держав, якщо це впливає з міжнародних договорів і конвенцій, у яких бере участь наша держава.

Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, що вчиняються консульськими установами України. Так, відповідно до Консульського статуту (ст. 44), консульські установи України мають право забезпечувати докази. Відповідно до абз. 2 п. 1.6. Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, на прохання фізичних чи юридичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, консули мають право витребувати від установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення цих нотаріальних дій, складати проекти правочинів і заяв, виготовляти копії (фотокопії) документів та витягів з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій.

Також Консульський статут України та Положення про порядок учинення нотаріальних дій у дипломатичних представництвах та консульських установах України передбачають такі особливості, щодо вчинення нотаріальних дій:

— консул вживає заходів щодо охорони майна, яке залишилося після смерті громадянина України. Якщо ж залишене майно повністю або частково складається з предметів, що можуть зіпсуватися, а також через надмірну дорожнечу зберігання такого майна консул має право продати майно і надіслати вилучені гроші за належністю (ст. 36 Статуту);

— консул має право приймати спадкове майно для передачі спадкоємцям, які знаходяться в Україні (ст. 37 Статуту);

— консул може приймати на зберігання гроші, коштовності, цінні папери й документи, що належать громадянину України, а в разі смерті особи, якій належало майно, здане на зберігання, вживає заходів щодо його охорони, а за необхідності може його реалізувати і вилучені гроші надіслати за належністю (ст. 38 Статуту);

— консул негайно передає до Міністерства закордонних справ України всі відомі йому дані про спадщину і можливих спадкоємців, якщо йому стане відомо про спадщину, котра відкрилася на користь громадян України, які проживають в Україні (ст. 51 Статуту);

— консул приймає від капітана морського судна заяву про загибель або пошкодження судна, а також на його прохання складає акт про морський протест (ст. 79 Статуту);

— консул вживає заходів щодо збереження (забезпечення) речових доказів у разі аварії чи вимушеної посадки повітряного судна (ст. 85 Статуту), а також щодо засобів автомобільного, залізничного транспорту і суден річкового флоту (ст. 88 Статуту).

З метою захисту прав та охоронюваних законом інтересів громадян законом передбачається право окремих посадових осіб посвідчувати заповіти та доручення, що прирівнюються до нотаріально посвідчених. Вчинення цих нотаріальних дій може бути зумовлено їх терміновістю, відсутністю можливості звернутись до органів нотаріату або специфікою місцезнаходження особи, яка бажає вчинити таку нотаріальну дію (у місцях позбавлення волі, в експедиції чи в плаванні), за відсутності поблизу нотаріуса.

Згідно зі ст. 40 Закону України «Про нотаріат», до нотаріально посвідчених документів прирівнюються:

— заповіти громадян, які перебувають на лікуванні в лікарнях, інших стаціонарних лікувально-профілактичних закладах, санаторіях або проживають у будинках для престарілих та інвалідів, посвідчені головними лікарями, їхніми заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень, лікувальних закладів, санаторіїв, а також директорами і головними лікарями зазначених будинків для престарілих та інвалідів;

— заповіти громадян, які перебувають під час плавання на морських суднах або суднах внутрішнього плавання, що плавають під прапором України, посвідчені капітанами цих суден;

— заповіти громадян, які перебувають у розвідувальних, арктичних та інших подібних до них експедиціях, посвідчені начальниками цих експедицій;

— заповіти та доручення військовослужбовців та інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах, посвідчені начальниками, їхніми заступниками з медичної частини, старшими і черговими лікарями цих госпіталів, санаторіїв та інших військово-лікувальних закладів;

— заповіти та доручення військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ і військово-навчальних закладів, де немає державних нотаріальних контор, приватних нотаріусів, посадових осіб та органів, що вчиняють нотаріальні дії, — також заповіти та доручення робітників і службовців, членів їхніх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, об'єднань, установ і закладів;

— заповіти та доручення осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, посвідчені начальниками місць позбавлення волі.

При цьому законодавство передбачає певні правила щодо посвідчення таких правочинів. Так, посадові особи, перелічені в цій статті, зобов'язані негайно передати по одному примірнику

посвідчених ними заповітів у державний нотаріальний архів чи в державну нотаріальну контору за постійним місцем проживання заповідача.

Капітани морських суден зобов'язані передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів начальникові порту України або консулові України в іноземному порту для наступного направлення їх у державний нотаріальний архів чи державну нотаріальну контору за постійним місцем проживання заповідача.

Державна нотаріальна контора передає одержаний нею примірник заповіту на зберігання у відповідний державний нотаріальний архів з повідомленням про це заповідача та посадової особи, яка посвідчила заповіт. Якщо заповідач не мав постійного місця проживання в Україні або якщо місце проживання заповідача невідоме, заповіт направляється до державного нотаріального архіву м. Києва.

Завідуючий державним нотаріальним архівом зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, і в разі встановлення невідповідності його законності повідомити про це заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт.

Посвідчення заповітів і доручень посадовими особами, зазначеними у цій статті, провадиться з дотриманням вимог чинного законодавства, зокрема Закону України «Про нотаріат», Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, а також Порядку посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених.

§ 3. Територіальна компетенція нотаріальних органів і посадових осіб

Визначення компетенції нотаріального органу не закінчується на з'ясуванні загального кола нотаріальних дій, віднесених до його повноважень. Необхідно також визначити територіальну компетенцію, тобто яка саме державна нотаріальна контора, приватний нотаріус чи посадова особа мають право вчиняти конкретну нотаріальну дію.

Територіальна компетенція — це розмежування кола нотаріальних дій між нотаріальними органами з урахуванням території їх діяльності.

За загальним правилом територіальної компетенції, нотаріальні дії можуть вчинятися будь-яким нотаріусом чи посадо-

вою особою будь-якого виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів на всій території України (ст. 41 Закону України «Про нотаріат»).

Проте існує ряд винятків, прямо передбачених законодавством України, які можна згрупувати таким чином:

1. Згідно зі ст. 9 Закону, нотаріуси та посадові особи виконкомів, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників цієї нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом, або працівників цього виконавчого комітету, а також на ім'я і від імені цього виконавчого комітету. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються в будь-якій іншій державній нотаріальній конторі, у приватного нотаріуса чи у виконавчому комітеті іншої сільської, селищної, міської ради народних депутатів.

2. За місцезнаходженням майна державними нотаріусами чи посадовими особам виконкомів вживаються заходи щодо охорони спадкового майна (ст. 60 Закону); видається свідоцтво про право власності на нерухоме майно на підставі спільної письмової заяви подружжя (ст. 70 Закону); оформляється свідоцтво про придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки); видається свідоцтво про придбання житлових будинків з прилюдних торгів (ст. 72 Закону); накладається заборона відчуження житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна (ст. 73 Закону); видається свідоцтво про придбання арештованого або заставленого майна з публічних торгів (аукціонів) — п. 244 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України; посвідчується договір оренди земельної ділянки (п. 118 Інструкції); посвідчуються договори управління нерухомим майном (п. 122 Інструкції); провадиться посвідчення договорів найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) — п. 105 Інструкції та ін.

3. За місцем відкриття спадщини видається свідоцтво про право на спадщину майна, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців або держави (ст. 66. Закону); видається свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них; приймаються претензії від кредиторів спадкодавця (п. 189 Інструкції); укладається договір на управління спадщиною (п. 195 Інструкції); видається свідоцтво виконавця

заповіту (п. 200 Інструкції), а також припиняється чинність повноважень виконавця заповіту (п. 204 Інструкції); подається письмова заява про прийняття спадщини чи відмову від неї спадкоємцем тощо.

4. За місцем виконання зобов'язання провадиться прийняття нотаріусом в депозит грошових сум і цінних паперів (ст. 85 Закону).

5. За місцезнаходженням платника нотаріуси приймають для пред'явлення до платежу чеки (ст. 93 Закону), а також вчиняються виконавчі написи на чеках (п. 293 Інструкції).

6. Посвідчення договорів про безоплатну передачу в приватну власність громадян не завершених будівництвом будинків садибного типу, що споруджувалися (споруджуються) за рахунок коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, здійснюється нотаріусом за місцем переселення (п. 76 Інструкції).

7. За місцем проведення аукціону здійснюється видача свідоцтва про придбання заставленого майна, яке складається лише з рухомого майна (п. 244 Інструкції).

8. Протест векселів про неоплату вчиняється нотаріусами за місцем знаходження платника або за місцем платежу (доміцильовані векселі, тобто векселі, які підлягають оплаті у третьої особи); протест векселів про неакцепт та недатування акцепту, протест про непред'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту, держателю векселя, протест про неакцепт за другим примірником векселя, протест про неплатіж за другим примірником векселя — **за місцезнаходженням платника**; протест про непередання оригіналу векселя законному держателю копії векселя — **за місцезнаходженням держателя оригіналу векселя**; протест про відмову у проставленні векселедавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя — **за місцезнаходженням векселедавця** (п. 295 Інструкції).

9. Згідно з п. 91 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, посвідчення договорів про відчуження або заставу космічних об'єктів здійснюється за місцем їх реєстрації.

10. Посвідчення договорів про відчуження або заставу житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, посвідчення договорів іпотеки здійснюється за місцезнаходженням цього майна або за місцезнаходженням однієї зі сторін правочину (ст. 55 Закону України «Про нотаріат»).

Крім того, якщо міжнародним договором встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що містить законодавство України, то при вчиненні нотаріальних дій застосовуються правила міжнародного договору. Якщо міжнародний договір відносить до компетенції нотаріусів вчинення нотаріальної дії, не передбаченої законодавством України, то нотаріуси вчиняють цю нотаріальну дію в порядку, встановленому Міністерством юстиції України (ст. 103 Закону).

ГЛАВА 6. Загальні правила вчинення нотаріальних дій

§ 1. Поняття нотаріальної дії та загальні правила її вчинення

У чинному нотаріальному законодавстві не дано визначення поняття нотаріальної дії, хоча цей термін широко використовується. Під **нотаріальною дією** автор пропонує розуміти посвідчення безспірних прав та фактів, що мають юридичне значення, а також вчинення інших дій, спрямованих на позасудову охорону прав і інтересів осіб, що належать до повноважень нотаріальних органів. Окрім того, нотаріальна дія є окремою дією нотаріуса чи іншої уповноваженої особи, вчинення якої не є підприємницькою діяльністю, не має на меті одержання прибутку та здійснюється в інтересах особи, яка звернулась за її вчиненням.

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на такі категорії осіб: державні (у державних нотаріальних конторах та архівах) та приватні нотаріуси; посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів; консульські установи України. Нотаріуси та інші посадові особи вчиняють нотаріальні дії в порядку та з дотриманням правил, встановлених чинним законодавством, а також норм міжнародного права та міждержавних угод. Правила вчинення та реєстрації нотаріальних дій, юридична сила актів є однаковими для державних та приватних нотаріусів. Звичайно, окремі нотаріальні дії різняться сукупністю вимог до їх вчинення, але існують певні загальні правила нотаріального провадження, до яких слід віднести:

- 1) місце і строки вчинення нотаріальних дій;
- 2) встановлення особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії;
- 3) перевірка дієздатності громадян та правоздатності юридичних осіб, що беруть участь в угодах, а також перевірка повноважень представників;
- 4) підписання нотаріально посвідчуваних документів;
- 5) витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій;
- 6) вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій;
- 7) заходи, що вживаються нотаріусами та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії при виявленні порушень закону;

- 8) відмова у вчинення нотаріальних дій;
- 9) оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні;
- 10) нотаріальне діловодство;
- 11) оплата нотаріальних дій.

Вчинена нотаріальна дія є безспірним фактом, що не потребує додаткового доказу в суді, інших органах державної влади та місцевого самоврядування, а також на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, якщо рішенням суду, що вступило в законну силу, не було встановлено іншого.

§ 2. Місце і строки вчинення нотаріальних дій

Місце вчинення нотаріальних дій. Нотаріальні дії можуть вчинятися будь-яким нотаріусом на всій території України, за винятком обмежень у праві вчинення нотаріальних дій, зазначених у Законі України «Про нотаріат» та інших актах законодавства (до уваги беруться правила предметної і територіальної компетенції).

Нотаріальні дії вчиняються в приміщенні нотаріальної контори (бюро), в державному нотаріальному архіві, приміщенні виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів.

В окремих випадках, коли громадянин не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості посвідчуваної угоди, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаними приміщеннями (ст. 41 Закону України «Про нотаріат»), але в межах діяльності нотаріуса — нотаріального округу. Нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу.

Нотаріальний округ — територія, в межах якої приватний нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і має нотаріальне бюро (контору).

Нотаріальні округи визначаються відповідно до адміністративно-територіального устрою України. В містах з районним поділом округом діяльності нотаріуса є вся територія міста. Перелік нотаріальних округів, а також кількість нотаріусів у кожному нотаріальному окрузі затверджує Міністерство юстиції України.

Якщо нотаріальна дія вчиняється поза приміщенням нотаріальної контори (бюро), державного нотаріального архіву, приміщенням, що є місцем роботи приватного нотаріуса, про це зазначається в тексті посвідчувального напису або на документі,

що видається нотаріусом, із зазначенням фактичної адреси та причин, що призвели до вчинення нотаріальної дії поза зазначеними приміщеннями.

Потреба у вчиненні нотаріальних дій поза приміщенням державної нотаріальної контори (нотаріального архіву), приміщенням, що є місцем роботи приватного нотаріуса виникає в більшості випадків з поважних причин, до яких можна віднести захворювання, інвалідність, похилий вік особи, яка звертається до нотаріуса. На практиці таким чином найчастіше посвідчуються заповіти, договори довічного утримання, дарування, довіреності. Слід відзначити, що в такому випадку нотаріусу відшкодовуються фактичні транспортні витрати, здійснені ним для виїзду у визначене місце.

Строки вчинення нотаріальних дій. За загальним правилом, нотаріальні дії вчиняються після їх оплати в день подачі всіх необхідних документів. Однак за певних обставин можливе відкладання чи зупинення вчинення нотаріальної дії.

Відкладання нотаріальної дії можливе з ініціативи нотаріуса чи іншої уповноваженої особи, а також з ініціативи заінтересованих осіб.

Підставами для відкладення вчинення нотаріальної дії з ініціативи нотаріуса є:

1. Необхідність витребувати додаткові відомості або документи від громадян, посадових осіб, підприємств, установ і організацій. У такий спосіб нотаріуси сприяють додержанню принципів законності та об'єктивності вчинення нотаріальної дії, допомагають громадянам та юридичним особам у здійсненні їхніх прав та законних інтересів. У деяких випадках подання необхідних документів вимагається нотаріусом від громадянина, що звертається за вчиненням нотаріальної дії, що іноді ускладнюється рядом обставин.

2. Направлення документів на експертизу, якщо у нотаріуса виникають сумніви щодо достовірності документів.

3. Необхідність упевнитись у відсутності в заінтересованих осіб заперечень проти вчинення цієї дії, наприклад, коли відповідно до закону нотаріус повинен отримати згоду інших співвласників на відчуження одним зі співвласників своєї частки майна.

В будь-якому випадку строк, на який відкладається вчинення нотаріальної дії, не може перевищувати одного місяця.

За обґрунтованою письмовою заявою заінтересованої особи, яка бажає звернутися до суду для оспорювання права або факту, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчи-

нення нотаріальної дії має бути відкладено на строк не більше десяти днів. Якщо за цей строк від суду не буде одержано повідомлення про надходження заяви, нотаріальна дія повинна бути вчинена. У разі одержання від суду повідомлення про надходження заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом і набуття чинності рішення суду.

Крім того, законодавством можуть бути встановлені й інші підстави для відкладання і зупинення нотаріальних дій.

§ 3. Порядок встановлення особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії

Не допускається вчинення нотаріальної дії у відсутності осіб — її учасників або їх повноважних представників. Обов'язковим правилом є те, що нотаріуси при вчиненні нотаріальної дії встановлюють особу громадянина, його представника або представника підприємства, установи, організації, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії.

Встановлення особи громадянина здійснюється за паспортом або іншими документами, які виключають будь-які сумніви щодо особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії (ст. 69 Закону України «Про нотаріат»). Перелік цих документів вказаний у п. 10 Інструкції про порядок учинення нотаріальних дій нотаріусами України. Це, зокрема:

1. **Паспорти** — громадянина України, для виїзду за кордон, дипломатичний або службовий, а також національний паспорт іноземця чи документ, що його заступає, із зазначенням законності перебування в Україні (віза).

2. **Посвідчення особи** — водія, інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення особи моряка, посвідчення, видане за місцем роботи громадянина, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, але не є громадянином України, довідка про звільнення з місць позбавлення волі. Але посвідчення особи моряка не може бути використане для встановлення особи при укладанні цивільно-правових угод, банківських операцій, оформленні доручень для представництва.

Встановлення особи громадян, що не досягли 16-річного віку, здійснюється за свідоцтвом про народження і підтвердженням одного з батьків, що ця особа є його дитиною.

Якщо нотаріальна дія вчиняється представником за дорученням фізичної чи юридичної особи, нотаріус перевіряє і особу представника.

У випадках коли за громадянина, який внаслідок фізичної вади, хвороби чи з інших причин не може поставити свій підпис під угодою, заявою або іншим документом, підписується інший громадянин, нотаріус повинен встановити особу обох громадян.

Якщо поданий нотаріусу документ не дає можливості зробити висновок щодо тотожності громадянина з особою, зображеною в цьому документі, громадянин, який звертається за вчиненням нотаріальної дії, має право запросити свідків. При неможливості залучення свідків або у разі необхідності перевірки дійсності поданого документа, даних, що в ньому містяться, чи інших обставин нотаріус має право направити запит до відповідних уповноважених органів.

§ 4. Перевірка дієздатності фізичних осіб та правоздатності юридичних осіб, які беруть участь у правочинах, а також перевірка повноважень представників

При посвідченні правочинів перевіряється цивільна дієздатність фізичних осіб, які є сторонами правочину.

Щоб правоздатний громадянин міг своїми власними діями використати, реалізувати свої права та обов'язки, він повинен розуміти значення своїх дій та керувати ними. Це можливо лише з досягненням певного віку і за відсутності хвороб, які позбавляють людину можливості діяти розсудливо. Внаслідок цього закон встановлює таку категорію, як дієздатність.

Цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними.

Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання (ч. 1 ст. 30 Цивільного кодексу України).

Набуття дієздатності залежить від віку і стану здоров'я. Вона виникає у повному обсязі з настанням повноліття, тобто після досягнення 18-річного віку, а у випадках коли законом допускається вступ до шлюбу до досягнення повноліття, — з моменту одруження такої особи.

З'ясування цивільної дієздатності фізичних осіб здійснюється за паспортом або іншими документами, які виключають будь-які сумніви щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звернулась за вчиненням нотаріальної дії.

Малолітні особи (до 14 років — ст. 31 ЦК України) мають часткову дієздатність. Вони можуть самостійно вчиняти дрібні побутові правочини. В усіх інших випадках за малолітніх правочини укладають від їхнього імені батьки (усиновителі) або опікуни. Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду.

Неповнолітні (від 14 до 18 років — ст. 32 ЦК України) мають неповну цивільну дієздатність. Вони можуть самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, розпоряджатись заробітною платою та стипендією (але можуть бути обмежені в користуванні ними), вносити і розпоряджатися вкладками до кредитних установ, авторськими та винахідницькими правами; володіти, користуватись і розпоряджатись майном трудового чи селянського господарства як члени цих господарств; засновувати молодіжні, громадські організації тощо. Вони несуть цивільно-правову відповідальність за шкоду, заподіяну ними іншим особам. Інші угоди укладаються неповнолітніми лише за згоди їхніх батьків (усиновителів) або піклувальників.

Тобто нотаріус, перевіряючи дієздатність, повинен перевірити вік громадян, що звернулись за посвідченням угоди, шляхом перевірки документів, в яких вказано вік цих осіб.

Щодо повнолітніх громадян, то в разі виникнення у нотаріуса сумніву щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звертається за вчиненням нотаріальної дії, він має право відкласти вчинення нотаріальної дії для з'ясування цієї обставини. Якщо рішення суду щодо визнання цієї особи недієздатною або обмежено дієздатною відсутнє, нотаріус повідомляє про свій сумнів уповноважені органи. У випадку якщо така справа вже порушена, нотаріус зупиняє вчинення нотаріальної дії до винесення судом рішення у справі, а якщо справу не було порушено протягом 10 днів, — вчиняє нотаріальну дію.

За ст. 39 нового ЦК, фізична особа є **недієздатною**, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу нездатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Вказане правило свідчить про те, що громадянин може бути позбавлений цивільної дієздатності з урахуванням його психічного стану і неможливості розсудливо вести свої справи. Визнання громадянина недієздатним можливе лише в судовому порядку.

Якщо громадянина визнано недієздатним, орган опіки та піклування призначає над ним опікуна. Опікун укладає угоди від імені фізичної особи, визнаної недієздатною і стає учасником цивільно-правових відносин. При цьому набуті опікуном цивільні права та обов'язки належать фізичній особі, яка визнана недієздатною (ст. 39 нового ЦК України). Будь-які дії особи, визнаної недієздатною, не мають юридичного значення, не тягнуть за собою будь-яких правових наслідків. Зокрема у ч. 2 ст. 41 нового ЦК встановлюється, що недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину.

За шкоду, заподіяну цим громадянином, відповідають його опікун або організація, яка зобов'язана здійснювати за ним нагляд (ст. 1184 ЦК), за виключенням певних випадків.

За певних умов (одужання, значне поліпшення здоров'я) громадянин може бути поновлений у дієздатності рішенням суду.

Обмеження у дієздатності можливе лише у випадках і в порядку, передбачених законом (ч. 2 ст. 30 ЦК). Воно полягає в тому, що громадянин позбавляється здатності своїми діями набувати певні цивільні права і створювати певні цивільні обов'язки, які він міг набувати і створювати. Таким чином, йдеться про зменшення обсягу дієздатності, який мала фізична особа.

Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи у випадку зловживання нею спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичним речовинами тощо, чим вона ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Стаття 37 ЦК України передбачає, що над фізичною особою цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування в інтересах забезпечення матеріального становища самої обмежено дієздатної особи і членів її сім'ї. Така особа може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини. Правочини ж щодо розпорядження майном чи іншими доходами та інші правочини, що виходять за межі дрібних побутових, вчиняються особою, цивільна дієздатність якої обмежена, лише за згодою піклувальника.

В усіх вищезазначених випадках нотаріус повинен перевірити законність повноважень представників малолітніх, неповнолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних осіб. Нотаріусом встановлюється особа представника, а також перевіряється дієздатність представника відповідно до вимог статті 68 Закону.

Юридичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин також мають цивільну правоздатність і цивільну дієздатність.

Під правоздатністю юридичної особи розуміють її здатність мати цивільні права та обов'язки; юридична особа набуває цивільних прав і обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону (див. ст. 91–92 ЦК). Тому при вчиненні нотаріальної дії нотаріус зобов'язаний ознайомитись з установчими або іншими документами (установчим договором, статутом, установчим актом, розпорядчим актом органу державної влади, місцевого самоврядування тощо) юридичної особи для того, щоб перевірити, чи відповідає нотаріальна дія правам, наданим цій юридичній особі установчими або іншими документами.

При вчиненні нотаріальної дії представником юридичної особи нотаріус перевіряє законність повноважень представника, що мають підтверджуватись відповідною довіреністю.

Нотаріус не вимагає довіреності від керівника такої юридичної особи, якщо статут чи інший установчий документ надає йому право укладати договори; від нього вимагається лише документ, що посвідчує його службове становище.

Якщо від імені юридичної особи діє колегіальний орган, нотаріус витребує документ, що підтверджує повноваження цього органу і розподіл обов'язків між його членами (статут, установчий договір і т.ін.)

За наявності сумнівів щодо особи чи органу, що виступають у якості представника, а також щодо цивільної дієздатності та правоздатності особи чи органу, нотаріус має право зробити запит до уповноваженого органу, установи чи особи.

Нотаріус не приймає документи, оформлені з порушенням вимог чинного законодавства. При наявності у нотаріуса сумнівів щодо поданих документів він може витребувати від власника, органів, які здійснюють реєстрацію відповідних юридичних осіб, органів державної податкової служби, інших уповноважених органів, установ та фізичних осіб додаткові відомості або документи.

§ 5. Підписання нотаріально посвідчуваних документів

При посвідченні правочинів та вчиненні інших нотаріальних дій у випадках, передбачених законодавством, перевіряється справжність підписів учасників правочинів та інших осіб, які звернулись за вчиненням нотаріальної дії.

За загальним правилом, підписання правочинів, заяв та інших документів здійснюється в присутності нотаріуса або упов-

новаженої посадової особи, а якщо документ був підписаний без їхньої участі, — громадянин повинен особисто підтвердити, що це його підпис.

Якщо громадянин унаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин не може власноручно підписатися, то за його дорученням у його присутності та в присутності нотаріуса правочин, заяву чи інший документ може підписати інший громадянин. При цьому нотаріус встановлює особу громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії, і особу громадянина, який за нього підписується. Про причини, з яких даний громадянин не міг підписати документ власноруч, зазначається у посвідчувальному написі. Правочин за такого громадянина не може підписувати особа, на користь або за участю якої його посвідчено.

Якщо громадянин, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії, неписьменний або сліпий, нотаріус зачитує йому текст необхідного документа (про що робиться відповідна помітка); якщо сліпий громадянин письменний, він сам підписує документ.

Якщо глухий, німий або глухонімий громадянин, який звернувся до нотаріуса, письменний, він сам читає і підписує документ; якщо неписьменний — при вчиненні нотаріальної дії повинна бути присутня письменна особа, яка може порозумітися з ним, пояснити зміст і наслідки вчинюваної нотаріальної дії, а також засвідчити своїм підписом, що зміст правочину відповідає волі такого громадянина.

Згідно з чинним законодавством, нотаріус може не вимагати з'явлення кожного разу відомих йому посадових осіб юридичних осіб, якщо він має зразки підписів цих осіб, одержані при особистому зверненні, і справжність їхнього підпису не викликає сумніву.

Не дозволяється застосування зразків підписів при посвідченні правочинів, тексти яких викладаються на спеціальних бланках нотаріальних документів.

Застосування електронного цифрового підпису (Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 № 852-IV) на правочинах здійснюється нотаріусом при наявності технічних можливостей роботи з електронними документами на підставі попередньої письмової згоди підписувача на застосування електронного цифрового підпису. Заява повинна містити перелік правочинів, на яких застосовуватиметься електронний цифровий підпис. У разі застосування електронного цифрового підпису нотаріус повинен встановити особу підписувача та перевірити його

дієздатність, а також обсяг правоздатності юридичної особи та повноважень її представника.

Перевірка цілісності електронного документа здійснюється шляхом перевірки електронного цифрового підпису.

Як оригінал електронного документа не може бути застосоване свідоцтво про право на спадщину; документ, який, відповідно до законодавства, може бути створений лише в одному оригінальному примірнику, крім випадків існування централізованого сховища оригіналів електронних документів та інших випадків, передбачених законом.

Чинність і належність відкритого ключа підписувачу перевіряється за допомогою посиленого сертифіката ключа, виданого акредитованим центром сертифікації ключів. Посилений сертифікат ключа, крім обов'язкових даних, які містяться в сертифікаті ключа, повинен мати ознаку посиленого сертифіката ключа (стаття 6 Закону України «Про електронний цифровий підпис»). Посилений сертифікат ключа може бути як в електронній формі, так і у формі документа на папері.

При посвідченні правочинів нотаріусом у текстах правочинів також мають зазначатись: для фізичних осіб — ідентифікаційний номер за даними Державного реєстру фізичних осіб-платників податків, для юридичних осіб — ідентифікаційний код за даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України. На підтвердження наявності ідентифікаційного номера (коду) нотаріусу подається відповідна завірена уповноваженою особою довідка або (витяг), фотокопія якої (го) долучається до примірника правочину, який залишається у справах нотаріуса.

§ 6. Витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій

Нотаріуси витребовують від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії. Витребування документів здійснюється у випадку реальної необхідності для дотримання вимог законності та обґрунтованості вчинення нотаріальних дій нотаріусом. При цьому такі відомості та (або) документи повинні бути подані в строк, вказаний нотаріусом. Проте цей строк не може перевищувати одного місяця. Неподання відомостей та документів на вимогу нотаріуса є підставою для відкладання, зупинення нотаріальної дії або відмови в її вчиненні.

Отримана на запит відповідь становить нотаріальну таємницю і зберігається в архіві нотаріуса, який здійснював запит.

У разі неможливості отримання необхідних відомостей та (або) документів нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії.

§ 7. Вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій

За загальним правилом, усі необхідні для вчинення нотаріальної дії документи подаються нотаріусу громадянином, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії. До цих документів пред'являється низка вимог з тим, щоб їх справжність не викликала сумніву.

Документи, викладені на двох і більше окремих аркушах, повинні бути скріплені у спосіб, що унеможливило б їх роз'єднання без порушення цілісності, з печаткою нотаріуса і зазначенням кількості скріплених аркушів.

Тексти нотаріально оформлюваних правочинів, копій документів і виписок з них, тексти перекладів тощо повинні бути написані ясно і чітко, числа і строки, що стосуються змісту посвідчувальних правочинів, мають бути позначені хоча б один раз словами, а назви юридичних осіб — без скорочень і з зазначенням їх адрес. Прізвища, імена та по батькові фізичних осіб, у тому числі представників юридичних осіб, повинні бути написані повністю, із зазначенням дати їх народження та місця проживання. За участю іноземних громадян зазначається також і їхнє громадянство. У необхідних випадках зазначаються номери рахунків юридичних осіб у банках (інших кредитних установах).

Нотаріуси не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, що мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші незастережені виправлення, документи, текст яких неможливо прочитати внаслідок пошкодження, а також написані олівцем. Дописки, закреслені слова чи інші виправлення, які є в документах, що подаються для вчинення нотаріальних дій, повинні бути підтверджені підписом уповноваженої на те особи і печаткою відповідної установи, підприємства чи організації, або особи, що видала документ. Крім цього, виправлення повинні бути зроблені таким чином, щоб і їх, і попередній варіант можна було розібрати.

Не приймаються для вчинення нотаріальних дій документи, в яких неможливо прочитати все в первісному написанні — наприклад, залиті чорнилом, потерті тощо.

Не приймаються порвані документи, а також ті, які викладені на двох і більше окремих аркушах, якщо аркуші не прошнуровані, не пронумеровані і кількість не завірена підписом уповноваженої на те посадової особи та печаткою.

Виправлення, зроблені в тексті нотаріально оформлюваного документа, який не потребує підпису особи, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії (наприклад, копія документа), застерігаються нотаріусом лише в кінці посвідчувального напису до підпису нотаріуса і проставлення печатки.

Якщо документ, що підлягає посвідченню або засвідченню, викладений неправильно чи неграмотно, складений з порушенням вимог чинного законодавства, нотаріус пропонує особі, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, виправити його або скласти новий. За бажанням заінтересованої особи документ може бути складений нотаріусом.

§ 8. Заходи, що вживаються нотаріусами та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії, при виявленні порушень закону

Нотаріуси та посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, виявивши при вчиненні нотаріальних дій порушення закону фізичними або посадовими особами, повідомляють про це для вживання необхідних заходів відповідні державні органи та інші юридичні особи.

Якщо справжність поданого документа викликає сумнів, нотаріус вправі затримати цей документ і направити його до експертної установи для проведення відповідного дослідження, оплата якого здійснюється в установленому порядку.

Про направлення документа до експертної установи нотаріус вносить постанову, в якій зазначаються:

1. Дата винесення постанови.
2. Прізвище, ініціали нотаріуса, який виніс постанову, найменування та адреса державної нотаріальної контори або найменування нотаріального округу та адреса розташування робочого місця приватного нотаріуса.
3. Найменування документа, дата його видачі, ким та на чие ім'я він виданий.
4. Ким (ПІБ, місце проживання) подано документ для вчинення нотаріальної дії.

5. Обставини, які викликали необхідність направлення документа для проведення дослідження.

6. Куди (якій експертній установі) направляється документ для проведення дослідження.

7. Питання, поставлені для вирішення експерта.

На прохання заінтересованих осіб видається довідка про затримання документа із зазначенням його найменування, номеру, дати і суб'єкта видання.

§ 9. Відмова у вчиненні нотаріальної дії

Нотаріус чи інша посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, має право відмовити у їх вчиненні, що є гарантією дотримання законності. Підстави для відмови, зазначені в ст. 49 Закону України «Про нотаріат», можна умовно поділити на дві групи.

До першої групи належать підстави, які взагалі унеможливають вчинення нотаріальної дії. Це випадки, коли:

1) вчинення дії не входить до компетенції нотаріальних органів взагалі;

2) вчинення дії суперечить закону;

3) для вчинення нотаріальної дії подані документи, що суперечать закону або містять відомості, що принижують честь і гідність громадян;

4) угода, що укладається від імені юридичної особи, суперечить цілям, вказаним в її статуті чи положенні, або виходить за межі їх діяльності.

До другої групи можна віднести підстави, які не дають можливості вчинити необхідну дію в даний момент, але після їх усунення, вчинення нотаріальної дії стає можливим. Це, зокрема:

1) звернення за вчиненням нотаріальної дії, що не входить до компетенції даного нотаріуса чи посадової особи;

2) неподання відомостей та документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії;

3) коли нотаріус має сумнів у тому, що фізична особа, яка звернулась за вчиненням нотаріальної дії, розуміє значення, зміст, правові наслідки цієї дії (наприклад, знаходиться у стані афекту, алкогольного сп'яніння тощо) або діє під примусом;

4) коли з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулась недієздатна особа або представник, який не має необхідних повноважень.

На вимогу особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, нотаріус зобов'язаний викласти причини відмови в письмовій формі і роз'яснити порядок її оскарження. Відмова у вчиненні нотаріальної дії оформлюється шляхом винесення у триденний строк відповідної постанови, в якій вказуються:

1. Дата винесення постанови.
2. Прізвище, ініціали нотаріуса, який виніс постанову, найменування та адреса нотаріальної контори (бюро), приміщення, яке є робочим місцем приватного нотаріуса.
3. ПІБ фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, місце її проживання або найменування і місцезнаходження юридичної особи.
4. Зміст нотаріальної дії, за вчиненням якої особа звернулася до нотаріуса.
5. Мотиви відмови, з посиланням на чинне законодавство.
6. Порядок і строки оскарження відмови з посиланням на цивільне процесуальне законодавство.

Нотаріус не має права на безпідставну відмову у вчиненні нотаріальної дії.

Відмова нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії або неправильно її вчинення можуть бути оскаржені в суді.

Скарги на дії консульської установи України розглядаються в порядку підлеглості (ст. 19 Консульського статуту України) і подаються на ім'я диппредставника України в країні перебування або до Міністерства закордонних справ. Такі скарги розглядаються в порядку, встановленому Консульським статутом України.

Право подати скаргу на нотаріальну дію або відмову у вчиненні нотаріальної дії мають особи, щодо яких або за дорученням яких вчиняється нотаріальна дія, громадяни та організації, що брали безпосередню участь у вчиненні цієї нотаріальної дії, або якщо вона зачіпає їхні інтереси; право на порушення справи має і прокурор, який подає заяву про захист прав та інтересів інших осіб.

Скарги на нотаріальну дію або відмову у вчиненні нотаріальної дії слід відрізнити від скарг на дії нотаріуса чи посадової особи, що не належать до сутності нотаріальних функцій та розглядаються в порядку адміністративного провадження. Спір про право, оснований на вчиненій нотаріальній дії, розглядається судом у порядку позовного провадження.

§ 10. Поняття і види нотаріальних актів

Нотаріус чи інша посадова особа, які вчиняють нотаріальні дії, видають або посвідчують документи, що є підтвердженням вчинення конкретної нотаріальної дії. Ця діяльність охоплюється поняттям «нотаріальні акти»¹, хоча цей термін і не вживається в законодавстві про нотаріат. Отже, **нотаріальний акт** — це підтвердження вчинення нотаріальної дії.

Так, при посвідченні угод, засвідченні вірності копій документів і виписок з них, справжності підпису на документах, вірності перекладу документів з однієї мови на іншу, а також при посвідченні часу пред'явлення документа на відповідних документах нотаріуси вчиняють **посвідчувальні написи**.

Посвідчувальний напис повинен бути написаний чітко і ясно, без підчисток, вільні місця — прокреслені, дописки та інші виправлення — застережені. Для вчинення посвідчувальних написів можуть застосовуватись спеціальні штампи з текстом напису.

Посвідчувальний напис може бути розміщений як на лицьовому боці оформлюваного документа, так і на його звороті. Якщо посвідчувальний напис не вміщується на нотаріально оформлюваному документі, він може бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку. Тоді аркуші, на яких викладено текст документа, і аркуш з посвідчувальним написом прошнуровуються або скріплюються у спосіб, що унеможливорює їх роз'єднання без порушення цілісності, та пронумеровуються, кількість аркушів завіряється підписом нотаріуса і скріплюється його печаткою; допускається також підклейка аркуша. При цьому нотаріус повинен проставити печатку таким чином, щоб частина її відбитка була на підклеєному аркуші.

Для напису про засвідчення вірності копії (фотокопії) документа, а також для напису на дублікаті документа прикріплення і підклейка аркушів не допускаються.

Про вчинення **виконавчого напису** свідчить власне виконавчий напис, що вчиняється нотаріусами на документах, які встановлюють заборгованість. Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, то він має бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку.

¹ Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 89.

При вчиненні протестів векселів і посвідченні неоплати чеків відповідні відмітки та написи виконуються на цих документах.

На підтвердження права на спадщину, права власності, посвідчення фактів, що громадянин є живим, перебування його у певному місці, тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці, про прийняття на збереження документів видаються відповідні свідоцтва, форми яких затверджуються Міністерством юстиції України.

У разі втрати документа, посвідченого або виданого нотаріусом чи посадовою особою, у випадках і в порядку, встановленому законодавством, видається дублікат втраченого документа. Видача дубліката втраченого документа здійснюється державним нотаріальним архівом. До передачі в архів примірників документів, посвідчених або виданих нотаріусом чи посадовою особою виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів, дублікат втраченого документа видається відповідно нотаріусом чи посадовою особою виконавчого комітету за місцем його зберігання. Державний нотаріальний архів чи державна нотаріальна контора видають також дублікати заповітів, які надійшли на зберігання від посадових осіб.

Дублікат документа має містити весь текст документа. На дублікаті документа нотаріус робить відмітку про те, що він має силу оригіналу, і вчиняється посвідчувальний напис. Крім того, про видачу дубліката робиться відмітка на примірнику документа, який зберігається в справах нотаріуса.

Прийняття в депозит нотаріуса грошових сум і цінних паперів підтверджується видачею квитанції.

Вчинення морського протесту відповідно до чинного законодавства оформлюється актом про морський протест.

Протест векселів підтверджується актом про протест векселя про неоплату, у неакцепті — про недатування акцепту.

Про здійснення охоронних заходів щодо спадкового чи іншого майна складається опис майна.

У передбачених законом випадках на підтвердження здійснення сплати державного мита або податку з доходів громадян особам, які здійснили таку оплату, видаються платіжні документи. У цьому разі нотаріус у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій записує найменування документа, його номер, дату та найменування установи банку, в якому здійснено платіж. Фотокопія платіжного документа долучається до примірника правочину, що залишається у справах нотаріуса.

§ 11. Нотаріальне діловодство

У системі органів нотаріату нотаріальне діловодство займає особливе місце, що зумовлено його завданням. Чітка і правильна організація діловодства в нотаріальних конторах має важливе значення для організації якісного й оперативного обслуговування населення, додержання вимог законодавства щодо законності, обґрунтованості та оперативності роботи нотаріуса, сприяння громадянам та юридичним особам у здійсненні їхніх прав і законних інтересів, дотримання таємниці вчинення нотаріальних дій.

Нотаріальне діловодство є об'ємним поняттям, що охоплює коло питань, пов'язаних з веденням документування управлінської діяльності установ державного нотаріату, прийманням, розглядом і реєстрацією кореспонденції, складанням і оформленням службових документів, контролем за виконанням документів, складанням номенклатури та формуванням справ, а також постачанням, зберіганням та обліком спеціальних бланків нотаріальних документів тощо.

Нотаріальне діловодство регулюється Правилами ведення нотаріального діловодства, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 3 лютого 1994 р. № 6/5. Ці Правила встановлюють єдиний для державних і приватних нотаріусів порядок ведення нотаріального діловодства, складання та оформлення службових документів. Порядок складання нотаріальних свідоцтв і посвідчувальних написів, ведення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, а також інших книг, пов'язаних із вчиненням нотаріальних дій, регулюється Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України і вказівками по заповненню форм реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, нотаріальних свідоцтв і посвідчувальних написів на угодах і засвідчуваних документах.

Відповідальність за правильну організацію і ведення нотаріального діловодства несе приватний нотаріус, а в державних нотаріальних конторах і державних нотаріальних архівах — завідувачі, які їх очолюють. У державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві, де є кілька працівників, ведення діловодства й архіву наказом завідуючого може покладатися на одного з цих працівників, що відображається в його посадовій інструкції.

Ведення діловодства й архіву приватного нотаріуса може бути покладено ним на особу, яка працює в нього за трудовим договором.

При звільненні або переведенні на іншу роботу нотаріуса чи особи, на яку покладено ведення діловодства, архівні справи, а також справи і документи, що знаходяться в діловодстві, передаються особі, яка призначається, про що складається відповідний акт.

Мова нотаріального діловодства визначається статтею 20 Закону Української РСР «Про мови в Українській РСР».

Діловодство по заявах та скаргах громадян у державних нотаріальних конторах і державних нотаріальних архівах ведеться окремо від інших видів діловодства і покладається на призначених для цього осіб.

Складання та оформлення службових документів.

Для складання службових документів використовується тільки папір форматів А4 (210 x 297) та А5 (148 x 210).

Службові документи оформляються на бланках установ і приватних нотаріусів. Бланки виготовляються відповідно до вимог нормативної документації.

Згідно з Наказом Міністерства юстиції України від 22 січня 1998 р. та Положенням про постачання, зберігання, облік та звітність витрачання бланків нотаріальних документів, запроваджено спеціальні бланки нотаріальних документів нового зразка, які є необхідною складовою діловодства в нотаріальних органах. Ці бланки використовуються лише нотаріусами і призначені, з одного боку, для оперативності роботи нотаріусів, а з іншого, — для запобігання підробці документів.

На спеціальних бланках виконуються всі примірники документів, за винятком примірника, який залишається у справах нотаріуса або державного нотаріального архіву. На цьому примірнику нотаріус указує серію та номери використаних на нотаріальну дію спеціальних бланків. Серія та номер використаного бланка зазначаються також у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій у графі «Зміст нотаріальної дії».

На спеціальних бланках викладаються примірники:

— правочинів, для яких чинним законодавством установлено обов'язкову нотаріальну форму (крім засновницьких договорів та установчих актів);

— правочинів, для яких чинним законодавством не передбачено обов'язкової нотаріальної форми, але які посвідчуються за бажанням сторін;

— договорів про розірвання всіх вищезгаданих правочинів, а також про внесення змін та доповнень до нотаріально посвідчених правочинів;

- свідоцтв про встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також фізичної особи, місце перебування якої невідоме;
- свідоцтв про право на спадщину;
- свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя;
- свідоцтв про придбання майна з публічних торгів (аукціонів);
- свідоцтв виконавця заповіту;
- свідоцтв про посвідчення фактів;
- свідоцтв про посвідчення та прийняття на зберігання секретних заповітів;
- свідоцтв про прийняття на зберігання документів;
- свідоцтв про передачу заяв фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам;
- актів про морські протести та протести векселів;
- дублікатів документів.

Зазначені нотаріальні дії, виконані без використання спеціального бланка, не є чинними.

На прохання заінтересованих осіб використання спеціальних бланків нотаріусами допускається також і при вчиненні нотаріальних дій, щодо яких їх використання не є обов'язковим.

У разі якщо нотаріус засвідчує правильність перекладу документа з однієї мови на іншу, текст перекладу викладається на спеціальному бланку.

У разі якщо текст нотаріального документа викладено на трьох і більше сторінках, на бланках викладаються перша і остання сторінки тексту документа.

Спеціальні бланки не використовуються: при вжитті заходів до охорони спадкового майна; установленні опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою; установленні опіки над майном фізичної особи, місце перебування якої невідоме; при укладанні договору про управління спадщиною; при прийнятті в депозит грошових сум і цінних паперів. Засвідчення нотаріусом справжності підпису перекладача на перекладі, засвідчення вірності копій (фотокопій) з документів та виписок з них теж можуть здійснюватися без використання спеціальних бланків.

Щодо інших документів, то слід відзначити, що кожний вид документа повинен мати визначений комплекс реквізитів і стабільний порядок їх розміщення. *Найменування* виду доку-

мента (за винятком листів) вказується на бланку. До кожного документа, що друкується на папері формату А4, незалежно від його призначення складається *заголовок*, який повинен бути максимально стислим, точно відображати зміст документа та відповідати на запитання «Про що документ».

Документ адресується установі, її структурному підрозділу або конкретній посадовій особі. *Поштова адреса кореспондента* вказується повністю після назви установи, якій надсилається документ. При адресуванні документа громадянину спочатку зазначається поштова адреса, а потім ініціали та прізвище одержувача.

Датою документа є дата його підписання або затвердження. Дата на документі проставляється трьома парами арабських цифр (10.12.93), які розділяються крапками. Якщо початковий номер місяця або числа складається з однієї цифри, то перед нею ставиться нуль. Наприклад, 3 січня 1994 р. слід писати: 03.01.94. Допускається також така послідовність написання дати: рік, потім місяць і число місяця. Наприклад: 1994.01.15.

У текстах документів, що містять відомості фінансового характеру, допускається застосування словесно-цифрового способу оформлення дат: 15 січня 1994 р. Якщо документ складено не на бланку, дата проставляється нижче підпису, ліворуч.

До складу *підпису* входять: найменування посади особи, яка підписує документ (повне, якщо документ оформлено не на бланку, і скорочене — на документі, складеному на бланку), особистий підпис та його розшифровка.

У випадках, передбачених чинним законодавством, свій підпис на документах нотаріус скріплює відповідною *печаткою*. Відбиток печатки проставляється таким чином, щоб він охоплював частину найменування посади особи, яка підписала документ.

Якщо документ має *додатки*, повна назва яких наводиться в його тексті, то в додатку слід вказати лише кількість аркушів і число примірників, наприклад: «Додаток на 5 арк. у 2 прим.».

Виконавчі написи вчиняються нотаріусами на документах, які встановлюють заборгованість. Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, то він має бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку. При вчиненні протестів векселів і посвідченні неоплати чеків відповідні відмітки та написи виконуються на цих документах.

При складанні документів організаційно-розпорядчого характеру також слід керуватись правилами ведення діловодства. Так,

зокрема, на кожному документі повинно бути вказане його найменування (наказ, розпорядження, довідка, звіт), а також заголовок, який має бути досить лаконічним і відображати зміст і призначення документа. В документі обов'язково проставляється дата; він підписується відповідною особою, від якої він виходить, із зазначенням її посади та проставленням печатки.

Слід відзначити, що документи, на підставі яких вчинено нотаріальну дію, долучаються до примірника правочину, свідоцтва про право на спадщину та ін., і залишаються у справах нотаріуса.

Оригінали документів (наприклад, акти цивільного стану про народження, шлюб, смерть) повертаються особам, що їх подали, а в нотаріуса залишаються їх копії (фотокопії).

Копії (фотокопії) подаються заінтересованими особами або на їхнє прохання виготовляються нотаріусом чи іншим працівником нотаріальної контори або особою, яка перебуває у трудових відносинах з нотаріусом. На таких копіях нотаріус робить напис «З оригіналом згідно», ставить дату і свій підпис, які скріплює печаткою.

Документи, що посвідчують фізичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, їхніх представників або представників юридичних осіб, повертаються особам, що їх подали, у реєстрі записуються найменування документа, його номер, дата видачі й найменування установи, яка видала документ.

Якщо фізична особа звернулася за засвідченням правильності копій (фотокопій) документа чи виписок з документа, нотаріус установлює її особу і робить у реєстрі відмітку «Особу встановлено».

Не залишаються у справах нотаріуса:

— документи, які стверджують право власності фізичних чи юридичних осіб на житловий будинок (частину будинку), будівлю, садибу, квартиру, садовий будинок, гараж, земельну ділянку чи їх частини, інше нерухоме майно (свідоцтво про право власності на житло, свідоцтво про право на спадщину, свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, державні акти про право власності на землю, договори купівлі-продажу, дарування, міни житлового будинку (частини будинку), будівлі, садиби, квартири, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, у тому числі зареєстровані на біржі, договори про виділення в натурі частки з нерухомого майна, договори про поділ нерухомого майна та ін.), — якщо посвідчується договір про заставу, оренду тощо майна чи найму (позички) житла, відчуження власником (власниками) частини

належного йому (їм) майна, а також якщо учасники спільної часткової власності мають один спільний правовстановлювальний документ на згадане майно і один з них відчужує належну йому частку (чи частку від частки); договори про відчуження не закінчених будівництвом житлових будинків, будівель (їх частин) або інших споруд; договори про порядок установалення чи зміну розміру ідеальних часток у спільній частковій власності, а також договори про порядок володіння та користування спільним майном.

При посвідченні договорів про відчуження частки майна (або частки від частки) на правовстановлювальних документах, що повертаються відчужувачам, робиться напис про зміст посвідченого договору, наприклад: «Продано 1/4 частину цього будинку за договором, посвідченим 15 лютого 1993 року за реєстром № 1231», дата, підпис нотаріуса, що скріплюються печаткою нотаріуса; сертифікат про право на земельну частку (пай), трудова книжка члена колективного або іншого сільськогосподарського підприємства, яке містилося на території, що зазнала радіоактивного забруднення, — при посвідченні договорів відчуження земельної частки (паю);

— охоронні свідоцтва — при посвідченні договорів піднайму; свідоцтва про реєстрацію, технічні паспорти, реєстраційні талони, чеки, довідки-рахунки магазину на автотранспортні засоби, інші самохідні машини і механізми — при посвідченні договорів про їх відчуження, заставу, оренду, позичку, при видачі свідоцтва про право на спадщину чи про право власності на неї;

— документи, що стверджують факт передачі майна з правом його застави.

Про наявність зазначених документів робиться відмітка в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій одночасно з реєстрацією нотаріальної дії, для вчинення якої вимагався один з таких документів, або відмітка на примірниках правочинів, на заявах про видачу свідоцтв про право на спадщину і свідоцтв про право власності або на інших документах, що долучаються до нотаріально оформлених документів, після чого вони повертаються особі, яка їх подала. Відмітка, в якій зазначаються назва документа, ким, коли, за яким номером та на чие ім'я він виданий, підписується нотаріусом.

Усі вчинені нотаріальні дії реєструються в реєстрі нотаріальних дій, форми яких затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 07.02.94 № 7/5. Згідно з цим наказом, розрізняють

два види реєстрів: власне для реєстрації нотаріальних дій (форма 1) і для реєстрації заборон відчуження житлових будинків, квартир, дач, садових ділянок та іншого нерухомого майна, а також арештів, накладених на таке майно судовими і слідчими органами (форма 2).

У кожного нотаріуса в конторі є власний реєстр під певним індексом, що не змінюється протягом усього строку його роботи в цій конторі. Реєстри повинні бути прошнуровані, аркуші їх пронумеровані. Кількість аркушів у реєстрі повинна бути завірена підписом посадової особи Головного управління юстиції Міністерства юстиції в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції, уповноваженої на те начальниками цих управлінь. Підпис посадової особи скріплюється гербовою печаткою відповідного управління юстиції.

Запис нотаріальної дії у реєстр провадиться нотаріусом чи консультантом державної нотаріальної контори або особою, яка перебуває у трудових відносинах з приватним нотаріусом, тільки після того, як посвідчувальний напис на документі або документ, що видається нотаріусом, ним підписані. Запис олівцем у реєстрі не допускається.

Кожен нотаріус веде окремий реєстр. У державній нотаріальній конторі, де працюють кілька нотаріусів, реєстрам присвоюються індекси, які збігаються з номером печатки державного нотаріуса. У цьому разі номери на документах, оформлюваних державним нотаріусом, позначаються таким чином: № 1-1, № 1-2, № 2-1 та ін., де перша цифра означає індекс реєстру, а друга — порядковий номер запису.

В державній нотаріальній конторі та у приватного нотаріуса можуть бути декілька реєстрів, в кожному з яких реєструють окремий вид нотаріальних дій.

У цьому разі номери на документах, записаних у такі реєстри, позначаються таким чином: № 1-К-10 (тобто, запис за номером десятим зроблено в першому реєстрі для реєстрації засвідчення правильності копій документів у багатоскладовій державній нотаріальній конторі); № 3-В-5 (запис за номером п'ятим у третьому реєстрі для реєстрації виконавчих написів у багатоскладовій державній нотаріальній конторі); № Д-4 (запис за номером четвертим у реєстрі для запису довіреностей в однокладовій державній нотаріальній конторі чи в приватного нотаріуса).

Дописки та виправлення, зроблені в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, повинні бути застережені нотаріусом і скріплені його підписом.

Реєстрації підлягають усі документи, що знаходяться в конторі та потребують виконання. Не підлягають реєстрації такі документи:

1. Листи, що надійшли в копії, до відома.
2. Повідомлення про засідання, наради, збори і порядок денний.
3. Графіки, наради, заявки, рознарядки.
4. Інформація, надіслана до відома.
5. Навчальні плани, програми.
6. Рекламні повідомлення, плакати, програми нарад, конференцій.
7. Тарифи, преїскуранти.
8. Поздоровчі листи і запрошення.
9. Друковані видання (книги, журнали, бюлетені).
10. Місячні, квартальні, піврічні звіти.
11. Форми статистичної звітності.

Кожна вчинена нотаріусом нотаріальна дія реєструється за окремим порядковим номером. Цей самий номер вказується на нотаріально оформленому документі (якщо їх декілька екземплярів, то на кожному з них) та в посвідчувальних написах. Запис у реєстрі повинен містити порядковий номер з початку року, що дає можливість виключити порушення встановленого порядку вчинення нотаріальних дій, зокрема здійснення їх заднім числом. У реєстрі відображається дата вчинення нотаріальної дії, ПІБ, місце проживання фізичної особи або повне найменування та місцезнаходження юридичної особи, що звернулась за вчиненням цієї нотаріальної дії, або їх представники, документ, що посвідчує особу, підтверджує повноваження представника. Далі вказується зміст нотаріальної дії і розмір стягненого державного мита або плати за нотаріальну дію, а також розписка про одержання нотаріально оформленого документа.

Відомості про вчинення окремих видів нотаріальних дій підлягають реєстрації в Єдиних реєстрах, перелік та порядок ведення яких установлюються Міністерством юстиції України.

У реєстр для реєстрації нотаріальних дій вноситься запис про вже вчинену нотаріальну дію саме після підписання нотаріусом документа та проставлення на ньому печатки.

Нотаріальна дія вважається вчиненою з моменту реєстрації її в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Для обліку документів та контролю за їх виконанням у нотаріальній конторі ведуть такі книги і журнали:

- алфавітну книгу обліку заповітів;
- книгу обліку заяв про вжиття заходів до охорони спадкового майна та встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або над майном фізичної особи, місце перебування якої не відоме;
- книгу обліку цінностей;
- книгу обліку і реєстрації спадкових справ;
- алфавітну книгу спадкових справ;
- книгу обліку договорів на управління спадщиною;
- алфавітну книгу обліку заборон відчуження і арештів майна;
- опис справ постійного зберігання;
- опис справ тимчасового зберігання;
- опис справ за відповідні роки;
- журнал реєстрації вхідних документів;
- журнал реєстрації вихідних документів;
- журнал реєстрації власних наказів (розпоряджень);
- розносну книгу для місцевої кореспонденції;
- контрольну картотеку чи теку;
- книгу скарг і пропозицій.

Контроль за виконанням документів. У державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах на контроль беруться документи, що надійшли від Міністерства юстиції України, Міністерства юстиції Республіки Крим, управлінь юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, з вказівкою (проханням) повідомити про результати їх розгляду.

Завідуючим державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом можуть бути поставлені на контроль й інші документи.

Контроль за виконанням документів може вестись на реєстраційно-контрольних картках або за допомогою спеціальної контрольної теки (в установах державного нотаріату з обмеженою кількістю працюючих).

Окремо слід сказати про ведення номенклатури справ у нотаріальній конторі, яка ведеться з метою більш чіткої організації діяльності нотаріальної контори та зручності діловодства. Номенклатура справ (нарядів) державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса складається на підставі примірних номенклатур, що затверджуються Міні-

стерством юстиції України за погодженням з Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України.

До номенклатури повинні бути включені всі справи (наряди), які ведуться нотаріусами, а також реєстри, книги, журнали.

Номенклатура справ (нарядів) державної нотаріальної контори, приватного нотаріуса **затверджується** завідуючим нотаріальною конторою, приватним нотаріусом і **узгоджується** з відповідним державним нотаріальним архівом. Про складену номенклатуру справ (нарядів) приватний нотаріус повинен також повідомити відповідну державну архівну установу.

Наприкінці кожного року номенклатура **уточнюється** і знову вводиться з 1 січня наступного року. Якщо протягом року виникне необхідність у заведенні справ (нарядів), не передбачених номенклатурою, вони додатково вносяться до номенклатури, для чого в номенклатурі передбачаються резервні номери.

В кінці року номенклатура обов'язково **закривається** підсумковим записом, в якому зазначається кількість і категорії фактично заведених за рік справ. Підсумковий запис скріплює своїм підписом особа, відповідальна за ведення діловодства, чи приватний нотаріус.

Цей примірник номенклатури справ (нарядів) є обліковим документом для справ тимчасового зберігання і зберігається в архіві державної нотаріальної контори, приватного нотаріуса, державному нотаріальному архіві постійно.

Всі виконані документи групуються у справи (наряди).

На відміну від інших документів, *заяви про прийняття спадщини, про видачу свідоцтва про право на спадщину чи про відмову від спадщини, про оплату витрат за рахунок спадкового майна, про вжиття заходів до охорони спадкового майна, по яких вжиті ці заходи, а також претензії кредиторів* одразу ж формулюються в окремі спадкові справи, кожна з яких одержує індекс, що відповідає номенклатурі справ (нарядів), потім реєструється в книзі обліку спадкових справ і їм присвоюється номер, що відповідає порядковому номеру в цій книзі.

У спадкову справу підшиваються усі документи, пов'язані з оформленням спадщини за вказаною заявою. Якщо спадкову справу не закінчено провадженням у поточному році, вона переходить на наступний рік під тим самим номером і перереєстрації не підлягає.

Групувати в справи (наряди) слід документи одного діловодного року. В середині справи (наряду) документи систематизу-

ються в хронологічному порядку, причому документ-відповідь повинен розміщуватися після документа-запиту. Звіти повинні вміщуватися в справі (наряді) того року, до якого вони відносяться за своїм змістом незалежно від часу їх складання.

Не допускається включення до справи (наряду) документів, що не відносяться до неї, а також чернеток і проектів документів.

Вилучення і видача будь-яких документів зі справ (нарядів), як правило, не дозволяється.

Закінчені провадженням справи (наряди) тимчасового (понад 10 років) і постійного зберігання після закінчення строку їх зберігання в державній нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса повинні здаватися до державного нотаріального архіву для наступного зберігання і використання. Справи (наряди) із строком зберігання до 10 років у державний нотаріальний архів не здаються.

Реєстри, справи (наряди) поточного діловодства і закінчені провадженням до передачі їх в державний нотаріальний архів або на знищення повинні зберігатися у шафах, столах, що замикаються і запобігають впливу на документи сонячного світла, пилу.

По закінченні року посадова особа, яка відповідає за діловодство в державній нотаріальній конторі, приватний нотаріус провадить підготовку справ до архівного зберігання й уточнює систематизацію документів у справах, проводить оформлення справ (нарядів). Справи тимчасового і постійного зберігання вміщуються в тверду обкладинку, документи перекладаються в хронологічному порядку і прошиваються. Аркуші справ нумеруються.

В кінці правил (наряду) на чистому аркуші робиться засвідчувальний напис, наприклад: «У справі (наряді) прошито та пронумеровано 15 (п'ятнадцять) аркушів. Відповідальний за архів — підпис, дата».

Документи зі строком зберігання до 10 років у справи (наряди) не підшиваються.

На справи тимчасового і постійного зберігання складаються окремі описи. Опис складається з річних розділів і являє собою перелік назв справ (нарядів) з включенням необхідних відомостей про їх склад і зміст. Описи справ складаються у 4-х примірниках за встановленою формою.

В кінці опису робиться підсумковий запис, в якому вказується (цифрами і словами) кількість справ, що внесені до опису, а також обумовлюються особливості нумерації справ у описі. Закінчення опису обов'язково погоджується з державним нотаріальним архівом.

Одночасно з підготовкою документів до зберігання впровадиться **відбір документів, що підлягають знищенню**. Відбір документів для знищення оформляється актом.

У ході підготовки документів до наступного зберігання в державному нотаріальному архіві постійно діючою експертною комісією провадиться експертиза наукової та практичної цінності документів і вирішується питання про відбір їх для включення до складу Національного архівного фонду чи знищення.

Відповідно до затверджених описів державна нотаріальна контора, приватний нотаріус зобов'язані у встановлений строк **здати в державний нотаріальний архів справи (наряди), внесені до опису**.

Знищення документів провадиться після того, як описи на справи (наряди) тимчасового та постійного зберігання затверджено державним нотаріальним архівом.

§ 12. Оплата нотаріальних дій

За вчинення нотаріальних дій нотаріуси та інші посадові особи, які уповноважені вчиняти нотаріальні дії, справляють:

— державне мито, що стягується за вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами і виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад народних депутатів, а також за видачу дублікатів нотаріально засвідчених документів;

— плату за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, не пов'язаних з вчиненими нотаріальними діями, а також технічного характеру, встановлену управліннями юстиції Ради Міністрів АРК, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій (ст. 19 Закону України «Про нотаріат»);

— оплату нотаріальних дій, вчинених приватними нотаріусами за домовленістю між нотаріусом і особою, що звернулась за здійсненням нотаріальних дій. Згідно з п. 1 Указу президента України «Про упорядкування стягування плати за здійснення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 р., цей розмір не може бути меншим за розмір ставок державного мита, стягнутого державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії;

— оплату додаткових послуг правового характеру, наданих приватними нотаріусами, стягнуту за домовленістю (ст. 31 Закону України «Про нотаріат»);

— оплату фактичних витрат, пов'язаних з виїздом державного нотаріуса (посадової особи виконкому) за межі нотаріальної контори (виконкому) для здійснення нотаріальних дій (п. 4 ст. 3 Декрету) та інші витрати (пункти 152, 190, 276 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Державне мито справляється за вчинення нотаріальних дій у таких розмірах: (табл. 1).

Таблиця 1.

Сплата державного мита за вчинення деяких нотаріальних дій

Назва нотаріальної дії	Розмір державного мита
а) за посвідчення договорів відчуження житлових будинків, квартир, кімнат, дач, садових будинків, гаражів, а також інших об'єктів нерухомого майна, які перебувають у власності громадянина, що здійснює таке відчуження	1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян
б) за посвідчення договорів відчуження земельних ділянок, які перебувають у власності громадянина, що здійснює таке відчуження	1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян
в) за посвідчення договорів купівлі-продажу майна державних підприємств, а також за посвідчення договорів застави	0,1 відсотка вартості майна, що викупується, або предмета застави, але не більше ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян
г) за посвідчення договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів:	
дітям, одному з подружжя, батькам	1 відсоток суми договору, не нижчої дійсної вартості транспортного засобу, іншої самохідної машини, механізму
іншим особам	5 відсотків — " —
д) за посвідчення інших договорів, що підлягають оцінці	1 відсоток суми договору, але не менше 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян
е) за посвідчення договорів поділу майна, договорів поруки та інших угод, що не підлягають оцінці	0,05 % неоподаткованого мінімуму доходів громадян

Назва нотаріальної дії	Розмір державного мита
є) за посвідчення заповітів	0,05 % – " –
ж) за видачу свідоцтва про право на спадщину:	
одному з подружжя, батькам, повнолітнім дітям	0,5 відсотка суми спадщини
онукам, правнукам, братам, сестрам, діду, бабі	– " – " –
іншим спадкоємцям	– " – " –
за видачу свідоцтва про право на спадщину земельної частки (паю):	5 % – " –
одному з подружжя, батькам, повнолітнім дітям, онукам, правнукам, братам, сестрам, діду, бабі	0,1 відсотка суми спадщини
іншим спадкоємцям	0,5 відсотка суми спадщини
з) за видачу подружжю свідоцтва про право власності на частку в спільному майні, нажитому за час шлюбу	0,03 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян
и) за посвідчення доручень на право користування і розпорядження майном, крім транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, та здійснення кредитних операцій:	
дітям, одному з подружжя, батькам	0,03 % – " –
іншим громадянам	0,1 % – " –
і) за посвідчення доручень на право користування і розпорядження транспортними засобами:	
дітям, одному з подружжя, батькам	0,1 % – " –
іншим громадянам	0,3 % – " –
ї) за посвідчення загальних доручень на право користування майном, включаючи транспортні засоби	мито визначається за ставками, передбаченими відповідно підпунктами «и» або «і»

Назва нотаріальної дії	Розмір державного мита
й) за посвідчення інших доручень	0,02 % неоподаткованого мінімуму доходів громадян
к) за вжиття заходів до охорони спадкового майна	2 % - " -
л) за вчинення морського протесту	0,3 % - " -
м) за вчинення протестів векселів, пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків	0,3 % - " -
н) за засвідчення вірності перекладу документа з однієї мови на іншу (за сторінку)	0,3 % - " -
о) за вчинення виконавчих написів	1 відсоток суми, що стягується, або 1 відсоток вартості майна, яке підлягає витребуванню, але не менше 3 неоподаткованих мінімумів доходів громадян і не більше 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян
п) за засвідчення вірності копій документів та витягів з них (за сторінку)	0,01 % неоподаткованого мінімуму доходів громадян
р) за засвідчення справжності кожного підпису на документах, у тому числі справжності підпису перекладача (за кожний документ)	0,02 % - " -
с) за передачу заяв громадян, державних установ, підприємств та організацій, фермерських господарств, колективних сільськогосподарських підприємств, кооперативних, об'єднань, об'єднань громадян іншим громадянам, державним установам, підприємствам і організаціям, фермерським господарствам, колективним сільськогосподарським підприємствам, іншим кооперативним об'єднанням та об'єднанням громадян і вчинення інших нотаріальних дій, крім зазначених у підпунктах «а» - «с»	0,03 % неоподаткованого мінімуму доходів громадян

Назва нотаріальної дії	Розмір державного мита
т) за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів	0,03 % – " –
у) за посвідчення договорів оренди (суборенди) земельних ділянок	0,01 відсотка від грошової оцінки земельної ділянки, яка встановлюється за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України У разі відсутності грошової оцінки земель – 1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподатковуваного мінімуму доходів громадян
ф) за посвідчення іпотечних договорів, а також за посвідчення договорів права вимоги за іпотечними договорами	0,01 відсотка вартості предмета іпотеки, зазначеної в іпотечному договорі.
х) за нотаріальні та інші дії, вчинювані за межами нотаріальної контори, виконавчого комітету сільської, селищної, міської рад народних депутатів за місцем надання послуги, одному з подружжя, батькам	у розмірі встановлених ставок за відповідні дії (крім цього, сплачуються фактичні витрати, пов'язані з виїздом для вчинення дій)

Чинне законодавство передбачає, що ряд осіб мають пільги по сплаті державного мита. Так, ст. 4 Декрету КМУ «Про державне мито» встановлює, що від сплати державного мита звільняються:

1) громадяни — за видачу їм свідоцтв про право на спадщину: на майно осіб, які загинули при захисті СРСР і України, у зв'язку з виконанням інших державних чи громадських обов'язків або з виконанням обов'язку громадянина щодо врятування життя людей, охорони громадського порядку та боротьби із злочинністю, охорони власності громадян або колективної чи державної власності, а також осіб, які загинули або померли внаслідок захворювання, пов'язаного з Чорнобильською катастрофою;

на майно осіб, реабілітованих у встановленому порядку;

на житловий будинок, пай у житлово-будівельному кооперативі, квартиру, що належала спадкодавцеві на праві приватної власності, якщо вони проживали в цьому будинку, квартирі протягом шести місяців з дня смерті спадкодавця;

на житлові будинки в сільській місцевості за умови, що ці громадяни постійно проживатимуть у цих будинках і працюватимуть у сільській місцевості;

на вклади в установах Ощадбанку та в інших кредитних установах, на страхові суми за договорами особистого й майнового страхування, облігації державних позик та інші цінні папери, суми заробітної плати, авторське право, суми авторського гонорару і винагород за відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин та раціоналізаторські пропозиції;

на майно осіб фермерського господарства, якщо вони є членами цього господарства;

2) громадяни — за видачу або посвідчення правильності копій документів, необхідних для призначення й одержання державної допомоги і пенсій, а також у справах опіки й усиновлення (удочеріння);

3) громадяни — за посвідчення їх заповітів і договорів дарування майна на користь держави, а також на користь державних підприємств, установ і організацій;

4) неповнолітні — за видачу їм свідоцтва про право на спадщину;

5) громадяни, віднесені до категорій 1 і 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи;

6) громадяни, віднесені до категорії 3 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно проживають до відселення чи самостійного переселення або постійно працюють на території зон відчуження, безумовного (обов'язкового) і гарантованого добровільного відселення, за умови, що вони за станом на 1 січня 1993 року мешкали або працювали у зоні безумовного (обов'язкового) відселення не менше двох років, а у зоні гарантованого добровільного відселення — не менше трьох років;

7) громадяни, віднесені до категорії 4 потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно працюють і проживають або постійно проживають на території зони посиленого радіоекологічного контролю, за умови, що за станом на 1 січня 1993 року вони прожили або відпрацювали в цій зоні не менше чотирьох років;

8) інваліди Великої Вітчизняної війни та сім'ї воїнів (партизанів), які загинули чи пропали безвісти, і прирівняні до них у встановленому порядку особи;

9) інваліди I та II груп;

10) фінансові органи і державні податкові інспекції — за видачу їм свідоцтв і дублікатів свідоцтв про право держави на спадщину і документів, необхідних для одержання цих свідоцтв, за здійснення державними нотаріальними конторами виконавчих написів про стягнення податків, платежів, зборів і недоїмок;

11) Національний банк України і його установи, за винятком госпрозрахункових;

12) Пенсійний фонд України, його підприємства, установи і організації;

13) Фонд соціального захисту інвалідів і його відділення;

14) місцеві державні адміністрації, виконавчі комітети місцевих рад народних депутатів, підприємства, установи, організації, колективні сільськогосподарські підприємства, що придбавають житлові будинки з надвірними будівлями (крім м. Києва і курортних місцевостей), квартири для громадян, що виявили бажання виїхати з території, що піддалася радіоактивному забрудненню в результаті Чорнобильської катастрофи, а також громадяни, що виявили бажання виїхати з території, що піддалася радіоактивному забрудненню в результаті Чорнобильської катастрофи, і власники цих будинків і квартир.

Окрім цього, згідно зі ст. 5 Декрету, місцевим радам народних депутатів надається право встановлювати додаткові пільги для окремих платників по сплаті держмита, що зараховується до місцевого бюджету, а Міністерству фінансів — по сплаті держмита, що зараховується до Держбюджету.

Згідно з Примірним положенням про порядок надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані з вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру, державні нотаріуси можуть надавати додаткові послуги правового та технічного характеру, які за своїм змістом є правовою допомогою та послугами з технічного виготовлення документів і не мають на меті отримання прибутку.

Правова допомога надається шляхом роз'яснень з питань чинного законодавства, консультацій правового характеру, усних та письмових довідок із законодавства, складання заяв, проектів правочинів та інших документів, а також надання консультацій та послуг з нарахування доходів (прибутків) при посвідченні договорів купівлі-продажу, міни нерухомого та рухомого майна.

Перед наданням правової допомоги, а також послуг технічного характеру нотаріус зобов'язаний дати роз'яснення щодо умов їх оплати.

Оплата правової допомоги та послуг технічного характеру справляється в розмірах, які встановлюються з урахуванням фактичних витрат на забезпечення якісного та термінового обслуговування громадян, підприємств, організацій та установ. Перелік таких послуг та розмір плати за них установлюються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласними, Київським чи Севастопольським міськими управліннями юстиції.

Плата за надання правової допомоги та послуг технічного характеру здійснюється шляхом безготівкового перерахунку на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в органах Державного казначейства у встановленому чинним законодавством порядку.

Від сплати за надання правової допомоги звільняються інваліди Великої Вітчизняної війни; інваліди 1-ї та 2-ї груп; громадяни — за надання їм правової допомоги, необхідної для призначення та одержання державної допомоги та пенсій; фонди підтримки індивідуального житлового будівництва на селі (республіканський, обласні, міський) — за надання їм правової допомоги при посвідченні договорів іпотеки.

Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій, а також за надання послуг технічного характеру справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між приватним нотаріусом та фізичною або юридичною особою, але не меншу від розміру ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії. Оплата додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії, провадиться за домовленістю сторін.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

ГЛАВА 7. Загальні правила посвідчення правочинів

§ 1. Поняття правочину та вимоги до його дійсності

Слід відзначити, що термін «правочин», який вживається в новому ЦК України, введений як суто український термін на заміну раніше вживаному «угода». Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (п. 1 ст. 202 ЦК України).

Правочин є найбільш розповсюдженою підставою виникнення цивільних прав та обов'язків¹. За своєю правовою природою він є юридичним фактом, тобто конкретною обставиною реальної дійсності, з якою норми цивільного права пов'язують виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочин має низку ознак, зокрема він являє собою вольовий акт, тобто вольову дію особи, спрямовану на настання певного цивільно-правового результату; є правомірним (породжує ті наслідки, яких прагнуть сторони і які відповідають вимогам законності); має певну мету, заради якої вчиняється, і яка має бути досяжною та законною.

Окремо слід сказати про вимоги, які висуваються до правочину для того, щоб він був визнаний дійсним. Це, зокрема:

1) **законність змісту правочину** — зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства;

2) **наявність у суб'єкта правочину** — фізичної особи — необхідного обсягу цивільної дієздатності, а для юридичної особи — відповідності вчинюваного правочину цілям діяльності, установчим документам або правовому статусу;

3) **свобода волевиявлення учасника правочину і його відповідність внутрішній волі** — особа має бути вільна від чинників, що впливали б на свободу її волевиявлення (обман, примус);

4) **відповідність форми правочину вимогам закону** — вчинення правочину відповідно в усній, простій письмовій чи в нотаріально посвідченій формі, оскільки у певних випадках недодержання форми правочину тягне за собою його недійсність;

5) **відповідна спрямованість правочину** — мета вчинення правочину має відповідати вимогам законності та досяжності;

¹ Цивільне право України: Підручник. Т.2 / За заг. ред. Я.М. Шевченка. — К.: Ін Юре, 2003. — С. 227.

б) захист прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей — правочини, які вчиняються батьками (усиновлювачами) таких дітей, не можуть суперечити їхнім інтересам.

Залежно від кількості сторін правочини можуть бути односторонніми, двосторонніми чи багатосторонніми. **Одностороннім правочином** є той, для вчинення якого необхідне волевиявлення однієї сторони (наприклад, доручення або заповіт). Для **двостороннього правочину** характерне зустрічне волевиявлення двох сторін (наприклад, договір купівлі-продажу, міни). У **багатосторонніх правочинах** є вольові дії трьох або більше сторін (наприклад, установчі договори тощо). Багатосторонні правочини слід відрізняти від тих двосторонніх, в яких одна сторона може бути представлена кількома особами.

Форма укладання правочинів є способом зовнішнього виразу волі особи, що звернулась за його вчиненням. Правочини можуть укладатись в усній або письмовій формі; остання може бути простою та нотаріально посвідченою.

Чинне законодавство передбачає **перелік правочинів, які посвідчуються нотаріально**. Значення нотаріального посвідчення правочинів полягає в тому, що найбільш важливі для суспільства правочини набувають юридичної вірогідності. Це означає, що посвідчений нотаріусом правочин отримує визнання держави, а отже, і її захист.

Відтак, обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягають:

— договори про відчуження (купівля-продаж, міна, дарування, пожертва, рента, довічне утримання, спадковий договір) нерухомого майна (ст. 657, 715, 719, 729, 732, 745, 1304 ЦК України);

— іпотечні договори, договори про заставу транспортних засобів, космічних об'єктів (ст. 18 Закону України «Про іпотеку», ст. 13 Закону України «Про заставу», ст. 577 ЦК);

— договори про спільну часткову власність на земельну ділянку; купівлю-продаж земельних ділянок, про перехід права власності та про передачу права власності на земельні ділянки; про обмін земельними ділянками, які виділені єдиним масивом у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) (ст. 88, 128, 132, 142 Земельного кодексу України, ст. 14 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)»);

— договори купівлі-продажу (приватизації) державного майна, відчуження приватизованого майна (ст. 27 Закону України

«Про приватизацію державного майна», ст. 23 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)»);

— договори про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя; про надання утримання; про припинення права утримання взамін набуття права на нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати; шлюбні договори; договори між подружжям про розмір та строки виплати аліментів на дитину; договори про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (ст. 69, 78, 89, 94, 109, 189, 190 Сімейного кодексу України);

— договори найму будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) строком на один рік і більше (стаття 793 ЦК);

— договори найму транспортних засобів за участю фізичної особи, договори позички транспортного засобу, в якому хоча б однією стороною є фізична особа (ст. 799, 828 ЦК);

— договори про створення акціонерних товариств, якщо товариства створюються фізичними особами (ст. 153 ЦК);

— договори управління нерухомим майном (ст. 1031 ЦК);

— договори про зміну черговості одержання права на спадкування (ст. 1259 ЦК); заповіти (ст.ст. 1247, 1249 ЦК);

— довіреності на укладання правочинів, що потребують нотаріальної форми, а також на вчинення дій щодо юридичних осіб, за винятком випадків, коли законом або спеціальними правилами допущена інша форма довіреності; довіреність, що видається в порядку передоручення (ст. 245 ЦК);

— інші правочини, для яких чинним законодавством передбачена обов'язкова нотаріальна форма.

За бажанням сторін посвідчуються й інші правочини, для яких законодавством не встановлено обов'язкової нотаріальної форми, як, наприклад, договори про порядок володіння та користування спільним майном, про визначення часток або про зміну часток тощо; це називають **добровільним нотаріальним посвідченням**. Таке бажання зрозуміле, виходячи з неабияких переваг нотаріально посвідченої форми правочину.

Нотаріально посвідчений правочин має більшу гарантованість та стабільність завдяки тому, що при його посвідченні перевіряються правоздатність та дієздатність усіх сторін, подані ними документи. Нотаріус дає правову кваліфікацію відносинам, що виникають між сторонами, які звернулись за вчиненням нотаріальної дії, і відповідність дійсного волевиявлення сторін змісту правочи-

ну. Це забезпечує осіб, що звернулись за вчиненням нотаріальної дії, від помилок при здійсненні їхньої волі, чітко розмежує їхні права та обов'язки. Крім того, нотаріус попереджає про можливі правові наслідки правочину; виступає як юридичний радник сторін, щоб їхня необізнаність не зашкодила їм у здійсненні їхніх прав та інтересів. Це в цілому робить взаємовідносини сторін зрозумілими та визначеними.

Переваги нотаріальної форми полягають і в тому, що нотаріус зобов'язаний перевірити законність і достовірність правочину. Особа, яка уклала нотаріально посвідчену угоду, має право вимагати від іншої сторони угоди виконання зобов'язань у безспірному порядку².

Нотаріальне посвідчення правочинів має полегшувати доказування в разі виникнення спору, оскільки доводить сам факт вчинення правочину, його зміст тощо. Слід зазначити, що факт вчинення правочину, який вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення, не можна довести жодним іншим способом, окрім нотаріального посвідчення.

Крім того, нотаріальне посвідчення дає змогу в разі втрати договору отримати його дублікат, і втрата оригіналу не зашкодить особі у здійсненні її прав, цим фактом не зможе скористатись недобросовісна сторона.

§ 2. Характеристика загальних правил посвідчення правочинів

При посвідченні правочинів від нотаріуса вимагається не тільки дотримуватись загального порядку вчинення нотаріальних дій та правил діловодства, він зобов'язаний перевірити і питання, що стосуються самого правочину. На думку С.Я. Фурси, до таких питань слід віднести два основні положення: перевірка відповідності угоди вимогам законності та відповідність угоди дійсним намірам сторін. С.Я. Фурса пропонує під умовами відповідності угоди вимогам законності розуміти об'єктивні вимоги закону, які не можуть змінюватися умовами угоди.

Тобто, нотаріус повно і всебічно аналізує правовідносини, до яких належить конкретний правочин, надає їм правову кваліфікацію і відповідно до цього встановлює, чи відповідає зміст правочину цим вимогам.

² Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нотаріат в Україні. теорія і практика: навч. посібник для студ. Вищ. навч. закл. — К.: А.С.К., 2001. — С. 295

Зокрема, **недійсними** за чинним законодавством слід вважати такі правочини:

— вчинені з недотриманням вимог дійсності правочину — якщо його мета суперечить інтересам держави і суспільства, при ущемленні угодою особистих або майнових прав неповнолітніх дітей, погіршенні положення однієї зі сторін, правочини спрямовані на використання власності всупереч закону, одержання громадянами нетрудових доходів або використання майна на шкоду інтересам суспільства, чи придбання всупереч встановленим правилами предметів, вилучених або обмежених в обігу;

— односторонні правочини та договори, укладені з недодержанням вимоги закону про нотаріальне посвідчення, окрім випадків, прямо передбачених законом (ст. 219, 220 ЦК);

— вчинені малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (без схвалення батьків, усиновлювачів чи опікуна), окрім випадків, передбачених законом (ст. 221 ЦК);

— вчинені неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (без згоди батьків, усиновлювачів або піклувальників), окрім випадків, передбачених законом (ст. 222 ЦК);

— вчинені громадянином, обмеженим у цивільній дієздатності, за межами його цивільної дієздатності (ст. 223 ЦК);

— вчинені без дозволу органів опіки і піклування (ст. 224 ЦК);

— вчинені дієздатним громадянином, не здатним усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (ст. 225 ЦК);

— вчинені недієздатним громадянином (ст. 226 ЦК);

— вчинені юридичною особою, без відповідного дозволу (ст. 227 ЦК);

— що порушують публічний порядок (ст. 228 ЦК);

— вчинені під впливом помилки, що має істотне значення, обману, насильства, тяжкої обставини (ст. 229-231, 233 ЦК);

— вчинені в результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною (ст. 232 ЦК);

— фіктивний (вчинений без наміру створення обумовлених ним наслідків) і удаваний (вчинений з наміром приховання іншого правочину) правочини (ст. 234, 235 ЦК).

Нотаріуси повинні перевіряти надані особами проекти правочинів на відповідність їх умов вимогам чинного законодавства. За наявності підстав підозрювати, що особи намагаються укласти незаконну угоду, нотаріус повинен пояснити сторонам вимоги закону, наслідки їх дій. Слід зазначити, що в більшості випадків сторони, що звернулись за посвідченням правочину, просто не

усвідомлюють свої помилки внаслідок недостатньої правової обізнаності, а не діють зловмисно.

При посвідченні правочинів нотаріуси повинні знати перелік об'єктів, що не можуть бути відчужені фізичними та юридичними особами, і тих, для яких передбачений спеціальний порядок набуття чи відчуження. Так, постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» № 2471-ХІІ від 17.06.92 р. визначається майно, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, а також майно, для якого передбачений спеціальний порядок набуття права власності громадянами. До *майна, забороненого до обігу*, тобто такого, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, належить:

1. Зброя, боеприпаси (крім мисливської зброї і боеприпасів до неї, а також спортивної зброї і боеприпасів до неї, що придбаваються громадськими об'єднаннями з дозволу органів внутрішніх справ), бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси.

2. Вибухові речовини й засоби вибуху; всі види ракетного палива, а також спеціальні матеріали та обладнання для його виробництва.

3. Бойові отруйні речовини.

4. Наркотичні, психотропні, сильнодіючі отруйні лікарські засоби (за винятком отримуваних громадянами за призначенням лікаря).

5. Протиградні установки.

6. Державні еталони одиниць фізичних величин.

Обмеженими в обігу є такі предмети:

— вогнепальна гладкоствольна мисливська зброя — з дозволу органів внутрішніх справ за місцем проживання для осіб, які досягли 21-річного віку;

— вогнепальна мисливська нарізна зброя (мисливські карабіни, гвинтівки, комбінована зброя з нарізними стволами) — з дозволу органів внутрішніх справ за місцем проживання для осіб, які досягли 25-річного віку;

— газові пістолети, револьвери і патрони до них, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії, з дозволу органів внутрішніх справ за місцем проживання для осіб, які досягли 18-річного віку;

— об'єкти, що перебувають на державному обліку як пам'ятки історії та культури — з дозволу спеціально уповноваженими державними органами охорони пам'яток історії та культури (Мінкультури, Мінінвестбуд і Головархів України);

— радіоактивні речовини — з дозволу Державного комітету України з ядерної та радіаційної безпеки, у разі наявності висновку органів територіальної санітарно-епідеміологічної служби про можливість використання цих речовин майбутнім власником в існуючих у нього умовах.

Угоди про відчуження та заставу майна, що підлягає обов'язковій реєстрації (житлові будинки, автотранспортні засоби), посвідчуються за умови подання документів, які підтверджують право власності на майно, за наявності на них запису про реєстрацію.

Угоди щодо майна, яке не потребує спеціальної реєстрації, посвідчується без витребування документів, які встановлюють право власності.

Наступним кроком є встановлення нотаріусом відповідності між волевиявленням сторін і змістом правочину. Тобто нотаріус встановлює, яких саме наслідків бажають досягти сторони при вчиненні правочину, чи не помилилися вони в суті правочину. Для цього нотаріус має детально з'ясувати волю сторін, всі суттєві моменти правочину, роз'яснити сторонам його умови, а також права, обов'язки та відповідальність, що випливають з правочину. Отримання роз'яснень нотаріуса та засвідчення цього шляхом проставлення підписів у реєстрі нотаріальних дій унеможлиблює в подальшому визнання правочину недійсним внаслідок обману чи помилки.

Крім того, дотримання відповідності правочинів дійсним намірам сторін і вимогам законності пов'язано не тільки з можливістю скасування укладеного правочину, а й з відповідальністю нотаріуса за наслідки вчинюваної нотаріальної дії. Статтею Закону України «Про нотаріат» передбачено, що нотаріус повинен відмовляти у вчиненні нотаріальної дії, яка суперечить закону. Недотримання вимог закону є підставою для анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю.

Наступним моментом укладання правочину є встановлення особи громадянина, перевірка його дієздатності; перевірка правоздатності юридичних осіб, а також перевірка повноважень представників. З'ясування цих питань відбувається в порядку, передбаченому у Законі України «Про нотаріат», про що вже

йшлося у главі 6. Слід лише відзначити, що правочини за малолітніх та недієздатних осіб укладають їхні батьки (усиновителі) чи опікуни (ст. 67 ЦК), а неповнолітні і обмежено дієздатні особи мають отримати згоду батьків (усиновителів) чи піклувальників. Нотаріус повинен вимагати дозвіл органу опіки і піклування на право опікуна укладати, а піклувальника — давати згоду на вчинення від імені підопічного певних правочинів, зокрема договорів, що потребують нотаріального посвідчення і спеціальної реєстрації.

Справжність підпису батьків, усиновителів або піклувальників на заяві про їхню згоду на посвідчення угод від імені осіб повинна бути засвідчена нотаріально або підприємством, в якому вони працюють, або іншими юридичними особами (установами, де вони навчаються, ЖЕКом, за місцем їхнього проживання тощо). Батьки, усиновителі або піклувальники можуть особисто подати заяву нотаріусу.

Якщо за посвідченням правочину звертається юридична особа, нотаріус перевіряє її правоздатність шляхом перевірки документів, про які вже йшлося у попередній главі, — статуту, установчих документів тощо. Якщо правочин вчиняється за участю представника, нотаріус перевіряє його повноваження, які мають бути оформлені дорученнями. Нотаріус знайомиться з оригіналом доручення і робить висновок про обсяг повноважень представника. Для керівника юридичної особи такого доручення не вимагається, ним подається лише документ, що посвідчує його посаду; якщо від імені юридичної особи звертається колегіальний орган — витребується документ, що підтверджує його повноваження.

Крім того, нотаріус має право витребувати від громадян, підприємств, установ, організацій, а також державних органів документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії. Це, зокрема, документи на майно, що підлягає реєстрації, акти цивільного стану, згоди, дозволи зацікавлених осіб тощо.

Визначивши справжні наміри сторін, відповідність правочину чинному законодавству, установивши особу громадян, їхню дієздатність, а також правоздатність юридичних осіб, перевіривши повноваження представників та розглянувши інші необхідні документи, нотаріус розглядає проект угоди, що подається сторонами. Зазначимо, що нотаріус може скласти проект угоди на прохання сторін. Угода укладається не менш ніж у двох примірниках, один з яких залишається в справах нотаріуса.

Важливим питанням при посвідченні правочинів є їх підписання. Всі примірники повинні бути власноручно підписані учасниками угоди перед вчиненням посвідчувального напису. Підпис учасника угоди на примірнику зіставляється з його підписом у паспорті. У випадку, коли нотаріус знає посадових осіб юридичних осіб і має зразки підписів цих осіб, він може не вимагати їх з'явлення кожного разу, якщо зразки підписів одержані при особистому зверненні і їх справжність не викликає сумніву. Якщо учасник угоди не має можливості власноруч підписатись, то за його дорученням у його присутності та в присутності нотаріуса правочин може підписати інший громадянин.

Якщо відчужується нерухоме майно, яке є спільним сумісним майном подружжя, укладання правочину нотаріусом можливе лише за наявності письмової згоди другого з подружжя.

Оформлення згоди другого з подружжя провадиться залежно від того, чи з'явився другий з подружжя до нотаріуса для посвідчення угоди. Якщо так, то він подає нотаріусові відповідну заяву про свою згоду на відчуження чи заставу майна, яке є спільною сумісною власністю подружжя. Засвідчувати справжність підпису чоловіка або дружини відчужувача в такому разі не потрібно. Нотаріус установлює особу заявника, перевіряє справжність його підпису, про що робить відмітку на заяві, вказує назву документа, що встановлює особу, номер, дату видачі та назву установи, яка його видала.

В іншому випадку нотаріусу повинна бути подана письмова заява другого з подружжя про згоду на відчуження або заставу спільного майна, яка має бути засвідчена в нотаріальному порядку або підприємством, установою, організацією, в якій він працює чи навчається, житлово-експлуатаційною організацією за місцем його проживання або адміністрацією стаціонарного лікувально-профілактичного закладу, в якому він перебуває на лікуванні.

Якщо в заяві другого з подружжя про згоду на відчуження спільного майна є відомості щодо того, на користь кого персонально (ПІБ громадянина, назва юридичної особи) він погоджується відчужити спільно набуте майно, чи вказано ціну, строки, інші умови його відчуження або застави, нотаріус при посвідченні договору про відчуження або заставу зобов'язаний перевірити додержання умов, вказаних у такій заяві.

Якщо з поданих нотаріусові документів неможливо встановити час і підстави набуття майна, яке відчужується чи застається, а чоловік або дружина особи, на ім'я якої це майно за-

реєстровано, ухиляється від давання письмової згоди на його відчуження, то особа, на ім'я якої майно зареєстроване, може, відповідно до ст. 84 Закону України «Про нотаріат», передати заяву своєму чоловікові чи дружині з пропозицією з'явитися до нотаріуса для визначення частки чоловіка (дружини) в цьому майні. В такому разі, якщо ця особа не з'явиться до нотаріуса у визначений строк і протягом місяця після одержання заяви не надішле своїх заперечень, нотаріус може посвідчити правочин від імені особи, на ім'я якої це майно зареєстровано.

Правочин про відчуження чи заставу майна може бути посвідчений без згоди другого з подружжя, якщо з правовстановлюючого документа, свідоцтва про шлюб та інших документів видно, що зазначене майно є не спільною, а особистою власністю другого з подружжя (набуте до реєстрації шлюбу, одержане під час шлюбу в дарунок або успадковане тощо). Про перевірку цієї обставини нотаріус робить відмітку на примірнику правочину, що залишається в державній нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса, з посиланням на реквізити відповідних документів, якщо ці документи не приєднуються до договору.

Документи, в яких викладено зміст правочинів, що посвідчуються в нотаріальному порядку, виготовляються нотаріусом не менше ніж у двох примірниках, один з яких залишається у справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса, а інші, що мають силу оригіналу, видаються сторонам.

Посвідчувальний напис вчиняється на всіх примірниках правочину. Посвідчувальні написи вчиняються в чітко визначених формах, які викладені у Формах реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, нотаріальних свідоцтв, посвідчувальних написів на угодах і засвідчуваних документах, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 1994 р. № 7/5. Посвідчувальний напис є підтвердженням нотаріуса посвідчення угоди та містить перелік його дій. Так, найпростіший напис (форма 22) містить дату посвідчення договору, прізвище та ініціали нотаріуса, найменування нотаріальної контори, нотаріального округу, що договір підписано у присутності нотаріуса і що ним встановлено особи сторін, їхня дієздатність.

У випадку бажання сторін розірвати нотаріально посвідчену угоду це можливо зробити і в нотаріальному порядку. В такому разі складається окремий документ, що додається до примірника договору, який знаходиться в справах нотаріуса, або робиться напис на самому договорі. Угода також підписується сторонами і

засвідчується нотаріусом; на всіх примірниках договору роблять відмітку про розірвання договору із зазначенням реєстраційного номеру і дати посвідчення угоди про його розірвання. Відмітку підписує і скріплює своєю печаткою нотаріус. Крім того, про розірвання договору про відчуження майна робиться запис у реєстрі нотаріальних дій.

Якщо договір про відчуження майна був визнаний недійсним у судовому порядку, нотаріус робить про це відмітку на примірнику договору, що зберігається в його справах, долучивши до нього рішення суду, а також робить відмітку в реєстрі нотаріальних дій і, якщо це можливо, на решті примірників договору. Правовстановлюючий документ повертається відчужувачу майна на його вимогу. Державне мито чи плата за посвідчення договору про відчуження майна в разі його розірвання сторонам не повертається.

Про розірвання договору про відчуження майна, що підлягає реєстрації, нотаріус повідомляє відповідний орган, який здійснює реєстрацію, якщо такий договір до його розірвання було цим органом зареєстровано.

У разі одержання рішення суду про визнання договору про відчуження майна недійсним нотаріус робить про це відмітку на примірнику договору, який зберігається в державній нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса, приєднавши до нього рішення суду, а також робить відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій і за можливості на всіх інших примірниках договору.

Слід відзначити, що статтею 640 Цивільного кодексу України передбачено, що договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення або державної реєстрації, а в разі необхідності — і нотаріального посвідчення, і державної реєстрації, з моменту державної реєстрації.

Разом з тим право власності на нерухоме майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації відповідно до закону, виникає з моменту державної реєстрації (стаття 331 Кодексу).

§ 3. Особливості посвідчення правочинів щодо розпорядження часткою нерухомого майна в спільній власності

Право спільної власності регулюється розділом 2 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та ст.ст. 355–367 ЦК України. П. 51 Інструкції про порядок вчинен-

ня нотаріальних дій нотаріусами України визначає поняття **спільної часткової власності** як власності двох чи більше осіб з визначенням часток кожного з них у праві власності. Право спільної власності виникає з підстав, не заборонених законом. Тобто можна зробити висновок, що спільна власність виникає в таких випадках, як спільне придбання майна, приватизація, спадкування майна декількома особами. Характерною ознакою спільної власності є множинність суб'єктів та єдність об'єкта. Право спільної часткової власності на земельну ділянку виникає при добровільному об'єднанні власниками належних їм земельних ділянок, придбанні у власність на підставі цивільно-правових угод та порядку спадкування земельної ділянки двома чи більше особами за рішенням суду. Саме множинність суб'єктів цих відносин зумовлює особливості правового регулювання розпорядження ними своїм правом для узгодження їхньої поведінки.

Учасники спільної часткової власності мають частку в праві власності на спільне майно, що означає не частку майна в натурі, а арифметично виражену частку у праві на все майно (*ідеальна частка*). Розмір таких часток визначається з урахуванням багатьох обставин, зокрема вкладу співвласників у це майно, у його придбання, спорудження, виготовлення тощо. Якщо ж співвласники домовились про умови та порядок поділу спільного майна, може бути визначена *реальна частка* — частка в натурі, що закріплюється за конкретним власником.

Об'єктами спільної часткової власності можуть бути земельні ділянки, будинки, квартири, дачі, інше нерухоме майно та інші речі, не заборонені законом.

Суб'єктами права спільної часткової власності (співвласниками) можуть бути юридичні та фізичні особи, територіальні громади, а також держава.

Особливістю здійснення права спільної часткової власності є *право переважної купівлі* — встановлене законом право купівлі частки у праві спільної часткової власності іншими співвласниками.

Право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою. Співвласники можуть домовитися про **порядок володіння та користування майном**, що є їхньою спільною частковою власністю.

Володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою, що перебуває у спільній частковій власності, здійснюються за згодою всіх співвласників згідно з договором про спільну част-

кову власність на земельну ділянку, що є невід'ємною частиною правовстановлювального документа, або судовим рішенням у разі недосягнення згоди.

У разі якщо один з учасників спільної часткової власності продає належну йому частку в спільній власності сторонній особі, нотаріус повинен упевнитись у тому, що продавець у письмовій формі повідомив усіх інших учасників спільної часткової власності (як фізичних, так і юридичних осіб) про свій намір продати свою частку сторонній особі із зазначенням ціни та інших умов, на яких продається ця частка.

Передача співвласником свого переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності іншій особі не допускається.

Доказом повідомлення учасників спільної часткової власності про подальший продаж частки в спільному майні може бути свідоцтво, видане нотаріусом, про передачу їм заяви продавця, згідно із статтею 84 Закону України «Про нотаріат», або заява учасників спільної часткової власності про відмову від здійснення права переважної купівлі частки майна, що продається (із зазначенням ціни та інших умов, на яких продається ця частка). Справжність підпису на заяві учасника спільної часткової власності повинна бути засвідчена в нотаріальному порядку.

Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права переважної купівлі може бути викладена на окремому стандартному білому аркуші паперу з одночасною реєстрацією в журналі реєстрації вхідних документів або на спеціальному бланку нотаріальних документів (на бажання зазначеного учасника).

Якщо вказана заява передана особисто учаснику спільної часткової власності нотаріусом, який посвідчує договір, то свідоцтво про передачу заяви не видається, але примірник заяви з написом нотаріуса про її вручення повинен бути доданий до примірника договору купівлі-продажу частки відчужуваного майна, який залишається у справах нотаріуса.

При одержанні від учасників спільної часткової власності письмової відповіді вона додається до зазначеного примірника договору.

При посвідченні договорів довічного утримання (догляду), спадкового договору, дарування, ренти (якщо майно передається безоплатно), пожертви, міни частини майна або відчуження частини майна, виділеної за згодою співвласників чи за рішенням суду, а також у разі продажу частини майна з публічних торгів (аукціону), правила цього пункту не застосовуються.

Якщо решта учасників спільної часткової власності відмовиться від здійснення права переважної купівлі або не здійснить цього права щодо нерухомого майна протягом одного місяця, а щодо іншого майна — протягом десяти днів з дня одержання повідомлення про намір і умови продажу, то нотаріус після одержання заяви про відмову або після спливу встановленого терміну може посвідчити договір купівлі-продажу частки спільного майна сторонній особі.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна сторонній особі може бути посвідчений нотаріусом за наявності відомостей про те, що інші учасники спільної часткової власності відмовились одержати надіслані на їхню адресу заяви продавця про його намір продати свою частку. Про цю обставину має свідчити зроблена на зворотному повідомленні відмітка органу зв'язку.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна сторонній особі може бути посвідчений також у разі, якщо адреса інших учасників спільної часткової власності невідома. На підтвердження цього має бути поданий документ відповідного компетентного органу (довідкової служби, адресного бюро тощо). Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права переважної купівлі або фактична відмова учасника спільної часткової власності, який протягом строку, встановленого цим пунктом Інструкції, не здійснив свого права на переважну купівлю, дійсна протягом трьох місяців. Цей строк обчислюється з дня подання заяви про відмову або з дня, наступного за останнім днем зазначеного місячного (десятиденного) терміну.

У разі посвідчення угоди купівлі-продажу частки спільного майна за більшу ціну порівняно з тією, що була запропонована в переданому повідомленні, але з дотриманням інших визначених умов, подання доказів повторного повідомлення учасників спільної часткової власності не вимагається.

Про відчуження частки майна, що підлягає державній реєстрації, нотаріус робить відмітку на правовстановлювальному документі.

У тексті договору про відчуження частки майна вказуються **арифметичні (у простих дробах) частини**.

У договорі про відчуження власником частки майна за бажанням сторін може бути встановлено порядок володіння та користування конкретними його частинами відповідно до розміру частки кожного зі співвласників.

У договорі про відчуження одним з учасників спільної часткової власності належної йому частки майна порядок володіння та

користування конкретними його частинами може бути вказаний лише за наявності відповідної угоди між учасниками спільної часткової власності про порядок володіння та користування майном або за їхньою письмовою згодою чи за наявності судового рішення про порядок володіння та користування майном (конкретними його частинами).

Договір про порядок володіння та користування спільним майном або конкретними його частинами, крім того, може бути оформлений шляхом складання самостійного документа, який є невід'ємною частиною правовстановлювального документа (при укладанні договору щодо порядку володіння та користування майном, яке підлягає реєстрації).

Договір може бути укладений між усіма учасниками спільної часткової власності або між кількома з них. В останньому випадку необхідна письмова згода всіх учасників спільної часткової власності про встановлення порядку володіння та користування майном або конкретними його частинами.

При посвідченні самостійних (без посвідчення договору про відчуження) договорів про порядок володіння та користування майном, яке підлягає обов'язковій реєстрації, вимагається правовстановлювальний документ та, у встановлених чинним законодавством випадках, витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно, а в місцевостях, де інвентаризація не проведена, — довідка відповідного органу місцевого самоврядування. Правовстановлювальний документ після його огляду повертається власникові, а в тексті угоди зазначаються найменування цього документа, номер і дата його видачі та назва юридичної особи, що його видала.

Учасники спільної часткової власності вправі укладати договори про визначення розміру часток, зміну розміру часток, якщо в правовстановлювальному документі розмір часток не вказаний або вказаний неправильно, а також виділення частки в натурі (поділу). Укладання таких угод є необхідним у випадках, передбачених законом (стаття 67 Сімейного кодексу України, статті 88, 133 Земельного кодексу України тощо).

Договір про визначення часток, зміну розміру часток є невід'ємною частиною правовстановлювального документа. При цьому нотаріус або підшиває один примірник такого договору до правовстановлювального документа або робить на цьому документі службову відмітку щодо посвідчення договору про визначення, зміну розміру часток.

Договори про виділення частки в натурі з майна (поділ), що підлягає реєстрації, посвідчуються нотаріусом на підставі документів, що підтверджують право власності на таке майно. Крім того, нотаріусу подається витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно, а в населених пунктах, де інвентаризація не проведена, — довідка відповідного органу місцевого самоврядування або інший документ, оформлений у порядку, встановленому чинним законодавством, у якому визначені ідеальна частка, її вартість та розмір, висновок щодо технічної можливості виділення цієї частки в натурі (поділ) на місцевості, а також найменування та площа приміщень, з яких складається частка.

Одночасно з посвідченням договору про виділення в натурі (поділ) житлового будинку, будівлі, садиби або споруди нотаріусом посвідчується договір про виділення в натурі (поділ) на місцевості земельної ділянки. Для посвідчення останнього поряд з іншими документами нотаріусу подається нотаріально посвідчений договір про спільну часткову власність на земельну ділянку.

Укладання договору про виділення частки в натурі (поділ) припиняє спільну часткову власність. У посвідчувальному написі нотаріусом зазначається про необхідність реєстрації прав за цим договором у порядку, встановленому чинним законодавством.

Договір про визначення, зміну розміру часток, виділення частки в натурі (поділ) підлягає державній реєстрації в органах бюро технічної інвентаризації, про що зазначається в посвідчувальному написі.

Спори між учасниками спільної часткової власності щодо визначення, зміни розміру часток, а також виділення частки спільного майна в натурі (поділ), вирішуються в судовому порядку.

§ 4. Посвідчення правочинів щодо відчуження нерухомого майна

Розмежування речей на рухомі та нерухомі в українському законодавстві спричинено величезним значенням, яке має для суспільства нерухоме майно, а отже, необхідністю введення певних обмежень у праві приватної власності на нього. Проте чинне законодавство досі не дає чіткого визначення поняття нерухомості, а лише перелік такого майна.

Основною ознакою розмежування нерухомих і рухомих речей є їх зв'язок із землею³; так, відповідно до ст. 181 ЦК України, до **нерухомих речей** (нерухомого майна, нерухомості) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Рухомими є речі, які можна вільно переміщувати у просторі.

До обмежень у праві власності на нерухоме майно слід віднести більш складний порядок набуття, переходу і припинення права власності на таке майно у вигляді встановлення обов'язкового нотаріального посвідчення і державної реєстрації права власності та правочинів, пов'язаних з нерухомим майном.

Під поняттям «**відчуження нерухомості**» слід розуміти здійснення правочинів, спрямованих на передачу права власності від однієї особи до іншої.

Враховуючи значні відмінності у реєстрації та порядку нотаріального посвідчення угод про відчуження нерухомих речей, у цьому параграфі буде розглянутий порядок відчуження таких об'єктів нерухомості, як житлові будинки, квартири, садові будинки, дачі, гаражі тощо. В цьому випадку перелічені об'єкти об'єднує, зокрема, те, що вони підлягають **обов'язковій державній реєстрації**. Спільним для них є також те, що під час їх відчуження нотаріус вимагає однотипні документи, перевіряє однакові відомості.

Однією з особливостей посвідчення правочинів з нерухомим майном є те, що ця нотаріальна дія провадиться за місцем знаходження такого майна угод про відчуження або заставу житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна.

При посвідченні правочинів з нерухомим майном, як і при посвідченні будь-яких правочинів, нотаріус перевіряє таке.

По-перше, нотаріус перевіряє відповідність правочину вимогам законності та відповідність угоди дійсним намірам сторін.

По-друге, нотаріус повинен встановити особу громадян, обсяг їхньої дієздатності, наявність відповідних дозволів, перевірити правоздатність юридичних осіб, повноваження представників та розглянути інші необхідні документи, про що вже детально йшлося в § 2 цієї глави.

³ Цивільне право України. Підручник / За заг. ред. Я.М. Шевченко. — К.: Ін юре, 2003. — Т. 1. — Ст. 111.

По-третє, нотаріус повинен перевірити документи, які підтверджують право власності на майно, за наявності на них запису про реєстрацію та перевірити відсутність заборон на відчуження нерухомого майна.

В Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України зазначається: при нотаріальному посвідченні правочин про відчуження житлового будинку, а також іншого нерухомого майна, що підлягає реєстрації, нотаріус вимагає подання документів, які підтверджують право власності (довірчої власності) на вказане майно, та, у передбачених законодавством випадках, документів, що підтверджують державну реєстрацію прав на це майно в осіб, які його відчужують.

Згідно з п. 65 цієї Інструкції, право власності на житловий будинок, квартиру, дачу, садовий будинок, гараж, інші будівлі і споруди, що відчужуються, може бути підтверджене, зокрема, одним з таких документів або їх дублікатів:

- нотаріально посвідченим договором купівлі-продажу, пожертви, довічного утримання (догляду), ренти, дарування, міни;
- спадковим договором;
- свідоцтвом про придбання арештованого нерухомого майна з публічних торгів;
- свідоцтвом про придбання заставленого майна на аукціоні (публічних торгах);
- свідоцтвом про право власності на об'єкти нерухомого майна;
- свідоцтвом про право на спадщину;
- свідоцтвом про право власності на частку в спільному майні подружжя;
- договором про поділ спадкового майна;
- договором про припинення права на утримання за умови набуття права на нерухоме майно;
- договором про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно;
- договором про виділення частки в натурі (поділ);
- іпотечним договором, договором про задоволення вимог іпотекодержателя, якщо умовами таких договорів передбачено передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки;
- рішенням суду;
- договором купівлі-продажу, зареєстрованим на біржі, за наявності відмітки на ньому про реєстрацію відповідних прав тощо.

Проте цей перелік документів не є вичерпним. Зокрема, в Тимчасовому положенні про порядок реєстрації прав власності

на нерухоме майно, затвердженому Наказом Міністерства юстиції від 7 лютого 2002 р. № 7/5, містяться й інші правовстановлювальні документи, на підставі яких проводиться реєстрація прав власності на об'єкти нерухомого майна:

— свідоцтва про право власності, видані органами приватизації наймачам квартир у державному житловому фонді;

— договори відчуження нерухомого майна, що перебуває у податковій заставі, укладені шляхом проведення цільових біржових чи позабіржових аукціонів з метою погашення податкового зобов'язання;

— рішення судів, третейських судів про визнання права власності на об'єкти нерухомого майна, про встановлення факту права власності на об'єкти нерухомого майна, про передачу безхазяйного нерухомого майна до комунальної власності;

— акти про денационалізацію (демуніципалізацію) будівель;

— витяг із нотаріально посвідченого договору, укладеного між житлово-будівельним кооперативом або членом цього кооперативу і місцевими органами виконавчої влади, про безстрокове користування відведеною земельною ділянкою і про будівництво багатоквартирного будинку з правом власності на окрему квартиру, за наявності акта про прийняття будинку в експлуатацію;

— рішення товариського суду про розподіл майна колишнього колгоспного двору;

— мирова угода, затверджена ухвалою суду;

— рішення засновника про створення державної (національної) акціонерної компанії, державної (національної) холдингової компанії, відкритого акціонерного товариства, створеного в процесі приватизації (корпоратизації), та акт приймання-передавання нерухомого майна або перелік зазначеного майна, наданий засновником чи державним органом приватизації;

— свідоцтва про право власності, видані Державним управлінням справами, на житлові та нежитлові об'єкти суб'єктам, що беруть участь разом з Державним управлінням справами в будівництві нового житла.

Ці правовстановлювальні документи не зазначені в Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, але їх власники також визнаються законними власниками нерухомості, а отже вони також можуть подаватись нотаріусу. Вочевидь, нотаріусу при вчиненні нотаріальної дії слід уважно віднестись до таких документів і рекомендувати їх обмін в БТІ на свідоцтва на спеціальних бланках (передбачено наказом

Міністерства юстиції України «Про надання витягів з Реєстру прав власності на нерухоме майно та оформлення свідоцтв про право власності на нерухоме майно на спеціальних бланках» від 20 вересня 2002 року № 84/5).

Отже, коли до нотаріуса звертаються за посвідченням угоди щодо відчуження нерухомого майна, яке розглядається, нотаріус зобов'язаний витребувати один з названих вище документів, що підтверджують право власності на це майно.

У ст. 182 ЦК України зазначається, що право власності та інші речові права на нерухомі речі, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації. Державна реєстрація прав на нерухомість і правочинів щодо нерухомості є публічною, здійснюється відповідним органом, який зобов'язаний надавати інформацію про реєстрацію та зареєстровані права в порядку, встановленому законом.

В наш час існує складна система реєстрації прав на нерухомість. Так, маємо Реєстр прав власності на нерухоме майно, Державний реєстр угод, Державний реєстр іпотек, Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, які веде Мін'юст, а реєстраторами на місцях виступають Бюро технічної інвентаризації (БТІ) та державні й приватні нотаріуси. Земельний кадастр веде Державний комітет по земельним ресурсам і його представництва на місцях. В основному *державна реєстрація права власності на об'єкти нерухомого майна в Україні* покладається на державні комунальні підприємства — БТІ. Така реєстрація є обов'язковою для всіх власників незалежно від форми власності. Реєстрації підлягають тільки ті об'єкти, будівництво яких закінчено та які прийняті в експлуатацію у встановленому законом порядку.

Бюро технічної інвентаризації реєструють:

— житлові і нежитлові будинки, садові будинки, дачі, гаражі, будівлі виробничого, господарського, соціально-побутового та іншого призначення, розташовані на окремих земельних ділянках вулиць, площ і провулків під окремими порядковими номерами;

— вбудовані в житлові будинки нежитлові приміщення (як частини цих будинків);

— квартири багатоквартирних будинків.

Основною проблемою української системи державної реєстрації на теперішній час є відсутність єдиної системи реєстрації прав на нерухомість. Так, не дивлячись на прийняття 3 серпня 2004 р. Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» (далі — Закон), що має на меті ство-

рити більш ефективну систему і порядок державної реєстрації прав на нерухомість, система органів державної реєстрації ще не створена, хоча він вже діє.

Відповідно до положень нового закону, державна реєстрація прав полягає в офіційному визнанні та підтвердженні державою фактів виникнення, переходу або припинення речових прав на нерухоме майно та їх обмежень, що супроводжується внесенням даних до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обмежень.

Державний реєстр речових прав на нерухоме майно та їх обмежень (далі — Державний реєстр) — це єдина державна інформаційна система, яка містить відомості про речові права на нерухоме майно, їх обмеження, суб'єктів речових прав, технічні характеристики об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо), кадастровий план земельної ділянки, а також відомості про правочини, вчинені щодо таких об'єктів нерухомого майна.

У ст. 4 Закону зазначається, що *обов'язковій державній реєстрації підлягають* речові права на нерухоме майно, що знаходиться на території України, фізичних та юридичних осіб, держави, територіальних громад, іноземців та осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб, міжнародних організацій, іноземних держав, а саме:

- 1) право власності на нерухоме майно;
- 2) речові права на чуже нерухоме майно:
 - а) право володіння;
 - б) право користування (сервітут);
 - в) право постійного користування земельною ділянкою;
 - г) право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис);
 - г) право забудови земельної ділянки (суперфіцій);
 - д) право користування нерухомим майном строком більше ніж один рік.

Законом можуть бути встановлені інші речові права на чуже нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації згідно з цим Законом;

3) обмеження речових прав.

Систему органів державної реєстрації прав складатимуть центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної реєстрації прав, створена при ньому державна госпроз-

рахункова юридична особа з консолідованим балансом (центр державного земельного кадастру) та її відділення на місцях, які є місцевими органами державної реєстрації прав.

Державна реєстрація прав проводиться місцевими органами державної реєстрації прав виключно за місцем знаходження нерухомого майна, а саме в містах Києві та Севастополі, місті обласного підпорядкування, районі. На підтвердження зареєстрованого речового права видається відповідний документ (свідоцтво тощо).

Окремо потрібно розглянути реєстрацію правочинів щодо нерухомості. Так, відповідно до ст. 210 ЦК, правочин підлягає державній реєстрації лише у випадках, встановлених законом. До таких випадків належать: договір купівлі-продажу, міни земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку, квартири чи іншого нерухомого майна (ст. 657, 716 ЦК), договір передачі нерухомості під виплату ренти (ст. 723 ЦК), договір довічного утримання з передачею нерухомості (ст. 745 ЦК), договір найму (оренди) будівлі чи іншої капітальної споруди на строк більше року (ст. 794, 828 ЦК) і договір управління нерухомим майном (ст. 1031 ЦК). Причому такий правочин вважається вчиненим з моменту його державної реєстрації. Державний реєстр правочинів веде Мін'юст, а реєстраторами на місцях виступають державні нотаріальні контори та приватні нотаріуси. Проте виникає така проблема: Державний реєстр правочинів створений, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.05.2004 № 671 «Про затвердження Тимчасового порядку державної реєстрації правочинів», і повинен діяти до прийняття відповідного закону, тобто Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», механізм дії якого досі не відпрацьований. Також не ясно, чи підлягатимуть реєстрації тільки вищеназвані договори, чи усі договори з нерухомістю, що, до речі, не передбачено у ЦК. Зараз реєстрацією правочинів з нерухомістю також займається БТІ.

Таким чином, відповідний документ, що підтверджує право власності на нерухоме майно, повинен бути зареєстрований у порядку, передбаченому законом. Про те, на підставі якого з документів нотаріусом встановлено право власності відчужувача на об'єкт нерухомості, зазначається в тексті правочину; в посвідчувальному написі нотаріус також вказує, що він перевірів, кому належить відчужувана нерухомість.

По-четверте, згідно зі ст. 55 Закону України «Про нотаріат», при посвідченні правочинів про відчуження або заставу житлово-

го будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна перевіряється відсутність обтяжень майна.

Так, наразі діє Положення про Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 9.06.1999 р. Проте в Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» передбачається створення Державного реєстру прав, який би включав Державний реєстр іпотек і Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, реєстрацію в яких нині проводять нотаріуси.

В новому законі під обмеженням речових прав на нерухоме майно (обтяженням нерухомого майна) розуміють обмеження або заборону розпорядження нерухомим майном, встановлену відповідно до правочину, закону або актів органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, прийнятих у межах повноважень, визначених законом.

Державна реєстрація обмежень речових прав проводиться в день отримання відповідних документів місцевим органом державної реєстрації прав. Датою і часом державної реєстрації обмежень вважається дата і час обліку заяви в місцевому органі державної реєстрації прав.

Документи щодо обмеження речових прав надаються особами, на користь яких встановлено обмеження, якщо інше не передбачено договором або законом.

Державна реєстрація обмежень речових прав на нерухоме майно, як передбачено Законом, проводиться на основі таких документів:

- договору застави (іпотеки) нерухомого майна;
- ухвали суду про забезпечення позову;
- рішення суду про звернення стягнення на нерухоме майно;
- рішення суду про визнання власника нерухомого майна банкрутом;
- постанови органів досудового слідства, державного виконавця про накладання арешту на нерухоме майно;
- накладання заборони на відчуження нерухомого майна нотаріусом;
- накладання заборони на відчуження нерухомого майна посадовою особою виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради в населених пунктах, де немає нотаріусів;
- інших актів органів державної влади чи місцевого самоврядування, їх посадових осіб, прийнятих відповідно до закону.

Нотаріус витребує витяг з Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, що створений відповідно до Положення про Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 9.06.1999 р. № 31/5 (в майбутньому ці дані будуть включені до Державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обмежень). Такі витяги видаються тільки на запит державних чи приватних нотаріусів і свідчать про наявність чи відсутність обмежень та (або) арештів. Надання витягу з Реєстру заборон здійснюється реєстратором на підставі «Заяви про надання витягу з Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна» (див. розділ II Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень»). Ця довідка дійсна протягом трьох місяців з дня видачі, проте в інтересах обох сторін — отримати її напередодні укладання договору.

За наявності заборони правочин щодо відчуження майна, обтяженого боргом, посвідчується за згоди кредитора і набувача на переведення боргу на набувача. В такому випадку нотаріус вимагає від кредитора відповідну довідку (заяву).

При посвідченні правочинів щодо відчуження об'єкта нерухомого майна, серед співвласників якого є неповнолітні діти, їхні батьки (усиновителі) чи опікуни або представляють їхні інтереси (до досягнення 14-річного віку), або дають свою згоду на підписання ними договору (від 15 до 18 років). У будь-якому разі для посвідчення договорів потрібен письмовий дозвіл органу опіки та піклування, на території якого розташований об'єкт нерухомого майна. При цьому до органів опіки належать відповідні відділи і управління, районні державні адміністрації, виконавчі комітети сільських, селищних рад народних депутатів. Відсутність такого дозволу на відчуження нерухомого майна, що розглядається, може бути підставою для визнання правочину недійсним у разі виникнення судового спору.

Якщо органи опіки та піклування при цьому зобов'язують батьків, піклувальників або опікунів внести суму за продане нерухоме майно на банківський рахунок неповнолітньої чи недієздатної особи, нотаріус повинен перевірити виконання цієї вимоги і вказати про це в тексті договору.

Якщо відчужується нерухоме майно, яке є спільним сумісним майном подружжя, укладання правочину нотаріусом можливе лише за наявності письмової згоди другого з подружжя. Ця згода оформлюється або при особистому з'явленні особи до нотаріуса,

який посвідчує угоду, або подається заявою, в якій справжність підпису засвідчена в установленому порядку. Підпис на заяві про угоду на відчуження нерухомості завіряється у нотаріуса.

По-п'яте, крім правовстановлювального документа на об'єкти нерухомого майна, що розглядаються, нотаріус вимагає довідку-характеристику з БТІ, а в сільській місцевості, де інвентаризація не проведена, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування з викладенням характеристики відчужуваного нерухомого майна (передбачено Наказом Міністерства юстиції України «Про надання витягів з Реєстру прав власності на нерухоме майно та оформлення свідоцтв про право власності на нерухоме майно на спеціальних бланках» від 20 вересня 2002 року № 84/5).

Подання довідки-характеристики є обов'язковим для посвідчення правочинів з відчуження майна, що розглядається. Вона видається конкретній особі (власнику чи співвласнику майна) і містить інформацію про адресу та реєстраційний номер визначеного об'єкта власності, назви юридичних осіб чи ПІБ фізичних осіб, що зареєстровані власниками об'єкта нерухомого майна, посилення на документи, які підтверджують їхнє право власності, часткову участь кожного співвласника у спільній власності, а також посиленням на мету, з якою ця особа просила видати документ. Довідка-характеристика також вміщує технічну характеристику нерухомості, зокрема, найменування усіх будівель і споруд, їх літерування, матеріали стін кожної будівлі та споруди, розміри житлової та нежитлової площі, вартість цього об'єкта за даними інвентаризації, в тому числі з урахуванням діючої індексації на процент зношеності. Основні відомості щодо об'єкта нерухомого майна, яке відчужується, нотаріус зазначає в договорі як відомості, що ідентифікують об'єкт.

Довідка-характеристика підписується посадовою особою, яка її склала, керівником БТІ та скріплюється печаткою бюро. Термін дії довідки-характеристики становить три місяці з дня її видачі.

Значення відомостей, що містяться у довідці-характеристиці, полягає у тому, що на їх основі нотаріус визначає, чи немає в цьому об'єкті самовільних переобладнань, прибудов тощо. Так, якщо розміри загальної та житлової площі або перелік господарських будівель і споруд, наведені в довідці-характеристиці, не збігаються з інформацією у правовстановлюючому документі, то на підставі цього можна зробити висновок про самовільне зведення споруди, перебудову.

Якщо власник майна, що розглядається, здійснив або здійснює його перебудову чи прибудову, у тому числі перепланування житлового будинку, переобладнання нежитлового приміщення в житлове і навпаки, або звів чи зводить господарські, побутові будівлі та споруди без установленого дозволу або без належно затвердженого проекту чи з істотними відхиленнями від проекту, або з грубим порушенням основних будівельних норм і правил, нотаріус вимагає подання рішення органу місцевого самоврядування про дозвіл здійснити перебудову, прибудову, перепланування чи звести господарські, побутові будівлі та споруди. За відсутності такого рішення нотаріус відмовляє в посвідченні договору відчуження житлового будинку, власником якого здійснено таку перебудову, прибудову, переобладнання чи зведено господарські побутові будівлі та споруди.

Якщо з поданих нотаріусу документів випливає, що житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно збудоване (або будується) на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, нотаріус відмовляє в посвідченні договору відчуження житлового будинку та іншого нерухомого майна.

Не слід плутати довідку-характеристику з технічним паспортом на нерухоме майно, який містить план об'єкта нерухомості, розміри житлових і нежитлових приміщень та інші характеристики. Надання технічного паспорта не є обов'язковим для посвідчення правочинів про відчуження цих об'єктів нерухомого майна.

У разі відчуження всього об'єкта нерухомого майна правостановлюючий документ, довідка-характеристика і довідка про відсутність заборони на відчуження нерухомого майна залишаються у провадженні нотаріуса за конкретним договором.

§ 5. Посвідчення договорів про відчуження об'єктів незавершеного будівництва

Якщо до нотаріуса звертаються за посвідченням договору відчуження житлового будинку, будівництво якого не закінчене, то вчинення цієї нотаріальної дії має свої особливості. Так, право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва. Якщо це передбачено договором або законом, право власності на таке майно може виникати з моменту прийняття його до експлуатації.

Право власності на зазначене майно виникає з моменту державної реєстрації, якщо це передбачено законом.

До завершення будівництва особа вважається власником лише матеріалів, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва. Ці матеріали та обладнання можуть бути предметом відчуження за умови надання нотаріусу відповідних правостановлювальних документів.

При посвідченні договорів відчуження недобудованого нерухомого майна нотаріус як правостановлювальний документ вимагає подання рішення суду, що набрало законної сили, про визнання права власності на недобудоване нерухоме майно.

При посвідченні договорів про відчуження такого майна нотаріус перевіряє ті самі обставини і вимагає ті самі документи, що й при відчуженні житлового будинку, споруди, квартири, дачі, садового будинку, іншого нерухомого майна, завершеного будівництвом, крім витягу з Реєстру прав власності на нерухоме майно чи довідки, виданої відповідними органами місцевого самоврядування у місцевості, де інвентаризація не проведена.

Основними документами в цьому випадку є згода виконкому місцевої ради чи відповідної місцевої державної адміністрації на таке відчуження та довідка органу БТІ, в якій повинні міститись відомості про вартість будівельних робіт і матеріалів та відсоток готовності будівлі.

У тексті договору про відчуження окремо зазначається про те, що всі обов'язки, передбачені договором про будівництво житлового будинку за правом приватної власності переходять до набувача. Примірник договору про будівництво житлового будинку за правом приватної власності використовується як правостановлюючий документ; приєднується до примірника договору про відчуження, що видається набувачу.

Нотаріус відмовляє у посвідченні договору відчуження об'єкта незавершеного будівництва, придбаного шляхом приватизації, а також земельної ділянки, на якій розташований цей об'єкт (стаття 19 Закону України «Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва»). При цьому нотаріус роз'яснює сторонам, що договір про відчуження може бути посвідчений після завершення будівництва, введення об'єкта в експлуатацію та отримання в установленому порядку свідоцтва про право власності на цей об'єкт нерухомого майна.

§ 6. Посвідчення правочинів щодо відчуження земельних ділянок

Основними нормативними актами, які регулюють земельні відносини в Україні, є Конституція України, Земельний кодекс України від 1 січня 2002 року, Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, закони України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 року, «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року, «Про іпотеку» від 5 червня 2003 року», «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» від 5 червня 2003 року, укази президента України, зокрема «Про порядок паювання земель, що передані в колективну власність сільськогосподарським підприємствам та організаціям» від 8 серпня 1995 року тощо.

У п. 1 ст. 373 Цивільного кодексу зазначено, що земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави. Конституція України закріплює право власності українського народу на землю та інші природні ресурси.

Право власності на землю — це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками. Право власності на земельну ділянку (землю) набувається і здійснюється відповідно до закону.

Земельна ділянка — це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, визначеними щодо неї правами. За Цивільним кодексом, право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться. Право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.

Суб'єктами права власності на землю в Україні є: фізичні особи, юридичні особи (на землі приватної власності), держава (через відповідні органи державної влади — на землі державної власності,) територіальні громади (безпосередньо або через органи місцевого самоврядування — на землі комунальної власності). Іноземці та особи без громадянства можуть набувати право власності на землю (земельні ділянки) відповідно до закону. Іноземні юридичні особи, іноземні держави та міжнародні організації можуть бути суб'єктами права власності на землю у випадках, встановлених законодавством.

Відповідно до ст. 81 Земельного кодексу України, громадяни України набувають права власності на землю на підставі:

а) придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;

б) безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності;

в) приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування;

г) прийняття спадщини;

г) виділення в натурі (на місцевості) належної їм земельної частки (паю).

Безоплатна передача земельних ділянок у власність громадян провадиться у разі:

— приватизації земельних ділянок, які перебувають у користуванні громадян;

— одержання земельних ділянок внаслідок приватизації державних, комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій;

— одержання земельних ділянок із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації (п. 3 ст. 116 ЗК України).

Покупцями земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва можуть бути:

а) громадяни України, які мають сільськогосподарську освіту або досвід роботи у сільському господарстві чи займаються веденням товарного сільськогосподарського виробництва;

б) юридичні особи України, установчими документами яких передбачено ведення сільськогосподарського виробництва.

Переважне право купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення мають громадяни України, які постійно проживають на території відповідної місцевої ради, де здійснюється продаж земельної ділянки, а також відповідні органи місцевого самоврядування.

Іноземні громадяни та особи без громадянства можуть набувати право власності на земельні ділянки у разі:

а) придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;

б) викупу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві власності;

в) прийняття спадщини.

Слід відзначити, що існують певні обмеження у праві власності іноземців та осіб без громадянства на землю в Україні. Так, вони

можуть набувати права власності на земельні ділянки несільсько-господарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності.

Іноземні громадяни та особи без громадянства не можуть мати у приватній власності земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Землі сільськогосподарського призначення, прийняті у спадщину іноземними громадянами, а також особами без громадянства, протягом року підлягають відчуженню (ст. 81 ЗК України).

Юридичні особи, засновані громадянами України або юридичними особами України, можуть набувати у власність земельні ділянки для здійснення підприємницької діяльності у разі:

- а) придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами;
- б) внесення земельних ділянок її засновниками до статутного фонду;
- в) прийняття спадщини;
- г) виникнення інших підстав, передбачених законом.

Іноземні юридичні особи можуть набувати право власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення:

- а) у межах населених пунктів у разі придбання об'єктів нерухомого майна та для спорудження об'єктів, пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності в Україні;
- б) за межами населених пунктів у разі придбання об'єктів нерухомого майна.

Іноземні юридичні особи не можуть мати у приватній власності земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Землі сільськогосподарського призначення, отримані в спадщину іноземними юридичними особами, підлягають відчуженню протягом одного року (ст. 82 ЗК України).

Землі, які належать на праві власності територіальним громадам сіл, селищ, міст, є **комунальною власністю**. У комунальній власності перебувають усі землі в межах населених пунктів, крім земель приватної та державної власності, а також земельні ділянки за їх межами, на яких розташовані об'єкти комунальної власності.

Земельний кодекс України також закріплює *перелік земель, що не можуть передаватись у приватну власність*. До них належать землі загального користування населених пунктів (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери,

бульвари, кладовища, місця знешкодження та утилізації відходів тощо), землі під залізницями, автомобільними дорогами, об'єктами повітряного і трубопровідного транспорту, землі під об'єктами природно-заповідного фонду, історико-культурного та оздоровчого призначення, землі лісового та водного фондів, крім випадків, визначених законодавством, земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування.

У державній власності перебувають усі землі України, крім земель комунальної та приватної власності. Право державної власності на землю набувається і реалізується державою в особі Кабінету Міністрів України, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій відповідно до закону. До земель державної власності, які не можуть передаватись у комунальну власність, належать:

- а) землі атомної енергетики та космічної системи;
- б) землі оборони, крім земельних ділянок під об'єктами соціально-культурного, виробничого та житлового призначення;
- в) землі під об'єктами природно-заповідного фонду та історико-культурними об'єктами, що мають національне та загальнодержавне значення;
- г) землі під водними об'єктами загальнодержавного значення;
- г) земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності Верховної Ради України, президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади, Національної академії наук України, державних галузевих академій наук;
- д) земельні ділянки зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи;
- е) земельні ділянки, які закріплені за державними професійно-технічними навчальними закладами;
- є) земельні ділянки, закріплені за вищими навчальними закладами державної форми власності;
- ж) земельні ділянки, на яких розташовані державні, в тому числі казенні підприємства, господарські товариства, у статутних фондах яких державі належать частки (акції, паї).

До земель державної власності, що не можуть передаватись у приватну власність, крім перелічених вище, належать також землі лісового та водного фондів, крім випадків, визначених законодавством.

На практиці поширеними є ситуації, коли кілька осіб об'єднують свої земельні ділянки в єдиний об'єкт права власності, в результаті чого виникають відносини багатосуб'єктної приналежності землі. Такі відносини називають правом спільної власності. Земельна ділянка може перебувати у **спільній власності** з визначенням частки кожного з учасників спільної власності (спільна часткова власність) або без визначення часток учасників спільної власності (спільна сумісна власність). Право спільної часткової власності на земельну ділянку виникає при добровільному об'єднанні власниками належних їм земельних ділянок, при придбанні у власність земельної ділянки двома чи більше особами за цивільно-правовими угодами, при прийнятті спадщини на земельну ділянку двома або більше особами, за рішенням суду. Земельний кодекс (п. 2 ст. 89) закріплює вичерпний перелік випадків спільної сумісної власності. У **спільній сумісній власності** перебувають земельні ділянки:

- подружжя;
- членів фермерського господарства, якщо інше не передбачено угодою між ними;
- співвласників житлового будинку.

Цей перелік не підлягає розширеному тлумаченню, з чого можна зробити висновок, що в решті випадків при об'єднанні особами своїх земельних ділянок вони стають учасниками спільної часткової власності на землю. При цьому в законодавстві не вказується гранична чисельність суб'єктів права спільної власності на земельну ділянку.

Відповідно до п. 4 ст. 89 Земельного кодексу співвласники земельної ділянки, що знаходиться у спільній сумісній власності, мають право на її поділ або на виділення з неї окремої частини.

Згідно з п. 2 ст. 127 ЗК України, продаж земельних ділянок державної та комунальної власності громадянам та юридичним особам здійснюється на конкурентних засадах (аукціон, конкурс), крім викупу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що є власністю покупців цих ділянок. А відповідно до ст. 128, продаж громадянам і юридичним особам земельних ділянок державної, крім земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти, які підлягають приватизації, та комунальної власності для потреб, визначених цим Кодексом, провадиться місцевими державними адміністраціями, Радою міністрів Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень. Продаж громадянам і юридичним осо-

бам земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти, що підлягають приватизації, здійснюється державними органами приватизації у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

Громадяни та юридичні особи, зацікавлені у придбанні земельних ділянок у власність, подають *заяву (клопотання)* до відповідного органу виконавчої влади або сільської, селищної, міської ради, або державного органу приватизації. У заяві зазначаються бажане місце розташування земельної ділянки, цільове призначення та її розмір. До заяви додається:

а) державний акт на право постійного користування землею або договір оренди землі;

б) план земельної ділянки та документ про її надання у разі відсутності державного акта;

в) свідоцтво про реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцева державна адміністрація або сільська, селищна, міська рада, державний орган приватизації у місячний термін розглядає заяву і приймає рішення про продаж земельної ділянки або про відмову в продажу із зазначенням причин відмови. Особам, які подали заяви (клопотання) про придбання (купівлю) земельної ділянки, що не перебуває у їхньому користуванні, продаж цієї ділянки здійснюється не пізніше 30 днів після розроблення землепорядною організацією проекту відведення земельної ділянки.

Підставою для відмови в продажу земельної ділянки є:

а) неподання документів, необхідних для прийняття рішення щодо продажу такої земельної ділянки;

б) виявлення недостовірних відомостей у поданих документах;

в) якщо щодо суб'єкта підприємницької діяльності порушена справа про банкрутство або припинення його діяльності.

Рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевої державної адміністрації, сільської, селищної, міської ради, державного органу приватизації про продаж земельної ділянки є підставою для укладання договору купівлі-продажу земельної ділянки.

Продаж земельних ділянок, що перебувають у власності держави, крім земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти, що підлягають приватизації, іноземним державам та іноземним юридичним особам здійснюється Кабінетом Міністрів України за погодженням з Верховною Радою України. Продаж земельних ділянок, що перебувають у державній власності, на яких розта-

шовані об'єкти, що підлягають приватизації, іноземним державам та іноземним юридичним особам здійснюється державними органами приватизації за дорученням Кабінету Міністрів України та за погодженням з Верховною Радою України. Продаж земельних ділянок, що перебувають у власності територіальних громад, іноземним державам та іноземним юридичним особам здійснюється відповідними радами за погодженням з Кабінетом Міністрів України.

Продаж земельних ділянок, що перебувають у власності держави та територіальних громад, іноземним юридичним особам допускається за умови реєстрації іноземною юридичною особою постійного представництва з правом ведення господарської діяльності на території України.

Іноземні держави, зацікавлені у придбанні земельних ділянок у власність із земель державної або комунальної власності, подають клопотання до Кабінету Міністрів України.

Іноземні юридичні особи, зацікавлені у придбанні земельних ділянок, подають клопотання до Ради міністрів АРК, обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації або сільської, селищної, міської ради і державного органу приватизації. До клопотання додається договір оренди землі, копія свідоцтва про реєстрацію іноземною юридичною особою постійного представництва з правом ведення господарської діяльності на території України.

Розгляд клопотання і продаж земельних ділянок здійснюються сільськими, селищними, міськими радами після отримання погодження Кабінету Міністрів України. Розгляд клопотання і продаж земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти, що підлягають приватизації, здійснюються державними органами приватизації після отримання погодження Верховної Ради України.

Громадяни та юридичні особи України, а також територіальні громади та держава мають право набувати у власність земельні ділянки на підставі міни, дарування, успадкування та інших цивільно-правових угод.

Діюче законодавство визначає перелік правочинів щодо відчуження земельних ділянок, для яких встановлено нотаріальну форму посвідчення і які підлягають державній реєстрації. Це, зокрема:

— придбання земельних ділянок, що перебувають у колективній або приватній власності;

— відчуження земельних ділянок, переданих громадянам у приватну власність для ведення особистого підсобного господар-

ства, будівництва та обслуговування житлового будинку і господарських будівель (присадибна ділянка), садівництва, дачного і гаражного будівництва;

— придбання громадянами у місцевих рад земельних ділянок у власність для ведення сільського (фермерського) господарства понад площу, що передається безоплатно;

— договори купівлі-продажу, дарування, міни права на земельну частку (пай), посвідченого сертифікатом;

— договори купівлі-продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення для здійснення підприємницької діяльності між відповідними державними адміністраціями, виконавчими комітетами, громадянами та юридичними особами України, у статутному фонді яких відсутня будь-яка частка майна, що знаходиться в загальнодержавній власності;

— договори купівлі-продажу ділянок несільськогосподарського призначення, на яких знаходяться об'єкти нерухомого майна, в тому числі об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти, приватизовані (відчужені) відповідно до законодавства України.

Згідно зі ст. 55 Закону України «Про нотаріат», **правочини щодо відчуження земельних ділянок посвідчуються за їх місцезнаходженням.**

При посвідченні правочинів щодо відчуження земельних ділянок нотаріус повинен перевірити певні документи щодо права власності на земельну ділянку.

По-перше, згідно зі ст. 125 Земельного кодексу, право власності та право постійного користування на земельну ділянку виникає після одержання її власником або користувачем документа, що посвідчує право власності чи право постійного користування земельною ділянкою, та його державної реєстрації. Таким документом є **державний акт**, що видається сільськими, селищними, міськими і районними радами. Форми державних актів затверджуються Кабінетом Міністрів України. Посвідчуючи договори відчуження землі, нотаріус повинен ретельно ознайомитись з підставами видачі такого акта.

При вчиненні цієї нотаріальної дії нотаріусу слід мати на увазі, що громадяни набувають право власності на землю також з інших правочинів, зокрема, успадковують, отримують в дар тощо. Документи, що посвідчують ці правочини, свідчать про набуття права власності на земельну ділянку. Проте документом, що підтверджує право власності на земельну ділянку, є держав-

ний акт і тому його потрібно отримати і зареєструвати у визначеному законом порядку у відповідній раді.

По-друге, посвідчуючи такий правочин, нотаріус витребує довідку про грошову оцінку землі. Це потрібно, оскільки продаж земельних ділянок здійснюється за ціною, що встановлюється угодою сторін, але вона не може бути нижчою за грошову оцінку землі.

З аналізу статті 2 Закону України «Про оцінку земель» вбачається, що нормативна грошова оцінка земельних ділянок використовується для визначення розміру земельного податку, державного мита при міні, спадкуванні та даруванні земельних ділянок згідно із законом, орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, а також при розробці показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

У випадках визначення вартості об'єкта оцінки при здійсненні інших цивільно-правових угод щодо земельних ділянок та прав на них проводиться експертна грошова оцінка.

Дані про нормативну грошову оцінку окремої земельної ділянки оформляються як витяг з технічної документації з нормативної грошової оцінки земель і видаються відповідним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів.

Вимоги щодо експертної грошової оцінки земельних ділянок урегульовані Методикою експертної грошової оцінки земельних ділянок, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 № 1531, та Порядком проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок, затвердженим Наказом Державного комітету України по земельних ресурсах від 09.01.2003 № 2.⁴

По-третє, при посвідченні договору про відчуження земельної ділянки як самостійного об'єкта цивільних правовідносин нотаріус перевіряє відсутність (наявність) обмежень (обтяжень) за даними Державного земельного кадастру. Перехід права власності на земельну ділянку не припиняє встановленого обмеження (обтяження). Про встановлене обмеження (обтяження) та його зміст нотаріус зазначає в тексті договору.

При посвідченні договору викупу земельної ділянки (у разі відсутності на ній житлового будинку, споруди та іншого нерухомого майна, насаджень), що перебуває у приватній власності, для суспільних потреб нотаріус вимагає подання відповідного рішення

⁴ Див. Лист Мін'юсту України від 04.02.2004 за № 31-12/197.

органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування. Для посвідчення угоди про передачу права власності на земельну ділянку нотаріусу, крім документів, що підтверджують право власності на таку ділянку, подаються заява власника земельної ділянки та рішення органів місцевого самоврядування або органів виконавчої влади про згоду на одержання права власності на таку земельну ділянку.

При посвідченні договорів купівлі-продажу земельних ділянок державної та комунальної власності органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади до їх розмежування нотаріуси як правостановлювальні документи приймають:

— у межах населених пунктів — рішення відповідних органів місцевого самоврядування, погоджені з відповідними органами виконавчої влади;

— за межами населених пунктів — розпорядження органів виконавчої влади, прийняті за погодженням з відповідними органами місцевого самоврядування.

Для посвідчення договору купівлі-продажу земельних ділянок державної чи комунальної власності після визначення їх теж у натурі (на місцевості), нотаріусу, крім державного акта про право власності, подається рішення відповідного органу місцевого самоврядування або органу виконавчої влади. Таке рішення (розпорядження) має відображати протокол про проведений аукціон (конкурс). У разі якщо інформація, що міститься у рішенні (розпорядженні), є недостатньою для посвідчення договору, нотаріусу подається належним чином оформлений протокол про проведений аукціон (конкурс).

Вимога щодо обов'язковості продажу земельних ділянок державної та комунальної власності на конкурентних засадах не розповсюджується на право викупу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що є власністю покупців цих ділянок.

Договір про обмін земельними ділянками, які виділені даним масивом у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, освідчується нотаріусом за згодою всіх співвласників таких земельних ділянок. Договір посвідчується між власниками, один з яких виявив бажання використовувати належну йому земельну ділянку самостійно. Предметом договору можуть бути земельні ділянки, які відносяться до різних земельних масивів.

Угоди про перехід права власності повинні містити:

- а) назву сторін (прізвище, ім'я та по батькові громадянина, назва юридичної особи);
- б) вид угоди;
- в) предмет угоди (земельна ділянка з визначенням місця розташування, площі, цільового призначення, складу угідь, правового режиму тощо);
- г) документ, що підтверджує право власності на земельну ділянку;
- г) відомості про відсутність заборон на відчуження земельної ділянки;
- д) відомості про відсутність або наявність обмежень щодо використання земельної ділянки за цільовим призначенням (застава, оренда, сервітути тощо);
- е) договірну ціну;
- є) зобов'язання сторін.

Угоди про перехід права власності на земельні ділянки вважаються укладеними з дня їх нотаріального посвідчення.

Нотаріально посвідчена угода про перехід права власності на земельну ділянку та документ про оплату є підставами оформлення відповідного державного акта про право власності на цю ділянку та її державної реєстрації.

§ 7. Посвідчення договорів відчуження транспортних засобів

Посвідчення договорів відчуження, оренди або позички транспортних засобів є однією з найбільш розповсюджених нотаріальних дій.

Правовими засадами посвідчення договорів відчуження транспортних засобів є статті 657, 719, 799 і 828 Цивільного кодексу, та п. 35,105, 137–142 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Відповідно до чинного законодавства, обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягають:

— договори найму (оренди) транспортних засобів за участю фізичної особи (ст. 799 ЦК України);

— договори позички транспортного засобу, в якому хоча б однією стороною є фізична особа (828 ЦК України).

Слід зазначити, що договори купівлі-продажу транспортних засобів, згідно з діючим законодавством, не підлягають обов'яз-

ковому нотаріальному посвідченню, однак, згідно із ст. 54 Закону України «Про нотаріат» та п. 35 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, за бажанням сторін нотаріусами посвідчуються й інші правочини, для яких законодавством не встановлено обов'язкової нотаріальної форми.

Особливості цієї нотаріальної дії полягають у тому, що вона може виконуватись як державними, так і приватними нотаріусами незалежно від місця реєстрації транспортних засобів.

Такі договори посвідчують за умови подання документів, які підтверджують:

- 1) право власності відчужувачів на це майно;
- 2) його реєстрацію;
- 3) відсутність обмежень, які впливають на можливість відчуження транспортних засобів.

Право власності на транспортні засоби і законність їх придбання можуть бути підтверджені такими документами:

— договорами й іншими документами, укладеними у встановленому порядку, які встановлюють право власності на транспортні засоби, в тому числі укладені на товарних біржах;

— рішеннями суду з вказівкою юридичних та фізичних осіб, які визнаються власниками транспортних засобів, його марки, моделі, а також ідентифікаційних номерів вузлів і агрегатів;

— довідками органів соціального захисту населення, що виділив автомобіль з ручним управлінням чи мотоцикляску;

— актами прийому-передачі транспортного засобу, виданими підприємством-виробником чи підприємствами, які займались переобладнанням транспортного засобу;

— довідками-рахунками встановленої форми, виданої суб'єктом підприємницької діяльності, що має спеціальний дозвіл (ліцензію);

— свідоцтвом митного органу про реєстрацію транспортного засобу чи вузлів і агрегатів, які мають ідентифікаційні номери (вантажна митна декларація).

На продані транспортні засоби видається сервісна книжка, інструкція про порядок експлуатації, товарний (касовий) чек або інший письмовий документ, що засвідчує факт купівлі-продажу, а також довідка-рахунок, що є підставою для реєстрації транспортного засобу в органах ДАІ. У разі відсутності сервісної книжки покупцю видається довідка про проведення передпродажної підготовки транспортних засобів. При продажу транспортних засобів увезених з-за кордону, в довідках-рахунках обов'язково ро-

биться запис «У митному відношенні оформлено». Вантажна митна декларація, дата, номер, завіряється печаткою митниці.

Обов'язковість державної реєстрації певних видів транспортних засобів встановлена Законом України «Про дорожній рух» від 30.06.1993, в якому зазначено, що державну реєстрацію і облік автомобілів, автобусів усіх типів і марок, мотоциклів і інших самохідних машин покладено на органи Державтоінспекції Міністерства внутрішніх справ. Нотаріуси не мають права відчужувати незареєстровані транспортні засоби.

Так, згідно з п. 138 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, при посвідченні договорів відчуження транспортних засобів, що перебували в експлуатації і зареєстровані в установленому чинним законодавством порядку (підрозділах ДАІ, органами Держтехнагляду тощо), нотаріус перевіряє наявність у свідоцтві про реєстрацію транспортного засобу (технічному паспорті) відмітки про зняття його з обліку.

Діючим законодавством встановлені деякі обмеження та особливості відчуження транспортних засобів, що зводяться до такого:

По-перше, це стосується відчуження транспортних засобів, що належать неповнолітнім. Так, згідно з п. 3 ст. 25 ЦК, у випадках, встановлених законом, здатність мати окремі цивільні права і обов'язки може пов'язуватись з досягненням фізичною особою відповідного віку. Зокрема, п. 2 ст. 32 ЦК передбачає, що на вчинення неповнолітньою особою (від 14 до 18 років) правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника. При приналежності транспортного засобу особі, що має неповну цивільну дієздатність, в обліковій картці та книзі обліку таких транспортних засобів також вказується ПІБ батьків неповнолітнього чи їх опікунів і ставиться відмітка про заборону зняття з обліку транспортного засобу без їхньої згоди і дозволу органу опіки і піклування.

Після досягнення 18-річного віку всі обмеження відносно реєстрації, зняття з обліку транспортного засобу, що встановлюються для неповнолітніх, знімаються.

Транспортні засоби, керування якими дозволяється з 16-річного віку, можуть бути зняті з обліку за бажанням їх неповнолітнього власника після досягнення вказаного віку.

По-друге, існують спеціальні положення щодо відчуження придбаного інвалідами транспорту, які містяться в Постанові

Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку забезпечення інвалідів автомобілями» від 08.09.97 № 999. Згідно з цією Постановою, інваліди, що безплатно або на пільгових умовах отримали автомобілі від відповідних органів соціального захисту України, не можуть їх продавати, дарувати чи передавати іншим особам. Органи ДАІ у свідоцтві про реєстрацію транспортного засобу роблять таку помітку: «Автомобіль видано органами соціального захисту населення безплатно без права продажу, передачі або дарування іншій особі» або «Автомобіль продано органами соціального захисту населення на пільгових умовах без права продажу, передачі або дарування іншій особі».

По-третє, діючи правила митного оформлення транспортних засобів, що переміщуються через митну територію України, містять перелік випадків, коли на ввезені в Україну транспортні засоби накладаються митні обмеження.

Так, порядок відчуження транспортних засобів, увезених на митну територію України під зобов'язання про зворотне вивезення, передбачене спільним листом Міністерства юстиції України від 23.11.1992 № 10-90-426 та Державного митного комітету України від 21.12.1992 № 01/3236, громадянин, який бажає оформити договір відчуження такого транспортного засобу, має подати до митного органу документи, що підтверджують його право власності на це майно. Такими документами можуть бути: іноземний технічний паспорт, технічний талон, якщо ввезений транспортний засіб тимчасово зареєстровано в органах Державтоінспекції, чек магазину, договір дарування, купівлі-продажу тощо, на яких працівник митного органу робить запис про те, що митниця не заперечує проти відчуження транспортного засобу та засвідчує його особистою печаткою. За наявності такого запису нотаріус може посвідчити такий договір, зазначивши в тексті договору те, що для реєстрації транспортного засобу в органах Державтоінспекції необхідно одержати дозвіл митниці.⁵

По-четверте, при посвідченні договорів дарування транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, що є спільною власністю подружжя, вимагається згода другого з подружжя з дотриманням вимог, викладених в пунктах 44–45 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Наступним документом, що витребується нотаріусом для посвідчення договору відчуження автотранспорту, є акт експерт-

⁵ Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 155–156.

ної оцінки. Посвідчуючи договір відчуження транспортного засобу, нотаріус стягує державне мито, розмір якого чітко встановлений законодавством. Так, декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р., до якого Законом України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України» від 11 липня 1995 р. № 297 було внесено зміни, регламентує, що за посвідчення договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів дітям, одному з подружжя, батькам стягується державне мито в розмірі 1% суми договору, але не нижче дійсної вартості транспортного засобу, іншої самохідної машини, механізму. У разі відчуження транспортних засобів іншим особам стягується державне мито в розмірі 5% суми договору, не нижчої від дійсної вартості транспортного засобу, іншої самохідної машини, механізму.

Приватний нотаріус, вчиняючи такі самі нотаріальні дії, стягує плату. Згідно з Указом Президента «Про впорядкування справляти плату за вчинення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 р. № 762/98, розмір плати, яку справляє приватний нотаріус, не може бути меншим за розмір державного мита, що справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії.⁶

По-п'яте, при посвідченні договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів нотаріусу подається висновок експерта про вартість транспортного засобу, який діє протягом двох місяців з дня проведення експертизи (Інструкція про порядок обчислення та справляння державного мита, затверджена наказом Головної державної податкової інспекції України від 22.04.1993 № 15 (із змінами і доповненнями), зареєстрована у Міністерстві юстиції України 19.05.1993 за № 50).

Експертиза вартості транспортного засобу має бути виконана фахівцем, якого занесено до Державного реєстру судових експертів або Державного реєстру оцінювачів.

Договори про відчуження повітряних суден⁷, катерів, яхт, моторних човнів посвідчуються з дотриманням загальних вимог цієї Інструкції щодо посвідчення договорів відчуження автотранспорту.

Таким чином, основними документами, на підставі яких проводиться посвідчення нотаріусом договорів відчуження, найму

⁶ Радзівєвська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівєвської. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 156–157.

⁷ Див. Повітряний кодекс України (Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 25. — Ст. 274).

або позички транспортного засобу, є заява власника, документи, що посвідчують його особу та встановлюють правомірність придбання транспортного засобу, свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу та акт експертної оцінки.

§ 8. Посвідчення договорів про приватизацію майна державних підприємств

Відповідно до чинного законодавства, обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягають договори купівлі-продажу (приватизації) державного майна та відчуження приватизованого майна (ст. 27 Закону України «Про приватизацію державного майна» та ст. 23 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)'). Як окрема юридична категорія вони мають власну назву: «угоди приватизації» (ст. 27 Закону «Про приватизацію державного майна»).

Приватизація майна державних підприємств України — це відчуження майна, що перебуває у загальнодержавній, республіканській (АРК) і комунальній власності, на користь фізичних та недержавних юридичних осіб.

З юридичної точки зору, **приватизація** — це майнова угода між суб'єктами приватизації, змістом якої є оплатне, частково оплатне або безоплатне відчуження державного майна. Дані оплатні та частково оплатні угоди, згідно з законодавством про приватизацію, є особливими договорами купівлі-продажу державного майна. Тому зміст і порядок укладання та виконання цих договорів регулюються головним чином законодавчими актами про приватизацію. Це — комплексне законодавство, яке об'єднує норми цивільного, адміністративного, фінансового та інших галузей права.

Головні цілі приватизації визначаються державною програмою приватизації, серед них — зміна відносин власності на засоби виробництва з метою їх якісного відтворення та ефективного використання, створення прошарку недержавних власників як основи багатоукладної соціально орієнтованої економіки, структурна перебудова економіки.

Приватизація здійснюється на основі таких **принципів**:

- законності;
- державного регулювання та контролю;
- надання громадянам України пріоритетного права на придбання державного майна;

— надання пільг для придбання державного майна членам трудових колективів підприємств, що приватизуються;

— забезпечення соціальної захищеності та рівності прав участі громадян України у процесі приватизації;

— продажу об'єктів приватизації з урахуванням їх індивідуальних особливостей виключно за кошти;

— пріоритетного права трудових колективів на придбання майна своїх підприємств;

— створення сприятливих умов для залучення інвестицій;

— додержання антимонопольного законодавства;

— повного, своєчасного та достовірного інформування громадян про порядок приватизації та відомості про об'єкти приватизації;

— врахування особливостей приватизації об'єктів зв'язку, агропромислового комплексу, гірничодобувної промисловості, незавершеного будівництва, невеликих державних підприємств, підприємств із змішаною формою власності та об'єктів науково-технічної сфери;

— застосування переважно конкурентних способів у разі: приватизації невеликих державних підприємств, законсервованих об'єктів та об'єктів незавершеного будівництва, підприємств торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування населення, готельного господарства, туристичного комплексу; продажу акцій відкритих акціонерних товариств, створених на базі середніх та великих підприємств.

Дія Закону «Про приватизацію державного майна» не поширюється на: приватизацію об'єктів державного земельного та житлового фондів, а також об'єктів соціально-культурного призначення, що фінансуються з державного бюджету, в тому числі об'єктів сфери охорони здоров'я, за винятком тих, які належать підприємствам, що приватизуються; зміну організаційно-правових форм власності колгоспів, підприємств споживчої кооперації.

Приватизація акцій (часток, паїв), що перебувають у державній власності, у майні спільних підприємств з іноземними інвестиціями, проводиться відповідно до законодавства та установчих документів спільних підприємств.

До об'єктів державної власності, що підлягають приватизації, належать:

— майно підприємств, цехів, виробництв, дільниць, інших підрозділів, які є єдиними (цілісними) майновими комплексами, якщо в разі їх виділення у самостійні підприємства не порушується технологічна єдність виробництва з основної спеціалізації підприємства, зі структури якого вони виділяються;

— об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти;
— акції (частки, паї), що належать державі у майні господарських товариств та інших об'єднань.

Приватизації не підлягають об'єкти, що мають загальнодержавне значення, а також казенні підприємства. До об'єктів, що мають загальнодержавне значення, належать майнові комплекси підприємств, їх структурних підрозділів, основним видом діяльності яких є виробництво товарів (робіт, послуг), що мають загальнодержавне значення.

Загальнодержавне значення мають:

а) об'єкти, які забезпечують виконання державою своїх функцій, забезпечують обороноздатність держави, її економічну незалежність, та об'єкти права власності українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України, зокрема:

— майно органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, майно Збройних Сил України (крім майна, щодо якого цим Законом встановлено особливості приватизації), Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, правоохоронних і митних органів;

— надра, корисні копалини загальнодержавного значення, водні ресурси та інші природні ресурси, які є об'єктами права власності українського народу;

— майнові комплекси підприємств з лісовідновлення, лісорозведення та охорони лісу, лісництва, їх підрозділи;

— сортовипробувальні станції, дільниці, інші організації з експертизи сортів рослин;

— золотий і валютний фонди та запаси, державні матеріальні резерви;

— емісійна система, майнові комплекси підприємств і установ, що забезпечують випуск та зберігання грошових знаків і цінних паперів;

— радіотелевізійні передавальні центри, а також об'єкти, що забезпечують зв'язком органи законодавчої та виконавчої влади;

— державні радіоканали та телевізійні канали;

— засоби урядового, фельд'єгерського та спеціального зв'язку;

— інші об'єкти права державної власності, які забезпечують виконання державою своїх функцій;

б) об'єкти, діяльність яких забезпечує соціальний розвиток, збереження та підвищення культурного, наукового потенціалу, духовних цінностей, зокрема:

— об'єкти Національного космічного агентства України при Кабінеті Міністрів України;

— архіви;

— майнові комплекси установ Національної академії наук України з основних напрямів досліджень;

— об'єкти культури, мистецтва, архітектури, меморіальні комплекси, заповідники, парки тощо загальнонаціонального значення;

— об'єкти освіти, фізичної культури, спорту і науки, що фінансуються з державного бюджету;

в) об'єкти, контроль за діяльністю яких з боку держави гарантує захист громадян від наслідків впливу неконтрольованого виготовлення, використання або реалізації небезпечної продукції, послуг або небезпечних виробництв, зокрема:

— майнові комплекси підприємств з виготовлення та ремонту всіх видів зброї, яка є на озброєнні Збройних Сил України, Служби безпеки України;

— майнові комплекси підприємств з випуску наркотичних, бактеріологічних, біологічних, психотропних, сильнодіючих хімічних та отруйних засобів (крім аптек);

— майнові комплекси підприємств, що забезпечують діяльність у сфері обігу зброї, радіоактивних речовин;

— захисні споруди цивільної оборони;

— полігони, будови, споруди та устаткування для захоронення твердих промислових та побутових відходів, скотомогильники;

г) об'єкти, які забезпечують життєдіяльність держави в цілому, зокрема:

— структурні підрозділи майнових комплексів, що забезпечують постійне розміщення і зберігання державних резервів і мобілізаційних запасів;

— пенітенціарні заклади;

— майнові комплекси підприємств геологічної, картографічної, гідрометеорологічної служб, служби контролю за станом навколишнього природного середовища;

— об'єкти державних систем стандартизації, метрології та сертифікації продукції;

— майнові комплекси підприємств авіаційної промисловості;

— автомобільні дороги, крім тих, що належать підприємствам до першого розгалуження їх за межами території цих підприємств;

— майнові комплекси підприємств, які здійснюють виробництво основної залізничної техніки (електровози, тепловози, дизель-поїзди, вагони);

— майнові комплекси підприємств залізничного транспорту з їх інфраструктурою;

— метрополітен, міський електротранспорт;

— майно, що забезпечує цілісність об'єднаної енергетичної системи України та диспетчерське (оперативно-технологічне) управління, магістральні та міждержавні електричні мережі;

— атомні електростанції, гідроелектростанції з греблями, що забезпечують водопостачання споживачам та проведення гідромеліоративних робіт, теплоелектроцентралі;

— магістральні нафто- і газопроводи та магістральний трубопровідний транспорт, що обслуговують потреби держави в цілому, підземні нафто- та газосховища;

— транспортні засоби спеціального призначення, що забезпечують виконання робіт, пов'язаних з ліквідацією пожеж, наслідків стихійних лих;

— об'єкти інженерної інфраструктури та благоустрою міст, включаючи мережі, споруди, устаткування, які пов'язані з постачанням споживачам води, газу, тепла, а також відведенням і очищенням стічних вод;

— майнові комплекси структурних підрозділів хлібоприймальних і хлібозаготівельних підприємств, що забезпечують розміщення і зберігання мобілізаційних запасів та майно хлібоприймальних і хлібозаготівельних підприємств, що входить до статутного фонду Державної акціонерної компанії «Хліб України»;

— майнові комплекси підприємств соляної промисловості;

— акваторії портів, причали всіх категорій і призначень, причальні у портах і гідрографічні споруди, набережні причалів, захисні споруди та системи сигналізації, портові системи інженерної інфраструктури та споруди зв'язку, енерговодопостачання та водовідведення, автомобільні дороги та залізничні колії (до першого розгалуження за межами території порту), навчальний та гідрографічний флот, майнові комплекси судноплавних інспекцій;

— водосховища і водогосподарські канали комплексного призначення, міжгосподарські меліоративні системи, гідротехнічні захисні споруди;

— майнові комплекси підприємств, що виготовляють спирт, вина і лікєро-горілчані вироби;

— крематорії, кладовища.

З метою технічного переозброєння та відновлення виробництва, поліпшення фінансово-економічного стану підприємств **Збройних Сил України** майно таких підприємств, яке є єдиним (цілісним) майновим комплексом, може корпоратизуватись. Приватизація таких підприємств здійснюється із збереженням у державній власності 51 відсотка акцій. Окремими законами України визначається порядок корпоратизації та приватизації зазначених підприємств.

Об'єкти паливно-енергетичного комплексу, за винятком тих, які не підлягають приватизації відповідно до цього Закону, приватизуються у порядку, встановленому окремим законом про особливості приватизації майна підприємств паливно-енергетичного комплексу.

За погодженням з Кабінетом Міністрів України приватизуються майнові комплекси:

- підприємств-монополістів на ринку відповідних товарів України, визнаних такими у встановленому порядку;
- підприємств військово-промислового комплексу, що підлягають конверсії згідно з відповідною програмою;
- підприємств, приватизація яких здійснюється із залученням іноземних інвестицій за міжнародними договорами України;
- інших об'єктів, віднесених Державною програмою приватизації до групи Г.

Перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Будівлі (споруди, приміщення) за бажанням покупця приватизуються разом з об'єктами приватизації, що в них розташовані, якщо на це немає прямої заборони відповідно Фонду державного майна України, Верховної Ради АРК. За наявності такої заборони зазначені будівлі (споруди, приміщення) передаються власникам приватизованих об'єктів за їх бажанням в оренду на строк не менше ніж 10 років.

Якщо в нежитлових приміщеннях будинку, що є державною власністю, розміщується два чи більше державних або заснованих на оренді державного майна підприємств, то в разі прийняття рішення про приватизацію одного чи кількох з них займаними приміщення, за відсутності заборони на приватизацію цього будинку, приватизуються разом з іншим майном підприємства після закріплення за названими співкористувачами займаних ними приміщень на праві повного господарського відання, оперативного управління або на договірних засадах.

Суб'єктами приватизації є:

- державні органи приватизації;
- покупці (їхні представники);
- посередники.

Державну політику в сфері приватизації здійснюють Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва у районах і містах, органи приватизації в Автономній Республіці Крим, що становлять єдину систему державних органів приватизації в Україні.

Посадові особи державних органів приватизації несуть кримінальну, адміністративну, матеріальну та дисциплінарну відповідальність за неправомірні дії щодо майна, яке приватизується, у порядку, встановленому законодавством.

Державні органи приватизації не мають права втручатися в діяльність підприємств, за винятком випадків, передбачених законодавством України та установчими документами цих підприємств.

Органи приватизації в Автономній Республіці Крим діють у межах повноважень, визначених Фондом державного майна України, і повноважень, делегованих Верховною Радою Автономної Республіки Крим щодо розпорядження майном, що належить АРК. Органи приватизації в АРК у питаннях приватизації майна, що належить республіці, є підзвітними та підконтрольними Верховній Раді АРК.

Продаж майна, що є у комунальній власності, здійснюють органи, створені відповідними місцевими радами. Зазначені органи діють у межах повноважень, визначених відповідними місцевими радами, та є їм підпорядкованими, підзвітними і підконтрольними.

Покупцями об'єктів приватизації можуть бути:

- громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства;
- юридичні особи, зареєстровані на території України; юридичні особи інших держав.

Для спільної участі в приватизації громадяни можуть створювати господарські товариства, в тому числі з членів трудового колективу, в порядку, встановленому законодавством України.

Господарське товариство членів трудового колективу підприємства, що приватизується, засновується на підставі рішення загальних зборів, у яких брало участь понад 50 відсотків працівників підприємства або їх уповноважених представників.

Не можуть бути покупцями:

- юридичні особи, у майні яких частка державної власності перевищує 25 відсотків;
- органи державної влади;
- працівники державних органів приватизації.

Порядок проведення малої приватизації регламентується Законом України «Про приватизацію невеликих державних підприємств».

Цим Законом визначено галузі, які підлягають першочерговій приватизації: це переробна і місцева промисловість, промисловість будівельних матеріалів, легка і харчова промисловість, будівництво, окремі види транспорту, торгівля і громадське харчування, побутове обслуговування населення, житлово-експлуатаційне і ремонтне господарство.

Об'єктами малої приватизації є:

- 1) цілісні майнові комплекси невеликих державних підприємств, віднесених Державною програмою приватизації до групи А;
- 2) окреме індивідуально визначене майно;
- 3) об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти.

У випадках, коли до складу підприємств входять структурні підрозділи (магазини, перукарні, майстерні, їдальні тощо), які можуть бути виділені у самостійні підприємства, об'єктами малої приватизації є названі структурні підрозділи.

Будівлі (споруди, приміщення) приватизуються разом з розташованими з ними об'єктами приватизації, крім випадків відмови покупця від приватизації будівлі (споруди, приміщення), в якій розташований об'єкт, що приватизується шляхом викупу, та якщо на це немає прямої заборони відповідно Фонду державного майна України, Верховної Ради АРК чи місцевої ради відповідного рівня. Не можуть бути об'єктами малої приватизації будівлі (споруди, приміщення), в якій окремі частини становлять національну, культурну та історичну цінність і перебувають під охороною держави.

За наявності заборони на приватизацію будівлі (споруди, приміщення), в якій розташований об'єкт приватизації або у разі відмови покупця від приватизації будівлі (споруди, приміщення), в якій розташований об'єкт, що приватизується шляхом викупу, зазначені будівлі (споруди, приміщення) передаються в установленому порядку власникам приватизованих об'єктів в оренду на строк не менше ніж десять років.

Якщо в нежилых приміщеннях будинку, що є державною власністю, розміщується два чи більше державних або заснова-

них на оренді державного майна підприємств, то у разі прийняття рішення про приватизацію одного чи кількох із них займані ними приміщення, за відсутності заборони на приватизацію цього будинку, приватизуються разом з іншим майном підприємства після закріплення за названими співкористувачами займаних ними приміщень на праві повного господарського відання, оперативного управління або на договірних засадах.

Не підлягають приватизації визначені в установленому порядку спеціалізовані підприємства торгівлі, що обслуговують виключно громадян, які мають пільги, згідно з чинним законодавством.

Заклади культури, приміщення та будівлі соціально-побутового призначення, споруджені за рахунок коштів державних підприємств, та які обслуговують населені пункти, райони чи мікрорайони у містах, громадські організації або певні професійні (виробничі) колективи можуть бути в установленому порядку вилучені з переліку об'єктів малої приватизації за рішенням Фонду державного майна України, його регіональних відділень та представництв у районах та містах, Фонду майна Автономної Республіки Крим та його представництв, а також за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих Рад відповідного рівня.

Приватизація об'єктів малої приватизації здійснюється шляхом:

- викупу;
- продажу на аукціоні;
- продажу за конкурсом.

Продаж об'єктів на аукціоні — спосіб приватизації, коли власником об'єкта стає покупець, який запропонував в ході аукціону максимальну ціну. При **продажу об'єктів за конкурсом** власником об'єкта стає покупець, що запропонував найкращі умови подальшої його експлуатації (некомерційний конкурс), або за рівних фіксованих умов — найвищу ціну (комерційний конкурс).

Викуп застосовується щодо об'єктів малої приватизації не проданих на аукціоні чи за конкурсом, включених до переліку об'єктів, що підлягають приватизації шляхом викупу, зданих в оренду, якщо право на викуп було передбачено договором оренди, укладеним до набрання чинності Закону України «Про оренду державного майна».

Продавцями об'єктів малої приватизації, що перебувають у загальнодержавній та комунальній власності, є відповідно Фонд державного майна України, його регіональні відділення та предс-

тавництва, а також органи приватизації, створені місцевими Радами. Продавцями об'єктів приватизації, що перебувають у власності АРК, є органи по управлінню її майном, створювані Верховною Радою АРК.

Покупцями об'єктів малої приватизації можуть бути фізичні та юридичні особи у випадках і в порядку, передбаченому Законом України «Про приватизацію державного майна».

Не можуть бути покупцями:

— юридичні особи, у майні яких частка державної власності перевищує 25 відсотків;

— органи державної влади та органи місцевого самоврядування;

— працівники органів приватизації та інші особи, яким відповідно до чинного законодавства заборонено займатися підприємницькою діяльністю.

Об'єкти малої приватизації можуть бути придбані покупцями за рахунок власних чи позичених коштів.

У разі придбання об'єкта малої приватизації за рахунок грошових коштів покупці — фізичні особи подають до державного органу приватизації декларацію про доходи. Оплата придбаних об'єктів малої приватизації здійснюється за рахунок приватизаційних паперів та у національній валюті.

Покупці вправі використовувати для придбання об'єктів малої приватизації грошові кошти лише шляхом їх безготівкового перерахування з відкритих ними у банках України рахунків.

Порядок приватизації державного майна передбачає:

1. Опублікування списку об'єктів, які підлягають приватизації, у виданнях державних органів приватизації, місцевої пресі.

2. Прийняття рішення про приватизацію об'єкта на підставі поданої заяви або виходячи із завдань Державної програми приватизації та створення комісії з приватизації.

3. Опублікування інформації про прийняття рішення про приватизацію об'єкта.

4. Проведення аудиторської перевірки фінансової звітності підприємства, що приватизується (за винятком об'єктів малої приватизації).

5. Затвердження плану приватизації або плану розміщення акцій відкритих акціонерних товариств, створених у процесі приватизації та корпоратизації, та їх реалізацію.

З моменту прийняття рішення про приватизацію підприємства здійснюється його підготовка до приватизації, строк якої не має перевищувати двох місяців.

У процесі підготовки об'єкта до приватизації за рішенням органів приватизації проводиться оцінка його вартості відповідно до Методики оцінки вартості майна при приватизації, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 1996 р. № 961, у відповідних інформаційних бюлетенях, місцевій пресі та інших друкованих виданнях, визначених органами приватизації, публікується інформація про об'єкт малої приватизації.

Акт оцінки вартості об'єкта приватизації, здійсненої відповідно до названої Методики, затверджує керівник органу приватизації, він є правовим документом, що визначає початкову ціну об'єкта на аукціоні, за конкурсом.

Покупці цілісних майнових комплексів та інвестори, які бажають придбати контрольний пакет акцій, зобов'язані разом із заявою подати бізнес-план або техніко-економічне обґрунтування післяприватизаційного розвитку об'єкта, що включає план зайнятості працівників підприємства, пропозицію інвестора з зазначенням максимального розміру інвестиції, строків та порядку її внесення, а також декларацію про доходи для покупців — фізичних осіб.

Заяви про приватизацію подаються до державних органів приватизації за місцезнаходженням об'єкта, що приватизується, у письмовій формі та в порядку, що встановлюється Фондом державного майна України.

Процес відчуження передбачає різні способи приватизації, з яких слід виділити ті, що потребують нотаріальної форми посвідчення договору, а саме:

— продажу об'єктів приватизації на аукціоні, за конкурсом, у тому числі з виключним застосуванням приватизаційних паперів;

— продажу акцій (часток, паїв), що належать державі у господарських товариствах, на аукціоні, за конкурсом, на фондових біржах та іншими способами, що передбачають загальнодоступність та конкуренцію покупців;

— продажу на конкурсній основі цілісного майнового комплексу державного підприємства, що приватизується, або контрольного пакета акцій відкритого акціонерного товариства при поданні покупцем відповідних документів;

— викупу майна державного підприємства згідно з альтернативним планом приватизації.

Неконкурентні способи продажу майна державних підприємств застосовуються щодо об'єктів, не проданих на аукціоні, за конкурсом.

Продаж об'єктів приватизації на аукціоні за конкурсом здійснюється за наявності **не менше ніж двох покупців**.

Фонд державного майна України, Верховна Рада АРК та місцеві ради народних депутатів мають право встановлювати додаткові умови участі покупців у конкурсі.

Для реєстрації учасників аукціону, конкурсу покупці сплачують встановлений органом приватизації **реєстраційний внесок**, розмір якого не може перевищувати розміру одного неоподаткованого мінімуму доходів, а також вносять грошові кошти в розмірі 10 відсотків від початкової ціни об'єкта. Після закінчення аукціону, конкурсу такі кошти у розмірі 10 відсотків від початкової ціни продажу об'єкта у десятиденний строк повертаються усім учасникам аукціону, конкурсу. Покупцеві, який придбав об'єкт приватизації, вказані грошові кошти зараховуються в установленому порядку при остаточному розрахунку за придбаний об'єкт.

Якщо покупець висловлює бажання брати участь у купівлі кількох об'єктів, то для реєстрації його як учасника аукціону, конкурсу грошові кошти вносяться у розмірі, що визначається на основі суми початкової ціни.

Відомості про учасників аукціону, конкурсу заносяться до книги реєстрації окремо щодо кожного об'єкта, який підлягає приватизації, і повинні містити:

- 1) порядковий номер (відповідно до реєстрації);
- 2) прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи або представника юридичної особи (назву юридичної особи);
- 3) номер рахунку, назву та адресу банківської установи, до якої зроблено внески.

Відомості про учасників аукціону або конкурсу, їх кількість і пропозиції покупців щодо умов конкурсу не підлягають розголошенню до визначення остаточного переможця.

Кінцевий термін прийняття заяв на участь в аукціоні — три дні до початку аукціону, для участі у конкурсі — сім днів до початку проведення конкурсу.

Аукціон проводиться відповідним органом приватизації або уповноваженою ним особою, яка діє відповідно до угоди з органом приватизації.

Аукціон проводиться безпосередньо ведучим (ліцитатором) шляхом публічного оголошення пропозицій щодо ціни об'єкта приватизації. Якщо протягом трьох хвилин після оголошення ціни не буде запропоновано вищу ціну, ліцитатор одночасно з

ударом молотка робить оголошення про придбання об'єкта тією особою, яка запропонувала найвищу ціну. При цьому кожна наступна ціна, запропонована покупцями на аукціоні, повинна перевищувати попередню не менше ніж на 10 відсотків від початкової ціни продажу об'єктів.

Якщо протягом трьох хвилин після оголошення початкової ціни продажу покупець не висловлює бажання придбати об'єкт за оголошеною початковою ціною, ліцитатор, відповідно до умов угоди з органом приватизації, має право знизити ціну об'єкта, але не більше ніж на 10 відсотків. Якщо після такого зниження об'єкт не вдається продати, торги припиняються.

У разі повторного проведення конкурсу, аукціону початкова ціна може бути зменшена, але не більше ніж на 30 відсотків.

Під час аукціону ведеться протокол, до якого заноситься початкова ціна продажу об'єкта, пропозиції учасників аукціону, відомості про учасників аукціону, результат торгів (ціна продажу, відомості про фізичну або юридичну особу, яка одержала право на придбання об'єкта). Протокол підписується ліцитатором та покупцем (його представником), який одержав право на придбання об'єкта й у триденний термін надсилається відповідному органу приватизації та затверджується ним.

Відбір покупців за конкурсом здійснює конкурсна комісія, яка створюється органом приватизації. Комісія створюється із спеціалістів, експертів, представника відповідної місцевої ради та представника трудового колективу об'єкта, що приватизується. Кількість членів комісії може становити від 5 до 9 чоловік. Голова комісії призначається відповідним органом приватизації.

Умови та термін проведення конкурсу визначає конкурсна комісія. До умов конкурсу відносяться зобов'язання покупця щодо:

- здійснення програм технічного переозброєння виробництва;
- впровадження прогресивних технологій;
- виконання вимог антимонопольного законодавства;
- умов утримання об'єктів соціально-культурного призначення;
- здійснення заходів щодо захисту навколишнього природного середовища, дотримання екологічних норм чи досягнення найкращих екологічних наслідків експлуатації об'єкта.

Умови конкурсу затверджує відповідний орган приватизації.

Для участі в конкурсі покупець подає до конкурсної комісії план приватизації об'єкта, який повинен включати:

- назву і місцезнаходження об'єкта;
- відомості про покупця;
- запропоновану покупцем ціну придбання об'єкта;
- зобов'язання щодо виконання умов конкурсу;
- додаткові зобов'язання щодо подальшої експлуатації об'єкта.

Конкурс здійснюється двома етапами. На першому оголошується попередній переможець конкурсу. Інформація про його пропозиції доводиться до всіх учасників конкурсу. Якщо протягом п'яти робочих днів від них не надійдуть додаткові пропозиції, то попередній переможець оголошується остаточним переможцем. За наявності інших пропозицій провадиться повторне засідання конкурсної комісії, яка розглядає додаткові пропозиції учасників конкурсу і визначає остаточного переможця.

Господарське товариство, до складу якого увійшло не менше ніж 50 відсотків працівників підприємства, що приватизується, і яке бере участь у конкурсі, за інших рівних умов має пріоритетне право на його придбання.

Засідання конкурсної комісії є закритими. Рішення про вибір попереднього та остаточного переможця конкурсу приймається 2/3 голосів присутніх членів комісії.

Ціна продажу визначається у ході конкурсного розгляду. Продаж об'єкта не може здійснюватися за ціною, нижчою 70 відсотків від його початкової ціни.

Після закінчення засідання конкурсною комісією складається протокол, в якому зазначаються такі відомості:

- умови конкурсу;
- пропозиції учасників конкурсу;
- обґрунтування вибору переможця конкурсу;
- відомості про учасників конкурсу.

Протокол підписується усіма членами конкурсної комісії та у триденний строк з дня проведення конкурсу надсилається відповідному органу приватизації.

Результати конкурсу затверджує орган приватизації.

Продаж на аукціоні за конкурсом із застосуванням приватизаційних паперів здійснюється у порядку, передбаченому цим Законом, з урахуванням таких особливостей:

- право участі в аукціоні або конкурсі мають громадяни України, створені ними господарські товариства, у порядку, визначеному Фондом державного майна України, а також фінансові

посередники, що одержали відповідну ліцензію згідно з чинним законодавством;

— платіжними засобами є приватизаційні папери та грошові кошти;

— продажу підлягають тільки об'єкти, включені до переліку об'єктів, продаж яких здійснюється на аукціоні за конкурсом.

Зазначені порушення можуть бути підставою для визнання судом недійсними угод, укладених на аукціоні, конкурсі. Заява про визнання угод недійсними подається будь-ким з учасників аукціону, конкурсу або органом приватизації у місячний строк з дати проведення аукціону, завершення конкурсу.

Орган приватизації складає переліки об'єктів, не проданих або знятих з аукціонів, конкурсів, та приймає рішення про повторний їх продаж на аукціоні, за конкурсом або про їх приватизацію шляхом викупу іншими покупцями, продажу часток (акцій, паїв), ліквідацію об'єкта тощо.

Об'єкт приватизації може бути запропонований для продажу на аукціоні, за конкурсом не більше двох разів, якщо власник майна або уповноважений ним орган не прийме іншого рішення. В разі повторного проведення аукціону, конкурсу можлива зміна умов продажу, включаючи початкову ціну.

В цьому разі початкову ціну може бути зменшено до початку торгів не більше ніж на 50 відсотків.

Право володіння, користування і розпорядження об'єктом приватизації переходить до покупця з моменту нотаріального посвідчення договору, який укладається не пізніше ніж у п'ятиденний термін з дня затвердження органом приватизації результатів аукціону, конкурсу.

Договір складається за загальними правилами і включає такі відомості:

- назву підприємства, його адресу;
- відомості про продавця та покупця;
- остаточну ціну продажу об'єкта на аукціоні, за конкурсом або розмір викупу;
- взаємні зобов'язання продавця і покупця;
- номери їх розрахункових рахунків;
- назви і адреси банківських установ;
- умови внесення платежів.

До договору включаються зобов'язання сторін, які були визначені умовами аукціону, конкурсу чи викупу, відповідальність та

правові наслідки їх невиконання. У разі несвоєчасного внесення інвестицій покупець сплачує на користь місцевого бюджету пеню у розмірі 0,1 відсотка від вартості невнесених у строк інвестицій за кожний день прострочення. При недотриманні покупцем зобов'язань щодо збереження протягом визначеного терміну кількості робочих місць (за винятком скорочення робочих місць, пов'язаного із санацією та реструктуризацією підприємства), покупець сплачує штраф у розмірі дванадцятикратної суми середньої заробітної плати кожного звільненого працівника та у місячний термін поновлює кількість скорочених робочих місць. Кошти від штрафних санкцій перераховуються на рахунок служби зайнятості за місцем знаходження приватизаційного об'єкта.

Договір купівлі-продажу є підставою для внесення коштів у банківську установу на обумовлений договором рахунок як оплати за придбаний об'єкт приватизації.

Покупець зобов'язаний внести зазначені платежі протягом 30 календарних днів з моменту переходу до нього права власності на об'єкт приватизації. Термін оплати може бути продовжено ще на 30 календарних днів за умови оплати не менше ніж 50 відсотків ціни продажу об'єкта.

У триденний термін після нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу уповноважений представник органу приватизації і новий власник підписують акт передачі приватизованого об'єкта.

Визначений законом процес нотаріального посвідчення договорів приватизації спрямований на забезпечення законності в цих відносинах та максимального захисту прав та законних інтересів її учасників. Як і інші нотаріальні дії він передбачає встановлення особи, що звертається до нотаріуса, або її представника, перевірку їх дієздатності, правоздатності юридичних осіб, з'ясування справжніх намірів сторін, роз'яснення їм змісту договору та його юридичних наслідків, перевірку поданих для вчинення нотаріальної дії документів на предмет відповідності закону, складання проектів договору і т.ін.

Особливу увагу нотаріусам при складанні проектів договорів або посвідченні договорів, наданих сторонами, необхідно приділити перевірці того, щоб до умов договору купівлі-продажу увійшли передбачені бізнес-планом чи планом приватизації взаємні зобов'язання продавця і покупця, які були визначені умовами аукціону, конкурсу чи викупу.

§ 9. Посвідчення договорів найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) або позички транспортних засобів

За договором найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк. Договір найму (оренди) є двостороннім договором, оскільки кожна з сторін цього договору набуває прав і обов'язків по відношенню один до одного, а також консенсуальним, оскільки він вважається укладеним після досягнення сторонами згоди незалежно від моменту передачі речі.

Право передання майна у найм має власник речі або особа, якій належать майнові права. Згідно зі ст. 761 ЦК, наймодавцем може бути також особа, уповноважена на укладання договору найму.

Предметом договору найму може бути річ, визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (неспоживна річ), а також майнові права.

Наймодавець зобов'язаний передати наймачеві майно у користування негайно або у строк, встановлений договором найму. За користування майном з наймача справляється плата, розмір якої встановлюється договором найму. Якщо розмір плати не встановлено договором, він визначається з урахуванням споживної якості речі та інших обставин, які мають істотне значення. Плата за користування майном може вноситись за вибором сторін у грошовій чи натуральній формі, що також встановлюється договором найму. Плата за користування майном вноситься щомісячно, якщо інше не встановлено договором. Договором або законом може бути встановлено періодичний перегляд, зміну, індексацію розміру плати за користування майном.

Наймач має право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилась.

Договір укладається на **строк**, встановлений договором. Якщо строк найму не встановлений, договір вважається укладеним на невизначений строк. Кожна із сторін договору найму, укладеного на невизначений строк, може відмовитись від договору в будь-який час, письмово попередивши про це другу сторону за один місяць, а у разі найму нерухомого майна — за три місяці. Договором або законом може бути встановлено інший строк для попередження про відмову від договору найму, укладеного на невизначений строк.

Законом можуть бути встановлені види майна, що не можуть бути предметом договору найму і особливості найму окремих видів майна. Так, ст. 4 Закону України «Про оренду державного і комунального майна» встановлює, що об'єктом такого договору може бути майно цілісних майнових комплексів державних та комунальних підприємств, їх структурних підрозділів. Ця сама стаття встановлює певні обмеження, зокрема, яке майно не може бути предметом оренди, а саме: цілісні майнові комплекси державних та комунальних підприємств, їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць), цілісні майнові комплекси структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць) казенних підприємств, що здійснюють діяльність, пов'язану з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, цілісні майнові комплекси казенних підприємств.

Особливості оренди водних об'єктів регулюються Водним кодексом України.

Щодо особливостей передачі військового майна в оренду юридичним і фізичним особами, то Закон України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» встановлює, що вона здійснюється виключно на конкурсній основі з урахуванням необхідності підтримання на належному рівні бойової та мобілізаційної готовності. Порядок і умови проведення конкурсів визначаються Фондом державного майна України за погодженням з Міністерством оборони України.

Відповідно до чинного законодавства, **обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягають договори оренди (найму):**

- земельної ділянки;
- будівель або інших капітальних споруд;
- транспортних засобів.

Відносини щодо найму (оренди) земельної ділянки регулюються ст. 792 ЦК України, Законом України «Про оренду землі» та Земельним кодексом України.

За договором найму (оренди) земельної ділянки одна сторона (наймодавець) зобов'язується передати другій стороні (наймачеві) земельну ділянку на встановлений договором строк у володіння та користування за плату. Земельна ділянка може передаватись у найм разом з насадженнями, будівлями, спорудами, водоймами, які знаходяться на ній, або без них.

Відповідно до ст. 4 Закону «Про оренду землі», об'єктами оренди є земельні ділянки, що перебувають у власності громадян та юридичних осіб України, територіальних громад сіл, селищ,

міст та держави. Орендодавцями земельних ділянок є їх власники або уповноважені ними особи. Земельні ділянки можуть передаватися в оренду громадянам та юридичним особам України, іноземним громадянам і особам без громадянства, іноземним юридичним особам, міжнародним об'єднанням і організаціям, а також іноземним державам.

Орендована земельна ділянка або її частина може за згодою орендодавця передаватися орендарем у володіння та користування іншій особі (суборенда).

Оренда земельної ділянки може бути короткостроковою — не більше 5 років та довгостроковою — не більше 50 років.

Землекористувачі, якщо інше не передбачено законом або договором, **мають право:**

а) самостійно господарювати на землі;

б) власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену сільськогосподарську продукцію;

в) використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові угіддя, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі;

г) на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом;

г) споруджувати житлові будинки, виробничі та інші будівлі і споруди.

Порушені права землекористувачів підлягають відновленню в порядку, встановленому законом.

Землекористувачі зобов'язані:

а) забезпечувати використання землі за цільовим призначенням;

б) додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля;

в) своєчасно сплачувати земельний податок або орендну плату;

г) не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів;

г) підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі;

д) своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом;

е) дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон;

е) зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем.

Законом можуть бути встановлені інші обов'язки землекористувачів.

Орендодавцями земельних ділянок є громадяни та юридичні особи України, у власності яких перебувають земельні ділянки. Орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у комунальній власності, є органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради. Орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у державній власності, є районні, обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим та Кабінет Міністрів України у межах їх повноважень.

Земельні ділянки можуть передаватися в оренду громадянам та юридичним особам України, іноземним громадянам і особам без громадянства, іноземним юридичним особам, міжнародним об'єднанням, організаціям, а також іноземним державам, якщо інше не встановлено законом або договором.

Відповідно до ст. 13 Закону договір оренди земельної ділянки укладається у письмовій формі. Невід'ємною його частиною є план (схема) земельної ділянки, що посвідчується нотаріально за її місцезнаходженням:

на строк до 5 років — за бажанням однієї зі сторін договору;

на строк більше 5 років — в обов'язковому порядку.

Розмір, форма і строки внесення орендної плати встановлюються за угодою сторін у договорі оренди. У разі визнання договору оренди земельної ділянки недійсним одержана орендодавцем орендна плата за фактичний строк оренди землі не повертається. Орендна плата за земельні ділянки, що перебувають у державній або комунальній власності, централізується на спеціальних бюджетних рахунках, поділяється, використовується відповідно до Закону України «Про плату за землю» і не може бути меншою за розмір земельного податку, встановленого зазначеним Законом.

Орендна плата за землю може встановлюватися у таких формах:

— грошовій;

— натуральній (за визначеною кількістю чи частиною продукції, що одержується з орендованої земельної ділянки);

— відробіткової (надання послуг орендодавцю).

Сторони можуть передбачити у договорі оренди поєднання зазначених форм або визначити інші форми плати. Орендна плата за

земельні ділянки, що перебувають у державній і комунальній власності, справляється виключно у грошовій формі.

Згідно з п. 118 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, договір оренди земельної ділянки укладається в письмовій формі і на бажання однієї із сторін може бути посвідчений нотаріально за місцезнаходженням земельної ділянки. Договір оренди земельної ділянки на строк більше п'яти років підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Істотними умовами договору оренди земельної ділянки за п. 119 Інструкції є: об'єкт оренди (місце розташування та розмір земельної ділянки); термін договору оренди; орендна плата (розмір, індексація, форми платежу, строк, порядок внесення і перегляду та відповідальність за її несплату); цільове призначення, умови використання і збереження стану земельної ділянки; умови і строки передачі земельної ділянки орендарю; умови повернення земельної ділянки орендодавцеві; існуючі обмеження (обтяження) щодо використання земельної ділянки; визначення сторони, яка ризикує випадковим пошкодженням або знищенням об'єкта оренди чи його частини; відповідальність сторін.

Відсутність у договорі оренди землі однієї з вищезазначених істотних умов, а також порушення у ньому положень Закону України «Про оренду землі» є підставою для відмови у посвідченні договору оренди земельної ділянки. Відсутність у договорі оренди однієї з істотних умов є також підставою для відмови у державній реєстрації договору оренди, згідно зі ст. 18 ЗУ «Про оренду землі», яка встановлює, що укладений договір оренди земельної ділянки підлягає державній реєстрації. Порядок та органи, що здійснюють державну реєстрацію, визначаються постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1998 р. № 2073 «Про затвердження Порядку державної реєстрації договорів оренди землі». Факт державної реєстрації засвідчується печаткою реєструючого органу з підписом уповноваженої на це особи та зазначенням дати реєстрації на всіх примірниках договору. Один зареєстрований примірник договору зберігається в органі, який здійснив його реєстрацію.

Невід'ємною частиною договору оренди землі є:

- план або схема земельної ділянки, яка передається в оренду;
- кадастровий план земельної ділянки з відображенням обмежень (обтяжень) у її використанні та встановлених земельних сервітутів;
- акт приймання-передавання об'єкта оренди;

— акт визначення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості);

— проект відведення земельної ділянки у випадках, передбачених законом України «Про оренду землі».

Згідно із ст. 13 Закону України «Про оренду землі», невід'ємною частиною договору оренди земельної ділянки є *план земельної ділянки*, що посвідчується нотаріально за її місцезнаходженням — на строк до 5 років — за бажанням однієї з сторін, на довший строк — обов'язково.

У разі зміни цільового призначення земельної ділянки передавання її в оренду здійснюється за проектом відведення в порядку, визначеному Земельним кодексом України. Проект відведення земельної ділянки є невід'ємним додатком до договору оренди. Надання в оренду земельної ділянки (без зміни її цільового призначення), межі якої визначені в натурі, здійснюється без розроблення проекту її відведення.

Нотаріус при укладанні договору роз'яснює сторонам зміст статті 18 Закону України «Про оренду землі», про що зазначається у тексті договору.

Орендована земельна ділянка або її частина може за згодою орендодавця передаватися орендарем у володіння та користування іншій особі (суборенда).

При посвідченні договору нотаріус роз'яснює сторонам, що договір оренди (суборенди) земельної ділянки набирає чинності після його державної реєстрації, про що зазначає в посвідчувальному написі. У разі якщо орендодавцем у договорі є фізична особа, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, нотаріус зобов'язаний надіслати інформацію про посвідчення такого договору податковому органу за основним місцем проживання платника податку — орендодавця за формою та в спосіб, установлені Кабінетом Міністрів України.

Договір найму будівлі чи іншої капітальної споруди повинен відповідати загальним положенням про найм (оренду). Однак Законом можуть бути передбачені особливості укладання та виконання такого договору. Так, згідно зі ст. 793 ЦК України, договір найму будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремих частин) завжди укладається у письмовій формі строком на 1 рік і більше та підлягає нотаріальному посвідченню. Відповідно до ст. 794 ЦК України, договір найму будівлі чи іншої капітальної споруди, укладений на строк не менше одного року, підлягає державній реєстрації.

Передавання та повернення будівлі чи іншої капітальної споруди (їх окремої частини) оформляється відповідним документом (актом), який підписується сторонами, і з цього моменту починається чи припиняється обчислення строку договору найму, якщо інше не встановлено договором.

Одночасно з правом найму будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) наймачеві надається право користування земельною ділянкою, на якій вони знаходяться, а також право користування земельною ділянкою, яка прилягає до будівлі чи споруди, у розмірі, необхідному для мети найму.

Предметом договору найму транспортного засобу можуть бути повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби. Договором найму транспортного засобу може бути встановлено, що він передається у найм разом з екіпажем, який здійснює його обслуговування. Це називається фрахтуванням.

Порядок передачі в найм окремих транспортних засобів регулюється статтями 798–805 ЦК України. Крім того, особливості фрахтування встановлюються окремими законодавчими актами.

Згідно зі ст. 799 ЦК України, договір найму транспортного засобу підлягає нотаріальному посвідченню, коли учасником цього договору є фізична особа.

Для укладання договору найму транспортного засобу фізична особа повинна мати повну дієздатність (18 років). Особа віком 14–18 років для вчинення такого правочину має отримати нотаріально завірєну згоду батьків чи піклувальників, а також дозвіл органу опіки і піклування.

Для укладання цього правочину сторони повинні надати нотаріусу такі документи:

- договір найму в двох екземплярах;
- паспорти та ідентифікаційні коди сторін;
- нотаріально завірєну заяву другого з подружжя про згоду на укладання такого договору (орендаря і орендодавця);
- копії свідоцтв про шлюб (орендаря і орендодавця);
- інші документи, передбачені законом.

Наймач самостійно здійснює використання транспортного засобу в своїй діяльності і має право без згоди наймодавця укладати від свого імені договори перевезення, а також інші договори, відповідно до призначення транспортного засобу, і зобов'язаний підтримувати його у належному технічному стані, а також відшкодовувати збитки, завдані у зв'язку із втратою або пошкодженням транспортного засобу, якщо він не доведе, що це сталося

не з його вини. Також існує умова страхування транспортного засобу, яка є обов'язковою.

Відповідно до ст. 805 ЦК України управління та технічна експлуатація транспортного засобу, переданого у найм з екіпажем, провадяться його екіпажем, який не припиняє трудові відносини з наймодавцем.

Договори найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин), крім договорів найму (оренди) житла для проживання, строком на один рік і більше, а також договори найму (оренди) або позички транспортного засобу за участю фізичної особи підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню.

При цьому слід мати на увазі, що договори лізингу транспортного засобу за участю фізичної особи підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню і освідчуються нотаріусами з дотриманням загальних правил освідчення договорів найму (оренди) з урахуванням особливостей, встановлених Цивільним кодексом України та Законом України «Про лізинг».

Посвідчення договорів найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) провадиться за місцезнаходженням указанного майна.

Договори про найм (оренду) або позичку транспортного засобу посвідчуються нотаріусами незалежно від місця їх реєстрації.

При посвідченні зазначених договорів найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) нотаріус роз'яснює сторонам необхідність їх державної реєстрації у відповідних органах, про що робиться відповідна відмітка в тексті посвідчувального напису. У разі якщо наймодавцем у договорі є фізична особа, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, нотаріус зобов'язаний надіслати інформацію про посвідчення такого договору податковому органу за основним місцем проживання платника податку — орендодавця за формою та в спосіб, установлені Кабінетом Міністрів України.

При посвідченні договору про найм або позичку будівель, інших споруд (їх частин), належних фізичним та юридичним особам на праві власності, нотаріус вимагає витяг з Реєстру прав власності, а нерухоме майно в населених пунктах, де органи БТІ не підключені до Реєстру прав власності, довідку-характеристику БТІ, а в місцевостях, де інвентаризація не проведена, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування і (для огляду) правовстановлювальний документ про належність наймодавцю (позикодавцю) майна, що здається в найм (позичку).

При посвідченні договору найму (оренди) або позички транспортного засобу нотаріус вимагає для огляду документ, що підтверджує право власності фізичної та юридичної особи на цей транспортний засіб.

При укладанні згаданих договорів наймодавець (орендодавець, позикодавець) зобов'язаний повідомити наймача (орендатора, користувача) про всі права третіх осіб на майно, що передається у найм (оренду, позичку). Про права третіх осіб на таке майно зазначається у тексті договору.

Договори піднайму або договір позички майна, які є предметом уже укладеного договору позички, посвідчуються нотаріусами за наявності згоди наймодавця (позикодавця) про передачу майна в піднайм (наступну позичку).

Строк дії договору піднайму (наступної позички) не може перевищувати строку договору найму (позички).

У разі смерті фізичної особи або ліквідації юридичної особи — наймача (орендаря, користувача) за заявою наймодавця (орендодавця, позикодавця) договір найму (оренди, позички) припиняє свою дію, про що нотаріус робить відповідний напис на всіх примірниках договору. Факт смерті наймача (орендаря, користувача) підтверджується свідоцтвом чи довідкою цивільного стану громадян про смерть, факт ліквідації юридичної особи підтверджується витягом з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України.

Повідомлення нотаріуса про припинення дії договору найму (позички) видається наймодавцю (позикодавцю) для передачі його реєструвальному органу.

§ 10. Посвідчення договорів найму (оренди) житла для проживання

Окремі особливості має договір найму (оренди) житла, за яким одна сторона — власник житла (наймодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (наймачу) житло для проживання у ньому на певний строк за плату.

Сторонами у договорі найму є наймодавець і наймач, які можуть бути як фізичними, так і юридичними особами. Проте юридична особа як наймач може використовувати приміщення лише для проживання в ньому фізичних осіб, у чому і полягає характерна ознака договору. Це житло не може використовуватись для здійснення підприємницької діяльності.

Суттєвими умовами договору є предмет, ціна та строк.

Предметом договору найму житла можуть бути помешкання, окрема квартира або її частина, житловий будинок або його частина. Не можуть бути самостійним предметом договору найму житлового приміщення не придатні для проживання (підвали та ін.), також підсобні приміщення (кухня, коридор, комора тощо), які здаються в найм тільки разом з житловим приміщенням.

У договорі обов'язково повинні бути зазначені його ціна та строк.

Так, ст. 820 ЦК передбачає, що максимальний розмір плати може бути встановлений законом, і в цьому випадку розмір плати, встановлений договором, не може перевищувати його. Законодавче регулювання плати за користування житлом встановлюється лише при наймі державного та комунального житла.

Договір найму житла укладається на строк, встановлений договором, а за відсутності строку — договір вважається укладеним на п'ять років. ЦК України також визначає поняття короткострокового договору найму, строком менше ніж на 1 рік (п. 2 ст. 821).

Ст. 816–818 ЦК надають наймачу право **проживати у помешканні разом з іншими особами**, які можуть бути постійними чи тимчасовими мешканцями. У тексті договору обов'язково зазначаються особи, які проживатимуть разом із наймачем, оскільки вони також набувають прав та обов'язків щодо користування найманим житловим приміщенням.

Також наймач має право здавати житло у **піднайм**. За договором піднайму, наймач за згодою наймодавця передає на певний строк частину або все найняте ним приміщення у користування піднаймачу. При цьому піднаймач не набуває самостійного права користування житлом, його права тісно пов'язані з правами наймача. Строк договору піднайму не може перевищувати строку договору найму. У разі дострокового припинення договору найму він припиняється разом із договором піднайму. Розмір плати за користування житлом піднаймачем встановлюється в договорі піднайму.

При посвідченні, за бажанням сторін, договору найму (оренди) житла для проживання (квартири, її частини, житлового будинку, його частини), належних фізичним та юридичним особам на праві власності, нотаріус вимагає витяг з Реєстру прав власності, а нерухоме майно в населених пунктах, де органи БТІ не підключені до Реєстру прав власності, — довідку-характеристику бюро технічної інвентаризації, а в місцевостях, де інвентаризація не

проведена, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування і, для огляду, правовстановлювальний документ про належність наймодавцю житла, що здається в найм (оренду). Якщо наймачем є юридична особа, вона може використовувати житло лише для проживання у ньому фізичних осіб, прізвища, ім'я, по батькові яких повинні бути зазначені в тексті договору.

Договори найму (піднайму) житлових приміщень, у тому числі заброньованих у встановленому порядку (ст. 73–75 Житлового кодексу УРСР), посвідчуються нотаріусом за наявності:

- письмової згоди наймодавця про здачу житла в піднайм;
- письмової згоди членів сім'ї наймача, що проживають разом з ним, про здачу житлового приміщення.

При здаванні в піднайм житлового приміщення у квартирі, в якій проживає два або більше наймачі, потрібна також згода цих наймачів та членів їхніх сімей, за винятком випадків здачі житлового приміщення в піднайм у зв'язку з тимчасовим виїздом цієї сім'ї (стаття 91 Житлового кодексу УРСР). При посвідченні договору піднайму заброньованого житлового приміщення (стаття 75 Житлового кодексу УРСР) нотаріус, крім того, вимагає охоронне свідоцтво (броню).

Житло для проживання здається в найм (піднайм) на визначений строк (у тому числі на період збереження цього приміщення за тимчасово відсутнім наймачем). При посвідченні договору найму (оренди) без зазначення строку його дії нотаріус повинен роз'яснити сторонам, що такий договір вважається укладеним на п'ять років (стаття 821 Цивільного кодексу України).

Посвідчуючи договори про здачу в найм квартир у будинках житлово-будівельних кооперативів чи про здачу житла в піднайм (державний чи громадський житловий фонд), нотаріус, крім того, роз'яснює сторонам зміст статті 94 Житлового кодексу УРСР, про що зазначається в тексті договору найму (піднайму).

При посвідченні згаданих договорів нотаріус роз'яснює сторонам необхідність їх реєстрації у відповідних органах, про що робиться відмітка в тексті посвідчувального напису. У разі якщо наймодавцем у договорі є фізична особа, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, нотаріус зобов'язаний надіслати інформацію про посвідчення такого договору податковому органу за основним місцем проживання платника податку — орендодавця за формою та в спосіб, установлені Кабінетом Міністрів України.

§ 11. Посвідчення договору застави (іпотеки)

Застава посідає одне з чільних місць у системі засобів забезпечення зобов'язань. Заставні правовідносини регулюються Цивільним кодексом України, Законом України «Про заставу», а також іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 572 Цивільного кодексу, виконання зобов'язання може забезпечуватися, зокрема, заставою. Зміст цих відносин полягає у тому, що в разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання кредитор (заставодержатель) має право одержати компенсацію з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами, якщо інше не передбачено законом (право застави).

Застава виникає на підставі договору, закону чи рішення суду. Вона має похідний характер по відношенню до основного зобов'язання. Застава може забезпечувати тільки дійсні вимоги, які не суперечать законодавству і за якими не минув строк позивної давності, а також вимоги, які можуть виникнути в майбутньому за умови, якщо є угода сторін про розмір забезпечення заставою таких вимог.

Згідно зі ст. 576 ЦК України, предметом застави, тобто тим, що заставляється, може бути майно, яке заставадавець має право відчужувати та на яке може бути звернено стягнення. Майном, яке стане власністю заставадавця після укладання договору застави, можуть бути цінні папери та майнові права. Предметом застави не можуть бути національні, культурні та історичні цінності, які є об'єктами права державної власності та занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національної культурної спадщини. Предметом застави також не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також вимоги, застава яких заборонена законом, зокрема об'єкти державної власності, приватизація яких заборонена законодавчими актами, а також майнові комплекси державних підприємств та їх структурних підрозділів, що знаходяться у процесі корпоратизації. Застава окремих видів майна може бути заборонена або обмежена законом. Предметом застави не може бути майно громадян, на яке не можна звернути стягнення за виконавчими документами. Це може бути житловий будинок з господарськими будівлями або його окремі частини — у осіб, основною діяльністю яких є господарство, якщо боржник та його сім'я постійно у ньому проживають, крім випадків, коли стягується позика, видана банком на

будівництво будинку, а також речі, призначені для носіння, та предмети побутового вжитку, необхідні боржникові та особам, які перебувають на його утриманні. Згідно із ст. 5 Закону України «Про приватизаційні папери», не можуть використовуватись як предмети застави приватизаційні папери для забезпечення платежів або кредитів. Якщо майно знаходиться у загальній спільній власності, то воно може бути передано під заставу тільки за згодою всіх співволодільців.

Застава майна охоплює його приналежності та невіддільні плоди, якщо інше не передбачено законом чи договором. Застава майна може включати віддільні плоди тільки у випадках, межах та порядку, передбачених законом чи договором, та здійснюватися шляхом передачі товаророзпорядчого документа (коносаменту, складського посвідчення, варанта тощо) кредитором.

Майно може перебувати у спільній власності, а може бути у спільній частковій власності (частки, паї). Так, у першому випадку майно передається у заставу тільки за згодою всіх співвласників, а в другому варіанті може бути самостійним предметом застави за умови виділення його в натурі.

Ризик випадкової загибелі предмета застави несе власник заставленого майна, якщо інше не передбачено законом чи договором. Законом чи договором передбачається перебування заставленого майна у володінні заставодавця, заставодержателя або третьої особи. Заставодержатель зобов'язаний страхувати передане в його володіння заставлене майно, якщо це передбачено законом чи договором.

Сторонами у заставних відносинах є заставодавець (боржник) та заставодержатель (кредитор). Заставодавцем та заставодержателем можуть бути фізичні, юридичні особи, а також держава. В ролі заставодавця виступає боржник, а також може виступати третя особа (майновий поручитель).

Заставодавцем може бути власник речі або особа, якій належить майнове право, а також особа, якій названі особи передали річ або майнове право з правом їх застави.

Державне підприємство, за яким майно закріплена на праві повного господарського відання, самостійно здійснює заставу цього майна, за винятком цілісного майнового комплексу підприємства, його структурних підрозділів, будівель і споруд, застava яких здійснюється з дозволу та на умовах, погоджених з органом, уповноваженим управляти відповідним державним майном. Відкрите акціонерне товариство, створене у процесі корпорати-

зації, всі акції якого перебувають у державній власності, здійснює заставу належного йому майна за погодженням із засновником цього товариства у порядку, передбаченому для державних підприємств.

З моменту прийняття рішення про приватизацію майна державного підприємства або відкритого акціонерного товариства, створеного в процесі корпоратизації, застава їх майна здійснюється з дозволу відповідного органу приватизації.

Передача в іпотеку нерухомого майна, що є об'єктом права державної чи комунальної власності і закріплене за відповідною державною чи комунальною юридичною особою на праві господарського відання, здійснюється після отримання у встановленому законодавством порядку згоди органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, до сфери господарського відання якого належить відповідна державна чи комунальна юридична особа.

Договір застави можуть укладати фізичні, юридичні особи, а також держава. Він повинен укладатися у **письмовій формі**.

Але з цього загального правила є виключення. Так, застава нерухомого майна, транспортних засобів та космічних об'єктів здійснюється із застосуванням нотаріального посвідчення договору застави. Посвідчення відбувається у нотаріальних органах щодо нерухомого майна — за місцем знаходження, щодо транспортних засобів та космічних об'єктів — за місцем реєстрації. Це не є вичерпним списком об'єктів, при заставі яких договір нотаріально посвідчується. Законодавство України може передбачати й інші випадки нотаріального посвідчення договору застави. Крім цього, нотаріально посвідченим повинен бути договір застави, коли цього вимагає одна із сторін.

Недодержання форми договору застави тягне за собою визнання такого договору недійсним. У цьому випадку кожна з сторін зобов'язана повернути другій стороні все одержане за угодою, а при неможливості повернути одержане в натурі — відшкодувати його вартість у грошах, якщо інші наслідки недійсності угоди не передбачені законом. Причому щодо угод, які потребують нотаріального посвідчення, то у випадку, якщо одна з сторін повністю або частково виконала угоду, що потребує нотаріального посвідчення, а друга сторона ухиляється від нотаріального оформлення угоди, суд вправі за вимогою сторони, яка виконала угоду, визнати угоду дійсною. В цьому разі наступне нотаріальне оформлення не вимагається.

Існує таке поняття, як *момент виникнення права застави*. Право застави — це той момент, з якого починає діяти договір про заставу. Це право виникає з моменту укладання договору застави, а в разі коли договір підлягає нотаріальному посвідченню, — з моменту нотаріального посвідчення цього договору. Якщо предмет застави відповідно до закону чи договору повинен знаходитись у заставодержателя, право застави виникає в момент передачі йому предмета застави. Якщо таку передачу було здійснено до укладання договору, — то з моменту його укладання. У разі коли предметом застави є рухоме майно, реєстрація застави не пов'язується з моментом виникнення права застави.

Договір застави вважається укладеним, коли між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди за всіма істотними умовами.

Істотні умови визначає Закон України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 р. Згідно із ст. 12 цього Закону, в договорі застави повинно бути зазначено найменування (прізвище, ім'я та по батькові), місцезнаходження (місце проживання) сторін, суть забезпеченої заставою вимоги, її розмір і строк виконання зобов'язання, опис предмета застави, а також будь-які умови, відносно яких за заявою однієї із сторін повинна бути досягнута згода.

До того ж у певних випадках вимагається державна реєстрація застав. Згідно із п. 2 ст. 577 ЦК, державній реєстрації підлягає застava нерухомого майна у випадках та у порядку, передбачених законом. Ця стаття стосується також і реєстрації рухомого майна, яке заставляється. Застава рухомого майна може бути зареєстрована на підставі заяви заставодержателя або заставодавця у Державному реєстрі застав рухомого майна. Відомості, які занесені до Державного реєстру, є відкритими для всіх юридичних та фізичних осіб.

Порядок введення Державного реєстру визначається Кабінетом Міністрів України. Для реєстрації подається:

- заява заставодавцем чи заставодержателем, в якій міститься така інформація:
 - найменування (прізвище, ім'я, по батькові), адреса та номер, що ідентифікує заставодержателя та заставодавця;
 - загальний опис предмета застави, який визначається сторонами;
 - підпис заявника.

З вищесказаного можна виділити дві проблеми:

1) так, ч. 2 ст. 15 Закону України «Про заставу» не зобов'язує, а лише надає право зареєструвати заставу рухомого майна, а оскільки послуги платні, то бажання, звичайно, у багатьох відпадає;

2) інформація, яка міститься у заяві, є неповною, тому що не включає підставу виникнення застави. А як сказано в ч. 4 ст. 15, держателю Державного реєстру забороняється вимагати подання додаткової інформації, що не зазначена у ч. 1 ст. 15 Закону, а також вимагати нотаріального посвідчення такої заяви і перевіряти її точність. Заяву, як сказано в законі, можуть подавати заставодержатель або заставодавець. Заставодержатель, виходячи з цього врегулювання, має можливість зловживання щодо заставодавця. Так, заставодавець може виявити через певний час своє майно заставленим, не знаючи цього. Тому виникає потреба більш детально врегулювати ці відносини з урахуванням наведених питань.

Відповідно до Закону України «Про заставу», заставодержатель зареєстрованої у Державному реєстрі застави застави отримує переважне право на задоволення своїх вимог у порівнянні з заставодержателями не зареєстрованих застав та застав, зареєстрованих пізніше.

Діюче законодавство передбачає такі види застави: іпотека, застава товарів в обороті або у переробці, заклад, застава майнових прав, застава цінних паперів. Всі ці види втілюють в собі як загальні риси застави, так і мають свої особливості щодо предмета застави, форми та змісту договору, прав та обов'язків сторін тощо.

Іпотека — це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні й користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника в порядку, встановленому Законом України «Про іпотеку» (ст. 1 Закону).

Іпотека є одним з найбільш ефективних способів забезпечення виконання зобов'язань боржника перед кредитором, оскільки надійно захищає права останнього та встановлює високий пріоритет для вимог іпотекодержателя.

Одночасно з визначенням предмета іпотеки законодавець покладає на нотаріуса обов'язок у дотриманні форми та визначенні певних положень іпотечного договору, який відтепер повинен включати в себе певні чітко визначені законом істотні умови, без яких він вважається неукладеним.

Такими умовами є:

1. Для іпотекодавця та іпотекодержателя — юридичних осіб відомості про:

— для резидентів — найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код у Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України;

— для нерезидентів — найменування, місцезнаходження та державу, де зареєстровано особу.

Як відомо, найменування підприємства існує в повній та скороченій формах. При нотаріальному посвідченні іпотечних договорів нотаріусу слід застосовувати повну назву юридичної особи для полегшення її подальшої ідентифікації при реалізації договору іпотеки.

Місцезнаходженням підприємства є його юридична адреса, яка і повинна зазначатися в тексті договору. У випадку порушення підприємством (боржником) умов договору, який забезпечено іпотекою, в іпотекодержателя виникає проблема, на яку адресу надсилати боржнику претензію про порушення умов договору. Для уникнення проблеми можливо зазначення в тексті іпотечного договору поряд із юридичною — фактичної адреси розташування юридичної особи, оскільки не поодинокі випадки, коли в якості юридичної адреси підприємства використовується домашня адреса одного з його засновників — фізичної особи.

2. Для іпотекодавця та іпотекодержателя — фізичних осіб відомості про:

— для громадян України — прізвище, ім'я, по батькові, адресу постійного місця проживання та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;

— для іноземців, осіб без громадянства — прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), громадянство, адресу постійного місця проживання за межами України.

Адресою постійного проживання громадян України є адреса, яка зазначена в її паспорті і за якою особа зареєстрована. Проблему, пов'язану з відсутністю фізичної особи за місцем постійного проживання, можливо вирішити шляхом зазначення в договорі фактичного місця проживання фізичної особи.

3. Зміст та розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання.

Як правило, змістом зобов'язання є те, що саме забезпечує іпотечний договір. Це може бути будь-яке зобов'язання, передбаче-

не чинним цивільним законодавством, таке як повернення грошей, здійснення або утримання від здійснення певних дій тощо.

4. Опис предмета договору іпотеки, достатній для його ідентифікації, та (або) його реєстраційні дані, а також будь-які інші умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін повинно бути досягнуто згоди (спосіб реалізації заставленого майна, проведення аудиторської перевірки, страхування предмета застави, накладання заборони відчуження тощо).

Під описом предмета іпотеки слід вважати зазначення в тексті договору його характерних рис та відомостей про нього, за якими можлива його ідентифікація. Ними можуть бути: адреса розташування, поверх, кількість кімнат, загальна та житлова площа тощо.

Слід відзначити, що з розвитком іпотечного законодавства відбуваються зміни і з нотаріальним порядком оформлення іпотечних правовідносин, адже нотаріальний процес невід'ємно пов'язаний з укладанням іпотечних договорів.

З прийняттям нової Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України визначено порядок нотаріального посвідчення іпотечних договорів.

Так, договори іпотеки нерухомого майна (житлового будинку, садиби, квартири, садового будинку, гаража, інших будівель та споруд, підприємства чи його структурного підрозділу, земельної ділянки, багаторічних насаджень тощо) підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню. Новою нормою Інструкції є те, що правовий режим нерухомого майна поширюється також на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти. При цьому посвідчення вказаних договорів іпотеки провадиться виключно за місцезнаходженням цього нерухомого майна.

Договори іпотеки посвідчуються нотаріусом після перевірки відсутності заборони на відчуження або арешту за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна та перевірки відсутності податкової застави та інших застав за даними Державного реєстру застав рухомого майна. З метою реалізації переважного права іпотекодержателя у задоволенні вимог за рахунок предмета іпотеки перед іншими іпотекодержателями Постановою «Про затвердження тимчасового порядку державної реєстрації іпотек», від 31 березня 2004 року № 410, на нотаріусів покладається обов'язок додаткової перевірки відомостей про обтяження і зміну умов обтяження нерухомого майна іпотекою,

відступлення прав за іпотечним договором, передачу, анулювання, видачу дубліката заставної та видачу нової заставної.

Вказана перевірка повинна здійснюватись за даними Державного реєстру іпотек, держателем якого є Міністерство юстиції України. Слід відзначити, що при укладанні іпотечного договору нотаріус одночасно накладає заборону на відчуження предмета іпотеки і вносить відомості про це до Державного реєстру заборон відчужень нерухомого майна

Посвідчення договору іпотеки майна або майнових прав, що перебувають у податковій заставі, не допускається.

При посвідченні іпотечних договорів нотаріус вимагає витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно, а в місцевостях, де інвентаризація не проведена, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування, в якій викладена характеристика вказаних об'єктів договору іпотеки.

При посвідченні договору іпотеки нотаріус роз'яснює сторонам порядок державної реєстрації іпотеки та порядок задоволення забезпечених іпотекою вимог за рахунок предмета іпотеки, про що зазначається в тексті договору. Сторони іпотечного договору можуть вирішити питання про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом відповідного застереження у тексті іпотечного договору або шляхом укладання окремого договору між іпотекодавцем та іпотекодержателем про задоволення вимог іпотекодержателя, який підлягає нотаріальному освідченню і може бути укладений в будь-який час до набрання законної сили рішенням суду про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Договір про задоволення вимог іпотекодержателя, яким також вважається відповідне застереження в іпотечному договорі, визначає можливий спосіб звернення стягнення на предмет іпотеки.

Договір про задоволення вимог іпотекодержателя може передбачати:

- передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки рахунок виконання основного зобов'язання;
- право іпотекодержателя організувати продаж предмета іпотеки.

Договір про задоволення вимог іпотекодержателя, який передбачає передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання, є правовою підставою для реєстрації права власності іпотекодержателя на нерухоме майно, що є предметом іпотеки.

У разі переходу до іпотекодержателя права власності на передане в іпотеку нерухоме майно нотаріус роз'яснює сторонам, що права і вимоги інших осіб на це нерухоме майно, зареєстровані у встановленому законом порядку, залишаються дійсними. Для посвідчення такого договору іпотекодавцем нотаріусу подається правостановлювальний документ на нерухоме майно, право власності на яке переходить до іпотекодержателя в рахунок виконання основного зобов'язання, який долучається до примірника договору, що залишається в справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса).

Іпотечний договір, предметом іпотеки за яким є майнові права на нерухомість, будівництво якої не завершено, посвідчується нотаріусом на підставі документів, що підтверджують майнові права на цю нерухомість. Іпотекодавцем за таким іпотечним договором може бути забудовник — особа, яка організовує спорудження нерухомості для власних потреб чи для передачі її у власність іншим особам, або особа, власністю якої стане ця нерухомість після завершення будівництва. При посвідченні таких договорів нотаріус роз'яснює іпотекодержателю його обов'язок після закінчення будівництва зареєструвати в установленому законом порядку обтяження прав власника на збудовану нерухомість. У разі зміни в процесі будівництва характеристик нерухомості, яка є предметом іпотеки (зміна площі нерухомості, зміна планування приміщень тощо), а також у разі закінчення будівництва й одержання іпотекодавцем свідоцтва про право власності на предмет іпотеки, до закінчення терміну дії іпотечного договору, за договором сторін вносяться відповідні зміни до іпотечного договору. Указаний договір є підставою для переєстрації заборони відчуження.

Окремим видом є застава товарів в обороті або у переробці. Цей вид застави має свої ознаки:

- 1) предмет застави залишається у заставодавця;
- 2) заставодавець має право змінювати склад і натуральну форму предмета застави;
- 3) предметом застави є не індивідуально визначена річ, а річ, визначена родовими ознаками;
- 4) визначається загальна вартість та місцезнаходження предмета застави;
- 5) при заставі товарів в обороті або у переробці реалізовані заставодавцем товари перестають бути предметом застави з моменту їх вручення набувачу або транспортній організації для відновлен-

ня набувачу, або передачі на пошту для пересилки набувачу, а набути заставодавцем товари, передбачені в договорі застави, стають предметом застави з моменту виникнення на них права власності.

Дуже важливу роль грає місцезнаходження, бо майно, яке належить заставодавцеві, але знаходиться в іншому місці, ніж зазначено в договорі, не може бути предметом застави. А якщо майно знаходиться в зазначеному договором місці, яке відповідає родовим ознакам, та в рамках певної вартості, тоді воно стає предметом застави. Якщо ж не буде точно визначено місцезнаходження предмета застави, то від цього опиняється у невігідному становищі заставодавець, оскільки все майно заставодавця, яке підпадатиме під родові ознаки та загальну вартість (незалежно від місця знаходження), буде предметом застави.

Предметом застави товарів в обороті або у переробці можуть бути сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби, готова продукція тощо.

Договір застави товарів в обороті або у переробці повинен визначати вид товару, інші його родові ознаки, а також види товарів, якими може бути замінено предмет застави.

Слід відзначити, що в договорі дуже важливим є зазначення точних кількісних та якісних характеристик предмета застави. Також потрібно визначити, яким майном може бути замінений предмет застави. Невизначення цього шкодить інтересам заставодержателя, адже замість бажаного майна він може отримати інше. В договорі потрібно також зазначити загальну вартість предмета застави.

Заставодавець має право володіти, користуватись та розпоряджатись предметом застави.

Під закладом слід розуміти заставу рухомого майна, за якої майно, що складає предмет застави, передається у володіння заставодержателя або за його наказом. Якщо при іпотеці або при заставі товарів в обороті або переробці предмет застави залишається у заставодавця, то заклад є таким видом застави, за якого він переходить у володіння заставодержателя. Майно, яке може бути предметом закладу, обмежується рухомим.

Особливістю закладу є те, що заставодержатель (крім того, що він володіє закладеним майном) має право користуватись предметом закладу, якщо це прямо передбачено договором. Якщо при користуванні були набуті доходи, то вони спрямовуються на покриття витрат на утримання предмета закладу, а також заносяться в рахунок погашення процентів по боргу, забезпечено-

му закладом зобов'язань чи самого боргу. Але якщо заставодержатель зберігає або використовує предмет закладу неналежним чином, заставодавець має право в будь-який час вимагати припинення застави та (або) достроково виконати забезпечене законом зобов'язання.

Якщо виникає загроза загибелі, пошкодження чи зменшення вартості предмета закладу не з вини заставодержателя, він має право вимагати зміни предмета закладу, а при відмові заставодержателя виконати цю вимогу — звернути стягнення на предмет закладу.

За втрату або нестачу предмета закладу заставодержатель несе відповідальність у розмірі вартості втраченого майна, а за пошкодження — в розмірі суми, на яку знизилась вартість заставленого майна.

Застава цінних паперів регулюється ст. 53 Закону України «Про заставу», в якій зазначається, що якщо законом чи договором не передбачено інше, застава векселя чи іншого цінного паперу, який може бути переданий шляхом вчинення передавального запису (індосаменту), здійснюється шляхом індосаменту і вручення заставодержателю індосованого цінного паперу.

Застава цінного паперу, який не передається шляхом індосаменту, здійснюється за угоди заставодержателя і особи, на ім'я якої було видано цінний папір.

За угодою сторін заставлені цінні папери можуть бути передані на зберігання в депозит державної нотаріальної контори, приватного нотаріуса або банку.

Якщо законом чи договором не передбачено інше, купонні листи на виплату процентів, дивідендів та інші доходи від зазначеного в цінному папері права є предметом договору застави тільки у випадках, якщо вони передані кредитору заставного зобов'язання.

Застава цінних паперів на пред'явника підкоряється правилам, які стосуються застави товарів в обороті або переробці.

Особливість цінних паперів як предмета застави полягає в тому, що, з одного боку, особа має право власності на цінні папери, а з іншого, — на права, що впливають з цінних паперів. Тому власник паперу може передавати в заставу як сам цінний папір, так і майнові права, що впливають з нього (право на одержання дивідендів за акціями, що належать заставодавцю тощо). Однією з характерних рис цінного паперу є можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам.

Застава майнових прав є одним з видів застави, передбачених Розділом V Закону України «Про заставу». Особливістю цього виду застави є те, що він не містить речово-правового аспекту правової природи застави, оскільки майнові права не є матеріальними за своєю суттю. Застава майнових прав є подібною цесії, тобто уступці вимоги: ніби заставадавець (квaziцедент) уступає право вимоги заставадателью (квaziцесіонарію).

Заставадавець може укласти договір застави як належних йому на момент укладання договору прав вимоги по зобов'язаннях, в яких він є предметом, так і тих, що можуть виникнути в майбутньому. Треба сказати про те, що не можуть бути заставлені права вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких забороняється законом.

Якщо право вимоги є дійсним протягом певного строку, то таке право може бути предметом застави протягом усього строку.

Якщо права вимоги не мають грошової оцінки, то **вартість предмета застави** визначається угодою сторін.

Договори про заставу майна, що підлягає реєстрації, освідчуються нотаріусом за умови подання документів, які підтверджують право власності на майно, що заставляється, (та у передбачених законодавством випадках) державної реєстрації прав на це майно.

Договори про заставу нерухомого та рухомого майна (майнових прав) посвідчуються нотаріусом після перевірки відсутності заборони на відчуження або арешту за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна та перевірки відсутності податкової застави та інших застав за даними державного реєстру застав рухомого майна.

Якщо договір про заставу майна укладається у зв'язку з укладанням іншого договору щодо цього майна і в нотаріуса є зазначені вище документи, другий раз ці документи не подаються.

Визначивши справжні наміри сторін і те, що угода відповідає чинному законодавству в усіх своїх положеннях, установивши особу громадян, їхню дієздатність і правоздатність юридичних осіб — учасників угоди, оглянувши всі витребувані документи на майно, якщо воно є предметом угоди, нотаріус складає **проект угоди**. Текст угоди викладається не менше ніж у двох примірниках. Примірники, що видаються сторонам, викладаються на бланках суворої звітності. Один примірник залишається у справах нотаріуса.

Посвідчення угоди полягає у вчиненні на угоді **посвідчувального напису**. Всі форми посвідчувальних написів викладені у Формах реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, нотаріальних

свідоцтв, посвідчувальних написів на угодах і засвідчуваних документах, затверджено наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 1994 р. № 7/5.

За угодою сторін заставлені цінні папери можуть бути передані на зберігання в депозит державної нотаріальної контори, приватного нотаріуса або банку.

Договір про наступну заставу вже заставленого майна може бути посвідчений за згодою попередніх заставодержателів, якщо інше не передбачено законом і попереднім договором застави. Наступна іпотека, предметом якої є декілька об'єктів, що належать різним особам і є предметом попередньої іпотеки, опускається за згодою власників усіх об'єктів нерухомого майна, переданих в спільну іпотеку.

У разі наявності заставної правочин про відступлення прав за іпотечним договором та основним зобов'язанням не посвідчується. У такому випадку відступлення прав за іпотечним договором та основним зобов'язанням здійснюється шляхом виконання на заставній індосантом (особою, якій належить заставна) передавального напису (індосаменту) на користь іншої особи (індосанта) та передачі оригіналу заставної у порядку, встановленому Законом України «Про іпотеку».

§12. Посвідчення установчих договорів господарських товариств

Відповідно до статті 87 Цивільного кодексу України, для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження.

Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками.

Порядок державної реєстрації суб'єктів господарської діяльності містить перелік вимог, серед яких слід назвати нижчезазначені. Особливість цієї нотаріальної дії полягає в тому, що посвідчення установчих документів здійснюється разом з засвідченням справжності підписів засновників (учасників) товариства тощо.

1 липня 2004 року набрав чинності Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців». Вказаним законом регулюються відносини, які виника-

ють у сфері державної реєстрації юридичних осіб, а також фізичних осіб — підприємців, встановлюються вимоги до оформлення документів, що подаються для здійснення такої реєстрації.

Згідно з Законом, установчі документи юридичної особи, а також зміни до них викладаються письмово, прошиваються, пронумеровуються та підписуються засновниками (учасниками). **Справжність підписів засновників (учасників) на установчих документах повинна бути засвідчена нотаріально.**

Порядок засвідчення нотаріусами справжності підпису на документах встановлений розділом 28 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Усі документи, справжність підписів на яких засвідчується нотаріально, повинні бути підписані у присутності нотаріуса. Якщо правочин, заява чи інший документ підписаний за відсутності нотаріуса, громадянин повинен особисто підтвердити, що документ підписаний ним.

Установчі документи, безспірно, є договорами, а тому оформлення їх вимагає дотримання усіх правил посвідчення договорів.

§ 13. Посвідчення договорів ренти

Згідно із статтею 731 Цивільного кодексу України, за договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту в формі певної грошової суми або в іншій формі. Договором ренти може бути встановлений обов'язок виплачувати ренту безстроково (безстрокова рента) або протягом певного строку. Договір ренти укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню.

При цьому якщо договором ренти встановлено, що одержувач ренти передає майно у власність платника ренти за плату, до відносин сторін щодо передачі майна застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, а якщо майно передається безоплатно, — положення про договір дарування. У цьому разі правила статті 362 ЦК України не застосовуються.

При посвідченні договору ренти нотаріус дотримується основних правил посвідчення правочинів. Так, першим кроком буде встановлення нотаріусом відповідності між волевиявленням сторін і змістом правочину, а також дотримання сторонами при

укладанні правочину вимог законності. Тобто нотаріус встановлює, яких наслідків бажають досягти сторони при вчиненні правочину, чи не помилилися вони в суті правочину, наприклад, чи не бажають сторони насправді укласти договір довічного утримання (догляду), чи не має місце обман.

Сторонами у договорі ренти можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Нотаріус повинен встановити особу громадян, перевірити їхню дієздатність; перевірити правоздатність юридичних осіб, повноважень представників, а також ознайомитись з документами, що встановлюють право власності на це майно, якщо це є обов'язковим.

Нотаріус зобов'язаний роз'яснити сторонам умови договору, а також права, обов'язки та відповідальність, що впливають з нього, зокрема за ст. 731–743 ЦК.

Текст договору ренти обов'язково повинен містити: найменування сторін за договором; предмет договору; умови, на яких майно передається під виплату ренти; форму та розмір ренти; строки виплати ренти; відповідальність платника за прострочення ренти; право платника безстрокової ренти на відмову від договору ренти; право одержувача безстрокової ренти на розірвання договору ренти; ризик випадкового знищення або пошкодження майна, що передається під виплату ренти.

Платник ренти має право відчужувати майно, передане йому під виплату ренти, лише за письмовою згодою одержувача ренти.

У цьому випадку в тексті договору відчуження майна, яке передане під виплату ренти, крім істотних умов договору відчуження, обов'язково зазначається про перехід обов'язків платника ренти до нового набувача, а також інші істотні умови договору ренти.

Договори ренти посвідчуються нотаріусами з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження, а договір про передачу нерухомого майна підлягає державній реєстрації.

§ 14. Посвідчення договору довічного утримання (догляду) та договорів про надання утримання

Основною метою договору довічного утримання є можливість особи, яка за віком, станом здоров'я або з інших причин потребує постійного піклування або додаткового матеріального забезпечення, що не можна отримати від держави, за рахунок власного майна. За договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність жит-

ловий будинок, квартиру або їх частку, інше нерухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та доглядом довічно.

Деякі вчені навіть намагаються віднести цей договір до договорів з надання послуг, а не з відчуження майна, оскільки більш важливим у цьому випадку є саме догляд, піклування, опікування, тобто певні послуги, що надаються однією особою іншій, а не матеріальні виплати. Саме тому майже немає вимог щодо матеріальної забезпеченості набувача. Найчастіше особа, що укладає договір довічного утримання, з різних причин зацікавлена у певному догляді. Такий догляд не можна виразити в певному грошовому еквіваленті, а тому особи, які бажають укласти цей договір, мають досягти домовленості щодо обсягу послуг, що надаватимуться відчужувачу.

Відповідно до ст. 745 ЦК України, договір довічного утримання належить до числа договорів, для яких встановлено обов'язкову письмову форму та які підлягають нотаріальному посвідченню.

Посвідчення договорів довічного утримання належить до виключної компетенції державних нотаріусів і здійснюється ними з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження. Зокрема, договір довічного утримання, за яким набувачеві передається у власність нерухоме майно, підлягає державній реєстрації.

Якщо відчужувачем є один із співвласників майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, договір довічного утримання (догляду) може бути посвідчений після визначення частки цього співвласника у спільному майні або визначення порядку користування цим майном між співвласниками.

Нотаріус повинен роз'яснити сторонам зміст посвідчуваної угоди, права і обов'язки сторін за чинним цивільним законодавством, зокрема положення статей 744–758 ЦК України, а також встановити, чи відповідають дані умови дійсним намірам сторін.

Укладання договору довічного утримання має свої особливості. Так, при посвідченні таких договорів не застосовуються положення статті 362 ЦК України щодо повідомлення інших учасників спільної часткової власності про відчуження своєї частки.

На відміну від раніше діючого цивільного законодавства відчужувачем у договорі довічного утримання (догляду) може бути фізична особа незалежно від її віку та стану здоров'я. Набувачем майна за договором довічного утримання (догляду) може бути повнолітня дієздатна фізична особа або юридична особа. Якщо набувачами є кілька фізичних осіб, вони стають співвласниками

майна, переданого їм за договором довічного утримання, на праві спільної сумісної власності. Їхній обов'язок перед відчужувачем є солідарним.

Договір довічного утримання також може бути укладений відчужувачем **на користь третьої особи**.

Слід відзначити, що набувач стає власником майна після смерті відчужувача, а якщо це майно підлягає обов'язковій державній реєстрації, — то після такої реєстрації. До смерті відчужувача набувач не має право продавати, дарувати, міняти таке майно, укладати щодо нього договір застави, передавати у власність іншій особі на підставі іншого правочину. На майно, передане набувачу, не може бути звернено стягнення протягом життя відчужувача. Втрата або знищення майна не є підставою для припинення чи зменшення обсягу обов'язків набувача перед відчужувачем.

У тексті договору довічного утримання (догляду) обов'язково зазначається, що набувач майна зобов'язаний надавати відчужувачеві довічно матеріальне забезпечення, а також усі види догляду (опікування) з їх конкретизуванням або без такого, та визначається грошова оцінка матеріального забезпечення, яка встановлюється за згодою сторін. Якщо такої згоди не було досягнуто, договір не може бути посвідчено. У випадку якщо обов'язки набувача не були конкретно визначені в договорі, спір має вирішуватись на засадах справедливості та розумності.

Набувач повинен в разі смерті відчужувача поховати його, навіть якщо це не було передбачено договором довічного утримання (догляду). Якщо частина майна відчужувача перейшла до його спадкоємців, витрати на поховання мають бути справедливо розподілені між ними та набувачем.

Набувач може бути зобов'язаний забезпечити відчужувача або третю особу житлом у будинку (квартирі), який йому переданий за договором довічного утримання (догляду). В такому разі в тексті договору зазначається конкретно визначена частина помешкання, в якій відчужувач або третя особа мають право проживати.

При посвідченні договору довічного утримання (догляду) **накладається заборона відчуження майна в установленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору.**

Договір може бути змінений, а саме:

— з появою необхідності зміни обсягу чи виду послуг, що надаються набувачем з істотних підстав (при погіршенні стану здоров'я відчужувача тощо);

— у разі неможливості подальшого виконання фізичною особою своїх обов'язків за договором з підстав, що мають істотне зна-

чення, набувач може передати їх іншій особі за згодою відчужувача. Відмова відчужувача від передання обов'язків набувача іншій особі може бути оскаржена до суду (ст. 752 ЦК);

— набувач та відчужувач можуть домовитись про заміну речі, яка є предметом договору на іншу річ, причому обсяг обов'язків за домовленістю сторін може бути змінений або залишений незмінним (ст. 753 ЦК).

Розірвання договору довічного утримання можливе:

— на вимогу відчужувача або третьої особи, на користь якої він був укладений, у разі з невиконання чи неналежного виконання набувачем своїх обов'язків незалежно від його вини;

— на вимогу набувача, у зв'язку з неможливістю подальшого виконання своїх обов'язків з підстав, що мають істотне значення (наприклад, неможливість надавати відчужувачу і далі передбачений договором догляд чи матеріальне утримання);

— за згодою сторін.

Зміна або розірвання договору довічного утримання оформляється шляхом складання окремого договору, який додається до примірника основного договору, що міститься в справах нотаріуса. Такий договір підписується сторонами і посвідчується нотаріусом. На всіх примірниках основного договору робиться відмітка про його зміну або розірвання, в якій зазначаються номер за реєстром та дата посвідчення договору про зміну або розірвання. Відмітка підписується нотаріусом і скріплюється його печаткою. Про зміну або розірвання договору робиться запис у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, де зареєстровано основний договір.

На підставі договору про розірвання договору довічного утримання (догляду) або внесення до нього змін щодо заміни речі, яка була передана за договором, на іншу річ, переходу прав та обов'язків за цим договором до спадкоємців (правонаступників) набувача майна, нотаріус вносить відповідні зміни до Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

Договір довічного утримання припиняється зі смертю відчужувача.

Щодо анулювання договору, на практиці можуть виникати два такі випадки. По-перше, в разі смерті фізичної особи — набувача за договором довічного утримання (догляду) обов'язки набувача за договором довічного утримання (догляду) переходять до тих спадкоємців, до яких перейшло право власності на майно, що було передано відчужувачем.

При відсутності у набувача спадкоємців або при відмові їх від договору довічного утримання (догляду) нотаріус за письмовою заявою відчужувача припиняє дію цього договору, про що на всіх його примірниках робить відповідний напис посиланням на статтю 757 ЦК України. Факт смерті набувача підтверджується свідоцтвом державного органу реєстрації актів цивільного стану про смерть.

При цьому відчужувачу повертається приєднаний до примірника договору довічного утримання (догляду) первинний правостановлювальний документ на майно або його дублікат, який міститься у справах нотаріуса. Разом з листом нотаріуса про припинення дії договору довічного утримання (догляду) цей правостановлювальний документ (або його дублікат) подається відповідному реєструвальному органу для перереєстрації. Відчужувач набуває право власності на майно, що було предметом договору.

По-друге, у разі ліквідації юридичної особи — набувача обов'язки за договором довічного утримання переходять до правонаступників такої юридичної особи, яким це майно відійшло. Якщо правонаступники відсутні або відмовились від договору, нотаріус на підставі витягу з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України та письмової заяви відчужувача припиняє дію договору довічного тримання (догляду) та повертає відчужувачу первинний правостановлювальний документ.

На всіх примірниках договору нотаріус робить відповідний напис про припинення дії договору з посиланням на статтю 758 Цивільного кодексу України.

Подружжя має право укласти договір про надання утримання одному з них, у якому визначаються умови, розмір та строки виплати аліментів. Такий договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

При посвідченні договорів про надання утримання нотаріус повинен додержуватись правил статей 75–78, 82 Сімейного кодексу України, в яких зазначається, що подружжя, а також особи, шлюб між якими було розірвано, вправі укласти договір про припинення утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру, інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати.

У разі розірвання договору про утримання у зв'язку з одержанням одноразової грошової виплати обумовлена грошова сума має бути внесена на депозитний рахунок державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса до посвідчення договору.

§ 15. Договір управління майном

Договір управління майном не передбачає виникнення права власності в управителя. Управитель має право лише здійснювати повноваження власника, які передає установник управління. Власнику (установнику управління) залишається лише право власності без повноважень.

Договір управління майном належить до реальних договорів, оскільки він вважається укладеним з моменту передачі майна управителю. Цей договір є оплатним. У ньому мають бути зазначені розмір і форма плати управителя (ст. 1035 ЦК України). У договорі завжди повинен бути визначений строк управління, тому цей договір є строковим (ст. 1036 ЦК України). Договір управління майном може бути як на користь його учасників, так і на користь третьої особи (вигодонабувача).

Договір управління майном має деякі спільні риси з договором доручення, проте, на відміну від нього, договір управління майном передбачає здійснення будь-яких дій управителем від власного імені. Разом з цим управитель зобов'язаний сповістити всіх третіх осіб про те, що він не є власником, а діє на підставі договору.

Сторонами договору управління майном є установник управління — кредитор і управитель (боржник), а у випадках, передбачених договором, — третя особа — вигодонабувач. Установником управління завжди є власник майна. Ним не можуть бути фізичні особи, які не мають повної цивільної дієздатності (малолітні особи віком до 14 років; неповнолітні особи віком від 14 до 18 років, за винятком емансипації неповнолітніх осіб).

Управління може встановлюватися щодо будь-якої форми власності — державної, комунальної, приватної (фізичних та юридичних осіб).

Первісний установник управління — власник переданого майна може бути у певних випадках замінений іншою особою. Наприклад, у разі смерті установника і спадкування його майна спадкоємцями за законом або за заповітом. Але існує важлива норма, згідно з якою перехід права власності на майно, що є предметом договору управління від установника управління до іншої особи, не має наслідком припинення договору управління майном, за винятком коли право власності на майно переходить через звернення на нього стягнення (п. 6 ст. 1032 ЦК України)⁸.

⁸ Цивільне право України. Підручник / За заг. ред. Я.М. Шевченка. — К.: Ін юре, 2003. — Т. 2. — С. 175.

Управління майном є одним із видів підприємницької діяльності, спрямованим на отримання прибутку. У зв'язку з цим управителем може бути як фізична, так і юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності (ст. 1033 ЦК України).

Управитель має особисто виконувати покладені на нього обов'язки з управління майном. Але у випадках, визначених законом, йому дозволено передати свої повноваження іншій особі — *заміснику* (ст. 1041 ЦК України). Замісник вчиняє від імені управителя дії, необхідні для управління майном.

Установник управління може вказати в договорі особу, яка має право набувати вигоди від майна, переданого в управління. Вигодонабувачем може бути будь-яка особа, крім управителя майном.

Предметом договору управління майном можуть бути підприємства як єдині майнові комплекси, нерухомі речі, цінні папери, майнові права та інше майно. Самостійним предметом управління майном не можуть бути грошові кошти, крім випадків, коли право здійснювати управління грошовими коштами прямо встановлено законом (ст. 1030 ЦК України).

Однією з основних вимог щодо предмета управління майном є необхідність його відокремлення від іншого майна установника управління і від майна управителя. З цією метою майно, передане в управління, має обліковуватися в управителя на окремому балансі і щодо нього має вестися окремий облік (ст. 1030 ЦК України)⁹.

У ЦК України детально зазначені істотні умови договору управління майном, тобто такі умови, щодо яких сторони обов'язково мають досягнути згоди. Істотними умовами цього договору є:

- перелік майна, що передається в управління;
- розмір і форма плати за управління майном.

Важливим є також і строк договору, але законодавець не відносить його до істотних умов. Строк управління повинен встановлюватись у договорі управління. Якщо сторони не визначили строку договору управління майном, він вважається укладеним на п'ять років (ст. 1036 ЦК України).

Договори управління нерухомим майном підлягають нотаріальному посвідченню і посвідчуються нотаріусами за місцезнаходженням нерухомого майна.

Установником управління може бути лише власник майна, яке передається в управління.

⁹ Цивільне право України. Підручник / За заг. ред. Я.М. Шевченка. — К.: Ін Юре, 2003. — Т. 2. — С. 176.

У разі якщо власником майна, яке передається в управління, є фізична особа, місцеперебування якої невідоме, або особа, визнана безвісно відсутньою, установником управління є орган опіки та піклування за останнім відомим постійним місцем проживання такої особи. У цьому разі для посвідчення договору нотаріусу подається рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою або документ, який дає змогу стверджувати, що місцеперебування особи невідоме, рішення відповідного органу виконавчої влади про встановлення правління майном, яке належить таким особам із зазначенням усіх істотних умов, які необхідно включити до договору, довіреність про повноваження представника органу виконавчої влади або органу опіки та піклування на підписання договору управління майном.

Управителем майна за договором управління може бути суб'єкт підприємницької діяльності. На підтвердження цього нотаріусу подається відповідне свідоцтво та (або) витяг з Державного реєстру фізичних осіб — для фізичних осіб, витяг з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України — для юридичних осіб. Дані про документи, що підтверджують статус осіб як суб'єктів підприємницької діяльності, указуються нотаріусом у тексті договору. Засвідчені в установленому порядку фотокопії цих документів долучаються до примірника договору, що залишається у правах нотаріуса.

Не можуть бути управителями майна за договором управління вигодонабувач (особа, яка має право за умовами договору набувати вигоди від майна, переданого в управління), органи державної влади, органи влади АРК або органи місцевого самоврядування, якщо інше не встановлено законом.

Припинення дії договору управління майном за бажанням сторін здійснюється на підставі укладеного між ними відповідного договору. У цьому випадку сторонами договору нотаріусу повертається примірник договору управління майном, який долучається до примірника договору, що зберігається у справах нотаріуса.

У разі відмови однієї із сторін від договору управління майном (відмови вигодонабувача від одержання вигоди за договором, відмови управителя або установника управління від договору управління майном у зв'язку з неможливістю управителя здійснювати правління майном) до припинення його дії нотаріусу подаються докази про повідомлення іншої сторони договору про намір припинити дію договору. У такому випадку дія договору припи-

няється після спливу трьох місяців з дня одержання другою стороною відповідного повідомлення. Повідомлення другої сторони про відмову від договору може бути вчинено шляхом передачі заяви за правилами пункту 275 цієї Інструкції.

Якщо від договору управління майном відмовляється установник управління з іншої причини, ніж неможливість управителем здійснювати управління майном, припинення дії договору відбувається лише за письмовою згодою управителя за умови виплати йому плати, передбаченої договором.

Одержавши повідомлення однієї із сторін або рішення суду про закінчення строку дії договору, про загибель майна, переданого в управління, про смерть фізичної особи — вигодонабувача або ліквідацію юридичної особи — вигодонабувача, якщо інше не встановлено договором (у разі якщо особа вигодонабувача збігається з особою установника управління (власника майна)), визнання управителя недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності або смерті, визнання установника управління банкрутом, нотаріус на підставі відповідних документів припиняє договір управління майном, про що робить відповідні відмітки на всіх примірниках договору та відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

§ 16. Представництво і довіреність

Протягом останніх десяти років в Україні активно формувався принципово новий інститут права власності, в якому центральне місце посів Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 року, який закріпив право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю та результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Проте існують певні обставини, через які особа, не може здійснювати певні дії — в силу закону або через фізичні вади. Тоді задля реалізації свого права потрібна особа, яка б представляла її. Отже, потреба у представництві виникає тоді, коли особа яку представляють в силу закону (наприклад, відсутність дієздатності) або через конкретні життєві обставини (наприклад, тривала відсутність за місцем проживання, тяжка хвороба, відрядження, зайнятість), не може особисто здійснювати свої права і обов'язки. Крім цього, до послуг представників звертаються для того, щоб використати спеціальні знання і досвід, заощадити час і кошти тощо.

Під представництвом в цивільному праві розуміється правовідношення, в силу якого правочини вчиняються однією особою (представником) від імені іншої особи, яку представляють. Представництво виникає на підставі договору, закону, акту органу юридичної особи та з інших підстав, передбачених цивільним законодавством.

Згідно із ст. 244 ЦК України, довіреність — це письмовий документ, що видається однією особою іншій для представництва перед третіми особами. У довіреності мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить учинити повіреному.

Посвідчення довіреностей — одна з найбільш поширених нотаріальних дій. Довіреності посвідчуються державними та приватними нотаріусами та посадовими особами, вказаними у ст. 37 та 40 Закону «Про нотаріат» на всій території України.

До нотаріально посвідчених довіреностей прирівнюються:

— довіреності військовослужбовців та інших осіб, які знаходяться на лікуванні в госпіталах, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах, посвідчені начальниками, їхніми заступниками з медичної частини, старшими і черговими лікарями цих госпіталів, санаторіїв та інших військово-лікувальних закладів;

— довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ і військово-навчальних закладів, де немає державних нотаріальних контор та інших органів, що вчиняють нотаріальні дії, — також довіреності робітників і службовців, членів їхніх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, об'єднань, установ і закладів;

— довіреності осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі (слідчому ізоляторі), посвідчені начальниками місць позбавлення волі.

Нотаріуси посвідчують довіреності, складені від імені фізичної або юридичної особи, на ім'я однієї або кількох осіб з чітко визначеними повноваженнями, які належить вчинити представнику. Взагалі слід відзначити, що, згідно з п. 4 ст. 209 ЦК, за бажанням фізичної чи юридичної особи, яка звертається до нотаріуса, будь-яка довіреність може бути посвідчена в нотаріальному порядку.

Однак чинне законодавство містить перелік довіреностей, для яких встановлено обов'язкову нотаріальну форму. Так, довіреність на укладання угод, що потребують нотаріальної форми, а також на вчинення дій щодо державних, кооперативних та громадських

організацій, повинна бути нотаріально посвідченою. Згідно з п. 2 ст. 245 ЦК, довіреності, видані в порядку передоручення, також повинні бути посвідчені нотаріально. Крім цього, нотаріальної форми вимагають довіреності фізичних осіб на здійснення представництва в суді.

Чинне законодавство містить певні вимоги до форми посвідчуваної довіреності. Зокрема, в тексті довіреності повинні бути такі реквізити: місце і дата складання (підписання) довіреності; ПІБ фізичної особи, або повне найменування юридичної особи, місце проживання або місцезнаходження представника і особи, яку представляють; у необхідних випадках — посади представника та особи яку представляють.

Оскільки довіреність є строковою угодою, відсутність у ній посилання на дату вчинення робить таку довіреність нікчемною.

Строк самої довіреності повинен зазначатись у ній. Якщо він не зазначений, довіреність зберігає чинність до припинення її дії. Строк довіреності, виданої в порядку передоручення, не може перевищувати строку довіреності, на підставі якої вона видана.

Довіреність, видана в порядку передоручення, підлягає нотаріальному посвідченню після подання основної довіреності, в якій застережена така можливість, або після подання доказів того, що представник за основною довіреністю вимушений до цього обставинами для охорони інтересів особи, яка видала довіреність. В такому випадку особа, яка отримала довіреність за передорученням (замісник), стає представником довірителя. Про здійснення передоручення представник повинен сповістити довірителя і подати йому необхідні відомості про особу, якій він передає повноваження.

Довіритель має право в будь-який час скасувати передоручення. З припиненням представництва за довіреністю передоручення теж втрачає чинність.

У довіреності, виданій у порядку передоручення, не опускається передавання повіреній особі права на передоручення.

Довіреність, видана в порядку передоручення, не може містити більше прав, ніж їх передано за основною довіреністю.

У довіреності, виданій у порядку передоручення, мають бути вказані час і місце посвідчення основної довіреності, прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання особи, якій видана основна довіреність, і особи, якій вона передоручає свої повноваження, а в необхідних випадках — і їх службове становище.

На основній довіреності робиться відмітка про передоручення. Копія основної довіреності додається до примірника довіреності,

що залишається в державній нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса. При наступному посвідченні довіреності, виданої за передорученням у тій самій державній нотаріальній конторі чи тим самим приватним нотаріусом, копія основної довіреності не залишається.

Нотаріус, починаючи вчинення нотаріальної дії, зобов'язаний встановити особу громадянина, який до нього звернувся, перевірити його дієздатність, встановити правоздатність юридичної особи, особу представника і перевірити його повноваження.

Нотаріуси посвідчують довіреності, складені від імені фізичної особи або юридичної особи, на ім'я однієї або кількох осіб з чітко визначеними юридичними діями, які належить учинити представникові. Довіреність на право розпорядження майном, у тому числі транспортними засобами, та її скасування підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку, відповідно до вимог положення про Єдиний реєстр довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку.

Довіреність на вчинення правочину, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто довірительом, нотаріусом не посвідчується.

Далі нотаріус складає проект довіреності в двох примірниках, один з яких буде видано довірительу для передачі своїй повіреній особі, а інший залишається у справах приватного нотаріуса чи державної нотаріальної контори.

У тексті довіреності мають бути зазначені місце і дата її складання (підписання), прізвища, імена, по батькові (повне найменування юридичної особи), місце проживання (місцезнаходження юридичної особи) представника і особи, яку представляють, а в необхідних випадках і посаду, яку вони займають. У довіреностях на ім'я адвокатів зазначаються їхній статус та членство в адвокатському об'єднанні (якщо адвокат є членом адвокатського об'єднання).

Довіреність підписується довіряючим особисто. Якщо громадянин через поважні причини не може особисто підписати довіреність, то за його проханням і в присутності нотаріуса (або особи, яка посвідчує довіреність) цей документ може бути підписаний іншим громадянином. При цьому обов'язково встановлюється особа громадянина і перевіряється його дієздатність. У випадку якщо довіряємий неграмотний, довіреність зачитується йому вголос.

Цивільним кодексом передбачено, що видавати довіреності без обмежень можуть тільки дієздатні особи. Якщо громадянин, згідно з діючим законодавством, укладає шлюб до досягнення ним 18-літнього віку, він також має право видавати будь-яку довіреність. Довіреності від імені малолітніх, неповнолітніх, а також осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними або обмежено дієздатними, посвідчуються з дотриманням вимог пункту 40 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Нотаріус, завідувач державним нотаріальним архівом при одержанні заяви про скасування довіреності або передоручення робить про це відмітку на примірнику довіреності, що зберігається, справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, і відмітку, реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Якщо особа, яка видала довіреність, подасть примірник довіреності, що є у неї, то напис про скасування довіреності або передоручення робиться і на цьому примірнику, після чого він разом з заявою додається до примірника, що зберігається у справах нотаріуса, в державному нотаріальному архіві.

Повідомлення особою, яка видала довіреність, представника, а також відомих їй третіх осіб, для представництва перед якими була видана довіреність, про скасування довіреності може бути оформлено нотаріусом шляхом передавання відповідної заяви.

§ 17. Посвідчення договорів доручення

Для забезпечення вчинення правочинів від імені та за рахунок однієї сторони (довірителя) укладається договір доручення, який за бажанням сторін може бути нотаріально посвідченим і згідно з яким друга сторона (повірений) зобов'язується вчинити певні юридичні дії, які призводять до створення, зміни, припинення цивільних прав та обов'язків довірителя.

За договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується від імені і за рахунок іншої сторони (довірителя) виконати певні юридичні дії. У правовій літературі той, хто видає доручення, називається довірителем, а представник називається повіреною особою. І довірителем, і представником можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Подібна термінологія використовується і в довіреності. Проте довіреність не тотожна договору доручення. Співвідношення між ними таке: договір доручення є

підставою видачі довіреності. В основі довіреності може бути і договір експедиції, і трудовий договір. Наприклад, матеріально відповідальній особі може бути видана довіреність для вчинення дій, пов'язаних безпосередньо з виконанням нею трудових обов'язків.

У договорі доручення або виданій на підставі договору довіреності мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить учинити повіреному. Дії, які належить учинити повіреному, мають бути правомірними, конкретними та здійсненими (ст. 1003 Цивільного кодексу України).

Крім того, договором доручення може бути встановлено виключне право повіреного на вчинення від імені та за рахунок довірителя всіх або частини юридичних дій, а також строк дії доручення та (або) територія, у межах якої є чинним виключне право повіреного.

У договорі доручення на укладання договору дарування обов'язково вказується ім'я обдаровуваного. Якщо ця вимога не виконана, договір доручення є нікчемним.

Повірений повинен виконати дане йому доручення особисто. Він має право передати виконання доручення іншій особі (замісникові), якщо це передбачено договором доручення або якщо повірений був вимушений до цього обставинами, з метою охорони інтересів довірителя. У випадку коли можливість вчинення дій замісником повіреного не передбачена або така можливість передбачена, але замісник у договорі не вказаний, повірений відповідає за вибір замісника.

Права та обов'язки повіреного і довірителя встановлені статтями 1006 і 1007 ЦК України.

Договір доручення припиняється на загальних підставах припинення договору, а також у разі визнання довірителя або повіреного недієздатним, обмеження його цивільної дієздатності, відмови довірителя чи повіреного від договору, а також у разі їх смерті.

§ 18. Шлюбний контракт

Шлюбний договір — це правочин, який укладають за власним бажанням особи, що беруть шлюб, і яким регулюються майнові відносини між подружжям, зокрема визначаються їхні майнові права і обов'язки як батьків. Шлюбний контракт є одним із способів регулювання названих відносин подружжя.

Закон вимагає обов'язкового укладання шлюбного договору в письмовій формі з нотаріальним посвідченням. У разі недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним. Посвідчення цього договору належить до предметної компетенції як державного, так і приватного нотаріусів.

Порядок заключення шлюбного договору та його посвідчення регулюються статтями 92–103 Сімейного кодексу України та пунктами 127–136 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Згідно зі ст. 92 СК, шлюбний договір може бути укладено, на відміну від раніше діючого законодавства, особами, які подали заяву на реєстрацію шлюбу, а також подружжям. Якщо шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набирає чинності у день реєстрації шлюбу, а якщо його укладено подружжям — то у день його нотаріального посвідчення, про що має бути зазначено в тексті договору (ст. 95 СК України).

Що може включатись до шлюбного контракту? До прийняття нового сімейного кодексу навіть у спеціальній літературі існувала така точка зору, що в шлюбний договір можна записати будь-що за умови згоди іншого з подружжя. Така думка є помилковою.

Особливостями шлюбного контракту є те, що, по-перше, шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми (п. 3 ст. 93 СК України).

По-друге, шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені Сімейним кодексом, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне становище (п. 4 ст. 93 СК України).

По-третє, за таким договором не може передаватись у власність одного з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації (п. 5 ст. 93 СК України).

Згідно зі статтями 96–99 Сімейного кодексу України, до шлюбного контракту можуть бути включені такі питання:

- загальний строк його дії, а також строки тривалості окремих прав та обов'язків;
- чинність договору або його окремих умов і після припинення шлюбу;
- порядок зміни його умов;
- майно, яке дружина, чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу;

— положення про визнання майна, набутого ними за час шлюбу, таким, що вважатиметься їхньою спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них;

— можливий порядок поділу майна, у тому числі й у разі розірвання шлюбу;

— використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб;

— можливість надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби в матеріальній допомозі, а також можливість припинення права на утримання одного з подружжя у в'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації;

— може регулюватися порядок користування одним із подружжя житловим приміщенням, яке належить іншому з подружжя, а також проживання у житловому приміщенні, яке є їхньою спільною власністю, їхніх родичів, а також звільнення житлового приміщення тим з подружжя, хто вселився в нього, в разі розірвання шлюбу, з виплатою грошової компенсації або без неї;

— умови, розмір та строки виплати аліментів у разі розірвання шлюбу.

Оскільки шлюбний договір є актом вільного волевиявлення, сторони можуть домовитись про включення до нього будь-яких інших умов щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства.

Зміни до шлюбного договору можуть бути внесені подружжям шляхом укладання відповідного договору, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

У п. 3 ст. 100 Сімейного кодексу зазначено, що на вимогу одного з подружжя **шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений**, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дітей, що мають істотне значення. Також на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може ставитись питання про **визнання цього контракту недійсним** за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України. Шлюбний договір **може бути і розірваний** на вимогу одного з подружжя за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання.

Право сторін на звернення до суду за захистом їхніх прав і законних інтересів роз'яснюється нотаріусом і може бути зазначене в тексті шлюбного контракту.

Слід зазначити, що місце вчинення цієї нотаріальної дії не досить чітко визначене законодавством. Договір укладається за місцем проживання однієї з сторін або за місцем проживання однієї з осіб, які беруть шлюб.

Посвідчуючи шлюбний контракт, нотаріус зобов'язаний встановити особу, перевірити дієздатність осіб, які виступають сторонами договору. Треба сказати, що Сімейним кодексом шлюбний вік для жінки встановлено у сімнадцять, а для чоловіків — у вісімнадцять років. У разі зниження шлюбного віку до реєстрації шлюбу, відповідно до чинного законодавства, шлюбний договір укладається неповнолітніми за письмовою згодою їхніх батьків або піклувальника, справжність підпису яких засвідчується нотаріусом з дотриманням вимог законодавства. При цьому обов'язковою є наявність згоди органів опіки та піклування, тому що предметом договору є майнові права та обов'язки подружжя.

Нотаріус зобов'язаний роз'яснити сторонам зміст посвідчуваного договору, права і обов'язки сторін за ним, можливість зміни його умов та розірвання, а також звернення до суду за захистом у разі порушення його умов однією зі сторін.

Договір укладається у трьох примірниках, один з яких залишається у справах нотаріуса, а два інших видаються сторонам.

Усі примірники підписуються учасниками правочину. Посвідчувальний напис вчиняється на всіх примірниках правочину.

§ 19. Спадковий договір

Цивільний кодекс України 2003 року передбачає новий для України різновид договорів — спадковий договір (ст. 1302–1308 ЦК). Відповідно до ст. 1302 ЦК України, за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

У прямому розумінні, цей договір не передбачає виникнення спадкових правовідносин і до спадкового права належить лише через те, що настання певних правових наслідків для однієї сторони пов'язані зі смертю іншої. В основному, спадковий договір має чимало схожого з договором про довічне утримання. Основна відмінність між ними полягає в часі виникнення у набувача права власності на майно: за договором довічного утримання це право виникає з моменту державної реєстрації нотаріально посвідче-

ного договору, а за спадковим договором набувач стає власником майна після смерті відчужувача. Особливість спадкового договору також полягає у тому, що зобов'язання, покладене на набувача, може здійснитись і до, і після відкриття спадщини.

Сторонами за цим договором, згідно зі ст. 1303 ЦК, можуть бути:

- *відчужувач* — подружжя, один із подружжя, інша особа;
- *набувач* — фізична або юридична особи.

Відповідно до ст. 1305 ЦК України, набувач у спадковому договорі може бути зобов'язаний здійснити певну дію як майнового, так і немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття. Тобто набуття права власності на майно відчужувача пов'язується зі здійсненням певної дії на його користь або, очевидно і на користь іншої особи. Важко сказати, про які саме дії майнового чи немайнового характеру може йти мова, а також чому в законі йдеться про «дію», а не «дії» набувача. Ці питання залишаються неврегульованими законодавцем, оскільки виникає простір для порушень. При цьому не можна сказати, що Кодекс передбачає виконання набувачем одноразового акта (дії). Можна зробити висновок, що, за аналогією з договором довічного утримання, за спадковим договором набувач буде зобов'язаний виконувати певні дії, спрямовані на забезпечення відчужувача або інших осіб за вказівкою відчужувача утриманням та доглядом. Проте, на відміну від договору довічного утримання, в законі зазначається, що дії набувача можуть мати і немайновий характер.

За ст. 1306 ЦК, якщо відчужувачем за спадковим договором є подружжя, то предметом договору може бути майно, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності або приватної власності будь-кого з подружжя.

У договорі може бути також передбачено, що у разі смерті одного з подружжя майно переходить до другого з подружжя і тільки після смерті останнього — до набувача за договором. Слід відзначити, що після смерті як першого, так і другого з подружжя спадщина щодо них не відкривається (норми спадкового права не вступають у дію, спадкоємці не набувають права на спадкування тощо). Заповіт щодо майна, вказаного в спадковому договорі, є нікчемним.

На виконання умов спадкового договору набувачем відчужувач має право призначити особу, яка здійснюватиме такий контроль після його смерті. Тобто це положення поширюється на

здійснення визначених договором дій, які мали бути вчинені після смерті відчужувача.

Спадковий договір може бути розірваний за згодою сторін. В односторонньому порядку розірвання договору можливе за рішенням суду — на вимогу відчужувача, у разі невиконання набувачем його розпоряджень або на вимогу набувача — у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача (ст. 1308 ЦК України).

Згідно зі ст. 1304 ЦК, спадковий договір укладається в письмовій формі і підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

При посвідченні спадкових договорів нотаріуси повинні дотримуватись загальних правил посвідчення правочинів.

Так, нотаріус має визначити справжні наміри сторін, зокрема, чи не помилились вони в сутності правочину, відповідність правочину чинному законодавству, наприклад, чи не суперечить зобов'язання вимогам закону та моральним засадам суспільства. Установивши особу громадян, їхню дієздатність, а також правоздатність юридичних осіб, перевіrivши повноваження представників та розглянувши інші необхідні документи, нотаріус розглядає проект угоди, що подається сторонами. Угода викладається не менше ніж у двох примірниках, один з яких залишається в справах нотаріуса.

Спадкові договори, предметом яких є нерухоме майно, посвідчуються нотаріусом з дотриманням правил посвідчення договорів відчуження. Правовстановлювальний документ на майно після його огляду нотаріусом повертається власнику майна (відчужувачу), а в тексті договору зазначаються назва цього документа, номер і дата його видачі та найменування юридичної особи, яка його видала.

Якщо предметом спадкового договору є майно, яке підлягає державній реєстрації, нотаріус у тексті договору зазначає про необхідність його реєстрації у відповідному реєструвальному органі після смерті відчужувача.

При посвідченні спадкових договорів не застосовуються правила щодо згоди інших учасників спільної часткової власності на відчуження належної одному учаснику частки в спільній власності сторонній особі.

На майно, яке є предметом спадкового договору, нотаріус накладає заборону відчуження у встановленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору. У разі смерті відчужувача на підставі свідоцтва органу цивільного стану про смерть нотаріус знімає заборону відчуження.

Після смерті відчужувача нотаріусу повертається первинний правостановлювальний документ на нерухоме майно, що було предметом договору, який приєднується до примірника спадкового договору, що зберігається у справах нотаріуса. На повернутому примірнику правостановлювального документа нотаріус робить відмітку про перехід права власності до набувача у зв'язку зі смертю відчужувача за спадковим договором.

У разі смерті фізичної особи — набувача або ліквідації юридичної особи — набувача за спадковим договором нотаріус за письмовою заявою відчужувача припиняє дію цього договору, про що на всіх його примірниках робиться відповідний напис. Відомості про припинення дії договору та зняття заборони відчуження майна, яке є предметом спадкового договору, нотаріус вносить до Єдиного реєстру заборон відчуження нерухомого майна.

Відомості про спадкові договори підлягають обов'язковому внесенню до Спадкового реєстру в порядку, передбаченому Положенням про Спадковий реєстр.

§ 20. Посвідчення заповітів

Законодавство України гарантує кожному громадянину на випадок своєї смерті право залишити все своє майно або його частину одній або кільком особам, а також державі чи юридичній особі. Законодавчо закріплене визначення заповіту дається в ст. 1233 ЦК України — як особистого розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Заповіт належить до односторонніх правочинів, має на меті настання певних юридичних наслідків, а саме передачу прав та обов'язків спадкодавця іншій особі (спадкоємцю).

Особливостями заповіту як правочину є те, що він являє собою особисте волевиявлення громадянина. Заповіт укладається лише від імені фізичної особи, яка досягла повної дієздатності та особисто звернулась до нотаріуса за посвідченням заповіту. Вчинення заповіту через представника не допускається (ст. 1234 ЦК).

Заповідач самостійно визначає зміст заповіту та його основні положення. Заповідач також має право скасувати або змінити заповіт, що є проявом принципу свободи заповіту.

Визначаючи коло спадкоємців, заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кількох фізичних осіб. Спадкоємцями можуть бути названі будь-які учасники цивільних

відносин — фізичні та юридичні особи, держава, територіальні громади, АРК. Водночас заповідач може без зазначення причин позбавити права на спадкування особу (осіб), яка є його спадкоємцем за законом. Проте закон має деякі обмеження, визначаючи коло осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині (ст. 1241 ЦК України). До них належать: малолітні, неповнолітні та повнолітні непрацездатні діти, непрацездатна вдова (вдівець), непрацездатні батьки спадкодавця. Ці особи мають право спадкувати половину тієї частки, яка належала б кожному з них за законом. При цьому цивільне законодавство також передбачає можливість усунення спадкоємця від спадкування (ст. 1224 ЦК), правило щодо зменшення обов'язкової частки у спадщині судом (ч. 1 ст. 1241).

Заповідач має право визначити обсяг спадщини і заповідати спадкоємцям усі свої права та обов'язки або їх частину. Якщо заповідач поділив у заповіті лише свої права, до спадкоємців, яких він призначив, переходить та частина його обов'язків, що є пропорційною до одержаних ними прав (ч. 3 ст. 1236 ЦК України). Це пов'язано з тим, що до складу спадщини включаються як права, так і обов'язки спадкодавця, і ніхто із спадкоємців не може спадкувати лише права, залишаючи обов'язки іншим особам. Частина спадщини, що залишилася не охопленою заповітом, спадкується спадкоємцями за законом на загальних підставах. До числа спадкоємців входять і ті спадкоємці за законом, яким інша частина спадщини була передана за заповітом (ст. 1223 ЦК України), тобто їхня частка у спадщині буде відповідно збільшена.

Заповідач має право зробити у заповіті **особливі розпорядження**, до яких належать:

1) *заповідальний відказ (легат)* — покласти на спадкоємця зобов'язання передати іншій особі — відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнове право або речі, що входять або не входять до складу спадщини (ст. 1237 ЦК України);

2) *покладання на спадкоємця деяких обов'язків* — зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, що стосуються особисто спадкодавця (ст. 1240 ЦК України);

3) *визначення умови отримання спадщини* — обумовити виникнення права на спадкування умовою як пов'язаною, так і не пов'язаною з поведінкою спадкоємця (народження у спадкоємця дитини, здобуття освіти тощо), але у межах дотримання чинного законодавства (ст. 1242 ЦК України);

4) *підпризначення спадкоємця*: вказати не лише основного, а й іншого — підпризначеного спадкоємця, і якщо спадкоємець, зазначений у заповіті, помре до відкриття спадщини, то діє правило щодо спадкування майна підпризначеним спадкоємцем, а не правило спадкування за правом представлення (ст. 1244 ЦК України);

5) *встановлення сервітуту* — надати право конкретно визначеній особі (особистий сервітут) користуватися будинком, дачею, квартирою (окремими їх частинами), що передається у спадок іншій особі (ст. 1246 ЦК України);

6) *призначення виконавця заповіту* — призначити фізичну або юридичну особу як із числа спадкоємців, так і з тих, які не є спадкоємцями, яка вживатиме заходів щодо охорони спадкового майна; вимагатиме від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань; управлятиме спадщиною; забезпечить одержання частки у спадщині особами, які мають право на обов'язкову частку у спадщині (ст. 1386 ЦК України).

ЦК України закріплює новий різновид заповіту — **заповіт подружжя**. Відповідно до ст. 1243 ЦК України, подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності. У разі складання спільного заповіту подружжям частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до того, хто його пережив. Спадщина при цьому не відкривається, у спадкоємців не виникає право на спадкування. У випадку смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного у заповіті подружжя. Лише після смерті останнього з подружжя особи, зазначені подружжям у заповіті, мають право на спадкування.

Введення спільного заповіту подружжя як новели законодавства викликає свої складнощі, пов'язані з його застосуванням на практиці. Так, якщо один з подружжя на багато років переживе іншого, спадкоємці того з подружжя, хто помре першим (у тому числі ті, які мають право на обов'язкову частку), фактично усуваються від прийняття спадщини. Щодо того з подружжя, хто залишається живим, то протягом свого життя він не матиме права відчужувати майно, яке він отримав за заповітом, бо на нього буде накладено заборону відчуження.

Одним з основних принципів спадкового права є **таємниця заповіту**. Лише сам спадкодавець має право доводити до відома спадкоємців або інших осіб відомості, що стосуються заповіту. Нотаріус, інша посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт,

свідки, а також фізична особа, яка підписує заповіт замість заповідача, до відкриття спадщини не мають права розголошувати відомості щодо факту складання заповіту, його змісту, скасування або зміни (ст. 1255 ЦК України).

З метою більш повного захисту інтересів заповідача, збереження таємниці заповіту законодавством передбачається можливість складання **секретного заповіту**, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом.

Дійсність заповіту безпосередньо пов'язана з додержанням відповідних умов щодо його форми. Заповіт має бути складений письмово і посвідчений нотаріусом або іншою посадовою особою.

Заповіт може бути посвідчений в будь-якій нотаріальній конторі, у приватного нотаріуса, в тому числі і за місцем перебування заповідача, якщо він за станом здоров'я не може прибути для посвідчення заповіту до нотаріуса. В останньому випадку на заповіті робиться відповідна відмітка. Для забезпечення прав громадян, які не мають змоги звернутись до нотаріуса через його відсутність в даному населеному пункті, або за інших умов (перебування в плаванні, у лікарні, в експедиції, в місці позбавлення волі тощо), заповіт може бути посвідчений посадовими чи службовими особами, зазначеними в ст. ст. 40 Закону України «Про нотаріат». Заповіт громадянина, який перебуває за кордоном, посвідчують посадові особи консульських установ в порядку, передбаченому чинним законодавством.

Нотаріус посвідчує заповіти дієздатних фізичних осіб, у тому числі подружжя, які складені відповідно до вимог статей 1233–1257 Цивільного кодексу України та **особисто подані нотаріусу**. Посвідчення заповіту через представників не допускається.

Для посвідчення заповіту висуваються ті самі вимоги, що і для посвідчення будь-яких інших правочинів. Так, насамперед встановлюється **особа громадянина**, який звернувся за посвідченням заповіту. Особа встановлюється за паспортом або іншими документами, що виключають будь-які сумніви щодо особи громадянина. Перевіряється вік і дієздатність громадянина.

При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається.

Заповіт має бути складений у письмовій формі із зазначенням місця і часу складання заповіту, дати та місця народження заповідача та підписаний особисто заповідачем. Нотаріус посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або

за допомогою загальноприйнятих технічних засобів (комп'ютер, друкарська машинка).

Нотаріус може на прохання особи записати заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним, про що зазначається ним перед його підписом.

Нотаріус перевіряє, чи не містить заповіт розпоряджень, що суперечать чинному законодавству. За заповітом майно може бути заповідане тільки у власність, крім того, заповідач може покласти на спадкоємця сервітут або обумовити виникнення права на спадщину в особи, яка призначена у заповіті, наявністю певної умови. Умова, визначена у заповіті, є нікчемною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства. До заповіту може бути включено розпорядження немайнового характеру (наприклад, розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання заповідача, бажання призначити опіку над неповнолітнім, виконання дій, спрямованих на здійснення певної суспільно корисної мети тощо).

Заповіт має бути складений так, щоб розпорядження заповідача не викликало незрозумілостей чи суперечок після відкриття спадщини.

Особи, які мають право посвідчувати заповіти, зобов'язуються роз'яснити заповідачу основні положення законодавства про спадкування та його права. Нотаріус при посвідченні заповіту зобов'язаний роз'яснити заповідачу зміст статті 1241 ЦК про право на обов'язкову частку у спадщині та зміст статті 1307 ЦК щодо нікчемності заповіту на майно, яке є предметом спадкового договору.

Особа, яка не може сама написати заповіт, має право звернутися за допомогою до нотаріуса. Для всебічного забезпечення інтересів заповідача у цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним. Якщо заповідач через фізичні вади не може сам не лише написати, а й підписати свій заповіт, посвідчення заповіту має відбуватися при свідках. Крім того, в ст. 1253 ЦК зазначається, що заповіт може бути посвідчений при свідках за бажанням заповідача. Заповіт обов'язково посвідчується за участю не менше ніж двох свідків у зазначеному вище випадку, а також у разі його посвідчення посадовими і службовими особами, передбаченими ст. 40 Закону України «Про нотаріат» та ст. 1252 ЦК України.

Відповідно до ч. 3 ст. 1253 ЦК України, свідками можуть бути лише особи з повною цивільною дієздатністю. Свідками не можуть бути:

- нотаріус;
- особи, на користь яких складено заповіт;
- члени сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом;
- особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт.

Отже, свідками можуть бути дієздатні особи, які розуміють значення своїх дій і не є прямо або опосередковано зацікавленими щодо спадку.

Текст заповіту має містити відомості про особу свідків, а саме: прізвище, ім'я, по батькові кожного з них, дату народження, місце проживання, реквізити паспорта чи іншого документа, на підставі якого було встановлено особу свідка. Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому.

Якщо заповідач унаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за дорученням заповідача він може бути підписаний *іншою фізичною особою* за правилами, передбаченими законодавством про нотаріат. Фізична особа, на користь якої заповідається майно, не вправі підписувати заповіт за заповідача.

Відповідно до ст. 1249 ЦК України особа, яка склала **секретний заповіт**, подає його в закlesному конверті нотаріусові. Нотаріуси посвідчують секретні заповіти, не ознайомлюючись з їх змістом. Нотаріус ставить на конверті свій посвідчувальний напис, скріплює печаткою і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує. На конверті зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, дата народження заповідача і дата прийняття на зберігання цього заповіту.

Особливий порядок посвідчення нотаріусом секретного заповіту робить неможливим передчасне ознайомлення з його змістом будь-якої особи. Секретний заповіт оголошується нотаріусом лише після смерті заповідача і відкриття спадщини.

Нотаріус повинен роз'яснювати заповідачу, що текст заповіту має бути викладений таким чином, щоб розпорядження заповідача не викликало неясностей чи суперечок після відкриття спадщини.

Про прийняття секретного заповіту на зберігання нотаріус може видати заповідачу за його бажанням відповідне *свідоцтво*. Секретний заповіт приймається нотаріусом на зберігання без складання опису.

Нотаріус, у якого зберігається секретний заповіт, у разі одержання повідомлення про відкриття спадщини та подання свідоцтва про смерть заповідача, призначає день оголошення змісту заповіту.

Про день та час оголошення змісту заповіту нотаріус повідомляє членів сім'ї та родичів спадкодавця, якщо їхнє місце проживання відоме, або робить про це повідомлення в друкованих засобах масової інформації.

Нотаріус у присутності заінтересованих осіб та двох свідків відкриває конверт, у якому зберігався заповіт, та оголошує його зміст. Про оголошення заповіту складається протокол, який підписують нотаріус та свідки.

У протоколі зазначаються: дата, час та місце складання протоколу про оголошення секретного заповіту; дата посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту; прізвище, ім'я, по батькові осіб, присутніх при оголошенні, у тому числі свідків; відомості про повідомлення осіб, які не з'явилися на оголошення секретного заповіту, або відомості про повідомлення в друкованих засобах масової інформації; стан заповіту (наприклад, наявність закреслених місць, поправок або інших недоліків); стан конверта, в якому знаходився заповіт, а також відтворюється весь текст заповіту. Якщо неможливо визначити справжню волю заповідача, нотаріусом у протоколі відтворюється витлумачений спадкоємцями текст заповіту та відомості про досягнення (чи недосягнення) між спадкоємцями згоди щодо тлумачення тексту заповіту. У тексті протоколу відображається попередження нотаріусом свідків про відповідальність за шкоду, заподіяну ними внаслідок розголошення відомостей, що стали їм відомі у зв'язку з оголошенням секретного заповіту. У протоколі можуть бути зазначені й інші істотні обставини оголошення заповіту.

Секретний заповіт після його оголошення залишається в справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса). Свідоцтво про оголошення секретного заповіту, в якому відтворюється текст заповіту, видається особі, на користь якої складено заповіт, за її заявою. Якщо заповіт складено на користь декількох осіб, за їхнім бажанням, свідоцтво може бути видано окремо кожному з них.

Якщо заінтересована особа, належним чином повідомлена про день оголошення секретного заповіту, на оголошення не з'явиться, нотаріус оголошує зміст секретного заповіту тим особам, які з'явилися. У разі з'явлення заінтересованої особи після оголошення заповіту нотаріус ознайомлює її з протоколом оголошення секретного заповіту, про що робить відповідну відмітку, яка підписується також цією особою.

Якщо з тексту секретного заповіту неможливо визначити справжню волю заповідача щодо розпорядження майном після

його смерті, нотаріус роз'яснює заінтересованим особам їхнє право на тлумачення тексту заповіту. Якщо згоди щодо тлумачення змісту секретного заповіту не досягнуто, нотаріус відмовляє у видачі свідоцтва про оголошення секретного заповіту та роз'яснює право на звернення до суду.

Оригінал секретного заповіту може бути виданий нотаріусом лише на письмову вимогу суду. У такому випадку у справах нотаріуса залишається фотокопія цього заповіту.

Відповідно до п. 165 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, завідувач державним нотаріальним архівом зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, і в разі встановлення невідповідності його законові повідомити про це заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт. При надходженні на зберігання секретних заповітів завідувач державним нотаріальним архівом також перевіряє цілісність конверта, в якому знаходиться заповіт, та наявність печатки нотаріуса. Якщо конверт, в якому зберігається секретний заповіт, пошкоджений або на ньому відсутня печатка нотаріуса, завідувач державним нотаріальним архівом повідомляє про це заповідача і нотаріуса, який посвідчив заповіт.

Якщо про невідповідність заповіту законові стало відомо нотаріусу, якому заповіт надійшов у відповідності до статті 40 Закону України «Про нотаріат», він повідомляє про виявлені недоліки заповідача, посадову особу, яка посвідчила заповіт, та державний нотаріальний архів, до якого заповіт передається на зберігання. Про невідповідність заповіту законові повинно бути повідомлено заповідачу і посадовій особі, яка посвідчила заповіт, не пізніше наступного дня після одержання заповіту.

За бажанням заповідача такий заповіт переоформляється нотаріусом на загальних підставах або тими самими посадовими особами, які його посвідчили.

Заповіти, у тому числі секретні, посвідчені нотаріусом, заповіти, передані на зберігання до державного нотаріального архіву, записуються до *алфавітної книги обліку заповітів*.

Секретні заповіти зберігаються в окремому пакеті (папці з клапанамі) в залізних шафах чи сейфах. Не допускається підшвивання секретних заповітів до їх оголошення в окремі наряди.

Нотаріус, завідувач державним нотаріальним архівом при одержанні заяви про скасування чи зміну заповіту, а також при наявності нового заповіту, який скасовує чи змінює раніше складений заповіт, роблять про це відмітку на примірнику заповіту, що зберігається у справах державної нотаріальної контори (при-

ватного нотаріуса), у державному нотаріальному архіві, і відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів.

Якщо заповідач подасть примірник заповіту, що він має, то напис про зміну чи скасування заповіту робиться і на цьому примірнику, після чого він разом з заявою (коли заповіт скасовується заявою) додається до примірника, що зберігається у справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса), у державному нотаріальному архіві.

Справжність підпису на заяві про скасування або зміну заповіту має бути нотаріально засвідчена.

Нотаріус, якому в ході посвідчення заповіту стало відомо про наявність раніше складеного заповіту, повідомляє про вчинену нотаріальну дію державний нотаріальний архів, нотаріуса чи орган місцевого самоврядування, де зберігається примірник раніше посвідченого заповіту. Зазначене стосується і нотаріуса, який одержав на зберігання для передавання заповіт, посвідчений однією з посадових осіб, перелічених у статті 40 Закону «Про нотаріат».

Нотаріус, завідувач державним нотаріальним архівом при одержанні заяви про скасування секретного заповіту, а також за наявності нового секретного заповіту роблять про це відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів.

Якщо заповідач подасть примірник свідоцтва про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, то напис про скасування заповіту робиться і на цьому примірнику, після чого він разом з заявою (коли заповіт скасований заявою) додається до примірника свідоцтва, що зберігається у справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса), у державному нотаріальному архіві.

У разі скасування секретного заповіту за заявою заповідача нотаріус повертає заповідачу підписаний ним конверт, в якому зберігається секретний заповіт.

Справжність підпису заповідача на заяві про скасування секретного заповіту має бути нотаріально засвідчена.

Заповіт подружжя може бути скасований кожним з подружжя лише за життя обох з подружжя.

Відомості про заповіти підлягають обов'язковій **реєстрації в Спадковому реєстрі** в порядку, встановленому положенням про Спадковий реєстр, затвердженим наказом Мін'юсту України.

При внесенні відомостей до Спадкового реєстру нотаріус обов'язково зазначає вид посвідченого заповіту (секретний, заповіт подружжя).

ГЛАВА 8. Видача свідоцтва виконавцю заповіту

§ 1. Порядок призначення та обов'язки виконавця заповіту

Особливим розпорядженням заповідач може призначити виконавця заповіту — фізичну або юридичну особу як із числа спадкоємців, так і з тих, які не є спадкоємцями.¹ Виконавцем заповіту може бути тільки особа з повною цивільною дієздатністю.

Слід відзначити, що виконавець заповіту може також бути призначений за ініціативою спадкоємців чи нотаріусом. Згідно зі ст. 1287 ЦК, спадкоємці мають право пред'явити позов про усунення виконавця заповіту, призначеного заповідачем, від виконання ним своїх повноважень, якщо він не може забезпечити виконання волі заповідача. У випадку коли заповідач не призначив виконавця заповіту або якщо особа, яка була ним призначена, відмовилась від виконання заповіту, спадкоємці мають право обрати виконавця з числа спадкоємців або призначити виконавцем заповіту іншу особу. Якщо вони не можуть досягти згоди з цього питання, виконавець на вимогу одного з них може бути призначений судом.

Якщо заповідач не призначив виконавця заповіту, якщо виконавець відмовився від виконання заповіту чи був усунений від його виконання і якщо цього потребують інтереси спадкоємців, виконавець заповіту може бути призначений нотаріусом за місцем відкриття спадщини.

Згідно зі ст. 1289 ЦК України, особа може бути призначена виконавцем заповіту лише за її згодою.

Виконавець заповіту має коло обов'язків, серед яких:

- 1) вжиття заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) вжиття заходів щодо повідомлення спадкоємців, відказо-одержувачів, кредиторів про відкриття спадщини;
- 3) вимагання від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань;
- 4) управління спадщиною;
- 5) забезпечення одержання кожним із спадкоємців частки спадщини, яка визначена у заповіті;
- 6) забезпечення одержання частки спадщини особами, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Також виконавець заповіту зобов'язаний забезпечити виконання спадкоємцем дій, до яких вони були зобов'язані заповітом.

¹ Цивільне право України. Підручник в 2-х т. // За заг. ред. Я.М. Шевченко. — Київ: Ін Юре, 2003. — Т.1. — С. 384.

Виконавець заповіту має **право на плату** за виконання своїх повноважень. Так, заповідач має право визначити у заповіті те майно (в натурі або у грошах), яке виконавець заповіту має право одержати зі складу спадщини як плату за виконання своїх повноважень.

Якщо розмір плати не визначений заповідачем, він може бути визначений за домовленістю виконавця заповіту та спадкоємців, а в разі спору — судом.

Виконавець заповіту також має право вимагати від спадкоємців **відшкодування витрат**, які були ним зроблені для охорони спадщини, управління нею та виконання заповіту.

Повноваження виконавця заповіту є досить широкими, що вимагає ретельного контролю з боку зацікавлених осіб. **Спадкоємці мають право контролювати дії виконавця заповіту.** Якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні або обмежено дієздатні особи, контроль здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники, а також орган опіки та піклування. За їх вимогою виконавець заповіту повинен звітувати про дії, вчинені ним для виконання заповіту.

Після виконання заповіту виконавець подає спадкоємцям або їхнім законним представникам звіт про виконання своїх повноважень (ст. 1292 ЦК).

Спадкоємці, їхні законні представники, а також орган опіки та піклування мають **право оскаржити до суду дії виконавця заповіту**, якщо вони є незаконними або порушують інтереси спадкоємців.

Повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена у заповіті. Проте виконавець заповіту має право відмовитись від здійснення своїх повноважень і зобов'язаний негайно повідомити спадкоємців, а також осіб, щодо яких він повинен був вчинити певні дії, про відмову від здійснення своїх повноважень.

Виконавець заповіту не може відмовитись від здійснення своїх повноважень у разі необхідності вчинення невідкладних дій, зволікання з якими загрожувє завданням збитків спадкоємцям.

§ 2. Порядок видачі свідоцтва виконавцю заповіту

Повноваження виконавця заповіту посвідчуються свідоцтвом, яке видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини за заявою особи, яка заповідачем або спадкоємцями заповідача призна-

чена виконавцем заповіту. Цей документ дає можливість виконавцю заповіту здійснювати покладені на нього обов'язки, наприклад, виконувати дії щодо охорони чи управління спадковим майном, звертатись до боржників спадкодавця і є офіційним підтвердженням його повноважень.

Як вже згадувалось раніше, у випадку коли заповідач не призначив виконавця заповіту або якщо виконавець заповіту відмовився від виконання заповіту чи був усунений від його виконання, нотаріус призначає виконавця заповіту та видає йому свідоцтво. Якщо заповіт складено на користь кількох осіб, виконання заповіту може бути доручено будь-кому з них. У цьому разі нотаріусу подається письмова згода цих осіб на призначення одного з них виконавцем заповіту. У разі якщо заповіт складено на користь однієї особи, в її інтересах виконавцем заповіту може бути призначено особу не з числа спадкоємців.

Особа може бути призначена нотаріусом виконавцем заповіту лише за її письмовою згодою, яка може бути виражена у тексті самого заповіту або додана до нього. Заяву про згоду бути виконавцем заповіту особа може подати до нотаріуса за місцем відкриття спадщини після її відкриття.

У тексті свідоцтва виконавця заповіту нотаріус обов'язково зазначає всі повноваження виконавця заповіту, передбачені статтею 1290 Цивільного кодексу України.

Якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, про видачу свідоцтва виконавця заповіту нотаріус повідомляє відповідні органи опіки та піклування.

Чинність повноважень виконавця заповіту припиняється нотаріусом за місцем відкриття спадщини за письмовою згодою спадкоємців, відказоодержувачів, а також осіб (органів), які мають право здійснювати контроль за виконанням заповіту.

Після повернення виконавцем заповіту виданого йому свідоцтва нотаріус робить відмітку про припинення чинності повноважень виконавця на примірнику свідоцтва, що зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, на примірнику свідоцтва, повернутого виконавцем, та відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, у книзі обліку спадкових справ.

На всіх заявах зазначається час їх надходження та номер спадкової справи. Заяви та примірники свідоцтва підшиваються в спадкову справу.

ГЛАВА 9. Видача свідоцтва про право на спадщину

§ 1. Загальні положення про спадкування

Згідно зі ст. 1216 ЦК України, **спадкування** — це перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Відповідно до цього визначення, **спадщину** можна визначити як сукупність прав та обов'язків спадкодавця, за винятком тих, які за своєю природою не можуть бути передані іншим особам.

Спадкування має деякі особливості:

1. Спадкоємцям можуть перейти *лише ті права та обов'язки, що належали спадкодавцю на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті* (ст. 1218 ЦК України);

2. Права та обов'язки спадкодавця переходять до правонаступників *у комплексі, з урахуванням як всіх прав, так і всіх обтяжень*. Отже, якщо спадкодавець залишив борги або його майно було заставлене, до його правонаступників переходять обов'язки щодо погашення цих зобов'язань. Так, ст. 1231 ЦК визначає, що спадкоємці можуть успадкувати обов'язок відшкодувати майнову та моральну шкоду, які були завдані спадкодавцем;

3. *Деякі права та обов'язки за своїм характером не можуть увійти до складу спадщини* — це права та обов'язки, що безпосередньо пов'язані з особистістю спадкодавця. Згідно зі ст. 1219 ЦК України, до них, зокрема, належать:

1) особисті немайнові права;

2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами;

3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом;

5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, якщо вони нерозривно пов'язані з його особою й у зв'язку з цим не можуть бути виконані іншою особою.

Слід відзначити, що новий Цивільний кодекс значно розширив перелік майна, яке може бути успадковане. Так, відповідно до ст. 13 Закону України «Про власність», об'єктами права власності громадян, які можна спадкувати, є житлові будинки, квартири, дачі. Садові будинки, предмети домашнього господарства,

продуктивна робоча худоба, предмети особистого користування, земельні ділянки, насадження на земельних ділянках, засоби виробництва, вироблена продукція, транспортні засоби, грошові суми, цінні папери (акції, облігації, сертифікати, депозити, чеки, векселі тощо), а також інше майно споживчого і виробничого призначення.

Крім того, ст. 1225–1230 ЦК визначено особливості спадкування права на земельну ділянку, частки у праві спільної сумісної власності, сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат, права на вклад у банку (фінансовій установі), права на одержання страхових виплат (страхового відшкодування), права на відшкодування збитків, моральної шкоди та сплату неустойки. Згідно з ст. 23 Закону України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р., майно та земельні ділянки фермерського господарства можуть успадковуватись відповідно до закону. Проте якщо успадкування здійснюється двома чи більше особами, земельна ділянка не підлягає поділу, якщо в результаті поділу утвориться хоча б одна земельна ділянка менша за мінімальний розмір, встановлений для певного регіону. Відповідно до п. 2 ст. 25 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 р., право власності членів кооперативу — фізичних осіб на пай є спадковим.

До об'єктів немайнового характеру, що можуть бути успадковані, слід також віднести права у сфері інтелектуальної власності — авторське право, право на наукове відкриття, винахід, корисну модель, промисловий зразок. Об'єктами спадкування є право на одержання винагороди, авторського свідоцтва, патенту тощо.

Спадкодавцем може бути тільки фізична особа.

Коло спадкоємців є значно ширшим. Відповідно до ст. 1222 ЦК України, спадкоємцями можуть бути фізичні особи, що є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Спадкоємцями за заповітом можуть бути юридичні особи та інші учасники цивільних відносин — держава, територіальні громади. Основна особливість полягає в тому, що фізичні особи можуть бути спадкоємцями як за законом, так і за заповітом, тоді коли інші особи можуть набути право на спадкування за заповітом. Окремо слід сказати про відумерлість спадщини: за ст. 1277 ЦК, територіальна громада може набувати право власності на майно, яке визнано судом відумерлим.

Право на спадкування мають особи, визначені у заповіті. У разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття

спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі не охоплення заповітом усієї спадщини, право на спадкування за законом одержують особи за правилами черговості.

Так, у ст. 1258 ЦК зазначається, що спадкоємці за законом одержують право на спадкування почергово. Кожна наступна черга одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття, крім випадків зміни черговості, зазначених у ст. 1259 ЦК України.

Новий Цивільний кодекс України значно розширив коло спадкоємців за законом. Це здійснюється як збільшенням кількості черг спадкоємців, так і збільшенням кількості осіб, які мають право спадкування за правом представлення.

Отже, закон передбачає **п'ять черг спадкоємців** (ст. 1261–1265 ЦК України).

До **першої черги** належать найбільш близькі родичі спадкодавця — діти, у тому числі зачаті за його життя та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки.

Відповідно до ст. 1260 ЦК України, у разі спадкування за законом усиновлений та його нащадки, з одного боку, та усиновлювач і його родичі — з іншого, прирівнюються до родичів за походженням. Тому усиновлений спадкує після усиновлювача і навпаки, на загальних підставах, як спадкоємці першої черги. Усиновлений не спадкує за законом після смерті рідних батьків та інших родичів за висхідною лінією, а батьки усиновленого не спадкують після його смерті.

До **другої черги** відносяться рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку матері, так і з боку батька. Якщо за рішенням суду про усиновлення збережений правовий зв'язок між усиновленим та його рідними братом чи сестрою, то у разі їх смерті він має право на спадкування як спадкоємець другої черги. У разі смерті усиновленого, його баба, дід, брат, сестра, з якими був збережений правовий зв'язок, спадкують на загальних підставах, тобто як спадкоємці другої черги.

У **третьої черги** спадкоємців за законом входять рідні дядьки та тітки спадкодавця.

В **четвертій черзі** право на спадкування мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше ніж п'яти років до часу відкриття спадщини.

У **п'ятій черзі** право на спадкування мають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі

ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення. Ступінь споріднення визначається за числом народжень, що віддаляють родича від спадкодавця, причому народження його самого не зараховується до цього числа.

Також у п'яту чергу право на спадкування за законом отримують утриманці спадкодавця — неповнолітні чи непрацездатні особи, які не були членами його сім'ї, але не менше ніж п'ять років одержували від нього матеріальну допомогу, що була для них єдиним або основним джерелом засобів до існування.

Слід відзначити, що новий Цивільний кодекс відмовляється від імперативності правила черговості, що означає можливість її зміни. По-перше, спадкоємці можуть домовитись про зміну черговості, уклавши відповідний договір після відкриття спадщини. По-друге, зміна черговості може відбутись за рішенням суду у випадку, коли фізична особа, яка є спадкоємцем за законом більш далекої черги, може отримати право на спадкування разом зі спадкоємцями іншої черги. При цьому суд може керуватись такими обставинами, як надання допомоги, матеріального забезпечення тощо цією особою спадкодавцеві, який через похилий вік, хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Існує також поняття спадкування за **правом представлення**. Так, ст. 1266 ЦК України визначає, що внуки, правнуки спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живі на час відкриття спадщини. Прабаба, прадід спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім дітям (бабі, дідові спадкодавця, якби вони були живими). Племінники спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (сестрі, братові спадкодавця), якби вони були живими. Двоюрідні брати та сестри спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (тітці, дядькові спадкодавця), якби вони були живими.

Якщо спадкування за правом представлення здійснюється кількома особами, частка їхнього померлого родича ділиться між ними порівну. При спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмежень ступеня споріднення.

Закон визначає також випадки **усунення спадкоємців від права на спадкування** (ст. 1224 ЦК України), яке стосується осіб, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя. Проте це поло-

ження не застосовується, якщо спадкодавець, знаючи про замах, все ж призначив їх своїм спадкоємцем за заповітом.

Не мають права на спадкування також особи, які умисно перешкоджали спадкодавцеві скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати заповіт і цим сприяли виникненню права спадкування у них самих чи в інших осіб або сприяли збільшенню їхньої частки у спадщині.

Взагалі не мають права на спадкування батьки, які були позбавлені батьківських прав, а також батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), інші особи, які ухилялись від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо це встановлено судом. За рішенням суду особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані. Не мають права спадкування особи, шлюб між якими є недійсним або визнаний таким за рішенням суду, крім випадку, коли другий з подружжя, який його пережив та не знав і не міг знати про перешкоди до реєстрації шлюбу.

Держава та інші особи публічного права, за загальним правилом, не можуть бути спадкоємцями фізичної особи. Тільки у випадку, коли особа не має спадкоємців за заповітом і за законом, або вони усунені від права на спадкування, не прийняли спадщину, відмовились від її прийняття, спадщина може переходити у власність особи публічного права — територіальної громади за місцем відкриття спадщини. Для цього суд визнає спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування, яка подається після спливу одного року після відкриття спадщини (ст. 1277 ЦК України).

Часом відкриття спадщини є, відповідно до ч. 2 ст. 1220 ЦК України, день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. Відповідно до ч. 3 ст. 1220 ЦК України, якщо протягом однієї доби померли особи, які могли б спадкувати одна після одної, спадщина відкривається одночасно й окремо щодо кожної з них, причому конкретна година смерті кожної не має значення. Так, якщо подружжя загинуло внаслідок автомобільної аварії протягом однієї доби, але не одночасно, спадщина відкривається щодо обох разом. Таким чином, той з подружжя, який помер першим, не стає спадкодавцем другого і навпаки. У разі смерті цих осіб одна після одної протягом різних діб, навіть з невеликим розривом у часі, спадщина відкривається на загальних підставах. Особа, яка померла останньою, вважається померлою після

відкриття спадщини, і якщо вона не встигла її прийняти, право на прийняття її частки у спадщині переходить до спадкоємців за правилами спадкової трансмісії (ст. 1276 ЦК України).

Якщо кілька осіб, які могли б спадкувати одна після одної, померли під час спільної для них небезпеки (стихійного лиха, аварії, катастрофи тощо), припускається, що вони померли одночасно. У цьому випадку спадщина відкривається одночасно й окремо щодо кожної з цих осіб (ч. 4 ст. 1220 ЦК України). В цьому випадку час настання смерті осіб припускається, тому ця норма застосовується, коли конкретний час смерті осіб визначити неможливо. Якщо відомо, що одна з них пережила іншу і померла пізніше (в іншу добу), спадкування здійснюється за правилами спадкової трансмісії.

Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо воно невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна — місцезнаходження основної частини рухомого майна (ст. 1221 ЦК). Місцем проживання фізичної особи віком до 14 років визнається місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я. Місцем проживання недієздатної особи є місце проживання її опікуна або місцезнаходження відповідної організації, яка виконує щодо неї функції опікуна. Місцем відкриття спадщини для військовослужбовців строкової служби, осіб, які померли в місцях позбавлення волі, чи для осіб, які навчаються в іншому місці, буде місце їхнього постійного проживання до призову, винесення вироку чи вступу до навчального закладу. Щодо громадян України, які постійно проживали за кордоном, місцем відкриття спадщини буде країна, в якій вони постійно проживали. В цьому випадку свідоцтво про право на спадщину може видаватись посадовою особою консульської установи, якщо інше не передбачено законодавством країни, в якій постійно проживав померлий громадянин.

Згідно зі ст. 1268 ЦК, спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. При цьому не допускається прийняття спадщини за умови чи із застереженням. За загальним правилом, для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців з часу її відкриття.

Спадкоємець за заповітом чи за законом також може відмовитись від прийняття спадщини. Заява про відмову подається до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини.

Ст. 1278 ЦК України встановлює, що частки кожного спадкоємця у спадщині є рівними, якщо спадкодавець у заповіті сам не розподілив спадщину між ними.

§ 2. Порядок видачі свідоцтва про право на спадщину

Право на спадщину має бути оформлене у відповідному порядку, встановленому законодавством, який залежить від характеру спадкового майна. Якщо майно складають предмети звичайної домашньої обстановки та вжитку, спадкоємці можуть вчинити фактичні дії щодо його прийняття — наприклад, продовжувати користуватись цими речами.

Згідно з ЦК України, обов'язок спадкоємця звернутись за свідоцтвом про право на спадщину виникає при прийнятті ним спадщини, у складі якої є нерухоме майно. Право власності на нерухоме майно виникає у спадкоємця з моменту державної реєстрації цього майна (ст. 1299 ЦК України), яка здійснюється на основі такого свідоцтва.

Таким чином, можна зробити висновок, що в усіх інших випадках отримання свідоцтва є правом, а не обов'язком спадкодавця. Проте якщо до складу спадщини входить майно, яке підлягає реєстрації або знаходиться у інших осіб, спадкоємець, який прийняв спадщину, повинен звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину, оскільки воно підтверджує право спадкоємця на ці речі. На майно, яке не підлягає державній реєстрації, незважаючи на його вартість, нотаріальне оформлення права не вимагається, але може бути здійснено за бажанням спадкоємця.

Видача свідоцтва про право на спадщину відбувається за виключним правилом предметної і територіальної компетенції, тобто свідоцтво видається лише в державній нотаріальній конторі і лише за місцем відкриття спадщини (п. 205 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Нотаріус при видачі свідоцтва про право на спадщину за законом перевіряє:

- факт смерті спадкодавця;
- час і місце відкриття спадщини;
- наявність підстав для закликання до спадкоємства за законом осіб, які подали заяву про видачу свідоцтва;
- склад спадкового майна, на яке видається свідоцтво про право на спадщину.

На підтвердження цих обставин від спадкоємців обов'язково вимагаються відповідні документи.

Так, *факт смерті і час відкриття спадщини підтверджуються* свідоцтвом органу реєстрації актів цивільного стану про смерть спадкодавця.

Доказом родинних та інших відносин спадкоємців зі спадкодавцем є: свідоцтва органів реєстрації актів цивільного стану; копії актових записів; записи в паспортах про другого з подружжя; копії рішень суду, що набрали законні сили, про встановлення факту родинних та інших відносин.

Факт перебування на утриманні підтверджується рішенням суду, що набрало законної сили, про встановлення факту перебування непрацездатної чи неповнолітньої особи на утриманні.

Непрацездатність утриманця, пов'язана з віком, перевіряється за паспортом, свідоцтвом органу цивільного стану про народження; непрацездатність, пов'язана зі станом здоров'я, — за пенсійною книжкою або довідкою, виданою відповідним органом медико-соціальної експертизи.

Якщо один або кілька спадкоємців за законом позбавлені можливості подати документи, що підтверджують наявність підстав для закликання їх до спадкоємства за законом, вони можуть бути за письмовою згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину і подали докази родинних, шлюбних чи інших відносин зі спадкодавцем, включені до свідоцтва про право на спадщину. Така згода спадкоємців оформляється у вигляді письмової заяви, підпис спадкоємців на якій має бути засвідчений.

Місце відкриття спадщини підтверджується: свідоцтвом органу реєстрації актів цивільного стану про смерть спадкодавця, якщо останнє постійне місце проживання і місце його смерті збігаються; довідкою житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу про його постійне місце проживання; записом у будинковій книзі про постійне проживання спадкодавця, а якщо місце проживання померлого невідоме — документом (витягом з Реєстру прав власності та ін.) про місцезнаходження нерухомого спадкового майна або його частини. Якщо об'єктів нерухомого майна декілька й їх місцезнаходження різне, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження одного із об'єктів цього майна за вибором спадкоємців. За відсутності нерухомого майна місцем відкриття спадщини є місцезнаходження основної частини рухомого майна, що може бути підтверджено відповідним свідоцтвом про державну

реєстрацію транспортного засобу, витягом з реєстру прав власності на цінні папери тощо.

У разі відсутності у спадкоємців зазначених документів нотаріус вимагає копію рішення суду, що набрало законної сили, про становлення місця відкриття спадщини.

Видача свідоцтва провадиться у строки, встановлені ст. 1298 Цивільного кодексу України, за загальним правилом, свідоцтво видається спадкоємцям після закінчення шести місяців з часу відкриття спадщини, а у випадках, передбачених ч. 2 ст. 1270, ст. 1276 Цивільного кодексу України, — не раніше зазначених у цих статтях строків. Строк у шість місяців передбачений для перевірки всіх обставин щодо права спадкування, повідомлення усіх спадкоємців за законом і за заповітом, визначення складу спадщини, поділу майна на частки тощо. Перед видачею свідоцтва нотаріус повинен перевірити час відкриття спадщини, оскільки свідоцтво не може бути видане раніше встановленого законом строку.

При переході майна за правом спадкоємства за заповітом до інших учасників цивільних відносин свідоцтво про право на спадщину видається цим особам. Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, жодними строками не обмежена.

За наявності виконавця заповіту нотаріус перевіряє обсяг здійснених ним повноважень. Видача свідоцтва про право на спадщину за заповітом здійснюється після припинення нотаріусом повноважень виконавця заповіту.

Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям, що прийняли спадщину, тобто тим, які постійно проживали разом зі спадкодавцем чи подали заяву нотаріусу про прийняття спадщини. Доказом постійного проживання разом зі спадкодавцем можуть бути: довідка житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу, відповідного органу місцевого самоврядування про те, що спадкоємець безпосередньо перед смертю спадкодавця проживав разом зі спадкодавцем; копія рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення факту своєчасного прийняття спадщини; реєстраційний запис у паспорті спадкоємця або будинковій книзі, який свідчить про те, що спадкоємець постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, та інші документи, що підтверджують факт постійного проживання разом зі спадкодавцем.

Спадкоємці, які пропустили строк для прийняття спадщини, можуть за згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщи-

ну, подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини за місцем відкриття спадщини. Такі заяви спадкоємців мають бути викладені у письмовій формі і подані нотаріусу до видачі свідоцтва про право на спадщину. Справжність підписів спадкоємців на заяві має бути засвідчена.

Спадкоємець, якому за рішенням суду встановлено додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини, повинен у межах встановленого судом строку прийняти спадщину шляхом подання нотаріусу за місцем відкриття спадщини відповідної заяви.

Нотаріус також перевіряє правильність **визначення кола спадкоємців, які мають право на спадщину, та наявності їхньої згоди на прийняття спадщини.**

Згідно із п. 207 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, згода на прийняття спадщини або відмова від прийняття мають бути оформлені у вигляді письмової заяви, яка подається спадкоємцем особисто до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини. Справжність підпису на таких заявах має бути нотаріально засвідченою. Якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не засвідчена, надійшла поштою, вона приймається нотаріусом, заводиться спадкова справа, а спадкоємцю пропонується надіслати заяву, оформлену належним чином, або прибути особисто до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини.

Не допускається прийняття заяв про прийняття спадщини, про відмову від неї або заяв про їх відкликання, складених від імені спадкоємців їхніми представниками, що діють на підставі довіреностей.

Неповнолітня особа має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, за відсутності заяви від їхнього імені про відмову від спадщини.

Особа, яка подала заяву про прийняття спадщини або про відмову від неї, може відкликати її протягом строку, встановленого для прийняття спадщини.

Слід також зазначити, що, згідно з положеннями п. 208 Інструкції, **прийняття і відмова від спадщини можуть мати місце лише щодо всього спадкового майна.** Спадкоємець не вправі прийняти одну частину спадщини, а від іншої частини відмовитись. Спадкоємець, який прийняв частину спадщини, вважається

ся таким, що прийняв усю спадщину. Відмова ж спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом.

Спадкоємець має право відмовитися від частки у спадщині іншого спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь.

При підготовці до видачі свідоцтва про право на спадщину за законом або заповітом нотаріус за даними Спадкового реєстру перевіряє наявність спадкової справи, спадкового договору, заповіту.

У разі наявності спадкового договору нотаріус вимагає подання йому примірника цього договору, якщо з витягу з Єдиного реєстру не буде вбачатися предмет спадкового договору.

Свідоцтво про право на спадщину видається за заявою спадкоємців, які прийняли спадщину в порядку, встановленому цивільним законодавством, кожному з них окремо із визначенням прізвища, імені, по батькові та часток у спадщині інших спадкоємців. При цьому в кожному свідоцтві може зазначатися все спадкове майно, крім нерухомого.

Спадкоємець, який прийняв спадщину, в складі якої є нерухоме майно, зобов'язаний звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухомість (ст. 1297 ЦК України).

Якщо спадщину на нерухоме майно прийняло кілька спадкоємців, свідоцтво про право на спадщину видається на ім'я кожного з них, із зазначенням імені та частки у спадщині інших спадкоємців.

Якщо свідоцтво про право на спадщину видається нотаріусом не усім спадкоємцям і не на все спадкове майно, у тексті його зазначається, яка частка спадщини залишається відкритою.

Свідоцтво про право на спадщину після смерті реабілітованого може бути видане нотаріусом на підставі відповідного рішення Комісії з питань поновлення прав реабілітованих, яке має містити відомості про склад спадкового майна. За наявності такого рішення документи, які б стверджували належність успадкованого майна померлому, не вимагаються.

Часом відкриття спадщини після смерті реабілітованих у встановленому порядку громадян є день прийняття рішення відповідною Комісією з питань поновлення прав реабілітованих про повернення спадкоємцям першої черги майна реабілітованого (відшкодування його вартості).

Коло спадкоємців першої черги визначається на день винесення цього рішення. Факт смерті спадкодавця — громадянина, ре-

абілітованого у встановленому порядку, а також належність до кола спадкоємців першої черги щодо майна реабілітованого (відшкодування його вартості) — визначається на підставі відповідного рішення Комісії з питань поновлення прав реабілітованих, яке повинно містити перелік документів, що стверджують відповідні факти¹.

Нотаріус при видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом шляхом витребування відповідних доказів перевіряє: факт смерті спадкодавця, наявність заповіту, наявність та чинність спадкового договору, час і місце відкриття спадщини, склад спадкового майна, на яке видається свідоцтво; перевіряє коло осіб, які мають право на обов'язкову частку в спадщині. Перевірка наявності заповіту (секретного заповіту), спадкового договору здійснюється за допомогою Спадкового реєстру у порядку, передбаченому Положенням про Єдиний реєстр заповітів, спадкових договорів та спадкових справ.

Якщо спадкоємець за заповітом бажає, щоб у свідоцтві про право на спадщину були зазначені родинні чи інші відносини із спадкодавцем, нотаріус вимагає подання документів, які б стверджували про ці відносини.

При видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом (секретним заповітом) оригінал чи дублікат заповіту (свідоцтва про оголошення секретного заповіту), поданий спадкоємцем, залишається у справах нотаріуса.

За бажанням спадкоємця до свідоцтва про право на спадщину за заповітом може бути додана нотаріально засвідчена копія (фотокопія) заповіту (копія (фотокопія) свідоцтва про оголошення секретного заповіту) або його дубліката.

Видача свідоцтва про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації, провадиться нотаріусом після подання правостановлювальних документів про належність цього майна спадкодавцеві та перевірки відсутності заборони або арешту цього майна, у тому числі наявності чи відсутності податкової застави та інших застав за даними відповідних реєстрів.

У разі наявності заборони нотаріус повідомляє кредитора (відповідний орган державної податкової адміністрації) про те, що спадкоємцям боржника видано свідоцтво про право на спадщину.

¹ Див.: Закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. № 22. — Т. 262; 1992. — № 32. — Ст. 456; Постанову Верховної Ради України від 24.12.1993 «Про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 15. — Ст. 88.

Якщо на згадане вище майно накладено арешт судовими чи слідчими органами, видача свідоцтва про право на спадщину затримується до зняття арешту.

Якщо до складу спадкового майна входить нерухоме майно, що підлягає реєстрації (за винятком земельної ділянки), нотаріус вимагає, крім правостановлювального документа, витяг з Реєстру прав власності, а в місцевостях, де інвентаризація не проводилась, — і довідку відповідного органу місцевого самоврядування.

У тому випадку, коли правостановлювальний документ на майно, що підлягає реєстрації, повертається спадкоємцеві (свідоцтво про реєстрацію чи технічний паспорт на автотранспортний засіб, іншу самохідну машину або механізм, судновий білет чи свідоцтво, договір комерційної концесії тощо), нотаріус перевіряє документ, про що робить відмітку на заяві про видачу свідоцтва про право на спадщину або на примірнику цього свідоцтва, який залишається у правах нотаріуса. Допускається приєднання до матеріалів спадкової справи, засвідчених в установленому порядку, фотокопій правостановлювальних документів на майно, які повертаються спадкоємцям.

Свідоцтво про право на спадщину, на земельну частку (пай) після смерті фізичних осіб, евакуйованих із зони відчуження, відселених із зони безумовного (обов'язкового) або зони гарантованого добровільного відселення, а також фізичних осіб, що самостійно переселилися з територій, які зазнали радіоактивного забруднення, і які на момент евакуації, відселення або самостійного переселення були членами колективних або інших сільськогосподарських підприємств, а також пенсіонерів з їх числа, які проживали у сільській місцевості, може бути видане нотаріусом на підставі трудової книжки члена колективного або іншого сільськогосподарського підприємства чи нотаріально засвідченого витягу з неї² за наявності в ній відповідного запису.

Доказом факту евакуації фізичних осіб із зони відчуження, відселення або їх самостійного переселення та членства в колективному або іншому сільськогосподарському підприємстві, яке розташовувалося на території, що зазнала радіоактивного забруднення, є довідки, видані обласними державними адміністраціями за місцем евакуації, відселення чи самостійного переселення, або рішення суду, яке набрало законної сили, про їх:

² Див. Закон України від 05.06.2003 № 899-IV «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)».

— евакуацію, відселення чи самостійне переселення з території, що зазнали радіоактивного забруднення;

— членство в колективному або іншому сільськогосподарському підприємстві, яке розташовувалося на території, що зазнала радіоактивного забруднення³.

Спадкування майна фермерського господарства здійснюється з урахуванням вимог Закону України «Про фермерське господарство».

У разі успадкування спадкоємцями прав та обов'язків набувача майна за договором довічного утримання (догляду) у тексті свідоцтва зазначається, що воно є невід'ємною частиною договору довічного утримання (догляду) і підлягає державній реєстрації у встановленому законодавством порядку.

Свідоцтво про право на спадщину на грошовий вклад, щодо якого вкладник зробив розпорядження банку (фінансовій установі), а також на грошовий вклад, щодо якого відсутнє заповідальне розпорядження, після смерті вкладника видається нотаріусом спадкоємцям на загальних підставах.

Свідоцтво про право на спадщину на страхову виплату (страхове відшкодування), щодо якого страхувальник не зробив спеціальної вказівки страховій установі, після смерті страхувальника видається спадкоємцям на загальних підставах.

Якщо страхувальник у договорі особистого страхування призначив особу, до якої має перейти право на одержання страхової виплати у разі його смерті, свідоцтво про право на спадщину нотаріусом не видається.

Нотаріус на прохання спадкоємців померлого вправі робити запит до банків (фінансових установ), страхових установ про наявність на ім'я померлого вкладів, страхових виплат. Відповідно до статті 46 Закону України «Про нотаріат» банки (фінансові установи), страхові установи повинні подати відомості в строк, вказаний нотаріусом.

Нотаріус роз'яснює спадкоємцям, що свідоцтво про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації, має бути зареєстроване у відповідному органі.

Нотаріус може видати свідоцтво про право на спадщину за законом чи за заповітом після смерті одного з учасників спільної сумісної власності лише після виділення (визначення) частки померлого у спільному майні.

³ Див. Постанову Кабінету Міністрів України від 13.12.2001 № 1651 «Деякі питання реалізації громадянами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, права на отримання земельної частки (паю)».

Якщо у спільному майні подружжя правостановлювальний документ на таке майно оформлений на того із подружжя, що є живим, нотаріус вимагає його (її) письмової згоди на виділ на ім'я померлого його частки в спільному майні.

Нотаріус повідомляє (надсилає копію свідоцтва про право на спадщину) про видачу свідоцтва про право на спадщину на ім'я малолітньої, неповнолітньої дитини або недієздатного спадкоємця чи спадкоємця, цивільна дієздатність якого обмежена, орган опіки і піклування за місцем проживання спадкоємця для охорони його майнових інтересів.

Про видачу свідоцтва про право на спадщину другому з подружжя на майно, що є предметом спадкового договору, нотаріус повідомляє набувача цього майна.

Спадкоємцям, які одержали свідоцтво про право на спадщину певної частини спадкового майна, у подальшому видаються наступні свідоцтва про право на спадщину інших частин спадкового майна, яке не перераховане в раніше виданому свідоцтві.

Якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці, а письмовою згодою між спадкоємцями спадщина підлягає перерозподілу, у цьому випадку нотаріус після повернення попередніх свідоцтв видає нові свідоцтва про право на спадщину.

Нові свідоцтва про право на спадщину видаються нотаріусом також за рішенням суду про внесення змін до раніше виданих свідоцтв про право на спадщину або на підставі письмової згоди всіх спадкоємців про внесення змін до раніше виданих свідоцтв.

Зміна розміру частки у спадщині проводиться за згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, до видачі свідоцтв про право на спадщину. У разі недосягнення згоди зміна розміру часток здійснюється у судовому порядку.

Зміна розміру часток у складі спадкового нерухомого майна або транспортних засобів оформляється нотаріально посвідченим договором спадкоємців.

Зміна черговості одержання спадкоємцями за законом права на спадкування провадиться після відкриття спадщини до видачі свідоцтв про право на спадщину.

Зміна черговості оформляється договором між заінтересованими спадкоємцями. Згода на укладання цього договору від спадкоємців, які не беруть участь у ньому, не вимагається.

Цей договір не може порушувати прав спадкоємця, який не бере у ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку в спадщині.

Поділ спадкового майна провадиться за згодою спадкоємців, які прийняли спадщину. У разі недосягнення згоди поділ провадиться у судовому порядку відповідно до часток, належних кожному із спадкоємців за законом або за заповітом.

Поділ спадкового майна оформляється договором спадкоємців, а за відсутності згоди — судовим рішенням.

У договорі про поділ спадкового майна визначаються реальні частки спадкоємців у спадковому майні. При цьому допускається грошова компенсація, якщо вартість майна різна.

Відомості про видачу свідоцтва про право на спадщину підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі заповітів, спадкових договорів та спадкових справ у порядку, передбаченому положенням про Спадковий реєстр.

Нотаріусом ведеться книга обліку спадкових справ та алфавітна книга спадкових справ.

У книзі обліку спадкових справ реєструються: заяви про прийняття спадщини; заява про відкликання заяви про прийняття спадщини; заява про видачу свідоцтва про право на спадщину, про відмову від спадщини; заяви про відкликання заяви про відмову від спадщини; заява спадкоємця на одержання частини вкладу спадкодавця банку (фінансовій установі); претензії кредиторів, а також заяви про вжиття заходів до охорони спадкового майна, за якими були вжиті ці заходи; заяви про відкриття спадщини та укладання договору на управління спадщиною; заява про видачу свідоцтва виконавцю заповіту; заява виконавця заповіту про відмову від здійснення своїх повноважень; заява відказоодержувача про відмову від заповідального відказування тощо. На підставі однієї із перерахованих заяв, зареєстрованої першою, заводиться спадкова справа на ім'я померлого.

Нотаріус за даними Спадкового реєстру перевіряє наявність заведеної спадкової справи. У разі підтвердження цього акту нотаріус відмовляє у прийнятті заяви (іншого документа), рекомендує заявнику подати її за місцезнаходженням цієї справи, в разі потреби — вимагає цю справу для подальшого провадження.

Усі наступні заяви (додаткові, від інших спадкоємців і кредиторів) також реєструються в книзі обліку спадкових справ під самостійними номерами та в хронологічному порядку.

На всіх заявах зазначаються час їх надходження та номер спадкової справи.

У спадкову справу підшиваються документи, які були витребувані від спадкоємців, юридичних осіб, подані іншими, крім спадкоємців, фізичними особами, а також примірник договору на управління спадщиною, договору про зміну черговості одержання права на спадкування, примірник договору про зміну розміру частки спадщині, свідоцтва виконавця заповіту, свідоцтва про право на спадщину тощо.

Відомості про спадкові справи підлягають обов'язковій реєстрації в Спадковому реєстрі в порядку, передбаченому положенням про Спадковий реєстр.

ГЛАВА 10. Охоронні нотаріальні дії

§ 1. Встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також фізичної особи, місце перебування якої невідоме

Розділ 19 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України регулює порядок становлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також фізичної особи, місце перебування якої невідоме.

Слід відзначити, що під терміном «безвісна відсутність» розуміють відсутність особи протягом 1 року в місці її постійного проживання, без відомостей про її місце перебування.

Нотаріус на підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою за останнім місцем проживання такої особи здійснює опис належного їй майна, призначає опікуна майна та передає йому майно на зберігання. На підтвердження цього факту опікуну нотаріусом видається свідоцтво.

Опікун над майном приймає виконання цивільних обов'язків на її користь, погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах та здійснює інші дії, передбачені цивільним законодавством.

Опіка над майном триває до скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою.

У разі оголошення фізичної особи померлою нотаріус припиняє опіку над майном та вживає заходів до охорони спадкового майна.

До винесення судом рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус на підставі заяви заінтересованої особи або органу опіки та піклування за останнім відомим місцем проживання такої особи може здійснити опис належного їй майна, призначити опікуна майна та передати йому майно на зберігання.

Опіку над майном нотаріус припиняє на підставі заяви, поданої фізичною особою, місце перебування якої було невідоме, або до скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою

Складання опису майна, призначення опікунів над цим майном, виключення майна з опису здійснюється за правилами, встановленими для вжиття заходів до охорони спадкового майна.

§ 2. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна та їх процесуальний порядок

Однією з найбільш трудомістких та складних нотаріальних дій є забезпечення нотаріусом охорони спадкового майна.

Охорона спадкового майна полягає у вжитті нотаріусом певних заходів для запобігання псуванню чи знищенню цього майна. В п. 1 ст. 1283 Цивільного кодексу України зазначається, що охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями.

Слід відзначити, такі заходи вживаються через те, що між днем смерті спадкодавця і днем, коли будуть виконані всі необхідні вимоги для прийняття спадкового майна, проходить певний проміжок часу. Цей час використовується на встановлення всіх спадкоємців, визначення черговості спадкування, знаходження всього майна, що є у власності спадкодавця тощо. Якщо майно спадкодавця знаходиться в невизначеному положенні, може виникнути загроза його псування, розкрадання або знищення. Саме тому на державні нотаріальні контори, посадових осіб виконкомів місцевих рад, а також посадових осіб консульських установ покладено *вжиття заходів до охорони спадкового майна*. Приватний нотаріус не має права вчиняти таку нотаріальну дію, що пов'язано з тим, що ця нотаріальна дія є дуже складною і носить комплексний характер, оскільки на її вчинення потрібні повноваження, якими володіють лише державні нотаріуси і визначені законом посадові особи.

Доцільно розділити нотаріальне провадження щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна на 3 етапи, а саме:

Підготовчий етап. Нотаріус за місцем відкриття спадщини за заявою спадкоємців або виконавця заповіту або за своєю власною ініціативою вживає заходів до охорони спадкового майна, коли це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів або територіальних громад. Ці заходи вживаються ним **безпосередньо або шляхом надання доручення іншому державному нотаріусу чи посадовим особам органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням майна.**

За повідомленням спадкоємців, виконавців заповіту або з власної ініціативи заходи щодо охорони спадкового майна можуть вживатися нотаріусами за місцезнаходженням цього майна з повідомленням про вжиті заходи нотаріуса за місцем відкриття спадщини.

При цьому місцем відкриття спадщини визнається останнє постійне місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме, — місцезнаходження майна або його основної частини. Після смерті військовослужбовців строкової служби, а також осіб, які навчалися в навчальних закладах, що знаходяться поза постійним місцем їх проживання, місцем відкриття спадщини визнається те місце, де вони постійно проживали до призову на строкову військову службу або до вступу до відповідного учбового закладу.

У випадках якщо останнім місцем проживання спадкодавця є територія іншої держави, нотаріусом устанавлюється наявність між країною та такою державою відповідного договору про правову допомогу. При наявності такого договору застосовується загальне правило спадкоємства майна відповідно до законодавства держави, на території якої спадкодавець мав останнє постійне місце проживання. Винятком з цього правила є спадкоємство нерухомого майна, за наявності якого право на спадщину на таке майно оформлюється відповідно до законодавства тієї держави, на території якої воно знаходиться¹.

Доручення нотаріусів або посадових осіб органів місцевого самоврядування та повідомлення спадкоємців, виконавців заповіту про наявність майна, яке залишилось після померлих, реєструється в книзі обліку заяв про вжиття заходів до охорони спадкового майна та встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або над майном фізичної особи, місце перебування якої невідоме.

Заходи до охорони спадкового майна нотаріус вживає не пізніше наступного дня з дати надходження доручення або заяви про наявність спадкового майна, яке потребує охорони.

Перед ужиттям заходів до охорони спадкового майна нотаріус перевіряє наявність спадкової справи за даними Спадкового реєстру.

Нотаріус, який одержав від спадкоємців повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язаний *повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме*. Нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення про це у пресі.

У разі призначення спадкодавцем виконавця заповіту заходи щодо повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини вживаються виконавцем заповіту.

¹ Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 р., ратифікована ВР України 10.11.1994 р.

Згідно з п. 189 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, нотаріус за місцем відкриття спадщини в строк, встановлений статтею 1281 Цивільного кодексу України, *приймає претензії від кредиторів спадкодавця*. Претензії мають бути заявлені у письмовій формі і прийняті незалежно від строку настання права вимоги. Про претензію, що надійшла, нотаріус доводить до відома спадкоємців, які прийняли спадщину, або виконавця заповіту.

Існують певні особливості щодо вчинення цієї нотаріальної дії консульськими установами України. Так, уповноважена посадова особа консульства негайно передає до Міністерства закордонних справ України всі відомі йому дані про спадщину і можливих спадкоємців, якщо їй стане відомо про спадщину, котра відкрилася на користь громадян України, які проживають в Україні (ст. 51 Консульського статуту). Консул вживає заходів щодо охорони майна, що залишилося після смерті громадянина України. Якщо ж залишене майно повністю або частково складається з предметів, що можуть зіпсуватися, а також за надмірної дорожнечі зберігання такого майна консул має право продати майно і надіслати вилучені гроші за належністю (ст. 36 Статуту). Також консул має право приймати спадкове майно для передачі спадкоємцям, які знаходяться в Україні (ст. 37 Статуту).

Другий етап — опис спадкового майна, призначення його охоронця та передання майна йому на зберігання.

Опис спадкового майна провадиться нотаріусом за участю заінтересованих осіб, якщо вони того бажають, не менше ніж двох свідків, а також обов'язково — виконавця заповіту.

В акті опису мають бути зазначені:

- дата надходження доручення або заяви (повідомлення) про вжиття заходів до охорони спадкового майна;
- дата проведення опису;
- ПІБ і адреси осіб, які беруть участь в описі;
- ПІБ спадкодавця;
- час його смерті та місцезнаходження майна, що описується;
- чи було опечатане приміщення до прибуття нотаріуса і ким (ПІБ, посада);
- чи не була порушена пломба або печатка;
- докладна характеристика (назва, розмір, номер, рік випуску, колір, сорт та ін.) і оцінка кожного з перерахованих у ньому предметів та відсоток їх зносу.

До акта опису включається все майно, яке є в будинку (квартирі) померлого. Заяви сусідів та інших осіб про належність їм

окремих речей заносяться до акта опису, а заінтересованим особам роз'яснюється порядок звернення до суду з позовом про виключення цього майна з акта опису.

Оцінка описаних предметів (з урахуванням їх зносу) провадиться нотаріусом та особами, які брали участь в описі спадкового майна, а житлових будинків — виходячи з відновної чи страхової (у місцевостях, де інвентаризація не проведена) оцінки. У разі незгоди з оцінкою спадкоємці вправі запросити спеціаліста-експерта або оцінювача. Оплата праці спеціалістів (експертів, оцінювачів) здійснюється спадкоємцями.

На кожній сторінці акта опису підводиться підсумок кількості речей (предметів) та їх вартості, а після закінчення опису — загальний підсумок кількості речей (предметів) і їх вартості.

Якщо проведення опису переривається або продовжується кілька днів, приміщення кожний раз опечатується нотаріусом. В акті опису робиться запис про причини і час припинення опису і його відновлення, а також про стан пломб і печаток при наступному розпечатуванні приміщення.

У кінці акта опису зазначається ПІБ, рік народження охоронця, якому передано на зберігання майно, найменування документа, який посвідчує його особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала документ, місце проживання цієї особи.

Охоронцем спадкового майна може бути призначено осіб з числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місцеперебування яких невідоме, або інших осіб, визначених спадкоємцями. За наявності виконавця заповіту він призначається охоронцем усього спадкового майна як заповіданого, так і не заповіданого. За бажанням спадкоємців за законом, у разі наявності виконавця заповіту, нотаріус може призначити охоронцем майна, що спадкується за законом, із числа інших осіб.

Акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках. Усі примірники підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно. Один примірник акта опису видається охоронцю спадкового майна.

Відповідно до п. 191 Інструкції, у випадку якщо вжити заходів щодо охорони спадкового майна неможливо (спадкоємці або інші особи, які проживали зі спадкодавцем, заперечують проти опису, не пред'являють майна для опису, майно вивезене тощо), нотаріус складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб, а в необхідних випадках — фінансовий орган або прокурора.

Для певних видів спадкового майна існують свої особливості.

Так, якщо під час опису спадкового майна виявляться *речі, які у зв'язку зі зносом не мають ніякої цінності*, нотаріус за згодою спадкоємців або фінансового органу, якщо опис провадиться без участі спадкоємців, не включає до акта опису такі речі, а за окремим описом передає їх для знищення або на заготівельну базу утильсировини.

Якщо серед спадкового майна виявляться *продукти харчування*, нотаріус передає їх спадкоємцям. Якщо опис провадиться без участі спадкоємців, продукти довгострокового терміну зберігання передаються відповідним організаціям для реалізації. Передавання провадиться за окремим актом, який підписує, крім нотаріуса та свідків, спадкоємець або представник організації, яким передані продукти.

Грошові суми та цінні папери, які залишилися після померлого, на прохання спадкоємців чи інших заінтересованих осіб за окремим описом здаються не пізніше наступного після проведення опису дня в депозит нотаріусу, де перебувають до видачі спадкоємцям або передавання відповідному фінансовому органу в разі визнання спадщини відумерлою та переходу майна у власність територіальної громади.

Срібло і монетарні метали (золото та метали іридієво-платинової групи) у будь-якому вигляді та стані, *іноземна валюта і виражені в іноземній валюті або монетарних металах платіжні документи та інші цінні папери* (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати та ін.), *вироби із срібла монетарних металів, дорогоцінного каміння, а також дорогоцінне каміння і перли* на прохання спадкоємців чи інших заінтересованих осіб здаються на зберігання до відповідної банківської установи не пізніше наступного після проведення опису дня.

Зберігання спадкового майна у депозиті нотаріуса чи у банку здійснюється за рахунок спадкоємців або інших заінтересованих осіб.

Зазначені цінності, прийняті на зберігання нотаріусом зазначеними вище способами, реєструються в книзі обліку цінностей.

Якщо в складі описаного майна виявляться *цінні рукописи, літературні праці, листи, що мають історичне або наукове значення*, ці документи за окремим описом здаються на відповідальне зберігання спадкоємцям чи іншим особам або відповідним установам (інституту, музею тощо). За неможливості передати пе-

рераховане вище на відповідальне зберігання нотаріус опечатує документи або сховище з документами.

Виявлені у складі майна померлого *вибухові речовини і засоби вибуху, боєприпаси, зброя, спеціальні засоби самооборони*, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівливої дії (газові пістолети, револьвери і патрони до них) передаються органу внутрішніх справ за окремим описом.

При виявленні у складі спадкового майна *об'єктів, які перебувають на державному обліку як пам'ятки історії і культури*, нотаріус повідомляє про це відповідні органи охорони пам'яток історії та культури².

Згідно з п. 194 Інструкції, у разі виключення спадкового майна з акта опису на останньому робиться спеціальний напис, у якому за підписом нотаріуса, а також інших осіб, що підписали акт опису, вказується перелік вилучених предметів. Цей напис скріплюється печаткою нотаріуса.

Якщо у складі спадщини є *майно, що потребує утримання, огляду, учинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані*, нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, — відповідний орган місцевого самоврядування, у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту, на підставі заяви заінтересованої особи (наприклад, представника територіальної громади), після пред'явлення свідцтва про смерть спадкодавця, складає договір на управління спадщиною.

Договір на управління спадщиною укладається за місцем відкриття спадщини з дотриманням вимог частини другої статті 212 Цивільного кодексу України, в якій зазначено, що особи, які вчиняють правочин, мають право обумовити припинення прав та обов'язків обставиною, щодо якої невідомо, настане вона чи ні (скасувальна обставина). Це означає, що повноваження особи на управління спадщиною припиняються з надходженням до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяви спадкоємців про прийняття спадщини, про відмову від спадщини на користь інших спадкоємців, про вжиття заходів до охорони спадкового майна тощо.

Згідно з пп. 2 і 3 ст. 1285 ЦК України, особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій,

² Див.: Постанову Верховної Ради України від 17.06.1992 «Про право власності на окремі види майна» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 35. Ст. 517; Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівливої дії, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.1993 № 706 // ЗП. — 1994. — № 1. — Ст. 17.

спрямованих на збереження спадщини до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини. Ця особа також має право на плату за виконання своїх повноважень.

Договір на управління спадщиною не реєструється в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, а заноситься до книги обліку таких договорів.

На підставі заяви заінтересованої особи про відкриття спадщини та договору на управління спадщиною нотаріус заводить **спадкову справу**.

Нотаріус попереджає охоронця та інших осіб, яким передано на зберігання спадкове майно, **про кримінальну відповідальність** у разі розтрати або його приховування, а також про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду.

Третій етап — припинення охорони спадкового майна, що триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято — до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини. Для прийняття спадщини встановлено строк у шість місяців з часу відкриття спадщини.

Охорона спадкового майна може тривати після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріуса надійде заява про згоду на прийняття спадщини від осіб, для яких право спадкування виникає у разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями (ч. 3 ст. 1270 ЦК), і якщо до спливу встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини залишилось менше трьох місяців.

У цьому разі охорона спадкового майна продовжується до прийняття спадщини всіма спадкоємцями, а якщо вона ними не прийнята — до спливу трьох місяців з дня надходження від будь-кого з цих осіб заяви про згоду прийняти спадщину, якщо частина шестимісячного строку, що залишилась для прийняття спадщини, менше трьох місяців.

Заходи охорони спадкового майна припиняє нотаріус або посадова особа органу місцевого самоврядування, які їх вживали. Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів до охорони спадкового майна різні, про припинення охорони спадкового майна попередньо повідомляється нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців та виконавця заповіту.

З припиненням заходів до охорони спадкового майна повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена в заповіті.

У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття укладений договір діє до ухвалення судом рішення про визнання спадщини **відумерлою**.

Окремо слід виділити випадки, в яких нотаріус до закінчення строку прийняття спадщини може видати спадкоємцеві певні суми зі спадкового майна.

Так, нотаріус може видати спадкоємцеві за його заявою дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі) на покриття витрат з догляду за спадкодавцем під час його хвороби. Ці витрати підтверджують, наприклад, довідки медичних установ щодо необхідності догляду, певних медичних препаратів тощо, а також щодо часу, протягом якого хворий потребував догляду чи лікування, хто його доглядав.

Видача зі спадкового майна грошей на поховання спадкодавця може відбуватись і до поховання спадкодавця на підставі свідоцтва про смерть та з підтвердженням здійснення таких витрат відповідними документами: рахунків кладовищ, крематоріїв, магазинів ритуальних товарів тощо.

Третьою підставою для одержання грошей зі спадкового майна є здійснення витрат на утримання осіб, які перебували на утриманні спадкодавця. Це — непрацездатні особи, що перебували на утриманні померлого не менше 1 року (жінки, що досягли 55-річного, чоловіки, що досягли 60-річного віку, інваліди усіх груп, особи, що не досягли 16, а ті, що навчаються, — 18 років), за умови, що утримання з боку спадкодавця було повним і становило постійне і основне джерело засобів до існування.

Нотаріусом зі спадкового майна за заявою спадкоємця можуть відшкодовуватися витрати, пов'язані з повідомленням спадкоємців про відкриття спадщини, та інші витрати, викликані обставинами, які мають істотне значення (наприклад, відшкодування шкоди, заподіяної спадкодавцем, виплата зарплат особам, які працювали на спадкодавця — наприклад, хатній робітниці, доглядальниці, водію). Один примірник дозволу нотаріуса на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі) залишається у справах нотаріуса і підшивається до спадкової справи.

ГЛАВА 11. Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя

§ 1. Поняття і значення видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя

Згідно з п. 3 ст. 368 Цивільного кодексу України, майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом. Стаття 21 Сімейного кодексу України визначає поняття шлюбу як «сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану».

Згідно з Сімейним кодексом України, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Тобто незалежно від того, на кого саме видано документ, який встановлює право власності, воно належить рівною мірою обом з подружжя, за умови його придбання під час перебування у зареєстрованих у встановленому законом порядку шлюбних відносинах.

Подружжя має рівні права у здійсненні права власності щодо такого майна, володіє і користується ним спільно. Розпоряджання майном, за загальним правилом, здійснюється за взаємною згодою, а у випадку вчинення правочинів щодо розпорядження майном, яке підлягає нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, згода має бути висловлена письмово і нотаріально посвідчена. У разі ж вчинення одним з подружжя правочину щодо розпорядження іншим майном вважається, що він вчинений за згодою другого з подружжя (ст. 63, 65 СК України). Подружжя може також домовитися між собою про порядок користування майном, що йому належить на праві спільної сумісної власності (ст. 66 СК України).

Згідно зі ст. 61 СК, об'єктами права спільної сумісної власності подружжя можуть бути будь-які речі, за винятком тих, які виключені з цивільного обороту. Об'єктом права спільної сумісної власності є також заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету

або внесені на його особистий рахунок у банківську (кредитну) установу. Якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Спільне майно подружжя може бути поділене за домовленістю між ними.

В деяких випадках, наприклад, при розлученні, за наявності бажання одного з подружжя розпоряджатись своєю часткою майна на власний розсуд (укласти договір купівлі-продажу, міни, дарування, довічного утримання (догляду), застави), для уникнення спорів між спадкоємцями тощо, виникає необхідність поділити таке майно та виділити його в натурі. Так, дружина і чоловік мають право розділити майно за взаємною згодою. В цьому випадку частки є рівними, якщо інше не встановлено договором чи законом, а також за рішенням суду.

Якщо виникає спір щодо поділу такого майна, суд може відступити від засад рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї. За рішенням суду частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена, якщо з нею, ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування.

Згідно зі ст. 71 СК України, майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними.

Речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності. Вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя.

Присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, допускається лише за його згодою, крім випадків, передбачених цивільним законодавством України.

Поділ майна та розмір частки в спільному майні подружжя закріплюються саме нотаріусом шляхом видачі свідоцтва про право на частку в спільному майні подружжя.

Особливість цієї нотаріальної дії полягає у тому, що вона може вчинятися і під час перебування осіб у зареєстрованому шлюбі, і після його розірвання, і в разі смерті одного з подружжя.

§ 2. Порядок видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя

Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя вчиняється як державними нотаріальними конторами, так і приватними нотаріусами і посадовими особами консульських установ. Територіальна компетенція щодо державних нотаріальних контор і приватних нотаріусів визначається залежно від характеру самого майна. Так, якщо об'єктом власності є нерухомість — житловий будинок, квартира, дача, садовий будинок, гараж, земельна ділянка та інше нерухоме майно, вчинення цієї нотаріальної дії відбувається за місцезнаходженням цього майна (ст. 70 Закону України «Про нотаріат»). Відносно іншого майна свідоцтво може бути видане будь-яким нотаріусом.

Для видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя, за життя обох з подружжя, необхідно перевірити такі обставини:

1. Відсутність спору про поділ майна, розмір часток та оформлення права власності на частку кожного з подружжя, оскільки правовідносини в нотаріальному процесі мають саме безспірний характер.

Про наявність згоди між подружжям та відсутність такого спору свідчить їхня спільна письмова заява, що подається нотаріусу. Заява повинна містити відомості про перебування в зареєстрованому шлюбі, про розмір часток кожного з подружжя в спільному майні, відомості про конкретне майно, щодо якого має бути видане свідоцтво, статус цього майна, причини, через які подружжя бажає оформити свідоцтво тощо.

2. При видачі свідоцтва нотаріус вимагає документ, який посвідчує шлюбні відносини, у тому числі такі, що згодом були розірвані в порядку, встановленому чинним законодавством (свідоцтво про шлюб, про розірвання шлюбу, відмітка в паспорті про реєстрацію шлюбу тощо). На примірнику свідоцтва, що зали-

шається в справах державної нотаріальної контори чи у приватного нотаріуса, робиться відмітка, в якій зазначаються найменування поданого для огляду документа, його номер, дата та найменування юридичної особи, що його видала.

3. Свідоцтво про право власності видається тільки на те майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя і є наявним на день видачі свідоцтва. Тому нотаріус повинен встановити час набуття права власності на майно, а також чи є воно спільною сумісною власністю подружжя.

Якщо до складу майна, на частку якого видається свідоцтво, входить майно, що підлягає реєстрації (нерухомість, транспортні засоби), нотаріус вимагає подання документів, які підтверджують право власності подружжя на таке майно.

При видачі свідоцтва про право власності на житловий будинок, квартиру та інше нерухоме майно, що підлягає реєстрації, нотаріус вимагає витяг з Реєстру прав власності, а в місцевостях, де інвентаризація не проведена, – довідку відповідного органу місцевого самоврядування, в якій викладена характеристика будівлі, на яку видається свідоцтво.

За наявності заборони відчуження житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна свідоцтво про право власності на майно, обтяжене боргом, видається у разі згоди на те кредитора (відповідного податкового органу).

Про видачу свідоцтва про право власності на нерухоме майно, перераховане вище, робиться відмітка на правовстановлювальному документі.

Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні, набутому за час шлюбу, може видаватись одному або кожному з подружжя як під час перебування в шлюбі, так і після розірвання шлюбу.

У разі смерті одного з подружжя свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні видається нотаріусом на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину. Таке свідоцтво може бути видане на половину спільного майна і має на меті встановлення обсягу спадщини, яка перейде до спадкоємців одного з подружжя. Оскільки ця нотаріальна дія тісно пов'язана з відносинами, що виникають з приводу спадкуванням, місцем видачі свідоцтва буде місце відкриття спадщини. Видача свідоцтва відноситься до компетенції державних нотаріусів (ст. 71 ЗУ «Про нотаріат»).

На підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності.

У повідомленні, що надсилається спадкоємцям померлого, які прийняли спадщину, зазначається склад спільного майна подружжя, на частку якого другий з подружжя, що є живим, просить видати свідоцтво про право власності, а також роз'яснюється право звернення до суду у випадку оспорювання спадкоємцями майнових вимог того з подружжя, що залишився живим.

Повідомлення надсилається поштою, а спадкоємці, які прибули до нотаріальної контори, повідомляються нотаріусом усно, про що робиться відмітка на заяві того з подружжя, що залишився живим. Така відмітка підписується спадкоємцями.

Якщо серед спадкоємців є особи, над якими встановлена опіка і піклування, свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя видається за наявності дозволу органів опіки і піклування, який оформляється згідно з чинним законодавством.

При видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них нотаріус вимагає, крім свідоцтва про смерть, ті самі документи і перевіряє ті самі обставини, що і для видачі свідоцтва за життя обох з подружжя (документи про право власності на те майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя і є наявним на день видачі свідоцтва, свідоцтво про шлюб, про розірвання шлюбу тощо). На примірнику свідоцтва, що залишається в правах державної нотаріальної контори чи у приватного нотаріуса, робиться відмітка, в якій зазначаються найменування поданого для огляду документа, його номер, дата та найменування юридичної особи, що його видала.

Якщо до складу спільного майна подружжя входить майно, що підлягає реєстрації, нотаріус перевіряє правовстановлювальні документи про належність цього майна та відсутність заборони або арешту, в тому числі наявності чи відсутності податкової застави та інших застав за даними відповідних реєстрів. Нотаріус також повинен дотримуватись інших вимог, встановлених Інструкцією про вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Видаючи свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, до складу якого входить майно, що підлягає державній реєстрації, нотаріус роз'яснює про необхідність подати це свідоцтво для державної реєстрації у відповідний орган.

ГЛАВА 12. Видача свідоцтва про придбання арештованого нерухомого майна, а також заставленого майна з публічних торгів (аукціонів).

Видача свідоцтва про придбання майна, що є предметом іпотеки

§ 1. Видача свідоцтва про придбання арештованого нерухомого майна, а також заставленого майна з публічних торгів (аукціонів)

Видача свідоцтва про придбання нерухомого майна з прилюдних торгів має на меті засвідчити безспірний факт виникнення права власності на нерухоме майно, а також підтвердити, що виникнення цього права є наслідком саме придбання з прилюдних торгів.

Для набувача основним є підтвердження безспірного факту — набуття права власності на нерухоме майно саме цим набувачем.

Також слід зазначити, що, відповідно до частини четвертої статті 656 Цивільного кодексу України, до договору купівлі-продажу на біржах, конкурсах, аукціонах, (публічних торгах), договору купівлі-продажу валютних цінностей і цінних паперів застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не встановлено законом про ці види договорів купівлі-продажу або не впливає з їх суті. Договори, зареєстровані на біржі, не прирівнюються до нотаріально посвідчених, у зв'язку з чим необхідно дотримуватися законодавчо встановленої форми угод про відчуження нерухомого майна незалежно від місця, де ці угоди укладаються.

Таким чином, договори щодо придбання на біржових торгах об'єктів нерухомого майна вимагають оформлення в письмовій формі та підлягають нотаріальному посвідченню.

Особливості цієї нотаріальної дії визначаються характером придбання майна — внаслідок проведення прилюдних торгів. Продаж нерухомого майна його власником при цьому є примусовим, в порядку звернення стягнення на це майно. Це може статись унаслідок невиконання основного зобов'язання, забезпеченого нерухомістю як предмета застави чи притримання. Так, згідно з ст. ст. 591 та 597 ЦК України, реалізація предмета застави чи притримання, на який звернено стягнення, провадиться шляхом продажу з публічних торгів. Продаж заставленого або притриманого майна забезпечує захист інтересів кредитора, виконання зобов'язання.

Також особливість видачі свідоцтва про придбання нерухомого майна з прилюдних торгів полягає у тому, що від нотаріуса не вимагається перевіряти факт належності нерухомого майна колишньому власнику, витребувати правостановлюючі документи, відомості про факт реєстрації майна органами виконавчої влади, довідку-характеристику органів БТІ та інші документи, як при відчуженні нерухомого майна. Оскільки продаж є примусовим, всі необхідні відомості та документи вже витребувані попереднім провадженням судових органів чи державним виконавцем і залишаються у їх провадженні. При цьому нотаріус має право зробити запити до названих органів щодо правостановлюючих документів.

Стосовно нотаріального посвідчення договорів купівлі-продажу нерухомого майна, що перебуває у податковій заставі, примусовий продаж активів платника податків, у тому числі об'єктів нерухомого майна, що перебувають у податковій заставі, у рахунок погашення його податкового боргу здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами». Згідно з підпунктом 3.1.1 пункту 3.1 статті 3 цього Закону, активи платника податків можуть бути примусово стягнені в рахунок погашення його податкових зобов'язань виключно за рішенням суду (господарського суду). Підпунктом 10.2.1 пункту 10.2 статті 10 зазначеного Закону встановлено, що такий продаж здійснюється за кошти виключно на *цільових аукціонах*, які організовуються за поданням відповідного податкового органу на біржах. У тому разі, коли на території району або міста, де знаходяться активи платника податків, що продаються, відсутня товарна біржа, визначена центральним податковим органом, податковий орган організовує окремий *позабіржовий аукціон*.

У випадках реалізації нерухомого майна через товарну біржу податковим органом (наприклад, реалізація нерухомого майна, яке перейшло у власність держави, згідно із Постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.98 № 1340 «Про Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним»), угода, за загальним правилом, повинна бути укладена у письмовій нотаріальній формі.

У разі реалізації нерухомості, на яку накладений арешт державним виконавцем, слід зазначити, що на прилюдних торгах, аукціонах державною виконавчою службою оформляється акт, а саме після повного розрахунку покупця за придбану нерухомість на підставі протоколу про реалізацію та документів, що підтверд-

жують розрахунок за придбану нерухомість, державний виконавець складає **акт про реалізацію нерухомого майна**.

Затверджений начальником (заступником начальника) відділу державної виконавчої служби акт державний виконавець видає покупцеві, а копії акта надсилає стягувачеві та боржникові.

Акт є підставою для подальшого оформлення покупцем права власності на це майно, тобто на підставі копії цього акта нотаріус видає покупцеві свідоцтво про придбання нерухомого майна.

Таким чином, придбання на прилюдних торгах, аукціонах нерухомого майна, на яке накладено арешт, не передбачає укладання договору купівлі-продажу, а оформляється шляхом видачі нотаріусом на підставі акта про реалізацію нерухомого майна **свідоцтва про придбання нерухомого майна**.

Процесуальний порядок видачі свідоцтва регулюється ст. 72 Закону України «Про нотаріат» та пп. 244–249 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Так, слід зазначити, що вказану нотаріальну дію вправі вчиняти лише державні та приватні нотаріуси, а в компетенцію інших посадових осіб ця нотаріальна дія не входить. Для видачі свідоцтва про придбання нерухомого майна з прилюдних торгів нотаріус повинен перевірити наявність таких юридичних фактів, які дають йому право видати таке свідоцтво:

1. За правилами територіальної компетенції, придбання арештованого або заставленого майна з публічних торгів (аукціонів) оформляється нотаріусом за **місцем знаходження** такого майна. Видача свідоцтва про придбання заставленого майна, яке складається лише з рухомого майна, здійснюється за **місцем проведення аукціону** (п. 244 Інструкції).

2. Нотаріус повинен перевірити **відповідність оформлення поданих документів чинному законодавству**.

Свідоцтво про придбання арештованого нерухомого майна з публічних торгів видається нотаріусом на підставі складеного державним виконавцем **акта про проведені публічні торги**, затвердженого начальником відповідного відділу державної виконавчої служби.

В акті про проведені прилюдні торги має бути зазначено:

- ким, коли і де проводилися публічні торги;
- коротка характеристика реалізованого майна;
- прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи), адреса кожного покупця;
- сума, внесена переможцем торгів за придбане майно;
- прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи) боржника, його адреса;

— дані про правовстановлювальні документи, що підтверджували право власності боржника на майно: назва правовстановлювального документа, ким виданий, посвідчений (для нотаріусів указувати прізвище, ім'я, по батькові, назву нотаріальної контори, нотаріального округу), дата видачі, посвідчення, номер за реєстром, орган реєстрації, дата та номер реєстрації.

Свідоцтво про придбання заставленого майна на аукціоні видається нотаріусом на підставі акта (копії затвердженого суддею акта) про проведений аукціон. Складений організатором аукціону акт про проведений аукціон подається на затвердження нотаріусу, який вчинив виконавчий напис про необхідність звернення стягнення на заставлене майно або який прийняв рішення.

Акт про проведення аукціону, що подається нотаріусу на затвердження, має містити інформацію:

- ким, коли і де проводився аукціон;
- перелік і коротку характеристику реалізованого майна;
- початкову й остаточну ціну реалізації майна;
- прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи) боржника, його адресу;
- прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи), адресу покупця;
- суму, внесену переможцем аукціону за придбане майно.

До акта додається список учасників аукціону.

Крім того, у випадку реалізації на аукціоні майна, що підлягає реєстрації, в акті зазначаються: дані про правовстановлювальні документи, що підтверджували право власності боржника на майно: назва правовстановлювального документа, ким виданий, посвідчений (для нотаріусів указувати прізвище, ім'я, по батькові, назву нотаріальної контори, нотаріального округу), дата видачі, посвідчення, номер за реєстром, орган реєстрації, дата та номер реєстрації.

Сам документ також повинен відповідати вимогам до документів, які подаються для вчинення нотаріальної дії (відповідний стан, форма, скріплення, підписання документа, наявність печатки тощо).

Нотаріус також перевіряє відповідність процесуального порядку проведення прилюдних торгів вимогам законодавства.

Слід відзначити, що набувачем майна може бути як покупець, який придбав нерухоме майно на прилюдних торгах, так і стягувач за умови, що він виявив бажання залишити за собою це майно у разі, якщо торги не відбулися.

Державний виконавець видає покупцеві копію акта про продаж будинку з прилюдних торгів (аукціону) лише після сплати

ним усієї суми за придбаний на торгах будинок. Копія цього акта повинна бути затверджена суддею.

Чинне законодавство містить положення про те, що торги (аукціон) можуть бути визнані судом такими, що не відбулися, що також повинен перевіряти нотаріус. Підставами для цього є відсутність покупців або наявність лише одного покупця, відсутність пропозицій з надбавки до первісної ціни, несплата належної з покупця суми тощо. Відомості про ці факти повинні міститись у наданій нотаріусу копії акта.

Згідно з п. 247 Інструкції, якщо публічні торги (аукціон) оголошено такими, що не відбулися, нотаріус видає відповідне свідоцтво про придбання такого майна стягувачеві на підставі складеного та затвердженого в установленому порядку акта із зазначенням того, що публічні торги (аукціон) не відбулися. Стягувач може протягом трьох днів заявити про те, що він залишає будинок за собою. У такому разі стягувачеві видається державний акт за встановленими правилами.

Після перевірки усіх відомостей нотаріус видає свідоцтво про придбання арештованого нерухомого майна або заставленого майна з публічних торгів (аукціонів).

У свідоцтві, зокрема, вказується: ПІБ, місце проживання набувача майна або найменування та місцезнаходження набувача — юридичної особи, характеристика майна, відомості про особу, якій воно належало і на підставі яких документів, сума, за яку майно було придбано з торгів.

Якщо майно (свідоцтво) підлягає обов'язковій державній реєстрації, нотаріус зазначає про це в тексті свідоцтва із зазначенням органу, який здійснює таку реєстрацію.

Копія затвердженого суддею акту про продаж та один з примірників свідоцтва залишаються у справах нотаріуса.

§ 2. Видача свідоцтва про придбання майна, що є предметом іпотеки

Іпотека — спосіб забезпечення зобов'язання, застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи.

Так, згідно з п. 103 Інструкції, сторони іпотечного договору можуть вирішити питання про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом відповідного застереження у тексті іпотечного договору або шляхом укладання окремого договору між іпотеко-

давцем та іпотекодержателем про задоволення вимог іпотекодержателя, який підлягає нотаріальному посвідченню і може бути укладений в будь-який час до набрання законної сили рішенням суду про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Договір про задоволення вимог іпотекодержателя, яким також уважається відповідне застереження в іпотечному договорі, визначає можливий спосіб звернення стягнення на предмет іпотеки.

Договір про задоволення вимог іпотекодержателя може передбачати:

- передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання;
- право іпотекодержателя організувати продаж предмета іпотеки.

Продаж предмета іпотеки здійснюється з прилюдних торгів.

Видача свідоцтва про придбання нерухомого майна, що було предметом іпотеки, здійснюється нотаріусом за місцем знаходження такого майна на підставі копії складеного державним виконавцем акта про реалізацію предмета іпотеки, затвердженого начальником (заступником начальника) органу державної виконавчої служби.

В акті про реалізацію предмета іпотеки має бути зазначено:

- що реалізація предмета іпотеки відбулась із дотриманням вимог Закону України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати»;
- ким, коли і де проводилася реалізація предмета іпотеки;
- характеристика реалізованого предмета іпотеки за даними служби, яка реєструє права власності на нерухомість;
- прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи), адреса покупця;
- сума коштів, внесена за придбане нерухоме майно;
- прізвище, ім'я та по батькові (назва юридичної особи) боржника, його адреса;
- відомості про документ, на підставі якого право власності на предмет іпотеки належало іпотекодавцю.

Ст. 72 Закону України «Про нотаріат» передбачає, що придбання житлового будинку з прилюдних торгів оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням будинку шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання житлового будинку. Якщо торги не відбулися, свідоцтво про придбання житлового будинку видається стягувачеві.

Свідоцтва про придбання нерухомого майна видаються на підставі відповідної копії акта про придбання нерухомого майна.

ГЛАВА 13. Накладання заборони відчуження нерухомого та рухомого майна

§ 1. Поняття і підстави накладання заборони відчуження нерухомого та рухомого майна

Накладання заборони відчуження нерухомого та рухомого майна — це нотаріальна дія, спрямована на обмеження чи заборону вільного розпорядження нерухомим та рухомим майном. Сутність цієї нотаріальної дії полягає у забезпеченні охорони визнаних прав інших осіб на нерухоме чи рухоме майно від незаконного його відчуження власником. Так, коли на майно накладено заборону відчуження, власник не може розпорядитись ним (продати, подарувати, заставити тощо). Заборона відчуження нерухомого та рухомого майна захищає саме осіб, які також мають право на це майно, наприклад, кредиторів боржника, заставодержателя, малолітніх дітей, відчужувача за договором довічного утримання.

Слід відзначити, що згідно з Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», щодо заборони відчуження законодавцем вводиться новий термін — *обмеження речових прав на нерухоме майно* (обтяження нерухомого майна), тобто обмеження або заборона розпорядження нерухомим майном, установлена відповідно до правочину (договору), закону або актів органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, прийнятих у межах повноважень, визначених законом, та започатковується єдиний Державний реєстр прав на нерухоме майно та їх обмежень.

Згідно з п. 250 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, нотаріус за місцезнаходженням нерухомого майна, а також у випадках, передбачених законодавством, за місцем реєстрації рухомого майна **накладає заборону їх відчуження:**

1) за повідомленням банку (фінансової установи), іншої юридичної особи про видачу фізичній особі позики на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю житлового будинку, квартири;

2) при посвідченні договору застави, ренти житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, якщо це передбачено договором;

3) при посвідченні договору довічного утримання (догляду);

4) при посвідченні договору дарування з обов'язком передати майно у майбутньому, якщо це передбачено договором;

5) при видачі свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям фізичної особи, оголошеної померлою (строком на п'ять років);

6) при одержанні повідомлення про смерть особи, що за життя склала спільний заповіт подружжя;

7) при одержанні повідомлення про набрання чинності рішенням суду про позбавлення батьків дитини батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав;

8) при посвідченні спадкового договору;

9) за постановою державного виконавця про арешт майна боржника та оголошення заборони на його відчуження;

10) в усіх інших випадках, передбачених законом.

До таких випадків можна віднести винесення ухвали суду про забезпечення позову; рішення суду про звернення стягнення на нерухоме майно; рішення суду про визнання власника нерухомого майна банкрутом; постанови органів досудового слідства, державного виконавця про накладання арешту на нерухоме майно; інших актів органів державної влади чи місцевого самоврядування, їх посадових осіб, прийнятих відповідно до закону (п. 1 ст. 23 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень»).

Таким чином, внесення запису до Реєстру заборон відомостей про накладання (зняття) заборони та арештів на об'єкти нерухомого майна відбувається на підставі:

— накладання державною нотаріальною конторою або приватним нотаріусом заборони відчуження на об'єкти нерухомого майна;

— накладання (зняття) заборони відчуження на об'єкти нерухомого майна посадовою особою виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради;

— накладання судами і слідчими органами арешту на об'єкти нерухомого майна (звільненням з-під арешту);

— інших актів органів державної влади чи місцевого самоврядування, їх посадових осіб, прийнятих відповідно до закону.

§ 2. Процесуальний порядок накладання заборони відчуження нерухомого та рухомого майна

Проведення по накладанню заборони відчуження нерухомого та рухомого майна можна поділити на два етапи:

1. Нотаріус накладає заборону відчуження нерухомого та рухомого майна шляхом вчинення відповідного напису.

2. Нотаріус вносить відомості про накладання (зняття) заборони відчуження на об'єкти нерухомого майна до Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

Накладання заборони відчуження житлового будинку, будівлі, садиби, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна здійснюється нотаріусом за їх місцезнаходженням чи за місцем розташування земельної ділянки. Накладання заборони відчуження рухомого майна відбувається за місцем його реєстрації.

Для накладання заборони відчуження рухомого майна нотаріус витребує документи, які є підставою для вчинення цієї нотаріальної дії — повідомлення установи банку, іншої юридичної особи про видачу позички, рішення чи ухвали суду, договір застави, іпотеки, довічного утримання, ренти, свідоцтво про право на спадщину чи інші документи відповідно до закону.

Накладання заборони провадиться шляхом вчинення напису про це на повідомленні установи банку, іншої юридичної особи про видачу позички на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю житлового будинку, квартири та на повідомленні про набрання чинності рішенням суду про позбавлення батьків дитини батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав.

Один примірник повідомлення з написом нотаріуса про надходження заборони надсилається відповідній установі банку або іншій юридичній особі, що видали позичку, відповідному органу опіки та піклування, за місцем проживання дитини, а другий — залишається у справах нотаріуса.

Накладання заборони за спадковим договором, договором ренти, довічного утримання (догляду), застави житлового будинку, будівлі, садиби, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, а також при видачі свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям фізичної особи, оголошеної померлою, провадиться шляхом відповідного напису про це на договорі або свідоцтві про право на спадщину.

Накладання заборони при одержанні повідомлення про смерть особи, що за життя склала спільний заповіт подружжя, провадиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини.

Накладання заборони реєструється нотаріусами в реєстрі для реєстрації заборон. У цьому самому реєстрі реєструються повідомлення судових і слідчих органів, органів державної податкової адміністрації, а також органів державної виконавчої служби про накладання арешту на нерухоме майно. Про накладені заборони та арешти робиться запис в алфавітній книзі обліку заборон відчуження і арештів нерухомого майна.

Накладені заборони та арешти підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна в порядку, визначеному Положенням про Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

Накладені заборони та арешти рухомого майна підлягають обов'язковій реєстрації у Державному реєстрі застав рухомого майна.

Нотаріус знімає заборону відчуження майна при одержанні повідомлення:

- банку, іншої юридичної особи про погашення позики;
- про припинення договору застави;
- про припинення договору іпотеки у зв'язку з набуттям іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання, після припинення договору іпотеки у зв'язку з відчуженням іпотекодержателем предмета іпотеки;
- про зняття арешту державного виконавця;
- про припинення чи розірвання договору ренти, довічного утримання (догляду);
- про скасування рішення суду про оголошення фізичної особи померлою або закінчення п'ятирічного строку з часу видачі свідоцтва про право на спадщину на майно особи, оголошеної померлою;
- про смерть другого з подружжя, що склали спільний заповіт;
- про скасування рішення суду про позбавлення батьків дитини батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав;
- про смерть відчужувача за спадковим договором або про смерть другого з подружжя, що уклали спадковий договір;
- про відчуження майна, переданого під виплату ренти;
- в інших випадках, передбачених законом.

У випадках, передбачених частиною першою статті 537 Цивільного кодексу України, нотаріус може зняти заборону відчуження заставленого майна за заявою боржника, якщо він надасть нотаріусу докази відсутності кредитора (його представника) у місці виконання зобов'язання або ухилення кредитора (його представника) від прийняття виконання чи в разі іншого прострочення з їхнього боку, а також внесе в депозит нотаріуса належні з нього кредиторів гроші або цінні папери.

Як доказ зазначеного нотаріусу боржником подаються: копія зобов'язання, копія договору застави, квитанція про внесення в

депозит нотаріуса належних кредиторів грошових коштів або цінних паперів, які свідчили б про повне і безумовне виконання зобов'язання, копія повідомлення нотаріуса кредиторів про внесення боргу в депозит, копія заяви боржника, переданої нотаріусом кредиторів, щодо вчинення цим кредитором необхідних дій із зняття заборони відчуження тощо.

Про зняття заборони у цих випадках нотаріус письмово повідомляє кредитора.

Про зняття заборони, а також про зняття судовими або слідчими органами та органами державної виконавчої служби накладеного ними арешту на майно нотаріус робить відповідні відмітки в реєстрі для реєстрації заборон і арештів та в алфавітній книзі обліку заборон відчуження і арештів нерухомого майна. Повідомлення судових або слідчих органів та органів державної виконавчої служби про зняття арешту залишається у справах нотаріальної контори.

У разі смерті набувача за договором довічного утримання (догляду) і переходу права власності на майно, що було передане за цим договором до його спадкоємців, нотаріус здійснює **пере-реєстрацію заборони відчуження майна на ім'я нового власника, яка реєструється в реєстрі для реєстрації заборон**. Така пере-реєстрація може бути здійснена за повідомленням нотаріуса, який видав свідоцтво про право на спадщину.

У цьому самому реєстрі (у графі 10) і на всіх примірниках договору довічного утримання, а також у алфавітній книзі обліку заборон відчуження і арештів майна (у графі 4) нотаріус робить відповідну відмітку про видачу свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям набувача і про здійснену перереєстрацію заборони відчуження майна на нового власника.

Відомості про здійснену перереєстрацію підлягають обов'язковій реєстрації у Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

Перереєстрації заборони відчуження в разі припинення юридичної особи — набувача з визначенням правонаступників, до яких переходять права та обов'язки за договором довічного утримання, або у разі ліквідації юридичної особи — набувача, коли права та обов'язки за цим договором переходять до її засновника (учасника), здійснюються на підставі витягу з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України.

За правилами цього пункту нотаріус здійснює перереєстрацію заборони відчуження у разі укладання договору про внесення змін і доповнень до іпотечного договору.

ГЛАВА 14. Засвідчення вірності копій документів і виписок з них, справжності підписів і вірності перекладу

§ 1. Засвідчення вірності копій документів та виписок з них

Слід відзначити, що серед усього переліку нотаріальних дій однією з найбільш поширених є засвідчення вірності копій документів та виписок з них. Ця нотаріальна дія має суттєве значення для охорони прав і законних інтересів громадян, оскільки нотаріальне засвідчення копій і виписок з документів фактично усуває всі сумніви в їх вірності, тобто у відсутності розходжень з оригіналом.

Ви могли зіштовхнутись з ситуацією, коли виникає потреба у засвідченні вірності копій документів та виписок з них, наприклад, при поданні одних і тих самих документів до кількох учбових установ, а також у випадках, якщо оригінал документа буде потрібен у майбутньому чи існує небезпека його втрати. Це стосується документів, що видаються органами РАГСу, навчальними закладами, органами системи охорони здоров'я, документів щодо трудового стажу та інших документів, які стосуються майнових та особистих прав громадян.

Треба сказати, що якщо закон не передбачає обов'язкову нотаріальну форму засвідчення вірності копії документа, то її зобов'язані засвідчити відповідні підприємства, організації та установи. Проте за бажанням громадяни мають право звернутися за засвідченням копії документа, який не потребує обов'язкової нотаріальної форми засвідчення, до нотаріуса.

Згідно із ст. 75 Закону України «Про нотаріат», а також п. 255 Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України», нотаріуси засвідчують вірність копій (фотокопій) документів, виданих підприємствами, установами і організаціями за умови, що ці документи не суперечать законам, мають юридичне значення і засвідчення вірності їх копій не заборонено законом.

Забороняється засвідчувати вірність копій паспорта, документів, що його замінюють, військового квитка, депутатського посвідчення, службових посвідчень та інших документів, знімання копії з яких не допускається.

Не допускається засвідчення вірності копії (фотокопії) з документа, на підставі якого відповідні установи видають оригінал документа (довідки про народження дитини, довідки про смерть), а

також засвідчення вірності копії (фотокопії) з додатка без пред'явлення основного документа (витяг із залікової відомості).

Вірність копії документа, виданого громадянином, засвідчується у тих випадках, коли справжність підпису громадянина на оригіналі цього документа засвідчена нотаріусом або посадовою особою виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів чи підприємством, установою, організацією за місцем роботи, навчання, проживання чи лікування громадянина.

Засвідчувати вірність копій документів, крім нотаріусів, мають право державні та громадські організації, установи, підприємства на прохання громадян. Такі документи повинні виходити від цих підприємств, організацій та установ і стосуватися прав та законних інтересів громадян, які звернулися до них з проханням. Копії документів видаються на бланках відповідних підприємств, організацій та установ. Вірність копії засвідчується підписом керівника чи уповноваженої на те службової особи та печаткою, причому на копії зазначається дата її видачі та робиться відмітка, що оригінал знаходиться на цьому підприємстві, установі, організації. Також вони на прохання громадян можуть видавати копії документів, які знаходяться у них, але виходять від інших підприємств, установ та організацій, в разі неможливості одержати ці копії від останніх. Якщо такі документи було виконано на бланках, під час виготовлення копії відтворюються відповідні реквізити бланків.

Засвідчення копій (фотокопій) офіційних документів, які видаються органами реєстрації актів громадянського стану і надалі використовуватимуться за кордоном, нотаріусами здійснюється лише після попередньої легалізації оригіналів цих документів або проставляння апостиля¹.

Згідно зі ст. 76. Закону України «Про нотаріат», вірність копії з копії документа може бути засвідчена нотаріусом, посадовою особою виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів.

Вірність копії (фотокопії) з копії (фотокопії) документа може бути засвідчена, якщо вірність копії (фотокопії) засвідчена в но-

¹ Див.: Інструкцію про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном, затверджену наказом Міністерства закордонних справ України від 04.06.2002 №113, а також Правила проставляння апостиля, затверджені спільним Наказом Міністерства закордонних справ України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства юстиції України від 05.12.2003 № 237/803/151/5.

таріальному порядку або якщо ця копія (фотокопія) видана юридичною особою, що видала оригінал документа. В останньому випадку копія документа має бути викладена на бланку юридичної особи з прикладанням печатки і з відміткою про те, що оригінал документа знаходиться в справах юридичної особи, яка видала документ.

Вірність копії (фотокопії) з копії рішення суду (витяг з нього) може бути засвідчена нотаріусом за наявності відмітки про те, що це рішення набрало законної сили і що оригінал рішення знаходиться в суді з зазначенням номера справи.

Вірність витягу може бути засвідчена лише у тому випадку, коли його зроблено з документа, в якому міститься рішення кількох не пов'язаних між собою питань. Витяг має відтворювати повний текст частини документа з певного питання.

При виготовленні витягу з багатосторінкового документа обов'язково відтворюється текст першої та останньої сторінок, які надають можливість ідентифікувати документ, вірність витягу з якого засвідчується.

Відповідно до чинного законодавства, перелічені нотаріальні дії можуть вчиняти державні нотаріальні контори та приватні нотаріуси. У населених пунктах, де немає нотаріусів, засвідчувати вірність копій документа мають право посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад (окрім документів, призначених для дії за кордоном). За кордоном ці нотаріальні дії вчиняються консульськими установами.

Засвідчувати вірність копії документа можна в будь-якій нотаріальній конторі, в цьому випадку діє загальне правило територіальної компетенції.

За вчиненням такої нотаріальної дії до нотаріуса може звернутись як сам власник документа, так і за його дорученням інша особа. Нотаріус в обов'язковому порядку встановлює особу громадянина, який звернувся за засвідченням вірності копії чи витягу. При цьому для встановлення особи можуть використовуватися не тільки паспорт і документи, що його замінюють, а й інші документи, які посвідчують особу: службові посвідчення, посвідчення водія, інваліда тощо.

Нотаріус повинен перевірити наявність усіх умов для засвідчення копії чи витягу, про які йшлося раніше, а потім, згідно з п. 259 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, при засвідченні вірності копії (фотокопії) або витягу з документа нотаріус зобов'язаний звірити їх з оригіналом документа.

При цьому слід мати на увазі, що усі бланки, печатки, штампи повинні мати однакове найменування підприємства, установи чи організації, які видали документ, зміст самого тексту має певним чином відповідати сфері діяльності установи, від якої він виходить, дата видачі документа не може передувати даті виготовлення бланка, а дата виготовлення бланка і дата видачі документа також не можуть передувати подіям, зафіксованим у документі.

Засвідчення вірності копії документа проводиться вчиненням посвідчувального напису у вигляді штампів з текстом відповідного напису. Посвідчувальний напис повинен бути виконаний ясно, чітко, без підчисток і виправлень.

У написі також робиться відмітка про наявність чи відсутність застережених виправлень та інших особливостей оригіналу документа, в кінці посвідчувального напису.

Слід зазначити, що в копії (витягу) не заповнені до кінця рядки та інші вільні місця прокреслюються, за винятком документів, призначених для дії за кордоном, у яких прокреслення не допускається.

Після того як нотаріус підпише посвідчувальний напис, провадиться реєстрація нотаріальної дії в реєстрі.

При цьому засвідчувати можна будь-яку кількість копій чи витягів за проханням особи, яка звернулась за вчиненням такої нотаріальної дії.

Якщо нотаріус порушить установлений законом порядок засвідчення або допустить перекручення тексту оригіналу, він нестиме передбачену законом відповідальність, а засвідчена копія чи витяг з документа визнаються недійсними в судовому порядку.

§ 2. Засвідчення справжності підпису на документах

Відповідно до положень ст. 78 Закону України «Про нотаріат», нотаріус, посадова особа виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів засвідчують справжність підпису на документах, зміст яких не суперечить закону та які не мають характеру угод і не містять у собі відомостей, що порочать честь і гідність людини.

При цьому слід мати на увазі, що нотаріус або посадова особа виконкому не посвідчують факти, викладені у документі, а лише підтверджують, що підпис зроблено певною особою.

Метою засвідчення справжності підпису є підтвердження підписання певного документа саме тією особою, від імені якої він виходить.

У п. 262 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України зазначається, що **нотаріус не може засвідчувати справжність підпису фізичної особи на документі, в якому стверджуються обставини, право посвідчення яких належить лише відповідному державному органу (час народження, шлюбу, смерті, наявність хвороби, інвалідності, права власності на майно тощо).** Справжність підпису на зазначених документах може бути засвідчена у випадку, якщо вони призначені для подання до компетентних органів іншої держави.

Коло документів, на яких **потрібно засвідчувати справжність підпису** є досить широким, на практиці найчастіше засвідчуються різноманітні заяви, пов'язані з сімейними правовідносинами (згода на розлучення, усиновлення, на вступ до шлюбу неповнолітньої дочки, про прийняття спадщини чи відмову від неї тощо). Значне місце також посідають заяви, пов'язані з цивільними правовідносинами — згода другого з подружжя на відчуження нерухомого майна чи автомобіля, відмова одного співвласника від права привілеєвої купівлі частки іншого, скасування заповіту і т.ін. Справжність підпису засвідчується і на статутах юридичних організацій, установчих документах господарських товариств.

Слід відзначити, що нотаріальне засвідчення справжності підписів передбачено, зокрема, Законом «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців», у разі проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації. У цьому випадку нотаріусами засвідчується справжність підписів голови ліквідаційної комісії або уповноваженої ним особи на ліквідаційному балансі (стаття 36 Закону). Засвідчення справжності підписів на реєстраційних картках, ліквідаційних балансах, розподільчих балансах та установчих документах здійснюється нотаріусами без використання спеціальних бланків документів.

Окрім того, для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи — підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності така фізична особа подає реєстратору відповідну заяву, справжність підпису на якій повинна бути засвідчена нотаріально (стаття 47 Закону).

Обов'язковому засвідченню підлягає справжність підпису під текстом перекладу з однієї мови на іншу, якщо такий переклад здійснив перекладач, а не сам нотаріус.

За наявності технічних можливостей роботи з електронними документами нотаріус засвідчує справжність електронного цифрового підпису на таких документах за правилами, передбаченими законодавством, та вчиняє посвідчувальний напис.

За засвідченням справжності підпису на документі можна звернутись як до державної нотаріальної контори, так і до приватного нотаріуса, а також до посадових осіб виконкомів — у місцевостях, де немає нотаріусів. За кордоном засвідчення справжності підпису здійснюють консульські установи.

Нотаріус повинен уважно ознайомитись з документом, що подається для засвідчення справжності підпису, перевірити відсутність перешкод для вчинення такої нотаріальної дії. Потім він встановлює особу громадянина, який звернувся за засвідченням. Громадянин може поставити свій підпис під документом у присутності нотаріуса або підтвердити, що поставлений підпис належить саме йому.

В окремих випадках на угоді може бути засвідчена справжність підпису особи, що підписалась за іншу особу, яка не могла це зробити власноручно внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин. У цьому випадку нотаріус встановлює особу як того, хто підписався, так і того, за кого ця особа підписалась. Про причини, з яких фізична особа, заінтересована у вчиненні нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається в посвідчувальному написі.

Договір не може підписувати особа, на користь або за участю якої її посвідчено.

У п. 263 згаданої Інструкції зазначається, що при засвідченні зразків підписів посадових осіб юридичних осіб на картках, що подаються до Національного банку України, комерційних банків (у тому числі Ощадного банку України, інших комерційних банків різних видів і форм власності) з метою відкриття рахунків, нотаріус перевіряє обсяг правоздатності юридичної особи, справжність підписів посадових осіб та їхні повноваження на право підпису.

На підтвердження повноважень на право підпису нотаріусу подається наказ про призначення на посаду, протокол про обрання посадової особи, довіреність на ім'я керівника, видана вищим органом управління юридичної особи тощо.

Після перевірки всіх обставин нотаріус вчиняє посвідчувальний напис відповідного зразка.

§ 3. Засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу

Все більшого поширення в зв'язку з розвитком міжнародних відносин України з іншими державами набуває така нотаріальна дія, як засвідчення вірності перекладу документа з однієї мови на іншу. Багато наших громадян працює, проживає або навчається за кордоном, до України прибуває все більше іноземців, що й спричинило виникнення потреби перекладу документів з української мови на іноземну і навпаки.

Слід зазначити, що при засвідченні вірності перекладу, до документів, щодо яких свідчиться вірність перекладу, пред'являються такі самі вимоги, як і при засвідченні вірності копій. Зокрема, вони не повинні суперечити закону за сутністю і формою, мати юридичне значення, не містити відомостей, що порочать честь і гідність людини тощо.

Згідно зі ст. 79 Закону України «Про нотаріат», нотаріус засвідчує вірність перекладу документа з однієї мови на іншу, якщо він знає відповідні мови.

Якщо нотаріус не знає відповідних мов (однієї з них), переклад документа може бути зроблено перекладачем. В останньому випадку нотаріус засвідчує не вірність перекладу, а справжність підпису перекладача під ним. При цьому перекладач поряд з документом, що встановлює його особу, повинен надати документ, який підтверджує його кваліфікацію.

У разі якщо нотаріус засвідчує правильність перекладу документа з однієї мови на іншу, текст перекладу викладається на спеціальному бланку. У разі якщо текст нотаріального документа викладено на трьох і більше сторінках, на бланках викладаються перша й остання сторінки тексту документа. Зазначені нотаріальні дії, виконані без використання спеціального бланка, є нечинними.

Засвідчення нотаріусом справжності підпису перекладача на перекладі можуть здійснюватися без використання спеціальних бланків.

Якщо при вчиненні нотаріальної дії (посвідчення угоди, засвідчення вірності копії та ін.) одночасно вчиняється й переклад на іншу мову, то переклад вміщується поруч з оригіналом угоди, копією тощо на одній сторінці, розділеній вертикальною рисою таким чином, щоб оригінальний текст розташовувався на лівому боці, а переклад — на правому. Переклад має бути зробле-

ний з усього тексту документа, що перекладається, і закінчуватися підписами. Під перекладом вміщується підпис перекладача. Посвідчувальний напис викладається під текстами документа і перекладу з нього.

Переклад, розміщений на окремому від оригіналу чи копії аркуші, прикріплюється до нього, прошнуровується і скріплюється підписом нотаріуса і його печаткою.

Документи, складені за кордоном, що виходять з відповідних органів влади чи складені за їх участю, приймаються нотаріусами для вчинення перекладу і засвідчення вірності копії документа лише за наявності на документі відмітки про його легалізацію органами Міністерства закордонних справ України.

Під легалізацією розуміється засвідчення консулами або консульським управлінням МЗС України тієї обставини, що документ відповідає законодавству країни, якою був виданий, і що підписи іноземних посадових осіб на документі не викликають сумніву в їх справжності. Прийняття документів без легалізації можливе, якщо це передбачено в угоді України з іноземною країною.

ГЛАВА 15. Нотаріальне посвідчення безспірних юридичних фактів

На прохання громадян державні нотаріальні контори, приватні нотаріуси, консульські установи посвідчують такі безспірні юридичні факти:

- фізична особа є живою;
- перебування її в певному місці;
- тотожності фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці;
- час пред'явлення документів.

Необхідність встановлення даних фактів торкається прав та інтересів не тільки самої фізичної особи, а й осіб, з якими вона перебуває у правових відносинах. Їх встановлення тягне певні юридичні наслідки і сприяє виникненню, припиненню чи продовженню реалізації суб'єктивних прав та обов'язків громадян¹.

§ 1. Посвідчення факту, що громадянин є живим, та факту перебування громадянина в певному місці

Нотаріус на прохання фізичної особи посвідчує факт, що **фізична особа є живою**. Встановлення цього факту може бути викликано правовою невизначеністю пенсійних, аліментних, майнових та інших відносин, наприклад у випадках, коли існує сумнів, що особа жива, при сплаті аліментів, утримання, боргу, відкриття спадщини чи виплаті пенсій або інших платежів з-за кордону, помилкове визнання громадянина померлим. Те, що громадянин є живим, посвідчується з метою усунення такої невизначеності.

Посвідчення факту, що фізична особа є живою, провадиться як при явці фізичної особи до нотаріуса, так і поза приміщенням, що є робочим місцем нотаріуса.

Для порушення провадження нотаріусу достатньо усної заяви громадянина. Останнім подається документ, що посвідчує особу, і після бесіди з таким громадянином нотаріус вчиняє цю нотаріальну дію.

Посвідчення факту, що малолітня або недієздатна фізична особа є живою, провадиться на прохання його законних представників (батьків, усиновителів, опікуна).

¹ Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник // За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 267.

Щодо неповнолітньої дитини, фізичної особи, цивільна дієздатність якої обмежена, цей факт посвідчується на їхнє прохання та за згодою на це законних представників (батьків, усиновителів, піклувальників), викладеній з дотриманням вимог законодавства.

На підтвердження зазначеної обставини нотаріус видає заінтересованим особам свідоцтво, в якому вказуються точна адреса і час посвідчення факту, а у разі вчинення цієї нотаріальної дії поза приміщенням нотаріальної контори чи поза робочим місцем приватного нотаріуса, останній вказує, що він посвідчив факт особисто. Якщо факт посвідчується у лікувальній чи іншій установі — вказується також повне найменування установи. Щодо малолітньої, неповнолітньої, недієздатної або обмежено дієздатної особи — також зазначається, хто з законних представників видав дозвіл на посвідчення факту або у супроводі кого особа з'явилась до нотаріуса.

Нотаріус на прохання фізичної особи посвідчує **факт перебування її в певному місці**.

Значення вчинення цієї нотаріальної дії полягає у закріпленні факту перебування громадянина в певний час і в певному місці для встановлення конкретних, важливих для нього обставин. На практиці найчастіше виникає необхідність засвідчити цей факт для скасування рішення суду про визнання громадянина безвісно відсутнім.

Процесуальний порядок засвідчення факту перебування особи в певному місці збігається з порядком посвідчення факту, що громадянин є живим.

На підтвердження факту перебування фізичної особи в певному місці нотаріус видає заінтересованим особам відповідне свідоцтво.

§ 2. Посвідчення тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці

Нотаріус на прохання фізичної особи посвідчує її тотожність з особою, зображеною на поданій нею фотокартці. Така нотаріальна дія набуває все більшого поширення. Так, при прийомі на роботу, вступі до деяких військово-морських закладів, вчиненні дій за кордоном громадяни потребують документ, що встановлював би їх тотожність з особою, зображеною на фотокартці.

Нотаріус, упевнившись у тотожності фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці, видає їй відповідне свідоцтво.

На примірнику свідоцтва про тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці, вміщується фотокартка, яка розташовується у верхньому лівому куті свідоцтва, скріплюється підписом нотаріуса і його печаткою. При цьому печатка має розміщуватися частково на фотокартці, а частково – на свідоцтві.

§ 3. Посвідчення факту часу пред'явлення документів

Слід зазначити, що ця нотаріальна дія до цих пір не мала великого поширення. Проте цінність інформації в сучасних умовах, інформатизація багатьох процесів, прискорення доступу до інформації ця дія використовується для посвідчення факту певного часу пред'явлення документів, що містять пропозиції, винаходи, авторські права і т.ін. — для захисту від розкрадання наукових ідей, винаходів, відкриттів, захисту від промислового шпіонажу і недобросовісної конкуренції. Посвідчення факту певного часу пред'явлення документів можливе і в інших випадках, зокрема при потребі засвідчити першість у подачі певних відомостей або наявність певних документів на певний час у певному місці. Отож, такими документами буде документація, наприклад, описи або розробки винаходів, раціоналізаторських пропозицій, авторські праці та наукові розробки, фонограми, відеограми, комп'ютерні програми на твердому носії та їх описи – для захисту від піратства, плагіату, підробки тощо. Це дозволяє підтвердити пріоритет такого винаходу чи навіть факт авторства, одержати патент, забезпечити охорону своїх авторських прав у судовому порядку.

Посвідчення факту часу пред'явлення документів полягає у вчиненні нотаріусом посвідчувального напису на поданому документі, що підтверджує його подання у певний час.

Для вчинення цієї нотаріальної дії нотаріус дотримується загальних правил вчинення нотаріальних дій, зокрема встановити особу, що звернулась за вчиненням цієї нотаріальної дії на основі паспорту чи інших документів, передбачених законодавством, перевірити її дієздатність, у необхідних випадках перевірити повноваження представників.

Нотаріус посвідчує час пред'явлення йому документа шляхом вчинення посвідчувального напису встановленого зразка безпосередньо на документі. У написі зазначається особа, що подала документ, час його пред'явлення, найменування нотаріальної контори чи робочого місця приватного нотаріуса, її адресу.

Документ подається нотаріусу у двох примірниках, після вчинення посвідчувальних написів на обох один екземпляр повертається особі, що звернулась за посвідченням, а другий залишається у справах нотаріуса. У необхідних випадках нотаріус може сам виготовити копію документа.

Якщо документ викладено на декількох сторінках, нотаріус зобов'язаний прошити його у спосіб, що унеможливило його роз'єднання, пронумерувати сторінки, скріпити кожну підписом і печаткою.

Якщо для посвідчення подаються кілька документів, посвідчувальний напис вчиняється на кожному з них, вони реєструються в реєстрі нотаріальних дій окремо і державне мито сплачується особою за кожен з них окремо.

ГЛАВА 16. Передача заяв фізичних та юридичних осіб

§ 1. Поняття і значення передачі заяв фізичних та юридичних осіб

Однією з найпоширеніших нотаріальних дій є передача заяв фізичних та юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам, необхідність у вчиненні якої виникає за наявності потреби довести до відома певних осіб важливі відомості. Це може бути інформація, що має певне правове значення і може служити доказом під час судового розгляду тієї чи іншої справи в суді. Так, заяви можуть містити відомості щодо здійснення права власності на нерухоме майно, повідомлення про розлучення, поділ спільного майна, порушення авторських чи інших прав, пропозиції, попередження тощо. Випадки, в яких громадяни можуть звертатись за вчиненням цієї нотаріальної дії, практично необмежені. Це зумовлено тими перевагами, що дає передача заяв через органи нотаріату, зокрема унеможливорює посилення на неповідомлення певної особи про наміри заявника, неотримання попереджень чи пропозицій у випадках, коли вони є обов'язковими, стає доказом, який неможливо оспорити.

Проте слід відзначити, що законодавство України висуває певні умови, яких слід дотримуватися для вчинення цієї нотаріальної дії. Першою умовою є *додержання законності*. Зміст заяви не повинен суперечити законам України, інакше заява не буде дійсною і не матиме юридичних наслідків для заявника. Якщо заява є неправомірною, нотаріус повинен пояснити особі, що звернулась за вчиненням цієї дії, вимоги закону, наслідки її дій. В більшості випадків особи, що звернулись за вчиненням нотаріальної дії, не діють зловмисно, а просто не усвідомлюють свої помилки внаслідок недостатньої правової обізнаності.

Нотаріус передає заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам, *якщо вони не містять відомостей, що порочать честь і гідність людини*. Тобто другою умовою є також відповідність заяви моральним засадам суспільства.

Також до умов вчинення цієї нотаріальної дії слід віднести *дотримання процесуального порядку передачі заяв*.

§ 2. Процесуальний порядок передачі заяв

Передача заяв від одних осіб до інших вчиняється тільки державними нотаріальними конторами та приватними нотаріусами,

посадові особи консульських установ та виконкомів місцевих рад правом на це не наділені.

Щодо територіальної компетенції, то звернутись за вчиненням цієї нотаріальної дії можна до будь-якої нотаріальної контори або приватного нотаріуса (загальне правило територіальної компетенції).

Згідно з п. 275 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, заяви подаються нотаріусу належним чином оформленими.

Заяви складаються з дотриманням вимог до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій, тобто належним чином оформлені (написані ясно і чітко, без підчисток, дописок, закреслень чи інших незастережених виправлень тощо), а якщо вони викладені на двох і більше окремих аркушах, — скріплені належним чином, із зазначенням кількості скріплених аркушів.

Заява обов'язково повинна містити такі відомості:

— ПІБ, місце проживання заявника та особи, до якої звернута заява або назви і місцезнаходження юридичних осіб (без скорочень). У необхідних випадках зазначаються номери рахунків юридичних осіб у банках (інших кредитних установах);

— дату складання, а також у багатьох випадках обов'язковим є зазначення строку на відповідь.

Якщо документ, що підлягає передачі, викладений неправильно чи неграмотно, складений з порушенням вимог чинного законодавства, нотаріус пропонує особі, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, виправити його або скласти новий. На бажання зацікавленої особи документ може бути складений нотаріусом.

Заяви передаються нотаріусу не менше ніж у двох примірниках, один з яких передається поштою зі зворотним повідомленням або особисто адресатам. Інший примірник залишається у справах нотаріуса; на ньому проставляється реєстраційний номер, за яким зареєстровано цю нотаріальну дію, і відмітка про сплату державного мита (плати).

У разі пересилання заяви поштою до неї долучається супровідний лист нотаріуса, копія якого залишається у його справах, разом з квитанцією пошти про прийняття заяви і повідомлення про вручення заяви адресату.

Якщо нотаріус особисто передає заяву адресату, він бере розписку про одержання заяви, яка вчиняється на примірнику, що зберігається у нотаріуса. В розписці вказується ПІБ або повне найменування адресата, найменування документа, час його одер-

жання. У випадку передачі заяви представнику юридичної особи в розписці зазначаються його посада та ПІБ. Розписка скріплюється підписом особи, що прийняла заяву, а у необхідних випадках — печаткою юридичної особи.

Заяви можуть передаватися також з використанням технічних засобів, наприклад, факсимільного апарату, комп'ютерних мереж тощо. У цьому випадку другий примірник заяви повертається особі, що її подала.

Витрати, пов'язані з поштовою пересилкою заяви чи з використанням інших технічних засобів, оплачуються заявником.

Відповідно до п. 276 Інструкції, на прохання особи, що подала заяву, їй видається свідоцтво про передання заяви, яке є доказом передачі заяви конкретного змісту фізичним чи юридичним особам.

Свідоцтво видається особі, яка подала заяву, не раніше вказаного в ній строку на відповідь та за наявності повідомлення пошти про вручення заяви адресату у певний час або відповіді адресата. У ньому викладається зміст одержаної на заяву відповіді або те, що відповідь у встановлений у заяві строк не надійшла.

Нотаріус складає свідоцтво у вигляді окремого документа або на зворотному боці заяви, у двох примірниках. Один примірник видається заявнику, а інший залишається у справах нотаріуса.

У свідоцтві повинні міститись відомості про час отримання заяви нотаріусом, її зміст, час вручення адресату, його відмову від прийняття заяви або неможливість передачі йому заяви з інших причин, час отримання відповіді на заяву та її зміст або відсутність відповіді.

Передавання заяви та видача свідоцтва про передання заяви є самостійними нотаріальними діями і реєструються в реєстрі нотаріальних дій під окремими номерами.

ГЛАВА 17. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів, прийняття документів на зберігання

§ 1. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів

До компетенції нотаріусів відноситься вчинення такої нотаріальної дії, як прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів.

Слово «депозит» походить від латинського «depositum» — річ, віддана на зберігання, відкладена. Депозит у нотаріальній практиці є передачею на зберігання матеріальних цінностей, які при настанні певних умов підлягають поверненню або передачі іншій особі. Найбільш поширеним є передання грошей і цінних паперів на депозитні рахунки нотаріуса при неможливості з якихось причин повернути їх кредитору.

Підстави, коли виконання грошового зобов'язання проводиться внесенням боргу в депозит, визначаються ст. 537 ЦК України. Ця стаття закріплює право боржника виконати свій обов'язок шляхом внесення належних з нього кредиту грошей або цінних паперів у депозит нотаріуса у разі:

— відсутності кредитора або уповноваженої ним особи у місці виконання зобов'язання;

— ухилення кредитора або уповноваженої ним особи від прийняття виконання або в разі іншого прострочення з їхнього боку;

— відсутності представника недієздатного кредитора.

При цьому кредиторами і боржниками можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи.

Як справедливо відмічають деякі автори, внесенням боргу в депозит боржник намагається уникнути відповідальності за прострочення боргу, коли така загроза існує з незалежних від нього обставин (кредитор навмисно ухиляється від прийняття виконання зобов'язань чи має місце інше прострочення з його боку). В такому випадку боржник зацікавлений у виконанні свого зобов'язання через внесення боргу в депозит, щоб у майбутньому не бути звинуваченим у його невиконанні і запобігти настанню негативних наслідків.

Внесення грошових коштів у депозит нотаріуса вважається виконанням зобов'язання. Причому строком фактичного виконання зобов'язання вважається день внесення грошових сум чи цінних паперів у депозит незалежно від того, чи одержить їх кредитор, чи їх в разі недотримання строку буде перераховано в дохід бюджету.

Вчинення цієї нотаріальної дії належить до компетенції як державних нотаріальних контор, так і приватних нотаріусів. Також приймати в депозит гроші та цінні папери мають право консульські установи України, якщо боржником і кредитором (або одним з них) є українські громадяни чи юридичні особи.

Вчинення цієї нотаріальної дії проводиться за місцем виконання зобов'язань. Згідно із ст. 532 ЦК України, місце виконання зобов'язання встановлюється у договорі.

Якщо місце виконання зобов'язання не встановлено у договорі, виконання провадиться:

— за зобов'язаннями про передання нерухомого майна — за місцезнаходженням цього майна;

— за зобов'язаннями про передання товару (майна), що виникає на підставі договору перевезення, — за місцем здавання товару (майна) перевізникові;

— за зобов'язаннями про передання товару (майна), що виникає на підставі інших правочинів, — за місцем виготовлення або зберігання товару (майна), якщо це місце було відоме кредиторів на момент виникнення зобов'язання;

— за грошовим зобов'язанням — за місцем проживання кредитора, а якщо кредитором є юридична особа, — за її місцезнаходженням на момент виникнення зобов'язання. Якщо кредитор на момент виконання зобов'язання змінив місце проживання (місцезнаходження) і сповістив про це боржника, зобов'язання виконується за новим місцем проживання (місцезнаходження) кредитора з віднесенням на кредитора всіх втрат, пов'язаних зі зміною місця виконання;

— за іншим зобов'язанням — за місцем проживання (місцезнаходженням) боржника.

Зобов'язання також може бути виконане в іншому місці, якщо це встановлено актами цивільного законодавства або впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

Приймання грошових сум або цінних паперів у депозит для передавання кредитору здійснюється за заявою заінтересованої особи.

Заява має містити відомості:

— щодо особи, від якої прийнято внесок у депозит, а також щодо особи, для передавання якій його внесено, а саме:

— для фізичних осіб: прізвище, ім'я, по батькові, серія та номер паспорта, коли та ким він був виданий, місце проживання та ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;

— для юридичних осіб: найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України, реквізити поточного рахунку, відкритого в установі банку (якщо місцезнаходження або інші відомості щодо особи, для передавання якій робиться внесок, невідомі, то в заяві вказуються останні відомі особі, що звернулася до нотаріуса, відомості);

— щодо мети чи виконання якого зобов'язання зроблено внесок;

— щодо причин, з яких зобов'язання не може бути виконане безпосередньо.

За бажанням особи до заяви можуть бути включені обґрунтування та розрахунок, згідно з яким робиться внесок. У разі прийняття в депозит цінних паперів, випущених у документарній формі, у заяві зазначається їх сумарна номінальна вартість.

Прийняття в депозит грошей або цінних паперів проводиться з дотриманням загальних правил вчинення нотаріальних дій. Так, провадження цієї дії починається з встановлення особи боржника на основі даних паспорту чи інших документів, передбачених законодавством, перевірки його дієздатності та правоздатності юридичних осіб, що беруть участь в угодах, а також перевірки повноважень представників.

Слід відзначити, що приймаючи в депозит грошові суми чи цінні папери, **нотаріус не повинен перевіряти** правочини, що стали підставою для виникнення зобов'язання, чи витребувати у боржника документи, що підтверджують факт наявності самого зобов'язання.

Нотаріус видає особі, яка внесла в депозит грошові суми або цінні папери, **квитанцію про внесок** встановленого зразка. При цьому права частина квитанції (квитанція) видається особі, яка внесла грошову суму в депозит, а ліва її частина (корінець квитанції) залишається в справах державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса.

У квитанції вказують:

— відомості щодо особи, від якої прийняті в депозит грошові суми, а також щодо особи, для якої вони вносяться (депонента):

— для фізичних осіб: прізвище, ім'я, по батькові, серія та номер паспорта, коли та ким він був виданий, місце проживання та ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;

— для юридичних осіб: найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств

та організацій України, реквізити поточного рахунку, відкритого в установі банку (якщо місцезнаходження депонента невідоме, то нотаріусом у квитанції вказуються останні дані, які відомі особі, що звернулася за внесенням у депозит грошових сум);

— з якою метою чи для виконання якого зобов'язання внесено суму в депозит;

— розмір грошової суми, внесеної у депозит;

— сума справленого державного мита або плати за вчинену нотаріальну дію.

На прохання боржника напис про внесок може бути зроблений на поданому документі, що встановлює заборгованість або з якого випливає внесення грошових сум або цінних паперів у депозит.

Внесення особою грошових сум у депозит приватного нотаріуса провадиться шляхом переказу готівки через банки або підприємства поштового зв'язку чи безготівковим перерахуванням сум з рахунку особи на окремий поточний рахунок приватного нотаріуса. Для зберігання грошових сум, прийнятих у депозит державними нотаріальними конторами, в органах Державного казначейства відкриваються відповідні рахунки для обліку депозитних сум.

Нотаріусом у депозит приймаються цінні папери, випущені в документарній формі. Нотаріус складає їх опис у трьох примірниках, кожен з яких підписується особою, що вносить цінні папери в депозит. Прийняті в депозит цінні папери в *опечатаних пакетах*, на яких позначається їх сумарна номінальна вартість та в які вкладається один примірник опису, здаються на зберігання до банку.

В описі вказуються: найменування та місцезнаходження державної нотаріальної контори або ПІБ та нотаріальний округ приватного нотаріуса, кількість, вид, сумарна номінальна вартість та реквізити цінних паперів.

Цінні папери, що надійшли в депозит, здаються нотаріусом до банківської установи не рідше 1 разу на 5 днів.

При прийнятті в депозит цінних паперів на зворотному боці квитанції і корінця квитанції зазначаються вид цінних паперів, їх кількість та сумарна номінальна вартість.

У разі прийняття у депозит для передачі за належністю грошових сум або цінних паперів державними нотаріусами *справляється державне мито* в розмірі, установленому чинним законодавством; приватними нотаріусами *справляється плата* відповідно до статті 31 Закону України «Про нотаріат» та статті 1 Указу пре-

зидента України від 10 липня 1998 року № 762 «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій». Документ, що свідчить про сплату державного мита, наклеюється на корінці квитанції. Особа, що внесла в депозит грошові суми або цінні папери, або її уповноважений представник розписується на корінці квитанції. Витрати, пов'язані з наданням банківськими установами послуг із зберігання цінних паперів, відшкодовуються депонентом.

Якщо під час вжиття заходів до охорони спадкового майна державним нотаріусом будуть виявлені грошові суми (цінні папери), що залишилися після померлого, вони вносяться на відповідні рахунки для обліку депозитних сум державної нотаріальної контори, про що виписується відповідна квитанція. Квитанція підшивається до спадкової справи, а її корінець залишається в справах державної нотаріальної контори. У цьому разі в квитанції зазначаються: ПІБ державного нотаріуса, що вживав заходів до охорони спадкового майна; прізвище, ім'я, по батькові та останнє місце проживання спадкодавця; розмір грошових коштів або сумарна номінальна вартість цінних паперів, внесених державним нотаріусом у депозит. На звороті корінця квитанції вказується номер спадкової справи, в якій зберігається квитанція.

Облік депозитних операцій здійснюється державними нотаріальними конторами та приватними нотаріусами у книзі обліку депозитних операцій та книзі обліку особових рахунків депонентів.

Книги обліку депозитних операцій, обліку особових рахунків депонентів мають бути пронумеровані, прошнуровані і скріплені печаткою та підписом посадової особи Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласного, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції із зазначенням кількості аркушів, що містяться в них. Квитанційні книжки обліковуються за правилами обліку документів суворою звітністю.

Про надходження грошових сум і цінних паперів нотаріус повідомляє кредитора і на його вимогу видає йому належні грошові суми або цінні папери.

Якщо боржник не вказав адресу кредитора і нотаріусу ця адреса невідома, боржник попереджається, що повідомлення кредитора про внесення грошей або цінних паперів у депозит є його обов'язком.

Повернення грошових сум і цінних паперів особі, яка внесла їх у депозит, допускається лише за письмовою згодою на це особи,

на користь якої був зроблений внесок (кредитора), або за рішенням суду. Видача з депозиту грошових сум або цінних паперів здійснюється за заявою, яку подає депонент. Вимога про повернення грошових сум і цінних паперів і згода на їх повернення повинні бути висловлені в письмовій формі.

На заяві нотаріусом здійснюється службова відмітка про встановлення особи депонента, реквізити документа, на підставі якого особу було встановлено, та вказується документ, що підтверджує право на одержання депозитних сум (свідоцтво про право на спадщину, довіреність тощо).

Видача банками грошових сум депонентам провадиться на підставі платіжних доручень приватних нотаріусів шляхом безготівкового перерахування на рахунок депонента або переказу коштів для виплати депоненту готівкою в банку. Копія платіжного доручення, на підставі якого перераховано грошові суми, залишається в справах державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса.

Про одержання від нотаріуса цінних паперів депонент розписується на заяві.

Невизначені з депозиту грошові суми та цінні папери, що підлягають передачі фізичним та юридичним особам, зберігаються в депозиті державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса протягом 3 років і після закінчення встановлених термінів їх зберігання підлягають перерахуванню до Державного бюджету України в порядку, установленому чинним законодавством України.

§ 2. Прийняття документів на зберігання

Згідно з п. 308 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, нотаріуси за заявами юридичних осіб та громадян приймають на зберігання документи. Прийняття на зберігання документів вчиняється на прохання зацікавленої особи, наприклад, якщо вона позбавлена можливості зберігати певні документи за своїм місцем проживання чи місцезнаходженням. Документи, що приймаються на зберігання, можуть стосуватись дуже важливих для такої особи питань, зокрема це можуть бути документи про освіту, працю, нагороди, участь у діяльності громадських організацій, документи, видані органами РАГСу, документи щодо права власності на нерухоме майно, ділове чи навіть приватне листування тощо.

Приймати на зберігання документи вправі державні нотаріальні контори, приватні нотаріуси та посадові особи консульських установ. Процесуальний порядок вчинення цієї нотаріальної дії регулюється п. 308–312 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та п. 3.19. Положення про порядок учинення нотаріальних дій у дипломатичних представництвах та консульських установах України.

Нотаріус здійснює прийняття документів за описом, що складається в двох примірниках і підписується особою, яка здала документи на зберігання, та нотаріусом.

Опис повинен містити: ПІБ та адресу особи, яка здала документи, найменування документа (документів), що здається на зберігання, реквізити документа — на чие ім'я і ким його видано, номер документа, дата видачі, а також строк зберігання цього документа у нотаріуса. Слід зазначити, що нотаріус також зобов'язаний встановити стан документа чи його вади, наприклад, старість, потертість, рвані краї, плями тощо та зазначити про це в описі, оскільки він несе відповідальність за його збереження в первісному вигляді.

Опис підписується особою, яка здає документи на зберігання, і нотаріусом та скріплюється печаткою нотаріуса. Один примірник опису залишається у нотаріуса, а другий видається особі, яка здала документи на зберігання.

На прохання особи нотаріус може прийняти документи без опису, якщо вони належним чином упаковані в присутності нотаріуса. Упаковка має бути скріплена печаткою нотаріуса, його підписом і підписом особи, яка здала документи на зберігання.

Прийняті документи зберігаються в окремому пакеті в залізних шафах чи сейфах, опечатаних печаткою нотаріуса.

Про прийняття документів на зберігання нотаріус видає особі, яка здала їх, свідоцтво за встановленою формою, до якого додається примірник опису, якщо такий провадився.

Документи, прийняті на зберігання, повертаються на вимогу особи, яка здала їх на зберігання, або на вимогу уповноважених нею осіб при пред'явленні свідоцтва і примірника опису.

У випадку втрати свідоцтва, а також якщо особа здала не тільки свої документи, а й документи, що належать іншій особі, вони видаються лише за рішенням суду.

ГЛАВА 18. Вчинення виконавчих написів

§ 1. Поняття і значення виконавчого напису

Згідно зі ст. 509 та 526 ЦК України та інших актів цивільного законодавства, зобов'язання має виконуватись належним чином відповідно до умов договору. Виходячи з положень цивільного законодавства, можна зробити висновок, що поняття належного виконання зобов'язання охоплює виконання його належними суб'єктами, у належному місці, в належний строк, щодо належного предмета та належним способом.

Виконання зобов'язання може забезпечуватись шляхом звернення кредитора до суду за правовим захистом його порушених прав і законних інтересів. Однак для стягнення грошових сум, передачі або витребування від боржника майна закон передбачає можливість, на відміну від ускладненої судової процедури, інший шлях — виконання зобов'язань у примусовому порядку через вчинення нотаріусом виконавчого напису.

Виконавчий напис — це розпорядження нотаріуса про примусове стягнення з боржника на користь кредитора грошових сум або передачу чи повернення майна кредитору, вчинене на документах, які підтверджують зобов'язання боржника.

В основі вчинення цієї нотаріальної дії лежить поняття «безспірності певної заборгованості». Вчинення виконавчого напису — це не вирішення спору між кредитором і боржником, а підтвердження безспірності зобов'язання¹. Цей правовий інститут забезпечує інтереси як кредитора, полегшуючи і прискорюючи здійснення його прав за відсутності спору, так і боржника шляхом відмови у вчиненні виконавчого напису, якщо виникає спір, який повинен вирішуватись у суді.

В юридичній літературі щодо визначення поняття «виконавчий напис» існує кілька точок зору. Деякі автори під виконавчим написом розуміють «розпорядження нотаріального органу про примусове стягнення з боржника на користь кредитора грошових сум або передачу чи повернення майна кредитору...»². Та більшість авторів схиляються до думки, що оскільки такий нотаріальний орган, як нотаріальний архів, не вправі здійснювати

¹ Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 283.

² Там само. — С. 186.

виконавчий напис, то ця нотаріальна дія є розпорядженням саме нотаріуса. Така позиція авторів вважається найбільш прийнятною і заслуговує на підтримку³.

На думку інших, «правовим змістом виконавчого напису є посвідчення факту невиконання умов договору однією із сторін угоди, а процесуально-правовим — надання оригіналам документів, що встановлюють заборгованість, виконавчої сили⁴. Проте з цією думкою важко погодитися, адже позиція авторів не враховує, що виконавчий напис вчиняється не тільки на стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими угодами, а й, наприклад, на стягнення податкової заборгованості з фізичних осіб, заборгованості з військовослужбовців, звільнених з військової служби, військовозобов'язаних після закінчення зборів тощо, тобто коли взаємовідносини стягувача та боржника ґрунтуються не на договірних, а на інших підставах.

§ 2. Умови і порядок вчинення виконавчих написів

Для вчинення виконавчого напису нотаріусу необхідно здійснити перевірку наявності певних умов, за яких може бути вчинена ця нотаріальна дія.

Першою умовою є перевірка нотаріусом того, чи належить ця справа до Переліку безспірних заборгованостей, який є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню. Наявність цієї умови перевіряється шляхом ознайомлення та звірення зі змістом діючих постанов Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172 «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів», від 11 листопада 1999 р. № 2075 «Про внесення доповнень до переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» і від 24 квітня 2000 р. № 693 «Про внесення доповнень до переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів». В цілому, цими постано-

³ Довідник нотаріуса / А.М. Ерух, Ю.М. Козьяков, Н.В. Круковес. — К.: Істина, 2000. — Вип. 2: Запитання і відповіді \ відп. ред. С.Р. Станік. — С 139.

⁴ Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. — К.: А.С.К., 2001. — С. 444.

вами із 25 кількість таких заборгованостей зменшена до 11, деякі з них, за вимогою часу, змінили свою назву, з'явилися і нові:

- стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими угодами;
- стягнення з фізичних осіб податкової заборгованості;
- стягнення заборгованості, що випливає з відносин, пов'язаних з авторським правом;
- стягнення заборгованості з батьків, або осіб що їх замінюють, за утримання дітей у закладах освіти;
- стягнення заборгованості з батьків, або осіб що їх замінюють, за утримання дітей і підлітків в загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах соціальної реабілітації;
- стягнення за диспашею;
- стягнення заборгованості з військовослужбовців, звільнених з військової служби, і військовозобов'язаних після закінчення зборів;
- повернення об'єкта лізингу;
- стягнення заборгованості з орендної плати за користування державним та комунальним майном;
- стягнення за чеками;
- стягнення заборгованості за векселями, опротестованими нотаріусами в установленому законом порядку.

Так, наприклад, пункти 19, 20 Правил торгівлі у розстрочку, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1998 р. № 997, передбачають можливість стягнення за виконавчим написом нотаріуса суми заборгованості, а також обумовленої договором пені у разі прострочення покупцем або підприємством (установою, організацією) сплати трьох чергових платежів за товари, придбані у розстрочку.

Зокрема, зазначено, що якщо покупцем або підприємством (установою, організацією) допущено прострочення сплати трьох чергових платежів, вся сума заборгованості, а також обумовлена договором пеня, можуть бути стягнені у примусовому порядку незалежно від настання строку чергових платежів шляхом отримання виконавчого напису нотаріуса або за рішенням суду.

Друга умова стосується перевірки всіх поданих для вчинення виконавчого напису документів, які підтверджують наявність зобов'язання та його безспірність або іншу відповідальність боржника перед стягувачем. Встановлення цієї умови також проводиться шляхом ознайомлення зі змістом Переліку, де в кожному розділі після найменування вказуються документи, які не-

обхідно пред'явити для вчинення виконавчого напису по кожній заборгованості.

Слід зазначити, що питання, пов'язане з визначенням «спірної» та «безспірної» заборгованості викликає певні складнощі, які стосуються насамперед, поняття та критеріїв оцінки цих термінів.

На жаль, юридичне тлумачення словосполучення «безспірна заборгованість» коментується недостатньо чітко. Якщо розглядати його складові окремо, то термін «безспірний», наприклад, означає «який не викликає заперечень; безперечний, загальновизнаний»⁵. Під терміном «заборгованість» слід розуміти суму фінансових зобов'язань, грошових боргів, що підлягають погашенню, поверненню у визначений строк. Якщо до цього строку заборгованість не погашена, вона стає простроченою⁶.

На наш погляд, деякі автори достатньо обґрунтовано вважають, що в основу розмежування «спірної» та «безспірної» заборгованості покладено не власне ставлення боржника до пред'явленої вимоги (суб'єктивна ознака), а об'єктивна ознака, тобто такий фактичний склад і характер правовідносин, який, за загальним правилом, виключає можливість оспорування заборгованості, тобто безспірність стягнення заборгованості не визначається нотаріусом чи стягувачем, а передбачається Переліком⁷. Це є одним з принципових положень і воно рівною мірою відноситься не тільки до боржника, а й до кредиторів, які, маючи свій власний інтерес (наприклад, з метою прискорення процедури стягнення заборгованості та ін.), можуть приховати від нотаріуса таку інформацію, а боржник у свою чергу, маючи заперечення, взагалі позбавлений можливості вплинути на хід подій, оскільки нотаріальна дія вчинятиметься лише на підставі документів, поданих кредитором. Про час і місце вчинення виконавчого напису боржник, зрозуміло, не повідомляється і для з'ясування його можливих заперечень проти вимог кредитора нотаріусом не викликається.

Для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на оригіналах документів, які встановлюють безспірну заборгованість або іншу відповідальність боржника перед стягувачем.

Крім того, за деякими стягненнями потрібно надати документи, які підтверджують, що боржника попередили про не-

⁵ Великий тлумачний словник української мови / Уклад. В.Т. Бусел. — К., 2002.

⁶ Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь: 2-е издание. — М., 1998. — С. 106.

⁷ Юдельсон К.С., Кац А.К. Научно-практический комментарий к положению о государственном нотариате. — М., 1970. — С. 176–177.

обхідність погашення заборгованості в певний термін. Таке попередження має на меті спонукати боржника до добровільного погашення заборгованості, а також запобігти примусовому виконанню за відсутності у добросовісного боржника намірів ухилитися від виконання зобов'язання.

За відсутності будь-якого з необхідних документів виконавчий напис не вчиняється.

Третя умова стосується перевірки того, чи немає спору щодо наявності чи змісту зобов'язання або іншої відповідальності між стягувачем і боржником.

Ця умова перевіряється на підставі представлених документів, що вказані в Переліку, і які підтверджують існування зобов'язання і безспірність заборгованості. За наявності спору між сторонами нотаріус відмовляється вчиняти виконавчий напис та роз'яснює сторонам порядок стягнення заборгованості у судовому порядку.

Дані про наявність спору можуть бути вказані й у представлених документах.

Четвертою умовою є звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису у встановлені строки. Перебіг строку позовної давності для вчинення виконавчого напису починається з дня виникнення права вимоги. Якщо зобов'язання виникло із вчиненої сторонами угоди, перебіг строку починається з моменту, визначеного угодою.

Відповідно до ст. 88 Закону України «Про нотаріат», нотаріус вчиняє виконавчі написи за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями — не більше одного року.

Якщо для вимоги, за якою вчиняється виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається в межах цього строку. Спеціальні строки позовної давності передбачені ст. 258 Цивільного кодексу України. Наприклад, скорочений строк позовної давності тривалістю один рік встановлено для стягнення пені (неустойки, штрафу). Це означає, що якщо стягувач звернувся до нотаріуса за одержанням виконавчого напису пізніше одного року з моменту прострочення платежу, але в межах встановленого законом строку позовної давності, пеня нараховується і стягується тільки за один рік, що передував дню вчинення виконавчого напису. Порядок нарахування пені по кожному простроченому платежу окремий (на-

приклад, за договором оренди із розрахунку 0,1% за кожний прострочений день). Якщо зобов'язання виникло із вчиненої сторонами угоди, перебіг строку починається з моменту, визначеного угодою.

Строк, пропущений стягувачем навіть з поважних причин, не може бути поновлений нотаріусом. Проте нотаріус зобов'язаний роз'яснити стягувачу, що пропуск строку позовної давності не позбавляє права на звернення до суду з позовом про його поновлення.

При вчиненні виконавчого напису нотаріуси повинні враховувати, що законодавством України можуть бути встановлені випадки заборони звернення стягнень на окремі види майна.

Так, у ч. 2 статті 754 Цивільного кодексу України зазначено, що на майно, передане набувачу за договором довічного утримання (догляду), не може бути звернене стягнення протягом життя відчужувача.

Звернення стягнення на майно, що є предметом іпотеки і належить державному чи комунальному підприємству або підприємству, понад 50 відсотків акцій (часток, паїв) якого перебуває у державній власності, здійснюється на підставі рішення суду (стаття 33 Закону України «Про іпотеку»).

Вчинення виконавчого напису за договором позики здійснюється з урахуванням вимог статті 1050 Цивільного кодексу України «Наслідки порушення договору позичальником», де визначено, що якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний сплатити грошову суму відповідно до статті 625 ЦК. Якщо позичальник своєчасно не повернув речі, визначені родовими ознаками, він зобов'язаний сплатити неустойку відповідно до статей 549–552 ЦК, яка нараховується від дня, коли речі мали бути повернуті, до дня їх фактичного повернення позикодавцеві незалежно від сплати відсотків, належних йому відповідно до статті 1048 ЦК. Якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати відсотків, належних йому відповідно до статті 1048 ЦК.

Отже, при виникненні звернення щодо вчинення виконавчого напису стосовно окремих видів майна нотаріус повинен впевнитись, що ця дія не підпадає під заборону звернення стягнення.

Процесуальний порядок вчинення виконавчих написів регулюється ст. 87–91 Закону України «Про нотаріат» та пп. 282–293

Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій» від 03.03.2004. № 2015.

Згідно з діючим законодавством, вчиняти виконавчі написи на території України вправі нотаріуси незалежно від місця знаходження стягувача і боржника. Право на вчинення виконавчих написів мають також консульські установи, які вчиняють написи на боргових документах, що надходять від організацій України, які знаходяться в межах їх консульського округу та за умови їх вчинення тільки щодо громадян України, що постійно проживають в Україні.

Для вчинення виконавчих написів стягувачем або уповноваженим представником будь-якому нотаріусу незалежно від місця виконання вимоги і знаходження стягувача та боржника (за винятком виконавчих написів на чеках) подається заява. Від імені підприємства, установи, організації заява подається за підписом осіб, уповноважених на це їх статутом (положенням).

Подання документів та одержання виконавчого напису проводиться безпосередньо стягувачем або його представником.

Заява подається у письмовій формі, у ній повинні бути зазначені всі необхідні відомості про стягувача і боржника — їх ПІБ (назви), адреси, дата і місце народження боржника — фізичної особи, місце його роботи, номери рахунків у банках чи кредитних установах, код ЄДРПОУ для юридичної особи, строк, в який має бути проведено стягнення, інформація щодо суми, яка підлягає стягненню, або майна, що підлягає витребуванню, включаючи пеню, штрафи, відсотки тощо.

Зазначимо, що, згідно з п. 283 Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій», заява може містити також іншу інформацію, необхідну для вчинення виконавчого напису, і якщо нотаріусу буде необхідно отримати іншу інформацію чи документи, які мають відношення до вчинення виконавчого напису, нотаріус вправі витребувати їх у стягувача.

Як уже відмічалось, виконавчий напис вчиняється на оригіналі документа, що встановлює заборгованість (нотаріально посвідчені угоди, опротестовані векселі та ін.), але при цьому допускаються певні винятки із загального правила, які обумовлені певними особливостями вчинення цієї нотаріальної дії. Так, згідно з п. 288 вищевказаної Інструкції виконавчий напис може бути зроблений на копії документа або на виписці з особистого рахунку боржника, або викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку, якщо він не вміщується на до-

кументі, що встановлює заборгованість. Це може бути викликано, зокрема, необхідністю провести стягнення частинами і в деяких інших випадках.

При цьому на оригіналі документа, що встановлює заборгованість, робиться відмітка про вчинення виконавчого напису і зазначається, за який строк і яка сума стягнута, дата і номер за реєстром для реєстрації нотаріальних дій (наприклад, при стягненні заборгованості з орендної плати на підставі пункту 9 Переліку, на оригіналі договору оренди зазначається: «25 січня 2003 р. по реєстру за № 245 вчинено виконавчий напис на стягнення заборгованості з орендної плати за грудень 2002 р. в розмірі 540 (п'ятсот сорок) гривень».

У державній нотаріальній конторі (приватного нотаріуса) залишається копія документа, що встановлює заборгованість, або виписка з особового рахунку боржника і копія виконавчого напису (пункт 290 Інструкції). Проте з тих міркувань, що у випадку втрати виконавчого напису кредитор вправі звернутися до нотаріуса за одержанням його дубліката, доцільно викладати текст виконавчого напису на окремому аркуші паперу, котрий приєднується до документа, що встановлює заборгованість, і разом з ним та іншими необхідними документами залишається у справах державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса. При кожному наступному зверненні за вчиненням виконавчого напису за одним і тим самим зобов'язанням повторне подання копії документа, що встановлює заборгованість, чинним законодавством не вимагається. Як зазначено в пункті 290 Інструкції, у цих випадках слід обмежитися поданням двох примірників виписки з особового рахунку та оригіналу зобов'язання. При цьому один примірник виписки з виконавчим написом і оригінал зобов'язання повертаються стягувачу.

Відповідно до ст. 89 Закону України «Про нотаріат» у виконавчому написі повинні зазначатися:

- дата (рік, місяць, число) його вчинення, посада, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який вчинив виконавчий напис;
- найменування та адреса стягувача;
- найменування, адреса, дата і місце народження боржника, місце роботи (для громадян), номери рахунків в установах банків (для юридичних осіб);
- строк, за який провадиться стягнення;
- суми, що підлягають стягненню, або предмети, які підлягають витребуванню, в тому числі пеня, проценти, якщо такі належать до стягнення;

- розмір плати, сума державного мита, сплачуваного стягувачем;
- або мита, яке підлягає стягненню з боржника;
- зазначення статті Закону «Про нотаріат», п. 287 Інструкції та пункту Переліку документів, на підставі яких видано виконавчий напис;
- номер, за яким виконавчий напис зареєстровано.

Виконавчий напис має штамп і скріплюється підписом та гербовою печаткою нотаріуса.

Отже, узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що виконавчий напис є основним позасудовим засобом примусового виконання зобов'язань, який дозволяє кредитору при дотриманні певних формальних вимог здійснити швидко поновлення своїх прав у разі невиконання боржником своїх зобов'язань.

Указом президента України від 10 липня 1998 р. № 762/98 «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» встановлено, що розмір плати, яка справляється за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами, не може бути меншим від розміру ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії. Таким чином, відповідно до вимог ч. 1 ст. 42 Закону України «Про нотаріат», приватний нотаріус може вчиняти будь-яку нотаріальну дію за умови, що розмір авансованої плати має бути не меншим за відповідну ставку державного мита. Будь-яких пільг для окремих категорій громадян чи юридичних осіб нотаріус не надає.

Ставка державного мита за вчинення виконавчого напису передбачена підпунктом «о» пункту 3 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито» і складає 1% суми, що стягується, або 1% вартості майна, яке підлягає витребуванню, але не менше 3 і не більше 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. При цьому сума, яка стягується, включає в себе як суму основного боргу, так і суму неустойки (штраф, пеня), передбаченої умовами договору.

Розмір ставки державного мита за вчинення виконавчого напису, за вчинення протестів векселів, пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків, передбачений підпунктом «м», складає 0,3% неоподатковovanого мінімуму.

За загальним правилом, державне мито, сплачене стягувачем за вчинення виконавчого напису, за рахунок боржника не відшкодовується. Проте якщо стягувач у встановленому порядку звільняється від сплати державного мита, відповідно до пункту 56

Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита, затвердженої наказом Головної державної податкової інспекції України від 22 квітня 1993 р. № 15, належна до сплати сума державного мита стягується з боржника разом з боргом за виконавчим написом.

§ 3. Процесуальний порядок вчинення виконавчих написів за конкретними видами заборгованостей

Стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими угодами

Нотаріуси, як зазначено в ст. 54 Закону України «Про нотаріат», посвідчують угоди, щодо яких законодавством встановлено обов'язкову нотаріальну форму.

Обов'язковому нотаріальному посвідченню, зокрема, підлягають такі договори:

— купівлі-продажу житлового будинку, якщо хоча б однією із сторін є громадянин (ст. 227 Цивільного кодексу), міни житлового будинку (ст. 242 Цивільного кодексу);

— застави нерухомого майна, транспортних засобів, космічних об'єктів (ст. 13 Закону України «Про заставу»);

— купівлі-продажу майна державних підприємств (ст. 27 Закону України «Про приватизацію державного майна», ст. 23 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)»);

— договори про відчуження земельних ділянок, що перебувають у колективній або приватній власності (ст. 18 Земельного кодексу України, ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року № 15-92 «Про приватизацію земельних ділянок»);

— договори оренди землі (ст. 13 Закону України «Про оренду землі»);

— договори купівлі-продажу земельних ділянок громадянами (понад норму, яка приватизується безкоштовно) для ведення селянського (фермерського) господарства або особистого підсобного господарства (п. 5 Порядку викупу земельних ділянок громадянами (понад норму, яка приватизується безкоштовно) для ведення селянського (фермерського) або особистого підсобного господарства, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2000 року № 118) та ін.

Як відомо, за бажанням сторін посвідчуються також інші угоди, для яких законодавством обов'язкової нотаріальної форми не

встановлено. Такими угодами можуть бути договори позики, застави товарів в обороті або переробці, розподілу спадкового майна з виплатою одним спадкоємцем іншому грошової компенсації, схову, кредитні договори тощо. Однак оскільки ці угоди не мають обов'язкової нотаріальної форми, вони не можуть бути віднесені до переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться в безспірному порядку.

Підставою для вчинення виконавчого напису нотаріусом є:

а) оригінал нотаріально посвідченої угоди, щодо якої законодавством встановлено обов'язкову нотаріальну форму;

б) документи, що підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання.

Слід передусім зазначити, що стягнення заборгованості, згідно з п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів», може мати місце тільки за нотаріально посвідченими угодами, за умови, що такі угоди передбачають сплату грошових сум, передачу або повернення майна, а також право звернення стягнення на заставлене майно.

Звичайно, для того щоб пересвідчитися, що термін сплати боржником грошових сум, передачі або повернення майна за такою угодою вже минув і у кредитора виникло право вимоги, нотаріус повинен витребувати оригінал нотаріально посвідченої угоди і ретельно вивчити її зміст.

Під документами, що підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання, можуть розумітись заява (претензія) або будь-який інший подібний за юридичною конструкцією документ, в якому водночас йдеться про прострочення виконання зобов'язання, наводиться розрахунок боргу тощо, якщо такий документ переданий боржникові безпосередньо кредитором, надісланий йому поштою зі зворотним повідомленням або переданий через нотаріуса в порядку, передбаченому ст. 84 Закону України «Про нотаріат» (застосування останнього варіанта найбільш виправдане).

На думку окремих авторів, безспірність заборгованості може встановлюватися тільки боржником. Тому єдиною умовою вчинення виконавчого напису має бути волевиявлення зобов'язаної особи, висловлене нею у нотаріально посвідченій угоді при її укладанні, а не віднесення законодавством та виконавчими органами певних зобов'язань до безспірних.

У практиці нотаріусів виникають питання про можливість вчинення виконавчого напису про звернення стягнення на заставлене за договором застави майно і задоволення за рахунок цього майна лише нарахованих за кредитним договором відсотків. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про заставу», за рахунок заставленого майна заставодержатель має право задовольнити свої вимоги в повному обсязі, що визначається на момент фактичного задоволення, в тому числі відсотки, відшкодування збитків, завданих простроченням виконання (а у випадках, передбачених законом чи договором, — неустойку), необхідні витрати на утримання заставленого майна, а також витрати на здійснення забезпеченої заставою вимоги, якщо інше не передбачено договором застави.

Право на звернення стягнення на предмет застави заставодержатель набуває у разі, якщо в момент настання терміну виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, воно не буде виконано, якщо інше не передбачено законом чи договором (ст. 20 Закону України «Про заставу»).

Стягнення заборгованості, що впливає з відносин, пов'язаних з авторським правом

Правовою підставою стягнення заборгованості, що впливає з відносин, пов'язаних з авторським правом, є нормативно-правові акти України, які регулюють порядок відрахувань творчими спілками України за використання творів літератури і мистецтва, та п. 3 Постанови Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів».

Документи, що встановлюють заборгованість підприємств, установ, організацій за відрахуваннями (через Державний комітет з питань науки та інтелектуальної власності) творчим спілкам України за використання творів літератури і мистецтва:

1) Літературному фонду Національної спілки письменників України:

а) видавництва та видавничих організацій за відрахуваннями у розмірі 10 відсотків загальної суми винагороди, нарахованої авторам за оригінальні та перекладні твори художньої літератури;

б) театрів (стаціонарних, пересувних), а також і підприємств, установ, організацій, що надають за договорами майданчики для

проведення вистав і концертів колективам і виконавцям, які здійснюють гастрольну діяльність в Україні, за відрахуваннями у розмірі 2 відсотків суми валового збору (або суми за договором);

в) театрів та інших організацій за відрахуваннями за вистави малих драматичних форм (скетчі, одноактні водевілі), а також культурно-освітніх закладів за відрахуваннями за твори всіх жанрів у розмірі 0,5 відсотка суми валового збору (або суми за договором);

г) підприємств, що займаються видавничою діяльністю та тиражуванням літературних творів, за відрахуваннями за використання усіх видів літературних творів; за відрахуваннями за використання усіх видів літературно-художніх творів вітчизняних і зарубіжних авторів, що не охороняються авторським правом, у розмірі 2 відсотків суми реалізації.

Для одержання виконавчого напису подається скріплений підписами керівника і головного (старшого) бухгалтера та печаткою підприємства, установи, організації розрахунковий лист із зазначенням розміру заборгованості;

2) Музичному фонду України:

а) організацій, які виплачують авторську винагороду за публічне виконання музичних творів, підприємств, установ, організацій, що надають за договорами майданчики для проведення вистав і концертів колективам і виконавцям, які здійснюють гастрольну діяльність в Україні, за відрахуваннями у розмірі 2 відсотків суми валового збору, одержаного від продажу квитків, або суми гарантованої оплати згідно з договором, а також видовищних підприємств за такими само відрахуваннями за музичні вистави (опера, оперета, балет тощо) та естрадні концерти;

б) підприємств, установ, організацій за відрахуваннями у розмірі 1 відсотка суми валового збору (виручки від реалізації), одержаного за використання музичних творів, що випускаються в записі на магнітній плівці, компактних касетах, платівках і лазерних дисках;

в) видавництва та видавничих організацій, друкованих засобів масової інформації за відрахуваннями у розмірі 10 відсотків загальної суми авторської винагороди, нарахованої за видання музичних і музикознавчих творів.

Для одержання виконавчого напису подається скріплений підписами керівника і головного (старшого) бухгалтера та печаткою підприємства, установи, організації, редакції газети (журналу) розрахунковий лист із зазначенням розміру заборгованості;

3) Національній спілці театральних діячів України: театрів (стаціонарних і пересувних) за відрахуваннями у розмірі 1 відсотка суми валового збору з театральних постановок.

Для одержання виконавчого напису подається скріплений підписами керівника і головного (старшого) бухгалтера та печаткою театру розрахунковий лист із зазначенням розміру заборгованості;

4) Журналістському фонду України: телерадіоорганізацій, ДІНАУ, Українського незалежного інформаційного агентства «Новини», регіональних інформаційних агентств та друкованих засобів масової інформації, видавництв та видавничих організацій за відрахуваннями у розмірі 6 відсотків загальної суми авторської винагороди, нарахованої за суспільно-політичні, публіцистичні, науково-популярні твори, інформаційний та ілюстративний матеріал (крім гонорару, з якого провадяться відрахування до фондів інших творчих спілок).

Для одержання виконавчого напису подається скріплений підписами керівника і головного (старшого) бухгалтера та печаткою телерадіоорганізації, інформаційного агентства, видавництва, видавничої організації, друкованого засобу масової інформації розрахунковий лист із зазначенням розміру заборгованості;

5) Національній спілці кінематографістів України: кінновидовищних закладів (крім розташованих у сільській місцевості) за відрахуваннями у розмірі 1 відсотка суми валового збору, одержаного за розповсюдження і демонстрування фільмів.

Для одержання виконавчого напису подається скріплений підписами керівника і головного (старшого) бухгалтера та печаткою кінновидовищного закладу розрахунковий лист із зазначенням розміру заборгованості;

6) Національній спілці художників України:

а) підприємств, установ, організацій за відрахуваннями у розмірі 2 відсотків загальної суми авторської винагороди або заробітної плати, нарахованої художникам (живописцям, скульпторам, графікам, оформлювачам, декораторам, художникам, які створюють твори декоративно-прикладного мистецтва, зайнятим у промисловості художникам-конструкторам, модельерам, макетникам, художникам театру і кіно та іншим) за виконані ними художні роботи (як за оригінальні твори, так і за роботи з копіювання й тиражування);

б) організацій за відрахуваннями у розмірі 2 відсотків суми, одержаної від реалізації художніх творів на комісійних засадах.

Для одержання виконавчого напису подається скріплений підписами керівника і головного (старшого) бухгалтера та печаткою підприємства, установи, організації розрахунковий лист із зазначенням розміру заборгованості;

7) Національній спілці майстрів народного мистецтва України:

а) підприємств, установ, організацій за відрахуваннями у розмірі 2 відсотків загальної суми авторської винагороди або заробітної плати, нарахованої творчим майстрам, художникам народного мистецтва і працівникам з тиражування художніх виробів (ткацтво, вишивка, килимарство, гончарство, різьбярство, художні вироби з металу, каменю, дерева, соломки, народне малярство і декоративний розпис тощо);

б) організацій за відрахуваннями у розмірі 2 відсотків суми, одержаної від реалізації творів народного мистецтва на комісійних засадах на виставках, ярмарках, аукціонах тощо.

Для одержання виконавчого напису подається скріплений підписами керівника і головного (старшого) бухгалтера та печаткою підприємства, установи і організації розрахунковий лист із зазначенням розміру заборгованості;

8) Фотофонду України:

а) телерадіоорганізацій, ДІНАУ, Українського незалежного інформаційного агентства «Новини», регіональних інформаційних агентств та друкованих засобів масової інформації, видавництв та видавничих організацій, а також інших підприємств, установ, організацій за відрахуваннями у розмірі 4 відсотків авторської винагороди або заробітної плати фотохудожникам, фотографам і фотолаборантам за використання творів фотомистецтва в усіх видах видань, художнє оформлення фотовидань;

б) промислових підприємств і служб сервісу за відрахуваннями у розмірі 2 відсотків заробітної плати, нарахованої фотографам і фотолаборантам, як за використання оригінальних творів, так і за їх копіювання й тиражування;

в) організацій за відрахуваннями у розмірі 2 відсотків суми, одержаної від реалізації творів фотомистецтва на комісійних засадах.

Для одержання виконавчого напису подається скріплений підписами керівника і головного (старшого) бухгалтера та печаткою підприємства, установи і організації розрахунковий лист із зазначенням розміру заборгованості.

Розміри вищевказаних відрахувань до фондів творчих спілок України за використання творів літератури та мистецтва вста-

новлені Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 1992 р. № 108. Мінімальні ставки авторської винагороди за публічне виконання творів, за відтворення творів шляхом звукозапису та здачу примірників звукозаписів і аудіовізуальних творів (відеофільмів) у прокат, за відтворення творів образотворчого мистецтва і тиражування у промисловості творів декоративно-прикладного мистецтва та порядок їх застосування затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 72 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав». Оскільки постановою передбачені лише мінімальні ставки авторської винагороди, то конкретний розмір винагороди, порядок і терміни її виплати визначаються авторським договором між користувачем твору та його автором або особою, яка володіє правами на цей твір, чи організацією, що управляє майновими правами авторів на колективній основі в межах одержаних від них повноважень. Зауважимо, що передбачені постановою ставки авторської винагороди застосовуються у разі, коли інше не визначене авторським договором і розмір винагороди не є предметом спору між заінтересованими особами.

Стягнення заборгованості з батьків або осіб, що їх замінюють, за утримання дітей у закладах освіти

Підставою для вчинення виконавчого напису за пунктом 4 Переліку є документи, що встановлюють заборгованість батьків або осіб, що їх замінюють, за утримання дітей, які потребують тривалого лікування, у дошкільних закладах освіти, загальноосвітніх санаторних школах-інтернатах, дитячих будинках (див. Закон України від 11 липня 2001 р. «Про дошкільну освіту»).

Для одержання виконавчого напису нотаріусу має бути поданий засвідчений стягувачем витяг з особового рахунка батька або особи, що його замінює (чи довідка стягувача), з відміткою про непогашення заборгованості у двотижневий термін після вручення письмового попередження.

Нотаріуси повинні враховувати при вирішенні питання про вчинення виконавчого напису такі умови. По-перше, заборгованість має утворюватися за утримання саме тих дітей, які потребують тривалого лікування, і, по-друге, таке лікування має проводитися в конкретно визначених закладах освіти, якими є дошкільні заклади освіти, загальноосвітні санаторні школи-

інтернати, дитячі будинки, для дітей, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації. Саме представники таких закладів мають право звертатись до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису.

Як зазначено в Постанові Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2002 р. № 1243 «Про невідкладні питання діяльності дошкільних та інтернатних навчальних закладів», розмір плати для батьків або осіб, які їх замінюють, за харчування дітей в державних і комунальних дошкільних навчальних закладах встановлюється один раз на рік відповідно до ст. 35 Закону «Про дошкільну освіту».

Порядок встановлення плати для батьків за перебування дітей у державних і комунальних дошкільних та інтернатних навчальних закладах затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2002 р. № 667. Цей нормативний документ, зокрема, передбачає, що батьки або особи, які їх замінюють, вносять плату за харчування дітей у державному та комунальному дошкільному закладі в розмірі, що не перевищує 50 відсотків у міській місцевості та 30 відсотків у сільській місцевості від вартості харчування на день.

Розмір плати за поданням дошкільного навчального закладу встановлюють місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування або підприємства, організації та установи, які перебувають у державній (комунальній) формі власності і мають у своєму підпорядкуванні дошкільні навчальні заклади, один раз на рік з урахуванням матеріального стану сім'ї та режиму роботи закладу.

Необхідно підкреслити, що, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 1243 від 26 січня 2002 р., звільняються від плати за харчування дітей у конкретних закладах освіти, а саме: санаторних дошкільних навчальних закладах (групах) для дітей з малими і затухаючими формами туберкульозу, спеціальних дошкільних навчальних закладах (групах) для дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, батьки або особи, що їх замінюють. Отже, у разі звернення представників зазначених закладів за вчиненням виконавчого напису нотаріус повинен ретельно вивчити подані документи та з'ясувати всі ці обставини.

При цьому, відповідно до пункту 3.4 Наказу Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2002 р., плата за утримання вихованців у загальноосвітніх санаторних школах-інтернатах не справляється, а звідси випливає, що і виникнення такої заборгованості неможливе.

Стягнення заборгованості з батьків або осіб, що їх заміняють, за утримання дітей і підлітків у загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах соціальної реабілітації

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед неповнолітніх в числі інших органів і установ, зокрема, покладається на:

- школи соціальної реабілітації і професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;
- центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх закладів охорони здоров'я;
- приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ тощо.

Загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації є спеціальними навчально-виховними закладами для неповнолітніх, які потребують особливих умов виховання. Згідно з чинним законодавством, до цих закладів можуть направлятися особи, які вчинили злочин у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

До загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації направляються за рішенням суду неповнолітні від 11 до 14 років, а до професійних училищ соціальної реабілітації — віком від 14 років.

Центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх створюються для неповнолітніх, які вживають алкоголь, наркотики, а також для неповнолітніх, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації.

Цим же Законом (ст. 13) передбачається участь батьків (усиновителів або опікунів (піклувальників) у частковому відшкодуванні витрат на утримання неповнолітніх у приймальниках-розподільниках для неповнолітніх, загальноосвітніх школах і професійних училищах соціальної реабілітації, центрах медико-соціальної реабілітації неповнолітніх.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації» від 13 жовтня 1993 року № 859, розмір плати за утримання учнів у загальноосвітній школі соціальної реабілітації та професійному училищі соціальної реабілітації, яка справляється з батьків, дорівнює 20 відсоткам коштів, що припадають на одного члена сім'ї.

Вчинення виконавчих написів на стягнення зазначеного виду заборгованості проводиться на підставі пункту 5 Переліку. При цьому нотаріусу необхідно врахувати, що:

— виконавчий напис вчиняється на стягнення заборгованості за утримання неповнолітніх виключно в загальноосвітніх школах і професійних училищах соціальної реабілітації;

— стягнення заборгованості може мати місце як з батьків неповнолітніх, так і з осіб, що їх замінюють;

— виконавчий напис на стягнення заборгованості за утримання неповнолітніх у приймальниках-розподільниках для неповнолітніх, центрах медико-соціальної реабілітації не вчиняється;

— заборгованість не виникає за утримання дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків або осіб, які їх замінюють, а також з багатодітних, малозабезпечених сімей, оскільки вони всі перебувають на повному державному утриманні;

Документами, що встановлюють заборгованість для цього виду виконавчих написів, є:

а) копія документа про розмір щомісячної плати батьків або осіб, які їх замінюють (оскільки мова йде про звичайну копію, нотаріусу доцільно витребувати її, належним чином оформлену, тобто засвідчену стягувачем);

б) засвідчений стягувачем витяг з особового рахунку батьків або осіб, які їх замінюють (чи довідку стягувача), з відміткою про непогашення заборгованості у двотижневий термін після вручення письмового попередження.

**Стягнення заборгованості з військовослужбовців,
звільнених з військової служби, і військовозобов'язаних
після закінчення зборів**

Для одержання виконавчого напису нотаріусу подається лише довідка командира (начальника) військової частини про суму заборгованості, що підлягає стягненню.

Відповідно до вимог пункту Постанови Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» та Положення «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі», затвердженого Постановою Верховної Ради України 23 червня 1995 р., виконавчі написи видаються на стягнення заборгованості з військовослужбовців і

військовозобов'язаних, призваних на збори, за умови їх звільнення та притягнення до матеріальної відповідальності.

До матеріальної відповідальності можуть бути притягнуті військовослужбовці і призвані на збори військовозобов'язані, винні у заподіянні шкоди державі під час виконання ними службових обов'язків, передбачених актами законодавства, військовими статутами, порадиниками та іншими нормативними актами.

Відшкодуванню підлягає пряма дійсна шкода, завдана розкраданням, пошкодженням, втратою або незаконним використанням військового майна, погіршенням або зниженням його цінності, що спричинило додаткові витрати для військових частин, установ, організацій, підприємств та військово-навчальних закладів для відновлення, придбання майна чи інших матеріальних цінностей або надлишкові витрати (пункт 2 Положення).

Для встановлення причин виникнення шкоди, її розміру та винних осіб за фактом її заподіяння призначається розслідування. За результатами розслідування, за умови, що вину військовослужбовця або призваного на збори військовозобов'язаного повністю доведено, командир (начальник) військової частини не пізніше ніж у місячний термін із дня закінчення розслідування видає наказ про притягнення до матеріальної відповідальності винної особи із зазначенням розміру суми, що підлягає стягненню.

При вчиненні виконавчого напису на підставі пункту 7 Переліку нотаріус повинен з'ясувати цілу низку обставин, зокрема:

— чи належить військовослужбовець, військовозобов'язаний до числа осіб, на яких поширюється дія вищевказаного Положення;

— чи є дії військовослужбовця або призваного на збори військовозобов'язаного, що призвели до заподіяння ним шкоди державі, підставою для притягнення його до матеріальної відповідальності (перелік підстав передбачений у пунктах 10–15 Положення);

— чи призначалося розслідування за фактом заподіяння матеріальної шкоди та чи видавався наказ про стягнення з винної особи відповідної суми (пункт 17 Положення);

— чи не порушено місячний термін з дня закінчення розслідування, після якого стягнення може бути проведено у судовому порядку;

— чи ознайомився притягнутий до матеріальної відповідальності з матеріалами розслідування (пункт 22 Положення);

— чи виконував військовослужбовець або військовозобов'язаний, призваний на збори, службові обов'язки, передбачені акта-

ми законодавства, військовими статутами, порадиниками, інструкціями та іншими нормативними актами на час заподіяння шкоди та притягнення до матеріальної відповідальності (пункт 31 Положення) та деякі інші питання.

Зазначимо, що правові підстави для постановки вищезазначених питань випливають із пункту 7 Переліку і для їх з'ясування необхідна наявність такого документа, як довідка командира (начальника) військової частини про суму заборгованості, що підлягає стягненню.

Довідка, що подається нотаріусу, повинна містити також всі необхідні для її видачі реквізити та бути підписаною особисто командиром (начальником) військової частини.

Повернення об'єкта лізингу

Під лізингом розуміється підприємницька діяльність, яка полягає в тому, що лізингодавець як суб'єкт лізингу передає у виключне користування лізингоодержувачу на визначений строк майно, яке може бути власністю або набувається ним за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови оплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів (ст. 1 Закону України від 16 грудня 1997 р. «Про лізинг»).

Лізинг здійснюється за договором лізингу, який регулює правовідносини між суб'єктами лізингу, і залежно від особливостей здійснення лізингових операцій може бути двох видів — оперативний чи фінансовий.

Оперативний лізинг — це договір лізингу, в результаті укладання якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, менший строку, за який амортизується 90 відсотків вартості об'єкта лізингу, визначеної на день укладання договору. В підпункті 1.18.1 ст. 1 Закону України від 28 грудня 1994 р. «Про оподаткування прибутку підприємств» в редакції Закону від 22 травня 1997 р. наводиться таке визначення оперативного лізингу (оренди): це господарська операція фізичної або юридичної особи, що передбачає відповідно до договору оперативного лізингу (оренди) передання орендарю майна, що підпадає під визначення основного фонду, згідно зі ст. 8 цього Закону, придбаного або виготовленого орендодавцем на умовах інших, ніж передбачаються фінансовим лізингом (орендою).

Фінансовий лізинг — це договір лізингу, в результаті укладання якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший строку, за який амортизується 60 відсотків вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладання договору. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» (підпункт 1.18.2 ст. 1) під фінансовим лізингом розуміє господарську операцію фізичної або юридичної особи, яка передбачає відповідно до договору фінансового лізингу (оренди) передання орендарю майна, що підпадає під визначення основного фонду, згідно зі ст. 8 цього Закону, придбаного або виготовленого орендодавцем, а також усіх ризиків та винагород, пов'язаних із правом користування та володіння об'єктом лізингу.

Залежно від форми здійснення лізинг може бути прямим, непрямым, зворотним, пайовим, міжнародним тощо.

Об'єктом лізингу може бути будь-яке нерухоме і рухоме майно, яке може бути віднесене до основних фондів відповідно до законодавства, в тому числі продукція, вироблена державними підприємствами (машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, системи телекомунікацій тощо), не заборонене для вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень на передачу його в лізинг (оренду), при цьому якщо вищевказане майно є в державній власності, воно може бути предметом лізингу тільки за погодженням з органом, що здійснює управління цим майном у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Слід звернути увагу на деякі обмеження щодо використання певного майна як об'єктів лізингу, передбачені чинним законодавством. Зокрема, об'єктами лізингу, згідно зі ст. 807 ЦК України, не можуть бути земельні ділянки та інші природні об'єкти, а також інші речі, встановлені законом:

— цілісні майнові комплекси підприємств, їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць);

— нерухоме майно (будівлі, споруди, приміщення) та інше окреме й індивідуально визначене майно підприємств;

— майно, що не увійшло до статутних фондів господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації);

— цілісні майнові комплекси державних підприємств, їх структурних підрозділів, що здійснюють діяльність, пов'язану з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів;

цілісні майнові комплекси казенних підприємств;

— цілісні майнові комплекси структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць) казенних підприємств, що здійснюють діяльність, пов'язану з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

Лізингодавець має право відмовитися від договору лізингу та вимагати повернення предмета лізингу від лізингоодержувача у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо лізингоодержувач не сплатив лізинговий платіж частково або у повному обсязі та прострочення сплати становить понад 30 днів.

Відповідно до правил ч. 1 ст. 10 Закону, лізингодавець може передати право власності на об'єкт лізингу іншій юридичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності). Договір лізингу зберігає силу щодо нового власника. Виконавчий напис на повернення об'єкта лізингу в цьому випадку вчиняється на вимогу нового власника. Разом з іншими документами нотаріусу має бути подана угода, за якою до іншої особи перейшло право власності на об'єкт лізингу.

Нотаріуси повинні відмовляти у вчиненні виконавчого напису й у тих випадках, якщо між сторонами договору лізингу існує спір, пов'язаний із поверненням об'єкта лізингу. Справи з таких спорів підвідомчі господарським судам на загальних підставах.

Для одержання виконавчого напису нотаріусу подаються:

- а) оригінал договору лізингу;
- б) засвідчена лізингодавцем копія рахунку, направленою лізингоодержувачу, з відміткою про несплату платежів після вручення письмового повідомлення.

Для договору лізингу законом передбачається проста письмова форма, причому укладатися він може як у формі багатосторонньої угоди за участю лізингодавця, лізингоодержувача і продавця об'єкта лізингу, так і двосторонньої угоди між лізингодавцем і лізингоодержувачем. З огляду на просту письмову форму договору лізингу нотаріуси мають перевіряти його зміст на відповідність вимогам законодавства України.

Виконавчий напис на повернення об'єкта лізингу вчиняється на оригіналі договору лізингу. У справах нотаріуса залишається копія договору та виконавчого напису.

Крім оригіналу договору лізингу, нотаріусу подається засвідчена лізингодавцем копія рахунку, направленою лізингоодержувачу, з відміткою про несплату платежів після вручення письмового повідомлення. Нотаріус має перевірити відповідність даних,

викладених у копії рахунку, даним договору лізингу. Копія рахунку, скріплена печаткою лізингодавця, має містити дані про вартість об'єкта лізингу, періодичність сплати лізингових платежів, їх розмір, кількість несплачених платежів, їх розмір та період. Якщо договір лізингу не посвідчувався в нотаріальному порядку, рекомендується перевіряти належність об'єкта лізингу лізингодавцю шляхом витребування виписки з балансової відомості.

Стягнення за виконавчим написом нотаріуса провадиться в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

Стягнення заборгованості за векселями, опротестованими нотаріусами в установленому законом порядку

Вексель, опротестований нотаріусом у неплатежу, є підставою для вчинення на ньому виконавчого напису в порядку, передбаченому пунктом 293 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Для надання опротестованому векселеві сили виконавчого документа щодо нього має бути вчинено виконавчий напис.

Можливість вчинення такого виконавчого напису передбачена пунктом 11 Переліку, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172.

Як зазначено у цьому документі, а також виходячи із Рекомендацій Міністерства юстиції України «Окремі питання вексельного обігу при застосуванні в нотаріальній практиці України», для одержання виконавчого напису нотаріусу подаються:

а) заява від векселедержателя про вчинення виконавчого напису (із зазначенням того, що на момент звернення до нотаріуса вексель не був оплачений (погашений);

б) оригінал опротестованого векселя;

в) акт про протест векселя.

Подача будь-яких інших документів, які б свідчили про додаткове повідомлення боржника про необхідність погашення векселя тощо, чинним законодавством не передбачена.

Виконавчий напис може бути вчинений нотаріусом не раніше опротестування векселя і не пізніше строків позовної давності, зазначених у ст. 70 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі.

Так, згідно із зазначеною статтею, позовні вимоги, які випливають з переказного векселя проти акцептанта, погашаються після закінчення трьох років з дня строку платежу.

Позовні вимоги векселедержателя проти індосантів і проти векседавця погашаються після закінчення одного року з дня протесту, здійсненого у визначений строк або з дня строку платежу, у разі застереження про оборот без витрат.

Перерва строків позовної давності має силу лише щодо того, проти кого було вчинено дію, яка перериває давність.

Виконавчий напис вчиняється на оригіналі боргового документа, яким у такому випадку є опротестований вексель. При цьому у випадку, коли текст виконавчого напису не вміщується на бланку векселя (що, як правило, і відбувається), то він може бути розпочатий на векселі і продовжений чи навіть викладений повністю на прикріпленому (приклеєному або підшитому) спеціальному бланку нотаріальних документів (наказ Міністерства юстиції України від 9 серпня 2000 року № 33/5 «Про внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів Міністерства юстиції України»).

Основним фактом, з яким законодавець передусім пов'язує вчинення виконавчого напису за векселем, є факт попереднього опротестування векселя. При цьому чинне законодавство не містить будь-яких обмежень щодо того, в чому саме такий вексель опротестовувався. Таким чином, не можна вважати законодавчо обґрунтованими дії окремих учасників вексельного обігу, котрі оскаржують виконавчий напис щодо векселя, опротестованого, наприклад, у неакцепті векселя.

Акт про протест векселя передається кредитору разом з вчиненим виконавчим написом. У справах нотаріуса залишається копія акту, засвідчена з дотриманням вимог п. 27 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, та засвідчена таким самим чином копія векселя з викладеним на ній текстом виконавчого напису.

Процедура вчинення виконавчих написів про стягнення заборгованості за векселями, опротестованими в установленому порядку (в тому числі процедура звернення до нотаріуса), здійснюється за загальними правилами і не містить якихось особливостей, крім наведених вище.

Стягнення за чеками

Для одержання виконавчого напису подаються чеки, несплата яких посвідчена нотаріусом.

Відповідно до ч. 2 ст. 93 Закону України «Про нотаріат» і п. 283 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій, у разі неспла-

ти чека нотаріус посвідчує несплату шляхом напису на ньому за встановленою формою і робить про це відмітку в реєстрі. Одночасно з написом на чеку нотаріус надсилає повідомлення чекодавцеві про несплату його чека банком і вчинення напису на чеку.

Виконавчі написи про неоплату чека вчиняються нотаріусами за місцезнаходженням платника в строки, визначені чинним законодавством України про чеки. Виконавчі написи вчиняються за бажанням чекодержателя як проти чекодавця, так і проти осіб, відповідальних за чеком.

Про вчинення виконавчого напису нотаріус робить відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій і надсилає повідомлення чекодавцю про неоплату чека та видачу виконавчого напису.

ГЛАВА 19. Вчинення протестів векселів

§ 1. Поняття та значення векселя

Суб'єкти господарювання в межах своєї компетенції та відповідно до встановленого законодавством порядку можуть використовувати у своїй діяльності такий вид цінних паперів, як вексель. Значення векселя у кредитно-розрахункових відносинах між підприємствами полягає у тому, що вексель історично виник як універсальний інструмент оформлення розстрочки платежу при здійсненні торговельних угод. У сучасних умовах особливого значення набуває проблема пошуку фінансових інструментів, які були б в змозі вирішити проблему неплатежів. Так, існуючу проблему повернення боргів — довготривалий, вартісний і непевний процес можна вирішити шляхом упровадження механізмів вексельного обігу.

Законодавство України про обіг векселів складається із Женевської конвенції 1930 р., якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, з урахуванням певних застережень, із Женевської конвенції 1930 р. про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі, із Женевської конвенції 1930 р. про гербовий збір стосовно переказних векселів та простих векселів, до яких приєдналась Україна; Закону України «Про цінні папери та фондову біржу» та інших актів законодавства України. Велике значення має Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2374-III, який визначив особливості обігу векселів в Україні, поняття та сутність простих і переказних векселів, здійснення операцій з ними та виконання вексельних зобов'язань у господарській діяльності.

Мінфін України своїм листом від 02.10.1991 р. № 04-304/8-4481 «Про порядок випуску і обігу векселів» підтвердив, що вексель за своєю сутністю є засобом комерційним, він використовується у взаєморозрахунках товаровиробників як у національних господарств, так і на міжнародному рівні, та підтримав необхідність регулювання вексельного обігу в Україні.

Вексель — цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку певну суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Основними рисами векселя, які склалися в міжнародній практиці і були прийняті на Женевській конвенції 1930 року, вважаються:

— абстрактний характер зобов'язання, визначеного векселем, — текст векселя не повинен містити посилання на угоду, яка є причиною видачі векселя; невиконання зобов'язань за основною угодою не може призвести до невиконання зобов'язань за векселем та інше;

— безумовний характер зобов'язань за векселем — він містить простий і нічим не обумовлений наказ або зобов'язання сплатити певну суму. Вексель посвідчує абстрактне зобов'язання платника про сплату певної грошової суми, проти якого не можуть бути пред'явлені заперечення. Включення до векселя будь-якої умови, що ставить під сумнів абстрактність і безумовність векселя, тягне за собою його недійсність за чинним законодавством України;

— безспірний характер зобов'язань за векселем, якщо він є справжнім;

— вексель — це письмовий документ, що має суворо встановлені обов'язкові реквізити;

— вимагати платежу за векселем може той, хто володіє цим документом (держатель векселя);

— при порушенні встановлених термінів сплати векселя необхідно здійснити нотаріальний протест.

Для розуміння суті векселя потрібно визначити такі терміни:

Векселедержатель (ремітент) — перший одержувач векселя, перед яким платник бере зобов'язання про платіж.

Векселедавець (трасант) — боржник, особа, що виписує вексель, в якому міститься вимога до іншої особи сплатити суму, передбачену у векселі.

Платник (трасат) — особа, до якої векселедавець звертає свій наказ про платіж за векселем.

Простий вексель (соло-вексель) — це вексель, що містить просте і нічим не обумовлене зобов'язання векселедавця сплатити певну суму векселедержателю.

Переказний вексель (тратта) — це вексель, що має простий і нічим не обумовлений наказ векселедавця третій особі (трасату) сплатити певну суму отримувачу або за його наказом.

Відмінність між простим і переказним векселями полягає в тому, що за переказним векселем платником є не векселедавець, а інша особа, яка повинна письмово підтвердити свою згоду здійснити платіж за векселем у визначений строк — здійснити його акцепт. Тому переказний вексель має форму наказу векселедавця (трасанта) платнику (трасату) сплатити за векселем.

Трасант, підписуючи вексель і видаючи його ремітенту, бере на себе перед ремітентом відповідальність за його оплату. Проте трасант не є основним боржником за векселем, його відповідальність носить вторинний характер, тому вона настає тільки у випадку несплати векселя платником.

Ремітенту (наступному держателю векселя) належить виключне право вимагати від трасанта сплати за векселем у випадку відмови платника від акцепту або сплати векселя. Але це право може бути використане лише за дотримання ремітентом таких умов: своєчасного пред'явлення векселя акцепту або платежу та здійснення протесту у випадку неакцепту або неплатежу.

Акцепт — напис на лицьовому боці векселя, який виражає згоду платника сплатити за переказним векселем в строк. Акцепт має бути простим і нічим не обумовленим, але може бути як повним (на всю суму векселя), так і частковим (на частину суми).

Акцептант — особа, що взяла на себе зобов'язання платника по пред'явленому переказному векселю. Завдяки акцепту платник стає головним боржником за векселем. З того моменту, як акцептант повернув акцептований ним вексель, його зобов'язання по цьому векселю стає безвідкличним.

Індосамент — провідний засіб передачі векселя, особливий передаточний напис, що здійснюється на оборотному боці векселя або на додатковому аркуші — **алонжі**. Переуступка (дія передачі) векселя за допомогою передавальних написів називається **індосуванням**, або **індосацією** векселя. Якщо вексель виданий у формі оборотного документа, то він залишається таким до погашення. Жодні застереження на векселі не обмежують його переуступку (передачу), зроблена після видачі векселя, або позавексельна угода сторін, не може вплинути на коливання оборотності векселя. **Індосамент** — одностороння угода суб'єкта вексельних відносин, що поступився своїми правами за векселем і передбачає повну і безумовну передачу прав за векселем. Аби індосамент міг виконати свою функцію, потрібно, щоб усі індосаменти у векселі являли собою безперервну низку переходу прав від однієї особи до іншої, починаючи з ремітента (або трасанта) і продовжуючи індосаментами наступних держателів векселів. Для неперервності достатньо зовнішньої тотожності між підписом індосанта та ім'ям попереднього утримувача. Особа, яка переуступає вексель шляхом вчинення передавального напису, називається **індосантом**. **Індосатор** — особа, на користь якої здійснюється індосамент. Індосант бере на себе відповідальність перед будь-яким наступ-

ним векселедержателем в результаті реалізації індосаменту (якщо немає спеціального застереження).

Аваль — вексельне доручительство, за допомогою якого платіж за векселем може бути забезпечений повністю або частково. Аваль дається на лицьовому боці векселя або на додатковому аркуші та підписується авалістом (юридичною особою, тобто керівником і головним бухгалтером). Аваліст і особа, за яку він поручається, несуть взаємну відповідальність. Аваліст відповідає за оплату векселя, навіть якщо зобов'язання виявиться недійсним.

Нормальний процес обігу векселя завершується його оплатою у встановлений термін головним вексельним боржником — акцептантом. Обов'язковою передумовою виконання вексельного зобов'язання є пред'явлення документа для оплати боржнику його законним держателем.

Згідно зі ст. 33 та 77 Уніфікованого закону, переказний і простий векселі можуть підлягати оплаті в строк:

- за пред'явленням;
- у певний термін від пред'явлення;
- у певний термін від складання;
- на визначену дату.

Переказний чи простий вексель, строк платежу за яким не вказано, розглядається як такий, що належить до оплати за пред'явленням. Це дає право векселедержателю простого чи переказного векселя вимагати його оплати протягом одного року з дня його складання, однак цей термін може бути продовжено чи скорочено.

Прості та переказні векселі, які мають строк платежу на визначену дату, у певний термін від складання чи пред'явлення повинні бути подані до оплати або в день, коли вони повинні бути оплачені, або в один з двох наступних робочих днів.

§ 2. Порядок вчинення протестів векселів

Неоплата векселя тягне за собою наслідки у вигляді **вексельного протесту** — офіційно засвідченої вимоги платежу та повідомлення про його неодержання. Опротестування нотаріусом векселя означає, що зобов'язання про сплату певної грошової суми не здійснено, а тому підлягає примусовому виконанню державним виконавцем. Боржник може також не сплатити частину своїх зобов'язань, що також є протестом, та пред'явити позов до будь-якої

зобов'язаної особи в розмірі неоплаченої суми (окрім випадку неплатоспроможності платника).

Опротестування векселя оформлюється актом протесту.

Актом протесту може оформлюватись:

- відмова платника від оплати векселя (протест про неоплату);
- відмова платника від акцепту (протест про неакцепт);
- відмова платника (акцептанта) проставити дату акцепту (протест векселя про недатування акцепту).

При цьому слід мати на увазі, що протест про неакцепт та протест про недатування акцепту вчиняються лише щодо переказного векселя.

Для вчинення протесту нотаріус повинен здійснити перевірку певних умов, за наявності яких може бути вчинена ця нотаріальна дія.

По-перше, нотаріус перевіряє достовірність векселя — чи є поданий документ векселем. Вимоги до форми векселя як цінного паперу, що засвідчує наявність грошового зобов'язання, встановлюються статтями 1 і 75 Уніфікованого закону, який передбачає наявність конкретних обов'язкових реквізитів.

Простий вексель містить такі реквізити:

- найменування — «вексель»;
- просту і нічим не обумовлену обіцянку сплатити визначену суму;
- зазначення строку платежу;
- зазначення місця, в якому належить здійснити платіж;
- найменування того, кому чи за наказом кого платіж повинен бути здійснений;
- дата та місце складання векселя;
- підпис того, хто видає документ (векселедавця).

Переказний вексель має такі обов'язкові реквізити:

- найменування — «вексель»;
- зазначення строку платежу;
- зазначення місця, в якому належить здійснити платіж;
- дату та місце складання векселя;
- підпис того, хто видає документ (векселедавця);
- просту і нічим не обумовлену пропозицію сплатити визначену суму.

Вексель, який видається на території України і місце платежу за яким теж знаходиться на території України, складається державною мовою. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про обіг векселів в Україні», векселі (переказні і прості) складаються у документарній формі на бланках з відповідним ступенем захисту від

підроблення, форма та порядок виготовлення яких затверджуються Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національним банком України з урахуванням норм Уніфікованого закону, і не можуть бути переведені у бездокументарну форму (знерухомлені).

Вексельний бланк може заповнюватись друкованим і недрукованим способами; сума платежу за векселем обов'язково пишеться цифрами та літерами. Вексель підписується: від імені юридичних осіб — власноручно керівником і головним бухгалтером (чи уповноваженими ними особами) та скріплюється печаткою; від імені фізичних осіб — власноручно зазначеною фізичною особою (або уповноваженою нею особою) і скріплюється печаткою (у разі її наявності).

Найменування трасанта, або векселедавця, інших зобов'язаних за векселем осіб заповнюється тією мовою, якою визначено офіційне найменування в їх установчих документах.

Можливість визнання векселя недійсним передбачена ст. 2 і 33 Уніфікованого закону. До дефектів, що тягнуть за собою недійсність векселя, відносять:

Дефекти форми — відсутність будь-яких з перерахованих реквізитів, зазначення одночасно місця, в якому належить здійснити платіж, та місця складання векселя, інші строки, ніж передбачені законодавством.

Виятком є окремі випадки, конкретно обумовлені в законодавстві. Це, зокрема:

— якщо у векселі не зазначено строк платежу, він розглядається як такий, що підлягає оплаті за вимогою;

— якщо у векселі відсутнє зазначення конкретного місця платежу, місцем платежу вважається адреса, вказана поряд з найменуванням платника (у переказному векселі) чи місце складання документа (у простому векселі);

— якщо у векселі не вказано місце його складання, він вважається складеним у місці, вказаному поряд з найменуванням векселедавця (див. ст. 21 Закону України «Про цінні папери та фондову біржу» від 18.06.91).

Як відмічають спеціалісти, на практиці особливих труднощів з оформленням векселів не виникає, оскільки з серпня 1992 р. передбачено обов'язкове використання спеціальних вексельних бланків, в яких наявний ряд реквізитів. Тому невідповідність векселя формальним ознакам — досить рідкісне явище¹.

¹ Зубарев К. Действительность вексельных обязательств // Юридическая практика, 2003. № 14. 8 апреля — С. 11.

У нотаріальній практиці частіше зустрічаються **дефекти видачі векселів**. До таких порушень слід віднести:

- випадки видачі безтоварного векселя;
- підписання векселя особою, що перевищує свої повноваження, або неуповноваженою особою;
- підписання векселя векседавцем всупереч його вільному волевиявленню та ін.

Так, ст. 4 Закону України «Про обіг векселів в Україні» передбачає, що видавати прості і переказні векселі можна лише за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. У випадках видачі безтоварного векселя нотаріус вправі відмовити у здійсненні протесту векселя і може рекомендувати зацікавленим особам звернутись до суду з позовом про визнання видачі векселя недійсною. Досить розповсюдженими є випадки, коли вексель від імені векседавця підписаний особою, що перевищує свої повноваження, або неуповноваженою особою, наприклад, коли вексель підписано керівником підприємства чи організації, який відсторонений від виконання службових повноважень. Відповідно до чинного законодавства, для підприємства, від імені якого був виданий такий вексель, це не може створювати правових наслідків. Аналогічна ситуація виникає при видачі векселя особою, що не має вексельної правоздатності, чи при видачі векселя, що містить підроблені підписи, а також у випадку недобросовісного придбання чи нечесного володіння векселем особою, яка легітимується в якості кредитора за змістом самого векселя.

Визнання векселя недійсним з зазначених вище підстав тягне за собою певні правові наслідки, а саме відсутність юридичної значимості всіх операцій з ним, неможливість вимагати його оплати і неможливість його подальшого обігу.

По-друге, нотаріуси повинні визначити, чи має особа, яка звернулася за вчиненням даної нотаріальної дії, право на опротестування векселя, і проти кого конкретний вексель протестується. Видавати прості та переказні векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. На момент видачі переказного векселя особа, зазначена у векселі як трасат, або векседавець простого векселя повинні мати перед трасантом та(або) особою, якій чи за наказом якої повинен бути здійснений платіж, зобов'язання, сума якого повинна бути не меншою, ніж сума платежу за векселем.

По-третє, нотаріуси повинні здійснити перевірку дотримання суб'єктами вексельного обігу вимог нормативних актів відносно

місця вчинення протесту векселів. Так, згідно з п. 295 Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій», протест векселів про неоплату вчиняється нотаріусами за місцем знаходження платника або за місцем платежу (доміцильовані векселі, тобто векселі, які підлягають оплаті у третьої особи); протест векселів про неакцепт та недатування акцепту, протест про непред'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту, держателю векселя, протест про неакцепт за другим примірником векселя, протест про неплатіж за другим примірником векселя — за місцезнаходженням платника; протест про непередавання оригіналу векселя законному держателю копії векселя — за місцезнаходженням держателя оригіналу векселя; протест про відмову у проставленні векседавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя — за місцезнаходженням векседавця.

По-четверте, однією з особливостей вексельного законодавства є **спеціальні строки**, які застосовуються виключно до правовідносин, що виникають з вимоги платежу по векселю, і які перевіряє нотаріус.

У випадку неотримання платежу по векселю векселедержатель має право звернутись до нотаріуса (чи до суду) з вимогою стягнути належні йому грошові кошти у примусовому порядку. Це право обмежується часовими межами, а саме періодом часу, протягом якого вексель повинен бути пред'явлений до оплати і пропуск якого позбавляє векселедержателя можливості отримати кошти за векселем. Період часу, відведений законодавством для здійснення дій з захисту матеріального права особи по векселю в нотаріальному порядку, називається вексельною давністю.

Протести векселів про неоплату, неакцепт або недатування акцепту вчиняються нотаріусами у строки, передбачені ст. 33, 70 та 77 Уніфікованого вексельного закону, ст. 92 Закону України «Про нотаріат», п. 3 ст. 2 Закону України «Про обіг векселів в Україні» та п. 296-299 Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій».

Векселі для вчинення протесту про неоплату приймаються нотаріусами після закінчення дати платежу за векселем, але не пізніше 12 години наступного після цього строку дня.

Вексель може бути прийнятий для вчинення протесту про неакцепт протягом строків, встановлених для пред'явлення до акцепту чинним законодавством, а якщо вексель був пред'явлений до акцепту в останній день строку, то не пізніше 12 години наступного після цього строку дня.

Векселі для вчинення протесту про непред'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту, держателю векселя, протест про неакцепт за другим примірником векселя, протест про неплатіж за другим примірником векселя, протест про непередавання оригіналу векселя законному держателю копії векселя, протест про відмову у проставлянні векселедавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя приймаються нотаріусами в строки, установлені ст. 44 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі, запровадженого Женевською конвенцією 1930 року.

При вчиненні протестів векселів нотаріус повинен враховувати, що за акцепт і платіж відповідає векселедавець (ст. 9 Уніфікованого закону).

Згідно з п. 299 Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій», протести векселів вчиняються у випадках:

- відмови платника оплатити вексель за письмовою заявою векселедержателя з проханням вчинити протест поданого векселя;
- відмови платника акцептувати вексель;
- неявки платника до нотаріуса.

Опротестування векселя вчиняється в двох екземплярах, один з яких видається векселедержателю чи уповноваженій особі, а другий залишається у нотаріуса. У нотаріуса залишаються також заява особи як підстава вчинення протесту, вексель та опис векселя.

Після прийняття векселя до опротестування нотаріус починає роботу з ним. Так, у день прийняття векселя до протесту нотаріус пред'являє зобов'язаній особі вимогу про здійснення відповідних дій (оплати, акцепту, проставлення дати акцепту). Ця вимога подається шляхом повідомлення платника (або доміциліанта) нотаріусом особисто або через засоби зв'язку. Залежно від дій особи, проти якої здійснюється ця нотаріальна дія, можливі декілька варіантів подальшої роботи нотаріуса.

Якщо зобов'язання було дійсно виконане, про що особа повідомляє нотаріуса, опротестування векселя припиняється. Вексель з відповідними відмітками про одержання усіх приналежних сум повертається особі, яка його оплатила.

Якщо платник виконав вимогу про проставляння акцепту, вексель повертається векселедержателю без вчинення протесту.

Якщо платник (доміциліант) відмовився оплатити або акцептувати вексель або якщо він не з'явився до нотаріуса, нотаріус складає акт про протест, робить відповідний запис у реєстрі, а також ставить відмітку встановленої форми про протест про неоплату або неакцепт на самому векселі.

Без пред'явлення вимоги про оплату або акцепт векселя протест векселя вчиняється, якщо місцезнаходження платника невідоме. Нотаріус робить відповідну відмітку про це в акті про протест та в реєстрі нотаріальних дій.

Діюче законодавство України залежно від того, хто є суб'єктом вексельного обігу, встановлює такі строки давності: 3 роки, 2 роки, 6 місяців.

Так, відповідно до ст. 70 Уніфікованого вексельного закону, позовні вимоги, що витікають з переказного векселя проти акцептанта, погашаються зі спливом трьох років з дня настання строку платежу. Позовні вимоги векселедержателя проти індосантів і проти векселедавця погашаються зі спливом 1 року з дня протесту, здійсненого у встановлений строк, чи з дня настання строку платежу, у випадку оговорення про обіг без витрат. Позовні вимоги індосантів один до одного погашаються зі спливом 6 місяців, рахуючи від дня, в який індосант оплатив вексель, або з дня пред'явлення до нього позову.

ГЛАВА 20. Пред'явлення чеків до платежу та посвідчення неоплати чеків

§ 1. Поняття чека як форми безготівкових розрахунків

В Україні встановлено таку форму безготівкового розрахунку, як розрахунок чеками, які набули значного поширення в Україні порівняно нещодавно, проте широко відомі у міжнародній практиці.

Питання про використання чеків при здійсненні розрахункових операцій висвітлені, в основному, в нормативних актах Національного банку України, зокрема, в Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні, затвердженій Постановою Правління Національного банку України № 22 від 21 квітня 2004 р., а щодо здійснення операцій з чеками в іноземній валюті, — в Положенні про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України, затвердженому Постановою Правління Національного банку України № 520 від 29 грудня 2000 р.

Розрахунковий чек — це паперовий розрахунковий документ установленної форми, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, в якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів протягом установленого строку.

Таким чином, учасниками цих відносин є чекодавець, чекодержатель і банк-емітент. *Чекодавцем* може бути фізична чи юридична особа, що власне здійснює платіж у формі чека, *чекодержателем* є фізична чи юридична особа, що є одержувачем коштів за цим чеком. *Банком-емітентом*, або *платником*, виступає банк, який видав чек (чекову книжку) підприємству або громадянину, що відкрив у ньому відповідний рахунок.

Розрахунковий чек має містити такі реквізити:

- назву «розрахунковий чек»;
- назву (для фізичних осіб — ПІБ, реквізити паспорта, або документа, що його замінює) власника чекової книжки та номер його рахунка;
- назву банку-емітента і його номер МФО;
- ідентифікаційні коди чекодавця та чекодержателя за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України, у фізичних осіб — ідентифікаційні номери у разі їх присвоєння Державною податковою адміністрацією;
- назву чекодержателя;
- доручення банку-емітенту сплатити конкретну суму, що зазначена цифрами та прописом;

- призначення платежу;
- число, місяць і рік складання чека (місяць пишеться прописом, дата видачі чека має відповідати даті його реальної видачі);
- місце складання чека;
- підпис чекодавця;
- печатка чекодавця (для юридичної особи).

Чеки, які подаються чекодержателем у банк (установу) до сплати, мають містити всі визначені реквізити. Якщо ж реквізити відсутні, чек вважається недійсним, повертається чекодержателя та не приймається банком (установою) на інкасо (банківська операція, за допомогою якої банк одержує кошти від платника, що призначені для виплати за чеком чекодержателя). Проте якщо у чеку не міститься окремої вказівки на місце його складання, він вважається складеним у місці знаходження чекодавця.

Слід відзначити, що бланки чеків виготовляються банками за зразком, затвердженим Національним банком України. При цьому банк вміщує в бланк такі реквізити: найменування, місцезнаходження, код банку чекодавця, установу, в якій міститься його кореспондентський рахунок, номер рахунка; найменування чекодавця, номер його рахунка; граничну суму (ліміт) чекової книжки. Таким чином, заповнюючи чек, чекодавець вписує в нього суму, що підлягає платежу (цифрами та прописом), найменування отримувача, причину перерахування коштів, дату і місце складання документа.

Положення про порядок здійснення операцій із чеками в іноземній валюті на території України передбачає використання двох видів чеків: іменних та дорожніх.

Дорожній чек — паперовий розрахунковий документ, що виражений в іноземній валюті та використовується як засіб міжнародних розрахунків неторговельного характеру і є грошовим зобов'язанням чекодавця виплатити зазначену в чеку суму чекодержателю (власнику), підпис якого проставляється в зазначеному місці під час продажу.

Іменний чек — паперовий розрахунковий документ, що виражений в іноземній валюті, тобто є письмовим розпорядженням юридичної особи — нерезидента або фізичної особи — нерезидента, яка виписала чек (чекодавець), платнику про виплату певної суми коштів чекодержателю, зазначеному в чеку, або іншій особі за нотаріально посвідченою довіреністю за рахунок наданого платнику грошового покриття.

Іменні чеки виписуються на певну особу із застереженням «не наказу» чи рівнозначним застереженням (наприклад, «сплатіть (кому) не наказу» чи «сплатіть тільки (йому)»). Іменний чек не підлягає передаванню, за винятком випадків, що передбачені чинним законодавством України.

При цьому *чекодавцем* виступає юридична особа — нерезидент або фізична особа — нерезидент, що видає чек, а чекодержателем (отримувачем, власником) — будь-яка фізична або юридична особа, яка має право отримати кошти за чеком.

Чеки, які подаються чекодержателем у банк (установу) до сплати, мають містити чітко визначені реквізити, а саме:

а) іменний чек:

назву документа — «чек», що зазначено в тексті документа тією мовою, якою його складено (або без назви, якщо чек виписаний у таких країнах, як Велика Британія, США, Канада, Австралія, Німеччина та ін.);

розпорядження сплатити певну суму чекодержателю;

назву та реквізити емітента та платника;

назву для юридичної особи або прізвище, ім'я для фізичної особи чекодержателя, на користь якої здійснюється платіж;

зазначення валюти та суми чека;

дату складання та номер чека;

підпис особи, яка видає чек (чекодавець).

Чеки на пред'явника банком (установою) не приймаються. Термін дії іменного чека зазначено на чеку, якщо ж такий напис відсутній, то термін дії чека становить 6 місяців з дня його видачі. Не виключено, що законодавство країни чекодавця може передбачити й інший термін дії чека, наприклад, напис на чеку «VOID AFTER ONE YEAR» свідчить про те, що чек дійсний протягом одного року. Законодавство країни чекодавця може передбачати й інший термін дії чека.

б) дорожній чек:

назву документа — «дорожній чек» («travelers cheque»);

назву компанії емітента, що випустила чек: American Express, Visa, Thomas Cook, Citi Corp., Bank of America, Swiss Bakers Travelers Cheques тощо;

підписи уповноважених осіб компанії емітента;

номінал та назву іноземної валюти;

серію та номер;

місце для підпису особи, що має намір купити чек;

місце для підпису чекодержателя при сплаті чека.

Термін дії дорожніх чеків не обмежений. Дата та місце заповнення чека зазначаються в інформаційному повідомленні про продаж дорожнього чека.

Дорожні чеки емітуються в певному номіналі.

Дорожні чеки виписуються на одного власника, рідше на двох (підписи власника (двох власників) ставляться в зазначеному місці в день продажу). Чеки на двох власників можуть використовуватися ними. Будь-який з двох підписів є дійсним при одержанні готівкових коштів за чеком.

Чек заповнюється як від руки, так і за допомогою технічних засобів. Використання факсиміле дозволяється при підписуванні чеків, що призначені для виплати пенсій (перекази пенсій іноземних держав резидентам України) або в інших випадках, що передбачені законодавством країни чекодавця.

Чек не може бути акцептований. Напис на чеку про акцепт вважається недійсним.

Будь-яке зазначення про відстоки, що міститься на чеку, вважається недійсним і не приймається банком (установою) до виконання.

У разі написання суми чека і словами, і цифрами, при виявленні розбіжностей між цими позначеннями чек є дійсним на суму, що зазначена словами. У разі написання суми чека кілька разів словами або цифрами, при виявленні розбіжностей між цими позначеннями чек дійсний лише на меншу суму, що зазначена словами.

Слід зазначити, що, згідно з українським законодавством, забороняється передача чека (чекової книжки) його власником будь-якій іншій особі, підписання незаповнених бланків, а також розрахунки чеками між фізичними особами.

Розрахункові чеки виготовляються у вигляді *чекових книжок* по 10, 20, 25 чеків або як *окремі бланки* — для фізичних осіб для здійснення одноразових операцій. *Строк дії* чекової книжки встановлено в один рік, а чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, три місяці з дати його видачі. Строк дії чекової книжки може бути подовжений за погодженням з банком емітентом (наприклад, якщо на рахунок залишились кошти, всі чеки не були використані), про що робиться відповідна відмітка на обкладинці чекової книжки з підписом головного бухгалтера та печаткою банку.

На обкладинці чекової книжки банком проставляється *гранична сума (ліміт)*, що відповідає сумі коштів на відповідному

рахунку чекодавця, які можуть бути ним використані для сплати шляхом видачі чека. Крім цього, на кожному окремому чеку банк може проставити граничну суму, на яку його може бути виписано. Таким чином, чекодавець буде зобов'язаний видавати чеки не тільки з огляду на загальну граничну суму, а й з дотриманням ліміту на кожний чек.

Розмір ліміту зазначається цифрами та словами, завіряється підписом уповноваженої особи банку та печаткою.

Розрахунковий чек із чекової книжки передається до оплати в банк чекодержателя *протягом 10 календарних днів, якщо чек виписано на території України (день виписки розрахункового чека не враховується).*

Щодо чеків в іноземній валюті, слід відзначити, що відповідальність чекодавця перед чекодержателем за сплату іменного чека настає лише в разі пред'явлення чека до сплати в банк (установу) у встановлений строк.

Чеки сплачуються за пред'явленням за рахунок коштів чекодавця. Банк (установа) на території України приймає від чекодержателя іменні чеки до сплати лише на інкасо. Приймання чеків на інкасо до банку (установи) для одержання платежу вважається пред'явленням чека до сплати (платежу).

Відкликання іменного чека чекодавцем до закінчення терміну дії чека до пред'явлення, якщо цей строк зазначено в чеку, не дозволяється. Недієздатність та смерть чекодавця, що сталися після пред'явлення чека, не впливають на дійсність чека.

Чек має пред'являтися до банку (установи) України, назва якого зазначена в чеку. У разі відсутності такої відмітки чек приймається до сплати в будь-якому банку (установі).

Зарахування коштів та видача готівки за інкасованим чеком здійснюються банками (установами) після одержання відшкодування за чеком від платника. Їх зарахування на рахунок чекодержателя або на рахунок банку (установи), з якого здійснюється виплата коштів за чеком чекодержателю, якщо останній не має рахунку в банку (установі), здійснюється не пізніше ніж на третій банківський день після надходження їх на кореспондентський рахунок банку (установи).

Про відмову платника від сплати чека на чеку має ставитися відповідна відмітка про це із зазначенням дати пред'явлення чека до сплати, а також причина відмови. Факт відмови має засвідчуватися платником до закінчення строку сплати чека.

§ 2. Процесуальний порядок пред'явлення чеків до платежу, посвідчення неоплати чеків та вчинення виконавчого напису на чеку

Вирішуючи питання щодо вчинення такої нотаріальної дії, як пред'явлення чеків до платежу і посвідчення несплати чеків, *нотаріуси мають враховувати* таке:

— розрахунковий чек обов'язково має містити всі реквізити, що передбачені його формою, інакше документ не має сили чека;

— розрахунковий чек може заповнюватися від руки (кульковою ручкою, чорнилом темного кольору) або з використанням технічних засобів;

— місяць видачі та сума розрахункового чека мають зазначатися словами;

— використання факсиміле, а також виправлення та заповнення розрахункового чека в кілька прийомів не дозволяється;

— розрахунковий чек підписує службова особа чекодавця, яка має право підписувати розрахункові документи, та скріплює відбитком печатки чекодавця (за винятком розрахункових чеків, що видаються фізичними особами);

— банки (установи) не несуть відповідальності перед чекодавцями за оплату з їх рахунків чеків, підписаних особами, не уповноваженими на це чекодавцем.

Місце вчинення цієї нотаріальної дії чітко визначено в законі — за місцезнаходженням платника. При цьому платниками є відповідні кредитні установи.

Відповідно до п. 303 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, нотаріус за місцезнаходженням платника приймає для пред'явлення до платежу чеки, подані після закінчення десяти днів, а іноземні чеки — після закінчення шести місяців з дня видачі чека, але не пізніше 12 години наступного після цього строку дня. Нотаріус у той самий день пред'являє чек банку до оплати. У разі неоплати чека нотаріус посвідчує неоплату чека шляхом напису на чеку за встановленою формою і робить про це відмітку в реєстрі. Одночасно з написом на чеку нотаріус надсилає повідомлення чекодавцю про неоплату його чека банком і вчинення напису на чеку.

На прохання чекодержателя нотаріус у разі неоплати чека вчиняє **виконавчий напис**.

Виконавчі написи на чеках вчиняються також за місцезнаходженням платника за наявності напису платника про те, що чек

був пред'явлений до оплати з зазначенням дня пред'явлення, але не був оплачений. При вчиненні виконавчого напису перевіряється своєчасність пред'явлення чека до оплати (стаття 93 Закону України «Про нотаріат»).

Виконавчі написи про неоплату чека вчиняються нотаріусами з дотриманням загальних правил вчинення виконавчих написів.

Виконавчі написи вчиняються за бажанням чекодержателя як проти чекодавця, так і проти осіб, відповідальних за чеком.

Про вчинення виконавчого напису нотаріус робить відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій і надсилає повідомлення чекодавцю про неоплату чека та видачу виконавчого напису.

ГЛАВА 21. Вчинення морських протестів**§ 1. Поняття і значення вчинення морських протестів**

Вчинення морських протестів є одним із способів забезпечення доказів, необхідних у випадку ведення справи в суді. При цьому морський протест не є підставою для звільнення судновласника від відповідальності, але цей акт буде важливим документом, який підтверджує певні юридичні факти, що мають значення при вирішенні справи, пов'язаної з пред'явленням судновласнику матеріальних вимог.

Порядок подачі й оформлення морського протесту регламентується ст. 94–95 Закону України «Про нотаріат», пп. 304–307 Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» та Кодексом Торговельного мореплавства України.

Морський протест — це оформлена у встановленому порядку письмова заява капітана судна з метою забезпечення доказів для захисту прав і законних інтересів судновласника у тих випадках, коли під час плавання чи стоянки судна мали місце події, що мають характер непереборної сили (форс-мажор), які можуть бути підставою для пред'явлення до судновласника майнових вимог. Такі події, як підводні рифи і течії, шторм, ураган, зіткнення суден, різкі перепади температур та інші, пов'язані зі специфікою судноплавства, можуть заподіяти шкоду та завдати збитків судновласнику.

Шкода може бути заподіяна:

1) особі — подія, що трапилась на морі, спричинила загибель, каліцтво або ушкодила здоров'ю членів екіпажу чи пасажирів;

2) самому судну — внаслідок події було завдано шкоди самому судну; може бути причиною пошкодження чи втрати вантажу цього судна;

3) вантажу судна — повна чи часткова втрата вантажу, його псування чи пошкодження;

4) майну третіх осіб — ушкодження чи знищення іншого судна чи його вантажу, причалів та інших портових споруд, риболовного спорядження, платформ, що знаходяться в морі, тощо.

Значення морського протесту виявляється в тому, що він служить інтересам насамперед судновласника. Морський протест встановлює презумпцію невинуватості судновласника, тобто вважається, що він не є винним у події, що сталася. Складання акту про морський протест не означає, що відповідальність судновлас-

ника виключається, він лише перекладає тягар доказування на іншу сторону при виникненні спору, створюючи для судновласника **вигідніше процесуальне становище**. Так, нотаріус чи інша посадова особа не оцінюють самі обставини, викладені в заяві. Ці факти вважаються достовірними і можуть бути спростовані лише в порядку судового розгляду. У випадку якщо морський протест не буде заявлено, судновласнику доведеться в загальному порядку доводити ті обставини, які могли б знайти своє повне відображення в акті про морський протест.

Слід зазначити, що для вчинення морського протесту небов'язково мати фактичні дані про нанесення шкоди, капітану досить мати припущення щодо можливості виникнення збитків від певної події, що теж пов'язано з особливостями мореплавства.

При цьому заявлення морського протесту можливе лише у випадку завдання шкоди іншим фізичним чи юридичним особам (вантажовласнику, порту, окремим громадянам). Якщо ж подією завдано збитків лише самому судновласнику, підстав для заяви про морський протест немає.

Отже, якщо в період плавання чи стоянки в порту трапилася подія, яка може бути підставою для пред'явлення судновласникові майнових вимог, капітан судна з метою забезпечення доказів на захист інтересів судновласника робить в установленій законом формі заяву про морський протест.

§ 2. Процесуальний порядок вчинення морських протестів

Відповідно до законодавства України, **вчиняти морські протести можуть державні нотаріальні контори і приватні нотаріуси, а також консульські установи України**. Відповідно до положень п. 306 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, заява про морський протест має бути подана нотаріусу або особисто посадовій особі консульської установи в порту України **в строки, установлені чинним законодавством України**. Відлік строку починається залежно від того, де сталася подія.

Якщо подія сталася під час плавання, то відрахування строку у 24 години починається з моменту прибуття судна в порт. Час цього прибуття посвідчується довідкою капітана порту.

В разі корабельної аварії чи затоплення судна строк у 24 години відраховується від моменту прибуття в порт капітана разом з екіпажем або частиною екіпажа. Цей момент теж посвідчується капітаном порту.

Якщо ж подія сталася в порту, заява про морський протест повинна бути зроблена протягом 24 годин з моменту події. Якщо подія має тривалий характер (ураган, пожежа, посадка судна на міліну), то строк відраховується з моменту закінчення події.

Подання заяви про морський протест у визначений законодавством час має велике значення для визначення фактичних обставин, що мали місце. Проте законодавством передбачено, що в окремих випадках заявити морський протест можна і після завершення встановленого законом строку. В такому разі в заяві повинні бути викладені причини, з яких її не було подано своєчасно. Визнання цих причин поважними чи неповажними належить до компетенції нотаріуса чи посадової особи консульської установи.

Заява про морський протест подається в порту України, незалежно від того, чи він є проміжним чи кінцевим пунктом рейсу. Якщо під час рейсу відбулося кілька подій, які можуть бути підставою для подання морських протестів, заява може бути подана з кожної події окремо в найближчих портах.

Заява про морський протест може бути подана:

— капітанами морських суден — вантажних, пасажирських, змішаного плавання (річково-морських) під час плавання морями, ріками, озерами, іншими морськими шляхами;

— капітанами суден внутрішнього плавання, якщо вони перевозять вантаж морем, або річками, озерами, іншими водними шляхами із заходом в іноземні порти, а також у випадку зіткнення в морях чи інших водах з морськими суднами чи рятування суден внутрішнього плавання морськими суднами;

— командири (капітани) військових кораблів України, якщо вони рятували інші судна, що знаходились у небезпеці;

— капітани іноземних суден — своєму консульству чи українському нотаріальному органу;

— особи, які заступають капітана у разі його хвороби чи смерті, відповідно до Статуту служби на суднах морського флоту;

— інші керівники суден, прирівнювані до капітанів.

Подання заяви про морський протест належить відобразити в судовому журналі. Всі відомості, викладені в заяві про морський протест, повинні точно відповідати записам судового журналу.

Заява про морський протест повинна містити певні передбачені законом реквізити: дату і час подання заяви, ПІБ, громадянство, місце проживання капітана судна, назву судна, прапор, належність і порт приписки судна, порт відправлення і порт призначення. Заява про морський протест має містити в собі опис

подій, що сталися, і заходів, вжитих капітаном для забезпечення охорони довіреного йому майна. На підтвердження обставин, викладених у заяві про морський протест, нотаріусу в межах строків, установлених чинним законодавством, повинно бути подано на огляд судновий журнал і засвідчену капітаном виписку з судового журналу, а також інші документи, наприклад, довідку про час прибуття судна в порт. У випадку втрати судового журналу акт про морський протест може бути складено з використанням інших доказів — наприклад, заяви капітана судна з детальним викладенням усіх фактів, показань свідків, членів екіпажу або рятувальників.

Заява підписується капітаном і скріплюється печаткою судна. Усі виправлення, зроблені в заяві, застерігаються та засвідчуються капітаном.

У статті 95 Закону України «Про нотаріат», а також у п. 307 Інструкції зазначається, що нотаріус на підставі заяви капітана, даних судового журналу, а також опиту самого капітана і, за можливості, не менше чотирьох свідків з числа членів судової команди, в тому числі двох, що належать до осіб командного складу, складає акт про морський протест і засвідчує його своїм підписом і печаткою. **Акт про морський протест, як і будь-який офіційний документ, має певні реквізити:**

- дату складання акта про морський протест;
- ПІБ нотаріуса, найменування нотаріальної контори;
- час прибуття судна в порт і час подання заяви про морський протест;
- прізвище, ім'я, по батькові капітана, його громадянство та місце проживання;
- назву і прапор судна, його належність, власника, порт приписки;
- зміст заяви капітана (опис події та вжиті заходи);
- ПІБ, службове становище і місце проживання допитаних свідків, а також зміст їхніх показань;
- зміст опитування капітана;
- номер акта у реєстрі нотаріальних дій та дату;
- про розмір державного мита, що було стягнуто.

Показання підписуються кожним із опитаних. Слід відзначити, що показання свідків мають велике значення для достовірного встановлення усіх обставин події, тому нотаріус опитує по можливості усіх свідків, які є в наявності. За проханням капітана можливе опитування більшої кількості свідків, ніж передбаче-

но Інструкцією. Відсутність показань свідків може призвести до зменшення актом про морський протест його доказової сили або до недійсності акту.

Акт про морський протест складається в двох екземплярах. Один примірник акта видається капітанові або уповноваженій ним особі, а другий разом із заявою капітана і витягом з судового журналу залишається у справах нотаріуса. За клопотанням капітана можлива видача кількох ідентичних примірників акта, кожний з яких реєструється і оплачується окремо.

Певні особливості має процесуальний порядок складання акта про морський протест за заявою капітана іноземного судна. Так, якщо нотаріус не володіє відповідною іноземною мовою, акт складається за участю ліцензованого перекладача. При цьому в акті про морський протест додатково вказується ПІБ перекладача та його місце проживання, а також долучається особисто підписана ним заява про переклад з однієї мови на іншу показань капітана і свідків та самого акта про морський протест.

Як і в будь-якій нотаріальній дії, відмову в прийнятті заяви про морський протест чи в складанні акта про морський протест, а також невірне вчинення протесту може бути оскаржено в суді.

ГЛАВА 22. Застосування нотаріусом законодавства іноземних держав. Міжнародні договори

§ 1. Застосування нотаріусом законодавства іноземних держав

Нотаріуси відповідно до законодавства України та міжнародних договорів застосовують норми іноземного права.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності у встановленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, інші органи державної влади, до відання яких віднесені питання, що регулюються міжнародними договорами України, забезпечують дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України, стежать за здійсненням прав, які випливають з таких договорів для України, за виконанням іншими сторонами міжнародних договорів їх зобов'язань.

Суттєве значення для нотаріальної діяльності мають норми міжнародних договорів, які регулюють порядок надання правової допомоги. У разі віднесення міжнародним договором про правову допомогу до компетенції нотаріуса нотаріальних дій, не передбачених законодавством України, нотаріуси вчиняють такі дії у порядку, встановленому Міністерством юстиції України.

Міжнародні договори, що містять норми, які стосуються нотаріальних дій, бувають двох видів — двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних і кримінальних справ та консульські конвенції.

Нині в Україні діють міжнародні угоди та консульська конвенція, що уклались між СРСР та іншими державами, які зараз змінили свій статус, але незалежні держави, що виникли на їх територіях, заявили про своє правонаступництво щодо міжнародних договорів. Ці угоди на підставі 24-ї Віденської конвенції 1978 р. залишились чинними і для України, оскільки не суперечать національному законодавству.

Крім того, діє Конвенція про правову допомогу в цивільних, сімейних і кримінальних справах, укладена державами — членами СНД 22 січня 1993 р.

Також до них відносяться міжнародні договори, укладені Україною після проголошення її суверенітету — між Україною та Республікою Грузія, між Україною та КНР, між Україною та Республікою Польща тощо.

Зазначеними договорами і конвенціями врегульовано, зокрема, питання оформлення спадкових справ, вжиття заходів з охорони спадкового майна, звільнення від консульської легалізації тощо.

Особливого значення ці норми набувають при вчиненні нотаріусом нотаріальних дій щодо іноземних громадян чи осіб без громадянства. Так, коли при участі в нотаріальному процесі іноземних громадян чи осіб без громадянства нотаріус повинен насамперед з'ясувати, чи існує в країні походження такої особи міжнародний договір з Україною, який містить положення щодо вчинення нотаріальних дій. За наявності такого документа нотаріус повинен з'ясувати, чи різняться його норми з нормами національного законодавства про нотаріат. Якщо цим договором встановлено інші правила, ніж передбачені у законодавстві України, нотаріусом застосовуються правила міжнародного договору.

Розділ 36 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України передбачає певні особливості вчинення окремих нотаріальних дій за участю іноземців.

Зокрема, чинне законодавство України не обмежує права спадкування для іноземців, і вони користуються всіма правами громадян України. Іноземний громадянин може бути спадкоємцем як за законом, так і за заповітом.

Вирішуючи спадкові справи після смерті іноземного громадянина, нотаріус повинен визначитись, до компетенції якої країни належить видача документа, що підтверджує право на спадкове майно, і встановити, матеріальний закон якої країни при цьому застосовуватиметься. Це питання вирішується за умови наявності договору про правову допомогу з країною, громадянином якої є померлий.

За наявності договору провадження у справах про спадщину рухомого майна ведуть установи юстиції країни, громадянином якої спадкодавець був на момент смерті, а щодо спадкування нерухомого майна — провадження ведуть установи юстиції тієї країни, на території якої знаходиться це майно.

Договорами також встановлено, що спадкування нерухомого майна регулюється законодавством країни, на території якої знаходиться нерухоме майно, а спадкування рухомого майна — законодавством країни, громадянином якої був спадкодавець на момент смерті чи на території якої спадкодавець мав останнє постійне місце проживання.

Якщо все рухоме майно, яке залишилося після смерті спадкодавця — громадянина іноземної держави, знаходиться на території України, то свідоцтво про право на спадщину за згодою всіх спадкоємців і дотримання інших умов видається українською нотаріальною конторою.

Якщо останнє постійне місце проживання спадкодавця — іноземного громадянина знаходилося на території іноземної країни, то місцем відкриття спадщини буде територія цієї країни. Але якщо при цьому на території України знаходиться частина спадкового майна, то державні нотаріальні контори України мають право видати свідоцтво про право на спадщину того майна, яке знаходиться в Україні.

За наявності міжнародного договору під час вжиття заходів з охорони спадкового майна слід керуватися нормами міжнародного договору. Майже всі договори про правову допомогу містять норми, що регулюють вчинення цієї дії.

Одержавши повідомлення про смерть громадянина іноземної держави, з якою Україною укладений міжнародний договір, що містить норми про охорону спадкового майна, державні нотаріальні контори, керуючись відповідним договором, у разі якщо на території України є майно померлого, вживають необхідних заходів щодо охорони спадкового майна, встановлюють розмір і вартість спадкового майна, з'ясовують коло спадкоємців, перевіряють, чи є заповіт, і негайно повідомляють про це дипломатичне або консульське представництво держави, громадянином якої є померлий.

Дії, пов'язані з охороною майна, що залишилося після смерті іноземного громадянина і перебуває на території України, або майна, яке належить одержати іноземному громадянину після смерті громадянина України, а також з видачею свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна, здійснюються відповідно до законодавства України (див. розділи 20–22 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Якщо міжнародним договором ведення справи про спадщину віднесено до компетенції установ іноземної держави, громадянином якої є померлий, то спадкове рухоме майно може бути пере-

дано нотаріусом дипломатичному або консульському представництву цієї держави за його вимогою.

У випадку коли заповіт, складений за формою, передбаченою законодавством іноземної держави, після смерті заповідача подається нотаріусу для розкриття й оголошення, нотаріус оголошує зміст заповіту та складає протокол про його стан і зміст. У протоколі вказуються дата та місце складання протоколу, дата посвідчення заповіту, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка його подала, стан документа (був він поданий запечатаним чи відкритим; чи були в ньому закреслені місця, виправлення або інші недоліки).

Протокол підписується нотаріусом і особою, яка подала заповіт. Цими самими особами підписується кожний аркуш заповіту. Якщо заповіт зберігався у нотаріуса в запечатаному вигляді, усі зазначені вище дії нотаріус провадить одноособово.

До протоколу додається засвідчена копія заповіту, а залежно від вимог міжнародного договору — копія протоколу та оригінал заповіту. Вказані документи можуть бути видані заінтересованій особі або надіслані компетентній установі іноземної держави за правилами виконання доручень.

§ 2. Оформлення нотаріусом документів, призначених для дії за кордоном

Згідно зі ст. 98 Закону України «Про нотаріат» та п. 313 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, нотаріуси приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права, а також вчиняють посвідчувальні написи за формою, передбаченою іноземним законодавством.

Основною умовою оформлення документів, призначених для дії за кордоном, є те, що нотаріуси приймають такі документи і вчиняють на них посвідчувальні написи тільки в тому разі, якщо вони не суперечать законодавству України.

Українські нотаріальні органи мають право вчиняти оформлення щодо таких документів:

— засвідчувати вірність копій документів і перекладів документів;

— посвідчувати доручення на ведення спадкових справ у судах та адміністративних органах, на управління та розпорядження майном, одержання гонорарів, аліментів, пенсій та інших періодичних платежів, на вчинення торговельних операцій;

- видавати свідоцтво про те, що громадянин живий і перебуває в певному місці;
- вчиняти морський протест за заявою капітана іноземного судна;
- видавати свідоцтво про право на спадщину;
- засвідчувати справжність підпису на різних видах заяв;
- забезпечувати докази, необхідні для ведення справ в органах іноземних держав.

Слід зазначити, що багато з документів, що застосовуються на території іноземних країн, можуть бути досить своєрідними, мати іншу термінологію, зміст і значення, ніж ті, що застосовуються в Україні. На практиці, зокрема, трапляються такі документи:

афідевіт — урочиста письмова заява, в якій затверджуються факти родинних, шлюбних та інших відносин і яка приймається судовими інстанціями в якості доказу;

декларація — теж заява, складена відповідно до вимог іноземного законодавства;

сертифікат — документ, що підтверджує певний факт, свідоцтво, довідка;

повноваження — за нашою термінологією — доручення;

дід (deed) — одностороння угода з передачі права власності на нерухомість, відчуження нерухомості;

ретейнер — попередній договір про оплату послуг адвоката та інші.

Форми та умови угод теж можуть не відповідати вимогам українського законодавства; так, законодавство інших держав допускає укладання спадкоємцем договору з майбутнім спадкодавцем про відмову від спадщини, на відміну від положень українського законодавства, можливим є засвідчення справжності підпису на будь-яких документах, що подаються до установ іноземної держави тощо.

Згідно з п. 318 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, документи, які складено за кордоном за участю іноземних властей або які від них виходять, приймаються нотаріусами за умови їх легалізації органами Міністерства закордонних справ України.

Без легалізації такі документи приймаються нотаріусами у таких випадках, коли це передбачено законодавством України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (або щодо яких держава Україна визнала себе правонаступником).

Українські нотаріуси також можуть оформляти такі документи, призначені для дії за кордоном:

— видавати свідоцтва про те, що громадянин є живим чи перебуває на певному місці;

— видавати свідоцтва про право на спадщину;

— вчиняти акти про морські протести за заявою капітана іноземного судна;

— засвідчувати вірність копій документів і перекладів документів;

— посвідчувати доручення;

— засвідчувати справжність підпису на різного роду заявах;

— видавати довідки: з органів РАГСу, про те, що особа не приєдналася в Україні до кримінальної відповідальності, не перебувала під судом і слідством, з місця проживання, медичні, про підтвердження громадянства, з місця роботи чи навчання та ін.

На вимогу акредитованих в Україні дипломатичних представництв, консульських установ інших держав нотаріуси в межах їхньої компетенції можуть оформляти:

— дозволи батьків на укладання шлюбу їхніх сина чи доньки з іноземцем;

— дозволи на постійне місце проживання за кордоном;

— дозволи батьків на тимчасовий виїзд неповнолітніх дітей за кордон;

— дозволи батьків на усиновлення їхніх дітей і переміну прізвища, ім'я, по батькові тощо.

Під час оформлення документів, призначених для дії за кордоном, нотаріуси повинні враховувати особливості їх складання відповідно до вимог законодавства іноземної держави. Нотаріус, як правило, не знає досконально усіх норм, що стосуються вчинення певної нотаріальної дії згідно з законодавством інших країн. Тому він може витребувати від зацікавленої особи необхідні відомості чи документи, а також звернутись до компетентних державних органів або до Міністерства юстиції України. Міністерство юстиції та інші органи надають роз'яснення щодо вчинення таких дій та оформлення відповідних документів.

Так, нотаріуси мають знати, що за офіційним тлумаченням законодавства Російської Федерації можна звернутися до Центру нотаріальних досліджень, що створений при Федеральній нотаріальній палаті РФ, та у спеціальній консультативній відділ для нотаріатів членів Міжнародного союзу латинського нотаріату.

Посвідчувальні написи на документах вчиняються з урахуванням вимог іноземного права. Форми реєстрів нотаріальних дій,

нотаріальних свідоцтв, посвідчувальних написів на угодах і засвідчуваних документах затверджені наказом Міністра юстиції України від 7 лютого 1994 р.

Під текстом документа проставляється один посвідчувальний напис українською мовою незалежно від того, чи викладений документ українською мовою, чи українською та іноземною. У певних випадках посвідчувальний напис викладається українською та іноземною мовами.

Вчиняючи посвідчувальні написи, необхідно повністю вказати ПІБ нотаріуса, повне найменування нотаріальної контори. Дату обов'язково слід зазначати словами, якщо вона відсутня в тексті документа або вказана цифрами. ПІБ особи, яка підписала документ, необхідно вказувати за паспортом у тій послідовності, в якій вони проставлені в документі, що оформляється. Печатка ставиться на вільне місце документа під посвідчувальним написом, не зачіпаючи його тексту і підпису нотаріуса¹.

Деякі документи можуть оформлюватись без проставлення посвідчувальних написів, наприклад, на спеціальних бланках.

За загальним правилом, документ, призначений для дії за кордоном, викладається українською мовою. На прохання заінтересованих осіб він може бути перекладений відповідною іноземною мовою за правилами розділу 29 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (засвідчення вірності перекладу).

Нотаріус засвідчує вірність перекладу документа з однієї мови на іншу, якщо він знає відповідні мови. Якщо нотаріус не знає відповідних мов, переклад документа може бути зроблено перекладачем.

Текст перекладу може бути викладено на окремому аркуші, підшито до документа і скріплено посвідчувальним написом нотаріуса про вірність перекладу (або про засвідчення справжності підпису перекладача) українською мовою та його печаткою. Якщо текст перекладу викладено на одній сторінці, оригінальний текст розташовується на лівому боці, а переклад — на правому. Під обома текстами нотаріус робить напис українською мовою про вірність перекладу або про засвідчення справжності підпису перекладача.

Оформлюючи документи, призначені для дії за кордоном, нотаріус зобов'язаний роз'яснити особам необхідність їх подальшої легалізації.

¹ Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник // За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 327.

При цьому під легалізацією розуміють процес надання юридичної сили документам, що мають бути використані за кордоном.

Консульська легалізація, відповідно до Інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні та за кордоном, затвердженої Наказом Міністерства закордонних справ України від 15 липня 1997 р., підтверджує дійсність і юридичну силу оригіналів офіційних документів, призначених для дії за кордоном.

Різновидом консульської легалізації є посвідчення документів у посольстві відповідної держави в Україні, а потім у консульському управлінні Міністерства закордонних справ України.

Якщо це передбачено міжнародним договором України, договірною стороною приймає документи без легалізації. Підписання договорів про правову допомогу — один з ефективних способів спрощення порядку обігу офіційних документів, призначених для дії за кордоном. У разі участі держав у Гаазькій конвенції від 5 жовтня 1961 р. вимоги легалізації іноземних офіційних документів скасовуються. Під дію Гаазької конвенції підпадають, зокрема, документи юридичних установ — суду, прокуратури, нотаріату, акти адміністративних органів.

Окремо слід сказати про забезпечення доказів як нотаріальну дію, яка досі повністю не виписана в українському нотаріальному законодавстві.

Про вчинення такої нотаріальної дії, як впливає зі ст. 102 Закону, може просити громадянин України, українська юридична особа, іноземний громадянин, особа без громадянства, а також іноземна юридична особа. При цьому вони мають надати нотаріусу докази, що вчинення цієї дії необхідно для ведення справи в органі іноземної держави.

Закон не встановлює жодних обмежень стосовно характеру іноземного органу, який веде справу. Йдеться не тільки про суд, третейський суд, арбітражний суд або взагалі установу юстиції, а й про адміністративний, фінансовий, валютний, митний або інший орган іншої держави. Не має значення і вид справи, яка ведеться за кордоном: це може бути спадкова справа, справа про продаж нерухомості, що перебуває за кордоном, справа про розірвання шлюбу і т.ін. Доказ забезпечується незалежно від стану справи: до її порушення, під час її розгляду, під час оскарження рішення тощо².

² Нотаріат в Україні: Підручник // За ред. В.В. Комарова. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — С. 272.

Дії по забезпеченню доказів провадяться відповідно до цивільного процесуального законодавства України. Так, для здійснення забезпечення доказів українські нотаріуси мають право допитувати свідків, оглядати письмові і речові докази, призначати експертизу.

Нотаріус має сповістити про час і місце забезпечення доказів іншу сторону та всіх зацікавлених осіб, чиї права й інтереси торкаються вчинювані дії. Слід зазначити, що неявка повідомлених осіб не є перешкодою для проведення дій із забезпечення доказів. Повідомлення іншої сторони та заінтересованих осіб не є обов'язковою вимогою, якщо у теперішній час неможливо визначити, хто в подальшому братиме участь у майбутній справі.

Перед проведенням допиту нотаріус має попередити свідка або експерта про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань або висновку, а також за відмову чи ухилення від давання показань або висновку.³

Про допит свідка нотаріус складає протокол, який має містити такі відомості:

- дату та місце проведення допиту;
- ПІБ нотаріуса, що провадив допит;
- найменування нотаріальної контори, нотаріального округу;
- ПІБ особи, на прохання якої провадиться забезпечення доказів, і її адреса;
- ПІБ свідка, рік його народження та адреса;
- зазначення про попередження про відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань або відмову від дачі показань;
- зміст показань свідка.

Протокол підписують: свідок, особи, присутні при допиті та нотаріус. Нотаріус також проставляє власну печатку.

Огляд письмових і речових доказів може відбуватися у приміщенні нотаріальної контори, або робочого місця приватного нотаріуса, а також поза ними, наприклад за місцезнаходженням доказів. При цьому в протоколі огляду зазначаються:

- дата та місце проведення огляду;
- ПІБ нотаріуса;
- найменування нотаріальної контори, нотаріального округу;
- ПІБ особи, на прохання якої провадиться забезпечення доказів, її адреса;
- прізвища, імена та по батькові осіб, що брали участь в огляді, їх адреси;

³ Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник // За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 272.

— обставини, виявлені при огляді доказів.

Протокол підписують всі особи, що брали участь в огляді. Він скріплюється підписом і печаткою нотаріуса.

Для здійснення забезпечення доказів нотаріус може призначити експертизу, що оформлюється постановою. В постанові нотаріуса має бути зазначено:

- дата та місце складання постанови;
- ПІБ нотаріуса, що виніс постанову;
- найменування нотаріальної контори, нотаріального округу;
- ПІБ особи, на прохання якої призначається експертиза, її адреса;

- питання, що виносяться на експертизу;
- найменування експертної установи, якій доручається провадження експертизи або при дорученні експертизи конкретному експерту — його ПІБ, місце проживання, місце роботи та посада.

За результатами експертизи складається висновок, який підписується експертом.

Після закінчення проведення дій, що забезпечують докази, нотаріус видає заінтересованій особі, на прохання якої ці дії здійснювалися, по одному примірнику кожного документа, складеного в процесі забезпечення доказів. Один примірник цих документів зберігається у справах державної нотаріальної контори, у приватного нотаріуса⁴.

Перелічені документи вносяться в реєстр для реєстрації нотаріальних дій. Особа, що звернулася до нотаріуса з проханням забезпечити докази, має сплатити державне мито, винагороду свідкам, експертам та інші витрати, пов'язані з провадженням дій щодо забезпечення доказів. При визначенні розміру сплат свідкам і експертам враховуються ставки, встановлені для видачі винагород при виклику свідків і експертів до суду⁵.

⁴ Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник // За відп. ред. Л.К. Радзівської. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 274.

⁵ Там само. — С. 274.

Тести

Загальна частина

1. За Законом України «Про нотаріат», нотаріат — це:
 - а) система правових норм та інститутів;
 - б) система посадових осіб, які вчиняють нотаріальні дії, передбачені законом;
 - в) система органів та посадових осіб, на які покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії, передбачені законом.

2. Нотаріат засвідчує:
 - а) права фізичних та юридичних осіб;
 - б) факти, що мають юридичне значення;
 - в) права та факти, що мають юридичне значення.

3. Об'єктивна сторона поняття нотаріату — це:
 - а) коло нотаріальних дій, які органи та посадові особи нотаріату можуть вчиняти відповідно до чинного законодавства;
 - б) органи та посадові особи нотаріату;
 - в) права та обов'язки суб'єктів нотаріального процесу.

4. Латинський нотаріат — це:
 - а) система, характерна для країн англо-саксонської правової системи;
 - б) організація нотаріату на засадах делегування нотаріусу повноважень у сфері надання документам юридичної сили, але як вільної професії;
 - в) система організації нотаріату, за якою контроль за діяльністю нотаріусів здійснює лише нотаріальна палата країни.

5. Нотаріальні процесуальні відносини — це:
 - а) суспільні відносини, які виникають між особами, що вчиняють нотаріальні дії, та особами, що звертаються за їх вчиненням у порядку, передбаченому законом;
 - б) суспільні відносини за участю громадян та організацій;
 - в) суспільні відносини приватно-правового характеру.

6. Предметом нотаріальної діяльності є:
 - а) суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення нотаріальних дій;

- б) права та охоронювані законом інтереси;
в) юридичні факти.
- 7. Нотаріальний процес складається з:**
- а) 2-х стадій;
б) 3-х стадій;
в) 5-ти стадій.
- 8. Обов'язковими в нотаріальному процесі є:**
- а) 2 стадії;
б) 3 стадії;
в) 5 стадій.
- 9. Нотаріусом в Україні може бути:**
- а) лише громадянин України;
б) іноземний громадянин;
в) особа з подвійним громадянством.
- 10. Нотаріус повинен мати:**
- а) вищу освіту;
б) вищу юридичну освіту;
в) вищу освіту та пройти стажування строком не менше 6 місяців.
- 11. Нотаріус може мешкати:**
- а) будь-де, в тому числі й за межами України;
б) на території України;
в) лише на території нотаріального округу.
- 12. Строк обов'язкового стажування нотаріуса:**
- а) 1 рік;
б) 6 місяців;
в) від 18 місяців до трьох років.
- 13. Нотаріус за сумісництвом має право:**
- а) перебувати в штаті інших приватних організацій;
б) займатись підприємницькою діяльністю;
в) займатись науковою та викладацькою діяльністю.
- 14. Для одержання свідоцтва про право зайняття посади нотаріуса потрібно:**
- а) скласти кваліфікаційні іспити;

- б) мати досвід роботи не менше 3-х років;
- в) скласти іспити та пройти обов'язкове 6-місячне стажування.

15. Свідоцтво видається:

- а) Вищою кваліфікаційною комісією;
- б) Міністерством юстиції України;
- в) управліннями юстиції областей.

16. Нотаріус приносить присягу в:

- а) управлінні юстиції;
- б) Міністерстві юстиції України;
- в) нотаріальній конторі чи архіві.

17. Роз'яснення учасникам нотаріального провадження їхніх прав та обов'язків:

- а) носить тільки рекомендаційний характер;
- б) не носить обов'язкового характеру;
- в) є обов'язком нотаріуса.

18. За заподіяну шкоду внаслідок незаконних дій чи недбалості приватний нотаріус відшкодовує:

- а) повний розмір заподіяного;
- б) 50% заподіяної шкоди;
- в) 33% заподіяної шкоди.

19. Робоче місце приватного нотаріуса повинно знаходитись:

- а) в межах нотаріального округу;
- б) на території 2-х чи більше округів;
- в) за межами нотаріального округу.

20. Робоче місце приватного нотаріуса має бути обов'язково обладнане:

- а) засобами зв'язку;
- б) мати сейф, охорону сигналізацію і засоби зв'язку, комп'ютер;
- в) комп'ютерною технікою.

21. В яких випадках приватна нотаріальна діяльність може бути припинена?

- а) у випадку втрати громадянства чи виїзду за межі України на постійне проживання;
- б) у випадку винесення щодо нотаріуса обвинувального вироку, що вступить в силу;

- в) припинення права власності чи оренди приміщення — робочого місця нотаріуса.

22. До системи органів та посадових осіб, які мають право вчиняти нотаріальні дії, не належать:

- а) командири військових частин;
б) начальники експедицій;
в) помічники капітанів.

23. Що таке предметна компетенція?

- а) розмежування територій по нотаріальним округам;
б) розподіл нотаріальних дій з урахуванням виду цих дій;
в) розмежування органів та посадових осіб, що входять у систему нотаріату щодо територіальних одиниць.

24. Що являє собою територіальна компетенція?

- а) розмежування територій по нотаріальним округам;
б) розмежування органів та посадових осіб, що входять у систему нотаріату щодо територіальних одиниць;
в) розмежуванням нотаріальних дій з урахуванням території їх здійснення.

25. Компетенція приватного нотаріуса по відношенню до державних нотаріальних контор згідно з чинним законодавством:

- а) повністю співпадає;
б) частково співпадає;
в) є набагато вужчою.

26. В компетенцію посадових осіб виконкомів входить посвідчення:

- а) заповітів і доручень;
б) договорів купівлі-продажу, дарування, міни;
в) документів, призначених для дії за кордоном.

27. Нотаріальні дії можуть вчинятись:

- а) тільки у приміщенні державної нотаріальної контори, у приміщенні – робочому місці приватного нотаріуса;
б) за бажанням осіб, які звернулись до нотаріуса;
в) у приміщенні державної нотаріальної контори, у приміщенні — робочому місці приватного нотаріуса, а також поза цими приміщеннями.

28. Відкладання нотаріальних дій можливе:

- а) на 1 місяць;
- б) на 3 місяці;
- в) на 6 місяців.

29. Підставою для відмови вчинення нотаріальних дій взагалі є:

- а) вчинення дії, що суперечить закону;
- б) звернення за вчиненням нотаріальної дії, яка знаходиться поза компетенцією певного нотаріуса;
- в) звернення за вчиненням нотаріальної дії особи, яка знаходиться в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

30. Підставою для тимчасової відмови у вчиненні нотаріальних дій є:

- а) звернення за вчиненням нотаріальної дії, яка знаходиться поза компетенцією певного нотаріуса;
- б) звернення за вчиненням нотаріальної дії, яка взагалі не входить до компетенції нотаріальних органів;
- в) якщо вчинення нотаріальної дії принижує честь і гідність громадян.

31. Оскарження відмови у вчиненні нотаріальної дії може здійснюватися:

- а) тільки у суді;
- б) тільки у порядку підлеглості у вищестоящих організаціях;
- в) у суді і в порядку підлеглості.

32. Скарги на дії нотаріуса чи посадової особи, які не належать до сутності нотаріальних функцій, розглядаються:

- а) в адміністративному порядку відповідними відділами юстиції;
- б) Вищою атестаційною комісією Міністерства юстиції;
- в) у судовому порядку.

33. До загальних правил вчинення нотаріальних дій не можна віднести:

- а) вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій;
- б) порядок надання додаткових послуг;
- в) правила нотаріального діловодства.

34. Для укладання угоди щодо майна, яке належить неповнолітньому і виходить за межі побутового, потрібно:
- а) згода батьків, опікунів чи піклувальників;
 - б) згода органів опіки та піклування;
 - в) правильні відповіді а) і б).
35. Посвідчення угод про відчуження нерухомого майна здійснюється:
- а) за місцем проживання власника майна;
 - б) за місцезнаходженням майна;
 - в) за місцем проживання покупця майна.

Особлива частина

1. Змістом шлюбного контракту можуть бути:
- а) особисті відносини подружжя;
 - б) питання, пов'язані з правом власності на рухоме чи нерухоме майно;
 - в) відносини між подружжям і органом реєстрації шлюбу.
2. Посвідчення угоди про довічне утримання здійснюється за умови, що:
- а) відчужувачем у договорі є фізична особа незалежно від її віку і стану здоров'я;
 - б) відчужувачем є фізична особа похилого віку;
 - в) відчужувачем є непрацездатна, хвора людина.
3. Посвідчення заповітів здійснюється:
- а) тільки державним нотаріусом;
 - б) приватним нотаріусами або посадовими особами, яким чинне законодавство надає право посвідчувати заповіти;
 - в) правильні відповіді а) і б). (ст. 34, 36, 40 ЗУ «Про нотаріат»)
4. Свідоцтво про право на спадщину може видавати:
- а) державна нотаріальна контора;
 - б) приватний нотаріус;
 - в) посадові особи виконкомів.
5. Накладання заборони на відчуження нерухомого майна здійснюється:
- а) державним нотаріусом;

- б) приватним нотаріусом;
- в) всіма посадовими особами органів нотаріату.

6. Заповіт є:

- а) односторонньою угодою;
- б) двосторонньою угодою;
- в) багатосторонньою угодою.

7. Заповідач має право:

- а) позбавити в заповіті права спадкоємства одного або кількох спадкоємців за законом;
- б) позбавити спадкоємців обов'язкової частини спадкового майна за законом;
- в) не має такого права.

8. Доручення, видане в порядку передоручення, може засвідчуватись:

- а) державним або приватним нотаріусом;
- б) посадовою особою виконкому;
- в) посадовими особами консульських установ.

9. Охорона спадкового майна за цивільним законодавством України здійснюється:

- а) в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця;
- б) в інтересах спадкоємців;
- в) в інтересах спадкодавця.

10. Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя за смерті одного з подружжя видається:

- а) тільки державним нотаріусом;
- б) державними та приватними нотаріусами;
- в) державними та приватними нотаріусами, а також посадовими особами консульських установ.

11. Накладання заборони відчуження нерухомого та рухомого майна — це:

- а) нотаріальна дія, спрямована на обмеження чи заборону вільного розпорядження нерухомим та рухомим майном;
- б) процес усунення власника від управління майном;
- в) спосіб захисту прав другого з подружжя у разі відчуження спільного нерухомого майна.

- 12. Засвідчення копій (фотокопій) офіційних документів, які видаються органами реєстрації актів громадянського стану і надалі використовуватимуться за кордоном, здійснюється нотаріусами:**
- а) лише після перевірки підстав використання цих документів за кордоном;
 - б) лише після попередньої легалізації оригіналів цих документів або проставлення апостиля;
 - в) лише після їх перекладу мовою країни, для якої вони призначені.
- 13. Передача грошових сум і цінних паперів в депозит нотаріуса — це:**
- а) вид оплати послуг нотаріуса;
 - б) передача на зберігання матеріальних цінностей, які при настанні певних умов підлягають поверненню або передачі іншій особі;
 - в) вид зберігання грошових коштів та цінних паперів.
- 14. Прийняття документів нотаріусом на зберігання:**
- а) провадиться за умови, що ці документи виходили від цієї нотаріальної контори;
 - б) можливе лише в нотаріальному архіві;
 - в) вчиняється на прохання заінтересованої особи за описом.
- 15. Виконавчий напис — це:**
- а) розпорядження нотаріуса про примусове стягнення з боржника на користь кредитора грошових сум або передачу чи повернення майна кредитору, вчинене на документах, які підтверджують зобов'язання боржника;
 - б) напис, вчинений державним виконавцем на боргових документах;
 - в) напис встановленої форми, що вчиняється нотаріусом на заявах для їх передачі фізичним та юридичним особам.
- 16. Вексельний протест — це:**
- а) цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку певну суму грошей власнику векселя (векселедержателю);
 - б) офіційно засвідчена вимога платежу та повідомлення про його недержання;
 - в) вид морських протестів.

17. Опротестування векселя оформлюється:

- а) протоколом про протест;
- б) заявою про протест;
- в) актом протесту.

18. До дефектів, що тягнуть за собою недійсність векселя, відносять:

- а) дефекти форми та дефекти змісту;
- б) дефекти форми та дефекти видачі;
- в) дефекти реквізитів та дефекти законності.

19. Учасниками відносин з розрахунків чеками є:

- а) чекодавець, чекодержатель і банк-емітент;
- б) банк-емітент та платник за чеком;
- в) НБУ та банк-емітент.

20. На території України діють такі види чеків в іноземній валюті:

- а) іменні та дорожні;
- б) в іноземній валюті та в національній валюті;
- в) розрахункові та на пред'явника.

21. При заповненні чека категорично забороняється:

- а) виписувати чек на двох власників;
- б) заповнювати чек за допомогою технічних засобів;
- в) ставити напис про акцепт.

22. Морський протест — це:

- а) акт про завдання судом судовласника шкоди іншим суднам;
- б) письмова заява капітана судна у випадках, коли під час плавання чи стоянки судна мали місце форс-мажорні події, які можуть бути підставою для пред'явлення до судовласника майнових вимог;
- в) письмова заява капітана судна у випадку, коли під час плавання чи стоянки судна мали місце будь-які форс-мажорні події.

23. Морський протест оформлюється нотаріусом у вигляді:

- а) заяви про морський протест;
- б) акту про морський протест;
- в) протоколу про завдання збитків.

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. — К.: Атіка, 2003. — 416 с.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2002. — № 21-22. — Ст. 135.
4. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2002. — № 3-4. — С. 27.
5. Господарський кодекс України. — К.: Парламентське видавництво, 2004. — 192 с.
6. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. №3425-XII // Вісник Верховної Ради України. — 1993. — №39. — с. 383.
7. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» від 1 липня 2004 р. № 1952-IV.
8. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV.
9. Закон України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII.
10. Закон України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV.
11. Закон України «Про приватизацію державного майна» від 4 березня 1992 р. № 2163-XII.
12. Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» від 06 березня 1992 № 2171-XII.
13. Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2374-III.
14. Закон України «Про фінансовий лізинг» від 16 грудня 1997 р. № 723/97-ВР.
15. Закон України «Про іпотеку» від 05.06.2003 № 898-IV.
16. Указ президента України «Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні» від 23 серпня 1998 р. № 932.
17. Указ президента України «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 р. № 762/98.
18. Консульський статут України. Затв. указом президента України від 2 квітня 1994 р. № 127/94.
19. Положення про Міністерство юстиції України. Затв. Указом президента України від 30 грудня 1997 р. № 1396.
20. Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 № 7-93.
21. Декрет Кабінету Міністрів України «Про приватизацію земельних ділянок» від 26 грудня 1992 р. № 15/92.

22. Постанова Кабінету Міністрів України «Про розмір плати за видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю» від 22 лютого 1994 р. № 102.

23. Перелік документів, за якими стягнення провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172.

24. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 р. № 20/5.

25. Інструкція про порядок ведення Єдиного реєстру нотаріусів. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 27 травня 1999 р. № 26/5.

26. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів України. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 25 липня 1994 р. № 22/5.

27. Інструкція про ведення Державного реєстру правочинів. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 18 липня 2004 р. № 86/5.

28. Інструкція про порядок заповнення заяв та ведення Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 18 липня 2004 р. № 85/5.

29. Положення про Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласні, Київське та Севастопольське міські управління юстиції та Положення про районні, районні в містах, міські (міст обласного значення) управління юстиції. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 30 липня 2000 р. № 36/5.

30. Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України. Затв. спільним наказом Міністерства юстиції та Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 р. № 142/5/310.

31. Положення про державний нотаріальний архів. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 1994 р. № 8/5.

32. Положення про кваліфікаційну комісію нотаріату. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 28 грудня 1993 р. № 22/5.

33. Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1994 р. № 114.

34. Про затвердження граничної чисельності приватних нотаріусів у нотаріальних округах. Наказ Міністерства юстиції України від 12 січня 1999 р. № 2/5.

35. Положення про порядок видачі свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 20 січня 1994 р. № 3/5.

36. Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 4 березня 1994 р. № 10/5.

37. Положення про вимоги до робочого місця приватного нотаріуса та здійснення контролю за їх дотриманням. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 12 червня 1998 р. № 36/5.

38. Правила ведення нотаріального діловодства. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 3 лютого 1994 р. № 6/5

39. Порядок ведення та заповнення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 15 серпня 2003 р. № 87/5.

40. Примірне положення про порядок надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 4 січня 1998 р. № 3/5.

41. Лист Міністерства фінансів України «Про порядок випуску і обігу векселів» від 02 жовтня 1991 р. № 04-304/8-4481.

42. Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України. Затв. Постановою Правління Національного банку України № 520 від 29 грудня 2000 р.

43. Інструкція про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні та за кордоном. Затв. наказом Міністерства закордонних справ України від 15 липня 1997 р.

44. Радзівєвська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівєвської. — К.: Юрінком Інтер, 2000.

45. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. — К.: А.С.К., 2001.

46. Фурса С.Я. Нотаріальний процес: теоретичні основи. — К., 2002.

47. Семаков Г.С., Кондратова С.П. Нотаріат в Україні: курс лекцій. — К.: МАУП, 2001.

48. Цивільне право України. Підручник в 2-х т. / За заг. ред. Я.М. Шевченко. — К.: Ін юре, 2003.

49. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар. — К., 2003.

50. Сімейне право України: Підручник / За ред. Ю.С. Червоного. — К.: Істина, 2004.

51. Нотаріат в Україні: Підручник / За ред. В.В. Комарова. — К.: Юрінком Інтер, 2006.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС НОТАРІУСІВ ЄВРОПИ

Цей Кодекс прийнятий на конференції національних організацій нотаріусів Європейського союзу, що відбулася 3–4 лютого 1995 р. в Неаполі

ПРИЧИНИ СТВОРЕННЯ КОДЕКСУ

Створення єдиного внутрішнього ринку і реалізація принципів свободи пересування людей, капіталу і товарів в рамках єдиної Європи зумовили постійне зростання економічного і, в більш загальному плані, правового обороту, що виходить за національні межі.

Ускладнення юридичних операцій і необхідність складання нотаріальних документів, регульованих правовими нормами інших держав, що все частіше зустрічається, спонукали нотаріусів провести дослідження умов їхньої співпраці з тим, щоб гарантувати правову допомогу і захист учасникам правовідносин, що виходять за національні межі.

Національні організації нотаріусів, ознайомившись з результатами порівняльного аналізу національних норм, що регулюють нотаріальну діяльність в різних країнах Європи, ухвалили рішення виробити «загальний закон», який, зрозуміло, не повинен підмінити собою національні законодавства, але покликаний гармонізувати нотаріальну діяльність у тих випадках, коли правовідносини, що оформляються, виходять за національні межі.

Етичний кодекс нотаріусів Європи — це наочний прояв волі нотаріусів як представників своєї професії гарантувати громадянам європейських країн при оформленні ними правочинів і операцій, що виходять за національні межі, такий же правовий захист, як і всередині країни.

ПОЯСНЕННЯ З ВЖИВANOЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Нижченаведені терміни, що використовуються у цьому Кодексі, мають таке значення:

Транснаціональна операція — будь-яка операція з посиланням на іншу державу, наприклад, відносно місця знаходження майна, що є предметом майбутньої операції, громадянства одного з учасників чи його місця проживання або місця проведення нотаріального посвідчення.

Нотаріус країни перебування, або національний нотаріус — нотаріус, який уповноважений вчиняти нотаріальні дії за місцем свого знаходження відповідно до національного законодавства своєї країни.

Нотаріус країни походження, чи іноземний нотаріус — нотаріус іншої держави — члена Європейського союзу, відмінної від тієї, в якій вчиняються нотаріальні дії.

1. НОТАРІУС: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Визначення статусу і посади нотаріуса

Визначення статусу і посади нотаріуса дається відповідно до Резолюції нотаріальних організацій країн — учасниць Європейського союзу, односторонньо прийнятої 22–23 березня 1990 р. у Мадриді:

Нотаріус є посадовцем, діяльність якого регулюється нормами публічного права і якому держава передає повноваження створення офіційних документів. При цьому нотаріус забезпечує зберігання, підвищену доказову силу і виконавчу силу документів, що складаються ним.

Для того щоб гарантувати свою незалежність, необхідну для здійснення його діяльності, нотаріус веде приватну практику як представник вільної професії, повністю підпадаючи під дію добровільної підсудності.

Якість цього правового захисту гарантується тим, що нотаріус є юристом високої кваліфікації з університетською освітою, який одержує допуск до професії тільки після здачі численних іспитів, завершення встановлених ступенів навчання і проходження конкурсного відбору на вакантну посаду нотаріуса. Нотаріус здійснює свою професійну діяльність у неухильній відповідності до норм дисциплінарного права і під постійним контролем державних установ; у зв'язку з тим, що призначення на посаду нотаріуса здійснюється, виходячи з місцевих умов і потреб, забезпечується повне задоволення потреби громадян у нотаріальних послугах на всій території країни. Все це також сприяє посиленню правового захисту громадян.

Крім того, участь нотаріуса в оформленні правовідносин дозволяє уникнути можливого виникнення конфліктів на подальших етапах і є невід'ємним елементом справедливої і дієздатної юстиції.

1.2. Сукупність норм, загальних для всіх нотаріусів Європейського союзу

1.2.1. Лояльність і бездоганний моральний вигляд нотаріуса

Нотаріус через свою професію зобов'язаний дотримуватись лояльності щодо до своїх клієнтів, колег, держави і мати бездоганний моральний вигляд.

Нотаріус зобов'язаний підтримувати колегіальність у відносинах з іншими представниками своєї професії незалежно від того, громадянами якої держави вони є. У випадку коли іноземний і національний нотаріуси співпрацюють у рамках однієї справи, вони повинні прагнути спільно виробити рішення, яке відповідно з діючим законодавством та іншими нормами гарантувало б учасникам всеохоплюючий захист їхніх інтересів.

1.2.2. Неупередженість і незалежність нотаріуса

Нотаріус повинен зберігати повну неупередженість і незалежність при консультуванні клієнтів і здійсненні нотаріальних посвідчень. Нотаріус не має права відмовляти у виконанні своїх посадових обов'язків, якщо звернення за вчиненням нотаріальної дії було зроблено належним чином, за винятком випадків, передбачених національним законодавством.

1.2.3. Обов'язок збереження таємниці нотаріальної дії

Будучи довіреною особою своїх клієнтів, нотаріус зобов'язаний зберігати таємницю нотаріальної дії відповідно до чинного національного законодавства. Обов'язок збереження таємниці нотаріальної дії покладається не тільки на нотаріуса, а й на його колег, що працюють з ним у рамках професіонального партнерства, і на його співробітників; при цьому повинні бути дотримані норми чинного національного законодавства.

1.2.4. Юридична і технічна компетентність

Професійні організації, що діють у рамках нотаріату кожної країни — учасниці Європейського союзу, надають своїм членам можливість постійного підвищення освітнього рівня.

Кожний нотаріус зобов'язаний періодично поновлювати свої знання, а також контролювати ефективність професійного навчання і підвищення кваліфікації його співробітників, надаючи їм при цьому всіляке сприяння.

1.2.5. Колективна реклама як «інформування споживачів про нотаріальні послуги»

Індивідуальна реклама нотаріальних послуг заборонена, за винятком тих випадків, коли вона дозволяється одночасно в країні походження і країні, що надає право проживання або перебування.

Колективна реклама може проводитися нотаріальними палатами вищого рівня, регіональними або місцевими професійними організаціями нотаріусів, оскільки така реклама є легкодоступним джерелом інформації для споживачів.

1.2.6. Вказівка професії, імені та прізвища нотаріуса

Нотаріус при складанні ним нотаріальних актів та інших офіційних документів, веденні кореспонденції і наданні будь-якого роду офіційної інформації щодо своєї професійної діяльності вказує найменування своєї професії: «нотаріус», а також своє прізвище, ім'я в тому вигляді, в якому це допускається національним законодавством для ведення ним своєї приватної практики; крім того, нотаріус вказує своє місцезнаходження, тобто місце, куди він був призначений на цю посаду.

Нотаріус може також вказати своє наукове звання. Вказувати спеціалізацію дозволяється тільки в тому випадку, якщо це не суперечить законодавству країни походження.

2. УМОВИ І ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ НОТАРІУСОМ СВОЄЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРАЇНІ ПЕРЕБУВАННЯ

2.1. Свобода вибору нотаріуса і територіальна компетенція

Кожна фізична або юридична особа має право вибрати собі нотаріуса для отримання від нього правової допомоги і складання офіційних документів. Вона може також звернутися до будь-якого нотаріуса з проханням надати допомогу і сприяння нотаріусу, уповноваженому займатися справою фізичної або юридичної особи через територіальну компетенцію. Нотаріус, що отримав таке прохання, повинен поставитися до його виконання з усією відповідальністю, яку накладає на нього професія.

Нотаріус країни походження, супроводжуючий свого клієнта в поїздці за кордон, якомога раніше доводить це до відома місцевого нотаріуса і домовляється з ним про те, як здійснюватиметься їхня співпраця.

2.2. Застосування норм професійного права

При оформленні транснаціональних операцій нотаріус керується нормами права країни походження, нормами права країни перебування і нормами, закріпленими в цьому Кодексі.

2.3. Оплата послуг із здійснення нотаріальних дій

Нотаріус країни перебування і нотаріус країни походження перед здійсненням кожної дії в рамках їхньої нотаріальної діяльності інформують клієнтів про обсяг наданих послуг, а також про суму супутніх витрат і величину гонорару відповідно до діючих

національних норм. При цьому вони повинні прагнути того, щоб сумарні витрати їхніх клієнтів були якнайнижчими.

2.4. Обов'язок страхування професійної відповідальності

Нотаріус повинен укласти договір страхування професійної відповідальності, згідно з яким проводиться відшкодування шкоди, завданої нотаріусом в результаті виконання ним своєї професійної діяльності незалежно від того, здійснювалася ця діяльність в країні походження або в будь-якій іншій країні, і в якій країні її виявлено.

3. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЦЬОГО КОДЕКСУ І ВИРІШЕННЯ СПОРІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ЗВ'ЯЗКУ З ЦИМ

Всі суперечки, що виникають у зв'язку з інтерпретацією або застосуванням положень Етичного кодексу нотаріусів Європи, а також усі випадки, які не знайшли в ньому освітлення, доводяться до відома президента Конференції нотаріату Європейського співтовариства після того, як вони стали предметом вивчення національною нотаріальною організацією, до якої належить нотаріус, що ініціював це питання.

4. ПОРЯДОК НАБРАННЯ ЧИННОСТІ ЦИМ КОДЕКСОМ

Етичний кодекс нотаріусів Європи підлягає ратифікації нотаріальними організаціями, що поставили під ним свій підпис.

Ратифікаційні грамоти зберігаються в штаб-квартирі Конференції нотаріату Європейського союзу в Брюсселі.

Етичний Кодекс нотаріусів Європи набирає чинність у перший день місяця, наступного за наданням ратифікаційних грамот першими двома національними нотаріатами. Для всіх інших нотаріатів, що підписали Етичний кодекс, він набирає чинність у перший день місяця, наступного за наданням кожним з них ратифікаційної грамоти.

ЗАКОН УКРАЇНИ**Про нотаріат**

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, № 39, ст.383)

*(Вводиться в дію Постановою ВР
№ 3426-XII (3426-12) від 02.09.93, ВВР, 1993, № 39, Ст. 384)*

Із змінами, внесеними згідно із Законами

№ 210/98-ВР від 24.03.98, ВВР, 1998, № 35, Ст. 241

№ 1709-III (1709-14) від 11.05.2000, ВВР, 2000, № 32, Ст. 257

№ 2056-III (2056-14) від 19.10.2000, ВВР, 2000, № 50, Ст. 436

№ 2921-III (2921-14) від 10.01.2002, ВВР, 2002, № 16, Ст. 114

№ 762-IV (762-15) від 15.05.2003, ВВР, 2003, № 30, Ст. 247

№ 980-IV (980-15) від 19.06.2003, ВВР, 2004, № 2, Ст. 6

№ 1255-IV (1255-15) від 18.11.2003, ВВР, 2004, № 11, Ст. 140

№ 2798-IV (2798-15) від 06.09.2005, ВВР, 2005, № 42, Ст. 464

№ 3201-IV (3201-15) від 15.12.2005, ВВР, 2006, № 13, Ст. 110

№ 3538-IV (3538-15) від 15.03.2006

Цей Закон встановлює порядок правового регулювання діяльності нотаріату в Україні.

Розділ I**НОТАРІАТ В УКРАЇНІ****Глава 1. Загальні положення**

Стаття 1. Поняття нотаріату. Органи і посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії

Нотаріат в Україні — це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, дер-

жовних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу.

У населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії, передбачені статтею 38 цього Закону, вчиняються уповноваженими на це посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів.

Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, — на дипломатичні представництва України.

Посвідчення заповітів і доручень, прирівняних до нотаріальних, може провадитись особами, вказаними у статті 40 цього Закону.

Стаття 2. Правова основа діяльності нотаріату

Правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України.

Стаття 3. Нотаріус

Нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту (університет, академія, інститут) і пройшов стажування протягом шести місяців у державній нотаріальній конторі або у нотаріуса, що займається приватною нотаріальною практикою, склав кваліфікаційний іспит та одержав свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість.

Нотаріус не може перебувати в штаті інших державних, приватних та громадських підприємств і організацій, займатися підприємницькою і посередницькою діяльністю, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім тієї, яка передбачена абзацом другим статті 4 цього Закону, а також викладацької і наукової у вільний від роботи час.

Стаття 4. Права нотаріуса

Нотаріус має право:

виребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій;

складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру. Чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права.

равлінням юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій і фінансовим органам відомості та інші документи, пов'язані з нарахуванням та сплатою податків до бюджету та інших платежів.

Стаття 15. Мова нотаріального діловодства

Мова нотаріального діловодства визначається статтею 20 Закону Української РСР «Про мови в Українській РСР». Якщо особа, яка звернулась за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй нотаріусом або перекладачем.

Стаття 16. Об'єднання нотаріусів

Нотаріуси можуть об'єднуватися у регіональні, загальнодержавні, міжнародні спілки та асоціації.

Об'єднання нотаріусів представляють їх інтереси у державних та інших органах, захищають соціальні та професійні права нотаріусів, здійснюють методичну і видавничу роботу, можуть створювати спеціальні фонди і діють відповідно до своїх статутів.

Глава 2. Державні нотаріальні контори і державні нотаріальні архіви

Стаття 17. Організація роботи державних нотаріальних контор

Державні нотаріальні контори відкриваються і ліквідуються Міністерством юстиції України.

Штати державних нотаріальних контор затверджуються управліннями юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій в межах встановленої для державних нотаріальних контор штатної чисельності і фонду заробітної плати.

Державна нотаріальна контора є юридичною особою. Очолює державну нотаріальну контору завідуючий.

Призначення на посаду державного нотаріуса та звільнення з посади провадиться управліннями юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Стаття 18. Керівництво державними нотаріальними конторами

Керівництво державними нотаріальними конторами здійснюється Міністерством юстиції України, Радою Міністрів Республіки Крим, державними адміністраціями областей, міст Києва і Севастополя.

Стаття 19. Оплата вчинюваних нотаріальних дій

За вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених чинним законодавством.

За надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються управліннями юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Кошти, одержані від надання таких додаткових послуг, спрямовуються до Державного бюджету України. (Частина друга статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1709-III від 11.05.2000)

Стаття 20. Утримання державних нотаріальних контор

Державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету.

Стаття 21. Відповідальність державного нотаріуса

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України.

Стаття 22. Печатка державного нотаріуса

Державний нотаріус має печатку із зображенням Державного герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Стаття 23. Державні нотаріальні архіви

В обласних центрах, містах Києві, Сімферополі та Севастополі засновуються державні нотаріальні архіви, які є складовою частиною Національного архівного фонду і здійснюють тимчасове (до 75 років) зберігання нотаріальних документів.

Питання організації діяльності та компетенція державного нотаріального архіву визначаються положенням про нього, що

затверджується Міністерством юстиції України за погодженням з Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України.

Державний нотаріальний архів очолює завідуючий, який призначається на посаду і звільняється з неї управлінням юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації.

Мережа і штати державних нотаріальних архівів затверджуються в порядку, передбаченому для державних нотаріальних контор.

Державний нотаріальний архів є юридичною особою і має печатку із зображенням Державного герба України та своїм найменуванням.

Глава 3. Приватна нотаріальна діяльність

Стаття 24. Реєстрація приватної нотаріальної діяльності. Реєстраційне посвідчення

Реєстрація приватної нотаріальної діяльності провадиться управліннями юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій за заявою особи, яка має свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю.

Реєстраційне посвідчення видається управлінням юстиції у 15-денний строк з моменту подачі заяви. Відмова у реєстрації приватної нотаріальної діяльності не допускається. Про видане реєстраційне посвідчення управління юстиції повідомляє податкову інспекцію за місцезнаходженням робочого місця нотаріуса.

В реєстраційному посвідченні вказуються територія діяльності приватного нотаріуса (нотаріальний округ) та адреса розташування його робочого місця.

Після отримання реєстраційного посвідчення приватний нотаріус зобов'язаний у тримісячний строк розпочати нотаріальну діяльність.

Якщо протягом цього строку без поважних причин нотаріус не приступить до роботи, за рішенням управління юстиції видане йому реєстраційне посвідчення може бути анульовано.

Приватний нотаріус вправі мати контору, укладати цивільно-правові та трудові договори, відкривати поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках. (Частина шоста статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2921-III від 10.01.2002)

Стаття 25. Нотаріальний округ

Нотаріальний округ визначається управлінням юстиції за заявою нотаріуса відповідно до адміністративно-територіального поділу України. В містах, що мають районний поділ, округом діяльності нотаріуса є територія відповідного міста.

Приватний нотаріус повинен мати своє робоче місце в межах нотаріального округу.

Стаття 26. Печатка приватного нотаріуса

Приватний нотаріус має печатку із зазначенням посади, свого прізвища, імені та по батькові і округу діяльності.

Стаття 27. Відповідальність приватного нотаріуса

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі.

Стаття 28. Службове страхування приватних нотаріусів

Для забезпечення відшкодування заподіяної шкоди протягом строку, встановленого частиною четвертою статті 24 цього Закону, приватний нотаріус зобов'язаний укласти з органом страхування договір службового страхування або внести на спеціальний рахунок у банківську установу страхову заставу.

Страхова сума або страхова застava встановлюються у розмірі стократної мінімальної заробітної плати.

У разі витрачання коштів на відшкодування заподіяної шкоди приватний нотаріус зобов'язаний протягом одного року поповнити страхову заставу до встановленого розміру.

Розмір заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку.

Стаття 29. Порядок заміщення приватного нотаріуса

Якщо приватний нотаріус має намір припинити виконання своїх обов'язків на строк більше одного тижня, він зобов'язаний повідомити про це управління юстиції.

Приватний нотаріус може укласти угоду з іншим приватним нотаріусом про заміщення його у разі неможливості виконання ним своїх обов'язків, про що повідомляє управління юстиції.

Нотаріус не вправі виконувати свої службові обов'язки в період їх виконання особою, яка тимчасово його заміщує.

Стаття 30. Припинення приватної нотаріальної діяльності

Приватна нотаріальна діяльність припиняється, а реєстраційне посвідчення анулюється управліннями юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у випадках:

подання приватним нотаріусом письмового клопотання про припинення своєї діяльності;

анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю;

коли приватний нотаріус не уклав договір службового страхування чи не вніс страхову заставу для забезпечення відшкодування шкоди, передбачену статтею 28 цього Закону, або не поповнив страхову заставу до встановленого розміру;

коли приватний нотаріус без поважних причин не виконує своїх обов'язків протягом двох місяців і не повідомив про це управління юстиції;

невідповідності приватного нотаріуса займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок стану здоров'я, що на тривалий час перешкоджає нотаріальній діяльності.

Приватний нотаріус, діяльність якого припиняється, в місячний строк зобов'язаний передати документи, що стосуються вчинених ним нотаріальних дій, в державний нотаріальний архів.

Стаття 31. Оплата вчинюваних нотаріальних дій

Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та громадянином або юридичною особою.

Оплата додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії, провадиться за домовленістю сторін.

Стаття 32. Оподаткування доходу приватного нотаріуса

З доходу приватного нотаріуса справляється прибутковий податок за ставками, встановленими чинним законодавством України.

Стаття 33. Контроль за законністю діяльності приватних нотаріусів

Контроль за законністю виконання приватними нотаріусами своїх обов'язків здійснюється Міністерством юстиції України, управліннями юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Розділ II

ПОВНОВАЖЕННЯ ЩОДО ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

Стаття 34. Нотаріальні дії, що вчиняються в державних нотаріальних конторах

У державних нотаріальних конторах вчиняються такі нотаріальні дії:

- 1) посвідчуються угоди (договори, заповіти, доручення, шлюбні контракти та ін.);
- 2) вживаються заходи до охорони спадкового майна;
- 3) видаються свідоцтва про право на спадщину;
- 4) видаються свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя;
- 5) видаються свідоцтва про придбання жилих будинків з прилюдних торгів;
- 5-1) видаються свідоцтва про придбання нерухомого майна, яке було предметом іпотеки; (Пункт 5 частини першої статті 34 доповнено підпунктом 5-1 згідно із Законом № 980-IV від 19.06.2003)
- 6) видаються дублікати документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори;
- 7) накладається заборона відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна;
- 8) засвідчується вірність копій документів і виписок з них;
- 9) засвідчується справжність підпису на документах;
- 10) засвідчується вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;
- 11) посвідчується факт, що громадянин є живим;
- 12) посвідчується факт перебування громадянина в певному місці;
- 13) посвідчується тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці;
- 14) посвідчується час пред'явлення документів;
- 15) передаються заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам;
- 16) приймаються у депозит грошові суми та цінні папери;
- 17) вчиняються виконавчі написи;
- 18) вчиняються протести векселів;
- 19) пред'являються чеки до платежу і посвідчується неоплата чеків;

20) вчиняються морські протести;

21) приймаються на зберігання документи.

Законодавством України на державних нотаріусів може бути покладено вчинення й інших нотаріальних дій.

Стаття 35. Нотаріальні дії, що вчиняються в державних нотаріальних архівах

Державні нотаріуси в державних нотаріальних архівах видають дублікати і засвідчують вірність копій і виписок з документів, які зберігаються у справах цих архівів.

Стаття 36. Нотаріальні дії, що вчиняються приватними нотаріусами

Приватний нотаріус вчиняє нотаріальні дії, передбачені статтею 34 цього Закону, за винятком:

1) накладання і зняття заборони відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна;

2) видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного із подружжя;

3) видачі свідоцтва про право на спадщину;

4) вжиття заходів до охорони спадкового майна;

5) посвідчення договорів довічного утримання;

6) засвідчення справжності підпису на документах, призначених для дії за кордоном, та посвідчення доручень для цієї мети, а також засвідчення справжності підпису батьків або опікуна (підкувальника) на згоді про усиновлення дитини. (Пункт 6 статті 36 в редакції Закону № 210/98-ВР від 24.03.98)

Стаття 37. Нотаріальні дії, що вчиняються посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів

У населених пунктах, де немає державних нотаріусів, посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів вчиняють такі нотаріальні дії:

1) вживають заходів до охорони спадкового майна;

2) накладають та знімають заборону відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна.

У населених пунктах, де немає нотаріусів, посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних

депутатів, окрім дій, передбачених у частині першій цієї статті, вчиняють також такі нотаріальні дії:

- 1) посвідчують заповіти;
- 2) посвідчують доручення;
- 3) засвідчують вірність копій документів і виписок з них;
- 4) засвідчують справжність підпису на документах.

Посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів не мають права оформляти документи, призначені для дії за кордоном.

Стаття 38. Нотаріальні дії, вчинювані консульськими установами України

Консульські установи України вчиняють такі нотаріальні дії:

1) посвідчують угоди (договори, заповіти, доручення тощо), крім іпотечних договорів, угод про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні; (Пункт 1 частини першої статті 38 в редакції Закону № 980-IV від 19.06.2003)

- 2) вживають заходів до охорони спадкового майна;
- 3) видають свідоцтва про право на спадщину;
- 4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя;
- 5) засвідчують вірність копій документів і виписок з них;
- 6) засвідчують справжність підпису на документах;
- 7) засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;
- 8) посвідчують факт, що громадянин є живим;
- 9) посвідчують факт знаходження громадянина в певному місці;
- 10) посвідчують тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці;
- 11) посвідчують час пред'явлення документів;
- 12) приймають в депозит грошові суми і цінні папери;
- 13) вчиняють виконавчі написи;
- 14) приймають на зберігання документи;
- 15) вчиняють морські протести.

Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, що вчиняються консульськими установами України.

Стаття 39. Порядок вчинення нотаріальних дій

Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами та посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських

Стаття 62. Винагорода за зберігання спадкового майна

Хранителі, опікуни та інші особи, яким передано на зберігання спадкове майно, якщо вони не є спадкоємцями, мають право одержати від спадкоємців винагороду за зберігання спадкового майна в розмірі, передбаченому чинним законодавством України.

Вказані особи також мають право на відшкодування необхідних витрат по зберіганню і управлінню спадковим майном, за вирахуванням фактично одержаної вигоди від використання цього майна.

Стаття 63. Повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини

Державний нотаріус, який одержав від спадкоємців повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язаний повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме.

Державний нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення про це у пресі.

Стаття 64. Видача грошових сум із спадкового майна

Державний нотаріус до прийняття спадщини одним чи всіма спадкоємцями, а якщо спадщина переходить до держави, то до видачі державі свідоцтва про право на спадщину дає розпорядження про видачу із спадкового майна грошових сум на покриття витрат:

по догляду за спадкодавцем під час його хвороби, а також на його поховання;

на утримання осіб, які перебували на утриманні спадкодавця;

на задоволення претензій, зумовлених законодавством про працю, та інших претензій, прирівняних до них;

на охорону спадкового майна і управління ним, а також витрат, пов'язаних із повідомленням спадкоємців про відкриття спадщини.

За заявою громадської організації за місцем останньої роботи або проживання спадкодавця, родичів чи інших близьких осіб померлого, у якого не залишилось спадкоємців, про встановлення йому надгробка державний нотаріус в разі наявності грошового вкладу на ім'я померлого дає розпорядження банківській установі про переказ підприємству або організації, що встановлює надгробок, його вартості.

В разі відсутності у складі спадкового майна грошових сум державний нотаріус дає розпорядження про видачу із спадкового майна речей, вартість яких не повинна перевищувати суми фак-

тично зроблених витрат на потреби, зазначені у частинах першій та другій цієї статті.

Стаття 65. Припинення охорони спадкового майна

Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини всіма спадкоємцями, а якщо її не прийнято — до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини.

Про припинення охорони спадкового майна державний нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців, а в разі переходу майна за правом спадкоємства до держави — відповідні фінансові органи.

Глава 7. Видача свідоцтв про право на спадщину

Стаття 66. Свідоцтво про право на спадщину та строки його видачі

На майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців або держави, державним нотаріусом за місцем відкриття спадщини видається свідоцтво про право на спадщину.

Видача свідоцтва провадиться у строки, встановлені цивільним законодавством України.

Стаття 67. Порядок видачі свідоцтва про право на спадщину

Свідоцтво про право на спадщину видається за письмовою заявою спадкоємців, які прийняли спадщину в порядку, встановленому цивільним законодавством, на ім'я всіх спадкоємців або за їх бажанням кожному з них окремо.

Спадкоємці, які пропустили строк для прийняття спадщини, можуть бути за згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину, включені до свідоцтва про право на спадщину як такі, що прийняли спадщину. Така згода спадкоємців повинна бути викладена у письмовій формі і подана державній нотаріальній конторі до видачі свідоцтва про право на спадщину.

Про видачу свідоцтва про право на спадщину на ім'я неповнолітнього чи недієздатного спадкоємця державний нотаріус повідомляє органи опіки та піклування за місцем проживання спадкоємця для охорони його майнових інтересів.

При переході спадкового майна до держави свідоцтво про право на спадщину видається відповідному фінансовому органу.

**Стаття 68. Видача свідоцтва про право на спадщину
за законом**

Державний нотаріус при видачі свідоцтва про право на спадщину за законом перевіряє факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, наявність підстав для закликання до спадкоємства за законом осіб, які подали заяву про видачу свідоцтва, та склад спадкового майна.

Спадкоємці за законом, які позбавлені можливості подати документи, що підтверджують наявність підстав для закликання до спадкоємства, можуть бути за письмовою згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину і подали докази родинних, шлюбних чи інших відносин із спадкодавцем, включені до свідоцтва про право на спадщину.

**Стаття 69. Видача свідоцтва про право на спадщину
за заповітом**

Державний нотаріус при видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом перевіряє факт смерті спадкодавця, наявність заповіту, час і місце відкриття спадщини, склад спадкового майна.

Державний нотаріус також перевіряє коло осіб, які мають право на обов'язкову частку в спадщині.

**Глава 8. Видача свідоцтва про право власності на частку
в спільному майні подружжя**

Стаття 70. Видача свідоцтва на підставі спільної заяви

Нотаріус на підставі спільної письмової заяви подружжя видає одному або кожному з них свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, набутому ним за час шлюбу.

Таке свідоцтво може бути видано кожному з подружжя як під час перебування у шлюбі, так і після розірвання шлюбу.

Свідоцтво про право власності на житловий будинок, квартиру, дачу, садовий будинок, гараж, земельну ділянку та інше нерухоме майно видається нотаріусом за місцем знаходження цього майна.

**Стаття 71. Видача свідоцтва в разі смерті одного
з подружжя**

У разі смерті одного з подружжя свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні видається державним нотаріусом

на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину. Таке свідоцтво може бути видано на половину спільного майна.

На підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності.

Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них видається державним нотаріусом за місцем відкриття спадщини.

Глава 9. Видача свідоцтва про придбання житлових будинків з прилюдних торгів

Стаття 72. Видача свідоцтва про придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки)

(Назва статті 72 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3201-IV від 15.12.2005)

Придбання жилого будинку (квартири) з прилюдних торгів оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням будинку (квартири) шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання жилого будинку (квартири). Якщо торги не відбулися, свідоцтво про придбання жилого будинку (квартири) видається стягувачеві. (Частина перша статті 72 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3201-IV від 15.12.2005)

Придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки), оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням цього нерухомого майна шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання нерухомого майна.

Свідоцтва про придбання житлового будинку (квартири) з прилюдних торгів видаються на підставі акта про продаж будинку (квартири) з прилюдних торгів чи акта про те, що будинок (квартира) залишено за стягувачем у зв'язку з тим, що торги не відбулися. (Частина третя статті 72 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3201-IV від 15.12.2005)

Свідоцтва про придбання нерухомого майна видаються на підставі акта про придбання нерухомого майна або реалізацію предмета іпотеки. (Частина четверта статті 72 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3201-IV від 15.12.2005) (стаття 72 в редакції Закону № 980-IV від 19.06.2003)

Глава 10. Накладання заборони відчуження нерухомого майна

Стаття 73. Накладання заборони

Нотаріус чи посадова особа виконавчого комітету сільської, селищної, міської Ради народних депутатів за місцем розташування житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна чи місцем розташування земельної ділянки, або за місцезнаходженням однієї із сторін правочину накладають заборону їх відчуження:

(Абзац перший статті 73 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3201-IV від 15.12.2005) за повідомленням установи банку, підприємства або організації про видачу громадянину позики (кредиту) на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю жилого будинку (квартири); (Абзац другий статті 73 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3201-IV від 15.12.2005) при посвідченні договору довічного утримання;

при посвідченні договору про заставу житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна;

за повідомленням іпотекодержателя; (статтю 73 доповнено абзацом згідно із Законом № 980-IV від 19.06.2003) в усіх інших випадках, передбачених законом.

Стаття 74. Зняття заборони

Одержавши повідомлення установи банку, підприємства чи організації про погашення позики (кредиту), повідомлення про припинення іпотечного договору або договору застави, а також припинення чи розірвання договору довічного утримання, нотаріус або посадова особа виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради знімає заборону відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна.

(Стаття 74 в редакції Закону № 980-IV від 19.06.2003; із змінами, внесеними згідно із Законом № 3201-IV від 15.12.2005).

Глава 11. Засвідчення вірності копій документів і виписок з них, справжності підписів і вірності перекладу

Стаття 75. Засвідчення вірності копій документів

Нотаріуси, посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів, які вчиняють но-

таріальні дії, засвідчують вірність копій документів, виданих підприємствами, установами і організаціями за умови, що ці документи не суперечать законові, мають юридичне значення і засвідчення вірності їх копій не заборонено законом.

Вірність копії документа, виданого громадянином, засвідчується у тих випадках, коли справжність підпису громадянина на оригіналі цього документа засвідчена нотаріусом або посадовою особою виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів чи підприємством, установою, організацією за місцем роботи, навчання, проживання чи лікування громадянина.

Стаття 76. Засвідчення вірності копії з копії документа

Вірність копії з копії документа може бути засвідчена нотаріусом, посадовою особою виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів, якщо вірність копії засвідчена в нотаріальному порядку або якщо ця копія видана підприємством, установою, організацією, що видала оригінал документа. В останньому випадку копія документа повинна бути викладена на бланку даного підприємства, установи, організації з прикладенням печатки і з відміткою про те, що оригінал документа знаходиться на даному підприємстві, в установі, організації.

Стаття 77. Засвідчення вірності виписки з документа

Вірність виписки може бути засвідчена лише у тому разі, коли її зроблено з документа, в якому містяться рішення кількох не зв'язаних між собою питань. Виписка повинна відтворювати повний текст частини документа з певного питання.

Засвідчення вірності виписки з документа здійснюється за правилами, передбаченими статтями 75 і 76 цього Закону.

Стаття 78. Засвідчення справжності підпису на документах

Нотаріус, посадова особа виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів засвідчують справжність підпису на документах, зміст яких не суперечить законові і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що порочать честь і гідність людини.

На угоді може бути засвідчена справжність підпису особи, що підписалась за іншу особу, яка не могла це зробити власноручно внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин.

Нотаріус, посадова особа виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів, засвідчуючи справжність

підпису, не посвідчують факти, викладені у документі, а лише підтверджують, що підпис зроблено певною особою.

Стаття 79. Засвідчення вірності перекладу

Нотаріус засвідчує вірність перекладу документа з однієї мови на іншу, якщо він знає відповідні мови.

Якщо нотаріус не знає відповідних мов, переклад документа може бути зроблено перекладачем, справжність підпису якого засвідчує нотаріус.

Глава 12. Посвідчення фактів

Стаття 80. Посвідчення факту, що громадянин є живим

Нотаріус на прохання громадянина посвідчує факт, що громадянин є живим.

Посвідчення факту, що неповнолітній є живим, провадиться на прохання його законних представників (батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника).

На підтвердження зазначеної обставини нотаріус видає заінтересованим особам свідоцтво.

Стаття 81. Посвідчення факту перебування громадянина в певному місці

Нотаріус на прохання громадянина посвідчує факт перебування його в певному місці.

Посвідчення факту перебування в певному місці неповнолітнього провадиться на прохання його законних представників (батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника).

На підтвердження зазначеної обставини нотаріус видає заінтересованим особам свідоцтво.

Стаття 82. Посвідчення тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці

Нотаріус на прохання громадянина посвідчує його тотожність з особою, зображеною на поданій громадянином фотокартці.

На підтвердження зазначеної обставини нотаріус видає цьому громадянину свідоцтво.

Стаття 83. Посвідчення часу пред'явлення документа

Нотаріус посвідчує час пред'явлення йому документа. На підтвердження цієї обставини нотаріус робить посвідчувальний напис на документі з зазначенням особи, що його пред'явила.

**Стаття 84. Передача заяв громадян, підприємств,
установ та організацій**

Нотаріус передає заяви громадян, підприємств, установ та організацій іншим громадянам, підприємствам, установам і організаціям, якщо вони не суперечать закону та не містять відомостей, що порочать честь і гідність людини. Заяви передаються поштою із зворотним повідомленням або особисто адресатам під розписку. Заяви можуть передаватися також з використанням технічних засобів.

На прохання особи, що подала заяву, їй видається свідоцтво про передачу заяви.

Глава 13. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів

Стаття 85. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів

Нотаріус у передбачених законодавством України випадках приймає від боржника в депозит грошові суми і цінні папери для передачі їх кредитору.

Про надходження грошових сум і цінних паперів нотаріус повідомляє кредитора і на його вимогу видає йому грошові суми і цінні папери.

Прийняття нотаріусом грошових сум і цінних паперів проводиться за місцем виконання зобов'язання.

Стаття 86. Повернення прийнятих у депозит грошових сум і цінних паперів

Повернення грошових сум і цінних паперів особі, яка внесла їх у депозит (дебітору), допускається лише за письмовою згодою на те особи, на користь якої було зроблено внесок (кредитора), або за рішенням суду.

Глава 14. Вчинення виконавчих написів

Стаття 87. Стягнення грошових сум або витребування майна за виконавчим написом

Для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість.

Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 88. Умови вчинення виконавчих написів

Нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями — не більше одного року.

Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку.

Стаття 89. Зміст виконавчого напису

У виконавчому написі повинні зазначатися:

дата (рік, місяць, число) його вчинення, посада, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який вчинив виконавчий напис;

найменування та адреса стягувача;

найменування, адреса, дата і місце народження боржника, місце роботи (для громадян), номери рахунків в установах банків (для юридичних осіб);

строк, за який провадиться стягнення;

суми, що підлягають стягненню, або предмети, які підлягають витребуванню, в тому числі пеня, проценти, якщо такі належать до стягнення;

розмір плати, сума державного мита, сплачуваного стягувачем, або мита, яке підлягає стягненню з боржника;

номер, за яким виконавчий напис зареєстровано.

Виконавчий напис скріплюється підписом і печаткою нотаріуса.

(Стаття 89 в редакції Закону № 2056-III від 19.10.2000)

Стаття 90. Порядок стягнення за виконавчим написом

Стягнення за виконавчим написом провадиться в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

(Стаття 90 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2056-III від 19.10.2000)

Стаття 91. Строк пред'явлення виконавчого напису

Виконавчий напис, за яким стягувачем або боржником є громадянин, може бути пред'явлено до примусового виконання протягом трьох років, а з усіх інших вимог — протягом одного року з моменту вчинення виконавчого напису, якщо законом не встановлено інших строків.

Поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого напису здійснюється відповідно до Закону України «Про виконавче провадження».

(Стаття 91 в редакції Закону № 2056-III від 19.10.2000)

Глава 15. Вчинення протестів векселів, пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків

Стаття 92. Вчинення протестів векселів

Протест векселів про неоплату, неакцепт або недатування акцепту провадиться нотаріусами відповідно до законодавства України про переказний і простий вексель.

У разі пред'явлення нотаріусу для вчинення протесту векселя, щодо якого постановлено судом ухвалу про заборону будь-яких операцій за ним, нотаріус зобов'язаний повідомити відповідний суд про пред'явлення такого векселя для вчинення протесту. (Статтю 92 доповнено частиною другою згідно із Законом № 2798-IV від 06.09.2005)

Стаття 93. Прийняття чеків для пред'явлення до платежу і посвідчення неоплати чеків

Нотаріуси за місцезнаходженням платника приймають для пред'явлення до платежу чеки, подані після закінчення десяти днів, а іноземні чеки — після закінчення шести місяців з дня видачі чека, але не пізніше 12-ої години наступного після цього строку дня.

У разі неоплати чека нотаріус посвідчує неоплату шляхом напису на ньому за встановленою формою і робить про це відмітку в реєстрі. Одночасно з написом на чеку нотаріус надсилає повідомлення чекодавцеві про неоплату його чека банком і вчинення напису на чеку.

На прохання чекодержателя нотаріус у разі неоплати чека вчиняє виконавчий напис.

Глава 16. Вчинення морських протестів

Стаття 94. Заява про морський протест

Нотаріус приймає заяву капітана судна про морський протест, якщо в період плавання або стоянки судна мала місце подія, що може стати підставою для пред'явлення до судновласника майнових вимог.

Заява про морський протест має бути подана нотаріусу в порту України в строки, встановлені чинним законодавством України.

На підтвердження обставин, викладених у заяві про морський протест, нотаріусу в межах строків, установлених чинним законодавством, повинно бути подано на огляд судовий журнал і засвідчену капітаном виписку з судового журналу.

Стаття 95. Складання акта про морський протест

Нотаріус на підставі заяви капітана, даних судового журналу, а також опиту самого капітана і, по можливості, не менше чотирьох свідків з числа членів судової команди, в тому числі двох, що належать до осіб командного складу, складає акт про морський протест і засвідчує його своїм підписом і печаткою. Примірник акта видається капітанові або уповноваженій ним особі.

Глава 17. Прийняття документів на зберігання

Стаття 96. Зберігання документів нотаріусами

Нотаріуси приймають на зберігання документи за описом. Один примірник опису залишається у нотаріуса, а другий — видається особі, яка здала документи на зберігання.

На прохання особи нотаріус може прийняти документи без опису, якщо вони належним чином упаковані в присутності нотаріуса.

Упаковка повинна бути скріплена печаткою нотаріуса, його підписом і підписом особи, яка здала документи на зберігання.

Особі, яка здала документи на зберігання, видається свідоцтво за встановленою формою.

Стаття 97. Повернення прийнятих на зберігання документів

Прийняті на зберігання документи повертаються на вимогу особи, яка здала їх на зберігання, або на вимогу уповноваженої нею особи при пред'явленні свідоцтва і примірника опису чи за рішенням суду.

Розділ IV

**ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ.
МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ**

Стаття 98. Застосування іноземного права

Нотаріуси відповідно до законодавства України, міжнародних договорів застосовують норми іноземного права.

Нотаріуси приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права, а також вчиняють посвідчувальні написи за формою, передбаченою іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України.

Стаття 99. Застосування права при охороні спадкового майна та при видачі свідоцтва про право на спадщину

Дії, пов'язані з охороною майна, що залишилося після смерті іноземного громадянина на території України, або майна, яке належить одержати іноземному громадянину після смерті громадянина України, а також з видачею свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна, здійснюються відповідно до законодавства України.

Стаття 100. Прийняття нотаріусами документів, складених за кордоном

Документи, які складено за кордоном з участю іноземних властей або які від них виходять, приймаються нотаріусами за умови їх легалізації органами Міністерства закордонних справ України.

Без легалізації такі документи приймаються нотаріусами у тих випадках, коли це передбачено законодавством України, міжнародними договорами, в яких бере участь Україна.

Стаття 101. Зносини нотаріусів з іноземними органами юстиції

Порядок зносин нотаріусів з іноземними органами юстиції визначається законодавством України, міжнародними договорами.

Стаття 102. Забезпечення доказів, необхідних для ведення справ в органах іноземних держав

Нотаріуси забезпечують докази, необхідні для ведення справ в органах іноземних держав.

Дії для забезпечення доказів провадяться відповідно до цивільного процесуального законодавства України.

Стаття 103. Міжнародні договори

Якщо міжнародним договором встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що їх містить законодавство України, то при вчиненні нотаріальних дій застосовуються правила міжнародного договору.

Якщо міжнародний договір відносить до компетенції нотаріусів вчинення нотаріальної дії, не передбаченої законодавством України, нотаріуси вчиняють цю нотаріальну дію в порядку, встановлюваному Міністерством юстиції України.

Президент України
Л. КРАВЧУК

м. Київ, 2 вересня 1993 року
№ 3425-XII

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Н А К А З

03.03.2004 № 20/5

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
3 березня 2004 р. за № 283/8882

Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України

*(Із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства юстиції
№ 40/5 від 24.05.2004
№ 33/5 від 07.04.2005
№ 88/5 від 15.08.2005)*

З метою приведення нормативно-правових актів Міністерства юстиції України у відповідність до чинного законодавства України
Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Інструкцію про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі — Інструкція), що додається.

2. Визнати таким, що втратив чинність, наказ Міністерства юстиції України від 14.06.94 № 18/5 «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України», зареєстрований у Мін'юсті України 07.07.94 за № 152/361 (із змінами і доповненнями).

3. Директору Департаменту у справах цивільного стану громадян і нотаріату (Павлова Л.М.) надіслати Інструкцію Головному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласним, Київському та Севастопольському міським управлінням юстиції для застосування в роботі та доведення до відома нотаріусів.

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра юстиції України Єфіменка Л.В. та директора Департаменту у справах цивільного стану громадян і нотаріату Павлову Л.М.

*Міністр
О.В.Лавринович*

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства юстиції України
03.03.2004 N 20/5

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
3 березня 2004 р. за N 283/8882

ІНСТРУКЦІЯ
про порядок вчинення нотаріальних дій
нотаріусами України

(У тексті Інструкції слова «Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ» у всіх відмінках замінено на слова «Спадковий реєстр» у відповідних відмінках згідно з Наказом Міністерства юстиції № 33/5 від 07.04.2005)

Глава I
Загальні положення

1. Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (далі — державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (далі — приватні нотаріуси).

2. Відповідно до Закону України «Про нотаріат», Цивільного та Сімейного кодексів України державними нотаріусами вчиняються такі нотаріальні дії:

1) посвідчуються правочини (договори, заповіти, довіреності, шлюбні договори та ін.);

2) уживаються заходи до охорони спадкового майна;

3) устанавлюється опіка над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також фізичної особи, місце перебування якої невідоме;

4) видаються свідоцтва про право на спадщину;

5) видаються свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя;

6) видаються свідоцтва про посвідчення та про прийняття на зберігання секретних заповітів;

- 7) видаються свідоцтва виконавцям заповіту;
- 8) оголошуються секретні заповіти;
- 9) видаються свідоцтва про придбання майна з публічних торгів (аукціонів);
- 10) видаються дублікати документів, що зберігаються у справах держнотконтори, приватного нотаріуса;
- 11) накладається заборона відчуження житлового будинку, будівлі, садиби, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого та рухомого майна, майнових прав;
- 12) засвідчується правильність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 13) засвідчується справжність підпису на документах;
- 14) засвідчується правильність перекладу документів з однієї мови на іншу;
- 15) посвідчується факт, що фізична особа є живою;
- 16) посвідчується факт перебування фізичної особи в певному місці;
- 17) посвідчується тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці;
- 18) посвідчується час пред'явлення документів;
- 19) передаються заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам;
- 20) приймаються у депозит грошові суми та цінні папери;
- 21) вчиняються виконавчі написи;
- 22) вчиняються протести векселів;
- 23) пред'являються чеки до платежу і посвідчується неоплата чеків;
- 24) вчиняються морські протести;
- 25) приймаються на зберігання документи;
- 26) засвідчується справжність електронного цифрового підпису на документах (за наявності технічної можливості роботи з електронними документами).

Законодавством України на нотаріусів може бути покладено вчинення й інших нотаріальних дій.

3. Приватні нотаріуси вчиняють нотаріальні дії, передбачені пунктом 2 цієї Інструкції, за винятком:

- 1) видачі свідоцтва про право на спадщину;
- 2) видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя;
- 3) ужиття заходів до охорони спадкового майна;

4) видачі свідоцтва виконавцю заповіту в разі, якщо заповідач не призначив виконавця заповіту або якщо виконавець відмовився від виконання заповіту чи був усунений від його виконання.

4. У державних нотаріальних архівах видаються дублікати документів і засвідчується правильність копій (фотокопій) і виписок з документів, які зберігаються в справах цих архівів, а також скасовуються заповіти, довіреності, розриваються (припиняється дія) договори довічного утримання, ренти, спадкові та інші договори, знімається заборона відчуження або здійснюється її переєстрація.

5. Нотаріальні дії вчиняються нотаріусами України з використанням спеціальних бланків нотаріальних документів (далі — спеціальні бланки).

Для виготовлення документів реєстрів інформаційної системи Міністерства юстиції України використовуються захисні знаки нотаріальних документів (далі — захисні знаки) та спеціальні бланки документів інформаційної системи Міністерства юстиції України. Перелік документів з реєстрів, для виготовлення яких використовуються захисні знаки та спеціальні бланки документів інформаційної системи Міністерства юстиції України, устанавлюється Міністерством юстиції України.

Зразок та опис спеціальних бланків, захисних знаків та спеціальних бланків документів інформаційної системи Міністерства юстиції України, а також порядок їх постачання, зберігання, обліку та звітності витрачання встановлюються Міністерством юстиції України.

На спеціальних бланках викладаються примірники:

правочинів, для яких чинним законодавством устанавлено обов'язкову нотаріальну форму (крім засновницьких договорів та устанавчих актів);

правочинів, для яких чинним законодавством не передбачено обов'язкової нотаріальної форми, але які посвідчуються на бажанья сторін;

договорів про розірвання всіх вищезгаданих правочинів, а також про внесення змін та доповнень до нотаріально посвідчених правочинів;

свідоцтв про встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також фізичної особи, місце перебування якої невідоме;

свідоцтв про право на спадщину;

свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя;

- свідоцтв про придбання майна з публічних торгів (аукціонів);
- свідоцтв виконавця заповіту;
- свідоцтв про посвідчення фактів (підпункти 16–19 пункту 2 цієї Інструкції);
- свідоцтв про посвідчення та прийняття на зберігання секретних заповітів;
- свідоцтв про прийняття на зберігання документів;
- свідоцтв про передачу заяв фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам;
- актів про морські протести та протести векселів;
- дублікатів документів.

У разі якщо нотаріус засвідчує правильність перекладу документа з однієї мови на іншу, текст перекладу викладається на спеціальному бланку.

У разі якщо текст нотаріального документа викладено на трьох і більше сторінках, на бланках викладаються перша і остання сторінки тексту документа.

Зазначені нотаріальні дії, виконані без використання спеціального бланка, є нечинними.

Засвідчення нотаріусом справжності підпису перекладача на перекладі, засвідчення вірності копій (фотокопій) з документів та виписок з них можуть здійснюватися без використання спеціальних бланків.

Спеціальні бланки не використовуються:

- при вжитті заходів до охорони спадкового майна;
- установленні опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою;
- установленні опіки над майном фізичної особи, місце перебування якої невідоме;
- при укладанні договору про управління спадщиною; при прийнятті в депозит грошових сум і цінних паперів.

Виконавчі написи вчиняються нотаріусами на документах, які встановлюють заборгованість. Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, то він має бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку.

При вчиненні протестів векселів і посвідченні неоплати чеків відповідні відмітки та написи виконуються на цих документах.

На спеціальних бланках виконуються всі примірники документів, за винятком примірника, який залишається у справах нотаріуса або державного нотаріального архіву. На цьому примірни-

ку нотаріус указує серію та номери використаних на нотаріальну дію спеціальних бланків. Серія та номер використаного бланка зазначаються також у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій у графі «Зміст нотаріальної дії».

На прохання зацікавлених осіб використання спеціальних бланків нотаріусами допускається також і при вчиненні нотаріальних дій, щодо яких їх використання не є обов'язковим.

6. Нотаріуси відповідно до статті 7 Закону України «Про нотаріат» у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а на території Республіки Крим, крім того, — законодавством Республіки Крим; наказами Міністерства юстиції України; нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

При вчиненні нотаріальних дій нотаріуси в установленому порядку та в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

7. Нотаріуси зобов'язані додержуватись таємниць нотаріальних дій та відомостей, одержаних ними у зв'язку з їх вчиненням.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та документи видаються тільки фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

На письмову вимогу суду, господарського суду, прокуратури, органів дізнання і слідства довідки про вчинені нотаріальні дії та документи видаються у зв'язку з кримінальними, цивільними або господарськими справами, що перебувають у їх провадженні.

Довідки про заповіти (про наявність заповіту, його зміст та ін.) видаються особам, щодо яких було складено заповіт, а також органам, переліченим в абзаці третьому цього пункту, та спадкоємцям за законом тільки після смерті заповідача за умови подання свідоцтва про його смерть.

На письмову вимогу державної податкової інспекції видаються довідки, документи і копії (фотокопії) з них, необхідні для визначення правильності стягнення державного мита та з метою оподаткування. На письмову вимогу державної податкової інспекції з метою оподаткування нотаріусом подаються лише довідки, документи і копії (фотокопії) з них, які стосуються розрахунків податку з доходів фізичних осіб при вчиненні нотаріальних дій, ор-

ганізації власної нотаріальної діяльності, діяльності стажистів нотаріуса, а також найманих працівників.

Обов'язок додержання таємниці здійснюваних нотаріальних дій поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків.

8. Нотаріуси зобов'язані здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону України «Про нотаріат» і складеної присяги, сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права й обов'язки, попереджати про наслідки нотаріальних дій, що вчиняються для того, щоб юридична необізнаність не могла їм зашкодити, зберігати в таємниці відомості, одержані ними у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій, відмовляти у вчиненні нотаріальної дії у разі її невідповідності законодавству України або чинним міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

На прохання фізичних чи юридичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, нотаріуси мають право витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення цих нотаріальних дій, складати проекти правочинів і заяв, виготовляти копії (фотокопії) документів та витягів з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

Чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права.

9. Мова нотаріального діловодства визначається у відповідності до статті 15 Закону України «Про нотаріат». Якщо особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй нотаріусом або перекладачем у письмовій або усній формі, про що зазначається в посвідчувальному написі.

Особа, що не володіє мовою, якою виготовлений документ, підписується тією мовою, яку вона знає.

Глава II

Загальні правила вчинення нотаріальних дій

10. Нотаріальні дії можуть вчинятися будь-яким нотаріусом на всій території України, за винятком обмежень у праві вчинення нотаріальних дій, установлених Законом України «Про нотаріат» та іншими актами законодавства України.

11. Нотаріальні дії вчиняються в приміщенні державної нотаріальної контори, у державному нотаріальному архіві, приміщенні, яке є робочим місцем приватного нотаріуса. В окремих випадках, коли фізична особа не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості посвідчуваної угоди, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаними приміщеннями, але в межах території діяльності держнотконтори чи визначеного для приватного нотаріуса нотаріального округу.

Якщо нотаріальна дія вчиняється поза приміщенням державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приміщенням, яке є робочим місцем приватного нотаріуса, у посвідчувальному написі та в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій записується місце вчинення нотаріальної дії (удома, у лікарні, за місцезнаходженням юридичної особи та ін.) із зазначенням адреси, а також причин, з яких нотаріальна дія була вчинена поза вказаними приміщеннями.

12. Нотаріальні дії вчиняються після їх оплати, а також у передбачених законом випадках після сплати до бюджету податку з доходів фізичних осіб¹, у день подачі нотаріусу всіх необхідних документів.

Учинення нотаріальної дії може бути відкладене в разі необхідності витребування додаткових відомостей або документів від фізичних та юридичних осіб або направлення документів на експертизу, а також якщо відповідно до закону нотаріус повинен упевнитись у відсутності в зацікавлених осіб заперечень проти вчинення цієї дії.

Строк, на який відкладається вчинення нотаріальної дії у цих випадках, не може перевищувати одного місяця.

За заявою зацікавленої особи, яка бажає звернутися до суду для оспорювання права або факту, про посвідчення яких просить інша зацікавлена особа, вчинення нотаріальної дії повинно бути відкладене на строк не більше десяти днів.

Якщо за цей строк від суду не буде одержано повідомлення про надходження заяви, нотаріальна дія повинна бути вчинена.

У разі одержання від суду повідомлення про надходження заяви зацікавленої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша зацікавлена особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом.

¹ Див. Закон України від 22.05.2003 № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб».

Законодавством України можуть бути встановлені й інші підстави для відкладення і зупинення нотаріальних дій.

13. При вчиненні нотаріальних дій нотаріуси встановлюють особу учасників цивільних відносин, які особисто звернулися за вчиненням нотаріальних дій.

Установлення особи здійснюється за паспортом або іншими документами, які унеможливають будь-які сумніви щодо особи громадянина (паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний чи службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, але не є громадянином України, національний паспорт іноземця або документ, що його замінює, посвідчення водія, посвідчення інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення, видане за місцем роботи фізичної особи, та ін.).

Посвідчення водія, особи моряка, інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення, видане за місцем роботи фізичної особи, не можуть бути використані громадянином України для встановлення його особи під час укладення цивільно-правових правочинів.

Особа неповнолітнього, до 16 років, установлюється за свідоцтвом про народження за умови підтвердження батьків (одного з батьків) про те, що ця особа є їх дитиною.

У разі якщо за фізичну особу, яка внаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати правочин, заяву або інший документ, підписується інша фізична особа, нотаріус установлює особу громадянина, що бере участь у нотаріальній дії, і особу громадянина, який підписався за нього.

Про спосіб установлення особи нотаріусом робиться відповідний запис у реєстрі нотаріальних дій.

14. При посвідченні правочинів з'ясовується обсяг цивільної дієздатності фізичних та юридичних осіб, які беруть участь в угодах.

У разі укладання правочинів представником перевіряються його повноваження.

15. При посвідченні правочинів і вчиненні деяких інших нотаріальних дій у випадках, передбачених законодавством України (наприклад, при засвідченні справжності підпису на документі), нотаріус перевіряє справжність підписів учасників правочинів та інших осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії.

16. Нотаріально посвідчувані правочини, а також заяви та інші документи підписуються у присутності нотаріуса. Якщо правочин, заява чи інший документ підписаний за відсутності нотаріуса, громадянин повинен особисто підтвердити, що документ підписаний ним.

Якщо фізична особа внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин не може власноручно підписати правочин, заяву чи інший документ, за її дорученням і в її присутності та в присутності нотаріуса правочин, заяву чи інший документ може підписати інша особа. Про причини, з яких фізична особа, зацікавлена у вчиненні нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається у посвідчувальному написі. Правочин не може підписувати особа, на користь або за участю якої її посвідчено.

Якщо фізична особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, неписьменна або сліпа, нотаріус, крім того, прочитає їй текст документа, про що на документі робиться відповідна відмітка. Якщо сліпа особа письменна, вона сама підписує документ.

Якщо глуха, німа або глухоніма фізична особа, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, письменна, вона сама прочитає документ і підписує його. Якщо така особа неписьменна, то при вчиненні нотаріальної дії обов'язково повинна бути присутня письменна особа, яка може порозумітися з глухою, німою або глухонімою особою і посвідчити своїм підписом, що зміст правочину, заяви чи іншого документа відповідає волі учасника нотаріальної дії.

17. Нотаріус може не вимагати кожного разу з'явлення відомих йому посадових осіб юридичної особи, якщо він має зразки підписів цих посадових осіб, одержані при особистому зверненні, і справжність їхніх підписів не викликає сумніву.

Не дозволяється застосування зразків підписів при посвідченні правочинів, тексти яких викладаються на спеціальних бланках нотаріальних документів.

18. Застосування електронного цифрового підпису² на правочинах здійснюється нотаріусом при наявності технічних можливостей роботи з електронними документами на підставі попередньої письмової згоди підписувача на застосування електронного цифрового підпису. Заява повинна містити перелік правочинів, на яких застосовуватиметься електронний цифровий підпис.

² Див. Закон України від 22.05.2003 № 852-IV «Про електронний цифровий підпис».

У разі застосування електронного цифрового підпису нотаріус повинен встановити особу підписувача та перевірити його дієздатність, а також обсяг правоздатності юридичної особи та повноважень її представника.

Перевірка цілісності електронного документа³ здійснюється шляхом перевірки електронного цифрового підпису.

Як оригінал електронного документа не може бути застосовано свідоцтво про право на спадщину; документ, який відповідно до законодавства може бути створений лише в одному оригінальному примірнику, крім випадків існування централізованого сховища оригіналів електронних документів та інших випадків, передбачених законом.

Чинність і належність відкритого ключа підписувачу перевіряється за допомогою посиленого сертифіката ключа, виданого акредитованим центром сертифікації ключів.

Посилений сертифікат ключа повинен містити такі обов'язкові дані:

найменування та реквізити центру сертифікації ключів (центрального засвідчувального органу, засвідчувального центру);

зазначення, що сертифікат виданий в Україні;

унікальний реєстраційний номер сертифіката ключа;

основні дані (реквізити) підписувача — власника особистого ключа;

дату і час початку та закінчення строку чинності сертифіката; відкритий ключ;

найменування криптографічного алгоритму, що використовується власником особистого ключа;

інформацію про обмеження використання підпису.

Посилений сертифікат ключа, крім обов'язкових даних, які містяться в сертифікаті ключа, повинен мати ознаку посиленого сертифіката ключа (стаття 6 Закону України «Про електронний цифровий підпис»).

Посилений сертифікат ключа може бути як в електронній формі, так і у формі документа на папері.

19. При посвідченні правочинів нотаріусом у текстах правочинів зазначаються: для фізичних осіб — ідентифікаційний номер за даними Державного реєстру фізичних осіб — платників податків, для юридичних осіб — ідентифікаційний код за даними

³ Див. Закон України від 22.05.2003 № 852-IV «Про електронний цифровий підпис».

Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України. На підтвердження наявності ідентифікаційного номера (коду) нотаріусу подається відповідна, завірена уповноваженою особою, довідка або (витяг), фотокопія якої (го) долучається до примірника правочину, який залишається у справах нотаріуса.

20. У відповідності до статті 47 Закону України «Про нотаріат» нотаріус управі витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій. Такі відомості і (або) документи повинні бути подані в строк, указаний нотаріусом. Проте цей строк не може перевищувати одного місяця.

Ненадання відомостей або документів на вимогу нотаріуса є підставою для відкладення, зупинення нотаріальної дії або відмови в її вчиненні.

21. Нотаріус не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їхніх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників даної нотаріальної контори (бюро) та працівників, що перебувають у трудових відносинах з нотаріусом.

У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються будь-якими іншими нотаріусами чи посадовими особами будь-якого органу місцевого самоврядування в межах його компетенції.

22. Нотаріуси не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, що мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші незастережені виправлення, документи, текст яких неможливо прочитати внаслідок пошкодження, а також які написані олівцем.

Дописки, закреслені слова чи інші виправлення, які є в документах, що подаються для вчинення нотаріальних дій, повинні бути застережені підписом посадової (уповноваженої на те) особи і печаткою установи, підприємства або організації чи особи, яка видала документ. При цьому виправлення повинні бути зроблені таким чином, щоб можна було прочитати як виправлене, так і помилково написане, а потім виправлене чи викреслене.

Не приймаються для вчинення нотаріальних дій документи, у яких не можна прочитати все в них написане в первісному написанні, як, наприклад, документи, залиті чорнилом, потерті та ін.

Не приймаються порвані документи та документи, викладені на двох і більше окремих аркушах, якщо аркуші не прошнуровано, не пронумеровано і кількість прошнурованих аркушів не

завірена підписом посадової (уповноваженої на те) особи та печаткою юридичної чи фізичної особи, що видала документи.

23. Тексти нотаріально посвідчуваних правочинів, засвідчуваних копій (фотокопій) документів і виписок з них, тексти перекладів та заяв повинні бути написані зрозуміло і чітко; числа і строки, що стосуються змісту посвідчуваних правочинів, мають бути позначені хоча б один раз словами, а назви юридичних осіб — без скорочень і із зазначенням їх адреси. У необхідних випадках зазначаються номери рахунків юридичних осіб у банках (кредитних установах), а також дата, місце народження та місце роботи фізичних осіб.

Прізвища, імена, по батькові фізичних осіб, у тому числі представників юридичних осіб, повинні бути написані повністю із зазначенням місця їх проживання. При посвідченні правочинів за участю іноземних громадян зазначається також і їх громадянство.

На нотаріально оформлюваних документах не заповнені до кінця рядки та інші вільні місця прокреслюються, за винятком документів, призначених для дії за кордоном, у яких прокреслення не допускаються. Дописки і виправлення повинні бути застережені нотаріусом перед підписом відповідних осіб (сторін правочинів та інших осіб, які підписали правочин, заяву та ін.) і повторені в кінці посвідчувального напису. При цьому виправлення мають бути зроблені так, щоб усе помилково написане, а потім закреслене можна було прочитати.

Виправлення, зроблені в тексті нотаріально оформлюваного документа, який не потребує підпису особи, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії (наприклад, копія документа), застерігаються нотаріусом лише в кінці посвідчувального напису до підпису нотаріуса і проставлення печатки.

Якщо документ, що підлягає посвідченню або засвідченню, викладений неправильно чи неграмотно (чи складений з порушенням вимог чинного законодавства), нотаріус пропонує особі, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, виправити його або скласти новий. На бажання зацікавленої особи документ може бути складений нотаріусом.

У разі якщо документи, що посвідчуються, видаються або засвідчуються, викладені на двох і більше окремих аркушах, вони повинні бути прошиті або скріплені у спосіб, що унеможливає їх роз'єднання без порушення їх цілісності, з проставленням печатки нотаріуса і зазначенням кількості скріплених аркушів.

24. При посвідченні правочинів, засвідченні правильності копій (фотокопій) документів і виписок з них, справжності підпису на документах, правильності перекладу документів з однієї мови на іншу, при посвідченні часу пред'явлення документа, при видачі дублікатів на відповідних документах вчиняються посвідчувальні написи за формами, затвердженими Міністерством юстиції України.

Посвідчувальний напис може бути розміщений як на лицьовому боці оформлюваного документа, так і на його звороті.

Посвідчувальний напис повинен бути написаний зрозуміло, чітко, без підчисток, вільні місця — прокреслені, дописки та інші виправлення — застережені.

Для вчинення посвідчувальних написів можуть застосовуватись штампи з текстом відповідного напису.

Якщо посвідчувальний напис не вміщується на нотаріально оформлюваному документі, він має бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку нотаріального документа. У цьому разі аркуші, на яких викладено текст документа, і аркуш з посвідчувальним написом прошнуровуються або скріплюються у спосіб, що унеможливило їх роз'єднання без порушення цілісності, пронумеровуються, кількість аркушів завіряється підписом нотаріуса і скріплюється його печаткою.

Для викладення посвідчувального напису чи його продовження допускається також підклейка аркуша. При цьому нотаріус повинен проставити печатку таким чином, щоб частина її відбитка була на підклеєному аркуші.

Прикріплення і підклейка аркушів для напису про засвідчення правильності копії (фотокопії) документа, а також для напису на дублікаті документа не допускаються.

На підтвердження права на спадщину, права власності на частку в спільному майні подружжя, повноважень виконавця заповіту, посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, оголошення секретного заповіту, про придбання майна з публічних торгів (аукціону), а також посвідчення фактів, що фізична особа є живою, про перебування її у певному місці, тожності фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці, про час пред'явлення документів, про прийняття на зберігання документів, про придбання майна з публічних торгів (аукціонів) видаються відповідні свідоцтва, форми яких затверджуються Міністерством юстиції України.

25. Усі нотаріальні дії, вчинені нотаріусами, реєструються в реєстрах для реєстрації нотаріальних дій.

Кожній нотаріальній дії присвоюється окремий порядковий номер. Номер, під яким нотаріальна дія зареєстрована в реєстрі, позначається на документах, що видаються нотаріусом, чи в посвідчувальних написах.

Реєстри повинні бути прошнуровані, аркуші їх пронумеровані.

Кількість аркушів у реєстрі повинна бути завірена підписом посадової особи Головного управління юстиції Міністерства юстиції в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції, уповноваженої на те начальниками цих управлінь. Підпис посадової особи скріплюється гербовою печаткою відповідного управління юстиції.

Запис нотаріальної дії у реєстр провадиться нотаріусом чи консультантом державної нотаріальної контори або особою, яка перебуває у трудових відносинах з приватним нотаріусом, тільки після того, як посвідчувальний напис на документі або документ, що видається нотаріусом, ним підписані.

Запис у реєстрі олівцем не допускається.

Кожен нотаріус веде окремий реєстр. У державній нотаріальній конторі, де працюють кілька нотаріусів, реєстрам присвоюються індекси, які збігаються з номером печатки державного нотаріуса. У цьому разі номери на документах, оформлюваних державним нотаріусом, позначаються таким чином: № 1-1, № 1-2, № 2-1 та ін., де перша цифра означає індекс реєстру, а друга — порядковий номер запису.

Наказом Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського чи Севастопольського міських управлінь юстиції нотаріусам може бути дозволено ведення самостійних реєстрів для запису окремих видів нотаріальних дій.

У цьому разі номери на документах, записаних у такі реєстри, позначаються таким чином: № 1-К-10 (тобто, запис за номером десятим зроблено в першому реєстрі для реєстрації засвідчення правильності копій документів у багатоскладовій державній нотаріальній конторі); № 3-В-5 (запис за номером п'ятим у третьому реєстрі для реєстрації виконавчих написів у багатоскладовій державній нотаріальній конторі); № Д-4 (запис за номером четвертим у реєстрі для запису довіреностей в однокладовій державній нотаріальній конторі чи в приватного нотаріуса).

Дописки та виправлення, зроблені в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, повинні бути застережені нотаріусом і скріплені його підписом.

У реєстр для реєстрації нотаріальних дій вноситься запис про вже вчинену нотаріальну дію саме після підписання нотаріусом документа та проставлення на ньому печатки.

Відомості про вчинення окремих видів нотаріальних дій підлягають реєстрації в Єдиних реєстрах, перелік та порядок ведення яких установлюються Міністерством юстиції України.

Нотаріальна дія вважається вчиненою з моменту реєстрації її в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

26. Нотаріуси вправі видавати витяги з реєстрів для реєстрації нотаріальних дій в порядку, установленому пунктом 7 цієї Інструкції.

Витяги з реєстрів нотаріальних дій щодо заповітів видаються тільки після смерті заповідача.

27. Документи, на підставі яких вчинено нотаріальну дію, долучаються до примірника правочину, свідоцтва про право на спадщину та ін., що залишаються у справах нотаріуса.

Оригінали документів (наприклад, акти цивільного стану про народження, шлюб, смерть) повертаються особам, що їх подали, а в нотаріуса залишаються їх копії (фотокопії).

Копії (фотокопії) подаються зацікавленими особами або на їх прохання виготовляються нотаріусом чи іншим працівником нотаріальної контори або особою, яка перебуває у трудових відносинах з нотаріусом. На таких копіях нотаріус робить напис «З оригіналом згідно», ставить дату і свій підпис, які скріплює печаткою.

Документи, що посвідчують особу фізичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, їх представників або представників юридичних осіб, повертаються особам, що їх подали, у реєстрі записуються найменування документа, його номер, дата видачі й найменування установи, яка видала документ.

Якщо фізична особа звернулася за засвідченням правильності копій (фотокопій) документа чи виписок з документа, нотаріус установлює її особу і робить у реєстрі відмітку «Особу встановлено».

Документи, що підтверджують сплату в передбачених законом випадках податку з доходів громадян, повертаються особам, які здійснили таку оплату. У цьому разі нотаріус у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій записує найменування документа, його номер, дату та найменування установи банку, в якому здійснено платіж. Фотокопія платіжного документа долучається до примірника правочину, що залишається у справах нотаріуса.

28. Не залишаються у справах нотаріуса:

документи, які стверджують право власності фізичних чи юридичних осіб на житловий будинок (частину будинку), будівлю, садибу, квартиру, садовий будинок, гараж, земельну ділянку чи їх частини, інше нерухоме майно (свідоцтво про право власності на житло, свідоцтво про право на спадщину, свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, державні акти про право власності на землю, договори купівлі-продажу, дарування, міни житлового будинку (частини будинку), будівлі, садиби, квартири, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, у тому числі зареєстровані на біржі, договори про виділення в натурі частки з нерухомого майна, договори про поділ нерухомого майна та ін.), — якщо посвідчується договір про заставу, оренду тощо майна чи найму (позички) житла, відчуження власником (власниками) частини належного йому (їм) майна, а також якщо учасники спільної часткової власності мають один спільний правостановлювальний документ на згадане майно і один з них відчужує належну йому частку (чи частку від частки);

договори про відчуження не закінчених будівництвом житлових будинків, будівель (їх частин) або інших споруд; договори про порядок установаження чи зміну розміру ідеальних часток у спільній частковій власності, а також договори про порядок володіння та користування спільним майном.

При посвідченні договорів про відчуження частки майна (або частки від частки) на правостановлювальних документах, що повертаються відчужувачам, робиться напис про зміст посвідченого договору, наприклад: «Продано 1/4 частину цього будинку за договором, посвідченим 15 лютого 1993 року за реєстром № 1231», дата, підпис нотаріуса, що скріплюються печаткою нотаріуса;

сертифікат про право на земельну частку (пай), трудова книжка члена колективного або іншого сільськогосподарського підприємства, яке містилося на території, що зазнала радіоактивного забруднення, — при посвідченні договорів відчуження земельної частки (паю);

охоронні свідоцтва — при посвідченні договорів піднайму;

свідоцтва про реєстрацію, технічні паспорти, реєстраційні талони, чеки, довідки-рахунки магазину на автотранспортні засоби, інші самохідні машини і механізми — при посвідченні договорів про їх відчуження, заставу, оренду, позичку, при видачі свідоцтва про право на спадщину чи про право власності на неї;

документи, що стверджують факт передачі майна з правом його застави.

Про наявність зазначених документів робиться відмітка в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій одночасно з реєстрацією нотаріальної дії, для вчинення якої вимагався один з таких документів, або відмітка на примірниках правочинів, на заявах про видачу свідоцтв про право на спадщину і свідоцтв про право власності або на інших документах, що долучаються до нотаріально оформлених документів, після чого вони повертаються особі, яка їх подала. Відмітка, в якій зазначаються назва документа, ким, коли, за яким номером та на чие ім'я він виданий, підписується нотаріусом.

Можливе залишення у справах нотаріуса копій (фотокопій) документів, що повертаються сторонам правочинів. У таких випадках, крім необхідних відміток, на залишених копіях (фотокопіях) нотаріус робить напис «З оригіналом згідно».

29. У разі втрати документа, посвідченого або виданого нотаріусом чи посадовою особою виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради, за письмовою заявою осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія, державним нотаріусом державного нотаріального архіву видається дублікат утраченого документа.

До передачі в архів примірників документів, посвідчених або виданих нотаріусом, дублікат утраченого документа видається нотаріусом за місцем його зберігання.

Державний нотаріальний архів чи державна нотаріальна контора видають також дублікати заповітів, які надійшли на зберігання від посадових осіб, зазначених у статті 40 Закону України «Про нотаріат».

Дублікати документів, посвідчених або виданих нотаріусом чи посадовою особою виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради, можуть бути видані за письмовою заявою спадкоємців осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія, а також виконавця заповіту. У цьому разі нотаріусу, крім свідоцтва про смерть таких осіб, подаються документи, які підтверджують їх родинні стосунки (свідоцтво виконавця заповіту).

Дублікат заповіту може бути виданий вказаним у заповіті спадкоємцям, виконавцю заповіту після подачі ними свідоцтва про смерть заповідача. У разі смерті спадкоємців, які були вказані в заповіті, дублікат може бути виданий їх спадкоємцям після подачі ними свідоцтва про смерть заповідача і померлого спадкоємця.

До заяви про видачу дубліката заповіту або видачу дубліката іншого документа спадкоємцям осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія, виконавцю заповіту нотаріус долучає засвідчену ним фотокопію свідоцтва про смерть та засвідчені фотокопії інших документів, які підтверджують їхні родинні стосунки (фотокопія свідоцтва виконавця заповіту).

Дублікат секретного заповіту не видається.

У разі втрати свідоцтва про оголошення секретного заповіту нотаріусом видається дублікат свідоцтва, до якого може бути приєднана копія (фотокопія) оголошеного секретного заповіту, засвідчена в установленому порядку.

Нотаріус при видачі дубліката втраченої довіреності перевіряє дійсність цієї довіреності за даними Єдиного реєстру довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку. (Пункт 29 доповнено абзацом дев'ятим згідно з Наказом Міністерства юстиції № 88/5 від 15.08.2005).

Дублікати втрачених довіреностей підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку відповідно до Положення про Єдиний реєстр довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку, затвердженого наказом Мін'юсту України від 29.05.99 № 29/5 та зареєстрованого в Мін'юсті України 10.06.99 за № 362/3655. (Пункт 29 доповнено абзацом десятим згідно з Наказом Міністерства юстиції № 88/5 від 15.08.2005)

Дублікат документа повинен містити весь текст посвідченого або виданого документа, оригінал якого вважається таким, що втратив чинність.

На дублікаті документа робиться відмітка про те, що він має силу оригіналу, і вчиняється посвідчувальний напис. Крім того, про видачу дубліката нотаріус робить відмітку на примірнику документа, який зберігається в справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса.

30. Нотаріуси, виявивши при вчиненні нотаріальних дій порушення закону учасниками цивільних відносин, повідомляють про це відповідні органи для вжиття необхідних заходів.

Якщо справжність поданого документа викликає сумнів, нотаріус управі затримати цей документ і направити його до експертної установи для проведення відповідного дослідження, оплата якого здійснюється в установленому порядку.

Про направлення документа до експертної установи нотаріус виносить постанову, в якій зазначаються:

дата винесення постанови;
прізвище, ініціали нотаріуса, який виніс постанову, найменування та адреса державної нотаріальної контори або найменування нотаріального округу та адреса розташування робочого місця приватного нотаріуса;

найменування документа, дата його видачі, ким та на чие ім'я він виданий;

ким (прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання) подано документ для вчинення нотаріальної дії;

обставини, які викликали необхідність направлення документа для проведення дослідження;

куди (якій експертній установі) направляється документ для проведення дослідження;

питання, поставлені для вирішення експерту.

31. Нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, якщо:

вчинення такої дії суперечить законові;

не подані відомості (інформація) та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії;

дія підлягає вчиненню іншим нотаріусом;

з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася недієздатна особа, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або представник, який не має необхідних повноважень;

правочин, що укладається від імені юридичної особи, не відповідає обсягу її цивільної правоздатності.

Нотаріуси не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що паплюжать честь і гідність людини.

32. Нотаріус на прохання особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, повинен викласти причини відмови в письмовій формі і роз'яснити порядок її оскарження. У цих випадках нотаріус не пізніше ніж у триденний строк виносить постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії.

У постанові про відмову вказуються:

дата винесення постанови;

прізвище, ініціали нотаріуса, який виніс постанову, найменування та адреса державної нотаріальної контори або найменування нотаріального округу та адреса розташування робочого місця приватного нотаріуса;

прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, місце її проживання або найменування і місцезнаходження юридичної особи;

про вчинення якої нотаріальної дії просила особа, що звернулася до нотаріуса (короткий зміст прохання);

мотиви, з яких відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, з посиланням на чинне законодавство;

порядок і строки оскарження відмови з посиланням на цивільне процесуальне законодавство.

Нотаріус не має права на безпідставну відмову у вчиненні нотаріальної дії.

33. За вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито, а в передбачених законодавством випадках нараховують податок з доходів громадян у розмірах, установлених чинним законодавством.

За надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру (складання проектів правочинів, заяв, виготовлення копій (фотокопій) документів чи виписок з них тощо) справляється окрема плата. Перелік таких послуг та розмір плати за них установлюються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласними, Київським чи Севастопольським міськими управліннями юстиції.

Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій, а також за надання послуг технічного характеру справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між приватним нотаріусом та фізичною або юридичною особою, але не меншу від розміру ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії, а в передбачених законодавством випадках нараховують податок з доходів громадян. Оплата додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії, провадиться за домовленістю сторін.

34. Якщо нотаріус виявить, що внаслідок допущеної ним помилки вчинена нотаріальна дія є неправильною, він зобов'язаний довести про це до відома сторін (особи), щодо яких вчинено нотаріальну дію, для вжиття заходів до скасування вказаної нотаріальної дії відповідно до вимог чинного законодавства.

РОЗДІЛ 1 ОСНОВНІ ПРАВИЛА ПОСВІДЧЕННЯ ПРАВОЧИНІВ

Глава III Правила вчинення окремих видів нотаріальних дій

35. Нотаріуси посвідчують правочини, щодо яких законодавством встановлено обов'язкову нотаріальну форму.

Відповідно до чинного законодавства обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягають:

договори про відчуження (купівля-продаж, міна, дарування, пожертва, рента, довічне утримання (догляд), спадковий договір) нерухомого майна (статті 657, 715, 719, 729, 732, 745, 1304 Цивільного кодексу України);

іпотечні договори, договори про заставу транспортних засобів, космічних об'єктів (стаття 18 Закону України «Про іпотеку», стаття 13 Закону України «Про заставу», стаття 577 Цивільного кодексу України);

договори про спільну часткову власність на земельну ділянку;

купівлю-продаж земельних ділянок, про перехід права власності та про передачу права власності на земельні ділянки; про обмін земельними ділянками, які виділені єдиним масивом у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) (статті 88, 128, 132, 142 Земельного кодексу України, стаття 14 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)»);

договори купівлі-продажу (приватизації) державного майна, відчуження приватизованого майна (стаття 27 Закону України «Про приватизацію державного майна», стаття 23 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)»);

договори про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя; про надання утримання; про припинення права утримання взамін набуття права на нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати; шлюбні договори;

договори між подружжям про розмір та строки виплати аліментів на дитину;

договори про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (статті 69, 78, 89, 94, 109, 189, 190 Сімейного кодексу України);

договори найму будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) строком на один рік і більше (стаття 793 Цивільного кодексу України;

договори найму транспортних засобів за участю фізичної особи, договори позички транспортного засобу, у якому хоча б однією стороною є фізична особа (статті 799, 828 Цивільного кодексу України;

договори про створення акціонерних товариств, якщо товариства створюються фізичними особами (стаття 153 Цивільного кодексу України;

договори управління нерухомим майном (стаття 1031 Цивільного кодексу України;

договори про зміну черговості одержання права на спадкування (стаття 1259 Цивільного кодексу України;

заповіти (статті 1247, 1249 Цивільного кодексу України);

довіреності на укладання правочинів, що потребують нотаріальної форми, а також на вчинення дій щодо юридичних осіб, за винятком випадків, коли законом або спеціальними правилами допущена інша форма довіреності; довіреність, що видається в порядку передоручення (стаття 245 Цивільного кодексу України);

інші правочини, для яких чинним законодавством передбачена обов'язкова нотаріальна форма.

За бажанням сторін посвідчуються й інші правочини, для яких законодавством не встановлено обов'язкової нотаріальної форми, як, наприклад, договори про порядок володіння та користування спільним майном (житловим будинком, садибою, квартирою, садовим будинком, дачею, земельною ділянкою тощо), про визначення часток або про зміну часток, договір доручення тощо.

36. Нотаріуси зобов'язані роз'яснити сторонам зміст і значення поданих ними проектів правочинів і перевірити, чи відповідає зміст посвідчуваних правочинів вимогам закону і дійсним намірам сторін⁴

37. Документи, в яких викладено зміст правочинів, що посвідчуються в нотаріальному порядку, виготовляються нотаріусом не менше ніж у двох примірниках, один з яких зали-

⁴ Наприклад, при посвідченні договору про відчуження будівель і споруд сторонам роз'яснюється зміст статті 120 Земельного кодексу (2768-14); за договором відчуження, оренди земельної ділянки роз'яснюється зміст статті 125 Земельного кодексу України.

шається у справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса, а інші, що мають силу оригіналу, видаються сторонам.

Усі примірники підписуються учасниками правочину.

Посвідчувальний напис вчиняється на всіх примірниках правочину.

За бажанням учасників правочину кожному з них видається по одному примірнику, про що зазначається у тексті договору.

38. Договори про відчуження та заставу (іпотеку) майна, що підлягає реєстрації, посвідчуються за умови подання документів, які підтверджують право власності на майно, що відчужується або заставається, та в передбачених законодавством випадках державну реєстрацію прав на це майно.

Такі документи нотаріус приймає лише за наявності відмітки (штампа) про реєстрацію відповідних прав та витягу з Реєстру прав власності на нерухоме майно, що є невід'ємною частиною правостановлювального документа.

39. При посвідченні правочинів нотаріус з'ясовує обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб, які є учасниками правочинів (стаття 44 Закону України «Про нотаріат», виходячи з того, що цивільною дієздатністю фізичної особи визнається її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та відповідати в разі їх невиконання.

Повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття).

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, особі, яка займається підприємницькою діяльністю, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.

У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу.

У разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття, у разі припинення дії трудового договору, припинення фізичною особою здійснення підприємницької діяльності набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.

При з'ясуванні дієздатності учасників правочинів у разі якщо в нотаріуса виникає сумнів щодо віку або обсягу дієздатності учасників правочину, він вимагає відповідний документ (паспорт громадянина України, акт цивільного стану громадян про народ-

ження, про шлюб, розірвання шлюбу, трудовий договір, свідоцтво про реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи тощо).

Якщо в нотаріуса є підстави вважати, що хтось з учасників правочину страждає на хронічний, стійкий психічний розлад, що істотно впливає на здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо, а відомостей про визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною немає, нотаріус відкладає вчинення правочину і з'ясовує, чи є рішення суду про визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною, яке набрало законної сили. Якщо таке рішення судом не виносилось, нотаріус повідомляє про своє припущення одну з осіб чи один з органів, указаних у статті 256 Цивільного процесуального кодексу України, які можуть звернутись до суду із заявою про визнання цієї особи недієздатною або обмежено дієздатною.

У своєму листі нотаріус просить повідомити його про прийняте рішення. Залежно від прийнятого цієї особою чи органом рішення нотаріус або вчиняє нотаріальну дію, або зупиняє вчинення нотаріальної дії до розгляду справи в суді.

40. У разі укладення правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, у тому числі договорів щодо поділу, обміну житлового будинку, квартири за участю осіб, над якими встановлено опіку або піклування, нотаріус перевіряє наявність дозволу органу опіки та піклування на укладення таких договорів (ст. 71 Цивільного кодексу України).

Правочини за малолітніх, які не досягли 14 років, а також від імені фізичних осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними, вчиняють батьки (усиновлювачі) або опікуни.

Правочини щодо майна малолітньої дитини можуть бути вчинені одним з батьків, з яким постійно проживає дитина, за наявності згоди другого з батьків, підпис якого має бути засвідчений нотаріально.

На вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна має бути згода обох батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

У разі неможливості отримання згоди другого з батьків (батько дитини записаний зі слів матері; у разі смерті другого з батьків, що підтверджується свідоцтвом про смерть чи довідкою органу реєстрації цивільного стану; у разі визнання другого з батьків безвісно відсутнім чи померлим) правочини щодо майна малолітньої дитини вчиняються тим з батьків, з ким дитина проживає.

У разі якщо другий з батьків заперечує проти укладання правочину щодо майна малолітньої дитини, спір може бути вирішений органом опіки та піклування або судом.

Нотаріус не приймає для посвідчення правочин, що укладається від імені малолітньої дитини представником батьків (усиновлювачів) або одного з них.

Правочини від імені неповнолітніх віком від 14 до 18 років, а також від імені осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть бути посвідчені лише за умови, якщо вони вчинені за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

Для укладання правочину неповнолітньою дитиною нотаріус має одержати згоду будь-кого з батьків (усиновлювачів). У цьому разі така згода обов'язково витребується від того з батьків (усиновлювачів), з ким неповнолітня дитина постійно проживає, за умови попереднього повідомлення про здійснення правочину неповнолітньою дитиною другого з батьків (усиновлювачів).

Повідомлення про намір вчинити неповнолітньою дитиною правочин за згодою одного з батьків (усиновлювачів) надсилається нотаріусом за кошти зацікавленої особи або особисто зацікавленою особою. В останньому випадку нотаріусу подаються докази відправлення та одержання адресатом такого повідомлення.

Опікун не має право укладати, а піклувальник давати згоду на укладення договорів між підопічним та своєю дружиною (своїм чоловіком) або своїми близькими родичами, крім передавання майна підопічному у власність за договором дарування або в безоплатне користування на підставі договору позички.

Справжність підпису(ів) батьків (усиновлювачів) або піклувальників на заяві про їх згоду на посвідчення правочинів від імені неповнолітніх віком від 14 до 18 років, а також від імені осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, повинна бути засвідчена в нотаріальному порядку. Засвідчення справжності підпису не потрібне, якщо батьки, усиновлювачі або піклувальники особисто подадуть нотаріусу заяву про згоду на посвідчення правочину. У цьому випадку нотаріус установлює особу заявника, перевіряє справжність його підпису, про що робить відмітку на заяві, і вказує назву документа, його номер, дату видачі та назву установи, що видала документ, який стверджує особу. Заява про згоду на посвідчення правочину може бути викладена на звороті примірника правочину, що залишається в справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса, або на окремому аркуші.

41. При перевірці обсягу цивільної правоздатності юридичних осіб, які беруть участь у правочинах, нотаріуси зобов'язані ознайомитись з установчими документами (статут, засновницький договір), установчими актами, свідоцтвом про державну реєстрацію (перереєстрацію) суб'єкта підприємницької діяльності (витягом з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України), положенням про філію та представництво юридичної особи, наказом юридичної особи про призначення керівника філії або представництва і перевірити, чи відповідає нотаріальна дія, яка вчиняється, обсягу цивільної правоздатності юридичної особи.

У випадках, передбачених законодавством, нотаріус перевіряє наявність спеціального дозволу (ліцензії) на здійснення юридичною особою окремого виду діяльності.

42. При укладенні правочину представником нотаріус перевіряє його повноваження за довіреністю, виданою представникові юридичною особою. Нотаріус зобов'язаний перевірити за допомогою Єдиного реєстру довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку, дійсність довіреності на право розпорядження майном, у тому числі транспортними засобами. На примірнику довіреності або її копії, що залишається у справах державної нотаріальної контори чи в приватного нотаріуса, робиться відмітка про перевірку дійсності довіреності за даними Єдиного реєстру довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку, з обов'язковим зазначенням часу, дати та ідентифікаційного номера перевірки. (Абзац перший пункту 42 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 88/5 від 15.08.2005)

Нотаріус не вимагає подання довіреностей на вчинення правочинів та інших дій від осіб, уповноважених на це установчими документами юридичної особи, законом або іншими актами цивільного законодавства. У цих випадках від представників вимагаються документи, які передбачають зазначені повноваження та посвідчують їх службове становище.

При посвідченні правочинів нотаріуси можуть приймати договори, укладені від імені юридичних осіб їх філіями чи представництвами, підписані уповноваженими на це особами та скріплені печатками цих філій чи представництв.

Якщо від імені юридичної особи діє колегіальний орган, нотаріусом витребується документ, який стверджує повноваження цього органу та розподіл обов'язків між членами колегіального органу (статут, засновницький договір, установчий акт, постановою про обрання посадових осіб тощо).

У правочинах щодо майна, яке передане в управління, нотаріусами обов'язково вказується про те, що вони вчинені управителем майна.

Управителі майна за договором управління діють без довіреностей.

43. Правочини щодо розпорядження майном, що є спільною сумісною власністю, які подаються для нотаріального посвідчення, підписуються всіма співвласниками цього майна або уповноваженими ними особами.

При посвідченні правочинів щодо розпорядження спільним майном, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, якщо правовстановлювальний документ оформлений на одного із співвласників, нотаріус вимагає письмову згоду інших співвласників. Справжність підпису на заяві співвласників про їх згоду на укладання таких правочинів повинна бути засвідчена в нотаріальному порядку.

Відчуження або застава майна, що є колективною власністю, здійснюється за рішенням органів управління товариства (загальних зборів, виконавчого органу), якщо інше не встановлено законом та (або) установчими документами (актами).

Земельна ділянка може належати на праві спільної сумісної власності лише громадянам.

Володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою спільної сумісної власності здійснюються за договором або законом.

Розпорядження майном, що є державною власністю, здійснюється в порядку, установленому законодавством України.

44. Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування та розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

Правочини щодо належного подружжю на праві спільної сумісної власності майна, які потребують обов'язкового нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також правочини щодо іншого цінного майна можуть бути посвідчені нотаріусом при наявності письмової згоди другого з подружжя. Справжність підпису на заяві другого з подружжя про згоду на укладення такої угоди повинна бути засвідчена в нотаріальному порядку.

Якщо в заяві другого з подружжя про згоду на відчуження спільного майна вказано, кому персонально (прізвище, ім'я, по

батькові фізичної особи, найменування юридичної особи) він погоджується продати, подарувати, заставити тощо спільно набуте майно, чи вказано ціну продажу, інші умови укладання угоди, нотаріус при її посвідченні зобов'язаний перевірити додержання умов, зазначених у такій заяві.

У тому разі якщо з поданих нотаріусу документів неможливо встановити час і підстави набуття майна, що є предметом угоди, а чоловік чи дружина особи, на ім'я якої це майно зареєстровано, ухиляється від надання письмової згоди на його відчуження, то особа, на ім'я якої майно зареєстровано, може в порядку статті 84 Закону України «Про нотаріат» передати заяву своєму чоловікові чи дружині з пропозицією з'явитися до нотаріуса для визначення частки чоловіка (дружини) у цьому майні. Якщо він (вона) не з'явиться до нотаріуса у визначений строк і протягом місяця після одержання заяви не надішле своїх заперечень, нотаріус може посвідчити договір від імені чоловіка чи дружини, за ким відповідно до правовстановлювального документа лічиться це майно, без згоди другого із подружжя, якщо інше не встановлено договором між подружжям.

Якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, поширюються вимоги, установлені цією Інструкцією щодо майна, що є правом спільної сумісної власності подружжя. На підтвердження факту проживання однією сім'єю осіб, які не перебувають у шлюбі, нотаріусом можуть бути прийняті: договір про спільне проживання та ведення спільного господарства, рішення суду про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю осіб, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі, записи в будинкових книгах (паспортах) про постійне проживання або реєстрацію цих осіб за однією адресою тощо, якщо вони разом з іншими документами підтверджують цей факт.

Розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу.

Розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності, після розірвання шлюбу здійснюється співвласниками виключно за взаємною згодою відповідно до Цивільного кодексу України.

45. Правочин щодо розпорядження майном, що подається для нотаріального посвідчення, може бути посвідчений нотаріусом без згоди другого з подружжя у разі, якщо з правостановлювального документа, договору, укладеного між подружжям, акта цивільного стану про укладання шлюбу та інших документів випливає, що зазначене майно є особистою приватною власністю одного з подружжя, тобто набуто до реєстрації шлюбу, за час шлюбу, але на умовах, передбачених шлюбним або іншим договором, укладеним між подружжям, договором дарування або в порядку спадкування, або за кошти, які належали їй (йому) особисто тощо.

Про перевірку цих обставин нотаріус робить відмітку на примірнику правочину, що залишається в справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса), з посиланням на реквізити відповідних документів, якщо ці документи не приєднуються до примірника такого правочину.

При посвідченні нотаріусом правочинів щодо відчуження майна від імені особи, в якій немає чоловіка або дружини (неодружена (неодружений), удова (удівець), відчужувач подає відповідну заяву, у якій також зазначається, що майно, яке є предметом цього правочину, не є спільною сумісною власністю. Нотаріус доводить зміст такої заяви до відома другого учасника правочину та зазначає про це в його тексті. Така заява повинна виходити особисто від відчужувача, а в разі вчинення правочину через представника — від представника, якщо відчужувач надав йому право при оформленні правочину подавати від його імені заяву про належність йому (відчужувачу) майна на праві особистої приватної власності.

Правочини щодо розпорядження майном можуть бути посвідчені без згоди другого з подружжя також у випадках:

коли останній не проживає за місцезнаходженням майна і місце проживання його невідоме. На підтвердження цієї обставини подається копія рішення суду, що набрало законної сили, про визнання другого з подружжя безвісно відсутнім. У разі встановлення опіки над майном особи, визнаної безвісно відсутньою, нотаріус виключає майно з опису або повідомляє нотаріуса, що здійснив опис, про необхідність виключення майна з опису. Про виключення майна з опису повідомляється опікун;

якщо майно набуто одним з подружжя за час окремого проживання з другим з подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин. На підтвердження цієї обставини подається копія рішення суду, що набрало законної сили, про визнання осо-

бистою приватною власністю одного з подружжя майна, що є предметом цього договору.

46. Правочини про відчуження або заставу майна, яке передано за договором управління, посвідчуються нотаріусом за наявності письмової згоди установника управління. Справжність підпису на заяві установника управління про згоду на укладання таких угод повинна бути засвідчена в нотаріальному порядку.

47. Договори про відчуження або заставу майна (майнових прав) посвідчуються нотаріусом після перевірки відсутності заборони на відчуження або арешту за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

У разі наявності заборони договори про відчуження майна, обтяженого боргом, посвідчуються за умови згоди кредитора на заміну боржника (переведення боргу). (Абзац другий пункту 47 в редакції Наказу Міністерства юстиції № 40/5 від 24.05.2004)

Договори про відчуження або заставу нерухомого та рухомого майна (майнових прав) посвідчуються нотаріусом після перевірки відсутності податкової застави та заставної за даними Державного реєстру застав рухомого майна.

Договори про відчуження майна (майнових прав) платником податків, активи якого перебувають у податковій заставі, посвідчуються за умови письмової згоди відповідного податкового органу.

У разі оформлення заставної перехід права власності на предмет іпотеки не допускається до повного задоволення вимоги за заставною.

48. Договір сторін про зміну або розірвання нотаріально посвідченого договору оформляється шляхом складання окремого договору, який додається до примірника основного договору, що міститься в справах державної нотаріальної контори, приватного нотаріуса (державного нотаріального архіву). Договір про зміну або розірвання договору підписується сторонами і посвідчується нотаріусом. На всіх примірниках основного договору робиться відмітка про його зміну або розірвання, у якій зазначаються номер за реєстром та дата посвідчення договору про зміну або розірвання.

Відмітка підписується нотаріусом і скріплюється його печаткою. Про зміну або розірвання договору робиться запис у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, де зареєстровано основний договір.

Якщо нотаріус, який посвідчив договір, позбавлений можливості посвідчити договір про його зміну або розірвання (у разі смерті, заміщення приватного нотаріуса у разі неможливості виконання ним своїх обов'язків, призупинення здійснення приватним нотаріусом своєї діяльності, передачі документів до державного нотаріального архіву тощо), договір про зміну або розірвання основного договору може бути посвідчений іншим нотаріусом. При цьому таким нотаріусом складається додатковий примірник договору, який направляється ним за місцем зберігання договору, що змінюється або розривається, для долучення до нього. Одночасно сторонам договору нотаріус роз'ясняє можливість повернення правостановлювальних документів за місцем зберігання примірника договору, що розірваний.

Укладання договорів про зміну або розірвання нотаріально посвідчених договорів здійснюється з дотриманням правил пункту 45 цієї Інструкції.

Якщо договір про розірвання договору про відчуження житлового будинку, садиби, споруди, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна посвідчується після державної реєстрації договору відчуження, нотаріус вимагає подання витягу з Реєстру прав власності на нерухоме майно, а в місцевостях, де інвентаризація не проведена, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування, а також перевіряє відсутність (наявність) заборони на відчуження або арешту за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна та відсутність або наявність податкової застави та інших застав за даними Державного реєстру застав рухомого майна.

Розірвання договорів, предметом яких є майно, що перебуває у податковій заставі, здійснюється за письмовою згодою відповідного податкового органу.

У разі одержання рішення суду про визнання нотаріально посвідченого договору недійсним нотаріус робить про це відмітку на примірнику договору, який зберігається в його справах, долучивши до нього копію рішення суду, а також робить відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій і, за можливості, на всіх інших примірниках договору.

Правостановлювальний документ повертається відчужувачу майна на його вимогу. Державне мито чи плата за посвідчення договору про відчуження майна при його зміні або розірванні сторо-

нам не повертається.

Про зміну або розірвання договору, що підлягає державній реєстрації, нотаріус повідомляє відповідний орган, який здійснює державну реєстрацію, якщо такий договір до його зміни або розірвання був цим органом зареєстрований.

49. Договір про відчуження майна, що підлягає державній реєстрації, а також договір про зміну або розірвання такого договору, якщо договір, що змінюється (розривається), був зареєстрований у відповідному органі, повинні бути подані для державної реєстрації за місцем обліку цього майна, про що нотаріус зазначає у посвідчувальному написі і роз'яснює сторонам.

50. Ціна в договорі про відчуження або заставу майна встановлюється за домовленістю сторін, якщо інше не передбачено законодавчими актами.

РОЗДІЛ 2

ПОСВІДЧЕННЯ ПРАВочИНІВ ЩОДО РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЧАСТКОЮ НЕРУХОМОГО МАЙНА В СПІЛЬНІЙ ВЛАСНОСТІ

51. Власність двох чи більше осіб з визначенням часток кожного з них у праві власності є спільною частковою власністю.

52. Суб'єктами права спільної часткової власності на землю можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава, територіальні громади.

Право спільної часткової власності на земельну ділянку виникає при добровільному об'єднанні власниками належних їм земельних ділянок, придбанні у власність на підставі цивільно-правових угод та порядку спадкування земельної ділянки двома чи більше особами за рішенням суду.

53. Право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою. Співвласники можуть домовитися про порядок володіння та користування майном, що є їхньою спільною частковою власністю.

Володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою, що перебуває у спільній частковій власності, здійснюються за згодою всіх співвласників згідно з договором про спільну часткову власність на земельну ділянку, що є невід'ємною частиною правостановлювального документа, або судовим рішенням у разі недосягнення згоди.

54. У разі якщо один з учасників спільної часткової власності

продає належну йому частку в спільній власності сторонній особі, нотаріус повинен упевнитись у тому, що продавець у письмовій формі повідомив усіх інших учасників спільної часткової власності (як фізичних, так і юридичних осіб) про свій намір продати свою частку сторонній особі із зазначенням ціни та інших умов, на яких продається ця частка.

Передача співвласником свого переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності іншій особі не допускається.

Доказом повідомлення учасників спільної часткової власності про подальший продаж частки в спільному майні може бути свідоцтво, видане нотаріусом, про передачу їм заяви продавця згідно із статтею 84 Закону України «Про нотаріат» або заява учасників спільної часткової власності про відмову від здійснення права переважної купівлі частки майна, що продається (із зазначенням ціни та інших умов, на яких продається ця частка).

Справжність підпису на заяві учасника спільної часткової власності повинна бути засвідчена в нотаріальному порядку.

Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права переважної купівлі може бути викладена на окремому стандартному білому аркуші паперу з одночасною реєстрацією в журналі реєстрації вхідних документів або на спеціальному бланку нотаріальних документів (на бажання зазначеного учасника).

Якщо вказана заява передана особисто учаснику спільної часткової власності нотаріусом, який посвідчує договір, то свідоцтво про передачу заяви не видається, але примірник заяви з написом нотаріуса про її вручення повинен бути доданий до примірника договору купівлі-продажу частки відчужуваного майна, який залишається у справах нотаріуса.

При одержанні від учасників спільної часткової власності письмової відповіді вона додається до зазначеного примірника договору.

При посвідченні договорів довічного утримання (догляду); спадкового договору; дарування; ренти (якщо майно передається безоплатно); пожертви; міни частини майна або відчуження частини майна, виділеної за згодою співвласників чи за рішенням суду, а також у разі продажу частини майна з публічних торгів (аукціону) правила цього пункту не застосовуються.

55. Якщо решта учасників спільної часткової власності відмовиться від здійснення права переважної купівлі або не здійснить

цього права щодо нерухомого майна протягом одного місяця, а щодо іншого майна — протягом десяти днів з дня одержання повідомлення про намір і умови продажу, то нотаріус після одержання заяви про відмову або після спливу встановленого терміну може посвідчити договір купівлі-продажу частки спільного майна сторонній особі.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна сторонній особі може бути посвідчений нотаріусом за наявності відомостей про те, що інші учасники спільної часткової власності відмовились одержати надіслані на їхню адресу заяви продавця про його намір продати свою частку. Про цю обставину повинна свідчити зроблена на зворотному повідомленні відмітка органу зв'язку.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна сторонній особі може бути посвідчений також у разі, якщо адреса інших учасників спільної часткової власності невідома. На підтвердження цього повинен бути поданий документ відповідного компетентного органу (довідкової служби, адресного бюро тощо).

Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права переважної купівлі або фактична відмова учасника спільної часткової власності, який протягом строку, встановленого цим пунктом Інструкції, не здійснив свого права на переважну купівлю, дійсна протягом трьох місяців. Цей строк обчислюється з дня подання заяви про відмову або з дня, наступного за останнім днем зазначеного місячного (десятиденного) терміну.

У разі посвідчення угоди купівлі-продажу частки спільного майна за більшу ціну порівняно з тією, що була запропонована в переданому повідомленні, але з дотриманням інших визначених умов, подання доказів повторного повідомлення учасників спільної часткової власності не вимагається.

56. Про відчуження частки майна, що підлягає державній реєстрації, нотаріус робить відмітку на правовстановлювальному документі.

57. У тексті договору про відчуження частки майна вказуються арифметичні (у простих дробах) частини.

58. У договорі про відчуження власником частки майна за бажанням сторін може бути встановлено порядок володіння та користування конкретними його частинами відповідно до розміру частки кожного з співвласників.

У договорі про відчуження одним з учасників спільної часткової власності належної йому частки майна порядок володіння та користування конкретними його частинами може бути вказаний

лише за наявності відповідної угоди між учасниками спільної часткової власності про порядок володіння та користування майном або за їх письмовою згодою чи за наявності судового рішення про порядок володіння та користування майном (конкретними його частинами).

Договір про порядок володіння та користування спільним майном або конкретними його частинами, крім того, може бути оформлений шляхом складання самостійного документа, який є невід'ємною частиною правостановлювального документа (при укладанні договору щодо порядку володіння та користування майном, яке підлягає реєстрації).

Договір може бути укладений між усіма учасниками спільної часткової власності або між кількома з них. В останньому випадку необхідна письмова згода всіх учасників спільної часткової власності про встановлення порядку володіння та користування майном або конкретними його частинами.

При посвідченні самостійних (без посвідчення договору про відчуження) договорів про порядок володіння та користування майном, яке підлягає обов'язковій реєстрації, вимагається правостановлювальний документ та, у встановлених чинним законодавством випадках, витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно, а в місцевостях, де інвентаризація не проведена, — довідка відповідного органу місцевого самоврядування.

Правостановлювальний документ після його огляду повертається власникові, а в тексті угоди зазначаються найменування цього документа, номер і дата його видачі та назва юридичної особи, що його видала.

59. Учасники спільної часткової власності вправі укласти договори про визначення розміру часток, зміну розміру часток, якщо в правостановлювальному документі розмір часток не вказаний або вказаний неправильно, а також виділення частки в натурі (поділу).

Укладення таких угод є необхідним у випадках, передбачених законом (стаття 67 Сімейного кодексу України (2947-14), статті 88, 133 Земельного кодексу України (2768-14) тощо).

Договір про визначення часток, зміну розміру часток є невід'ємною частиною правостановлювального документа. При цьому нотаріус або підшиває один примірник такого договору до правостановлювального документа, або вчиняє на цьому документі службову відмітку щодо посвідчення договору про визначення, зміну розміру часток.

Договори про виділення частки в натурі з майна (поділ), що підлягає реєстрації, посвідчуються нотаріусом на підставі доку-

ментів, що стверджують право власності на таке майно. Крім того, нотаріусу подається витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно, а в населених пунктах, де інвентаризація не проведена, — довідка відповідного органу місцевого самоврядування або інший документ, оформлений у порядку, установленому чинним законодавством, у якому визначені ідеальна частка, її вартість та розмір, висновок щодо технічної можливості виділення цієї частки в натурі (поділ) на місцевості, а також найменування та площа приміщень, з яких складається частка.

Одночасно з посвідченням договору про виділення в натурі (поділ) житлового будинку, будівлі, садиби або споруди нотаріусом посвідчується договір про виділення в натурі (поділ) на місцевості земельної ділянки. Для посвідчення останнього, поряд з іншими документами, нотаріусу подається нотаріально посвідчений договір про спільну часткову власність на земельну ділянку.

Укладення договору про виділення частки в натурі (поділ) припняє спільну часткову власність. У посвідчувальному написі нотаріусом зазначається про необхідність реєстрації прав за цим договором у порядку, установленому чинним законодавством.

Договір про визначення, зміну розміру часток, виділення частки в натурі (поділ) підлягає державній реєстрації в органах бюро технічної інвентаризації, про що зазначається в посвідчувальному написі.

Спори між учасниками спільної часткової власності щодо визначення, зміни розміру часток, а також виділення частки спільного майна в натурі (поділ) вирішуються в судовому порядку.

РОЗДІЛ 3

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ПОСВІДЧЕННЯ ПРАВочИНІВ ПРО ВІДЧУЖЕННЯ ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ, САДИБИ, КВАРТИРИ, ДАЧІ, САДОВОГО БУДИНКУ, ГАРАЖА, ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ, ІНШОГО НЕРУХОМОГО МАЙНА

60. Посвідчення договорів про відчуження житлового будинку, садиби, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна провадиться за місцезнаходженням указанного майна (стаття 55 Закону України «Про нотаріат».

61. При нотаріальному посвідченні договорів про відчуження житлового будинку, а також іншого нерухомого майна, що підля-

гає реєстрації, нотаріус вимагає подання документів, які підтверджують право власності (довірчої власності) на вказане майно, та, у передбачених законодавством випадках, документів, що підтверджують державну реєстрацію прав на це майно в осіб, які його відчужують.

62. Право власності на житловий будинок, квартиру, дачу, садовий будинок, гараж, інші будівлі і споруди, що відчужуються, може бути підтверджено, зокрема, одним з таких документів або їх дублікатів:

нотаріально посвідченим договором купівлі-продажу, пожертви, довічного утримання (догляду), ренти, дарування, міни; спадковим договором;

свідоцтвом про придбання арештованого нерухомого майна з публічних торгів;

свідоцтвом про придбання заставленого майна на аукціоні (публічних торгах);

свідоцтвом про право власності на об'єкти нерухомого майна;

свідоцтвом про право на спадщину;

свідоцтвом про право власності на частку в спільному майні подружжя;

договором про поділ спадкового майна;

договором про припинення права на утримання за умови набуття права на нерухоме майно;

договором про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно;

договором про виділення частки в натурі (поділ);

іпотечним договором, договором про задоволення вимог іпотечодержателя, якщо умовами таких договорів передбачено передачу іпотечодержателю права власності на предмет іпотеки;

рішенням суду;

договором купівлі-продажу, зареєстрованим на біржі, за наявності відмітки на ньому про реєстрацію відповідних прав тощо.

Право довірчої власності підтверджується договором управління майном.

Право власності на земельну ділянку фізичних та юридичних осіб, а також право державної та комунальної власності підтверджуються державним актом (стаття 126 Земельного кодексу України).

Право власності на земельну частку (пай) фізичних осіб, евакуйованих із зони відчуження, які відселені із зони безумовного (обов'язкового) або зони гарантованого добровільного відселення,

а також фізичних осіб, що самостійно переселилися з територій, які зазнали радіоактивного забруднення, і які на момент евакуації, відселення або самостійного переселення були членами колективних або інших сільськогосподарських підприємств, а також пенсіонерів з їх числа, які проживають у сільській місцевості, може бути підтверджене трудовою книжкою члена колективного або іншого сільськогосподарського підприємства чи нотаріально засвідченим витягом з неї⁵ при наявності в ній відповідного запису.

Доказом факту евакуації фізичних осіб із зони відчуження, відселення або їх самостійного переселення та членства в колективному або іншому сільськогосподарському підприємстві є довідки, видані обласними державними адміністраціями за місцем евакуації, відселення чи самостійного переселення про їх:

евакуацію, відселення чи самостійне переселення з територій, що зазнали радіоактивного забруднення⁶;

членство в колективному або іншому сільськогосподарському підприємстві, яке розміщувалося на території, що зазнала радіоактивного забруднення.

63. Крім правовстановлювального документа на житловий будинок, садибу та інше нерухоме майно (за винятком земельної ділянки), якщо воно підлягає реєстрації, нотаріус вимагає документи, передбачені наказом Міністерства юстиції України «Про надання витягів з Реєстру прав власності на нерухоме майно та оформлення свідоцтв про право власності на нерухоме майно на спеціальних бланках» від 20 вересня 2002 року № 84/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 20 вересня 2002 року № 773/7061 (із змінами і доповненнями, унесеними наказом Міністерства юстиції України від 23 жовтня 2002 року № 92/5, а в сільській місцевості, де інвентаризація не проведена, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування з викладенням характеристики відчужуваного нерухомого майна.

Коли з витягу з Реєстру прав власності на нерухоме майно видно, що власник, наприклад, житлового будинку здійснив або здійснює його перебудову чи прибудову, у тому числі перепланування житлового будинку, переобладнання нежитлового при-

⁵ Див. Закон України від 05.06.2003 № 899-IV «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)».

⁶ Див. Постанову Кабінету Міністрів України від 13.12.2001 № 1651 «Деякі питання реалізації громадянами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, права на отримання земельної частки (паю)».

міщення в житлове і навпаки, або звів чи зводить господарські, побутові будівлі та споруди без установленого дозволу або без належно затвердженого проекту чи з істотними відхиленнями від проекту, або з грубим порушенням основних будівельних норм і правил, нотаріус вимагає подання рішення органу місцевого самоврядування про дозвіл здійснити перебудову, прибудову, перепланування чи звести господарські, побутові будівлі та споруди. При відсутності такого рішення нотаріус відмовляє в посвідченні договору відчуження житлового будинку, власником якого здійснено таку перебудову, прибудову, переобладнання чи зведено господарські побутові будівлі та споруди.

64. Якщо з поданих нотаріусу документів випливає, що житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно збудоване (або будується) на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, нотаріус відмовляє в посвідченні договору відчуження житлового будинку та іншого нерухомого майна.

65. Якщо рішенням суду або договором про задоволення вимог іпотекодержателя передбачено право іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки будь-якій особі-покупцеві, посвідчення таких договорів здійснюється за загальними правилами посвідчення договорів відчуження.

Для посвідчення такого договору, відповідно до статті 38 Закону України «Про іпотеку», іпотекодержатель зобов'язаний за тридцять днів до укладення договору купівлі-продажу письмово повідомити іпотекодавця та всіх осіб, які мають зареєстровані в установленому законом порядку права чи вимоги на предмет іпотеки, про свій намір укласти такий договір із зазначенням ціни та інших умов, на яких продається предмет іпотеки. У такому разі нотаріус, керуючись вимогами пункту 55 цієї Інструкції, повинен упевнитись у тому, що іпотекодержатель повідомив осіб, які мають зареєстровані в установленому законом порядку права чи вимоги на предмет іпотеки, відповідно до витягу з Державного реєстру застав рухомого майна.

Особи, які виявили бажання придбати предмет іпотеки (відмовитися від права купівлі), повинні в тридцятиденний строк з дня одержання повідомлення про продаж письмово повідомити іпотекодержателя або нотаріуса про свій намір. Особа набуває переважне право на придбання предмета іпотеки в іпотекодержателя з дня отримання іпотекодержателем або нотаріусом повідомлення про згоду на купівлю предмета іпотеки.

Якщо в установлений строк відповідь на повідомлення від осіб, які мають право переважної купівлі предмета іпотеки, не надійшла, нотаріус може посвідчити договір купівлі-продажу предмета іпотеки будь-якій іншій особі на розсуд іпотекодержателя.

Якщо особа, яка висловила згоду придбати предмет іпотеки, ухиляється або з інших причин не вчиняє дій до укладення договору купівлі-продажу предмета іпотеки з іпотекодержателем протягом 5 днів після закінчення тридцятиденного строку, установленого для надання такої згоди, вона втрачає право на придбання предмета іпотеки. Це право переходить до інших осіб, які висловили намір придбати предмет іпотеки, відповідно до пріоритету їхніх прав і вимог.

Якщо повідомлень про згоду на придбання предмета іпотеки надійшло декілька, право на придбання предмета іпотеки в іпотекодержателя належить особі, яка має вищий пріоритет своїх зареєстрованих прав чи вимог.

Договір купівлі-продажу предмета іпотеки сторонній особі може бути посвідчений нотаріусом за наявності відомостей про те, що інші особи, які мають зареєстровані в установленому законом порядку права чи вимоги на предмет іпотеки, відмовились одержати надіслані на їх адресу повідомлення про намір продати предмет іпотеки. Про цю обставину повинна свідчити зроблена на зворотному повідомленні відмітка органу зв'язку.

Договір купівлі-продажу предмета іпотеки сторонній особі може бути посвідчений також у разі, якщо адреса інших осіб, які мають зареєстровані в установленому законом порядку права чи вимоги на предмет іпотеки, невідома. На підтвердження цього факту повинен бути поданий документ відповідного компетентного органу (довідкової служби, адресного бюро тощо).

Ціна продажу предмета іпотеки має бути встановлена за згодою між іпотекодержателем та іпотекодавцем. У разі недосягнення згоди щодо ціни продажу продаж предмета іпотеки здійснюється за ціною, не нижчою за встановлену незалежною оцінкою, що підтверджується відповідним актом про оцінку.

Договір купівлі-продажу є підставою для припинення іпотеки та зняття заборони відчуження предмета іпотеки.

Договір купівлі-продажу предмета іпотеки є правовою підставою для реєстрації права власності покупця на нерухоме майно, що було предметом іпотеки.

66. При посвідченні договору викупу земельної ділянки (у разі відсутності на ній житлового будинку, споруди та іншого нерухомого

мого майна, насаджень), що перебуває у приватній власності, для суспільних потреб нотаріус вимагає подання відповідного рішення органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування. При посвідченні такого договору нотаріус роз'яснює власникові земельної ділянки зміст статті 146 Земельного кодексу України та статті 350 Цивільного кодексу України, про що зазначається в тексті договору.

67. Для посвідчення угоди про передачу права власності на земельну ділянку нотаріусу, крім документів, передбачених пунктами 62, 71 цієї Інструкції, подаються заява власника земельної ділянки та рішення органів місцевого самоврядування або органів виконавчої влади про згоду на одержання права власності на таку земельну ділянку.

68. При посвідченні договорів купівлі-продажу земельних ділянок державної та комунальної власності органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади до їх розмежування нотаріуси як правостановлювальні документи приймають:

у межах населених пунктів — рішення відповідних органів місцевого самоврядування, погоджені з відповідними органами виконавчої влади;

за межами населених пунктів — розпорядження органів виконавчої влади, прийняті за погодженням з відповідними органами місцевого самоврядування.

69. Для посвідчення договору купівлі-продажу земельних ділянок державної чи комунальної власності, після визначення їх меж у натурі (на місцевості), нотаріусу, крім державного акта про право власності, подається рішення відповідного органу місцевого самоврядування або органу виконавчої влади. Таке рішення (розпорядження) має відображати протокол про проведений аукціон (конкурс). У разі якщо інформація, що міститься у рішенні (розпорядженні), є недостатньою для посвідчення договору, нотаріусу подається належним чином оформлений протокол про проведений аукціон (конкурс).

Вимога щодо обов'язковості продажу земельних ділянок державної та комунальної власності на конкурентних засадах не розповсюджується на право викупу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що є власністю покупців цих ділянок.

70. Договір про обмін земельними ділянками, які виділені єдиним масивом у натурі (на місцевості) власникам земельних

часток (паїв) для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, посвідчується нотаріусом за згодою всіх співвласників таких земельних ділянок. Договір посвідчується між власниками, один з яких виявив бажання використовувати належну йому земельну ділянку самостійно. Предметом договору можуть бути земельні ділянки, які відносяться до різних земельних масивів⁷.

71. При посвідченні договору про відчуження земельної ділянки як самостійного об'єкта цивільних правовідносин нотаріус перевіряє відсутність (наявність) обмежень (обтяжень) за даними Державного земельного кадастру. Перехід права власності на земельну ділянку не припиняє встановленого обмеження (обтяження). Про встановлене обмеження (обтяження) та його зміст нотаріус зазначає в тексті договору.

72. При посвідченні правочинів про перехід права власності на житловий будинок, будівлю або споруду нотаріус роз'яснює сторонам зміст статті 377 Цивільного кодексу України щодо переходу права власності або права користування на земельну ділянку (її частину), на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення.

73. При посвідченні договору про відчуження житлового будинку, споруди, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, належного дітям, а також особам, визнаним недієздатними або обмежено дієздатними, нотаріус керується пунктом 40 цієї Інструкції.

РОЗДІЛ 4

ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ ПРО ВІДЧУЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ НЕЗАВЕРШЕНОГО БУДІВНИЦТВА

74. Право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва.

Право власності на таке майно виникає з моменту прийняття його до експлуатації, якщо це передбачено договором або законом.

Право власності на зазначене майно виникає з моменту державної реєстрації, якщо це передбачено законом.

⁷ Положення про порядок передачі у приватну власність громадян незавершених будівництвом будинків садибного типу, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28.06.97 № 637 (із змінами та доповненнями).

До завершення будівництва особа вважається власником лише матеріалів, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва. Ці матеріали та обладнання можуть бути предметом відчуження за умови надання нотаріусу відповідних правостановлювальних документів.

При посвідченні договорів відчуження недобудованого нерухомого майна нотаріус як правостановлювальний документ вимагає подання рішення суду, що набрало законної сили, про визнання права власності на недобудоване нерухоме майно.

75. У разі якщо власник недобудованого нерухомого майна набув право власності на це майно до набрання чинності Цивільним кодексом України (01.01.2004), то це майно може бути предметом відчуження.

При посвідченні договорів про відчуження такого майна нотаріус перевіряє ті самі обставини і вимагає ті самі документи, що й при відчуженні житлового будинку, споруди, квартири, дачі, садового будинку, іншого нерухомого майна, завершеного будівництвом, крім витягу з Реєстру прав власності на нерухоме майно чи довідки, виданої відповідними органами місцевого самоврядування у місцевості, де інвентаризація не проведена.

76. Посвідчення договорів про безоплатну передачу в приватну власність громадян незавершених будівництвом будинків садибного типу, що споруджувалися (споруджуються) за рахунок коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, здійснюється нотаріусом на підставі рішення обласної або районної державної адміністрації за місцем переселення у порядку, установленому чинним законодавством⁷.

77. Нотаріус відмовляє у посвідченні договору відчуження об'єкта незавершеного будівництва, придбаного шляхом приватизації, а також земельної ділянки, на якій розташований цей об'єкт (стаття 19 Закону України «Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва». При цьому нотаріус роз'яснює сторонам, що договір про відчуження може бути посвідчений після завершення будівництва, введення об'єкта в експлуатацію та отримання в установленому порядку свідоцтва про право власності на цей об'єкт нерухомого майна.

⁷ Положення про порядок передачі у приватну власність громадян незавершених будівництвом будинків садибного типу, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28.06.97 № 637 (із змінами та доповненнями).

РОЗДІЛ 5 ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ РЕНТИ

78. Договори ренти посвідчуються нотаріусами з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження.

79. Якщо договором ренти встановлено, що одержувач ренти передає майно у власність платника ренти за плату, до відносин сторін щодо передачі майна застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, а якщо майно передається безоплатно, — положення про договір дарування. У цьому разі правила статті 362 Цивільного кодексу України не застосовуються.

80. Текст договору ренти обов'язково повинен містити:

- найменування сторін за договором;
- предмет договору;
- умови, на яких майно передається під виплату ренти;
- форму та розмір ренти;
- строки виплати ренти; відповідальність платника за прострочення ренти;
- право платника безстрокової ренти на відмову від договору ренти;
- право одержувача безстрокової ренти на розірвання договору ренти;
- ризик випадкового знищення або пошкодження майна, що передається під виплату ренти.

81. Платник ренти має право відчужувати майно, передане йому під виплату ренти, лише за письмовою згодою одержувача ренти.

У цьому випадку в тексті договору відчуження майна, яке передане під виплату ренти, крім істотних умов договору відчуження, обов'язково зазначається про перехід обов'язків платника ренти до нового набувача, а також інші істотні умови договору ренти.

РОЗДІЛ 6 ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ) ТА ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ УТРИМАННЯ

82. Договори довічного утримання (догляду) посвідчуються нотаріусами з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження.

При посвідченні договорів довічного утримання не застосовуються правила статті 362 Цивільного кодексу України.

Відчужувачем у договорі довічного утримання (догляду) може бути фізична особа незалежно від її віку та стану здоров'я.

Набувачем майна за договором довічного утримання (догляду) може бути повнолітня дієздатна фізична особа або юридична особа.

83. Якщо відчужувачем є один із співвласників майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, договір довічного утримання (догляду) може бути посвідчений після визначення частки цього співвласника у спільному майні або визначення порядку користування цим майном між співвласниками.

84. У тексті договору довічного утримання (догляду) обов'язково зазначається, що набувач майна зобов'язаний надавати відчужувачеві довічно матеріальне забезпечення, а також усі види догляду (опікування) з їх конкретизуванням або без такого, та визначається грошова оцінка матеріального забезпечення, яка встановлюється за згодою сторін.

У разі зобов'язання набувача забезпечити відчужувача або третю особу житлом у будинку (квартирі), який йому переданий за договором довічного утримання (догляду), у тексті договору зазначається конкретно визначена частина помешкання, у якій відчужувач або третя особа має право проживати.

85. При посвідченні договору довічного утримання (догляду) накладається заборона відчуження майна в установленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору.

86. У разі смерті фізичної особи — набувача за договором довічного утримання (догляду) при відсутності у неї спадкоємців або при відмові їх від договору довічного утримання (догляду) нотаріус за письмовою заявою відчужувача припиняє дію цього договору, про що на всіх його примірниках робить відповідний напис з посиланням на статтю 757 Цивільного кодексу України.

Факт смерті набувача підтверджується свідоцтвом державного органу реєстрації актів цивільного стану про смерть.

Відчужувачу повертається приєднаний до примірника договору довічного утримання (догляду) первинний правовстановлювальний документ на майно або його дублікат, який міститься у справах нотаріуса. Разом з листом нотаріуса про припинення дії договору довічного утримання (догляду) цей правовстановлювальний документ (або його дублікат) подається відповідному реєструвальному органу для перереєстрації.

87. Обов'язки набувача за договором довічного утримання (догляду) переходять до тих спадкоємців, до яких перейшло право власності на майно, що було передано відчужувачем.

Якщо спадкоємці відмовились від прийняття цього майна або якщо в набувача немає спадкоємців, договір довічного утримання (догляду) припиняється, відчужувач за його заявою набуває право власності на майно, що було предметом договору.

У разі ліквідації юридичної особи — набувача, за умови відсутності у неї правонаступників, нотаріус на підставі витягу з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України та письмової заяви відчужувача припиняє дію договору довічного утримання (догляду) та повертає відчужувачу первинний правостановлювальний документ.

На всіх примірниках договору нотаріус робить відповідний напис про припинення дії договору з посиланням на статтю 758 Цивільного кодексу України.

88. Розірвання договору довічного утримання за згодою сторін, у тому числі внесення змін до договору, оформлюється нотаріусом за правилами, викладеними в пункті 49 цієї Інструкції.

89. На підставі договору про розірвання договору довічного утримання (догляду) або внесення до нього змін щодо заміни речі, яка була передана за договором, на іншу річ, переходу прав та обов'язків за цим договором до спадкоємців (правонаступників) набувача майна нотаріус уносить відповідні зміни до Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

90. Подружжя має право укласти договір про надання утримання одному з них, у якому визначаються умови, розмір та строки виплати аліментів. Такий договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

При посвідченні договорів про надання утримання нотаріус повинен додержуватись правил статей 7–78, 82 Сімейного кодексу України.

Подружжя, а також особи, шлюб між якими було розірвано, вправі укласти договір про припинення утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру, інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати.

Договір, за яким передається у власність нерухоме майно, має бути нотаріально посвідчений і підлягає державній реєстрації (стаття 89 Сімейного кодексу України).

У разі розірвання договору про утримання у зв'язку з одержанням одноразової грошової виплати обумовлена грошова сума має бути внесена на депозитний рахунок нотаріальної контори чи приватного нотаріуса до посвідчення договору.

РОЗДІЛ 7 ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ ЗАСТАВИ (ІПОТЕКИ)

91. Договори застави (іпотеки)⁸ нерухомого майна (житлового будинку, садиби, квартири, садового будинку, гаража, інших будівель та споруд, підприємства чи його структурного підрозділу, земельної ділянки, багаторічних насаджень тощо) підлягають нотаріальному посвідченню. (Абзац перший пункту 91 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 40/5 від 24.05.2004)

Правовий режим нерухомого майна поширюється на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти.

Посвідчення договорів застави (іпотеки) нерухомого майна здійснюється за місцезнаходженням цього майна або за місцезнаходженням іпотекодержателя чи іпотекодавця, космічних об'єктів — за місцем їх реєстрації. (Абзац третій пункту 91 в редакції Наказу Міністерства юстиції № 40/5 від 24.05.2004)

92. Текст договору застави повинен містити такі істотні умови:

1) для заставодавця та заставодержателя — юридичних осіб відомості про:

для резидентів — найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України;

для нерезидентів — найменування, місцезнаходження та державу, де зареєстровано особу;

для заставодавця та заставодержателя — фізичних осіб відомості про:

для громадян України — прізвище, ім'я, по батькові, адресу постійного місця проживання та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;

для іноземців, осіб без громадянства — прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), громадянство, адресу постійного місця проживання за межами України;

2) зміст та розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання;

3) опис предмета договору застави, достатній для його ідентифікації, та (або) його реєстраційні дані, а також будь-які інші умови, щодо яких за заявою однієї із сторін повинна бути досягнута згода (спосіб реалізації заставленого майна, проведення авли-

⁸ Див. Закон України від 05.06.2003 № 898-IV «Про іпотеку».

торської перевірки, страхування предмета застави, накладання заборони відчуження тощо).

Іпотечний договір, крім цього, повинен містити посилання на можливість випуску заставної.

У разі іпотеки земельної ділянки має зазначатися її цільове призначення.

Іпотечний договір та договір, що обумовлює основне зобов'язання, можуть бути оформлені у вигляді одного документа.

Цей документ за формою і змістом повинен відповідати вимогам, установленим для договору іпотеки, та вимогам, установленим законом для договору, який визначає основне зобов'язання.

93. Предметом застави можуть бути майно та майнові права.

Предметом застави може бути майно, яке відповідно до законодавства України може бути відчужене заставодавцем та на яке може бути звернено стягнення.

Заставою може бути забезпечене виконання дійсного зобов'язання або задоволення вимоги, яка може виникнути в майбутньому на підставі договору, що набрав чинності.

Предметом застави не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких забороняється законом (наприклад, право на отримання аліментів тощо).

Предметом застави не можуть бути об'єкти державної власності, приватизація яких заборонена законодавчими актами, а також майнові комплекси державних підприємств та їх структурних підрозділів, що перебувають у процесі корпоратизації.

94. Договір застави має похідний характер від забезпеченого нею зобов'язання.

За згодою сторін, з дотриманням правил, передбачених пунктом 43 цієї Інструкції, до договору застави можуть бути внесені зміни, якщо вони впливають з тексту чи змісту основного зобов'язання, що забезпечується заставою (наприклад, продовження строку кредитного договору, збільшення суми основного боргу за договором тощо), у тому числі заміни предмета застави. Угода про внесення змін та доповнень до договору застави є його невід'ємною частиною.

Унесення змін до договору застави не допускається у разі припинення забезпеченого заставою зобов'язання, заміни зобов'язання іншим зобов'язанням, що виникло після укладення договору застави, включення іпотеки до іпотечного пулу⁹, а також у разі наявності заставної тощо.

⁹ Див. Закон України від 19.06.2003 № 979-IV «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати».

Після оформлення заставної зміни і доповнення до іпотечного договору можуть уноситись лише після її анулювання у порядку, установленому Законом України «Про іпотеку». У цьому випадку на підтвердження факту анулювання заставної нотаріусу подається відповідний витяг з Державного реєстру застав нерухомого майна.

95. Сторонами договору застави (заставадавцем і заставадержателем) можуть бути фізичні та юридичні особи, держава.

Іпотекодержателями земельної ділянки сільськогосподарського призначення можуть бути лише банки, які відповідають вимогам, установленим законодавством України (стаття 133 Земельного кодексу України).

Заставадавцем при заставі майна може бути його власник, який має право відчужувати заставлене майно на підставах, передбачених законом, а також особа, якій власник у встановленому порядку передав майно і право застави на це майно, або третя особа (майновий поручитель).

96. Договори про заставу майна, що підлягає реєстрації, посвідчуються нотаріусом за умови подання документів, які підтверджують право власності на майно, що заставляється, та, у передбачених законодавством випадках, державної реєстрації прав на це майно.

Договори про заставу нерухомого та рухомого майна (майнових прав) посвідчуються нотаріусом після перевірки відсутності заборони на відчуження або арешту за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна та перевірки відсутності податкової застави та інших застав за даними Державного реєстру застав рухомого майна.

При посвідченні іпотечних договорів нотаріус вимагає витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно, а в місцевостях, де інвентаризація не проведена, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування, в якій викладена характеристика вказаних об'єктів договору застави.

Якщо договір про заставу майна укладається у зв'язку з укладенням іншого договору щодо цього майна і в нотаріуса є зазначені вище документи, другий раз ці документи не подаються.

97. Передача в іпотеку нерухомого майна, що є об'єктом права державної чи комунальної власності і закріплене за відповідною державною чи комунальною юридичною особою на праві господарського відання, здійснюється після отримання у встановленому законодавством порядку згоди органу державної влади чи ор-

гану місцевого самоврядування, до сфери господарського відання якого належить відповідна державна чи комунальна юридична особа.

Відкрите акціонерне товариство, створене в процесі корпоратизації, усі акції якого перебувають у державній власності, здійснює заставу належного йому майна за погодженням із засновником цього товариства у порядку, передбаченому для державних підприємств.

З моменту прийняття рішення про приватизацію майна державного підприємства або відкритого акціонерного товариства, створеного в процесі корпоратизації, застава їх майна здійснюється з дозволу відповідного органу приватизації (регіонального відділення або представництва Фонду державного майна України).

98. Іпотечний договір, предметом іпотеки за яким є майнові права на нерухомість, будівництво якої не завершено, посвідчується нотаріусом на підставі документів, що підтверджують майнові права на цю нерухомість. Іпотекодавцем за таким іпотечним договором може бути забудовник — особа, яка організовує спорудження нерухомості для власних потреб чи для передачі її у власність іншим особам, або особа, власністю якої стане ця нерухомість після завершення будівництва. При посвідченні таких договорів нотаріус роз'яснює іпотекодержателю його обов'язок після закінчення будівництва зареєструвати в установленому законом порядку обтяження прав власника на збудовану нерухомість.

У разі зміни в процесі будівництва характеристик нерухомості, яка є предметом іпотеки (зміна площі нерухомості, зміна планування приміщень тощо), а також у разі закінчення будівництва і одержання іпотекодавцем свідоцтва про право власності на предмет іпотеки, до закінчення терміну дії іпотечного договору, за договором сторін вносяться відповідні зміни до іпотечного договору. Указаний договір є підставою для перереєстрації заборони відчуження.

99. Майно, що перебуває у спільній власності, може бути передано в заставу тільки за згодою всіх співвласників.

Співвласник нерухомого майна має право передати в іпотеку свою частку в спільному майні без згоди інших співвласників за умови виділення її в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості.

Майно, що перебуває у спільній частковій власності (частки, паї), може бути самостійним предметом застави за умови виділення його в натурі, земельної ділянки — в натурі (на місцевості).

Договори про заставу спільного сумісного майна посвідчують-ся за правилами, викладеними в пунктах 44 і 45 цієї Інструкції.

Згода співвласників повторно не вимагається, якщо договір про заставу майна складається у зв'язку з посвідченням договору купівлі-продажу цього майна з розстрочкою платежу.

100. Договір про наступну заставу вже заставленого майна може бути посвідчений за згодою попередніх заставодержателів, якщо інше не передбачено законом і попереднім договором застави.

Наступна іпотека, предметом якої є декілька об'єктів, що належать різним особам і є предметом попередньої іпотеки, допускається за згодою власників усіх об'єктів нерухомого майна, переданих в спільну іпотеку.

Посвідчення договору застави майна (майнових прав), що перебуває у податковій заставі, не допускається.

У разі наявності заставної правочин про відступлення прав за іпотечним договором та основним зобов'язанням не посвідчується. У такому випадку відступлення прав за іпотечним договором та основним зобов'язанням здійснюється шляхом виконання на заставній індосантом (особою, якій належить заставна) передавального напису (індосаменту) на користь іншої особи (індосанта) та передачі оригіналу заставної у порядку, установленому Законом України «Про іпотеку».

101. При посвідченні договору іпотеки нотаріус роз'яснює сторонам порядок державної реєстрації іпотеки та порядок задоволення забезпечених іпотекою вимог за рахунок предмета іпотеки, про що зазначається в тексті договору.

102. Одночасно з посвідченням договору про іпотеку нотаріус, якщо це передбачено договором, накладає заборону на відчуження предмета іпотеки за правилами, викладеними в розділі 26 цієї Інструкції.

103. Сторони іпотечного договору можуть вирішити питання про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом відповідного застереження у тексті іпотечного договору або шляхом укладання окремого договору між іпотекодавцем і іпотекодержателем про задоволення вимог іпотекодержателя, який підлягає нотаріальному посвідченню і може бути укладений в будь-який час до набрання законної сили рішенням суду про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Договір про задоволення вимог іпотекодержателя, яким також вважається відповідне застереження в іпотечному договорі, визначає можливий спосіб звернення стягнення на предмет іпотеки.

Договір про задоволення вимог іпотекодержателя може передбачати:

передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання;

право іпотекодержателя організувати продаж предмета іпотеки.

Договір про задоволення вимог іпотекодержателя, який передбачає передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання, є правовою підставою для реєстрації права власності іпотекодержателя на нерухоме майно, що є предметом іпотеки.

У разі переходу до іпотекодержателя права власності на передане в іпотеку нерухоме майно нотаріус роз'яснює сторонам, що права і вимоги інших осіб на це нерухоме майно, зареєстровані в установленому законом порядку, залишаються дійсними. Для посвідчення такого договору іпотекодавцем нотаріусу подається правовстановлювальний документ на нерухоме майно, право власності на яке переходить до іпотекодержателя в рахунок виконання основного зобов'язання, який долучається до примірника договору, що залишається в справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса).

РОЗДІЛ 8

ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ ПРО ПРИВАТИЗАЦІЮ МАЙНА ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

104. При приватизації майна державних підприємств шляхом його викупу, продажу на аукціоні, за конкурсом, між продавцем і покупцем укладається відповідний договір купівлі-продажу, що підлягає нотаріальному посвідченню.

Укладання таких договорів здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства про приватизацію.

РОЗДІЛ 9

ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ НАЙМУ АБО ПОЗИЧКИ БУДІВЛІ, ІНШОЇ КАПІТАЛЬНОЇ СПОРУДИ (ЇХ ОКРЕМИХ ЧАСТИН), НАЙМУ (ОРЕНДИ) АБО ПОЗИЧКИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

105. Договори найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин), крім договорів найму (оренди) жит-

ла для проживання, строком на один рік і більше, а також договори найму (оренди) або позички транспортного засобу за участю фізичної особи підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Посвідчення договорів найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) провадиться за місцезнаходженням указанного майна.

Договори про найм (оренду) або позичку транспортного засобу посвідчуються нотаріусами незалежно від місця їх реєстрації.

106. При посвідченні зазначених договорів найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) нотаріус роз'яснює сторонам необхідність їх державної реєстрації у відповідних органах, про що робиться відповідна відмітка в тексті посвідчувального напису. У разі якщо наймодавцем у договорі є фізична особа, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, нотаріус зобов'язаний надіслати інформацію про посвідчення такого договору податковому органу за основним місцем проживання платника податку — орендодавця за формою та в спосіб, установлені Кабінетом Міністрів України¹⁰.

Посвідчуючи договори про найм або позичку будівлі, іншої споруди (їх окремих частин), нотаріус, крім того, роз'яснює сторонам зміст статті 796 Цивільного кодексу України.

На бажання сторін у тексті договору вказуються розмір земельної ділянки, яка передається наймачеві (користувачу), та умови користування нею. На підтвердження права власності наймодавець (позичкодавець) надає нотаріусу правостановлювальний документ на земельну ділянку.

107. При посвідченні договору про найм або позичку будівель, інших споруд (їх частин), належних фізичним та юридичним особам на праві власності, нотаріус вимагає витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно в населених пунктах, де органи БТІ не підключені до Реєстру прав власності, довідку-характеристику БТІ, а в місцевостях, де інвентаризація не проведена, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування і, для огляду, правостановлювальний документ про належність наймодавцю (позичкодавцю) майна, що здається в найм (позичку).

При посвідченні договору найму (оренди) або позички транспортного засобу нотаріус вимагає для огляду документ, що підтверджує право власності фізичної та юридичної особи на цей транспортний засіб.

¹⁰ Див. Закон України від 22.05.2003 № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб».

108. При укладанні згаданих договорів наймодавець (орендодавець, позичкодавець) зобов'язаний повідомити наймача (орендатора, користувача) про всі права третіх осіб на майно, що передається у найм (оренду, позичку). Про права третіх осіб на таке майно зазначається у тексті договору.

109. Договори піднайму або договір позички майна, яке є предметом уже укладеного договору позички, посвідчуються нотаріусами за наявності згоди наймодавця (позичкодавця) про передачу майна в піднайм (наступну позичку).

Строк дії договору піднайму (наступної позички) не може перевищувати строку договору найму (позички).

До договорів піднайму (наступної позички) застосовуються положення цього розділу.

110. У разі смерті фізичної особи або ліквідації юридичної особи — наймача (орендаря, користувача) за заявою наймодавця (орендодавця, позичкодавця) договір найму (оренди, позички) припиняє свою дію, про що нотаріус робить відповідний напис на всіх примірниках договору.

Факт смерті наймача (орендаря, користувача) підтверджується свідоцтвом чи довідкою цивільного стану громадян про смерть, факт ліквідації юридичної особи підтверджується витягом з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України.

Повідомлення нотаріуса про припинення дії договору найму (позички) видається наймодавцю (позичкодавцю) для передачі його реєструвальному органу.

111. Договори лізингу транспортного засобу за участю фізичної особи підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню і посвідчуються нотаріусами з дотриманням загальних правил посвідчення договорів найму (оренди) з урахуванням особливостей, установлених Цивільним кодексом України та Законом України «Про лізинг».

РОЗДІЛ 10

ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЖИТЛА ДЛЯ ПРОЖИВАННЯ

112. При посвідченні, на бажання сторін, договору найму (оренди) житла для проживання (квартири, її частини, житлового будинку, його частини), належних фізичним та юридичним особам на праві власності, нотаріус вимагає витяг з Реєстру прав

власності на нерухоме майно в населених пунктах, де органи БТІ не підключені до Реєстру прав власності — довідку-характеристику бюро технічної інвентаризації, а в місцевостях, де інвентаризація не проведена, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування і, для огляду, правостановлювальний документ про належність наймодавцю житла, що здається в найм (оренду).

Якщо наймачем є юридична особа, вона може використовувати житло лише для проживання у ньому фізичних осіб, прізвища, ім'я, по батькові яких повинні бути зазначені в тексті договору.

113. Предметом договору найму житла можуть бути помешкання, зокрема квартира або її частина, житловий будинок або його частина. Не можуть бути самостійним предметом договору найму житлового приміщення не придатні для проживання (підвали та ін.), а також підсобні приміщення (кухня, коридор, комора тощо), які здаються в найм тільки разом з житловим приміщенням.

114. У тексті договору обов'язково зазначаються особи, які проживатимуть разом із наймачем.

115. Договори найму (піднайму) житлових приміщень, у тому числі заброньованих у встановленому порядку (статті 73-75 Житлового кодексу УРСР, посвідчуються нотаріусом за наявності:

письмової згоди наймодавця про здачу житла в піднайм;

письмової згоди членів сім'ї наймача, що проживають разом з ним, про здачу житлового приміщення. При здаванні в піднайм житлового приміщення у квартирі, у якій проживає два або більше наймачі, потрібна також згода цих наймачів та членів їхніх сімей, за винятком випадків здачі житлового приміщення в піднайм у зв'язку з тимчасовим виїздом цієї сім'ї (стаття 91 Житлового кодексу УРСР).

Строк договору піднайму не може перевищувати строку договору найму житла.

При посвідченні договору піднайму заброньованого житлового приміщення (стаття 75 Житлового кодексу УРСР) нотаріус, крім того, вимагає охоронне свідоцтво (броню).

116. Житло для проживання здається в найм (піднайм) на визначений строк (у тому числі на період збереження цього приміщення за тимчасово відсутнім наймачем). При посвідченні договору найму (оренди) без зазначення строку його дії нотаріус повинен роз'яснити сторонам, що такий договір вважається укладеним на п'ять років (стаття 821 Цивільного кодексу України).

Посвідчуючи договори про здачу в найм квартир у будинках житлово-будівельних кооперативів чи про здачу житла в піднайм (державний чи громадський житловий фонд), нотаріус, крім того, роз'яснює сторонам зміст статті 94 Житлового кодексу УРСР, про що зазначається в тексті договору найму (піднайму).

117. При посвідченні згаданих договорів нотаріус роз'яснює сторонам необхідність їх реєстрації у відповідних органах, про що робиться відмітка в тексті посвідчувального напису. У разі якщо наймодавцем у договорі є фізична особа, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, нотаріус зобов'язаний надіслати інформацію про посвідчення такого договору податковому органу за основним місцем проживання платника податку — орендодавця за формою та в спосіб, установлені Кабінетом Міністрів України.

РОЗДІЛ 11

ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

118. Договір оренди земельної ділянки укладається в письмовій формі і за бажанням однієї із сторін може бути посвідчений нотаріально за місцезнаходженням земельної ділянки. Договір оренди земельної ділянки на строк більше п'яти років підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Земельні ділянки можуть передаватися в оренду громадянам та юридичним особам України, іноземним громадянам і особам без громадянства, іноземним юридичним особам, міжнародним об'єднанням і організаціям, а також іноземним державам, якщо інше не встановлено законом або договором.

Земельна ділянка може передаватися у найм разом з насадженнями, будівлями, спорудами, водоймами, які розміщені на ній, або без них.

119. Істотними умовами договору оренди земельної ділянки є: об'єкт оренди (місце розташування та розмір земельної ділянки); термін договору оренди;

орендна плата (розмір, індексація, форми платежу, строк, порядок внесення і перегляду та відповідальність за її несплату);

цільове призначення, умови використання і збереження стану земельної ділянки;

умови і строки передачі земельної ділянки орендарю;

умови повернення земельної ділянки орендодавцеві;

існуючі обмеження (обтяження) щодо використання земельної ділянки;

визначення сторони, яка ризикує випадковим пошкодженням або знищенням об'єкта оренди чи його частини;
відповідальність сторін.

Відсутність у договорі оренди землі однієї з вищезазначених істотних умов, а також порушення у ньому статей 4–6, 11, 17, 19 Закону України «Про оренду землі» є підставою для відмови у посвідченні договору оренди земельної ділянки.

Невід'ємною частиною договору оренди землі є:
план або схема земельної ділянки, яка передається в оренду;
кадастровий план земельної ділянки з відображенням обмежень (обтяжень) у її використанні та встановлених земельних сервітутів;

акт приймання-передавання об'єкта оренди;
акт визначення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості);

проект відведення земельної ділянки у випадках, передбачених Законом України «Про оренду землі».

У разі зміни цільового призначення земельної ділянки передавання її в оренду здійснюється за проектом відведення в порядку, визначеному Земельним кодексом України. Проект відведення земельної ділянки є невід'ємним додатком до договору оренди.

Надання в оренду земельної ділянки (без зміни її цільового призначення), межі якої визначені в натурі, здійснюється без розроблення проекту її відведення.

120. Нотаріус при укладанні договору роз'яснює сторонам зміст статті 18 Закону України «Про оренду землі», про що зазначається у тексті договору.

Орендована земельна ділянка або її частина може за згодою орендодавця передаватись орендарем у володіння та користування іншій особі (суборенда).

121. При посвідченні договору нотаріус роз'яснює сторонам, що договір оренди (суборенди) земельної ділянки набирає чинності після його державної реєстрації, про що зазначає в посвідчувальному написі. У разі якщо орендодавцем у договорі є фізична особа, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, нотаріус зобов'язаний надіслати інформацію про посвідчення такого договору податковому органу за основним місцем проживання платника податку — орендодавця за формою та в спосіб, установлені Кабінетом Міністрів України.

РОЗДІЛ 12 ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ

122. Договори управління нерухомим майном підлягають нотаріальному посвідченню і посвідчуються нотаріусами за місцезнаходженням нерухомого майна.

123. Установником управління може бути лише власник майна, яке передається в управління.

У разі якщо власником майна, яке передається в управління, є фізична особа, місцеперебування якої невідоме, або особа, визнана безвісно відсутньою, установником управління є орган опіки та піклування за останнім відомим постійним місцем проживання такої особи. У цьому разі для посвідчення договору нотаріусу подається рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою або документ, який дає змогу стверджувати, що місцеперебування особи невідоме, рішення відповідного органу виконавчої влади про встановлення управління майном, яке належить таким особам із зазначенням всіх істотних умов, які необхідно включити до договору, довіреність про уповноваження представника органу виконавчої влади або органу опіки та піклування на підписання договору управління майном.

124. Управителем майна за договором управління може бути суб'єкт підприємницької діяльності. На підтвердження цього нотаріусу подається відповідне свідоцтво та(або) витяг з Державного реєстру фізичних осіб — для фізичних осіб, витяг з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України — для юридичних осіб. Дані про документи, що підтверджують статус осіб як суб'єктів підприємницької діяльності, указуються нотаріусом у тексті договору. Засвідчені в установленому порядку фотокопії цих документів долучаються до примірника договору, що залишається у справах нотаріуса.

Не можуть бути управителями майна за договором управління вигодонабувач (особа, яка має право за умовами договору набувати вигоди від майна, переданого в управління), органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим або органи місцевого самоврядування, якщо інше не встановлено законом.

125. Договір управління майном повинен містити такі істотні умови:

- перелік майна, що передається в управління;
- розмір і форма плати за управління майном.

Договором управління майном може бути передбачений строк його дії. При цьому нотаріус роз'яснює сторонам договору, що в

разі невизначення строку, на який він укладається, договір вважається укладеним на п'ять років.

Установник управління може також надати управителю право доручати іншій особі (замісникові) вчиняти від його імені дії, необхідні для управління майном, про що зазначається в тексті договору.

126. Припинення дії договору управління майном на бажання сторін здійснюється на підставі укладеного між ними відповідного договору. У цьому випадку сторонами договору нотаріусу повертається примірник договору управління майном, який долучається до примірника договору, що зберігається у справах нотаріуса.

У разі відмови однієї із сторін від договору управління майном (відмови вигодонабувача від одержання вигоди за договором, відмови управителя або установника управління від договору управління майном у зв'язку з неможливістю управителя здійснювати управління майном) до припинення його дії нотаріусу подаються докази про повідомлення іншої сторони договору про намір припинити дію договору. У такому випадку дія договору припиняється після спливу трьох місяців з дня одержання другою стороною відповідного повідомлення. Повідомлення другої сторони про відмову від договору може бути вчинено шляхом передачі заяви за правилами пункту 275 цієї Інструкції.

Якщо від договору управління майном відмовляється установник управління з іншої причини, ніж неможливість управителем здійснювати управління майном, припинення дії договору відбувається лише за письмовою згодою управителя за умови виплати йому плати, передбаченої договором.

Одержавши повідомлення однієї із сторін або рішення суду про закінчення строку дії договору, про загибель майна, переданого в управління, про смерть фізичної особи — вигодонабувача або ліквідацію юридичної особи — вигодонабувача, якщо інше не встановлено договором (у разі якщо особа вигодонабувача збігається з особою установника управління (власника майна)), визнання управителя недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності або смерті, визнання установника управління банкрутом, нотаріус на підставі відповідних документів припиняє договір управління майном, про що робить відповідні відмітки на всіх примірниках договору та відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

РОЗДІЛ 13 ПОСВІДЧЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

127. Особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя мають право за власним бажанням укласти договір щодо вирішення питань життя сім'ї (шлюбний договір), яким регулюються майнові відносини між подружжям, у тому числі визначаються їхні майнові права та обов'язки як батьків.

Шлюбний договір повинен бути нотаріально посвідченим.

128. Шлюбний вік для жінки встановлено у сімнадцять, а для чоловіків — у вісімнадцять років. У разі зниження шлюбного віку до реєстрації шлюбу відповідно до чинного законодавства шлюбний договір укладається неповнолітніми за письмовою згодою їх батьків або піклувальника, справжність підпису яких засвідчується нотаріусом з дотриманням вимог пункту 40 цієї Інструкції.

129. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені Сімейним кодексом України, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище.

За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

130. Шлюбний договір може включати положення про порядок зміни його умов, загальний строк його дії, а також тривалість окремих прав та обов'язків.

У шлюбному договорі можуть бути встановлені умови чинності договору або окремих його положень і після припинення шлюбу.

131. Зміни до шлюбного договору можуть бути внесені подружжям шляхом укладання відповідного договору, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

132. Шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, набирає чинності в день реєстрації шлюбу, а шлюбний договір, укладений подружжям, — у день його нотаріального посвідчення, про що має бути зазначено в тексті договору.

133. Сторони можуть домовитися про визнання майна, набутого ними за час шлюбу, таким, що вважатиметься їх спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них.

134. Шлюбним договором може регулюватися порядок користування одним із подружжя житловим приміщенням, яке належить іншому з подружжя, а також проживання у житловому приміщенні, яке є їхньою спільною власністю, їхніх родичів.

135. Умовами шлюбного договору може бути передбачена можливість надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби в матеріальній допомозі, а також можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації.

136. Якщо у шлюбному договорі визначені умови, розмір та строки виплати аліментів, то в разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса в порядку, установленому розділом 32 цієї Інструкції.

РОЗДІЛ 14

ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ ПРО ВІДЧУЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ІНШИХ САМОХІДНИХ МАШИН І МЕХАНІЗМІВ

137. Договори про відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів посвідчуються нотаріусами незалежно від місця їх реєстрації.

138. Договори про відчуження транспортних засобів посвідчуються за умови подання документів, які підтверджують право власності відчужувачів на це майно, та перевірки відсутності податкової застави за даними Державного реєстру застав рухомого майна. У разі перебування транспортних засобів у податковій заставі договір про їх відчуження посвідчується з дотриманням вимог, передбачених пунктом 47 цієї Інструкції.

При посвідченні договорів відчуження транспортних засобів, що перебували в експлуатації і зареєстровані в установленому чинним законодавством порядку (підрозділах ДАІ, органами Держтехнагляду тощо) нотаріус перевіряє наявність у свідоцтві про реєстрацію транспортного засобу (технічному паспорті) відмітки про зняття його з обліку.

139. При посвідченні договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, що є спільною власністю подружжя, вимагається згода другого з подружжя, яка оформлюється нотаріусом з дотриманням вимог, викладених у пунктах 44, 45 цієї Інструкції.

140. Не допускається посвідчення договорів відчуження автомобілів, безоплатно переданих (або проданих на пільгових умовах) інвалідам відповідними органами праці та соціального захисту населення¹¹.

141. При посвідченні договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів нотаріусу подається висновок експерта про вартість транспортного засобу, який діє протягом двох місяців з дня проведення експертизи¹². Експертиза вартості транспортного засобу має бути виконана фахівцем, якого занесено до Державного реєстру судових експертів або Державного реєстру оцінювачів.

142. Договори про відчуження повітряних суден¹³, катерів, яхт, моторних човнів посвідчуються з дотриманням вимог пунктів 44,45 цієї Інструкції.

РОЗДІЛ 15 ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ ДОРУЧЕННЯ

143. Для забезпечення вчинення правочинів від імені та за рахунок однієї сторони (довірителя) укладається договір доручення, який за бажанням сторін може бути нотаріально посвідченим і згідно з яким друга сторона (повірений) зобов'язується вчинити певні юридичні дії, які призводять до створення, зміни, припинення цивільних прав та обов'язків довірителя. У договорі доручення або у виданій на підставі договору довіреності мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить учинити повіреному. Дії, які належить учинити повіреному, мають бути правомірними, конкретними та здійсненими (ст. 1003 Цивільного кодексу України (435-15)).

Крім того, договором доручення може бути встановлено виключне право повіреного на вчинення від імені та за рахунок довірителя всіх або частини юридичних дій, а також строк дії до-

¹¹ Порядок забезпечення інвалідів автомобілями, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.1997 № 999.

¹² Інструкція про порядок обчислення та справляння державного мита, затверджена Наказом Головної державної податкової інспекції України від 22.04.1993 № 15 (із змінами і доповненнями), зареєстрована у Міністерстві юстиції України 19.05.1993 за № 50.

¹³ Див. Повітряний кодекс України (Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 25. — Ст. 274).

ручення та (або) територія, у межах якої є чинним виключне право повіреного.

У договорі доручення на укладення договору дарування обов'язково вказується ім'я обдаровуваного. Якщо ця вимога не виконана, договір доручення є нікчемним.

144. Повірений повинен виконати дане йому доручення особисто.

Він має право передати виконання доручення іншій особі (замісникові), якщо це передбачено договором доручення або якщо повірений був вимушений до цього обставинами, з метою охорони інтересів довірителя. У випадку коли можливість вчинення дій замісником повіреного не передбачена або така можливість передбачена, але замісник у договорі не вказаний, повірений відповідає за вибір замісника.

Права та обов'язки повіреного і довірителя встановлені статтями 1006, 1007 Цивільного кодексу України.

145. Договір доручення припиняється на загальних підставах припинення договору, а також у разі визнання довірителя або повіреного недієздатним, обмеження його цивільної дієздатності, відмови довірителя чи повіреного від договору, а також у разі їх смерті.

РОЗДІЛ 16 ПОСВІДЧЕННЯ ДОВІРНОСТЕЙ

146. Представництво, яке ґрунтується на договорі, може здійснюватися за довіреністю.

Нотаріуси посвідчують довіреності, складені від імені фізичної особи або юридичної особи, на ім'я однієї або кількох осіб з чітко визначеними юридичними діями, які належить учинити представникові. Довіреність на право розпорядження майном, у тому числі транспортними засобами, та її скасування підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку, відповідно до вимог Положення про Єдиний реєстр довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку.

Довіреність на вчинення правочину, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто довірителем, нотаріусом не посвідчується.

Довіреність на укладання договору дарування, в якій не встановлено імені обдаровуваного, є нікчемною.

У тексті довіреності мають бути зазначені місце і дата її складання (підписання), прізвища, імена, по батькові (повне найменування юридичної особи), місце проживання (місцезнаходження юридичної особи) представника і особи, яку представляють, а в необхідних випадках і посаду, яку вони займають. У довіреностях на ім'я адвокатів зазначаються їх статус та членство в адвокатському об'єднанні (якщо адвокат є членом адвокатського об'єднання).

147. Строк, на який може бути видана довіреність, визначається цивільним законодавством України. Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії.

Строк дії довіреності зазначається літерами.

Довіреність, у якій не зазначена дата її посвідчення, є нікчемною.

Довіреність, призначена для вчинення дій за кордоном, яка не містить указівок про строк її дії, зберігає силу до її скасування особою, яка видала довіреність.

148. При посвідченні довіреностей від імені юридичної особи нотаріус дотримується правил, викладених у пунктах 42, 43 цієї Інструкції.

149. Довіреності від імені малолітніх, неповнолітніх, а також осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними або обмежено дієздатними, посвідчуються з дотриманням вимог пункту 40 цієї Інструкції.

150. Довіреність від імені управителя майна, яке передане за договором управління, посвідчується нотаріусами, якщо видача такої довіреності передбачена умовами цього договору або цього вимагають інтереси установника управління або вигодонабувача у разі неможливості отримати в розумний строк відповідні вказівки установника управління. При посвідченні такої довіреності нотаріус роз'яснює управителю майна вимоги статті 1041 Цивільного кодексу України, про що зазначається в посвідчувальному написі.

151. При посвідченні довіреності на ведення справи в суді нотаріус роз'яснює довірителю, що уповноважена особа (представник) вправі вчиняти від його імені усі процесуальні дії. Обмеження повноважень представника щодо вчинення конкретних процесуальних дій мають бути обумовлені в довіреності.

152. Повноваження за нотаріально посвідченими довіреностями можуть бути передані телеграфом.

Телеграма-довіреність складається з тексту довіреності та посвідчувального напису з розшифруванням підпису нотаріуса і його печатки.

153. Довіреність, видана в порядку передоручення, підлягає нотаріальному посвідченню після подання основної довіреності, у якій застережене право на передоручення, або після подання доказів того, що представник за основною довіреністю примушений до цього обставинами для охорони інтересів особи, яка видала довіреність.

При посвідченні довіреності в порядку передоручення нотаріус роз'яснює представнику довірителя вимоги статті 240 Цивільного кодексу України.

У довіреності, виданій у порядку передоручення, не допускається передавання повіреній особі права на передоручення.

Довіреність, видана в порядку передоручення, не може містити в собі більше прав, ніж їх передано за основною довіреністю.

Строк дії довіреності, виданої за передорученням, не може перевищувати строку дії основної довіреності, на підставі якої вона видана.

У довіреності, виданій у порядку передоручення, мають бути вказані час і місце посвідчення основної довіреності, прізвище, ім'я, по батькові і місце проживання особи, якій видана основна довіреність, і особи, якій вона передоручає свої повноваження, а в необхідних випадках і їх службове становище.

На основній довіреності робиться відмітка про передоручення.

Копія основної довіреності додається до примірника довіреності, що залишається в державній нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса. При наступному посвідченні довіреності, виданої за передорученням у тій самій державній нотаріальній конторі чи тим самим приватним нотаріусом, копія основної довіреності не залишається.

154. Особа, яка видала довіреність, за винятком безвідкличної¹⁴, може у будь-який час скасувати довіреність або передоручення.

Нотаріус, завідувач державним нотаріальним архівом при одержанні заяви про скасування довіреності або передоручення робить про це відмітку на примірнику довіреності, що зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, і відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Якщо особа, яка видала довіреність, подасть примірник довіреності, що є у неї, то напис про скасування довіреності або

¹⁴ Див. статтю 10 Закону України від 19.06.2003 «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю».

передоручення робиться і на цьому примірнику, після чого він разом із заявою додається до примірника, що зберігається у справах нотаріуса, в державному нотаріальному архіві.

Повідомлення особи, яка видала довіреність, представника, а також відомих їй третіх осіб, для представництва перед якими була видана довіреність, про скасування довіреності може бути оформлено нотаріусом за правилами пункту 275 цієї Інструкції шляхом передавання відповідної заяви.

155. Посвідчені нотаріусами довіреності на право користування та розпорядження майном, у тому числі транспортними засобами, а також довіреності, видані в порядку передоручення на право розпорядження майном, у тому числі транспортними засобами, їх скасування або припинення дії підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей у порядку, встановленому Положенням про Єдиний реєстр довіреностей.

РОЗДІЛ 17 ПОСВІДЧЕННЯ ЗАПОВІТІВ

156. Нотаріус посвідчує заповіти дієдатних фізичних осіб, у тому числі подружжя, які складені відповідно до вимог статей 1233–1257 Цивільного кодексу України та особисто подані нотаріусу.

Посвідчення заповіту через представників не допускається.

157. Заповіт має бути складений у письмовій формі, із зазначенням місця і часу складення заповіту, дати та місця народження заповідача та підписаний особисто заповідачем. (Абзац перший пункту 157 в редакції Наказу Міністерства юстиції № 33/5 від 07.04.2005).

Нотаріус посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів.

Нотаріус може на прохання особи записати заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів.

У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним, про що зазначається ним перед його підписом.

Якщо заповідач унаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за дорученням заповідача він може бути підписаний іншою фізичною особою за правилами, викладеними в пункті 16 цієї Інструкції.

Фізична особа, на користь якої заповідається майно, не вправі підписувати заповіт за заповідача.

158. На бажання заповідача, а також у випадках, якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватись при свідках.

Присутність не менш як двох свідків при посвідченні заповіту є обов'язковою.

Свідками можуть бути особи з повною цивільною дієздатністю.

Свідками не можуть бути:

нотаріус;

особи, на користь яких складено заповіт;

члени сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом;

особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт.

Текст заповіту має містити відомості про особу свідків, а саме: прізвище, ім'я, по батькові кожного з них, дату народження, місце проживання, реквізити паспорта чи іншого документа, на підставі якого було встановлено особу свідка.

Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому.

159. При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається.

160. Нотаріус перевіряє, чи не містить заповіт розпоряджень, що суперечать чинному законодавству.

За заповітом майно може бути заповідане тільки у власність.

Проте заповідач може покласти на спадкоємця, до якого переходить, зокрема, житловий будинок, квартира або інше рухоме чи нерухоме майно, зобов'язання надати іншій особі право користування цим майном або певною його частиною. Заповідач може обумовити виникнення права на спадщину в особи, яка призначена у заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо).

Умова, визначена у заповіті, є нікчемною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства.

До заповіту може бути включено розпорядження немайнового характеру (наприклад, розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання заповідача, бажання призначити опіку над неповнолітнім, виконання дій, спрямованих на здійснення певної суспільно корисної мети тощо).

161. Заповіт має бути складений так, щоб розпорядження заповідача не викликало незрозумілостей чи суперечок після відкриття спадщини.

Нотаріус при посвідченні заповіту зобов'язаний роз'яснити заповідачу зміст статті 1241 Цивільного кодексу України про право на обов'язкову частку у спадщині та зміст статті 1307 Цивільного кодексу України щодо нікчемності заповіту на майно, яке є предметом спадкового договору .

162. Нотаріуси посвідчують секретні заповіти, не ознайомлюючись з їх змістом.

Нотаріус повинен роз'яснювати заповідачу, що текст заповіту має бути викладений таким чином, щоб розпорядження заповідача не викликало неясностей чи суперечок після відкриття спадщини.

Секретний заповіт подається нотаріусу особою, що його склала, у заклесному конверті. На конверті має бути особистий підпис заповідача. Якщо підпис на конверті проставлений заповідачем не в присутності нотаріуса, заповідач повинен особисто підтвердити, що підпис на конверті зроблений ним.

Нотаріус ставить на конверті, у якому знаходиться секретний заповіт, посвідчувальний напис про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, скріплює його печаткою і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує.

На конверті зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, дата народження заповідача і дата прийняття на зберігання цього заповіту.

Про прийняття секретного заповіту на зберігання нотаріус може видати заповідачу за його бажанням відповідне свідоцтво. Секретний заповіт приймається нотаріусом на зберігання без складання опису.

163. Нотаріус, у якого зберігається секретний заповіт, у разі одержання повідомлення про відкриття спадщини та подання свідоцтва про смерть заповідача, призначає день оголошення змісту заповіту.

Про день та час оголошення змісту заповіту нотаріус повідомляє членів сім'ї та родичів спадкодавця, якщо їх місце проживання відоме, або робить про це повідомлення в друкованих засобах масової інформації.

Нотаріус у присутності заінтересованих осіб та двох свідків відкриває конверт, у якому зберігався заповіт, та оголошує його зміст.

Про оголошення заповіту складається протокол, який підписують нотаріус та свідки.

У протоколі зазначаються:

дата, час та місце складання протоколу про оголошення секретного заповіту; дата посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту; прізвище, ім'я, по батькові осіб, присутніх при оголошенні, у тому числі свідків;

відомості про повідомлення осіб, які не з'явилися на оголошення секретного заповіту, або відомості про повідомлення в друкованих засобах масової інформації; стан заповіту (наприклад, наявність закреслених місць, поправок або інших недоліків);

стан конверта, в якому знаходився заповіт, а також відтворюється весь текст заповіту. Якщо неможливо визначити справжню волю заповідача, нотаріусом у протоколі відтворюється витлумачений спадкоємцями текст заповіту та відомості про досягнення (чи не досягнення) між спадкоємцями згоди щодо тлумачення тексту заповіту. У тексті протоколу відображається попередження нотаріусом свідків про відповідальність за шкоду, заподіяну ними внаслідок розголошення відомостей, що стали їм відомі у зв'язку з оголошенням секретного заповіту. У протоколі можуть бути зазначені й інші істотні обставини оголошення заповіту.

164. Секретний заповіт після його оголошення залишається в справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса).

Свідоцтво про оголошення секретного заповіту, в якому відтворюється текст заповіту, видається особі, на користь якої складено заповіт, за її заявою. Якщо заповіт складено на користь декількох осіб, за їх бажанням, свідоцтво може бути видано окремо кожному з них.

Якщо заінтересована особа, належним чином повідомлена про день оголошення секретного заповіту, на оголошення не з'явиться, нотаріус оголошує зміст секретного заповіту тим особам, які з'явилися. У разі з'явлення заінтересованої особи після оголошення заповіту нотаріус ознайомлює її з протоколом оголошення секретного заповіту, про що робить відповідну відмітку, яка підписується також цією особою.

Якщо з тексту секретного заповіту неможливо визначити справжню волю заповідача щодо розпорядження майном після його смерті, нотаріус роз'яснює заінтересованим особам їх право на тлумачення тексту заповіту. Якщо згоди щодо тлумачення

змісту секретного заповіту не досягнуто, нотаріус відмовляє у видачі свідоцтва про оголошення секретного заповіту та роз'яснює право на звернення до суду¹⁵.

Оригінал секретного заповіту може бути виданий нотаріусом лише на письмову вимогу суду. У такому випадку у справах нотаріуса залишається фотокопія цього заповіту.

165. Завідувач державним нотаріальним архівом зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, і в разі встановлення невідповідності його законові повідомити про це заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт. При надходженні на зберігання секретних заповітів завідувач державним нотаріальним архівом також перевіряє цілісність конверта, у якому знаходиться заповіт, та наявність печатки нотаріуса. Якщо конверт, у якому зберігається секретний заповіт, пошкоджений або на ньому відсутня печатка нотаріуса, завідувач державним нотаріальним архівом повідомляє про це заповідача і нотаріуса, який посвідчив заповіт.

Якщо про невідповідність заповіту законові стало відомо нотаріусу, якому заповіт надійшов у відповідності до статті 40 Закону України «Про нотаріат», він повідомляє про виявлені недоліки заповідача, посадову особу, яка посвідчила заповіт, та державний нотаріальний архів, до якого заповіт передається на зберігання.

Про невідповідність заповіту законові повинно бути повідомлено заповідачу і посадовій особі, яка посвідчила заповіт, не пізніше наступного дня після одержання заповіту.

За бажанням заповідача такий заповіт переоформляється нотаріусом на загальних підставах або тими самими посадовими особами, які його посвідчили.

166. Заповіти, у тому числі секретні, посвідчені нотаріусом, і заповіти, передані на зберігання до державного нотаріального архіву, записуються до алфавітної книги обліку заповітів (додаток № 1).

167. Секретні заповіти зберігаються в окремому пакеті (папці з клапанамі) в залізних шафах чи сейфах.

Не допускається підшивання секретних заповітів до їх оголошення в окремі наряди.

168. Нотаріус, завідувач державним нотаріальним архівом при одержанні заяви про скасування чи зміну заповіту, а також

¹⁵ Див. статті 213, 1256 Цивільного кодексу України.

при наявності нового заповіту, який скасовує чи змінює раніше складений заповіт, роблять про це відмітку на примірнику заповіту, що зберігається у справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса), у державному нотаріальному архіві, і відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів.

Якщо заповідач подасть примірник заповіту, що є у нього, то напис про зміну чи скасування заповіту робиться і на цьому примірнику, після чого він разом з заявою (коли заповіт скасовується заявою) додається до примірника, що зберігається у справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса), у державному нотаріальному архіві.

Справжність підпису на заяві про скасування або зміну заповіту має бути нотаріально засвідчена.

Нотаріус, якому в ході посвідчення заповіту стало відомо про наявність раніше складеного заповіту, повідомляє про вчинену нотаріальну дію державний нотаріальний архів, нотаріуса чи орган місцевого самоврядування, де зберігається примірник раніше посвідченого заповіту. Зазначене стосується і нотаріуса, який одержав на зберігання для передавання заповіт, посвідчений однією із посадових осіб, перелічених у статті 40 Закону «Про нотаріат».

169. Нотаріус, завідувач державним нотаріальним архівом при одержанні заяви про скасування секретного заповіту, а також за наявності нового секретного заповіту роблять про це відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів.

Якщо заповідач подасть примірник свідоцтва про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, то напис про скасування заповіту робиться і на цьому примірнику, після чого він разом з заявою (коли заповіт скасований заявою) додається до примірника свідоцтва, що зберігається у справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса), у державному нотаріальному архіві.

У разі скасування секретного заповіту за заявою заповідача нотаріус повертає заповідачу підписаний ним конверт, у якому зберігається секретний заповіт.

Справжність підпису заповідача на заяві про скасування секретного заповіту має бути нотаріально засвідчена.

170. Заповіт подружжя може бути скасований кожним з подружжя лише за життя обох з подружжя.

171. Відомості про заповіти підлягають обов'язковій реєстрації в Спадковому реєстрі в порядку, установленому Положенням про Спадковий реєстр, затвердженим наказом Мініюсту України.

При внесенні відомостей до Спадкового реєстру нотаріус обов'язково зазначає вид посвідченого заповіту (секретний, заповіт подружжя).

(Пункт 171 в редакції Наказу Міністерства юстиції № 33/5 від 07.04.2005)

РОЗДІЛ 18

ПОСВІДЧЕННЯ УГОД МІЖ ПОДРУЖЖЯМ, БАТЬКАМИ ДИТИНИ, А ТАКОЖ ОСОБАМИ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ

172. Подружжя, а також чоловік та жінка, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю, мають право на укладання між собою усіх договорів, які не заборонені законом, щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Між подружжям (особами, які проживають однією сім'єю) можуть бути укладені договори, зокрема:

про порядок користування майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності;

про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності;

про виділ у натурі частки із майна, що є у спільній сумісній власності;

про надання утримання;

про припинення права на утримання за домовленістю подружжя;

про розмір та сплату аліментів на дитину;

про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно;

про спільне проживання та ведення спільного господарства тощо.

173. Укладання одним із подружжя зі сторонньою особою договорів купівлі-продажу, міни, дарування, ренти, довічного утримання (догляду), застави, спадкового договору щодо своєї частки у спільній сумісній власності подружжя можливе лише за умови її визначення та виділу в натурі або визначення порядку

користування майном¹⁶. Посвідчення нотаріусом таких договорів здійснюється з дотриманням правил розділу 2 цієї Інструкції.

174. Договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності може бути посвідчений нотаріусом без виділу цієї частки в натурі.

175. Дружина і чоловік мають право на укладання договорів про поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності.

При укладанні такого договору сторони можуть відступити від засад рівності часток подружжя. Такий договір може бути посвідчений нотаріусом незалежно від розірвання шлюбу.

Договір про поділ житлового будинку, садиби, квартири, іншого нерухомого майна, а також про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню. Посвідчення такого договору здійснюється в порядку, установленому пунктами 44, 45 цієї Інструкції.

176. Порядок розпорядження майном, що перебуває у спільній сумісній власності осіб, які проживають однією сім'єю, передбачений статтями 369, 370, 372 Цивільного кодексу України.

177. За домовленістю між подружжям нотаріусом може бути посвідчений договір про надання утримання одному з них. Такий договір має визначати умови надання утримання, строки та розмір утримання. За домовленістю сторін утримання може надаватися як у натуральній, так і у грошовій формі.

При посвідченні договору про утримання нотаріусом перевіряється факт непрацездатності того з подружжя, на користь якого укладається угода. Непрацездатними (за віком або за станом здоров'я) визнаються особи, які досягли пенсійного віку, установленого законом, або є інвалідами I, II, III групи, про що зазначається в тексті договору. На утримання також матиме право той з подружжя, заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна та інші доходи якого не забезпечують йому прожиткового мінімуму, установленого законом. Про встановлення цих обставин нотаріусом зазначається у тексті договору. На примірнику договору про надання утримання, що залишається в

¹⁶ Див. статтю 67 Сімейного кодексу України.

справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса, робиться відмітка, в якій зазначаються реквізити документа, що підтверджує встановлені нотаріусом обставини для надання утримання.

Про роз'яснення змісту пункту 4 статті 77 Сімейного кодексу України нотаріусом зазначається у тексті договору.

Крім того, у тексті договору нотаріусом зазначається можливість вчинення виконавчого напису нотаріусом у безспірному порядку у випадку невиконання умов договору про надання утримання з посиланням на пункт 2 статті 78 Сімейного кодексу України.

Якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю, той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання відповідно до статті 76 Сімейного кодексу України (стаття 91 цього Кодексу).

178. Між подружжям, а також особами, шлюб між якими було розірвано, може бути укладено договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати.

179. Договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно є договором відчуження, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та державній реєстрації в порядку, установленому чинним законодавством.

180. При посвідченні договору про припинення права на утримання у зв'язку з одержанням одноразової грошової виплати нотаріусом перевіряється факт внесення на депозитний рахунок нотаріуса відповідної грошової суми. На доказ внесення обумовленої сторонами суми на депозит нотаріусу для огляду подається квитанція про внесок, про що зазначається у тексті договору (стаття 89 Сімейного кодексу України).

181. Батьки дитини мають право укласти між собою договір про сплату аліментів на дитину. Умови договору мають визначати розмір, строки, а також порядок виплати та підстави цільового використання аліментів і не можуть порушувати права дитини, які встановлені Сімейним кодексом України.

При посвідченні договору нотаріусом роз'яснюється зміст пункту 2 статті 189 Сімейного кодексу України з одночасним зазначенням про це у тексті договору, у частині можливості стягнен-

ня аліментів у безспірному порядку на підставі виконавчого напису у разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором.

182. Між батьками, один з яких проживає окремо від дитини, з дозволу органу опіки та піклування може бути укладений договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передаванням права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо).

Умовами договору може бути визначено набувачем права власності на нерухоме майно як саму дитину, так і дитину разом з тим із батьків, з ким вона проживає, на праві спільної часткової власності на це майно.

Укладання та посвідчення договорів про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передаванням права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо) здійснюється з дотриманням вимог пунктів 40, 181 цієї Інструкції.

РОЗДІЛ 19

ВСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ НАД МАЙНОМ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ЯКА ВИЗНАНА БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ, А ТАКОЖ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, МІСЦЕ ПЕРЕБУВАННЯ ЯКОЇ НЕВІДОМЕ

183. Нотаріус на підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою за останнім місцем проживання такої особи здійснює опис належного їй майна, призначає опікуна майна та передає йому майно на зберігання.

На підтвердження цього факту опікуну нотаріусом видається свідоцтво.

Опіка над майном триває до скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою.

У разі оголошення фізичної особи померлою нотаріус припиняє опіку над майном та вживає заходів до охорони спадкового майна в порядку, передбаченому Цивільним кодексом України.

184. До винесення судом рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус, на підставі заяви заінтересованої особи або органу опіки та піклування, за останнім відомим місцем проживання такої особи може здійснити опис належного їй майна, призначити опікуна майна та передати йому майно на зберігання.

Опіку над майном нотаріус припиняє на підставі заяви, поданої фізичною особою, місце перебування якої було невідоме, або до скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою.

185. Складання опису майна, призначення опікунів над цим майном, виключення майна з опису здійснюється за правилами розділу 20 цієї Інструкції.

РОЗДІЛ 20

ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ДО ОХОРОНИ СПАДКОВОГО МАЙНА

186. Державний нотаріус за місцем відкриття спадщини за заявою спадкоємців або виконавця заповіту або за своєю власною ініціативою вживає заходів до охорони спадкового майна, коли це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів або територіальних громад. Ці заходи вживаються ним безпосередньо або шляхом надання доручення іншому державному нотаріусу чи посадовим особам органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням майна.

За повідомленням спадкоємців, виконавців заповіту або з власної ініціативи заходи щодо охорони спадкового майна можуть вживатися нотаріусами за місцезнаходженням цього майна з повідомленням про вжиті заходи нотаріуса за місцем відкриття спадщини.

Доручення нотаріусів або посадових осіб органів місцевого самоврядування та повідомлення спадкоємців, виконавців заповіту про наявність майна, яке залишилось після померлих, реєструється в книзі обліку заяв про вжиття заходів до охорони спадкового майна та встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або над майном фізичної особи, місцеперебування якої невідоме (додаток № 2).

Заходи до охорони спадкового майна нотаріус вживає не пізніше наступного дня з дати надходження доручення або заяви про наявність спадкового майна, яке потребує охорони.

186-1. Перед ужиттям заходів до охорони спадкового майна нотаріус перевіряє наявність спадкової справи за даними Спадкового реєстру. (Інструкцію доповнено пунктом 186-1 згідно з Наказом Міністерства юстиції № 33/5 від 07.04.2005)

187. Місцем відкриття спадщини визнається останнє постійне місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме, — місцезнаходження майна або його основної частини.

Після смерті військовослужбовців строкової служби, а також осіб, які навчалися в навчальних закладах, що знаходяться поза постійним місцем їх проживання, місцем відкриття спадщини визнається те місце, де вони постійно проживали до призову на строкову військову службу або до вступу до відповідного учбового закладу.

У випадках якщо останнім місцем проживання спадкодавця є територія іншої держави, нотаріусом встановлюється наявність між Україною та такою державою відповідного договору про правову допомогу. При наявності такого договору застосовується загальне правило спадкоємства майна відповідно до законодавства держави, на території якої спадкодавець мав останнє постійне місце проживання.

Винятком з цього правила є спадкоємство нерухомого майна, за наявності якого право на спадщину на таке майно оформлюється відповідно до законодавства тієї держави, на території якої воно знаходиться¹⁷.

188. Нотаріус, який одержав від спадкоємців повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язаний повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме.

Нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення про це у пресі.

У разі призначення спадкодавцем виконавця заповіту заходи щодо повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини вживаються виконавцем заповіту.

189. Нотаріус за місцем відкриття спадщини в строк, встановлений статтею 1281 Цивільного кодексу України, приймає претензії від кредиторів спадкодавця. Претензії мають бути заявлені у письмовій формі і прийняті незалежно від строку настання права вимоги.

Про претензію, що надійшла, нотаріус доводить до відома спадкоємців, які прийняли спадщину, або виконавця заповіту.

190. Для охорони спадкового майна нотаріус проводить опис спадкового майна, призначає його охоронця та передає майно йому на зберігання.

Опис спадкового майна провадиться за участю заінтересованих осіб, якщо вони того бажають, і не менше як двох свідків.

¹⁷ Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993, ратифікована Верховною Радою України 10.11.1994.

Присутність виконавця заповіту при здійсненні опису спадкового майна є обов'язковою.

В акті опису мають бути зазначені: дата надходження доручення або заяви (повідомлення) про вжиття заходів до охорони спадкового майна; дата проведення опису; прізвища, імена, по батькові і адреси осіб, які беруть участь в описі; прізвище, ім'я, по батькові спадкодавця; час його смерті і місце знаходження майна, що описується; чи було опечатане приміщення до прибуття нотаріуса і ким; чи не була порушена пломба або печатка; докладна характеристика (назва, розмір, номер, рік випуску, колір, сорт та ін.) і оцінка кожного з перерахованих у ньому предметів та процент їх зносу. Оцінка описаних предметів (з урахуванням їх зносу) провадиться нотаріусом та особами, які брали участь в описі спадкового майна, а житлових будинків — виходячи з відновної чи страхової (у місцевостях, де інвентаризація не проведена) оцінки.

У разі незгоди з оцінкою спадкоємці вправі запросити спеціаліста-експерта або оцінювача.

Оплата праці спеціалістів (експертів, оцінювачів) здійснюється спадкоємцями.

На кожній сторінці акта опису підводиться підсумок кількості речей (предметів) та їх вартості, а після закінчення опису — загальний підсумок кількості речей (предметів) і їх вартості.

До акта опису включається все майно, яке є в будинку (квартирі) померлого. Заяви сусідів та інших осіб про належність їм окремих речей заносяться до акта опису, а заінтересованим особам роз'яснюється порядок звернення до суду з позовом про виключення цього майна з акта опису.

Якщо проведення опису переривається або продовжується кілька днів, приміщення кожний раз опечатується нотаріусом. В акті опису робиться запис про причини і час припинення опису і його відновлення, а також про стан plomb і печаток при наступному розпечатуванні приміщення.

У кінці акта опису зазначається прізвище, ім'я, по батькові, рік народження охоронця, якому передано на зберігання майно, найменування документа, який посвідчує його особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала документ, місце проживання цієї особи.

Охоронцем спадкового майна може бути призначено осіб з числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місцеперебування яких невідоме, або інших осіб,

визначених спадкоємцями. За наявності виконавця заповіту він призначається охоронцем усього спадкового майна, як заповіданого, так і не заповіданого. За бажанням спадкоємців за законом, у разі наявності виконавця заповіту, нотаріус може призначити охоронцем майна, що спадкується за законом, із числа інших осіб.

Акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках. Усі примірники підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно. Один примірник акта опису видається охоронцю спадкового майна.

191. Якщо вжити заходів до охорони спадкового майна неможливо (спадкоємці або інші особи, які проживали зі спадкодавцем, заперечують проти опису, не пред'являють майна для опису, майно вивезене тощо), нотаріус складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб, а в необхідних випадках — фінансовий орган або прокурора.

192. Якщо під час опису спадкового майна виявляться речі, які у зв'язку зі зносом не мають ніякої цінності, нотаріус за згодою спадкоємців або фінансового органу, якщо опис провадиться без участі спадкоємців, не включає до акта опису такі речі, а за окремим описом передає їх для знищення або на заготівельну базу утильсировини.

Якщо серед спадкового майна виявляться продукти харчування, нотаріус передає їх спадкоємцям. Якщо опис провадиться без участі спадкоємців, продукти довгострокового терміну зберігання передаються відповідним організаціям для реалізації. Передавання провадиться за окремим актом, який підписує, крім нотаріуса та свідків, спадкоємець або представник організації, яким передані продукти.

193. Грошові суми та цінні папери, які залишилися після померлого, на прохання спадкоємців чи інших заінтересованих осіб за окремим описом здаються не пізніше наступного після проведення опису дня в депозит нотаріусу, де перебувають до видачі спадкоємцям або передавання відповідному фінансовому органу у разі визнання спадщини відумерлою та переходу майна у власність територіальної громади.

Срібло і монетарні метали (золото та метали іридієво-платинової групи) у будь-якому вигляді та стані, іноземна валюта і виражені в іноземній валюті або монетарних металах платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, век-

селі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати та ін.), вироби із срібла і монетарних металів, дорогоцінного каміння, а також дорогоцінне каміння і перли на прохання спадкоємців чи інших заінтересованих осіб здаються на зберігання до відповідної банківської установи не пізніше наступного після проведення опису дня.

Зберігання спадкового майна у депозиті нотаріуса чи у банку здійснюється за рахунок спадкоємців або інших заінтересованих осіб.

Зазначені цінності, прийняті на зберігання нотаріусом зазначеними вище способами, реєструються в книзі обліку цінностей (додаток № 3).

Якщо в складі описаного майна виявляться цінні рукописи, літературні праці, листи, що мають історичне або наукове значення, ці документи за окремим описом здаються на відповідальне зберігання спадкоємцям чи іншим особам, або відповідним установам (інституту, музею тощо). За неможливості передати перераховане вище на відповідальне зберігання нотаріус опечатує документи або сховище з документами.

Виявлені у складі майна померлого вибухові речовини і засоби вибуху, боєприпаси, зброя, спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівливої дії (газові пістолети, револьвери і патрони до них) передаються органу внутрішніх справ за окремим описом.

При виявленні у складі спадкового майна об'єктів, які перебувають на державному обліку як пам'ятки історії і культури, нотаріус повідомляє про це відповідні органи охорони пам'яток історії та культури¹⁸.

194. У разі виключення спадкового майна з акта опису на останньому робиться спеціальний напис, у якому за підписом нотаріуса, а також інших осіб, що підписали акт опису, указується перелік вилучених предметів. Цей напис скріплюється печаткою нотаріуса.

195. Якщо у складі спадщини є майно, що потребує утримання, догляду, учинення інших фактичних чи юридичних дій для

¹⁸ Див. Постанову Верховної Ради України від 17.06.1992 «Про право власності на окремі види майна» (Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 35. Ст. 517); Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівливої дії, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.1993 № 706.

підтримання його в належному стані, нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, — відповідний орган місцевого самоврядування, у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту, на підставі заяви заінтересованої особи (наприклад, представника територіальної громади), після пред'явлення свідоцтва про смерть спадкодавця укладає договір на управління спадщиною.

На підставі заяви заінтересованої особи про відкриття спадщини та договору на управління спадщиною нотаріус заводить спадкову справу.

Договір на управління спадщиною укладається за місцем відкриття спадщини з дотриманням вимог частини другої статті 212 Цивільного кодексу України.

Договір на управління спадщиною не реєструється в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, а заноситься до книги обліку таких договорів (додаток № 6).

У разі надходження до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяви спадкоємців про прийняття спадщини, про відмову від спадщини на користь інших спадкоємців, про вжиття заходів до охорони спадкового майна тощо нотаріус повідомляє особу, з якою укладений договір на управління спадщиною, про припинення дії договору.

У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття укладений договір діє до ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою.

196. Нотаріус попереджає охоронця та інших осіб, яким передано на зберігання спадкове майно, про кримінальну відповідальність у разі розтрати або його приховування, а також про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду.

197. Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято — до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини.

Охорона спадкового майна може тривати після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріуса надійде заява про згоду на прийняття спадщини від осіб, для яких право спадкування виникає у разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями (частина третя статті 1270 Цивільного кодексу України, і якщо до спливу встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини залишилось менше трьох місяців.

У цьому разі охорона спадкового майна продовжується до прийняття спадщини всіма особами, згаданими в абзаці другому цього пункту, а якщо вона ними не прийнята — до спливу трьох місяців з дня надходження від будь-кого з цих осіб заяви про згоду прийняти спадщину, якщо частина шестимісячного строку, що залишилась для прийняття спадщини, менше трьох місяців.

198. Заходи охорони спадкового майна припиняє нотаріус або посадова особа органу місцевого самоврядування, які їх вживали.

Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів до охорони спадкового майна різні, про припинення охорони спадкового майна попередньо повідомляється нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців та виконавця заповіту.

З припиненням заходів до охорони спадкового майна повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена в заповіті.

199. Нотаріус до закінчення строку про прийняття спадщини може видати спадкоємцеві дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі) на покриття витрат з догляду за спадкодавцем під час його хвороби, а також на його поховання; на утримання осіб, які перебували на утриманні спадкодавця; витрат, пов'язаних з повідомленням спадкоємців про відкриття спадщини; інших витрат, викликаних обставинами, які мають істотне значення.

Один примірник дозволу нотаріуса на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі) залишається у справах нотаріуса і підшивається у спадкову справу.

РОЗДІЛ 21

ВИДАЧА СВІДОЦТВА ВИКОНАВЦЮ ЗАПОВІТУ

200. За заявою особи, яка заповідачем або спадкоємцями заповідача призначена виконавцем заповіту, нотаріусом за місцем відкриття спадщини видається свідоцтво виконавця заповіту.

Якщо заповідач не призначив виконавця заповіту або якщо виконавець заповіту відмовився від виконання заповіту чи був усунений від його виконання, нотаріус призначає виконавця заповіту та видає йому свідоцтво.

Якщо заповіт складено на користь кількох осіб, виконання заповіту може бути доручено будь-кому з них. У цьому разі нотаріусу подається письмова згода цих осіб на призначення одного з них виконавцем заповіту.

201. Особа може бути призначена нотаріусом виконавцем заповіту лише за її письмовою згодою.

Така згода може бути викладена на тексті самого заповіту або додана до нього.

202. У тексті свідоцтва виконавця заповіту нотаріус обов'язково зазначає всі повноваження виконавця заповіту, передбачені статтею 1290 Цивільного кодексу України.

203. Якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, про видачу свідоцтва виконавця заповіту нотаріус повідомляє відповідні органи опіки та піклування.

204. Чинність повноважень виконавця заповіту припиняється нотаріусом за місцем відкриття спадщини за письмовою згодою спадкоємців, відказоодержувачів, а також осіб (органів), які мають право здійснювати контроль за виконанням заповіту.

Після повернення виконавцем заповіту виданого йому свідоцтва нотаріус робить відмітку про припинення чинності повноважень виконавця на примірнику свідоцтва, що зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, на примірнику свідоцтва, повернутого виконавцем, та відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, у книзі обліку спадкових справ.

На всіх заявах зазначається час їх надходження та номер спадкової справи. Заяви та примірники свідоцтва підшиваються в спадкову справу.

РОЗДІЛ 22

ВИДАЧА СВІДОЦТВА ПРО ПРАВО НА СПАДЩИНУ

205. На майно, що переходить за правом спадкування до спадкоємців, нотаріусом за місцем відкриття спадщини видається свідоцтво про право на спадщину.

Видача свідоцтва провадиться у строки, установлені цивільним законодавством України (стаття 1298 Цивільного кодексу України).

Відомості про видачу свідоцтва про право на спадщину підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі заповітів, спад-

кових договорів та спадкових справ у порядку, передбаченому Положенням про Спадковий реєстр.

206. Свідоцтво про право на спадщину видається за заявою спадкоємців, які прийняли спадщину в порядку, установленому цивільним законодавством, кожному з них окремо із визначенням прізвища, імені, по батькові та часток у спадщині інших спадкоємців.

При цьому в кожному свідоцтві може зазначатися все спадкове майно, крім нерухомого.

Спадкоємець, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухоме майно, зобов'язаний звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухомість (стаття 1297 Цивільного кодексу України).

Якщо спадщину на нерухоме майно прийняло кілька спадкоємців, свідоцтво про право на спадщину видається на ім'я кожного з них, із зазначенням імені та частки у спадщині інших спадкоємців. Якщо свідоцтво про право на спадщину видається нотаріусом не всім спадкоємцям і не на все спадкове майно, у тексті його зазначається, яка частка спадщини залишається відкритою.

Якщо особи, які могли б спадкувати одна після одної, померли протягом однієї доби, спадщина відкривається одночасно і щодо кожного з них окремо.

207. Письмова заява про прийняття спадщини та відмову від неї подається спадкоємцем особисто до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини.

Якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не засвідчена, надійшла поштою, вона приймається нотаріусом, заводиться спадкова справа, а спадкоємцю пропонується надіслати заяву, оформлену належним чином, або прибути особисто до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини.

Справжність підпису на таких заявах має бути нотаріально засвідченою.

Не допускається прийняття заяв про прийняття спадщини, про відмову від неї або заяв про їх відкликання, складених від імені спадкоємців їхніми представниками, що діють на підставі довіреностей.

Неповнолітня особа має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що

прийняли спадщину, за відсутності заяви від їх імені про відмову від спадщини.

Особа, яка подала заяву про прийняття спадщини або про відмову від неї, може відкликати її протягом строку, установленого для прийняття спадщини.

208. Прийняття і відмова від спадщини можуть мати місце щодо всього спадкового майна. Спадкоємець не вправі прийняти одну частину спадщини, а від іншої частини відмовитись. Спадкоємець, який прийняв частину спадщини, вважається таким, що прийняв усю спадщину.

Відмова спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом.

Спадкоємець має право відмовитися від частки у спадщині іншого спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь.

209. При підготовці до видачі свідоцтва про право на спадщину за законом або заповітом нотаріус за даними Спадкового реєстру перевіряє наявність спадкової справи, спадкового договору, заповіту.

У разі наявності спадкового договору нотаріус вимагає подання йому примірника цього договору, якщо з витягу з Єдиного реєстру не буде вбачатися предмет спадкового договору.

(Пункт 209 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 33/5 від 07.04.2005)

210. Свідоцтво про право на спадщину видається на підставі письмової заяви спадкоємців після закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини, а у випадках, передбачених частиною другою статті 1270, статтею 1276 Цивільного кодексу України, — не раніше зазначених у цих статтях строків.

При переході майна за правом спадкоємства за заповітом до інших учасників цивільних відносин свідоцтво про право на спадщину видається цим особам.

Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, ніяким строком не обмежена.

За наявності виконавця заповіту нотаріус перевіряє обсяг здійснених ним повноважень. Видача свідоцтва про право на спадщину за заповітом здійснюється після припинення нотаріусом повноважень виконавця заповіту.

211. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям, що прийняли спадщину, тобто тим, які постійно проживали разом зі спадкодавцем чи подали заяву нотаріусу про прийняття спадщини.

Доказом постійного проживання разом зі спадкодавцем можуть бути:

довідка житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу, відповідного органу місцевого самоврядування про те, що спадкоємець безпосередньо перед смертю спадкодавця проживав разом зі спадкодавцем;

копія рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення факту своєчасного прийняття спадщини; реєстраційний запис у паспорті спадкоємця або в будинковій книзі, який свідчить про те, що спадкоємець постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, та інші документи, що підтверджують факт постійного проживання разом зі спадкодавцем.

Спадкоємці, які пропустили строк для прийняття спадщини, можуть за згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину, подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини за місцем відкриття спадщини. Такі заяви спадкоємців мають бути викладені у письмовій формі і подані нотаріусу до видачі свідоцтва про право на спадщину. Справжність підписів спадкоємців на заяві має бути засвідчена у відповідності до правил, викладених у пункті 207 цієї Інструкції.

Спадкоємець, якому за рішенням суду встановлено додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини, повинен у межах встановленого судом строку прийняти спадщину шляхом подання нотаріусу за місцем відкриття спадщини відповідної заяви.

212. Нотаріус при видачі свідоцтва про право на спадщину за законом перевіряє факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, наявність підстав для закликання до спадкоємства за законом осіб, які подали заяву про видачу свідоцтва, склад спадкового майна, на яке видається свідоцтво про право на спадщину. На підтвердження цих обставин від спадкоємців обов'язково вимагаються відповідні документи.

Так, факт смерті і час відкриття спадщини підтверджуються свідоцтвом органу реєстрації актів цивільного стану про смерть спадкодавця.

Доказом родинних та інших відносин спадкоємців зі спадкодавцем є:

свідоцтва органів реєстрації актів цивільного стану; копії актових записів;

записи в паспортах про другого з подружжя;

копії рішень суду, що набрали законні сили, про встановлення факту родинних та інших відносин.

Факт перебування на утриманні підтверджується рішенням суду, що набрало законної сили, про встановлення факту перебування неприцездатної чи неповнолітньої особи на утриманні.

Неприцездатність утриманця, пов'язана з віком, перевіряється за паспортом, свідоцтвом органу цивільного стану про народження;

неприцездатність, пов'язана зі станом здоров'я, — за пенсійною книжкою або довідкою, виданою відповідним органом медико-соціальної експертизи.

Якщо один або кілька спадкоємців за законом позбавлені можливості подати документи, що підтверджують наявність підстав для закликання їх до спадкоємства за законом, вони можуть бути за письмовою згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину і подали докази родинних, шлюбних чи інших відносин зі спадкодавцем, включені до свідоцтва про право на спадщину. Така згода спадкоємців оформляється у вигляді письмової заяви, підпис спадкоємців на якій має бути засвідчений у відповідності до правил, викладених у пункті 207 цієї Інструкції.

Місце відкриття спадщини (пункт 185 цієї Інструкції) підтверджується:

свідоцтвом органу реєстрації актів цивільного стану про смерть спадкодавця, якщо останнє постійне місце проживання і місце його смерті збігаються;

довідкою житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу про його постійне місце проживання;

записом у будинковій книзі про постійне проживання спадкодавця, а якщо місце проживання померлого невідоме — документом (витягом з Реєстру прав власності та ін.) про місцезнаходження нерухомого спадкового майна або його частини.

Якщо об'єктів нерухомого майна декілька й їх місцезнаходження різне, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження одного із об'єктів цього майна за вибором спадкоємців. За відсутності нерухомого майна місцем відкриття спадщини є місцезнаходження основної частини рухомого майна, що може бути підтверджено відповідним свідоцтвом про державну реєстрацію транспортного засобу, витягом з реєстру прав власності на цінні папери тощо.

У разі відсутності у спадкоємців зазначених документів нотаріус вимагає копію рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення місця відкриття спадщини.

213. Свідоцтво про право на спадщину після смерті реабілітованого може бути видане нотаріусом на підставі відповідного рішення Комісії з питань поновлення прав реабілітованих, яке має містити відомості про склад спадкового майна. За наявності такого рішення документи, які б підтверджували належність успадкованого майна померлому, не вимагаються.

Часом відкриття спадщини після смерті реабілітованих у встановленому порядку громадян є день прийняття рішення відповідною Комісією з питань поновлення прав реабілітованих про повернення спадкоємцям першої черги майна реабілітованого (відшкодування його вартості).

Коло спадкоємців першої черги визначається на день винесення цього рішення. Факт смерті спадкодавця — громадянина, реабілітованого у встановленому порядку¹⁹, а також належність до кола спадкоємців першої черги щодо майна реабілітованого (відшкодування його вартості) визначається на підставі відповідного рішення Комісії з питань поновлення прав реабілітованих, яке повинно містити перелік документів, що підтверджують відповідні факти.

214. Нотаріус при видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом шляхом витребування відповідних доказів перевіряє: факт смерті спадкодавця, наявність заповіту, наявність та чинність спадкового договору, час і місце відкриття спадщини, склад спадкового майна, на яке видається свідоцтво; перевіряє коло осіб, які мають право на обов'язкову частку в спадщині. Перевірка наявності заповіту (секретного заповіту), спадкового договору, здійснюється за допомогою Спадкового реєстру у порядку, передбаченому Положенням про Єдиний реєстр заповітів, спадкових договорів та спадкових справ.

Якщо спадкоємець за заповітом бажає, щоб у свідоцтві про право на спадщину були зазначені родинні чи інші відносини із спадкодавцем, нотаріус вимагає подання документів, які б підтверджували ці відносини.

(Пункт 214 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції № 33/5 від 07.04.2005)

215. При видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом (секретним заповітом) оригінал чи дублікат заповіту (свідоцтва

¹⁹ Див. Закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» (962-12) (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, N 22, ст. 262; 1992, N 32, ст. 456), постанову Верховної Ради України від 24.12.1993 «Про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» (3812-12) (Відомості Верховної Ради України, 1994, N 15, ст. 88).

про оголошення секретного заповіту), поданий спадкоємцем, залишається у справах нотаріуса.

За бажанням спадкоємця до свідоцтва про право на спадщину за заповітом може бути додана нотаріально засвідчена копія (фотокопія) заповіту (копія (фотокопія) свідоцтва про оголошення секретного заповіту) або його дубліката.

216. Видача свідоцтва про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації, провадиться нотаріусом після подання правовстановлювальних документів про належність цього майна спадкодавцеві та перевірки відсутності заборони або арешту цього майна, у тому числі наявності чи відсутності податкової застави та інших застав за даними відповідних реєстрів.

У разі наявності заборони нотаріус повідомляє кредитора (відповідний орган державної податкової адміністрації) про те, що спадкоємцям боржника видано свідоцтво про право на спадщину.

Якщо на згадане вище майно накладено арешт судовими чи слідчими органами, видача свідоцтва про право на спадщину затримується до зняття арешту.

Якщо до складу спадкового майна входить нерухоме майно, що підлягає реєстрації (за винятком земельної ділянки), нотаріус вимагає, крім правовстановлювального документа, витяг з Реєстру прав власності, а в місцевостях, де інвентаризація не проводилась, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування.

У тому випадку, коли правовстановлювальний документ на майно, що підлягає реєстрації, повертається спадкоємцеві (свідоцтво про реєстрацію чи технічний паспорт на автотранспортний засіб, іншу самохідну машину або механізм, судовий білет чи свідоцтво, договір комерційної концесії тощо), нотаріус перевіряє документ, про що робить відмітку на заяві про видачу свідоцтва про право на спадщину або на примірнику цього свідоцтва, який залишається у справах нотаріуса. Допускається приєднання до матеріалів спадкової справи, засвідчених в установленому порядку, фотокопій правовстановлювальних документів на майно, які повертаються спадкоємцям.

217. Свідоцтво про право на спадщину на право на земельну частку (пай) після смерті фізичних осіб, евакуйованих із зони відчуження, відселених із зони безумовного (обов'язкового) або зони гарантованого добровільного відселення, а також фізичних осіб, що самостійно переселилися з територій, які зазнали радіоактивного забруднення, і які на момент евакуації, відселення або самостійного переселення були членами колективних або

інших сільськогосподарських підприємств, а також пенсіонерів з їх числа, які проживали у сільській місцевості, може бути видане нотаріусом на підставі трудової книжки члена колективного або іншого сільськогосподарського підприємства чи нотаріально засвідченого витягу з неї²⁰, за наявності в ній відповідного запису.

Доказом факту евакуації фізичних осіб із зони відчуження, відселення або їх самостійного переселення та членства в колективному або іншому сільськогосподарському підприємстві, яке розташовувалося на території, що зазнала радіоактивного забруднення, є довідки, видані обласними державними адміністраціями за місцем евакуації, відселення чи самостійного переселення, або рішення суду, яке набрало законної сили, про їх:

евакуацію, відселення чи самостійне переселення з територій, що зазнали радіоактивного забруднення;

членство в колективному або іншому сільськогосподарському підприємстві, яке розташовувалося на території, що зазнала радіоактивного забруднення²¹.

218. Спадкування майна фермерського господарства здійснюється з урахуванням вимог Закону України «Про фермерське господарство».

219. У разі успадкування спадкоємцями прав та обов'язків набувача майна за договором довічного утримання (догляду) у тексті свідоцтва зазначається, що воно є невід'ємною частиною договору довічного утримання (догляду) і підлягає державній реєстрації у встановленому законодавством порядку.

220. Свідоцтво про право на спадщину на грошовий вклад, щодо якого вкладник зробив розпорядження банку (фінансовій установі), а також на грошовий вклад, щодо якого відсутнє заповідальне розпорядження, після смерті вкладника видається нотаріусом спадкоємцям на загальних підставах.

221. Свідоцтво про право на спадщину на страхову виплату (страхове відшкодування), щодо якого страхувальник не зробив спеціальної вказівки страховій установі, після смерті страхувальника видається спадкоємцям на загальних підставах.

Якщо страхувальник у договорі особистого страхування призначив особу, до якої має перейти право на одержання страхової

²⁰ Див. Закон України від 05.06.2003 № 899-IV «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)».

²¹ Див. Постанову Кабінету Міністрів України від 13.12.2001 № 1651 «Деякі питання реалізації громадянами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, права на отримання земельної частки (паю)».

виплати у разі його смерті, свідоцтво про право на спадщину нотаріусом не видається.

222. Нотаріус на прохання спадкоємців померлого вправі зробити запит до банків (фінансових установ), страхових установ про наявність на ім'я померлого вкладів, страхових виплат.

Відповідно до статті 46 Закону України «Про нотаріат» банки (фінансові установи), страхові установи повинні подати відомості в строк, указаний нотаріусом.

223. Нотаріус роз'яснює спадкоємцям, що свідоцтво про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації, має бути зареєстроване у відповідному органі.

224. Нотаріус може видати свідоцтво про право на спадщину за законом чи за заповітом після смерті одного з учасників спільної сумісної власності лише після виділення (визначення) частки померлого у спільному майні.

Якщо у спільному майні подружжя правовстановлювальний документ на таке майно оформлений на того із подружжя, що є живим, нотаріус вимагає його (її) письмову згоду на виділ на ім'я померлого його частки в спільному майні.

225. Нотаріус повідомляє (надсилає копію свідоцтва про право на спадщину) про видачу свідоцтва про право на спадщину на ім'я малолітньої, неповнолітньої дитини або недієздатного спадкоємця чи спадкоємця, цивільна дієздатність якого обмежена, орган опіки і піклування за місцем проживання спадкоємця для охорони його майнових інтересів.

226. Про видачу свідоцтва про право на спадщину другому з подружжя на майно, що є предметом спадкового договору, нотаріус повідомляє набувача цього майна.

227. Спадкоємцям, які одержали свідоцтво про право на спадщину певної частини спадкового майна, у подальшому видаються наступні свідоцтва про право на спадщину інших частин спадкового майна, яке не перераховане в раніше виданому свідоцтві.

Якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці, за письмовою згодою між спадкоємцями спадщина підлягає перерозподілу. У цьому випадку нотаріус, після повернення попередніх свідоцтв, видає нові свідоцтва про право на спадщину.

Нові свідоцтва про право на спадщину видаються нотаріусом також за рішенням суду про внесення змін до раніше виданих свідоцтв про право на спадщину або на підставі письмової згоди всіх спадкоємців про внесення змін до раніше виданих свідоцтв.

228. Зміна розміру частки у спадщині проводиться за згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, до видачі свідоцтв про право на спадщину. У разі недосягнення згоди зміна розміру часток здійснюється у судовому порядку.

Зміна розміру часток у складі спадкового нерухомого майна або транспортних засобів оформляється нотаріально посвідченим договором спадкоємців.

229. Зміна черговості одержання спадкоємцями за законом права на спадкування провадиться після відкриття спадщини до видачі свідоцтв про право на спадщину.

Зміна черговості оформляється договором між заінтересованими спадкоємцями. Згода на укладання цього договору від спадкоємців, які не беруть участь у ньому, не вимагається.

Цей договір не може порушувати прав спадкоємця, який не бере у ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині.

230. Поділ спадкового майна провадиться за згодою спадкоємців, які прийняли спадщину. У разі недосягнення згоди поділ провадиться у судовому порядку відповідно до часток, належних кожному із спадкоємців за законом або за заповітом.

Поділ спадкового майна оформляється договором спадкоємців, а за відсутності згоди — судовим рішенням.

У договорі про поділ спадкового майна визначаються реальні частки спадкоємців у спадковому майні. При цьому допускається грошова компенсація, якщо вартість майна різна.

231. Нотаріусом ведеться книга обліку спадкових справ (додаток № 4) та алфавітна книга спадкових справ (додаток № 5).

У книзі обліку спадкових справ реєструються:

заяви про прийняття спадщини;

заява про відкликання заяви про прийняття спадщини; заява про видачу свідоцтв про право на спадщину, про відмову від спадщини;

заяви про відкликання заяви про відмову від спадщини; заява спадкоємця на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі);

претензії кредиторів, а також заяви про вжиття заходів до охорони спадкового майна, за якими були вжиті ці заходи;

заяви про відкриття спадщини та укладання договору на управління спадщиною;

заява про видачу свідоцтва виконавцю заповіту;

заява виконавця заповіту про відмову від здійснення своїх повноважень;

заява відказоодержувача про відмову від заповідального відказування тощо. На підставі однієї із перерахованих заяв, зареєстрованої першою, заводиться спадкова справа на ім'я померлого.

Нотаріус за даними Спадкового реєстру перевіряє наявність заведеної спадкової справи. У разі підтвердження цього факту нотаріус відмовляє у прийнятті заяви (іншого документа), рекомендуючи заявнику подати її за місцезнаходженням цієї справи, а в разі потреби — вимагає цю справу для подальшого провадження.

Усі наступні заяви (додаткові, від інших спадкоємців і кредиторів) також реєструються в книзі обліку спадкових справ під самостійними номерами та в хронологічному порядку.

На всіх заявах зазначаються час їх надходження та номер спадкової справи.

У спадкову справу підшиваються документи, які були витребувані від спадкоємців, юридичних осіб, подані іншими, крім спадкоємців, фізичними особами, а також примірник договору на управління спадщиною, договору про зміну черговості одержання права на спадкування, примірник договору про зміну розміру частки у спадщині, свідоцтва виконавця заповіту, свідоцтва про право на спадщину тощо.

232. Відомості про спадкові справи підлягають обов'язковій реєстрації в Спадковому реєстрі в порядку, передбаченому Положенням про Спадковий реєстр. (Пункт 232 в редакції Наказу Міністерства юстиції № 33/5 від 07.04.2005)

РОЗДІЛ 23

ПОСВІДЧЕННЯ СПАДКОВИХ ДОГОВОРІВ

233. За спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

Спадкові договори, предметом яких є нерухоме майно, посвідчуються нотаріусом з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження.

Правовстановлювальний документ на майно після його огляду нотаріусом повертається власнику майна (відчужувачу), а в тексті

договору зазначаються назва цього документа, номер і дата його видачі та найменування юридичної особи, яка його видала.

Якщо предметом спадкового договору є майно, яке підлягає державній реєстрації, нотаріус у тексті договору зазначає про необхідність його реєстрації у відповідному реєструвальному органі після смерті відчужувача.

234. Подружжя має право укласти спадковий договір щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності.

Спадковим договором може бути встановлено, що в разі смерті одного з подружжя спадщина переходить до другого, а в разі смерті другого з подружжя його майно переходить до набувача за договором.

235. При посвідченні спадкових договорів правила, викладені у пункті 54 цієї Інструкції, не застосовуються.

236. На майно, яке є предметом спадкового договору, нотаріус накладає заборону відчуження у встановленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору.

237. У разі смерті відчужувача на підставі свідоцтва органу цивільного стану про смерть нотаріус знімає заборону відчуження.

Після смерті відчужувача нотаріусу повертається первинний правовстановлювальний документ на нерухоме майно, що було предметом договору, який приєднується до примірника спадкового договору, що зберігається у справах нотаріуса. На повернутому примірнику правовстановлювального документа нотаріус робить відмітку про перехід права власності до набувача у зв'язку зі смертю відчужувача за спадковим договором.

238. У разі смерті фізичної особи-набувача або ліквідації юридичної особи — набувача за спадковим договором нотаріус, за письмовою заявою відчужувача, припиняє дію цього договору, про що на всіх його примірниках робиться відповідний напис.

Відомості про припинення дії договору та зняття заборони відчуження майна, яке є предметом спадкового договору, нотаріус вносить до Єдиного реєстру заборон відчуження нерухомого майна.

238-1. Відомості про спадкові договори підлягають обов'язковому внесенню до Спадкового реєстру в порядку, передбаченому Положенням про Спадковий реєстр.

(Інструкцію доповнено пунктом 238-1 згідно з Наказом Міністерства юстиції № 33/5 від 07.04.2005)

РОЗДІЛ 24

**ВИДАЧА СВІДОЦТВА ПРО ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЧАСТКУ
В СПІЛЬНОМУ МАЙНІ ПОДРУЖЖЯ**

239. Нотаріус на підставі спільної письмової заяви подружжя видає одному або кожному з них свідоцтво про право власності на частку в спільному майні, набутому ними за час шлюбу.

Таке свідоцтво може бути видано кожному з подружжя як під час перебування в шлюбі, так і після розірвання шлюбу.

Свідоцтво про право власності видається тільки на те майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя і є наявним на день видачі свідоцтва.

При видачі свідоцтва нотаріус вимагає документ, який посвідчує шлюбні відносини, у тому числі такі, що згодом були розірвані в порядку, встановленому чинним законодавством (свідоцтво про шлюб, про розірвання шлюбу, відмітка в паспорті про реєстрацію шлюбу тощо). На примірнику свідоцтва, що залишається в справах державної нотаріальної контори чи у приватного нотаріуса, робиться відмітка, у якій зазначаються найменування поданого для огляду документа, його номер, дата та найменування юридичної особи, що його видала.

240. Якщо до складу майна, на частку якого видається свідоцтво, входить майно, що підлягає реєстрації, нотаріус вимагає подання документів, які підтверджують право власності подружжя на таке майно.

При видачі свідоцтва про право власності на житловий будинок, квартиру та інше нерухоме майно, що підлягає реєстрації, нотаріус вимагає витяг з Реєстру прав власності, а в місцевостях, де інвентаризація не проведена, — довідку відповідного органу місцевого самоврядування, в якій викладена характеристика будівлі, на яку видається свідоцтво.

За наявності заборони відчуження житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна свідоцтво про право власності на майно, обтяжене боргом, видається у разі згоди на те кредитора (відповідного податкового органу).

Про видачу свідоцтва про право власності на нерухоме майно, перераховане вище, робиться відмітка на правовстановлювальних документах.

Свідоцтво про право власності на житловий будинок, квартиру, дачу, садовий будинок, гараж, земельну ділянку та інше нерухоме майно видається нотаріусом за місцезнаходженням цього майна.

241. У разі смерті одного з подружжя свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні видається нотаріусом на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину. Таке свідоцтво може бути видане на половину спільного майна.

У повідомленні, що надсилається спадкоємцям померлого, які прийняли спадщину, зазначається склад спільного майна подружжя, на частку якого другий з подружжя, що є живим, просить видати свідоцтво про право власності, а також роз'яснюється право звернення до суду у випадку оспорювання спадкоємцями майнових вимог того з подружжя, що залишився живим.

Повідомлення надсилається поштою, а спадкоємці, які прибули до нотаріальної контори, повідомляються нотаріусом усно, про що робиться відмітка на заяві того з подружжя, хто залишився живим.

Така відмітка підписується спадкоємцями.

На підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності.

Якщо серед спадкоємців є особи, над якими встановлена опіка чи піклування, свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя видається за наявності дозволу органів опіки і піклування, який оформляється згідно з правилами, викладеними в абзаці дев'ятому пункту 39 цієї Інструкції.

Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини.

242. При видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них нотаріус вимагає, крім свідоцтва про смерть, документи і перевіряє обставини, зазначені в пунктах 239, 240 цієї Інструкції.

Якщо до складу спільного майна подружжя входить майно, що підлягає реєстрації, державний нотаріус повинен дотримуватись також вимог пункту 216 цієї Інструкції.

243. Видаючи свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, до складу якого входить майно, що підлягає державній реєстрації, нотаріус роз'яснює про необхідність подати це свідоцтво для державної реєстрації у відповідний орган.

РОЗДІЛ 25

**ВИДАЧА СВІДОЦТВА ПРО ПРИДБАННЯ АРЕШТОВАНОГО
НЕРУХОМОГО МАЙНА, А ТАКОЖ ЗАСТАВЛЕНОГО МАЙНА
З ПУБЛІЧНИХ ТОРГІВ (АУКЦІОНІВ). ВИДАЧА СВІДОЦТВА
ПРО ПРИДБАННЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА,
ЩО Є ПРЕДМЕТОМ ІПОТЕКИ**

244. Придбання арештованого або заставленого майна з публічних торгів (аукціонів) оформляється нотаріусом за місцем знаходження такого майна шляхом видачі набувачу відповідного свідоцтва. Видача свідоцтва про придбання заставленого майна, яке складається лише з рухомого майна, здійснюється за місцем проведення аукціону.

245. Свідоцтво про придбання арештованого нерухомого майна з публічних торгів видається нотаріусом на підставі складеного державним виконавцем акта про проведені публічні торги, затвердженого начальником відповідного відділу державної виконавчої служби.

В акті про проведені прилюдні торги має бути зазначено:
ким, коли і де проводилися публічні торги;
коротка характеристика реалізованого майна;
прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи), адреса кожного покупця;

сума, внесена переможцем торгів за придбане майно;
прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи) боржника, його адреса;

дані про правостановлювальні документи, що підтверджували право власності боржника на майно: назва правостановлювального документа, ким виданий, посвідчений (для нотаріусів указувати прізвище, ім'я, по батькові, назву нотаріальної контори, нотаріального округу), дата видачі, посвідчення, номер за реєстром, орган реєстрації, дата та номер реєстрації.

246. Свідоцтво про придбання заставленого майна на аукціоні видається нотаріусом на підставі акта (копії затвердженого суддею акта) про проведений аукціон. Складений організатором аукціону акт про проведений аукціон подається на затвердження нотаріусу, який вчинив виконавчий напис про необхідність звернення стягнення на заставлене майно або який прийняв рішення.

Акт про проведення аукціону, що подається нотаріусу на затвердження, має містити інформацію:

ким, коли і де проводився аукціон;

перелік і коротка характеристика реалізованого майна;
початкова й остаточна ціна реалізації майна;
прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи) боржника, його адреса;

прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи), адреса покупця;

сума, внесена переможцем аукціону за придбане майно.

До акта додається список учасників аукціону.

Крім того, у випадку реалізації на аукціоні майна, що підлягає реєстрації, в акті зазначаються:

дані про правостановлювальні документи, що підтверджували право власності боржника на майно:

назва правостановлювального документа, ким виданий, посвідчений (для нотаріусів указувати прізвище, ім'я, по батькові, назву нотаріальної контори, нотаріального округу), дата видачі, посвідчення, номер за реєстром, орган реєстрації, дата та номер реєстрації.

247. Якщо публічні торги (аукціон) оголошено такими, що не відбулися, нотаріус видає відповідне свідоцтво про придбання такого майна стягувачеві на підставі складеного та затвердженого в установленому порядку акта із зазначенням того, що публічні торги (аукціон) не відбулися.

248. Якщо майно (свідоцтво) підлягає обов'язковій державній реєстрації, нотаріус зазначає про це в тексті свідоцтва із зазначенням органу, який здійснює таку реєстрацію.

249. Видача свідоцтва про придбання нерухомого майна, що було предметом іпотеки, здійснюється нотаріусом за місцем знаходження такого майна на підставі копії складеного державним виконавцем акта про реалізацію предмета іпотеки, затвердженого начальником (заступником начальника) органу державної виконавчої служби.

В акті про реалізацію предмета іпотеки має бути зазначено:

що реалізація предмета іпотеки відбулась із дотриманням вимог Закону України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати»;

ким, коли і де проводилися реалізація предмета іпотеки;

характеристика реалізованого предмета іпотеки за даними служби, яка реєструє права власності на нерухомість;

прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи), адреса покупця;

сума коштів, внесена за придбане нерухоме майно;

прізвище, ім'я та по батькові (назва юридичної особи) боржника, його адреса;

відомості про документ, на підставі якого право власності на предмет іпотеки належало іпотекодавцю.

РОЗДІЛ 26

НАКЛАДАННЯ ЗАБОРОНИ ВІДЧУЖЕННЯ НЕРУХОМОГО ТА РУХОМОГО МАЙНА

250. Нотаріус за місцезнаходженням житлового будинку, будівлі, садиби, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна чи за місцем розташування земельної ділянки, а також у випадках, передбачених законодавством, за місцем реєстрації рухомого майна накладає заборону їх відчуження:

1) за повідомленням банку (фінансової установи), іншої юридичної особи про видачу фізичній особі позики на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю житлового будинку, квартири;

2) при посвідченні договору застави, ренти житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, якщо це передбачено договором;

3) при посвідченні договору довічного утримання (догляду);

4) при посвідченні договору дарування з обов'язком передати майно у майбутньому, якщо це передбачено договором;

5) при видачі свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям фізичної особи, оголошеної померлою (строком на п'ять років);

6) при одержанні повідомлення про смерть особи, що за життя склала спільний заповіт подружжя;

7) при одержанні повідомлення про набрання чинності рішенням суду про позбавлення батьків дитини батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав;

8) при посвідченні спадкового договору;

9) за постановою державного виконавця про арешт майна боржника та оголошення заборони на його відчуження;

10) в усіх інших випадках, передбачених законом.

251. Накладання заборони провадиться шляхом вчинення напису про це на повідомленні установи банку, іншої юридичної особи про видачу позички на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю житлового будинку, квартири та на повідомленні про набрання чинності рішенням суду про позбавлення батьків дитини батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення

батьківських прав. Один примірник повідомлення з написом нотаріуса про надходження заборони надсилається відповідній установі банку або іншій юридичній особі, що видали позичку, відповідному органу опіки та піклування, за місцем проживання дитини, а другий — залишається у справах нотаріуса.

Накладання заборони за спадковим договором, договором ренти, довічного утримання (догляду), застави житлового будинку, будівлі, садиби, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, а також при видачі свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям фізичної особи, оголошеної померлою, провадиться шляхом відповідного напису про це на договорі або свідоцтві про право на спадщину.

Накладання заборони при одержанні повідомлення про смерть особи, що за життя склала спільний заповіт подружжя, провадиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини.

252. Накладання заборони реєструється нотаріусами в реєстрі для реєстрації заборон. У цьому самому реєстрі реєструються повідомлення судових і слідчих органів, органів державної податкової адміністрації, а також органів державної виконавчої служби про накладання арешту на нерухоме майно. Про накладені заборони та арешти робиться запис в алфавітній книзі обліку заборон відчуження і арештів нерухомого майна (додаток № 7).

Накладені заборони та арешти підлягають обов'язковій реєстрації у Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна в порядку, визначеному Положенням про Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

Накладені заборони та арешти рухомого майна підлягають обов'язковій реєстрації у Державному реєстрі застав рухомого майна.

253. Нотаріус знімає заборону відчуження майна при одержанні повідомлення:

банку, іншої юридичної особи про погашення позики;
про припинення договору застави;

про припинення договору іпотеки у зв'язку з набуттям іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання, після припинення договору іпотеки у зв'язку з відчуженням іпотекодержателем предмета іпотеки;

про зняття арешту державного виконавця;

про припинення чи розірвання договору ренти, довічного утримання (догляду);

про скасування рішення суду про оголошення фізичної особи померлою або закінчення п'ятирічного строку з часу видачі свідоцтва про право на спадщину на майно особи, оголошеної померлою;

про смерть другого з подружжя, що склали спільний заповіт;

про скасування рішення суду про позбавлення батьків дитини батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав;

про смерть відчужувача за спадковим договором або про смерть другого з подружжя, що уклали спадковий договір;

про відчуження майна, переданого під виплату ренти;

в інших випадках, передбачених законом.

У випадках, передбачених частиною першою статті 537 Цивільного кодексу України, нотаріус може зняти заборону відчуження заставленого майна за заявою боржника, якщо він надасть нотаріусу докази відсутності кредитора (його представника) у місці виконання зобов'язання або ухилення кредитора (його представника) від прийняття виконання чи в разі іншого прострочення з їхнього боку, а також внесе в депозит нотаріуса належні з нього кредиторів гроші або цінні папери.

Як доказ зазначеного нотаріусу боржником подаються: копія зобов'язання, копія договору застави, квитанція про внесення в депозит нотаріуса належних кредиторів грошових коштів або цінних паперів, які свідчили б про повне і безумовне виконання зобов'язання, копія повідомлення нотаріуса кредиторів про внесення боргу в депозит, копія заяви боржника, переданої нотаріусом кредиторів відповідно до пункту 276 цієї Інструкції, щодо вчинення цим кредитором необхідних дій із зняття заборони відчуження тощо.

Про зняття заборони у цих випадках нотаріус письмово повідомляє кредитора.

Про зняття заборони, а також про зняття судовими або слідчими органами та органами державної виконавчої служби накладеного ними арешту на майно нотаріус робить відповідні відмітки в реєстрі для реєстрації заборон і арештів та в алфавітній книзі обліку заборон відчуження і арештів нерухомого майна. Повідомлення судових або слідчих органів та органів державної виконавчої служби про зняття арешту залишається у справах нотаріальної контори.

254. У разі смерті набувача за договором довічного утримання (догляду) і переходу права власності на майно, що було передане

за цим договором до його спадкоємців, нотаріус здійснює перереєстрацію заборони відчуження майна на ім'я нового власника, яка реєструється в реєстрі для реєстрації заборон. Така перереєстрація може бути здійснена за повідомленням нотаріуса, який видав свідоцтво про право на спадщину.

У цьому самому реєстрі у графі 10 і на всіх примірниках договору довічного утримання (догляду), а також у графі 4 алфавітної книги обліку заборон відчуження і арештів майна нотаріус робить відповідну відмітку про видачу свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям набувача і про здійснену перереєстрацію заборони відчуження майна на нового власника.

Відомості про здійснену перереєстрацію підлягають обов'язковій реєстрації у Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

Перереєстрації заборони відчуження в разі припинення юридичної особи — набувача з визначенням правонаступників, до яких переходять права та обов'язки за договором довічного утримання (догляду), або у разі ліквідації юридичної особи — набувача, коли права та обов'язки за цим договором переходять до її засновника (учасника), здійснюються на підставі витягу з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України.

За правилами цього пункту нотаріус здійснює перереєстрацію заборони відчуження у разі укладення договору про внесення змін і доповнень до іпотечного договору.

РОЗДІЛ 27

ЗАСВІДЧЕННЯ ВІРНОСТІ КОПІЙ (ФОТОКОПІЙ)

ДОКУМЕНТІВ І ВИТЯГІВ З НИХ

255. Нотаріуси засвідчують вірність копій (фотокопій) документів, виданих юридичними особами за умови, що ці документи не суперечать законові, мають юридичне значення і засвідчення вірності їх копій (фотокопій) не заборонено законом.

Вірність копії (фотокопії) документа, виданого фізичною особою, засвідчується у тих випадках, коли справжність підпису фізичної особи на оригіналі цього документа засвідчена нотаріусом або посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування або за місцем роботи, навчання, проживання чи лікування фізичної особи.

Забороняється засвідчувати вірність копій паспорта, документів, що його замінюють, військового квитка, депутатського

посвідчення, службових посвідчень та інших документів, знімання копії з яких не допускається.

Не допускається засвідчення вірності копії (фотокопії) з документа, на підставі якого відповідні установи видають оригінал документа (довідки про народження дитини, довідки про смерть), а також засвідчення вірності копії (фотокопії) з додатка без пред'явлення основного документа (витяг із залікової відомості).

256. Вірність копії (фотокопії) з копії (фотокопії) документа може бути засвідчена нотаріусом, якщо вірність копії (фотокопії) засвідчена в нотаріальному порядку або якщо ця копія (фотокопія) видана юридичною особою, що видала оригінал документа. В останньому випадку копія документа має бути викладена на бланку юридичної особи з прикладенням печатки і з відміткою про те, що оригінал документа знаходиться в справах юридичної особи, яка видала документ.

Вірність копії (фотокопії) з копії рішення суду (витяг з нього) може бути засвідчена нотаріусом за наявності відмітки про те, що це рішення набрало законної сили і що оригінал рішення знаходиться в суді з зазначенням номера справи.

257. Засвідчення копій (фотокопій) офіційних документів, які видаються органами реєстрації актів громадянського стану і надалі використовуватимуться за кордоном, нотаріусами здійснюється лише після попередньої легалізації оригіналів цих документів або проставляння апостиля²².

258. Вірність витягу може бути засвідчена лише у тому випадку, коли його зроблено з документа, у якому міститься рішення кількох не пов'язаних між собою питань. Витяг має відтворювати повний текст частини документа з певного питання.

При виготовленні витягу з багатосторінкового документа обов'язково відтворюється текст першої та останньої сторінок, які надають можливість ідентифікувати документ, вірність витягу з якого засвідчується.

Засвідчення вірності витягу з документа здійснюється за правилами, викладеними в пунктах 255, 256 цієї Інструкції.

259. Нотаріус зобов'язаний звірити з оригіналом копію (фотокопію) чи витяг з документа, вірність яких він засвідчує.

²² Див. Інструкцію про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном, затвердженої наказом Міністерства закордонних справ України від 04.06.2002 № 113, а також правила проставляння апостиля, затвержені Наказом Міністерства закордонних справ України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства юстиції України від 05.12.2003 № 237/803/151/5.

РОЗДІЛ 28

ЗАСВІДЧЕННЯ СПРАВЖНОСТІ ПІДПИСУ НА ДОКУМЕНТАХ

260. Нотаріус засвідчує справжність підпису на документах, зміст яких не суперечить законові і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що порочать честь і гідність людини.

На договорі може бути засвідчена справжність підпису особи, що підписалась за іншу особу, яка не могла це зробити власноручно внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин. У цьому випадку нотаріус установлює особу як того, хто підписався, так і того, за кого ця особа підписалася. Про причини, з яких фізична особа, заінтересована у вчиненні нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається в посвідчувальному написі.

Договір не може підписувати особа, на користь або за участю якої її посвідчено.

261. Нотаріус, засвідчуючи справжність підпису, не посвідчує факти, викладені у документі, а лише підтверджує, що підпис зроблений певною особою.

262. Нотаріус не може засвідчувати справжність підпису фізичної особи на документі, у якому стверджуються обставини, право посвідчення яких належить лише відповідному державному органу (час народження, шлюбу, смерті, наявність хвороби, інвалідності, права власності на майно тощо). Справжність підпису на зазначеному документі може бути засвідчена у випадку, якщо документ призначений для подання до компетентних органів іншої держави.

263. При засвідченні зразків підписів посадових осіб юридичних осіб на картках, що подаються до Національного банку України, комерційних банків (у тому числі Ощадного банку України, інших комерційних банків різних видів і форм власності) з метою відкриття рахунків, нотаріус перевіряє обсяг правоздатності юридичної особи²³, справжність підписів посадових осіб та їх повноваження на право підпису.

На підтвердження повноважень на право підпису нотаріусу подається наказ про призначення на посаду, протокол про обрання посадової особи, довіреність на ім'я керівника, видана вищим органом управління юридичної особи, тощо.

264. За наявності технічних можливостей роботи з електронними документами нотаріус засвідчує справжність електронного

²³ Див. пункт 40 цієї Інструкції.

цифрового підпису на таких документах за правилами, передбаченими пунктом 17 цієї Інструкції, та вчиняє посвідчувальний напис.

РОЗДІЛ 29 ЗАСВІДЧЕННЯ ВІРНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ

265. Нотаріус засвідчує вірність перекладу документа з однієї мови на іншу, якщо він знає відповідні мови.

Якщо нотаріус не знає відповідних мов (однієї з них), переклад документа може бути зроблено перекладачем, справжність підпису якого засвідчує нотаріус у порядку, установленому розділом 28 цієї Інструкції. При цьому перекладач поряд з документом, що встановлює його особу, повинен представити документ, який стверджує його кваліфікацію.

266. Якщо при вчиненні нотаріальної дії (посвідчення угоди, засвідчення вірності копії та ін.) одночасно вчиняється й переклад на іншу мову, то переклад вміщується поруч з оригіналом угоди, копією тощо на одній сторінці, розділеній вертикальною рисою таким чином, щоб оригінальний текст розташовувався на лівій стороні, а переклад — на правій. Переклад має бути зроблений з усього тексту документа, що перекладається, і закінчуватися підписами. Під перекладом вміщується підпис перекладача.

Посвідчувальний напис викладається під текстами документа і перекладу з нього.

Переклад, розміщений на окремому від оригіналу чи копії аркуші, прикріплюється до нього, прошнуровується і скріплюється підписом нотаріуса і його печаткою.

РОЗДІЛ 30 ПОСВІДЧЕННЯ ФАКТІВ

267. Нотаріус на прохання фізичної особи посвідчує факт, що фізична особа є живою.

268. Нотаріус на прохання фізичної особи посвідчує факт перебування її в певному місці.

269. Посвідчення факту, що фізична особа є живою, та факту перебування її в певному місці провадиться як при явці фізичної особи до нотаріуса, так і поза приміщенням, що є робочим місцем нотаріуса.

270. Факти, що малолітня дитина, недієздатна фізична особа є живою чи перебуває в певному місці, посвідчуються на прохання її законних представників (батьків, усиновителів, опікуна).

Факти, згадані вище, щодо неповнолітньої дитини, фізичної особи, цивільна дієздатність якої обмежена, посвідчуються на їх прохання та за згодою на це законних представників (батьків, усиновителів, піклувальників), викладеній з дотриманням вимог пункту 38 цієї Інструкції.

271. Нотаріус на прохання фізичної особи посвідчує її тожність з особою, зображеною на поданій нею фотокартці.

272. На підтвердження факту, що фізична особа є живою, та факту перебування фізичної особи в певному місці нотаріус видає заінтересованим особам, а на підтвердження тотожності фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці, — цій фізичній особі, відповідні свідоцтва (пункт 23 цієї Інструкції).

273. На примірнику свідоцтва про тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці, вміщується фотокартка, яка розташовується у верхньому лівому куті свідоцтва, скріплюється підписом нотаріуса і його печаткою. При цьому печатка має розміщуватися частково на фотокартці, а частково — на свідоцтві.

274. Нотаріус посвідчує час пред'явлення йому документа.

На підтвердження цієї обставини нотаріус робить посвідчувальний напис на документі із зазначенням особи, що його пред'явила.

275. Нотаріус передає заяви фізичних осіб та юридичних осіб іншим фізичним особам та юридичним особам, якщо вони не суперечать закону і не містять відомостей, що порочать честь і гідність людини.

Заяви подаються нотаріусу належним чином оформленими не менше ніж у двох примірниках, один з яких передається поштою зі зворотним повідомленням або особисто адресатам під розписку. Заяви можуть передаватися також з використанням технічних засобів. У цьому випадку другий примірник заяви повертається особі, що її подала.

276. На прохання особи, що подала заяву, їй видається свідоцтво про передання заяви.

У свідоцтві викладається зміст одержаної на заяву відповіді або те, що відповідь у встановлений у заяві строк не надійшла.

Передавання заяви та видача свідоцтва про передання заяви є самостійними нотаріальними діями і реєструються в реєстрі нотаріальних дій під окремими номерами.

Витрати, пов'язані з поштовою пересилкою заяви чи з використанням інших технічних засобів, оплачуються заявником.

РОЗДІЛ 31

ПРИЙНЯТТЯ В ДЕПОЗИТ ГРОШОВИХ СУМ І ЦІННИХ ПАПЕРІВ

277. Нотаріус у передбачених законодавством України випадках²⁴ приймає від боржника у депозит грошові суми та цінні папери для передавання їх кредитору.

Прийняття нотаріусом грошових сум і цінних паперів провадиться за місцем виконання зобов'язання.

Нотаріуси ведуть облік депозитних операцій у порядку, установленому Міністерством юстиції України.

278. Приймання грошових сум або цінних паперів у депозит для передавання кредитору здійснюється за заявою заінтересованої особи. Заява має містити відомості:

щодо особи, від якої прийнято внесок у депозит, а також щодо особи, для передавання якій його внесено, а саме:

для фізичних осіб:

прізвище, ім'я, по батькові, серія та номер паспорта, коли та ким він був виданий, місце проживання та ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;

для юридичних осіб:

найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України, реквізити поточного рахунку, відкритого в установі банку (якщо місцезнаходження або інші відомості щодо особи, для передавання якій робиться внесок, невідомі, то в заяві вказуються останні відомі особі, що звернулася до нотаріуса, відомості);

щодо мети чи виконання якого зобов'язання зроблено внесок;

щодо причин, з яких зобов'язання не може бути виконане безпосередньо.

За бажанням особи до заяви можуть бути включені обґрунтування та розрахунок, згідно з яким робиться внесок. У разі прийняття в депозит цінних паперів, випущених у документарній формі, у заяві зазначається їх сумарна номінальна вартість.

279. Нотаріус видає особі, яка внесла в депозит грошові суми або цінні папери, квитанцію про внесок. На прохання боржника напис про внесок може бути зроблений на поданому документі, що встановлює заборгованість або з якого впливає внесення грошових сум або цінних паперів у депозит.

²⁴ Див. статтю 537 Цивільного кодексу України.

280. Про надходження грошових сум і цінних паперів нотаріус повідомляє кредитора і на його вимогу видає йому належні грошові суми або цінні папери.

Якщо боржник не вказав адресу кредитора і нотаріусу ця адреса невідома, боржник попереджається, що повідомлення кредитора про внесення грошей або цінних паперів у депозит є його обов'язком.

281. Повернення грошових сум і цінних паперів особі, яка внесла їх у депозит (дебітору), допускається лише за письмовою згодою на це особи, на користь якої був зроблений внесок (кредитора), або за рішенням суду.

РОЗДІЛ 32 ВЧИНЕННЯ ВИКОНАВЧИХ НАПИСІВ

282. Для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість.

Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Законодавством України можуть бути встановлені випадки заборони звернення стягнення на окремі види майна (стаття 89 Сімейного кодексу України, стаття 754 Цивільного кодексу України та ін.).

Звернення стягнення на майно, що є предметом іпотеки і належить державному чи комунальному підприємству або підприємству, понад 50 відсотків акцій (часток, паїв) якого перебуває у державній власності, здійснюється на підставі рішення суду (стаття 33 Закону України «Про іпотеку»).

Виконавчий напис (окрім вимоги про неоплату чека) вчиняється нотаріусом незалежно від місця виконання вимоги, знаходження боржника або стягувача.

283. Для вчинення виконавчого напису стягувачем або уповноваженим представником нотаріусу подається заява, в якій, зокрема, має бути зазначено:

відомості про найменування і адресу стягувача та боржника;
дата та місце народження боржника — фізичної особи, місце його роботи;

номери рахунків у банках, кредитних установах, код в ЄДРПОУ для юридичної особи;

строк, за який має провадитися стягнення;
інформація щодо суми, яка підлягає стягненню, або предметів, що підлягатимуть витребуванню, включаючи пеню, штрафи, проценти тощо.

Заява може містити також іншу інформацію, необхідну для вчинення виконавчого напису.

У разі якщо нотаріусу буде необхідно отримати іншу інформацію чи документи, які мають відношення до вчинення виконавчого напису, нотаріус вправі витребувати їх у стягувача.

Вчинення виконавчого напису в разі порушення основного зобов'язання та (або) умов іпотечного договору здійснюється нотаріусом після спливу тридцяти днів з моменту одержання іпотекодавцем та боржником, якщо він є відмінним від іпотекодавця, письмової вимоги про усунення порушень.

Вчинення виконавчого напису за заявою одного з іпотекодержателів здійснюється нотаріусом після спливу десяти днів з дня одержання іншими іпотекодержателями письмового повідомлення про звернення стягнення на предмет іпотеки. У разі отримання письмової заяви від попереднього іпотекодержателя, який має вищий пріоритет, про припинення звернення стягнення на предмет іпотеки виконавчий напис нотаріусом не вчиняється.

284. Нотаріус вчиняє виконавчі написи:

якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем; за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку.

Заборгованість або інша відповідальність боржника визнається безспірною і не потребує додаткового доказування у випадках, якщо подані для вчинення виконавчого напису документи передбачені Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України.

Строки, протягом яких може бути вчинено виконавчий напис, обчислюються з дня, коли у стягувача виникло право примусового стягнення боргу.

285. У разі вчинення виконавчого напису за договором іпотеки нотаріус перевіряє за даними Державного реєстру застав нерухомого майна наявність чи відсутність заставної, наявність чи відсутність інших іпотекодержателів.

За наявності заставної вчинення виконавчого напису може бути здійснено лише на підставі заяви (вимоги) власника заставної.

286. При вчиненні виконавчого напису нотаріус повинен перевірити, чи подано на обґрунтування стягнення документи, зазначені у Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів.

287. Виконавчий напис має містити:

дату (рік, місяць, число) вчинення, нотаріальну контору (нотаріальний округ), прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який вчиняє виконавчий напис;

найменування та адресу стягувача;

найменування та адресу боржника, дату й місце його народження, місце роботи (для фізичних осіб), номери рахунків у банках, кредитних установах (для юридичних осіб);

строк, за який провадиться стягнення;

суми, що підлягають стягненню, або предмети, які підлягають витребуванню, у тому числі пеня, штраф, проценти, якщо такі належать до стягнення;

розмір плати, сума державного мита, сплачуваного стягувачем, або мита, яке підлягає стягненню з боржника;

зазначення статті Закону України «Про нотаріат» та пункту Переліку документів, на підставі яких вчинено виконавчий напис;

номер, під яким виконавчий напис зареєстровано в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій;

підпис нотаріуса, який вчинив виконавчий напис, печатку.

288. Виконавчий напис вчиняється на оригіналі документа, що встановлює заборгованість (нотаріально посвідчені угоди, опротестований вексель та ін.)

Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, то він може бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку.

Якщо за борговим документом необхідно провести стягнення по частинах, то виконавчий напис за кожним стягненням може бути зроблений на копії документа або на виписці з особового рахунку боржника; у цих випадках на оригіналі документа, що встановлює заборгованість, робиться відмітка про вчинення виконавчого напису і зазначаються, за який строк і яка сума стягнута, дата і номер за реєстром нотаріальних дій.

289. За заявою кредитора розмір суми, яка підлягає стягненню за виконавчим написом, може бути встановлений з урахуванням індексу інфляції за весь час прострочення та трьох процентів річних від простроченої суми, якщо інший розмір не встановлений договором або законом.

Неустойка (штраф, пеня) включається до виконавчого напису, якщо це передбачено умовами договору.

Вчинення виконавчого напису за договором позики здійснюється з урахуванням вимог статті 1050 Цивільного кодексу України.

290. У справах нотаріуса залишається копія документа, що встановлює заборгованість, або витяг з особового рахунку боржника і копія виконавчого напису.

При кожному наступному вчиненні виконавчого напису за одним і тим самим зобов'язанням повторне подання копії документа, що встановлює заборгованість, не вимагається. У цих випадках слід обмежитися поданням двох примірників витягу з особового рахунку та оригіналу зобов'язання. Один примірник витягу з виконавчим написом і оригінал зобов'язання повертається стягувачу, а другий примірник — залишається у нотаріуса.

291. При вчиненні кількох виконавчих написів за документами, що встановлюють заборгованість однакової форми, копія кожного окремого зобов'язання не вимагається. У таких випадках у справах нотаріуса залишається одна копія документа, що встановлює заборгованість (на одного з боржників), і список боржників, на стягнення боргу з яких вчинені виконавчі написи, з зазначенням повної назви та адреси боржників, строку платежу, суми, що підлягає стягненню за виконавчим написом, а в необхідних випадках й інших даних. Стягувачу видаються виконавчі написи на кожного боржника окремо у відповідності до списку.

292. Якщо для вчинення виконавчого напису, крім документа, що встановлює заборгованість, необхідно подати й інші документи, зазначені в Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, то вони до виконавчого напису не приєднуються, а залишаються у справах нотаріуса.

293. На прохання чекодержателя нотаріус у разі неоплати чека вчиняє виконавчий напис.

Виконавчі написи на чеках вчиняються за місцезнаходженням платника. Виконавчі написи вчиняються за наявності напису платника про те, що чек був пред'явлений до оплати з зазна-

ченням дня пред'явлення, але не був оплачений. При вчиненні виконавчого напису перевіряється своєчасність пред'явлення чека до оплати (стаття 93 Закону України «Про нотаріат».

Виконавчі написи про неоплату чека вчиняються нотаріусами в строки, визначені чинним законодавством України про чеки.

Виконавчі написи вчиняються за бажанням чекодержателя як проти чекодавця, так і проти осіб, відповідальних за чеком.

Про вчинення виконавчого напису нотаріус робить відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій і надсилає повідомлення чекодавцю про неоплату чека та видачу виконавчого напису.

РОЗДІЛ 33

ВЧИНЕННЯ ПРОТЕСТІВ ВЕКСЕЛІВ. ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ЧЕКІВ ДО ПЛАТЕЖУ І ПОСВІДЧЕННЯ НЕОПЛАТИ ЧЕКІВ

294. Протести векселів про неоплату, неакцепт, недатування акцепту вчиняються нотаріусами відповідно до законодавства України про обіг векселів:

Закону України «Про обіг векселів в Україні» ; Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, з урахуванням застережень, обумовлених додатком II до цієї Конвенції;

Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі;

Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів;

Закону України «Про цінні папери і фондову біржу»;

Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі»;

Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі»;

Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів»;

інших, прийнятих згідно з ними, актів законодавства України.

Крім того, протести векселів вчиняються у разі:

а) видачі кількох примірників векселя — протест про неперед'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту, дер-

жателю векселя, протест про неакцепт за другим примірником векселя, протест про неплатіж за другим примірником векселя;

б) коли з векселя зроблено копію — протест про непередавання оригіналу векселя законному держателю копії векселя;

в) видачі векселя строком у такий-то час від пред'явлення — протест про відмову у проставленні векселедавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя.

295. Протест векселів про неоплату вчиняються нотаріусами за місцем знаходження платника або за місцем платежу (доміцильовані векселі, тобто векселі, які підлягають оплаті у третьої особи);

протест векселів про неакцепт та недатування акцепту, протест про непред'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту, держателю векселя, протест про неакцепт за другим примірником векселя, протест про неплатіж за другим примірником векселя — за місцезнаходженням платника;

протест про непередавання оригіналу векселя законному держателю копії векселя — за місцезнаходженням держателя оригіналу векселя; протест про відмову у проставленні векселедавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя — за місцезнаходженням векселедавця.

296. Векселі для вчинення протесту про неоплату приймаються нотаріусами після закінчення дати платежу за векселем, але не пізніше 12-ої години наступного після цього строку дня.

Вексель може бути прийнятий для вчинення протесту про неакцепт протягом строків, встановлених для пред'явлення до акцепту чинним законодавством, а якщо вексель був пред'явлений до акцепту в останній день строку, то не пізніше 12-ої години наступного після цього строку дня.

Векселі для вчинення протесту про непред'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту, держателю векселя, протест про неакцепт за другим примірником векселя, протест про неплатіж за другим примірником векселя, протест про непередавання оригіналу векселя законному держателю копії векселя, протест про відмову у проставленні векселедавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя приймаються нотаріусами в строки, установлені статтею 44 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі від 07.06.1930, запровадженого Женевською конвенцією 1930 року.

297. При вчиненні протестів векселів нотаріус повинен враховувати, що за акцепт і платіж відповідає векселедавець (стаття 9 Уніфікованого закону про переказний вексель і простий вексель.

298. У день прийняття векселя до протесту нотаріус пред'являє платнику або доміциліанту (особі, яка оплачує доміцильований вексель) вимогу про оплату (або акцепт) векселя, в якій зазначає про надходження заяви про протест векселя з усіма його реквізитами та пропозицією сплатити чи акцептувати вексель у певний строк або повідомити про оплату чи акцепт векселя.

Якщо платник (доміциліант) оплатить вексель, нотаріус, не вчиняючи протесту, повертає вексель платнику з написом на самому векселі про одержання векселедержателем платежу та інших сум за встановленою формою.

Якщо платник зробив відмітку про акцепт на переказному векселі, вексель повертається векселедержателю без протесту.

299. У разі відмови платника (доміциліанта) оплатити або акцептувати вексель або якщо він не з'явився до нотаріуса, нотаріус складає акт про протест про неоплату або неакцепт за встановленою формою і робить відповідний запис у реєстрі, а також відмітку про протест про неоплату або неакцепт на самому векселі.

300. Якщо місцезнаходження платника невідоме, протест векселя вчиняється без пред'явлення вимоги про оплату або акцепт векселя з відповідною відміткою в акті про протест та в реєстрі нотаріальних дій.

301. Опротестований вексель видається векселедержателю або уповноваженій особі.

302. Вексель, опротестований нотаріусом у неоплаті, є підставою для вчинення на ньому виконавчого напису в порядку пункту 293 цієї Інструкції.

303. Нотаріус за місцезнаходженням платника приймає для пред'явлення до платежу чеки, подані після закінчення десяти днів, а іноземні чеки — після закінчення шести місяців з дня видачі чека, але не пізніше 12-ої години наступного після цього строку дня.

Нотаріус у той самий день пред'являє чек банку до оплати. У разі неоплати чека нотаріус посвідчує неоплату чека шляхом напису на чеку за встановленою формою і робить про це відмітку в реєстрі.

Одночасно з написом на чеку нотаріус надсилає повідомлення чекодавцю про неоплату його чека банком і вчинення напису на чеку.

На прохання чекодержателя нотаріус у разі неоплати чека вчиняє виконавчий напис за правилами пункту 293 цієї Інструкції.

РОЗДІЛ 34

ВЧИНЕННЯ МОРСЬКИХ ПРОТЕСТІВ

304. Нотаріуси з метою забезпечення доказів для охорони прав і законних інтересів судновласника приймають заяву капітана судна про подію, яка мала місце в період плавання або стоянки судна і яка може стати підставою для пред'явлення до судновласника майнових вимог.

305. Заява про морський протест має містити в собі опис подій, що сталися, і заходів, ужитих капітаном для забезпечення охорони довіреного йому майна.

На підтвердження обставин, викладених у заяві про морський протест, нотаріусу в межах строків, установлених чинним законодавством, повинно бути подано для огляду судовий журнал і засвідчений капітаном витяг з судового журналу.

306. Заява про морський протест має бути подана нотаріусу в порту України в строки, установлені чинним законодавством України.

Якщо подати заяву про морський протест у встановлені строки неможливо, то про причини цього має бути зазначено в заяві про морський протест.

307. Нотаріус на підставі заяви капітана, даних судового журналу, а також опиту самого капітана і, за можливості, не менше чотирьох свідків з числа членів судової команди, у тому числі двох, що належать до осіб командного складу, складає акт про морський протест і засвідчує його своїм підписом і печаткою.

Примірник акта видається капітанові або уповноваженій ним особі, а другий примірник із заявою капітана і витягом з судового журналу залишається у справах нотаріуса.

РОЗДІЛ 35

ПРИЙНЯТТЯ ДОКУМЕНТІВ НА ЗБЕРІГАННЯ

308. Нотаріуси за заявами юридичних осіб та громадян приймають на зберігання документи за описом.

Опис складається в двох примірниках і підписується особою, яка здала документи на зберігання, та нотаріусом.

Один примірник опису залишається у нотаріуса, а другий — видається особі, яка здала документи на зберігання.

309. На прохання особи нотаріус може прийняти документи без опису, якщо вони належним чином упаковані в присутності нотаріуса.

Упаковка має бути скріплена печаткою нотаріуса, його підписом і підписом особи, яка здала документи на зберігання.

310. Про прийняття документів на зберігання нотаріус видає особі, яка здала їх, свідоцтво за встановленою формою, до якого додається примірник опису, якщо такий провадився.

311. Прийняті документи зберігаються в окремому пакеті в залізних шафах чи сейфах, опечатаних печаткою нотаріуса.

312. Документи, прийняті на зберігання, повертаються на вимогу особи, яка здала їх на зберігання, або на вимогу уповноважених нею осіб при пред'явленні свідоцтва і примірника опису, чи за рішенням суду.

РОЗДІЛ 36

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ. МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ

313. Нотаріуси відповідно до законодавства України та міжнародних договорів застосовують норми іноземного права.

Нотаріуси приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права, а також вчиняють на документах посвідчувальні написи у формі, передбаченій іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України.

314. Довіреність, що призначається для вчинення дій за кордоном і не містить вказівки про строк її чинності, зберігає силу до її скасування особою, яка видала довіреність, про що може бути зазначено в тексті довіреності.

За заявою особи, яка видає довіреність, що призначається для дії за кордоном, така довіреність може бути зареєстрована в Єдиному реєстрі довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку, відповідно до вимог Положення про Єдиний реєстр довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку, про що нотаріусом зазначається у тексті довіреності.

315. Дії, пов'язані з охороною майна, що залишилося після смерті іноземного громадянина і перебуває на території України, або майна, яке належить одержати іноземному громадянину після смерті громадянина України, а також з видачею свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна, здійснюються відповідно до законодавства України²⁵.

²⁵ Зазначені дії вчиняються за правилами розділів 20-22 цієї Інструкції.

316. Одержавши повідомлення про смерть громадянина іноземної держави, з якою Україною укладений міжнародний договір²⁶, що містить норми про охорону спадкового майна, державні нотаріальні контори, керуючись відповідним договором, у разі якщо на території України є майно померлого, вживають необхідних заходів до охорони спадкового майна, установлюють розмір і вартість спадкового майна, з'ясовують коло спадкоємців, перевіряють, чи є заповіт, і негайно повідомляють про це дипломатичне або консульське представництво держави, громадянином якої є померлий.

Якщо міжнародним договором ведення справи про спадщину віднесено до компетенції установ іноземної держави, громадянином якої є померлий, то спадкове рухоме майно може бути передано нотаріусом дипломатичному або консульському представництву цієї держави за його вимогою.

317. У відповідності з міжнародним договором у випадку, коли заповіт, складений за формою, передбаченою законодавством іноземної держави, після смерті заповідача подається нотаріусу для розкривання і оголошення, нотаріус оголошує зміст заповіту та складає протокол про його стан і зміст. У протоколі вказуються дата та місце складання протоколу, дата посвідчення заповіту, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка його подала, стан документа (був він поданий запечатаним чи відкритим; чи були в ньому закреслені місця, виправлення або інші недоліки).

Протокол підписується нотаріусом і особою, яка подала заповіт. Цими самими особами підписується кожний аркуш заповіту.

Якщо заповіт зберігався у нотаріуса в запечатаному вигляді, усі зазначені вище дії нотаріус провадить одноособово.

До протоколу додається засвідчена копія заповіту, а залежно від вимог міжнародного договору — копія протоколу та оригінал заповіту.

Указані документи можуть бути видані заінтересованій особі або надіслані компетентній установі іноземної держави за правилами виконання доручень.

318. Документи, які складено за кордоном за участю іноземних властей або які від них виходять, приймаються нотаріусами за умови їх легалізації органами Міністерства закордонних справ України.

²⁶ Див. Закон України «Про правонаступництво України» Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 46. — Ст. 620.

Без легалізації такі документи приймаються нотаріусами у таких випадках, коли це передбачено законодавством України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (щодо яких держава Україна визнала себе правонаступником).

319. Порядок зносин нотаріусів з іноземними органами юстиції визначається законодавством України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Нотаріуси у випадках, передбачених договорами про правову допомогу, зносяться з консульськими представництвами безпосередньо, якщо консульський округ даного консульського представництва зв'язаний з територією їх діяльності. В інших випадках зносини органів нотаріату з консульськими і дипломатичними представництвами здійснюються через Міністерство закордонних справ України.

320. Нотаріуси забезпечують докази, необхідні для ведення справ в органах іноземних держав.

Дії для забезпечення доказів провадяться відповідно до цивільного процесуального законодавства України.

321. Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що містить законодавство України, то при вчиненні нотаріальних дій застосовуються правила міжнародного договору.

Якщо міжнародний договір відносить до компетенції нотаріусів вчинення нотаріальної дії, не передбаченої законодавством України, нотаріуси вчиняють цю нотаріальну дію в порядку, установленому Міністерством юстиції України.

*Директор Департаменту
у справах цивільного стану
громадян та нотаріату
Л.М.Павлова*

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Н А К А З

27.12.2004 № 142/5/310

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
27 грудня 2004 р. за № 1649/10248

**Про затвердження Положення про порядок
учинення нотаріальних дій в дипломатичних
представництвах та консульських установах України**

У зв'язку з прийняттям Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України та відповідно до Закону України «Про нотаріат», Консульського статуту України **Н А К А З У Є М О:**

1. Затвердити Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України (далі — Положення), що додається.

2. Департаменту у справах цивільного стану громадян і нотаріату Міністерства юстиції України надіслати Положення Головному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласним, Київському та Севастопольському міським управлінням юстиції для застосування в роботі та доведення до відома нотаріусів.

3. Управлінню консульської служби Міністерства закордонних справ України довести вказане Положення до відома дипломатичних представництв та консульських установ України для використання в роботі.

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступників Міністра юстиції України та Міністра закордонних справ України відповідно до розподілу функціональних обов'язків.

*Міністр юстиції України
О.Лавринович*

*Міністр закордонних справ України
К.Грищенко*

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства юстиції України,
Міністерства закордонних справ України
27.12.2004 № 142/5/310

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
27 грудня 2004 р. за № 1649/10248

ПОЛОЖЕННЯ
про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних
представництвах та консульських установах України

1. Загальні положення

1.1. Це Положення, розроблене відповідно до Закону України «Про нотаріат», Цивільного та Сімейного кодексів України, глави XI Консульського статуту України, визначає порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України.

1.2. Вчинення нотаріальних дій покладається на консульських посадових осіб (далі — консул), які працюють в дипломатичних представництвах та консульських установах України.

1.3. Консулами вчиняються такі види нотаріальних дій:

1) посвідчуються правочини (договори, заповіти, довіреності та ін.), крім іпотечних договорів, договорів про відчуження та заставу житлових будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні;

2) вживаються заходи до охорони спадкового майна;

3) видаються свідоцтва про право на спадщину;

4) видаються свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя;

5) засвідчується вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;

6) засвідчується вірність підпису на документах;

7) засвідчується справжність електронного цифрового підпису на електронних документах (за наявності технічної можливості роботи з електронними документами);

8) засвідчується вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;

- 9) посвідчується факт, що фізична особа є живою;
- 10) посвідчується факт перебування фізичної особи в певному місці;
- 11) посвідчується тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці;
- 12) посвідчується час пред'явлення документів;
- 13) приймаються у депозит грошові суми та цінні папери;
- 14) учиняються виконавчі написи;
- 15) учиняються морські протести;
- 16) приймаються на зберігання документи.

Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, що вчиняються консулами.

1.4. Консули відповідно до статті 7 Закону України «Про нотаріат» у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства закордонних справ України та іншими нормативно-правовими актами.

При вчиненні нотаріальних дій консули в установленому порядку та в межах своєї компетенції вирішують питання, що випливають з норм міжнародного права, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

1.5. Консули зобов'язані додержувати таємниць нотаріальних дій та відомостей, одержаних ними у зв'язку з їх учиненням.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та документи видаються тільки фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких учинялися нотаріальні дії.

На письмову вимогу суду, господарського суду, прокуратури, органів дізнання і слідства довідки про вчинені нотаріальні дії та документи видаються у зв'язку з кримінальними, цивільними або господарськими справами, що перебувають у їх провадженні.

Письмова вимога, з якою звертаються суд та інші зазначені вище органи, має бути належним чином оформлена (зокрема, мати посилання на номер справи, щодо якої виникла потреба в отриманні інформації).

Довідки про заповіти (про наявність заповіту, його зміст та ін.) видаються особам, щодо яких було складено заповіт, а також органам, переліченим в абзаці третьому цього підпункту, та спадкоємцям за законом тільки після смерті заповідача за умови подання свідоцтва (нотаріально засвідченої копії) про його смерть.

Обов'язок додержання таємниці здійснюваних нотаріальних дій поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків.

1.6. Консули зобов'язані здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Консульського статуту України, Закону України «Про нотаріат», сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права й обов'язки, попереджати про наслідки нотаріальних дій, що вчиняються, для того, щоб юридична необізнаність не могла їм зашкодити, зберігати в таємниці відомості, одержані ними у зв'язку з учиненням нотаріальних дій, відмовляти у вчиненні нотаріальної дії у разі її невідповідності законодавству України або чинним міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

На прохання фізичних чи юридичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, консули мають право витребувати від установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення цих нотаріальних дій, складати проекти правочинів і заяв, виготовляти копії (фотокопії) документів та витягів з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій.

Чинним законодавством консулу можуть бути надані й інші права.

1.7. Мова нотаріального діловодства визначається у відповідності до статті 10 Конституції України та статті 20 Закону Української РСР «Про мови». Якщо особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй консулом або перекладачем у письмовій або усній формі, про що зазначається в посвідчувальному написі.

Особа, що не володіє мовою, якою виготовлений документ, підписується тією мовою, яку вона знає.

2. Загальні правила вчинення нотаріальних дій

2.1. Нотаріальні дії вчиняються у приміщенні дипломатичного представництва та консульської установи. В окремих випадках, коли фізична особа не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості вчинюваних нотаріальних дій, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаними приміщеннями, але в межах території діяльності дип-

ломатичного представництва або консульської установи, у межах консульського округу.

Якщо нотаріальна дія вчиняється поза приміщенням дипломатичного представництва чи консульської установи України, у посвідчувальному написі та в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій записується місце вчинення нотаріальної дії (удома, у лікарні тощо) із зазначенням адреси, а також часу вчинення нотаріальної дії та причин, з яких нотаріальна дія була вчинена поза вказаними приміщеннями.

2.2. Нотаріальні дії вчинюються в день пред'явлення всіх необхідних для цього документів, сплати консульського збору і відшкодування фактичних витрат.

Вчинення нотаріальної дії може бути відкладене в разі необхідності витребування додаткових відомостей або документів від фізичних та юридичних осіб або направлення документів на експертизу, а також якщо відповідно до закону консул повинен упевнитись у відсутності в зацікавлених осіб заперечень проти вчинення цієї дії.

Строк, на який відкладається вчинення нотаріальної дії у цих випадках, не може перевищувати одного місяця.

За заявою зацікавленої особи, яка бажає звернутися до суду для оспорування права або факту, про посвідчення яких просить інша зацікавлена особа, учинення нотаріальної дії повинно бути відкладене на строк не більше десяти днів.

Якщо за цей строк від суду не буде одержано повідомлення про надходження заяви, нотаріальна дія повинна бути вчинена.

У разі одержання від суду через Міністерство закордонних справ України повідомлення про надходження заяви зацікавленої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша зацікавлена особа, учинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом.

Законодавством України можуть бути встановлені й інші підстави для відкладення і зупинення нотаріальних дій.

2.3. При вчиненні нотаріальних дій консул установлює особу учасників цивільних правовідносин, які особисто звернулися за вчиненням нотаріальних дій.

Встановлення особи здійснюється за паспортом або іншими документами, які унеможливають будь-які сумніви щодо особи громадянина.

Особа неповнолітнього до 16 років встановлюється за свідоцтвом про народження за умови письмового підтвердження батьками (одним із батьків) особи їх дитини та своєї особи.

Засвідчення справжності підпису на такій заяві консулом не здійснюється.

У разі якщо за фізичну особу, яка у зв'язку з хворобою або фізичною вадою не може власноручно підписати правочин чи інший документ, його підписує інша фізична особа, консул встановлює як особу громадянина, що бере участь у такій нотаріальній дії, так і особу громадянина, який підписався за нього.

Відомості про документ (його реквізити), на підставі якого встановлюється особа, уносяться консулом до реєстру для реєстрації нотаріальних дій.

2.4. При посвідченні правочинів з'ясовується обсяг цивільної дієздатності фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у них.

У разі укладання правочинів представником перевіряються його повноваження.

Довіреність, яка надає повноваження представникові, подається консулу. Консул зобов'язаний перевірити через Міністерство закордонних справ України за допомогою Єдиного реєстру доручень, посвідчених у нотаріальному порядку на території України, дійсність довіреності на право розпорядження майном, у тому числі транспортними засобами, про що після отримання відповіді на примірнику довіреності або її копії, що залишаються у справах консула, робиться відмітка про перевірку дійсності довіреності за даними Єдиного реєстру доручень, посвідчених у нотаріальному порядку, з обов'язковим зазначенням ідентифікаторного номера перевірки.

2.5. При посвідченні правочинів і вчиненні деяких інших нотаріальних дій у випадках, передбачених законодавством України, консул перевіряє справжність підписів учасників правочинів та інших осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії.

2.6. Нотаріально посвідчувані правочини, а також заяви та інші документи підписуються у присутності консула. Якщо правочин, заява чи інший документ підписаний за відсутності консула, громадянин повинен особисто підтвердити, що документ підписаний ним, та в присутності консула проставити на окремому аркуші свій підпис з тим, щоб консул міг перевірити тотожність цих підписів.

2.7. Якщо фізична особа у зв'язку з хворобою або фізичною вадою не може власноручно підписати правочин, заяву чи інший документ, за її дорученням і в її присутності та в присутності консула ці документи може підписати інша особа. Про причини, з яких фізична особа, зацікавлена у вчиненні нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається у посвідчувальному написі.

Правочин не може підписувати особа, на користь або за участю якої його посвідчено.

Дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я не може самотійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки, має право обрати собі помічника.

Якщо глуха, німа або глухоніма фізична особа, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, письменно, вона сама прочитує документ і підписує його. Якщо така особа неписьменна, то при вчиненні нотаріальної дії обов'язково повинна бути присутня письменна особа, яка може порозумітися з глухою, німою або глухонімою особою і посвідчити своїм підписом, що зміст правочину, заяви чи іншого документа відповідає волі учасника нотаріальної дії.

2.8. Застосування електронного цифрового підпису (згідно із Законом України «Про електронний цифровий підпис» на правочинах здійснюється консулом при наявності технічних можливостей роботи з електронними документами на підставі попередньої письмової згоди підписувача на застосування електронного цифрового підпису. Заява повинна містити перелік правочинів, на яких застосовуватиметься електронний цифровий підпис.

У разі застосування електронного цифрового підпису консул повинен встановити особу підписувача та перевірити його дієздатність, а також обсяг правоздатності юридичної особи та повноважень її представника.

Перевірка цілісності електронного документа (згідно із Законом України «Про електронний цифровий підпис» здійснюється шляхом перевірки електронного цифрового підпису.

Як оригінал електронного документа не можуть бути застосовані свідоцтво про право на спадщину; документ, який відповідно до законодавства може бути створений лише в одному оригінальному примірнику, крім випадків існування централізованого сховища оригіналів електронних документів та інших випадків, передбачених законом.

Чинність і належність відкритого ключа підписувачу перевіряється за допомогою посиленого сертифіката ключа, виданого акредитованим центром сертифікації ключів.

Посилений сертифікат ключа повинен містити такі обов'язкові дані:

- найменування та реквізити центру сертифікації ключів (центрального засвідчувального органу, засвідчувального центру);
- зазначення, що сертифікат виданий в Україні;
- унікальний реєстраційний номер сертифіката ключа;

- основні дані (реквізити) підписувача — власника особистого ключа;
- дату і час початку та закінчення строку чинності сертифіката;
- відкритий ключ;
- найменування криптографічного алгоритму, що використовується власником особистого ключа;
- інформацію про обмеження використання підпису.

Посилений сертифікат ключа, крім обов'язкових даних, які містяться в сертифікаті ключа, повинен мати ознаку посиленого сертифіката ключа.

Посилений сертифікат ключа може бути як в електронній формі, так і у формі документа на папері.

2.9. При посвідченні договорів майнового характеру консулом у текстах договорів зазначаються: для юридичних осіб резидентів — відомості про найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код згідно з Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України; для нерезидентів — найменування, місцезнаходження та державу, де зареєстровано юридичну особу; для фізичних осіб громадян України — прізвище, ім'я, по батькові, адресу постійного місця проживання та ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів; для іноземців, осіб без громадянства — прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), громадянство, адресу постійного місця проживання за межами України.

На підтвердження наявності ідентифікаційного номера (коду) консулу подається відповідна, завірена уповноваженою особою, довідка або витяг, копія (фотокопія) якої(го) долучається до примірника договору, який залишається у справах нотаріуса.

В осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовляються від прийняття ідентифікаційного номера та офіційно повідомили про це відповідні державні органи, ідентифікаційний номер не вимагається за умови, якщо в паспортах цих осіб посадовою особою органу внутрішніх справ зроблена відмітка про наявність у них прав здійснювати будь-які платежі без ідентифікаційного номера. Копія сторінки паспорта з такою відміткою долучається до примірника договору (стаття 1 Закону України «Про державний реєстр фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів» (із змінами) та спільний наказ Державної податкової адміністрації України, Міністерства внутрішніх справ України від 19.10.2004 № 602/1226 «Про затвердження Порядку унесення

відмітки до паспорта громадянина України щодо ідентифікаційного номера фізичної особи — платника податків та інших обов'язкових платежів», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 20.10.2004 № 1345/9944), який зберігається у справах консула. При посвідченні договорів майнового характеру за участю таких осіб консулом у текстах договорів зазначаються серія та номер паспорта.

2.10. У відповідності до статті 46 Закону України «Про нотаріат» консул управі витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій. Такі відомості і (або) документи повинні бути подані в строк, указаний консулом. Цей строк не може перевищувати одного місяця.

Ненадання відомостей або документів на вимогу консула є підставою для відкладання, зупинення нотаріальної дії або відмови в її вчиненні.

2.11. Консул не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їхніх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер). У цих випадках учинення нотаріальних дій за участю цих осіб може бути здійснено іншою консульською посадовою особою, яка працює в дипломатичному представництві або консульській установі України.

2.12. Консули не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, що мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші незастережені виправлення, документи, текст яких неможливо прочитати внаслідок пошкодження, а також які написані олівцем.

Дописки, закреслені слова чи інші виправлення, які є в документах, що подаються для вчинення нотаріальних дій, повинні бути застережені підписом посадової (уповноваженої на те) особи і печаткою установи, підприємства або організації чи особи, яка видала документ. Виправлення повинні бути зроблені таким чином, щоб можна було прочитати як виправлене, так і помилково написане.

Не приймаються для вчинення нотаріальних дій документи, у яких не можна прочитати все в них написане, як, наприклад, документи, залиті чорнилом, потерті та ін.

Не приймаються порвані документи та документи, викладені на двох і більше окремих аркушах, якщо аркуші не прошнуровано, не пронумеровано і кількість прошнурованих аркушів не завірена підписом посадової (уповноваженої на те) особи та печаткою юридичної чи фізичної особи, що видала документи.

2.13. Тексти нотаріально посвідчуваних правочинів, засвідчуваних копій (фотокопій) документів і виписок з них, тексти перекладів та заяв повинні бути написані зрозуміло і чітко; дати, що стосуються змісту посвідчуваних правочинів, мають бути позначені хоча б один раз словами, а назви юридичних осіб — без скорочень і з зазначенням їх місцезнаходження. У необхідних випадках зазначаються номери рахунків юридичних осіб у банках (кредитних установах), а також дата, місце народження та місце роботи фізичних осіб.

Прізвища, імена, по батькові фізичних осіб, у тому числі представників юридичних осіб, повинні бути написані повністю із зазначенням місця їх проживання. Для представників юридичних осіб місце їх проживання у текстах правочинів зазначається на їхнє бажання, але з обов'язковим його зазначенням у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

На нотаріально оформлюваних документах не заповнені до кінця рядки та інші вільні місця прокреслюються, за винятком документів, призначених для дії за кордоном, у яких прокреслення не допускаються. Дописки і виправлення повинні бути застережені консулом перед підписом відповідних осіб (сторін правочину та інших осіб, які підписали правочин, заяву та ін.), повторені в кінці посвідчувального напису, скріплені підписом та печаткою консула. Виправлення мають бути зроблені за згодою сторін правочину та інших осіб, які підписали правочин, на всіх примірниках оформлюваних консулом документів і так, щоб усе помилково написане, а потім закреслене можна було прочитати.

Виправлення, зроблені в тексті нотаріально оформлюваного документа, який не потребує підпису особи, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії (наприклад, копія документа), застерігаються консулом лише в кінці посвідчувального напису до підпису консула і проставлення печатки.

Якщо документ, що підлягає посвідченню або засвідченню, викладений неправильно чи неграмотно (чи складений з порушенням вимог чинного законодавства), консул пропонує особі, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, виправити його або скласти новий.

На бажання зацікавленої особи документ може бути складений консулом.

У разі якщо документи, що посвідчуються, видаються або засвідчуються, викладені на двох і більше окремих аркушах, вони повинні бути прошиті або скріплені у спосіб, що унеможли-

лює їх роз'єднання без порушення їхньої цілісності, з проставленням печатки та підпису консула з зазначенням кількості скріплених аркушів.

2.14. При посвідченні правочинів, засвідченні достовірності копій (фотокопій) документів і виписок з них, справжності підпису на документах, правильності перекладу документів з однієї мови на іншу, при посвідченні часу пред'явлення документа на відповідних документах учиняються посвідчувальні написи (додатки 1-29).

Посвідчувальний напис може бути розміщений як на лицьовому боці оформлюваного документа, так і на його звороті.

Посвідчувальний напис повинен бути написаний зрозуміло, чітко, без підчисток, дописок та інших виправлень і застережений підписом консула та його печаткою.

Для вчинення посвідчувальних написів можуть застосовуватись штампи з текстом відповідного напису.

Якщо посвідчувальний напис не вміщується на нотаріально оформлюваному документі, він має бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа аркуші паперу. У цьому разі аркуші, на яких викладено текст документа, і аркуш з посвідчувальним написом прошнуровуються або скріплюються у спосіб, що унеможливує їх роз'єднання без порушення цілісності, пронумеровуються, кількість аркушів завіряється підписом консула і скріплюється його печаткою.

На підтвердження права на спадщину, права власності на частку в спільному майні подружжя, яке видається після відкриття спадщини, а також посвідчення фактів, що фізична особа є живою, про перебування її у певному місці, тотожності фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці, про час пред'явлення документів, про прийняття на зберігання документів видаються відповідні свідоцтва (додатки 30-47).

2.15. Усі нотаріальні дії, учинені консулами, реєструються в реєстрах для реєстрації нотаріальних дій (додаток 48).

Кожній нотаріальній дії присвоюється окремий порядковий номер. Номер, під яким нотаріальна дія зареєстрована в реєстрі, позначається на документах, що видаються консулом, чи в посвідчувальних написах.

Реєстри повинні бути прошнуровані, аркуші їх пронумеровані.

Кількість аркушів у реєстрі повинна бути завірена підписом консульської посадової особи, уповноваженої на те керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України.

Підпис посадової особи скріплюється гербовою печаткою асвідчу
Запис нотаріальної дії у реєстр провадиться консулом ксти пе
іншою консульською посадовою особою або особою, яка о; дати
ває у трудових відносинах з керівником дипломатичног ути поз
тавництва чи консульської установи України, тільки піс б — бе,
як посвідчувальний напис на документі або документ, бхідни
дається консулом, ним підписані та скріплені печаткою. б у бан

Нотаріальна дія вважається вчиненою з моменту реєс ення тї
в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Запис у реєстрі олівцем не допускається. у числ

Дописки та виправлення, зроблені в реєстрі для реєстр овність
нотаріальних дій, повинні бути застережені консулом і с юридичі
його підписом. чається:

2.16. Консули вправі видавати витяги з реєстр реєстра
реєстрації нотаріальних дій з урахуванням вимог, встан х
підпунктом 1.5 цього Положення. нені де

Витяги з реєстрів нотаріальних дій щодо заповітів виднятком
тільки після смерті заповідача. реслен

2.17. Документи, на підставі яких вчинено нотаріальн засте,
долучаються до примірника правочину, свідоцтва про ц право
спадщину та ін., що залишаються у справах консула. , повто

Оригінали документів (наприклад, свідоцтв про реєс та пе
актів цивільного стану про народження, шлюб, смерть) і згодок
ються особам, що їх подали, а в консула залишаються їх на всії
(фотокопії). щоб ус

Копії (фотокопії) подаються зацікавленими особами а читати.
прохання виготовляються консулом чи іншим працівни ованог
особою, яка перебуває у трудових відносинах з керівник лася з
ломатичного представництва чи консульської установи У а), зас
На таких копіях консул робить напис «З оригіналом згід пису де
вить дату і свій підпис, які скріплює печаткою.

Документи, що посвідчують особу фізичних осіб, які ченню
лися за вчиненням нотаріальних дій, їх представників аб з пору
тавників юридичних осіб, повертаються особам, що їх под є особи
реєстрі записуються найменування документа, його ном іого абс
видачі й найменування установи, яка видала документ.

Якщо фізична особа звернулася за засвідченням прав і
копії (фотокопії) документа чи виписки з документа, конс складе
новлює його особу і робить у реєстрі відмітку «Особу встан

2.18. Не залишаються у справах консула: ься абс

— документи, які стверджують право власності фізичн пах, во
на житловий будинок (частину будинку), будівлю, садиб ожив-

тиру, садовий будинок, гараж, земельну ділянку чи їх частини, інше нерухоме майно (свідоцтво про право власності на житло, свідоцтво про право на спадщину, свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, державні акти про право власності на землю, договори купівлі-продажу, дарування, міни житлового будинку (частини будинку), будівлі, садиби, квартири, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, у тому числі зареєстровані на біржі, договори про виділення в натурі частки з нерухомого майна, договори про поділ нерухомого майна та ін.), договори про відчуження не закінчених будівництвом житлових будинків, будівель (їх частин) або інших споруд, — якщо видається свідоцтво про право на спадщину на частку (чи частку від частки) майна померлого співвласника, якщо учасники спільної часткової власності мають один спільний правостановлювальний документ;

— свідоцтва про реєстрацію, технічні паспорти, реєстраційні талони, чеки, довідки-рахунки магазину на автотранспортні засоби, інші самохідні машини і механізми — при посвідченні договорів про їх відчуження, заставу, оренду, позичку; при видачі свідоцтва про право на спадщину чи про право власності на неї.

Про наявність зазначених документів робиться відмітка на заявах про видачу свідоцтв про право на спадщину і свідоцтв про право власності або на інших документах, що долучаються до нотаріально оформлених документів, після чого вони повертаються особі, яка їх подала. Відмітка, у якій зазначаються назва документа, ким, коли, за яким номером та на чие ім'я він виданий, підписується консулом.

Можливе залишення у справах консула копій (фотокопій) документів, що повертаються сторонам правочинів. У таких випадках, крім необхідних відміток, на залишених копіях (фотокопіях) консул робить напис «З оригіналом згідно», проставляє дату, свій підпис, який скріплює печаткою.

2.19. У разі втрати документа, посвідченого або виданого консулом, за письмовою заявою осіб (представників юридичних осіб), за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія, консулом видається дублікат утраченого документа.

До передачі в архів примірників документів, посвідчених або виданих консулом, дублікат утраченого документа видається консулом за місцем його зберігання.

Дублікати документів, посвідчених або виданих консулом, можуть бути видані за письмовою заявою спадкоємців осіб, за до-

рученням яких або щодо яких учинялася нотаріальна дія, а також виконавця заповіту. Консулу, крім свідоцтва про смерть таких осіб, подаються документи, які підтверджують їх родинні стосунки (свідоцтво виконавця заповіту).

Дублікат заповіту може бути виданий вказаним у заповіті спадкоємцям, виконавцю заповіту після подачі ними свідоцтва про смерть заповідача. У разі смерті спадкоємців, які були вказані в заповіті, дублікат може бути виданий їх спадкоємцям після подачі ними свідоцтва про смерть заповідача і померлого спадкоємця.

До заяви про видачу дубліката заповіту або про видачу дубліката іншого документа спадкоємцям осіб, за дорученням яких або щодо яких учинялася нотаріальна дія, а також до заяви виконавця заповіту консул долучає копію (фотокопію) свідоцтва про смерть та копії (фотокопії) інших документів, зокрема тих, які підтверджують родинні стосунки спадкоємців (копія свідоцтва виконавця заповіту), та ін. На таких копіях (фотокопіях) консул робить напис «З оригіналом згідно», ставить дату і свій підпис, який скріплює печаткою.

Дублікат секретного заповіту не видається.

Копія (фотокопія) оголошеного секретного заповіту, засвідчена в установленому порядку, може бути приєднана до дубліката протоколу про оголошення секретного заповіту, який видається у разі його втрати.

Дублікат документа повинен містити весь текст посвідченого або виданого документа.

На дублікаті документа робиться відмітка про те, що він має силу оригіналу, і вчиняється посвідчувальний напис. Про видачу дубліката консул робить відмітку на примірнику документа, який зберігається в справах консула.

2.20. Консули, виявивши при вчиненні нотаріальних дій порушення закону учасниками цивільних відносин, або якщо справжність поданого документа викликає сумнів, повідомляють про це через Міністерство закордонних справ України відповідні органи для вжиття необхідних заходів.

2.21. Консул відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, якщо:

- учинення такої дії суперечить законowi;
- не подані відомості (інформація) та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії;
- дія не підлягає вчиненню консулом;
- з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася недієздатна особа, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або представник, який не має необхідних повноважень;

— правочин, що укладається від імені юридичної особи, не відповідає обсягу її цивільної дієздатності;

— в інших випадках, передбачених чинним законодавством України.

Консули не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що паплюжать честь і гідність людини.

2.22. Консул на прохання особи, якій відмовлено в учиненні нотаріальної дії, повинен викласти причини відмови в письмовій формі і роз'яснити порядок її оскарження. У цих випадках консул не пізніше як у триденний строк виносить постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії.

У постанові про відмову вказуються:

— дата винесення постанови;

— прізвище, ініціали консула, який виніс постанову, найменування та адреса дипломатичного представництва чи консульської установи України;

— прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, місце її проживання або найменування і місцезнаходження юридичної особи;

— про вчинення якої нотаріальної дії просила особа, що звернулася до консула (короткий зміст прохання);

— мотиви, з яких відмовлено в учиненні нотаріальної дії, з посиланням на чинне законодавство;

— порядок і строки оскарження відмови з посиланням на цивільне процесуальне законодавство.

Консул не має права на безпідставну відмову в учиненні нотаріальної дії.

2.23. За вчинення нотаріальних дій консули справляють консульський збір.

За надання консулами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані з учинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру (складання проектів правочинів, заяв, виготовлення копій (фотокопій) документів чи виписок з них тощо) справляється окрема плата. Перелік таких послуг та розмір плати за них установлюються Тарифами консульського збору.

3. Правила вчинення окремих видів нотаріальних дій

3.1. Основні правила посвідчення правочинів.

3.1.1. Зміст правочину не може суперечити Цивільному кодексу України, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства (стаття 203 Цивільного кодексу України).

Консули зобов'язані роз'яснити сторонам зміст і значення поданих ними проектів правочинів і перевірити, чи відповідає зміст посвідчуваних правочинів вимогам закону і дійсним намірам сторін.

3.1.2. Документи, в яких викладено зміст правочинів, що посвідчуються в нотаріальному порядку, виготовляються консулом не менше ніж у двох примірниках, один з яких залишається у справах консула, а інші видаються сторонам.

Усі примірники підписуються учасниками правочину.

Посвідчувальний напис учиняється на всіх примірниках правочину.

На бажання учасників правочину кожному з них видається по одному примірнику, про що зазначається у тексті договору.

3.1.3. При посвідченні правочинів консул з'ясовує обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб, які є учасниками правочинів (стаття 44 Закону України «Про нотаріат», виходячи з того, що цивільною дієздатністю фізичної особи визнається її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття).

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, особі, яка займається підприємницькою діяльністю, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.

У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу.

На підтвердження набуття повної цивільної дієздатності неповнолітньою особою консулу подаються відповідні документи (трудовий договір, виписка з наказу, свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи — підприємця, свідоцтво про одруження, свідоцтво про народження дитини тощо).

У разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття, у разі припинення дії трудового договору, припинення фізичною особою здійснення підприємницької діяльності набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.

Якщо в консула є підстави вважати, що хтось з учасників правочину страждає на хронічний, стійкий психічний розлад, що істотно впливає на здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо, а відомостей про визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною немає, консул відкладає вчинення правочину і з'ясовує, чи є рішення суду про визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною, яке набрало законної сили. Якщо таке рішення судом не виносилось, консул повідомляє про своє припущення одну з осіб чи один з органів, указаних у статті 237 Цивільного процесуального кодексу України, які можуть звернутись до суду із заявою про визнання цієї особи недієздатною або обмежено дієздатною.

У своєму листі консул пропонує повідомити його про прийняте рішення. Залежно від прийнятого цією особою чи органом рішення консул або вчиняє нотаріальну дію, або зупиняє вчинення нотаріальної дії до розгляду справи в суді.

3.1.4. У разі укладення правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, за участю осіб, над якими встановлено опіку або піклування, консул перевіряє наявність дозволу органу опіки та піклування на укладення таких договорів (стаття 71 Цивільного кодексу України).

Правочини за малолітніх, які не досягли 14 років, а також від імені фізичних осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними, учиняють батьки (усиновлювачі) або опікуни.

При вчиненні правочину одним з батьків малолітньої дитини вимагається письмова нотаріально засвідчена згода другого з батьків.

У разі неможливості отримання згоди другого з батьків (батько дитини записаний зі слів матері; у разі смерті другого з батьків, що підтверджується свідоцтвом про смерть чи довідкою органу реєстрації цивільного стану; у разі визнання другого з батьків безвісно відсутнім чи померлим, у разі ухвалення рішення суду про позбавлення батьківських прав) правочини щодо майна дитини вчиняються тим з батьків, з ким дитина проживає. Про обставини, які свідчать про неможливість отримання згоди другого з батьків, зазначається в тексті правочину.

Консул не приймає для посвідчення правочин, що укладається від імені малолітньої дитини представником батьків (усиновлювачів) або одного з них.

Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей (стаття 203 Цивільного кодексу України).

Правочини від імені неповнолітніх віком від 14 до 18 років, а також від імені осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть бути посвідчені за умови, якщо вони вчинені за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

На вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна має бути згода обох батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

Для укладання інших правочинів неповнолітньою дитиною консул має одержати згоду будь-кого з батьків (усиновлювачів). У разі заперечення того з батьків (усиновлювачів), з яким проживає неповнолітня особа, правочин може бути здійснений з дозволу органу опіки та піклування.

Опікун не має права укладати, а піклувальник давати згоду на укладання договорів між підопічним та своєю дружиною (своїм чоловіком) або своїми близькими родичами, крім передавання майна підопічному у власність за договором дарування або в безоплатне користування на підставі договору позички.

Справжність підпису (ів) батьків (усиновлювачів) або піклувальників на заяві про їх згоду на посвідчення правочинів від імені неповнолітніх віком від 14 до 18 років, а також від імені осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, повинна бути нотаріально засвідчена. Засвідчення справжності підпису не потрібне, якщо батьки, усиновлювачі або піклувальники особисто подадуть консулу заяву про згоду на посвідчення правочину. У цьому разі консул установлює особу заявника, перевіряє справжність його підпису, про що робить відмітку на заяві, і вказує назву документа, його номер, дату видачі та назву установи, що видала документ, який стверджує особу. Заява про згоду на посвідчення правочину може бути викладена на звороті примірника правочину, що залишається у справах консула, або на окремому аркуші.

3.1.5. При перевірці обсягу цивільної правоздатності юридичних осіб, які беруть участь у правочинах, консули зобов'язані ознайомитись з установчими документами (статут, засновницький договір), установчими актами, свідоцтвом про державну реєстрацію (пере-

реєстрацію) юридичної особи та(або) витягом (випискою) з Державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, положенням про філію та представництво юридичної особи, наказом юридичної особи про призначення керівника філії або представництва і перевірити, чи відповідає нотаріальна дія, яка вчиняється, обсягу цивільної правоздатності юридичної особи.

3.1.6. При укладанні правочину представником консул перевіряє його повноваження. Консул зобов'язаний через Міністерство закордонних справ України перевірити за допомогою Єдиного реєстру доручень, посвідчених у нотаріальному порядку, дійсність довіреності на право розпорядження майном, у тому числі транспортними засобами. На примірнику довіреності або її копії, що залишаються у справах дипломатичного представництва чи консульської установи, робиться відмітка про перевірку дійсності довіреності за даними Єдиного реєстру доручень, посвідчених у нотаріальному порядку, з обов'язковим зазначенням ідентифікаторного номера перевірки.

Консул не вимагає подання довіреностей на вчинення правочинів та інших дій від осіб, уповноважених на це установчими документами юридичної особи, законом або іншими актами цивільного законодавства. У цих випадках від представників вимагаються документи, які передбачають зазначені повноваження та посвідчують їх службове становище.

При посвідченні правочинів консули можуть приймати договори, укладені від імені юридичних осіб їх філіями чи представництвами, підписані уповноваженими на це особами та скріплені печатками цих філій чи представництв.

Якщо від імені юридичної особи діє орган його управління, консул витребує документ, який стверджує повноваження цього органу (статут, засновницький договір, установчий акт, рішення зборів тощо).

3.1.7. Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування та розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

Договори щодо майна, належного подружжю на праві спільної сумісної власності майна, крім нерухомого, можуть бути посвідчені консулом при наявності письмової згоди другого з подружжя.

Справжність підпису на заяві другого з подружжя про згоду на укладення такого договору повинна бути нотаріально засвідчена.

Якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільно-

го проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, поширюються вимоги, установлені цим Положенням щодо майна, що є правом спільної сумісної власності подружжя. На підтвердження факту проживання однією сім'єю осіб, які не перебувають у шлюбі, нотаріусом можуть бути прийняті:

договір про спільне проживання та ведення спільного господарства, рішення суду про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю осіб, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі, тощо, якщо вони разом з іншими документами підтверджують цей факт.

Розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу.

3.1.8. Договори про оренду майна посвідчуються консулом після перевірки через Міністерство закордонних справ України відсутності заборони на відчуження або арешту за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

У разі наявності заборони договори щодо майна, обтяженого боргом, посвідчуються за умови згоди кредитора на заміну боржника (переведення боргу).

Якщо на майно, що передається в оренду, накладено арешт судовими чи слідчими органами, договори про оренду такого майна посвідчуються лише після зняття арешту.

Договори про оренду рухомого майна (майнових прав) посвідчуються консулом після перевірки через Міністерство закордонних справ України відсутності публічних обтяжень за даними Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

3.1.9. Договори сторін про розірвання чи зміну нотаріально посвідчених консулом договорів оформляються шляхом складання окремого договору.

Один примірник договору про розірвання чи зміну нотаріально посвідченого договору додається до примірника договору, що міститься в справах консула, а другий — підшивається в наряд за поточний рік. Договір про зміну або розірвання договору підписується сторонами і посвідчується консулом. На всіх примірниках основного договору робиться відмітка про його зміну або розірвання, у якій зазначаються номер за реєстром та дата посвідчення договору про зміну або розірвання. Відмітка підписується консулом і скріплюється його печаткою. Про розірвання

договору робиться запис у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, де зареєстровано договір, що розривається, та зазначаються номер за реєстром та дата посвідчення договору про розірвання.

3.1.10. Якщо консул, який посвідчив договір, позбавлений можливості посвідчити договір про його зміну або розірвання (у разі звільнення, відпустки тощо), договір про зміну або розірвання основного договору може бути посвідчений іншим консулом. Укладання договорів про зміну або розірвання нотаріально посвідчених договорів здійснюється з дотриманням правил підпункту 3.1.7 цього Положення.

Розірвання договорів, предметом яких є майно, що перебуває у податковій заставі, здійснюється за письмовою згодою відповідного податкового органу.

У разі одержання рішення суду про розірвання нотаріально посвідченого договору або визнання його недійсним консул робить про це відмітку на примірнику договору, який зберігається в його справах, долучивши до нього копію рішення суду, а також робить відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій і, по змозі, на всіх інших примірниках договору.

Консульський збір за посвідчення договору про зміну або розірвання посвідченого консулом договору сторонам не повертається.

3.1.11. Ціна в договорі про відчуження майна встановлюється за домовленістю сторін, якщо інше не передбачено законодавчими актами.

3.2. Посвідчення договорів найму (оренди) або позички транспортних засобів.

3.2.1. Договори про найм (оренду) або позичку транспортного засобу посвідчуються консулами незалежно від місця їх реєстрації.

3.2.2. При посвідченні договору найму (оренди) або позички транспортного засобу консул вимагає для огляду документ, що підтверджує право власності фізичної та юридичної особи на цей транспортний засіб.

3.2.3. При укладанні згаданих договорів наймодавець (орендодавець), позичкодавець зобов'язані повідомити наймача (орендатора), користувача про всі права третіх осіб на майно, що передається у найм (оренду), позичку. Про права третіх осіб на таке майно зазначається у тексті договору.

3.2.4. Договори піднайму посвідчуються консулами за наявності згоди наймодавця про передачу майна в піднайм, якщо інше не встановлено договором або законом.

Строк дії договору піднайму не може перевищувати строку договору найму.

До договорів піднайму застосовуються положення цього підрозділу.

3.2.5. У разі смерті фізичної особи або ліквідації юридичної особи — наймача (орендаря), користувача за заявою наймодавця (орендавця), позичкодавця договір найму (оренди), позички припиняє свою дію, про що консул робить відповідний напис на всіх примірниках договору.

Факт смерті наймача (орендаря), користувача підтверджується свідоцтвом чи виданою державним органом реєстрації актів цивільного стану копією актового запису про смерть, факт ліквідації юридичної особи підтверджується витягом з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України.

3.3. Посвідчення договорів про відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів.

3.3.1. Договори про відчуження транспортних засобів (автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів та мотоколясок), зареєстрованих на території України, посвідчуються консулом незалежно від місця їх реєстрації.

3.3.2. Договори про відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів посвідчуються за умови подання документів, які підтверджують право власності відчужувачів на це майно, та перевірки через Міністерство закордонних справ України відсутності публічних обтяжень за даними Державного реєстру обтяжень рухомого майна. У разі наявності публічного обтяження договори про відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів посвідчуються з дотриманням вимог, передбачених підпунктом 3.1.8 цього Положення.

При посвідченні договорів відчуження транспортних засобів, що перебували в експлуатації і зареєстровані в установленому чинним законодавством порядку, консул перевіряє наявність у свідоцтві про реєстрацію транспортного засобу (технічному паспорті) відмітки про зняття його з обліку.

3.3.3. Консулу також подається висновок експерта про вартість транспортного засобу.

Експертиза вартості транспортного засобу має бути виконана фахівцем, повноваження якого повинні бути належним чином підтверджені.

3.3.4. При посвідченні договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, що є спільною власністю подружжя, вимагається згода другого з подружжя, яка оформлюється консулом з дотриманням вимог, викладених у підпункті 3.1.7 цього Положення.

3.3.5. Не допускається посвідчення договорів відчуження автомобілів, безоплатно переданих (або проданих на пільгових умовах) інвалідам відповідними органами праці та соціального захисту населення (Порядок забезпечення інвалідів автомобілями, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.97 № 999 (із змінами).

3.3.6. Договори про відчуження повітряних суден, катерів, яхт, моторних човнів посвідчуються з дотриманням вимог підпункту 3.1.7 цього Положення (Порядок ведення Державного судового реєстру України і Суднової книги України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.09.97 № 1069.

3.4. Посвідчення договорів доручення.

3.4.1. За договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується учинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, учинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя.

Договором доручення може бути встановлено виключне право повіреного на вчинення від імені та за рахунок довірителя всіх або частини юридичних дій, передбачених договором. У договорі можуть бути встановлені строк дії такого доручення та (або) територія, у межах якої є чинним виключне право повіреного, а також може бути встановлена плата за виконання повіреним обов'язків за договором доручення, якщо інше не встановлено законом.

У договорі доручення або у довіреності мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить вчинити повіреному.

Повноваження, передані довірителем за такою довіреністю, не можуть виходити за межі повноважень, передбачених договором доручення.

У договорі доручення на укладення договору дарування обов'язково вказується ім'я обдаровуваного. Якщо ця вимога не виконана, договір доручення є недійсним.

3.4.2. Повірений повинен виконати дане йому доручення особисто. Він має право передати виконання доручення іншій особі (замісникові), якщо це передбачено договором доручення або якщо повірений був вимушений до цього обставинами, з метою охо-

рони інтересів довірителя. Повірений, який передав виконання доручення замісникові, повинен негайно повідомити про це довірителя. У цьому разі повірений відповідає лише за вибір замісника.

Якщо замісник повіреного був указаний у договорі доручення, повірений не відповідає за вибір замісника та за вчинені ним дії.

Права та обов'язки повіреного і довірителя встановлені статтями 1006, 1007 Цивільного кодексу України.

3.4.3. Договір доручення припиняється на загальних підставах припинення договору, а також у разі відмови довірителя або повіреного від договору; визнання довірителя або повіреного недієздатним, обмеження його цивільної дієздатності або визнання безвісно відсутнім; смерті довірителя або повіреного.

3.5. Посвідчення довіреностей.

3.5.1. Довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

3.5.2. Представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

Представництво виникає на підставі договору, закону, акта юридичної особи та з інших підстав, установлених актами цивільного законодавства.

Представництво, яке ґрунтується на договорі, може здійснюватися за довіреністю.

3.5.3. Довіреності (їх дублікати) на право розпорядження майном, у тому числі транспортними засобами, а також довіреності, видані в порядку передоручення, їх скасування або припинення дії, підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі доручень, посвідчених у нотаріальному порядку, через Міністерство закордонних справ України відповідно до вимог Положення про Єдиний реєстр доручень, посвідчених у нотаріальному порядку.

Довіреність на вчинення правочину, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто довірителем, консулом не посвідчується.

Довіреність на укладання договору дарування, у якій не встановлено імені обдаровуваного, є нікчемною.

У тексті довіреності мають бути зазначені місце і дата її складання (підписання), прізвища, імена, по батькові (повне найменування юридичної особи), місце проживання (місцезнаходження юридичної особи) представника й особи, яку представляють, а в необхідних випадках і посаду, яку вони займають. У довіренос-

тях на ім'я адвокатів зазначаються їх статус та членство в адвокатському об'єднанні (якщо адвокат є членом адвокатського об'єднання).

3.5.4. Строк, на який може бути видана довіреність, визначається цивільним законодавством України. Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії.

Строк дії довіреності зазначається літерами.

Довіреність, у якій не зазначена дата її посвідчення, є недійсною.

Довіреність, призначена для вчинення дій за кордоном, яка не містить указівок про строк її дії, зберігає силу до її скасування особою, яка видала довіреність.

3.5.5. При посвідченні довіреностей від імені юридичної особи консул дотримується правил, викладених у підпункті 3.1.6 цього Положення.

3.5.6. Довіреності від імені малолітніх, неповнолітніх, а також осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними або обмежено дієздатними, посвідчуються з дотриманням вимог підпункту 3.1.3 цього Положення.

3.5.7. При посвідченні довіреності на ведення справи в суді консул роз'яснює довірителю, що вповноважена особа (представник) управі вчиняти від його імені усі процесуальні дії. Обмеження повноважень представника щодо вчинення конкретних процесуальних дій мають бути обумовлені в довіреності.

3.5.8. Повноваження за нотаріально посвідченими довіреностями можуть бути передані телеграфом.

Телеграма-довіреність складається з тексту довіреності та посвідчувального напису з розшифруванням підпису консула і його печатки.

3.5.9. Представник зобов'язаний вчиняти правочин за наданими йому повноваженнями особисто. Він може передати свої повноваження частково або в повному обсязі іншій особі в разі, якщо це встановлено договором між особою, яку представляють, і представником або законом, або якщо представник був вимушений до цього з метою охорони інтересів особи, яку він представляє.

Довіреність, видана в порядку передоручення, посвідчується нотаріально після подання відповідного договору або законодавчого акта, який підтверджує право на передовіру.

При посвідченні довіреності в порядку передоручення консул роз'яснює представнику довірителя вимоги статті 240 Цивільного кодексу України, про що зазначається в тексті довіреності.

У довіреності, виданій у порядку передоручення, не допускається передача повіреній особі права на передоручення.

Довіреність, видана в порядку передоручення, не може містити в собі більше прав, ніж їх передано за основною довіреністю.

Строк дії довіреності, виданої за передорученням, не може перевищувати строку дії, указанного в документі, на підставі якого вона видана.

У довіреності, виданій у порядку передоручення, мають бути вказані дата і місце посвідчення договору, прізвище, ім'я, по батькові і місце проживання сторін, у необхідних випадках їх службове становище або реквізити законодавчого акта, на підтвердження якого видано довіреність у порядку передоручення.

На договорі, на підставі якого видано довіреність в порядку передоручення, робиться відмітка про передоручення. Копія відповідного договору додається до примірника довіреності, що залишається в дипломатичному представництві чи консульській установі України.

3.5.10. Особа, яка видала довіреність, за винятком безвідкличної, згідно із статтею 10 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» може в будь-який час скасувати довіреність або передоручення.

Консул при одержанні заяви про скасування довіреності або передоручення робить про це відмітку на примірнику довіреності, що зберігається у справах консула і відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Якщо особа, яка видала довіреність, подасть примірник довіреності, що є у неї, то напис про скасування довіреності або передоручення робиться і на цьому примірнику, після чого він разом із заявою додається до примірника, що зберігається у справах консула.

Повідомлення особи, яка видала довіреність, представника, а також відомих їй третіх осіб, для представництва перед якими була видана довіреність, про скасування довіреності може бути оформлено консулом за правилами підпункту 3.15.10 цього Положення шляхом передавання відповідної заяви.

3.6. Посвідчення договорів управління майном.

3.6.1. За договором управління майном одна сторона — установник управління, який є власником майна, передає це майно другій стороні — управителеві на певний строк і за плату.

Договір управління нерухомим майном підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації.

Предметом договору управління майном можуть бути підприємство як єдиний майновий комплекс, нерухома річ, цінні папери, майнові права та інше майно. Предметом такого договору може бути майно, передане в заставу.

Майно, передане в управління, має бути відокремлене від іншого майна установника управління та від майна управителя.

3.6.2. Управителем майна за договором управління може бути суб'єкт підприємницької діяльності. На підтвердження цього консулу подаються відповідне свідоцтво та витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Дані про документи, що підтверджують статус осіб як суб'єктів підприємницької діяльності, вказуються консулом у тексті договору.

Засвідчені в установленому порядку фотокопії цих документів долучаються до примірника договору, що залишається у справах консула.

Управитель, якщо це визначено договором про управління майном, є довірчим власником цього майна.

Управитель майна діє без довіреності.

Управитель управляє майном особисто. Він може передати право управління майном іншій особі (замісникові) лише у випадках, передбачених ст. 1041 Цивільного кодексу України.

Управитель відповідає за дії обраного ним замісника як за свої власні.

Установник управління може також надати управителю право доручати іншій особі (замісникові) вчиняти від його імені дії, необхідні для управління майном, про що зазначається в тексті договору.

Управитель може відчужувати майно, передане в управління, укладати щодо нього договори застави лише за згодою установника управління.

3.6.3. Не може бути управителем майна за договором управління вигодонабувач (особа, яка має право за умовами договору набувати вигоди від майна, переданого в управління).

Управителем майна не може бути орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування, якщо інше не встановлено законом.

3.6.4. Договір управління майном повинен містити такі істотні умови:

- перелік майна, що передається в управління;
- розмір і форму плати за управління майном.

Договором управління майном може бути передбачений строк його дії.

Якщо сторони не визначили строку договору управління майном, він вважається укладеним на п'ять років.

У разі відсутності заяви однієї із сторін про припинення або зміну договору управління майном після закінчення його строку договір вважається продовженим на такий самий строк і на таких самих умовах.

3.6.5. При посвідченні договору управління нерухомим майном консул вимагає витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно і для огляду правостановлювальний документ про належність установнику управління нерухомого майна.

Правостановлювальний документ після його огляду повертається власникові, а в тексті договору зазначаються найменування цього документа, номер і дата його видачі та назва органу, що його видав.

3.6.6. Припинення дії договору управління майном здійснюється на підставі відповідного договору (статті 651, 654 Цивільного кодексу України. У цьому випадку сторони договору повертають консулу примірники договору управління майном, які долучаються до примірника договору, що зберігається у справах консула.

У разі відмови однієї із сторін від договору управління майном з підстав, передбачених статтею 1044 Цивільного кодексу України, вона повинна повідомити другу сторону про це за три місяці до припинення договору, якщо договором не встановлений інший строк.

У такому повідомленні може бути вказана дата припинення дії договору управління майном.

Повідомлення другої сторони про відмову від договору може бути вчинено шляхом передачі заяви за правилами підпункту 3.15.10 цього Положення.

Якщо від договору управління майном установник управління відмовляється з підстав, не передбачених пунктом шостим частини першої статті 1044 Цивільного кодексу України, договір припиняється за умови виплати управителеві плати, передбаченої законом.

Про припинення договору управління майном консул робить відповідні відмітки на всіх примірниках договору та відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

3.7. Посвідчення шлюбного договору.

3.7.1. Особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя мають право за власним бажанням укласти договір щодо вирішення питань життя сім'ї (шлюбний договір), яким регулюються майнові відносини між подружжям, у тому числі визначаються їхні майнові права та обов'язки як батьків.

Шлюбний договір повинен бути нотаріально посвідченим.

3.7.2. Шлюбний вік для жінки встановлено у сімнадцять, а для чоловіків — у вісімнадцять років.

Якщо укладання шлюбного договору здійснюється між неповнолітніми особами до реєстрації шлюбу, посвідчення договору здійснюється за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

Справжність підпису (ів) батьків (усиновлювачів) або піклувальників на заяві про їх згоду на посвідчення шлюбного договору між неповнолітніми повинна бути засвідчена в нотаріальному порядку.

3.7.3. Шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, набуває чинності в день реєстрації шлюбу, а шлюбний договір, укладений подружжям, — у день його нотаріального посвідчення, про що має бути зазначено в тексті договору.

У шлюбному договорі можуть бути встановлені загальний строк його дії, строки тривалості окремих прав та обов'язків, а також чинність договору або окремих його умов після припинення шлюбу.

3.7.4. У шлюбному договорі може бути визначене майно, яке дружина або чоловік передають для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу.

Сторони можуть домовитися про:

— непоширеність на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 Сімейного кодексу України щодо підстав набуття права спільної сумісної власності подружжя і про те, щоб вважати його спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них;

— можливий порядок поділу майна, у тому числі в разі розірвання шлюбу;

— використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей або інших осіб.

Сторони можуть включити до шлюбного договору будь-які інші умови щодо правового режиму майна, якщо останні не суперечать закону та моральним засадам суспільства.

3.7.5. Шлюбним договором може бути визначений порядок користування житлом. Якщо у зв'язку з укладанням шлюбу один із подружжя вселяється в житлове приміщення, яке належить другому з них, подружжя може домовитися про:

- порядок користування ним;
- звільнення житлового приміщення тим із подружжя, хто вселився в нього, в разі розірвання шлюбу, з виплатою грошової компенсації або без неї;
- проживання у житловому приміщенні, яке належить одному з них чи є спільною власністю їх та їхніх родичів.

3.7.6. Умовами шлюбного договору може бути передбачена можливість надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби в матеріальній допомозі на умовах, визначених у договорі, а також можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації.

Якщо у шлюбному договорі визначені умови, розмір та строки виплати аліментів, то в разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису консула в порядку, установленому підрозділом 3.17 цього Положення.

3.7.7. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені Сімейним кодексом України, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище.

За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

3.7.8. Умови шлюбного договору можуть бути змінені за договором сторін, який підлягає нотаріальному посвідченню.

Одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається. На вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути змінений лише за рішенням суду.

3.7.9. Подружжя має право відмовитися від шлюбного договору.

У разі відмови подружжя від шлюбного договору права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються в день подання консулу письмової заяви про відмову від договору, справжність підписів на якій має бути засвідчена в нотаріальному порядку.

На підставі заяви консул припиняє дію шлюбного договору, про що робить відповідні відмітки на всіх примірниках договору та відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій (статті 651, 654 Цивільного кодексу України).

3.7.10. На вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути розірваний лише за рішенням суду.

3.8. Посвідчення заповітів.

3.8.1. Консул посвідчує заповіти дієздатних фізичних осіб, які складені відповідно до вимог статей 1233–1257 Цивільного кодексу України та особисто подані консулу.

Посвідчення заповіту через представників не допускається.

3.8.2. Заповіт має бути складений у письмовій формі, із зазначенням місця і часу складення заповіту, дати та місця народження заповідача та підписаний власноручно заповідачем.

Заповідач може написати заповіт власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів.

Консул може на прохання заповідача записати заповіт з його слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем, про що останній зазначає перед своїм підписом.

Якщо заповідач унаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за його дорученням, у його присутності та в присутності запрошених ним двох свідків він може бути підписаний іншою фізичною особою за правилами, викладеними в підпункті 2.6 цього Положення. У цьому разі консул устанавлює особу свідків та фізичної особи, яка підписала заповіт, засвідчує справжність їх підписів, про що зазначає у посвідчувальному написі на заповіті.

Фізична особа, на користь якої заповідається майно, не вправі підписувати заповіт за заповідача.

3.8.3. На бажання заповідача його заповіт може бути посвідчений при свідках.

Свідками можуть бути особи з повною цивільною дієздатністю.

Свідками не можуть бути:

- консул;
- особи, на користь яких складено заповіт;
- члени сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом;
- особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт.

Текст заповіту має містити відомості про особу свідків, а саме: прізвище, ім'я, по батькові кожного з них, дату народження,

місце проживання, реквізити паспорта чи іншого документа, на підставі якого було встановлено особу свідка.

Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому.

3.8.4. При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається, крім випадків посвідчення заповітів подружжя.

3.8.5. Заповіт має бути складений так, щоб розпорядження заповідача не викликало незрозумілостей чи суперечок після відкриття спадщини.

За заповітом майно може бути заповідане тільки у власність. Проте заповідач може покласти на спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше нерухоме чи рухоме майно, обов'язок надати іншій особі право користування цим майном або певною його частиною.

Заповідач може обумовити виникнення права на спадщину в особи, яка призначена в заповіті, наявністю певної умови як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо).

Умова, визначена в заповіті, має існувати на час відкриття спадщини і є недійсною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства.

3.8.6. До заповіту може бути включено розпорядження немайнового характеру (наприклад, розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання заповідача, бажання призначити опікуном над малолітньою дитиною або піклувальником над неповнолітньою дитиною певну фізичну особу, виконання дій, спрямованих на здійснення певної суспільно корисної мети, тощо).

3.8.7. Консул при посвідченні заповіту зобов'язаний роз'яснити заповідачу зміст статті 1241 Цивільного кодексу України про право на обов'язкову частку в спадщині та зміст статті 1307 Цивільного кодексу України щодо нікчемності заповіту на майно, яке є предметом спадкового договору.

3.8.8. Консули посвідчують секретні заповіти, не ознайомлюючись з їх змістом.

Секретний заповіт подається консулу особою, що його склала, у заклеєному конверті. Конверт, у якому міститься секретний заповіт, має бути підписаний власноручно заповідачем у присутності консула.

Якщо підпис на конверті проставлений заповідачем не в присутності консула, заповідач повинен особисто підтвердити, що підпис на конверті зроблений ним, та в присутності консула проставити на окремому аркуші свій підпис, з тим щоб консул міг перевірити тотожність цього підпису.

Консул учиняє на конверті, у якому міститься секретний заповіт, посвідчувальний напис про засвідчення справжності підпису заповідача, скріплює його печаткою, реєструє цю нотаріальну дію в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій і в присутності заповідача вміщує його в інший конверт, який також опечатує і зазначає на ньому прізвище, ім'я, по батькові, дату народження заповідача і дату прийняття на зберігання цього заповіту.

Секретний заповіт приймається консулом на зберігання без складання опису.

3.8.9. У разі одержання повідомлення про відкриття спадщини і свідоцтва про смерть заповідача консул, у якого зберігається секретний заповіт, призначає день оголошення змісту цього заповіту.

Про день та час оголошення змісту заповіту консул повідомляє членів сім'ї та родичів спадкодавця, якщо їхнє місце проживання відоме, або робить про це повідомлення в друкованих засобах масової інформації.

3.8.10. Консул у присутності заінтересованих осіб та двох свідків розпечатує конверт, у якому зберігався секретний заповіт, конверт із секретним заповітом та оголошує його зміст.

Про оголошення секретного заповіту складається протокол, який підписують консул та свідки (додаток 49).

У протоколі зазначаються: дата, час та місце складання протоколу про оголошення секретного заповіту; дата та номер за реєстром засвідчення справжності підпису заповідача, прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання осіб, присутніх при оголошенні, у тому числі свідків; стан конвертів, у яких містився секретний заповіт, а також відтворюється весь текст заповіту. У протоколі можуть бути зазначені й інші істотні обставини оголошення заповіту.

3.8.11. Протокол про оголошення секретного заповіту прочитується свідками до його підписання. Справжність підписів свідків на протоколі нотаріально засвідчується.

Якщо в призначений для оголошення секретного заповіту день з'являться не всі заінтересовані особи, консул оголошує зміст секретного заповіту тим особам, що з'явилися.

У разі з'явлення заінтересованої особи після оголошення заповіту консул може ознайомити її з протоколом оголошення секретного заповіту лише в разі, якщо вона входить до кола спадкоємців за цим заповітом. Про ознайомлення такого спадкоємця з протоколом на останньому проставляється відповідна відмітка, яка підписується цим спадкоємцем.

Секретний заповіт та протокол про його оголошення залишаються в справах дипломатичного представництва чи консульської установи України до їх передачі на зберігання до Київського міського державного нотаріального архіву через Міністерство закордонних справ України.

Спадкоємцям за секретним заповітом, на їхнє бажання, можуть бути видані примірники протоколу про оголошення секретного заповіту, а спадкоємцям, які з'явилися після оголошення секретного заповіту, — дублікат протоколу. За бажанням спадкоємців їм може бути видана копія (фотокопія) секретного заповіту.

3.8.12. Якщо з тексту заповіту неможливо визначити справжню волю заповідача щодо розпорядження майном, консул роз'яснює заінтересованим особам їхнє право на звернення до суду (статті 213, 1256 Цивільного кодексу України).

3.8.13. Секретні заповіти зберігаються в окремому пакеті (папці з клапанами) в залізних шафах чи сейфах.

До оголошення консулом секретних заповітів підшивання їх в окремі наряди не допускається.

3.8.14. Заповідач має право в будь-який час скасувати заповіт чи внести до нього зміни.

Справжність підпису на заяві про скасування заповіту (секретного заповіту) має бути нотаріально засвідчена.

Консул при одержанні заяви про скасування чи зміну заповіту, а також при наявності нового заповіту, який скасовує чи змінює раніше складений заповіт, робить про це відмітку на примірнику заповіту (на конверті, у якому міститься секретний заповіт, та на свідоцтві про прийняття секретного заповіту на зберігання), що зберігається у справах консула, і відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів.

Якщо заповідач подасть примірник заповіту, що є у нього, то напис про зміну чи скасування заповіту робиться і на цьому примірнику, після чого він разом із заявою (коли заповіт скасовується заявою) долучається до примірника, що зберігається у консула.

Консул, якому при посвідченні заповіту стало відомо про наявність раніше посвідченого заповіту, через Міністерство закордонних справ України повідомляє про новий заповіт нотаріуса, орган місцевого самоврядування чи державний нотаріальний архів, де зберігається примірник раніше посвідченого заповіту. Скасування заповіту, унесення до нього змін провадяться у порядку, установленому Цивільним кодексом України та цим Положенням для посвідчення заповіту.

3.8.15. Подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності.

За життя дружини та чоловіка кожен з них має право відмовитися від спільного заповіту.

3.8.16. Усі заповіти, у тому числі такі, які змінюють або скасовують в установленому законодавством порядку раніше посвідчені заповіти, а також заяви про скасування заповітів підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі заповітів та спадкових справ через Міністерство закордонних справ України у порядку, встановленому Положенням про Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 17.10.2000 № 51/5 (із змінами і доповненнями), зареєстрованим у Мін'юсті України 17.10.2000 за № 714/4935.

При внесенні відомостей до Єдиного реєстру заповітів та спадкових справ консул обов'язково зазначає вид посвідченого заповіту (секретний, заповіт подружжя).

Заповіти, посвідчені консулом, записуються до алфавітної книги обліку заповітів (додаток 50).

3.8.17. Посвідчені консулом заповіти зберігаються у справах консула до їх передачі через Міністерство закордонних справ України до Київського міського державного нотаріального архіву у встановленому порядку.

3.9. Посвідчення угод між подружжям, батьками дитини, а також особами, які проживають однією сім'єю.

3.9.1. Майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їх спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом.

Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними або шлюбним договором.

3.9.2. Подружжя має право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, щодо майна, яке є об'єктом пра-

ва спільної сумісної власності подружжя, а також є їх особистою приватною власністю.

Між подружжям (особами, які проживають однією сім'єю) можуть бути укладені договори, зокрема:

- про надання утримання;
- про припинення права на утримання за домовленістю подружжя;
- про розмір та сплату аліментів на дитину;
- про спільне проживання та ведення спільного господарства тощо.

3.9.3. Якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними.

На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, поширюються положення глави 8 Сімейного кодексу України.

3.9.4. За домовленістю подружжя між ними може бути укладений договір про надання утримання одному з них, який підлягає нотаріальному посвідченню. Такий договір має визначати умови, розмір та строки виплати аліментів. За домовленістю сторін утримання може надаватися як у натуральній, так і в грошовій формі.

Право на утримання (аліменти) має той з подружжя, який є непрацездатним та потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий з подружжя може надавати матеріальну допомогу.

Непрацездатною (за віком або за станом здоров'я) визнається особа, яка досягла встановленого законом пенсійного віку або є інвалідом I, II, III груп, що підтверджується відповідними документами.

Подружжя, на користь якого складається договір, вважається таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом. Ця умова також повинна бути підтверджена документально.

Про встановлення вказаних обставин консул зазначає у тексті договору. На примірнику договору про надання утримання, що залишається в справах консула, робиться відмітка, у якій зазначаються реквізити документів, що підтверджують установлені консулом обставини.

3.9.5. Розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло в неї за час шлюбу. Після розірвання шлюбу осо-

ба має право на утримання з підстав, викладених у статті 76 Сімейного кодексу України.

3.9.6. У тексті договору, перед підписом сторін, зазначається, що сторонам роз'яснено зміст частини 4 статті 77 Сімейного кодексу України про те, що в разі від'їзду платника аліментів на постійне місце проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, аліменти можуть бути сплачені наперед, а також частини 2 статті 78 цього Кодексу, відповідно до вимог якого в разі невиконання умов договору про надання утримання консулом може бути вчинений виконавчий напис про стягнення аліментів.

3.9.7. Якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю, той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання відповідно до статті 91 Сімейного кодексу України.

3.9.8. Право одного з подружжя на утримання припиняється у випадках, передбачених статтями 82, 83, 85, 89 Сімейного кодексу України. З цих підстав, за бажанням подружжя, а також осіб, шлюб між якими було розірвано, може бути укладений договір про припинення договору про надання утримання, який підлягає нотаріальному посвідченню.

3.9.9. Договір про припинення права на утримання у зв'язку з одержанням одноразової грошової виплати посвідчується консулом після перевірки факту внесення на депозитний рахунок консула відповідної грошової суми. На доказ унесення в депозит обумовленої сторонами суми консулу для огляду подається відповідна квитанція, про що зазначається у тексті договору (стаття 89 Сімейного кодексу України).

3.9.10. Батьки дитини мають право укласти між собою договір про сплату аліментів на дитину. Умови договору мають визначати розмір, строки, а також порядок виплати та підстави цільового використання аліментів і не можуть порушувати права дитини, які встановлені Сімейним кодексом України.

У тексті такого договору перед підписом сторін зазначається, що їм роз'яснено зміст частини 2 статті 189 Сімейного кодексу України, відповідно до вимог якого в разі невиконання умов договору про сплату аліментів консулом може бути вчинений виконавчий напис.

3.10. Ужиття заходів до охорони спадкового майна.

3.10.1. Консул за дорученням нотаріуса, за місцем відкриття спадщини, надісланого через Міністерство закордонних справ

України, за заявою спадкоємців або виконавця заповіту або за своєю власною ініціативою уживає заходів до охорони спадкового майна, коли це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів.

Ці заходи вживаються ним безпосередньо.

Заяви про вжиття заходів до охорони спадкового майна реєструються в книзі обліку заяв про вжиття заходів до охорони спадкового майна (додаток 51), а також в книзі обліку і реєстрації спадкових справ, якщо спадкова справа ще не була заведена (додаток 52).

Доручення нотаріусів та повідомлення спадкоємців, виконавців заповіту про наявність майна, яке залишилось після померлих, реєструються в книзі обліку заяв про вжиття заходів до охорони спадкового майна.

Заходи до охорони спадкового майна консул вживає в день надходження до дипломатичного представництва чи консульської установи України доручення або заяви про наявність спадкового майна, що потребує охорони.

3.10.2. Перед ужиттям заходів до охорони спадкового майна консул установлює факт смерті спадкодавця, місце відкриття спадщини, наявність майна, його склад та місцезнаходження, наявність (через Міністерство закордонних справ України) спадкової справи за даними Єдиного реєстру заповітів та спадкових справ.

Про опис спадкового майна консул зобов'язаний повідомити тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме.

У разі призначення спадкодавцем виконавця заповіту заходи щодо повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини вживаються виконавцем заповіту.

3.10.3. До здійснення опису спадкового майна консул зобов'язаний з'ясувати, чи були попередньо вжиті заходи до охорони спадкового майна. Якщо такі заходи було вжито, консул з'ясовує, ким і коли було опечатано приміщення з майном спадкодавця.

3.10.4. У разі необхідності консул повідомляє про майбутній опис спадкового майна посадових осіб, представників компетентних органів країни перебування консула та інших заінтересованих осіб.

3.10.5. Опис спадкового майна провадиться за участю заінтересованих осіб, якщо вони того бажають, і не менше як двох свідків. Присутність виконавця заповіту при здійсненні опису спадкового майна є обов'язковою.

3.10.6. Якщо вжити заходів до охорони спадкового майна неможливо (спадкоємці або інші особи, які проживали зі спадкодавцем, заперечують проти опису, не пред'являють майно для опису, майно вивезене тощо), консул складає про це акт і повідомляє про це заінтересованих осіб.

3.10.7. Про охорону спадкового майна консул складає акт опису спадкового майна і передає на зберігання спадкоємцям або іншим особам.

Акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках, один з яких залишається у справах консула, який вживав заходів до охорони майна, два інші примірники надсилаються нотаріусу за місцем відкриття спадщини.

В акті опису мають бути зазначені: дата і час складання опису, прізвище, ім'я, по батькові консула, який здійснює опис, назва дипломатичного представництва чи консульської установи України, надходження доручення або заяви (повідомлення) про вжиття заходів до охорони спадкового майна; прізвища, імена, по батькові й адреси осіб, які беруть участь в описі; прізвище, ім'я, по батькові спадкодавця; час його смерті і місцезнаходження майна, що описується; чи було опечатане приміщення до прибуття консула і ким; чи не була порушена пломба або печатка; докладна характеристика (назва, розмір, номер, рік випуску, колір, сорт та ін.) й оцінка кожного з перерахованих у ньому предметів та процент їх зносу. Оцінка описаних предметів (з урахуванням їх зносу) провадиться консулом та особами, які брали участь в описі спадкового майна.

У разі незгоди з оцінкою спадкоємці вправі запросити спеціаліста (оцінювача).

Оплата праці спеціалістів (оцінювачів) здійснюється спадкоємцями.

3.10.8. На кожній сторінці акта опису підбивається підсумок кількості речей (предметів) та їх вартості, а після закінчення опису — загальний підсумок кількості речей (предметів) і їх вартості.

3.10.9. До акта опису включається все майно, яке є в будинку (квартирі) померлого. Заяви сусідів та інших осіб про належність їм окремих речей заносяться до акта опису, а заінтересованим особам роз'яснюється порядок вирішення питання про виключення цього майна з акта опису.

3.10.10. Якщо проведення опису переривається або продовжується кілька днів, приміщення кожного разу опечатується

консулом. В акті опису за підписом консула, свідків та інших заінтересованих осіб, які беруть участь в описі майна, із прикладанням печатки консула робиться запис про причини і час припинення опису або його відновлення, а також про стан пломб і печаток при наступному розпечатуванні приміщення.

3.10.11. Усі примірники акта опису підписуються консулом, свідками, хранителем спадкового майна та іншими заінтересованими особами, які брали участь у здійсненні опису, та особою, якій передано на зберігання це майно, якщо вона була призначена.

У кінці акта опису зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, рік народження хранителя, якому передано на зберігання майно, найменування документа, який посвідчує його особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала документ, місце проживання цієї особи.

Акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках. Один примірник видається під розписку хранителеві спадкового майна.

3.10.12. Хранителем спадкового майна може бути призначена особа з числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місцеперебування яких невідоме, або інших осіб, визначених спадкоємцями.

Якщо спадкування здійснюється не лише за заповітом, а й за законом, виконавець заповіту, якого призначив спадкодавець, вживає заходів щодо охорони всієї спадщини. На бажання спадкоємців за законом, у разі наявності виконавця заповіту, консул може призначити хранителем майна, що спадкується за законом, з числа інших осіб.

3.10.13. Грошові суми та цінні папери, які залишилися після померлого, на прохання спадкоємців чи інших заінтересованих осіб за окремим описом здаються не пізніше наступного після проведення опису дня в депозит консулу, де перебувають до видачі спадкоємцям або передання їх відповідному фінансовому органу в разі визнання спадщини відумерлою та переходу майна у власність територіальної громади.

Срібло і монетарні метали (золото та метали іридієво-платинової групи) у будь-якому вигляді та стані, іноземна валюта і виражені в іноземній валюті або монетарних металах платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати та ін.), вироби із срібла і монетарних металів, дорогоцінного каміння, а також дорогоцінне каміння і

перли на прохання спадкоємців чи інших заінтересованих осіб здаються на зберігання до банківської установи місцезнаходження дипломатичного представництва чи консульської установи не пізніше наступного після проведення опису дня.

Зберігання спадкового майна в депозиті консула чи в банку здійснюється за рахунок спадкоємців або інших заінтересованих осіб.

Зазначені цінності, прийняті на зберігання консулом вказаними вище способами, реєструються в книзі обліку цінностей (додаток 53).

3.10.14. Якщо в складі описаного майна виявляться цінні рукописи, літературні праці, листи, що мають історичне або наукове значення, ці документи за окремим описом здаються на відповідальне зберігання спадкоємцям чи іншим особам. За неможливості передати перераховане вище майно на відповідальне зберігання воно зберігається у консула до передачі спадкоємцям.

3.10.15. Питання про зберігання виявлених у складі майна померлого вибухових речовин і засобів вибуху, боєприпасів, зброї, спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівливої дії (газових пістолетів, револьверів і патронів до них), вирішується консулом з урахуванням законодавства країни його перебування.

При виявленні у складі спадкового майна об'єктів, які перебувають на державному обліку як пам'ятники історії і культури, консул повідомляє про це відповідні органи охорони пам'яток історії та культури.

3.10.16. У разі виключення спадкового майна з акта опису на останньому робиться спеціальний напис, у якому за підписом консула, а також інших осіб, що підписали акт опису, вказується перелік вилучених предметів. Цей напис скріплюється печаткою консула.

3.10.17. Консул попереджає хранителя та інших осіб, яким передано на зберігання чи в управління спадкове майно, про відповідальність у разі розтрати або його приховування, а також про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду.

3.10.18. Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято — до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини.

Охорона спадкового майна може тривати після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до консула через

Міністерство закордонних справ України надійде повідомлення нотаріуса за місцем відкриття спадщини про прийняття спадщини особами, право спадкування у яких залежить від неприйняття спадщини або відмови від прийняття спадщини іншими спадкоємцями (частина третя статті 1270 Цивільного кодексу України, і якщо до спливу встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини залишилось менше трьох місяців (стаття 1276 Цивільного кодексу України).

3.10.19. Заходи до охорони спадкового майна припиняє консул за місцем їх ужиття.

Про припинення охорони спадкового майна консул через Міністерство закордонних справ України попередньо повідомляє нотаріуса за місцем відкриття спадщини.

3.11. Видача свідоцтва про право на спадщину 3.11.1. На майно, що переходить за правом спадкування до спадкоємців, консулом за місцем відкриття спадщини видається свідоцтво про право на спадщину.

Видача свідоцтва провадиться у строки, установлені статтею 1298 Цивільного кодексу України.

Свідоцтва про право на спадщину підлягають обов'язковій реєстрації (через Міністерство закордонних справ України) в Єдиному реєстрі заповітів та спадкових справ у порядку, передбаченому Положенням про Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ.

3.11.2. Спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою.

Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою.

Якщо протягом однієї доби померли особи, які могли б спадкувати одна після одної, спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з них.

3.11.3. Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати консулу заяву про прийняття спадщини.

3.11.4. Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця.

Місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому, у відповідному населеному пункті, в якому спадкодавець проживав постійно, переважно або тимчасово.

Місце проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років,

фізичної особи, яка досягла чотирнадцяти років, недієздатної особи визначене статтею 29 Цивільного кодексу України.

Строк для прийняття спадщини встановлюється у шість місяців.

Цей строк починається з дня відкриття спадщини.

3.11.5. Якщо свідоцтво про право на спадщину видане на майно, яке підлягає державній реєстрації, про це повинно бути вказано в тексті свідоцтва.

3.11.6. Письмова заява про прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто консулу.

Справжність підпису на таких заявах має бути нотаріально засвідченою.

Якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не засвідчена, надійшла поштою, вона приймається консулом, заводиться спадкова справа, а спадкоємцю пропонується надіслати заяву, оформлену належним чином, або прибути особисто до консула.

Засвідчення справжності підпису не потрібне, якщо спадкоємець особисто з'явився до консула і подав заяву. У цьому разі консул установлює особу спадкоємця і перевіряє справжність його підпису, про що робить відмітку на заяві і вказує найменування документа, що посвідчує особу, його номер, дату видачі, найменування установи, яка видала документ, рік народження спадкоємця.

Спадкоємці, які пропустили строк для прийняття спадщини, можуть за згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину, подати консулу заяву про прийняття спадщини за місцем відкриття спадщини. Такі заяви спадкоємців мають бути викладені в письмовій формі і подані консулу до видачі свідоцтва про право на спадщину.

Справжність підписів спадкоємців на їх заявах має бути нотаріально засвідчена.

Неповнолітня особа має право подати заяву про прийняття спадщини та про видачу свідоцтва про право на спадщину без згоди своїх батьків або піклувальника.

Особа, яка подала заяву про прийняття спадщини, може відкликати її протягом строку, встановленого для прийняття спадщини.

Якщо протягом шести місяців з часу відкриття спадщини відказоодержувач не відмовився від заповідального відказу, вважається, що він його прийняв.

3.11.7. Відмова від прийняття спадщини є безумовною і беззастережною.

Відмова від прийняття спадщини може бути відкликана протягом строку, встановленого для її прийняття.

Спадкоємець за заповітом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом.

Відмова спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом.

Спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги.

Спадкоємець має право відмовитися від частки в спадщині іншого спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь.

Якщо заповідач підпризначив спадкоємця, особа, на ім'я якої складений заповіт, може відмовитися від спадщини лише на користь особи, яка є підпризначеним спадкоємцем.

3.11.8. Прийняття і відмова від спадщини можуть мати місце щодо всього спадкового майна. Спадкоємець не вправі прийняти одну частину спадщини, а від іншої частини відмовитись. Спадкоємець, який прийняв частину спадщини, вважається таким, що прийняв усю спадщину.

Спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитися від прийняття спадщини протягом строку, встановленого статтею 1270 Цивільного кодексу України. Заява про відмову від прийняття спадщини подається консулу.

Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може відмовитися від прийняття спадщини за згодою піклувальника й органу опіки та піклування.

Неповнолітня особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років може відмовитися від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника й органу опіки та піклування.

Батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування.

3.11.9. Свідоцтво про право на спадщину видається за місцем відкриття спадщини на підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, в порядку, встановленому цивільним законодавством, кожному з них за окремими реєстраційними номерами із зазначенням прізвища, імені, по батькові та часток у спадщині інших спадкоємців, як тих, кому вже видані свідоцтва, так і тих, частка спадщини яких залишається відкритою.

Свідоцтво про право на спадщину видається після закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини, а у випадках, передбачених частиною другою статті 1270, статтею 1276 Цивільного кодексу України, — не раніше зазначених у цих статтях строків.

Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, строком не обмежена.

3.11.10. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям, що прийняли спадщину, тобто тим, хто постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини чи подав заяву консулу про прийняття спадщини.

Доказом постійного проживання разом зі спадкодавцем можуть бути:

довідка, що спадкоємець безпосередньо перед смертю спадкодавця проживав разом зі спадкодавцем;

копія рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення факту прийняття спадщини;

реєстраційний запис у паспорті спадкоємця або в будинковій книзі, який свідчить про те, що спадкоємець постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, та інші документи, що підтверджують факт постійного проживання разом зі спадкодавцем.

Спадкоємець, якому за рішенням суду встановлено додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини, повинен у межах встановленого судом строку прийняти спадщину шляхом подання консулу за місцем відкриття спадщини відповідної заяви.

3.11.11. Консул при видачі свідоцтва про право на спадщину перевіряє факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, наявність підстав для закликання до спадкоємства за законом осіб, які подали заяву про видачу свідоцтва, склад спадкового майна, на яке видається свідоцтво про право на спадщину, наявність заповіту (через Міністерство закордонних справ України) за даними Єдиного реєстру заповітів та спадкових справ. На підтвердження цих обставин від спадкоємців обов'язково вимагаються відповідні документи.

Факт смерті і час відкриття спадщини підтверджуються документом про смерть.

Доказом родинних та інших відносин спадкоємців зі спадкодавцем є:

свідоцтва органів реєстрації актів цивільного стану; копії актових записів;

копії рішень суду, що набрали законної сили, про встановлення факту родинних та інших відносин.

Факт перебування на утриманні підтверджується рішенням суду, що набрало законної сили, про встановлення факту перебування непрацездатної чи неповнолітньої особи на утриманні.

Непрацездатність утриманця, пов'язана з віком, перевіряється за паспортом, свідоцтвом органу цивільного стану про народження, а непрацездатність, пов'язана зі станом здоров'я, — за пенсійною книжкою або довідкою, виданою відповідним органом медико-соціальної експертизи.

Якщо один або кілька спадкоємців за законом позбавлені можливості подати документи, що підтверджують наявність підстав для закликання їх до спадкоємства за законом, вони можуть бути за письмовою згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину і подали докази родинних, шлюбних чи інших відносин зі спадкодавцем, включені до свідоцтва про право на спадщину. Така згода спадкоємців оформляється у вигляді письмової заяви, підпис спадкоємців на якій має бути засвідчений у відповідності до правил, викладених у підпункті 3.11.6 цього Положення.

Місце відкриття спадщини підтверджується: свідоцтвом органу реєстрації актів цивільного стану про смерть спадкодавця, якщо останнє місце проживання і місце його смерті збігаються; довідкою житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу про його місце проживання;

записом у будинковій книзі про проживання спадкодавця, а якщо місце проживання померлого невідоме, — документом (витягом з Реєстру прав власності на нерухоме майно та ін.) про місцезнаходження нерухомого спадкового майна або його частини.

У разі відсутності у спадкоємців зазначених документів консул вимагає копію рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення місця відкриття спадщини.

Консул на прохання спадкоємців померлого на підставі статті 46 Закону України «Про нотаріат» вправі витребувати відомості та документи, необхідні для видачі свідоцтва про право на спадщину.

Відповідні відомості і документи повинні бути подані в строк, указаний консулом.

3.11.12. Консул при видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом шляхом витребування відповідних доказів перевіряє: факт смерті спадкодавця, наявність заповіту, час і місце відкриття спадщини, склад спадкового майна, на яке видається

свідоцтво, коло осіб, які мають право на обов'язкову частку в спадщині. Перевірка наявності заповіту (секретного заповіту) здійснюється через Міністерство закордонних справ України за допомогою Єдиного реєстру заповітів та спадкових справ у порядку, передбаченому Положенням про Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ.

Якщо спадкоємець за заповітом бажає, щоб у свідоцтві про право на спадщину були зазначені родинні чи інші відносини із спадкодавцем, консул вимагає подання документів, які б стверджували ці відносини.

3.11.13. При видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом (секретним заповітом) оригінал чи дублікат заповіту (копія (фотокопія) секретного заповіту), оригінал чи дублікат протоколу про оголошення секретного заповіту, які подаються спадкоємцем, залишається у справах консула.

На бажання спадкоємця до свідоцтва про право на спадщину за заповітом, яке йому видається, може бути додана нотаріально засвідчена копія (фотокопія) заповіту (секретного заповіту), протоколу про оголошення секретного заповіту або копія (фотокопія) дубліката заповіту чи протоколу.

3.11.14. При підготовці до видачі свідоцтва про право на спадщину за законом або заповітом консул через Міністерство закордонних справ України перевіряє за даними Єдиного реєстру заповітів та спадкових справ наявність спадкової справи, заповіту.

3.11.15. Спадкоємцям, які одержали свідоцтво про право на спадщину певної частини спадкового майна, надалі видаються наступні свідоцтва про право на спадщину інших частин спадкового майна, яке не перераховане в раніше виданому свідоцтві.

3.11.16. Свідоцтво про право на спадщину після смерті спадкоємця, який, прийнявши спадщину, помер, не оформивши своїх спадкових прав, видається за місцем останнього проживання такого спадкодавця (спадкоємця), оскільки прийнята спадщина належить спадкоємцю з часу відкриття спадщини. Якщо місце відкриття спадщини після першого спадкодавця інше і у нього є ще інші спадкоємці, то таке свідоцтво про право на спадщину видається з урахуванням документів спадкової справи першого спадкодавця, копії яких повинен надіслати нотаріус, який відкрив цю спадкову справу.

3.11.17. Консул за місцем відкриття спадщини в строк, установлений статтею 1281 Цивільного кодексу України, приймає претензії від кредиторів спадкодавця. Претензії мають бути заяв-

лені у письмовій формі і прийняті незалежно від строку настання права вимоги.

Про претензію, що надійшла, консул повідомляє спадкоємців, які прийняли спадщину, або виконавця заповіту.

3.11.18. Видача свідоцтва про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації, провадиться консулом після подання правовстановлювальних документів про належність цього майна спадкодавцеві та перевірки відсутності заборони або арешту цього майна (через Міністерство закордонних справ України) за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

3.11.19. У разі наявності заборони консул роз'яснює спадкоємцям про їх обов'язок повідомити кредитора спадкодавця про відкриття спадщини або про одержання ними свідоцтва про право на спадщину.

У цьому випадку та у випадку, передбаченому підпунктом 3.11.17 цього Положення, у тексті свідоцтва про право на спадщину вказується, що спадкоємцям роз'яснено зміст статті 1281 Цивільного кодексу України.

Якщо на спадкове майно накладено арешт судовими чи слідчими органами, видача свідоцтва про право на спадщину затримується до зняття арешту.

Якщо до складу спадкового майна входить нерухоме майно, що підлягає реєстрації, консул вимагає, крім правовстановлювального документа, витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно.

У тому разі, коли правовстановлювальний документ на майно, що підлягає реєстрації, повертається спадкоємцеві (наприклад, свідоцтво про реєстрацію чи технічний паспорт на автотранспортний засіб, іншу самохідну машину або механізм, судновий білет чи свідоцтво, договір комерційної концесії тощо), консул перевіряє документ і, крім посилення на його реквізити у свідоцтві про право на спадщину, робить відмітку на заяві про видачу свідоцтва про право на спадщину або на примірнику цього свідоцтва, який залишається у справах консула. Допускається приєднання до матеріалів спадкової справи засвідчених у встановленому порядку фотокопій правовстановлювальних документів на майно, які повертаються спадкоємцям.

3.11.20. У свідоцтві про право на спадщину на майно, яке видається на підставі договору довічного утримання (догляду), вказуються всі обов'язки, що переходять до спадкоємця (спадкоємців). Договір довічного утримання (догляду) додається до матеріалів спадкової справи, а спадкоємцям видаються його копії.

При видачі свідоцтв про право на спадщину на підставі договору довічного утримання (догляду) на нерухоме майно консул через Міністерство закордонних справ України надсилає копію виданого свідоцтва нотаріусу, яким було посвідчено договір довічного утримання (догляду), для внесення інформації до Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

3.11.21. Право на грошовий вклад входить до складу спадщини незалежно від способу розпорядження ним (заповіт, заповідальне розпорядження).

На вклад, щодо якого зроблено заповідальне розпорядження банку (фінансовій установі), спадкоємцям видається свідоцтво про право на спадщину за заповідальним розпорядженням на підставі відповідним чином оформленої копії особового рахунку вкладника банку (фінансової установи) з заповідальним розпорядженням на ньому, яка надійшла на запит консула.

3.11.22. Свідоцтво про право на спадщину на страхову виплату (страхове відшкодування), щодо якого страхувальник зробив спеціальну вказівку страховій установі, після смерті страхувальника не видається.

3.11.23. У разі смерті того з подружжя, на ім'я якого видано правовстановлювальний документ, свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні видається консулом за місцем відкриття спадщини на підставі письмової заяви другого з подружжя, з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину. Таке свідоцтво може бути видане на полонину спільного майна подружжя.

Відсутнім спадкоємцям повідомлення надсилається поштою, а спадкоємці, які прибули до консула, повідомляються ним усно, про що робиться відмітка на заяві того з подружжя, що залишився живим.

Така відмітка підписується спадкоємцями. У повідомленні вказується склад спільного майна подружжя, на частку якого буде видано свідоцтво другому з подружжя, а також роз'яснюється право спадкоємців на звернення до суду, якщо вони будуть оспорювати майнові права того із подружжя, що є живим.

3.11.24. На підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим і на ім'я якого видано правовстановлювальний документ, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка у спільній власності померлого подружжя.

Письмова згода того з подружжя, що є живим, викладається окремою заявою.

Справжність підписів спадкоємців і одного з подружжя має бути засвідчена у відповідності до правил, викладених у підпункті 3.11.6 цього Положення.

У разі відмови того з подружжя, що є живим, надати таку згоду консул відмовляє у видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя і роз'яснює спадкоємцям порядок звернення до суду.

3.11.25. Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них видається консулом за місцем відкриття спадщини як до, так і після закінчення строку на прийняття спадщини.

Видача таких свідоцтв після смерті обох із подружжя за заявами лише спадкоємців не допускається.

3.11.26. При видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них консул вимагає, крім свідоцтва про смерть, документи і перевіряє обставини, зазначені в підпункті 3.11.12 цього Положення.

3.11.27. Якщо до складу спільного майна подружжя входить майно, що підлягає реєстрації, консул повинен дотримуватись також вимог підпунктів 3.11.18, 3.11.19 цього Положення.

Видаючи свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, до складу якого входить майно, що підлягає державній реєстрації, консул роз'яснює спадкоємцям про необхідність такої реєстрації прав на нерухомість у відповідному органі, про що, з посиланням на статтю 182 Цивільного кодексу України, зазначає в тексті свідоцтва.

3.11.28. Зацікавлені спадкоємці за законом можуть після відкриття спадщини, до видачі свідоцтва про право на спадщину, змінити черговість одержання права на спадкування, уклавши про це нотаріально посвідчений договір.

Такий договір не може порушувати прав спадкоємця (спадкоємців), який не бере у ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині.

Факти прийняття спадщини особою, яка за цим договором одержує право на спадкування, установлюється в порядку, передбаченому Цивільним кодексом України.

3.11.29. Спадкоємці за законом на підставі нотаріально посвідченого договору між ними, якщо це стосується нерухомого майна або транспортних засобів, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них (стаття 1267 Цивільного кодексу України).

Такий договір може бути посвідчений до видачі свідоцтва про право на спадщину.

3.11.30. Якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці (частина друга і третя статті 1272 Цивільного кодексу України, вона підлягає перерозподілу між ними.

Спадкоємець, який з'явився після спливу строку для прийняття спадщини та до її перерозподілу, за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, подає консулу за місцем відкриття спадщини заяву про її прийняття.

Такі спадкоємці мають право вимагати передання їм у натурі частини майна, яке збереглося, або сплати грошової компенсації. Перерозподіл спадщини здійснюється після видачі свідоцтв про право на спадщину за письмовою згодою всіх спадкоємців відповідно до вимог статті 1280 Цивільного кодексу України, але до державної реєстрації права власності, якщо свідоцтва видані на об'єкти нерухомого майна.

Спадкоємцям після повернення ними раніше виданих свідоцтв про право на спадщину видаються нові свідоцтва.

Договір поділу спадкового майна укладається за письмовою заявою спадкоємців, оформленою відповідно до вимог підпункту 3.11.6 цього Положення та з урахуванням статей 1278–1279 Цивільного кодексу України.

Визначені у договорі поділу реальні частини спадкового майна повинні відповідати ідеальним часткам, на які видано свідоцтво про право на спадщину. Якщо вартість часток, виділених в натурі, не відповідає вартості ідеальних часток, можлива грошова компенсація.

3.11.31. Консулом ведуться книга обліку спадкових справ (додаток 53) та алфавітна книга спадкових справ (додаток 54).

У книзі обліку спадкових справ реєструються: заяви про прийняття спадщини, про відкликання заяви про прийняття спадщини, про видачу свідоцтв про право на спадщину, про відмову від спадщини, про відкликання заяви про відмову від спадщини; заява спадкоємця про одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі); претензії кредиторів, а також заяви про вжиття заходів до охорони спадкового майна, за якими були вжиті ці заходи; заяви про укладання договору про управління спадщиною; заява про видачу свідоцтва виконавцю заповіту; заява виконавця заповіту про відмову від здійснення своїх повноважень; заява відказоодержувача про відмову від заповідального відказування

тощо. На підставі однієї із перерахованих заяв, зареєстрованої першою, заводиться спадкова справа на ім'я померлого.

Усі наступні заяви (додаткові, від інших спадкоємців і кредиторів) також реєструються в книзі обліку спадкових справ під самостійними номерами та в хронологічному порядку.

На всіх заявах зазначаються час їх надходження та номер спадкової справи.

У спадкову справу підшиваються документи, які були витребувані від спадкоємців, юридичних осіб, подані іншими, крім спадкоємців, фізичними особами, а також примірник договору про управління спадщиною, договору про зміну черговості одержання права на спадкування, примірник договору про зміну розміру частки в спадщині, свідоцтва виконавця заповіту, свідоцтва про право на спадщину тощо.

Консул за даними Єдиного реєстру заповітів та спадкових справ (через Міністерство закордонних справ України) перевіряє наявність заведеної спадкової справи. Якщо така спадкова справа заведена за місцем відкриття спадщини, консул відмовляє у прийнятті заяви (іншого документа), рекомендуючи заявнику подати її за місцезнаходженням цієї справи, а в разі потреби — вимагає цю справу для подальшого провадження.

3.11.32. Усі заведені спадкові справи та відомості про списання спадкової справи до архіву підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі заповітів та спадкових справ у порядку, передбаченому Положенням про Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ.

Консул до закінчення строку для прийняття спадщини може видати спадкоємцеві дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), якщо це викликано обставинами, які мають істотне значення.

3.12. Засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і витягів з них.

3.12.1. Консули засвідчують вірність копій (фотокопій) документів, виданих юридичними особами, за умови, що ці документи не суперечать законові, мають юридичне значення і засвідчення вірності їх копій (фотокопій) не заборонено законом.

Вірність копії (фотокопії) документа, виданого фізичною особою, засвідчується у тих випадках, коли справжність підпису фізичної особи на оригіналі цього документа засвідчена консулом, нотаріусом або посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування або за місцем роботи, навчання, проживан-

ня чи лікування фізичної особи та скріплена печаткою відповідного органу.

Забороняється засвідчувати вірність копій паспорта, документів, що його замінюють, військового квитка, депутатського посвідчення, службових посвідчень та інших документів, знімання копії з яких не допускається.

Не допускається засвідчення вірності копії (фотокопії) з документа, в якому стверджуються обставини, право посвідчення яких належить відповідному державному органу, а також засвідчення вірності копії (фотокопії) з додатка без пред'явлення основного документа (витяг із залікової відомості).

3.12.2. Вірність копії з копії документа може бути засвідчена консулом, якщо вірність копії (фотокопії) засвідчена в нотаріальному порядку або якщо ця копія видана юридичною особою, що видала оригінал документа. В останньому випадку копія документа має бути викладена на бланку юридичної особи з прикладенням печатки і з відміткою про те, що оригінал документа перебуває в справах юридичної особи, яка видала документ.

Вірність копії з копії рішення суду (наприклад, витяг з нього) може бути засвідчена консулом за наявності відмітки про те, що це рішення набрало законної сили і що оригінал рішення міститься в суді з зазначенням номера справи.

Не може бути засвідчена копія документа з копії копії цього самого документа. Вірність копії з копії певного документа може бути засвідчена лише один раз.

3.12.3. Засвідчення консулами копій офіційних документів, які видаються органами реєстрації актів цивільного стану громадян для подальшого використання за кордоном, здійснюється лише після попередньої легалізації оригіналів цих документів або представлення апостиля (Інструкція про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном, затверджена наказом Міністерства закордонних справ України від 04.06.2002 № 113, зареєстрована 26.06.2002 за № 535/6823, та Правила представлення апостиля на офіційних документах, призначених для використання на території інших держав, затверджені наказом Міністерства закордонних справ України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства юстиції України від 05.12.2003 № 237/803/151/5, зареєстровані в МЮУ 12.12.2003 за № 1151/8472.

3.12.4. Достовірність витягу може бути засвідчена лише в тому разі, коли його зроблено з документа, в якому міститься рішення

кількох не зв'язаних між собою питань. Витяг має відтворювати повний текст частини документа з певного питання.

При виготовленні витягу з багатосторінкового документа обов'язково відтворюється текст першої та останньої сторінок, які дають змогу ідентифікувати документ, справжність витягу з якого засвідчується.

Засвідчення вірності витягу з документа здійснюється за правилами, викладеними в підпунктах 3.12.1, 3.12.2 цього Положення.

3.12.5. Консул зобов'язаний звірити з оригіналом копію (фотокопію) чи витяг з документа, вірність яких він засвідчує.

3.13. Засвідчення справжності підпису на документах.

3.13.1. Консул засвідчує справжність підпису на документах, зміст яких не суперечить законові і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що паплюжать честь і гідність людини.

На правочині може бути засвідчена справжність підпису особи, що підписалась за іншу особу, яка не могла це зробити власноручно внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин. У цьому разі консул встановлює особу як того, хто підписався, так і того, за кого ця особа підписалась. Про причини, з яких фізична особа, заінтересована в учиненні нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається в посвідчувальному написі.

3.13.2. Консул, засвідчуючи справжність підпису, не посвідчує факти, викладені в документі, а лише підтверджує, що підпис зроблений певною особою.

3.13.3. Консул не може засвідчувати справжність підпису фізичної особи на документі, в якому стверджуються обставини, право посвідчення яких належить лише відповідному державному органу (час народження, шлюбу, смерті, наявності хвороби, інвалідності, права власності на майно тощо). Справжність підпису на зазначеному документі може бути засвідчена в разі, якщо документ призначений для подання до компетентних органів іншої держави.

3.13.4. За наявності технічних можливостей роботи з електронними документами консул засвідчує справжність електронного цифрового підпису на таких документах за правилами, передбаченими підпунктом 2.8 цього Положення, та вчиняє посвідчувальний напис.

3.14. Засвідчення вірності перекладу.

3.14.1. Консул засвідчує вірність перекладу документа з однієї мови на іншу, якщо він знає відповідні мови.

Якщо консул не знає відповідних мов (однієї з них), переклад документа може бути зроблено перекладачем, справжність підпису якого засвідчує консул у порядку, установленому підрозділом 3.13 цього Положення. При цьому перекладач поряд з документом, що встановлює його особу, повинен представити документ, який стверджує його кваліфікацію та знання відповідної мови.

3.14.2. Якщо при вчиненні нотаріальної дії (посвідчення правочину, засвідчення справжність копії та ін.) одночасно вчиняється й переклад на іншу мову, то переклад вміщується поруч з оригіналом правочину, копією тощо на одній сторінці, розділеній вертикальною рисою таким чином, щоб оригінальний текст розташовувався на лівому боці, а переклад — на правому. Переклад має бути зроблений з усього тексту документа, що перекладається, і закінчуватися підписами. Під перекладом уміщується підпис перекладача. Посвідчувальний напис викладається під текстами документа і перекладу з нього.

Переклад, розміщений на окремому від оригіналу чи копії аркуші, прикріплюється до нього, прошнуровується і скріплюється підписом консула та його печаткою.

3.15. Посвідчення фактів.

3.15.1. Консул на прохання фізичної особи посвідчує факт, що фізична особа є живою.

3.15.2. Консул на прохання фізичної особи посвідчує факт перебування її в певному місці.

3.15.3. Посвідчення факту, що фізична особа є живою, та факту перебування її в певному місці провадиться як при явці фізичної особи до консула, так і поза приміщенням, що є робочим місцем консула.

3.15.4. Факти, що малолітня дитина, недієздатна фізична особа є живою чи перебуває в певному місці, посвідчуються на прохання її законних представників (батьків, усиновителів, опікуна).

Факти, згадані вище, щодо неповнолітньої дитини, фізичної особи, цивільна дієздатність якої обмежена, посвідчуються на їх прохання та за згодою на це законних представників (батьків, усиновителів, піклувальників), з дотриманням вимог підпункту 3.1.4 цього Положення.

3.15.5. Консул на прохання фізичної особи посвідчує її тожність з особою, зображеною на поданій нею фотокартці.

3.15.6. На підтвердження факту, що фізична особа є живою, та факту перебування фізичної особи в певному місці консул ви-

дає заінтересованим особам, а на підтвердження тотожності фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці, — цій фізичній особі відповідні свідоцтва (підпункт 2.14 цього Положення).

3.15.7. На примірнику свідоцтва про тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці, уміщується фотокартка, яка розташовується у верхньому лівому куті свідоцтва, скріплюється підписом консула і його печаткою. При цьому печатка має розміщуватися частково на фотокартці, а частково — на свідоцтві.

3.15.8. Консул посвідчує час пред'явлення йому документа, оформленого у відповідності до діючого законодавства.

На підтвердження цієї обставини консул робить посвідчувальний напис на документі із зазначенням особи, що його пред'явила.

3.15.9. Консулу, який на прохання фізичної особи посвідчує певний факт, зацікавленою особою подається заява.

3.15.10. Консул передає заяви фізичних осіб та юридичних осіб іншим фізичним особам та юридичним особам, якщо вони не суперечать закону і не містять відомостей, що паплюжать честь і гідність людини.

Заяви подаються консулу належним чином оформленими не менше ніж у двох примірниках, один з яких передається поштою зі зворотним повідомленням або особисто адресатам під розписку. Заяви можуть передаватися також з використанням технічних засобів.

3.15.11. На прохання особи, що подала заяву, їй видається свідоцтво про передання заяви.

У свідоцтві викладається зміст одержаної на заяву відповіді або те, що відповідь у встановлений у заяві строк не надійшла.

Передавання заяви та видача свідоцтва про передавання заяви є самостійними нотаріальними діями і реєструються в реєстрі нотаріальних дій під окремими номерами.

Витрати, пов'язані з поштовою пересилкою заяви чи з використанням інших технічних засобів, оплачуються заявником.

3.16. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів.

3.16.1. Консул у передбачених законодавством України випадках приймає від боржника в депозит грошові суми та цінні папери для передавання їх кредитору.

Прийняття консулом грошових сум і цінних паперів провадиться за місцем виконання зобов'язання, яке встановлюється в договорі, а якщо воно не встановлено, — виконання зобов'язання

провадиться за місцем, передбаченим статтею 532 Цивільного кодексу України.

3.16.2. Прийняття грошових сум або цінних паперів у депозит для передавання кредитору здійснюється за заявою зацікавленої особи. Заява має містити відомості:

— щодо особи, від якої прийнято внесок у депозит, а також щодо особи, для передавання якій його внесено, а саме:

для фізичних осіб: громадян України — прізвище, ім'я, по батькові, серія та номер паспорта, коли та ким він був виданий, місце проживання та ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів; іноземців, осіб без громадянства — прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), громадянство, серія та номер паспорта, коли та ким він був виданий, місце проживання за межами України;

для юридичних осіб: резидентів — найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код згідно з Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України, реквізити поточного рахунку, відкритого в установі банку (якщо місцезнаходження або інші відомості щодо особи, для передавання якій робиться внесок, невідомі, то в заяві вказуються останні відомі особі, що звернулася до консула, відомості); нерезидентів — найменування, місцезнаходження та держава, де зареєстровано юридичну особу, реквізити поточного рахунку, відкритого в установі банку (якщо місцезнаходження або інші відомості щодо особи, для передавання якій робиться внесок, невідомі, то в заяві вказуються останні відомі особі, що звернулася до консула, відомості);

— щодо мети чи виконання якого зобов'язання зроблено внесок;

— щодо причин, з яких зобов'язання не може бути виконане безпосередньо.

На бажання особи до заяви можуть бути включені обґрунтування та розрахунок, згідно з якими робиться внесок. У разі прийняття в депозит цінних паперів, випущених у документарній формі, у заяві зазначається їхня сумарна номінальна вартість.

3.16.3. Консул видає особі, яка внесла в депозит грошові суми або цінні папери, квитанцію про внесок. На прохання боржника напис про внесок може бути зроблений на поданому документі, що встановлює заборгованість або з якого випливає внесення грошових сум, або цінних паперів у депозит.

3.16.4. Про надходження грошових сум і цінних паперів консул повідомляє кредитора і на його вимогу видає йому належні грошові суми або цінні папери.

Якщо боржник не вказав адреси кредитора і консулу ця адреса невідома, боржник попереджається, що повідомлення кредитора про внесення грошей або цінних паперів у депозит є його обов'язком.

3.16.5. Повернення грошових сум і цінних паперів особі, яка внесла їх у депозит (дебітору), допускається лише за письмової згоди на це особи, на користь якої був зроблений внесок (кредитора), або за рішенням суду.

3.17. Вчинення виконавчих написів.

3.17.1. Для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна консули вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість.

Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів (далі — Перелік), встановлюється Постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.99 № 1172 (із змінами і доповненнями).

Законодавством України можуть бути встановлені випадки заборони звернення стягнення на окремі види майна (стаття 89 Сімейного кодексу України, стаття 754 Цивільного кодексу України та ін.).

Виконавчий напис вчиняється консулом незалежно від місця виконання вимоги, перебування боржника або стягувача.

3.17.2. Для вчинення виконавчого напису стягувачем або уповноваженим представником консулу подається заява, в якій, зокрема, має бути зазначено:

— відомості про найменування й адресу стягувача та боржника;

— дату та місце народження боржника — фізичної особи, місце його роботи;

— номери рахунків у банках, кредитних установах, код за ЄДРПОУ для юридичної особи;

— строк, за який має провадитися стягнення;

— інформація щодо суми, яка підлягає стягненню, або предметів, що підлягатимуть витребуванню, включаючи пеню, штрафи, проценти тощо.

Заява може містити також іншу інформація, необхідну для вчинення виконавчого напису.

Консул може зажадати від стягувача надання йому іншої інформації чи документів, якщо це буде необхідно для вчинення виконавчого напису.

3.17.3. Консул учиняє виконавчі написи:

— якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем;

— якщо з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку.

3.17.4. Строки, протягом яких може бути вчинено виконавчий напис, обчислюються з дня, наступного після відповідної календарної дати, з якої у стягувача виникло право примусового стягнення боргу.

3.17.5. Заборгованість або інша відповідальність боржника визнається безспірною і не потребує додаткового доказування у випадках, якщо подані для вчинення виконавчого напису документи передбачені Переліком.

3.17.6. Виконавчий напис має містити:

— дату (рік, місяць, число) вчинення, найменування дипломатичного представництва чи консульської установи України, прізвище, ім'я, по батькові консула, який учиняє виконавчий напис;

— найменування та адресу стягувача;

— найменування та адресу боржника, дату й місце його народження, місце роботи (для фізичних осіб), номери рахунків у банках, кредитних установах (для юридичних осіб);

— строк, за який провадиться стягнення;

— суми, що підлягають стягненню, або предмети, які підлягають витребуванню, у тому числі пеня, штраф, проценти, якщо такі належать до стягнення;

— розмір плати, суму державного мита, сплачуваного стягувачем, або мита, яке підлягає стягненню з боржника;

— зазначення статті Закону України «Про нотаріат» та пункту Переліку;

— номер, під яким виконавчий напис зареєстровано в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій;

— підпис консула, який учинив виконавчий напис, печатку.

3.17.7. Виконавчий напис учиняється на оригіналі документа, що встановлює заборгованість (нотаріально посвідчені правочини, опротестований вексель та ін.).

Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, то він може бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа аркуші паперу.

3.17.8. Якщо за борговим документом необхідно провести стягнення по частинах, то виконавчий напис за кожним стягненням може бути зроблений на копії документа або на виписці з особового рахунку боржника; у цих випадках на оригіналі документа, що встановлює заборгованість, робиться відмітка про вчинення виконавчого напису і зазначаються, за який строк і яка сума стягнута, дата і номер за реєстром для реєстрації нотаріальних дій.

3.17.9. За заявою кредитора розмір суми, яка підлягає стягненню за виконавчим написом, може бути встановлений з урахуванням індексу інфляції за весь час прострочення та трьох процентів річних від простроченої суми, якщо інший розмір не встановлений договором або законом (стаття 625 Цивільного кодексу України).

Неустойка (штраф, пеня) включається до виконавчого напису, якщо це передбачено умовами договору та якщо з дня виникнення права вимоги її минуло не більше одного року (стаття 258 Цивільного кодексу України).

Учинення виконавчого напису за договором позики здійснюється з урахуванням вимог статті 1050 Цивільного кодексу України.

3.17.10. У справах консула залишається копія документа, що встановлює заборгованість, або витяг з особового рахунку боржника з копією виконавчого напису.

При кожному наступному вчиненні виконавчого напису за одним і тим самим зобов'язанням повторне подання копії документа, що встановлює заборгованість, не вимагається. У цих випадках слід обмежитися поданням двох примірників витягу з особового рахунку та оригіналу зобов'язання. Один примірник витягу з виконавчим написом і оригінал зобов'язання повертається стягувачу, а другий примірник залишається у консула.

3.17.11. При вчиненні кількох виконавчих написів за документами, що встановлюють заборгованість однакової форми, копія кожного окремого зобов'язання не вимагається. У таких випадках у справах консула залишається одна копія документа, що встановлює заборгованість (на одного з боржників), і список боржників, на стягнення боргу з яких вчинені виконавчі написи, із зазначенням повної назви та адреси боржників, строку плате-

жу, суми, що підлягає стягненню за виконавчим написом, а в необхідних випадках й інших даних. Стягувачу видаються виконавчі написи на кожного боржника окремо у відповідності до списку.

3.17.12. Якщо для вчинення виконавчого напису, крім документа, що встановлює заборгованість, необхідно подати й інші документи, зазначені в Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, то вони до виконавчого напису не долучаються, а залишаються у справах консула.

3.18. Вчинення морських протестів.

3.18.1. Консули з метою забезпечення доказів для охорони прав і законних інтересів судовласника приймають заяву капітана судна про подію, яка мала місце в період плавання або стоянки судна і яка може стати підставою для пред'явлення до судовласника майнових вимог.

3.18.2. Заява про морський протест має містити в собі опис подій, що сталися, і заходів, ужитих капітаном для забезпечення охорони довіреного йому майна.

На підтвердження обставин, викладених у заяві про морський протест, консулу в межах строків, установлених чинним законодавством, повинно бути подано для огляду судовий журнал і засвідчений капітаном витяг з судового журналу.

3.18.3. Заява про морський протест має бути подана консулу в порту консульського округу в строки, установлені чинним законодавством України.

Якщо подати заяву про морський протест у встановлені строки неможливо, то про причини цього має бути зазначено в заяві про морський протест.

3.18.4. Консул на підставі заяви капітана, даних судового журналу, а також опиту самого капітана і, по змозі, не менше чотирьох свідків з числа членів судової команди, у тому числі двох, що належать до осіб командного складу, складає акт про морський протест і засвідчує його своїм підписом і печаткою (додаток 55).

Примірник акта видається капітанові або уповноваженій ним особі, а другий примірник із заявою капітана і витягом із судового журналу залишаються у справах консула.

3.19. Прийняття документів на зберігання.

3.19.1. Консули за заявами юридичних осіб та громадян приймають на зберігання документи за описом.

Опис складається в двох примірниках і підписується особою, яка здала документи на зберігання, та консулом.

Один примірник опису залишається у консула, а другий — видається особі, яка здала документи на зберігання.

3.19.2. На прохання особи консул може прийняти документи без опису, якщо вони належним чином упаковані в присутності консула.

Упаковка має бути скріплена печаткою консула, його підписом і підписом особи, яка здала документи на зберігання.

3.19.3. Про прийняття документів на зберігання консул видає особі, яка здала їх, свідоцтво за встановленою формою, до якого додається примірник опису, якщо такий провадився.

3.19.4. Прийняті документи зберігаються в окремому пакеті в залізних шафах чи сейфах, опечатаних печаткою консула.

3.19.5. Документи, прийняті на зберігання, повертаються на вимогу особи, яка здала їх на зберігання, або на вимогу уповноважених нею осіб при пред'явленні свідоцтва і примірника опису чи за рішенням суду.

3.20. Застосування законодавства іноземних держав. Міжнародні договори.

3.20.1. Консули відповідно до законодавства України та міжнародних договорів застосовують норми іноземного права.

Консули приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права, а також учиняють на документах посвідчувальні написи у формі, передбаченій іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України.

3.20.2. Довіреність, що призначається для вчинення дій за кордоном і не містить вказівки про строк її чинності, зберігає силу до її скасування особою, яка видала довіреність, про що може бути зазначено в тексті довіреності.

За заявою особи, яка видає довіреність, що призначається для дії за кордоном, така довіреність може бути зареєстрована в Єдиному реєстрі доручень, посвідчених у нотаріальному порядку, відповідно до вимог Положення про Єдиний реєстр доручень, посвідчених у нотаріальному порядку, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 29.05.99 № 29/5 (із змінами і доповненнями), зареєстрованим в МЮУ 10.06.99 за № 362/3655, через Міністерство закордонних справ України, про що консулом зазначається у тексті довіреності.

3.20.3. Дії, пов'язані з охороною майна, що залишилося після смерті іноземного громадянина і перебуває на території України,

або майна, яке належить одержати іноземному громадянину після смерті громадянина України, а також з видачею свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна, здійснюються відповідно до законодавства України.

3.20.4. У відповідності до міжнародного договору у разі, коли заповіт, складений за формою, передбаченою законодавством іноземної держави, після смерті заповідача подається консулу для розкривання і оголошення, консул оголошує зміст заповіту та складає протокол про його стан і зміст. У протоколі вказуються дата, час та місце його складання, дата посвідчення заповіту, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка його подала, стан документа (був він поданий запечатаним чи відкритим; чи були в ньому закреслені місця, виправлення або інші недоліки).

Протокол підписується консулом і особою, яка подала заповіт.

Цими самими особами підписується кожний аркуш заповіту. Якщо заповіт зберігався у консула в запечатаному вигляді, усі зазначені вище дії консул провадить одноосібно.

До протоколу додаються засвідчена копія заповіту, а залежно від вимог міжнародного договору — копія протоколу та оригінал заповіту.

Указані документи можуть бути видані заінтересованій особі або надіслані компетентній установі іноземної держави за правилами виконання доручень.

3.20.5. Документи, які складено за кордоном за участю іноземних властей або які від них виходять, приймаються консулами за умови їх засвідчення в порядку, передбаченому міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (або щодо яких держава Україна визнала себе правонаступником).

Без легалізації такі документи приймаються консулами в таких випадках, коли це передбачено законодавством України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (або щодо яких держава Україна визнала себе правонаступником).

3.20.6. Консули забезпечують докази, необхідні для ведення справ в органах іноземних держав.

Дії для забезпечення доказів провадяться відповідно до цивільного процесуального законодавства України.

3.20.7. Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що містить законодавство України, то при вчиненні нотаріальних дій застосовуються правила міжнародного договору.

Якщо міжнародний договір відносить до компетенції консулів вчинення нотаріальної дії, не передбаченої законодавством України, консули вчиняють цю нотаріальну дію в порядку, установленому Міністерством юстиції України та Міністерством закордонних справ України.

*Директор департаменту у справах
цивільного стану громадян та нотаріату
Міністерства юстиції України
Л.М. Павлова*

*Начальник управління
консульської служби Міністерства
закордонних справ України
М.С. Точицький*

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Н А К А З

№ 22/5 від 25.08.94

м. Київ

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
26 жовтня 1994 року № 256/466

**Про затвердження Інструкції про порядок вчинення
нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів
сільських, селищних, міських Рад
народних депутатів України**

(Із змінами, внесеними згідно з Наказами Мін'юсту

№ 41/5 від 27.05.97

№ 31/5 від 09.06.99

№ 33/5 від 07.04.2005)

З метою реалізації Закону України «Про нотаріат» **Н А К А З У Ю:**

1. Затвердити Інструкцію про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів України, що додається.

2. Управлінню організації юридичної допомоги населенню (Павлова Л.М.) довести зазначену Інструкцію до відома органів виконавчої влади, а також Головного управління юстиції в Криму, управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

3. Визнати такою, що втратила чинність, Інструкцію про порядок вчинення нотаріальних дій виконавчими комітетами міських, селищних, сільських рад народних депутатів, затверджену наказом Міністра юстиції УРСР від 19.01.76 р. № 1/5.

Міністр
В.В. Онопенко

ю міже
ня нот:
сонсул
Мініс:
справ

ЗАТВЕРДЖЕНО
наказом Міністерства юстиції України
від 25 серпня 1994 р. № 22/5

ІНСТРУКЦІЯ

про
осо
док вчинення нотаріальних дій посадовими
виконавчих комітетів сільських, селищних,
ських рад народних депутатів України

Розділ I

Загальні положення

1. У
них пу:
конавч:
депутат:
ють та:
ідності зі статтею 37 Закону «Про нотаріат» у населе-
де немає державних нотаріусів, посадові особи ви-
ітетів сільських, селищних, міських Рад народних
ті — посадові особи виконавчих комітетів) вчиня-
ріальні дії:

1) в:
2) н:
динку,
ділянки
ють та знімають заборону відчуження жилого бу-
ири, дачі, садового будинку, гаража, земельної
го нерухомого майна.

У на
конавч:
цієї ста
их пунктах, де немає нотаріусів, посадові особи ви-
ітетів окрім дій, передбачених у частині першій
иняють також такі нотаріальні дії:

1) пс:
2) пс:
3) за:
4) за:
ють заповіти;
ють доручення;
ють вірність копій документів і виписок з них;
ють справжність підпису на документах.

Поса
міський
менти,
оби виконавчих комітетів сільських, селищних,
ародних депутатів не мають права оформляти доку-
чені для дії за кордоном.

2. Н
них, мі
на яких
родних
льні дії у виконавчих комітетах сільських, селищ-
Рад народних депутатів вчиняють посадові особи,
пенням виконавчого комітету відповідної ради на-
тів покладено вчинення цих дій.

3. У
особи ви
діяльно
Ради У:
постано
на тери:
ідності із статтею 7 Закону «Про нотаріат» посадові
чих комітетів, які вчиняють нотаріальні дії, у своїй
уються законами України, постановами Верховної
указами і розпорядженнями Президента України,
розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а
еспубліки Крим, крім того, — законодавством Рес-

публіки Крим, наказами Міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

4. Посадові особи виконавчих комітетів, які вчиняють нотаріальні дії, зобов'язані додержувати таємниці цих дій.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та документи видаються тільки громадянам та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

На письмову вимогу суду, арбітражного суду, прокуратури, органів дізнання і слідства довідки про вчинені нотаріальні дії та документи видаються у зв'язку з кримінальними, цивільними або господарськими справами, що знаходяться у їх провадженні.

Довідки про заповіти (про наявність заповіту, його зміст та ін.) видаються особам, переліченим в абзацах другому і третьому цього пункту, а також спадкоємцям за заповітом тільки після смерті заповідача при поданні свідоцтва про його смерть.

На письмову вимогу державної податкової інспекції видаються довідки, документи і копії з них, необхідні для визначення правильності стягнення державного мита та цілей оподаткування.

Довідки про заповіти видаються тільки після смерті заповідача.

Обов'язок додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків.

Особи, винні в порушенні таємниці вчинюваних нотаріальних дій, несуть відповідальність у порядку, встановленому законодавством України.

5. Посадові особи виконавчих комітетів зобов'язані сприяти громадянам, підприємствам установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

6. У відповідності із статтею 15 Закону «Про нотаріат» мова нотаріального діловодства визначається статтею 20 Закону «Про мови в Українській РСР». Якщо особа, яка звернулась за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй посадовою особою виконавчого комітету, яка вчиняє нотаріальну дію, або перекладачем, про що зазначається в посвідчувальному написі.

Особа, що не володіє мовою, якою виготовлений документ, підписується тією мовою, яку вона знає.

Розділ II

Загальні правила вчинення нотаріальних дій

7. Нотаріальні дії можуть вчинятися посадовою особою будь-якого виконавчого комітету на всій території України, за винятком випадків, передбачених статтями 9, 36, 55, 60, 65, 66, 70–73, 85, 93 і 103 Закону «Про нотаріат», та інших випадків, передбачених законодавством України.

8. Нотаріальні дії вчиняються в приміщенні виконавчого комітету сільської, селищної, міської Ради народних депутатів. В окремих випадках, коли громадянин не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості посвідчуваної угоди, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаним приміщенням.

Якщо нотаріальна дія вчиняється поза приміщенням виконавчого комітету, то в посвідчувальному написі на документі і в реєстри нотаріальних дій записується місце вчинення нотаріальної дії (на дому, в лікарні, на підприємстві, установі, організації та ін.) із зазначенням адреси, а також причини цього (наприклад: «У зв'язку з хворобою заповідача заповіт посвідчено за адресою: село Жовтнєве Переяслав-Хмельницького району Київської області, вул. Шкільна, 3, кв. 8»).

9. Нотаріальні дії вчиняються після їх оплати в день подачі всіх необхідних документів.

Вчинення нотаріальної дії може бути відкладено в разі необхідності витребування додаткових відомостей або документів від посадових осіб підприємств, установ і організацій або направлення документів на експертизу, а також у випадку, коли посадова особа виконавчого комітету на підставі статті 256 Цивільного процесуального кодексу звертається до суду з заявою про визнання громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії, недієздатним чи обмежено дієздатним. У цьому разі питання про можливість посвідчення заповіту чи доручення вирішується посадовою особою виконавчого комітету залежно від результату вирішення справи судом.

Строк, на який відкладається вчинення нотаріальної дії у цих випадках, не може перевищувати одного місяця.

За заявою заінтересованої особи, яка бажає звернутися до суду для оскарження права або факту, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії повинно бути відкладено на строк не більше десяти днів. Якщо від суду за

цей строк не буде одержано повідомлення про надходження заяви, нотаріальна дія повинна бути вчинена.

У разі одержання від суду повідомлення про надходження заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом.

При посвідченні заповіту ці правила не застосовуються.

10. При вчиненні нотаріальних дій посадові особи виконавчих комітетів встановлюють особу громадянина, його представника або представника підприємства, установи, організації, що звернувся за вчиненням нотаріальних дій.

Встановлення особи здійснюється за паспортом або іншими документами, які виключають будь-які сумніви щодо особи громадянина (паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний чи службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, але не є громадянином України, національний паспорт іноземця або документ, що його замінює, свідоцтво про народження неповнолітніх, які не досягли 16 років, посвідчення водія, посвідчення, видане за місцем роботи громадянина, довідка про звільнення з місць позбавлення волі та ін.).

Коли за громадянина, який внаслідок фізичної вади, хвороби, або з інших поважних причин не може підписати заповіт, доручення, заяву або інший документ, підписується інший громадянин. Посадова особа виконавчого комітету встановлює особу громадянина, який підписався.

11. При посвідченні заповітів, доручень та засвідченні справжності підпису на документах перевіряється справжність підписів громадян, які звернулись за вчиненням нотаріальної дії.

12. При посвідченні заповітів чи доручень з'ясовується дієздатність громадян та перевіряється правоздатність юридичних осіб, від імені яких посвідчуються доручення. У разі посвідчення доручення представником перевіряються його повноваження.

13. Нотаріально посвідчувані заповіти, доручення, заяви та інші документи підписуються у присутності посадової особи виконавчого комітету, яка вчиняє нотаріальну дію. Якщо заповіт, доручення, заява чи інший документ підписано за відсутності цих посадових осіб, громадянин повинен особисто підтвердити, що документ підписаний ним.

Посадова особа виконавчого комітету, яка вчиняє нотаріальні дії, може не вимагати кожного разу з'явлення відомих їй посадо-

вих осіб підприємств, установ і організацій, якщо вона має зразки підписів цих посадових осіб, одержані при особистому зверненні, а справжність їх підписів не викликає сумніву.

Якщо громадянин внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин не може власноручно підписати заповіт, доручення, заяву чи інший документ, за його дорученням і в його присутності та в присутності посадової особи виконавчого комітету, яка вчиняє нотаріальні дії, заповіт, доручення, заяву чи інший документ може підписати інший громадянин. Про причини, з яких громадянин, заінтересований у вчиненні нотаріальної дії, не міг підписати документ, зазначається у посвідчувальному написі. Заповіт чи доручення не може підписувати особа, на користь якої їх посвідчено.

Якщо громадянин, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії, неписьменний або сліпий, посадова особа виконавчого комітету, крім того, зобов'язана прочитати йому текст документа і зробити про це на документі відмітку. Наприклад: «За неписьменного заповідача за його дорученням та у його присутності заповіт після прочитання його тексту вголос підписав громадянин Петров Іван Іванович, що проживає в місті Таращі Київської області, по вул. Шевченка, 41-а». Якщо сліпий громадянин письменний, він сам підписує документ.

Якщо глухий, німий або глухонімий громадянин, що звернувся за вчиненням нотаріальної дії, письменний, він сам прочитає документ і власноручно підписує його. Якщо такий громадянин неписьменний, при вчиненні нотаріальної дії обов'язково повинна бути присутня письменна особа, яка може порозумітися з ним і засвідчити своїм підписом, що зміст заповіту, доручення, заяви чи іншого документа відповідає волі глухого, німого або глухонімого громадянина, який бере участь у цій нотаріальній дії.

14. У відповідності зі статтею 46 Закону «Про нотаріат» посадові особи виконавчого комітету, які вчиняють нотаріальні дії, вправі витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій.

Відповідні відомості і документи повинні бути подані в строк, вказаний посадовою особою виконавчого комітету, яка вчиняє нотаріальну дію. Цей строк не може перевищувати одного місяця.

15. У відповідності зі статтею 9 Закону «Про нотаріат» посадова особа виконавчого комітету, яка вчиняє нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їх та своїх ро-

дичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я та від імені працівників даного виконавчого комітету. Посадові особи виконавчих комітетів не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені даного виконавчого комітету. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються державною нотаріальною конторою, приватним нотаріусом чи у будь-якому виконавчому комітеті іншої сільської, селищної, міської Ради народних депутатів.

Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених правил, є недійсними.

16. Не приймаються для вчинення нотаріальних дій документи, що мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші незастережені виправлення, документи, текст яких неможливо прочитати внаслідок пошкодження, а також написані олівцем.

Дописки, закреслені слова чи інші виправлення, які є на документах, що подаються для вчинення нотаріальних дій, повинні бути застережені підписом посадової особи і печаткою установи, підприємства, організації, що видали документи.

При цьому виправлення повинні бути зроблені таким чином, щоб усе помилково написане, а потім закреслене чи виправлене, можна було прочитати так як воно спочатку було написане.

Не приймаються для вчинення нотаріальних дій документи, в яких не можна прочитати все в них написане в первісному написанні, як, наприклад, документи, залиті чорнилом, потерті та ін.

Не приймаються також документи, викладені на кількох окремих аркушах, якщо вони не пронумеровані, не прошнуровані і кількість прошнурованих аркушів не завірена підписом посадової особи та печаткою установи, підприємства або організації, що видали документи.

17. Тексти нотаріально посвідчуваних заповітів, доручень, заяв, засвідчуваних копій документів і виписок з них повинні бути написані ясно і чітко, числа і строки, які стосуються змісту посвідчуваних заповітів і доручень, мають бути позначені хоча б один раз словами, а назви юридичних осіб — без скорочень і з зазначенням їх адреси, а в необхідних випадках — номерів їх рахунку в установах банків. Прізвища, імена та по батькові громадян, у тому числі представників, які беруть участь у нотаріальних діях, повинні бути написані в документі повністю з зазначенням місця їх проживання.

На нотаріально оформлюваних документах не заповнені до кінця рядки та інші вільні місця прокреслюються, дописки (при-

писки) і виправлення повинні бути застережені посадовою особою виконавчого комітету перед підписом заповідача чи довірителя та інших осіб, які підписали заповіт, доручення або заяву, і повторені в кінці посвідчувального напису. При цьому виправлення мають бути зроблені так, щоб все помилково написане, а потім закреслене, можна було прочитати. Наприклад, якщо в тексті заповіту слова «предмети звичайної домашньої обстановки і вжитку» виправлено на слова «житловий будинок», то виправлення слід застережити так: «Закреслені слова: «предмети звичайної домашньої обстановки і вжитку» не читати, написаному «житловий будинок» вірити». Це виправлення повинно бути підписано заповідачем (або іншою особою, яка на прохання заповідача підписала заповіт) у присутності посадової особи виконавчого комітету і повторені в кінці посвідчувального напису перед підписом вказаної посадової особи. Якщо виправлення зроблені в тексті нотаріально оформлюваного документа, який не потребує підпису осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії (наприклад, копія документа), вони повинні бути застережені і підписані цією посадовою особою виконавчого комітету в кінці посвідчувального напису.

Якщо документ, що підлягає посвідченню або засвідченню, викладений неправильно чи неграмотно, посадова особа виконавчого комітету пропонує особі, яка звернулася, виправити його або скласти новий. На прохання особи, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, документ може бути складений посадовою особою виконавчого комітету.

У випадках, коли документи, що посвідчуються або засвідчуються, викладені на кількох окремих аркушах, вони мають бути прошнуровані, а аркуші їх пронумеровані, про що повинен бути зроблений відповідний запис, завірений підписом посадової особи виконавчого комітету з прикладенням гербової печатки відповідного виконавчого комітету ради народних депутатів. Наприклад: «Пронумеровано, прошнуровано і скріплено печаткою п'ять аркушів» (підпис і гербова печатка виконавчого комітету відповідної ради народних депутатів).

18. Нотаріальне посвідчення заповітів та доручень, засвідчення вірності копій документів і виписок з них, справжності підпису на документах здійснюються шляхом вчинення посвідчувальних написів на відповідних документах, які підписуються посадовою особою виконавчого комітету з прикладенням гербової печатки виконавчого комітету ради народних депутатів (додатки № 6-27).

Текст посвідчувального напису може бути надрукований на друкарській машинці або написаний чорнилом від руки ясно, чітко, без підчисток, вільні місця повинні бути прокреслені, дописки та інші виправлення — застережені.

Для вчинення посвідчувальних написів можуть застосовуватися штампи з текстом відповідного напису.

Посвідчувальний напис на дорученні, заповіті вміщується після підпису громадянина на тій же сторінці чи на звороті документа.

Якщо посвідчувальний напис не вміщується на відповідному документі, він може бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа аркуші паперу. У цьому випадку аркуші, на яких викладено текст документа, і аркуш з посвідчувальним написом прошнуровуються і пронумеровуються, кількість аркушів завіряється підписом посадової особи виконавчого комітету з прикладенням гербової печатки виконавчого комітету ради народних депутатів.

Для викладення посвідчувального напису чи його продовження допускається також підклейка аркуша паперу з прикладенням гербової печатки виконавчого комітету ради народних депутатів, частина відбитку якої повинна знаходитися на підклеєному аркуші.

Прикріплення і підклейка аркушів паперу для посвідчувального напису при засвідченні вірності копії документа, а також для напису на дублікаті документа не допускається.

19. Всі нотаріальні дії, які вчиняються посадовими особами виконавчих комітетів, реєструються в реєстрах для реєстрації нотаріальних дій (додаток № 1). Кожній нотаріальній дії присвоюється окремий порядковий номер. Номер, під яким нотаріальна дія зареєстрована в реєстрі, позначається в посвідчувальному написі документа, що посвідчується чи засвідчується посадовою особою виконавчого комітету.

Нумерація в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій з початку кожного календарного року ведеться з першого номера.

Реєстри повинні бути прошнуровані, аркуші їх пронумеровані.

Кількість аркушів повинна бути завірена підписом посадової особи виконавчого комітету вищестоящої ради народних депутатів з прикладенням гербової печатки цього виконавчого комітету.

Запис нотаріальної дії в реєстрі провадиться посадовою особою виконавчого комітету чорнилом (або кульковою ручкою) і тільки після того, як посвідчувальний напис чи документ, що посвідчується чи засвідчується, підписаний. Запис олівцем і

підчистки в реєстрі не допускаються, вільні місця повинні бути прокреслені, а зроблені виправлення застережені за підписом посадової особи виконавчого комітету.

20. Посадові особи виконавчих комітетів видають виписки з реєстрів для реєстрації нотаріальних дій тільки громадянам та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії, а також на письмову вимогу суду, арбітражного суду, прокуратури, органів дізнання і слідства у зв'язку з кримінальними, цивільними або господарськими справами, що знаходяться у їх провадженні.

Виписки з реєстру для реєстрації нотаріальних дій про заповіт видаються тільки після смерті заповідача.

21. Примірники всіх нотаріально посвідчених заповітів чи доручень, повідомлень установ банку, підприємств і організацій з написом про накладення заборони відчуження житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна залишаються у справах виконавчого комітету відповідної ради народних депутатів.

На кожний вид зазначених угод або документів можуть бути заведені окремі наряди.

22. Документи, на підставі яких вживаються заходи до охорони спадкового майна, приєднуються до актів опису спадкового майна, які залишаються у виконавчому комітеті відповідної ради народних депутатів, і підшиваються в наряд (справу).

Оригінали документів (свідоцтва про народження, шлюб, смерть тощо) повертаються особам, що їх подали, а у виконавчому комітеті відповідної ради народних депутатів залишаються їх копії. Копії подаються заінтересованими особами або на їх прохання виготовляються посадовою особою виконавчого комітету, про що робиться напис: «З оригіналом вірно», записується дата, посада особи, проставляється підпис.

Документи, на підставі яких встановлюється особа громадянина, його представника або представника підприємства, установи, організації, повертаються особам, що подали їх, без залишення копій, але в реєстрі записується найменування документа, його номер, дата видачі і найменування установи, яка видала документ.

Якщо громадянин звернувся за засвідченням вірності копії документа чи виписки із документа, посадова особа виконавчого комітету встановлює його особу і робить в реєстрі відмітку «Особу встановлено».

Не залишаються у виконавчому комітеті відповідної Ради народних депутатів такі документи або їх копії:

1) статuti юридичних осіб або їх положення, а також документи про повноваження їх представників (крім доручень, які видаються на здійснення конкретних нотаріальних дій);

2) документи, які стверджують право власності громадян або юридичних осіб на житловий будинок (частину будинку), квартиру, дачу, садовий будинок, гараж, земельну ділянку, інше нерухоме майно (свідоцтво про право власності на житло, свідоцтво про право на спадщину, свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, державні акти про право колективної чи приватної власності на землю, договори купівлі продажу, дарування, міни житлового будинку (частини будинку), квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, в тому числі зареєстровані на біржі та ін.).

Про наявність зазначених документів робиться відмітка в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій або на примірнику, який залишається у виконавчому комітеті, одночасно з реєстрацією в реєстрі нотаріальної дії, для вчинення якої вимагаються ці документи, після чого повертаються особі, що подала їх. Відмітка, в якій зазначається назва документа, на чие ім'я, ким і коли він виданий та за яким номером, підписується посадовою особою виконавчого комітету з проставлянням дати.

23. У разі втрати документа, посвідченого посадовою особою виконавчого комітету, за письмовою заявою осіб, перелічених у пункті 4 цієї Інструкції, видається дублікат втраченого документа.

До передачі в державний нотаріальний архів примірників документів, посвідчених або засвідчених посадовою особою виконавчого комітету, дублікат втраченого документа видається посадовою особою виконавчого комітету за місцем його зберігання.

Дублікат заповіту може бути виданий вказаним у заповіті спадкоємцям лише після подачі ними свідоцтва про смерть заповідача. У разі смерті спадкоємців, які були вказані в заповіті, дублікат може бути виданий їх спадкоємцям після подачі ними свідоцтв про смерть заповідача і померлого спадкоємця.

Дублікат документа повинен містити весь текст посвідченого або виданого документа.

На дублікаті документа робиться відмітка про те, що він має силу оригіналу, і вчиняється посвідчувальний напис (додаток № 27).

Крім того, про видачу дубліката посадова особа виконавчого комітету робить відмітку на примірнику документа, який

зберігається в наряді (справі) виконавчого комітету ради народних депутатів.

24. Посадові особи виконавчих комітетів, які вчиняють нотаріальні дії, у разі виявлення при вчиненні нотаріальних дій порушення закону громадянами або окремими посадовими особами, повідомляють про це для вжиття необхідних заходів відповідні підприємства, установи, організації або прокуратуру.

Якщо справжність поданого документа викликає сумнів, посадові особи виконавчих комітетів, які вчиняють нотаріальні дії, вправі затримати цей документ і направити його на експертизу.

Про направлення документа на експертизу посадова особа виконавчого комітету виносить постанову, в якій зазначається:

- дата винесення постанови;
- прізвище, ініціали посадової особи, яка винесла постанову, і найменування виконавчого комітету;
- найменування документа, дата його видачі, ким та на чиє ім'я він виданий;
- ким (прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання) подано документ для вчинення нотаріальної дії;
- обставини, які викликали необхідність направлення документа на експертизу;
- куди (якій експертній установі) направляється документ для проведення експертизи;
- питання, поставлені на вирішення експертизи.

25. Посадова особа виконавчого комітету відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, якщо:

- вчинення такої дії суперечить закону;
- дія підлягає вчиненню нотаріусом або посадовою особою іншого виконавчого комітету;

з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася недієздатна особа або представник, який не має необхідних повноважень;

доручення, що видається юридичною особою, суперечить цілям, вказаним в її статуті чи положенні.

Посадова особа виконавчого комітету, яка вчиняє нотаріальні дії, не приймає для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що порочать честь і гідність громадян.

Посадова особа виконавчого комітету, що вчиняє нотаріальні дії, на прохання особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, повинна викласти причини відмови у письмовій формі і роз'яс-

нити, що заінтересована особа, яка вважає неправильною вчинену дію або відмову у вчиненні нотаріальної дії, вправі подати про це скаргу до суду за місцем знаходження виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів. Ця скарга розглядається в порядку, передбаченому статтями 285–288 Цивільного процесуального кодексу.

У постанові про відмову вказуються:

- дата винесення постанови;
- прізвище, ініціали, займана посада;
- прізвище, ім'я, по батькові громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії, місце його проживання або найменування і місцезнаходження юридичної особи;
- про вчинення якої нотаріальної дії просила особа, що звернулася до посадової особи виконавчого комітету (короткий зміст прохання);
- мотиви, з яких відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, з посиланням на чинне законодавство;
- порядок і строки оскарження відмови з посиланням на цивільне процесуальне законодавство.

Розділ III

Правила вчинення окремих видів нотаріальних дій

Глава 1

Загальні правила посвідчення заповітів і доручень

26. Посадові особи виконавчих комітетів, які вчиняють нотаріальні дії, посвідчують заповіти і доручення, щодо яких законодавством встановлено обов'язкову нотаріальну форму. Відповідно до чинного законодавства обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягають такі угоди:

- 1) заповіти (стаття 541 Цивільного кодексу);
- 2) доручення на укладання угод, що потребують нотаріальної форми, а також на вчинення дій щодо юридичних осіб, за винятком випадків, коли законом або спеціальними правилами допущена інша форма доручення (стаття 65 Цивільного кодексу);
- 3) доручення, що видаються в порядку передоручення (стаття 68 Цивільного кодексу).

27. Заповіти і доручення, що посвідчуються в нотаріальному порядку, подаються посадовій особі виконавчого комітету не

менш, ніж у двох примірниках, один з яких залишається у виконавчому комітеті ради народних депутатів.

28. Посадові особи виконавчих комітетів, зобов'язані роз'яснити громадянам зміст і значення поданих ними проектів заповітів та доручень і перевірити, чи відповідає їх зміст вимогам закону.

29. При з'ясуванні дієздатності заповідача чи довірителя посадова особа виконавчого комітету вимагає документ, в якому вказано вік заповідача чи довірителя.

Якщо у посадової особи виконавчого комітету є підстави вважати, що заповідач чи довіритель внаслідок душевної хвороби або недоумства не може розуміти значення своїх дій або керувати ними, чи внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними речовинами ставить свою сім'ю в тяжке матеріальне становище, а відомостей про визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною немає, посадова особа виконавчого комітету відкладає посвідчення заповіту або доручення і з'ясовує, чи є рішення суду про визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною.

Якщо таке рішення судом не виносилось, посадова особа виконавчого комітету повідомляє про своє припущення одну з осіб чи один з органів, вказаних у статті 256 Цивільного процесуального кодексу, які можуть звернутись до суду з заявою про визнання цієї особи недієздатною або обмежено дієздатною.

30. Доручення від імені неповнолітніх, які не досягли 15 років, а також від імені громадян, визнаних у судовому порядку недієздатними, можуть вчинятись лише їх законними представниками — батьками, усиновителями чи опікунами (статті 14, 16 Цивільного кодексу).

Доручення від імені неповнолітніх від 15 до 18 років, а також від імені осіб, визнаних у судовому порядку обмежено дієздатними, можуть бути посвідчені лише за згодою батьків, усиновителів чи піклувальників (статті 13, 15 Цивільного кодексу).

Справжність підпису батьків, усиновителів або піклувальників на заяві про їх згоду на посвідчення доручення від імені неповнолітніх віком від 15 до 18 років, а також від імені осіб, визнаних у судовому порядку обмежено дієздатними, повинна бути засвідчена нотаріально або підприємством, установою чи організацією, в якій працює чи навчається заявник, житлово-експлуатаційною організацією, правлінням житлово-будівельного кооперативу за місцем його проживання або адміністрацією

стаціонарного лікувально-профілактичного закладу, в якому він перебуває на лікуванні. Засвідчення справжності підпису не потрібне, якщо батьки, усиновителі або піклувальники прийдуть до виконавчого комітету ради народних депутатів і особисто подадуть посадовій особі заяву про згоду на посвідчення доручення.

У цьому випадку посадова особа виконавчого комітету встановлює особу заявника, перевіряє справжність його підпису, про що робить відмітку на заяві і вказує назву документа, його номер, дату видачі і назву установи, що видала документ, який стверджує особу.

Заява про згоду на посвідчення доручення може бути викладена на звороті примірника доручення, що залишається в наряді (справі) виконавчого комітету ради народних депутатів, або на окремому аркуші.

31. Посадова особа виконавчого комітету вимагає дозвіл органу опіки і піклування на право опікуна укладати, а піклувальника — давати згоду на видачу доручення від імені підопічного, якщо вони виходять за межі побутових.

У випадках, коли законом дозволяється одружуватися до досягнення вісімнадцятирічного віку, громадянин, який не досяг вісімнадцятирічного віку, набуває дієздатності в повному обсязі з моменту одруження (стаття 11 Цивільного кодексу).

32. Якщо доручення видається від імені юридичної особи, то перевіряється її правоздатність. При перевірці правоздатності юридичних осіб посадові особи виконавчих комітетів зобов'язані ознайомитись із статутом (положенням) юридичної особи і перевірити чи відповідає дія, яка буде вчинятися за цим дорученням, правам, наданим юридичній особі її статутом (положенням).

Посвідчення заповітів

33. Посадова особа виконавчого комітету посвідчує заповіти дієздатних громадян, складені відповідно до вимог статей 541, 543 Цивільного кодексу і особисто подані ними посадовій особі виконавчого комітету.

Посвідчення заповітів через представників, а також заповіту від імені кількох осіб не допускається.

Заповіт має бути складений у письмовій формі, із зазначенням місця і часу складення заповіту, дати та місця народження заповідача та підписаний особисто заповідачем. (Абзац третій пункту 33 в редакції Наказу Міністерства юстиції № 33/5 від 07.04.2005)

Якщо заповідач внаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за дорученням заповідача він може бути підписаний іншим громадянином за правилами, викладеними в пункті 13 цієї Інструкції.

Громадянин, на користь якого заповідається майно, не вправі підписувати його за заповідача.

34. При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається.

35. Посадова особа виконавчого комітету перевіряє, чи не містить заповіт розпоряджень, що суперечать чинному законодавству.

Заповіт повинен бути складений так, щоб розпорядження заповідача не викликало неясностей чи суперечок після відкриття спадщини.

Посадова особа виконавчого комітету при посвідченні заповіту зобов'язана роз'яснити заповідачу зміст статті 535 Цивільного кодексу. Зміст цієї статті не роз'яснюється у випадку, якщо предметом заповіту є тільки вклад у кредитній установі.

36. За заповітом майно може бути заповідане тільки у власність. Проте заповідач може покласти на спадкоємця, до якого переходить, зокрема, житловий будинок, зобов'язання надати іншій особі право довічного користування цим будинком або певною його частиною (стаття 539 Цивільного кодексу).

Заповідач може покласти на спадкоємця за заповітом виконання будь-якого зобов'язання (заповідальний відказ) на користь однієї або кількох осіб (відказоодержувачів) з додержанням вимог статті 538 Цивільного кодексу. Відказоодержувачами можуть бути будь-які особи незалежно від того, чи входять вони до кола спадкоємців за законом.

До заповіту можуть бути включені розпорядження немайнового характеру (про порядок проведення захоронення заповідача, бажання призначити опіку над неповнолітнім, виконання дій, спрямованих на здійснення певної загальнокорисної мети тощо).

Заповідач може на випадок, якщо вказаний в заповіті спадкоємець помре раніше заповідача або не прийме спадщини, вказати іншого спадкоємця (під призначення спадкоємця — стаття 536 Цивільного кодексу).

37. У разі одержання посадовою особою виконавчого комітету повідомлення від завідуючого державним нотаріальним архівом про невідповідність посвідченого заповіту законові, посадова осо-

ба виконавчого комітету, за бажанням заповідача, переформлює заповіт на загальних підставах.

38. Заповіти, посвідчені посадовими особами виконавчих комітетів, записуються до алфавітної книги обліку заповітів (додаток № 4).

Заповідач може в будь-який час змінити або скасувати заповіт, подавши про це заяву до виконавчого комітету відповідної Ради народних депутатів.

39. У випадку одержання посадовою особою виконавчого комітету заяви про скасування чи зміну заповіту, так само як і одержання нового заповіту, який відміняє чи змінює раніше посвідчений заповіт, посадова особа виконавчого комітету робить про це відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, в алфавітній книзі обліку заповітів і відповідний напис на примірнику заповіту, який зберігається у виконавчому комітеті ради народних депутатів.

Якщо заповідач подасть примірник заповіту, який знаходиться у нього, то відповідний напис про скасування чи зміну заповіту робиться і на цьому примірнику, після чого він разом із заявою (якщо заповіт скасовано заявою) приєднується до примірника, який зберігається у виконавчому комітеті відповідної Ради народних депутатів. Справжність підпису на заяві про скасування чи зміну заповіту повинна бути нотаріально засвідченою.

Якщо заповіт, який скасовується чи змінюється, посвідчений посадовою особою іншого виконавчого комітету або нотаріусом, то заява про скасування чи зміну його направляється заповідачем або посадовою особою виконавчого комітету у ту виконавчий комітет тієї ради народних депутатів, у державну нотаріальну контору, тому приватному нотаріусу, які посвідчили заповіт, або у державний нотаріальний архів, де зберігається заповіт.

40. Дублікат заповіту може бути виданий вказаним у заповіті спадкоємцям після подачі ними свідоцтва про смерть заповідача. У разі смерті спадкоємців, які були вказані в заповіті, дублікат може бути виданий їх спадкоємцям після подачі ними свідоцтва про смерть заповідача і померлого спадкоємця.

40-1. Відомості про посвідчення посадовими особами заповітів підлягають обов'язковому внесенню до Спадкового реєстру у порядку, передбаченому Положенням про Спадковий реєстр. (Інструкцію доповнено пунктом 40-1 на підставі Наказу Міністерства юстиції № 33/5 від 07.04.2005)

Посвідчення доручень

41. Посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, посвідчують доручення, складені від імені однієї або кількох осіб, на ім'я однієї або кількох осіб.

У тексті доручення повинні бути зазначені місце і дата його складання (підписання), прізвища, імена та по батькові (повне найменування юридичної особи) і місце проживання (місце знаходження юридичної особи) представника і особи, яку представляють, а в необхідних випадках і посада, яку вони займають. В дорученнях на ім'я адвокатів зазначається їх статус та членство в адвокатському об'єднанні (якщо адвокат є членом адвокатського об'єднання).

Строк, на який може бути видано доручення, визначається цивільним законодавством.

Строк дії доручення зазначається прописом.

42. При посвідченні доручення від імені юридичної особи посадова особа виконавчого комітету дотримується правил, викладених у пункті 35 цієї Інструкції.

43. Доручення від імені неповнолітніх, а також осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними або обмежено дієздатними, посвідчуються з дотриманням вимог пунктів 32–34 цієї Інструкції.

44. При посвідченні доручення на ведення справи в суді посадова особа виконавчого комітету роз'яснює, що уповноважена особа буде вправі вчиняти дії, перелічені в статті 115 Цивільного процесуального кодексу, якщо вони спеціально обумовлені в цьому дорученні.

45. Повноваження за нотаріально посвідченими дорученнями можна передавати телеграфом.

Телеграма-доручення складається з тексту самого доручення і посвідчувального напису з розшифрованим підписом посадової особи виконавчого комітету і гербової печатки виконавчого комітету відповідної ради народних депутатів. Доручення, передане телеграфом, має силу оригіналу.

46. Доручення, яке видається в порядку передоручення, підлягає нотаріальному посвідченню при поданні основного доручення, в якому застережено право передоручення, або при поданні доказів того, що представник за основним дорученням примушений до цього силою обставин і це необхідно для охорони інтересів особи, яка видала доручення. Доручення в порядку пе-

редоручення не може містити в собі більше прав, ніж надано за основним дорученням.

Строк дії доручення, виданого в порядку передоручення, не може перевищувати строку дії основного доручення, на підставі якого воно видано (стаття 68 Цивільного кодексу).

В дорученні, виданому в порядку передоручення, повинно бути вказано час і місце посвідчення основного доручення, прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання особи, якій видано основне доручення, і особи, якій вона передоручає свої повноваження, а в необхідних випадках і їх службове становище.

На основному дорученні робиться відмітка про передоручення, в якій зазначається, на чие ім'я, коли і за яким номером по реєстру для реєстрації нотаріальних дій зроблено передоручення. Копія основного доручення приєднується до примірника доручення, виданого в порядку передоручення, який залишається у виконавчому комітеті відповідної ради народних депутатів. При наступному посвідченні доручення в порядку передоручення в тому ж виконавчому комітеті відповідної ради народних депутатів копія основного доручення не залишається. У цих випадках основне доручення вимагається лише для огляду.

Глава 2

Вжиття заходів до охорони спадкового майна

47. В населених пунктах, де немає державної нотаріальної контори, посадова особа виконавчого комітету, яка вчиняє нотаріальні дії, за місцем відкриття спадщини вживає заходів до охорони спадкового майна, коли це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів або держави. Ці заходи вживаються ними безпосередньо або шляхом доручення посадовим особам виконавчих комітетів відповідних рад народних депутатів за місцезнаходженням майна. Зокрема, якщо майно спадкодавця або його частка знаходиться не в місці відкриття спадщини, посадова особа виконавчого комітету за місцем відкриття спадщини надсилає посадовій особі виконавчого комітету за місцем знаходження спадкового майна доручення про вжиття заходів до його охорони.

48. За повідомленням громадян, державних установ, підприємств або організацій заходи щодо охорони спадкового майна можуть вживатися також посадовими особами виконавчих комітетів за місцезнаходженням цього майна з повідомлен-

ням про вжиті заходи державній нотаріальній конторі за місцем відкриття спадщини.

49. Місцем відкриття спадщини визнається останнє постійне місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме — місце знаходження майна або його основної частини.

Після смерті військовослужбовців строкової служби, а також осіб, які навчалися в учбових закладах, що знаходяться поза постійним місцем їх проживання, місцем відкриття спадщини визнається те місце, де вони постійно проживали до призову на строкову військову службу або до вступу у відповідний учбовий заклад.

50. Повідомлення громадян, підприємств, установ і організацій та доручення державних нотаріусів та посадових осіб виконавчих комітетів про вжиття заходів до охорони спадкового майна реєструються в книзі обліку заяв про вжиття заходів до охорони спадкового майна (додаток № 5).

51. Заходи до охорони спадкового майна посадовою особою виконавчого комітету вживаються не пізніше наступного дня з дати надходження заяви або доручення про наявність спадкового майна, яке потребує охорони.

52. Посадова особа виконавчого комітету, яка одержала від спадкоємців повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язана повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких їй відомі.

Посадова особа виконавчого комітету може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення про це у пресі.

53. Для охорони спадкового майна посадові особи виконавчих комітетів провадять опис майна і передають його на зберігання спадкоємцям або іншим особам, яких вони призначають.

Опис спадкового майна провадиться за участю заінтересованих осіб, якщо вони того бажають, і не менше як двох понятих.

В акті опису повинні бути зазначені: дата надходження доручення або заяви (повідомлення) про вжиття заходів до охорони спадкового майна; дата проведення опису; прізвище, ім'я, по батькові і адреси осіб, які беруть участь в опису; прізвище, ім'я, по батькові спадкодавця; час його смерті і місце знаходження майна, що описується; чи було опечатано приміщення до прибуття посадової особи виконавчого комітету і ким; чи не була порушена пломба або печатка; докладна характеристика (назва, розмір, номер, рік випуску, фабрично-заводська марка, колір,

сорт та ін.) і оцінка кожного з перерахованих у ньому предметів та процент зносу.

Оцінка описаних предметів провадиться (з урахуванням їх зносу) посадовою особою виконавчого комітету та особами, які брали участь в описові спадкового майна, а жилих будинків — виходячи з відновної чи страхової (в місцевостях, де інвентаризація не проведена) оцінки.

У випадку незгоди з оцінкою спадкоємці вправі запросити спеціаліста-оцінщика. Оплата праці спеціаліста провадиться спадкоємцями. На кожній сторінці акта підводиться підсумок кількості речей (предметів) та їх вартості, а після закінчення опису — загальний підсумок кількості речей (предметів) та їх вартості.

До акта опису включається все майно, яке знаходиться в будинку (квартирі) померлого. Заяви сусідів та інших осіб про належність їм окремих речей заносяться до акта опису, а заінтересованим особам роз'яснюється порядок звернення до суду з позовом про виключення цього майна з опису.

Якщо проведення опису майна переривається або продовжується кілька днів, приміщення кожний раз опечатується посадовою особою виконавчого комітету. В акті опису робиться запис про причини і час припинення опису і його відновлення, а також про стан пломб і печаток при наступному розпечатуванні приміщення.

В кінці акта зазначається прізвище, ім'я, по батькові, рік народження особи, якій передано на зберігання майно, найменування документа, який посвідчує її особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала документ, місце проживання цієї особи.

Акт опису складається не менше, ніж у трьох примірниках. Всі примірники підписуються посадовою особою виконавчого комітету, заінтересованими особами, понятими та особою, якій передано на зберігання спадкове майно. Один примірник акта видається особі, що прийняла на зберігання спадкове майно.

Якщо вжити заходів до охорони спадкового майна неможливо (спадкоємці або інші особи, які проживали із спадкодавцем, заперечують проти опису, не пред'являють майна для опису, майно вивезене тощо), посадова особа виконавчого комітету складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб, а в необхідних випадках — фінансовий орган або прокурора.

54. Якщо під час опису спадкового майна виявляються речі, які в зв'язку із зносом не являють ніякої цінності, посадова особа ви-

конавчого комітету за згодою спадкоємців або фінансового органу, коли опис провадиться без участі спадкоємців, не включає до акта опису цих речей, а за окремим описом передає їх для знищення або на заготівельну базу утильсировини.

Якщо серед спадкового майна виявляться харчові продукти, посадова особа виконавчого комітету передає їх спадкоємцям. Якщо опис провадиться без участі спадкоємців — продукти довгострокового терміну зберігання передаються відповідним організаціям для реалізації. Передача провадиться за окремим актом, який підписує, крім посадової особи виконавчого комітету та понятих, спадкоємець або представник тієї організації, якій передані продукти.

55. Грошові суми та цінні папери, які залишилися після померлого, за проханням спадкоємців чи інших заінтересованих осіб, за окремим описом здаються не пізніше наступного, після проведення опису, дня на депозит державної нотаріальної контори, де знаходяться до видачі спадкоємцям або передачі відповідному фінансовому органу у випадку переходу спадкового майна державі за правом спадкоємства.

Срібло і монетарні метали (золото та метали іридієво-платинової групи) в будь-якому вигляді та стані, іноземна валюта і виражені в іноземній валюті або монетарних металах платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, аккредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати та ін.), вироби із срібла і монетарних металів, дорогоцінних каменів, а також дорогоцінні камені і перли на прохання спадкоємців чи інших заінтересованих осіб здаються не пізніше наступного, після проведення опису, дня на зберігання до відповідної банківської установи.

Зберігання спадкового майна на депозиті державної нотаріальної контори чи у банку здійснюється за рахунок спадкоємців або інших заінтересованих осіб. За бажанням спадкоємців чи інших заінтересованих осіб цінності, перераховані у частинах першій та другій цього пункту, можуть бути передані спадкоємцям або іншим особам згідно з пунктом 56 цієї Інструкції.

Якщо в складі описаного майна виявляться цінні рукописи, літературні праці, листи, що мають історичне або наукове значення, ці документи за окремим описом здаються на відповідальне зберігання спадкоємцям чи іншим особам або відповідним установам (інституту, музею тощо). При неможливості передати перера-

ховане вище на відповідальне зберігання посадова особа виконавчого комітету опечатує документи або сховище з документами.

Виявлені у складі майна померлого вибухові речовини і засоби вибуху, боєприпаси, зброя, спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівливої дії (газові пістолети, револьвери і патрони до них) здаються органам внутрішніх справ за окремим описом.

При виявленні у складі спадкового майна об'єктів, які перебувають на державному обліку як пам'ятники історії і культури, посадова особа виконавчого комітету повідомляє про це відповідні органи охорони пам'яток історії та культури*.

56. При вилученні спадкового майна з акта опису на останньому робиться спеціальний напис, в якому за підписом посадової особи виконавчого комітету, а також інших осіб, що підписали акт опису, дається перелік вилучених предметів. Цей напис скріплюється печаткою виконавчого комітету відповідної Ради народних депутатів.

57. При наявності в складі спадщини майна, що потребує управління (жилий будинок, квартира, худоба тощо), а також у випадку пред'явлення позову кредиторами спадкодавця до прийняття спадщини спадкоємцями, в населених пунктах, де немає державної нотаріальної контори, посадова особа виконавчого комітету призначає хранителя майна, про що виносяться постанови за підписом посадової особи виконавчого комітету.

58. Посадова особа виконавчого комітету попереджає хранителя та інших осіб, яким передане на зберігання спадкове майно, про кримінальну відповідальність за статтею 182 Кримінального кодексу в разі розтрати або утаювання його, а також про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду. Про зроблене попередження від зазначених осіб відбирається підписка. Підписка може бути викладена на акті опису спадкового майна, за яким воно передається на зберігання, або на постанові про призначення хранителя спадкового майна.

59. Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини всіма спадкоємцями, а якщо її не прийнято — до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини.

* Див. Постанову Верховної Ради України від 17.06.1992 р. «Про право власності на окремі види майна» // Відомості Верховної Ради України. — 1992 р., Т 35. — Ст. 517); Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівливої дії, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.1993 р. № 706 // ЗП. — 1994. — Т 1. — Ст. 17.

Заходи охорони спадкового майна припиняє державний нотаріус або посадова особа виконавчого комітету ради народних депутатів, які вживали їх. Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів до охорони спадкового майна різні, про припинення охорони спадкового майна попередньо повідомляється державний нотаріус за місцем відкриття спадщини.

60. Акт опису спадкового майна та окремі описи, які складаються під час вжиття заходів охорони спадкового майна, реєструються в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій під окремими номерами.

Глава 3

Накладання заборони відчуження нерухомого майна

61. Посадова особа виконавчого комітету за місцезнаходженням жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна чи розташування земельної ділянки накладають заборону їх відчуження:

1) за повідомленням установи банку, підприємства чи організації про видачу громадянину позички на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю житлового будинку;

2) за повідомленням приватного нотаріуса про посвідчення договору про заставу житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна;

3) в усіх інших випадках, передбачених законом.

62. Накладання заборони провадиться шляхом вчинення напису про це за встановленою формою (додаток № 28) на повідомленні установи банку, підприємства або організації про видачу позички або на повідомленні приватного нотаріуса про посвідчення договору застави. Один примірник повідомлення з написом посадової особи виконавчого комітету про накладання заборони надсилається відповідній установі банку, підприємству або організації, що видали позичку, а другий — залишається у виконавчому комітеті відповідної ради народних депутатів, яким накладено заборону відчуження, і підшивається до наряду (справи).

63. Накладання заборони реєструється посадовою особою виконавчого комітету в реєстрі для реєстрації заборон. У цьому ж реєстрі реєструються повідомлення судових і слідчих органів про накладання арешту на нерухоме майно (додаток № 2).

При накладанні заборони чи арешту робиться запис в алфавітній книзі обліку заборон відчуження і арештів нерухомого майна (додаток № 3).

64. Одержавши повідомлення установи банку, підприємства чи організації про погашення позички, повідомлення про припинення договору застави посадова особа виконавчого комітету знімає заборону відчуження житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна.

Про зняття заборони, а також про зняття судовими або слідчими органами накладеного ними арешту на нерухоме майно посадова особа виконавчого комітету робить відповідні відмітки в реєстрі для реєстрації заборон і арештів та в алфавітній книзі обліку заборон відчуження і арештів нерухомого майна. Повідомлення судових або слідчих органів про зняття арешту залишаються у справах виконавчого комітету ради народних депутатів.

Глава 4

Засвідчення вірності копій документів і виписок з них

65. Посадові особи виконавчих комітетів, які вчиняють нотаріальні дії, засвідчують вірність копій документів, виданих підприємствами, установами і організаціями за умови, що ці документи не суперечать законові, мають юридичне значення і засвідчення вірності їх копій не заборонено законом.

Вірність копії документа, виданого громадянином, засвідчується у тих випадках, коли справжність підпису громадянина на оригіналі цього документа засвідчена нотаріусом або посадовою особою виконавчого комітету ради народних депутатів чи підприємством, установою, організацією за місцем роботи, навчання, проживання або лікування громадянина.

Забороняється засвідчувати вірність копій паспорта, документів, що його замінюють, військового квитка, депутатського посвідчення, службових посвідчень та інших документів, зняття копій з яких не допускається.

66. Вірність копії з копії документа може бути засвідчена посадовою особою виконавчого комітету, якщо вірність копії засвідчена в нотаріальному порядку або якщо ця копія видана підприємством, установою, організацією, що видали оригінал документа. В останньому випадку копія документа повинна бути викладена на бланку даного підприємства, установи, організації з прикладенням печатки і з відміткою про те, що оригінал документа знаходиться на даному підприємстві, в установі, організації.

Реєстрація заборон відчуження нерухомого майна, а також накладених на майно арештів здійснюється відповідно до Положення про Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна. (Пункт 66 доповнено абзацом другим згідно з Наказом Мін'юсту № 41/5 від 27.05.97; в редакції Наказу Мін'юсту № 31/5 від 09.06.99)

Про накладені заборони та арешти робиться запис в алфавітній книзі обліку заборон відчуження і арештів нерухомого майна. (Пункт 66 доповнено абзацом третім згідно з Наказом Мін'юсту № 41/5 від 27.05.97; в редакції Наказу Мін'юсту № 31/5 від 09.06.99)

67. Вірність виписки може бути засвідчена лише у тому випадку, коли її зроблено з документа, в якому міститься рішення кількох, не зв'язаних між собою, питань. Виписка повинна відтворювати повний текст частини документа з певного питання.

Засвідчення вірності виписки з документа здійснюється за правилами, викладеними в пунктах 68 і 69 цієї Інструкції.

68. Посадова особа зобов'язана звірити з оригіналом копію чи виписку з документа, вірність яких вона засвідчує.

Глава 5

Засвідчення справжності підпису на документах

69. Посадова особа виконавчого комітету засвідчує справжність підпису на документах, зміст яких не суперечить законові і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що порочать честь і гідність людини.

На заповіті чи дорученні може бути засвідчена справжність підпису особи, що підписалась за іншу особу, яка не могла це зробити власноручно внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин. У цьому випадку посадова особа виконавчого комітету встановлює особу як того, хто підписався, так і того, за кого ця особа підписалась.

70. Посадова особа виконавчого комітету, засвідчуючи справжність підпису, не посвідчує факти, викладені у документі, а лише підтверджує, що підпис зроблено певною особою.

71. Посадова особа виконавчого комітету не може засвідчувати справжність підпису громадянина на документі, в якому стверджуються обставини, право посвідчення яких належить лише відповідному державному органу (час народження, укладання

шлюбу, смерті, наявності хвороби, інвалідності, право власності на майно тощо).

72. При засвідченні зразків підписів посадових осіб підприємств, установ, організацій на картках, що подаються до Національного банку України, комерційних банків (в тому числі Ощадного банку України, інших комерційних банків різних видів і форм власності) з метою відкриття рахунків посадова особа виконавчого комітету перевіряє правоздатність юридичної особи (пункт 35 цієї Інструкції), справжність підписів посадових осіб та їх повноваження на право підпису.

На підтвердження повноваження на право підпису посадовою особою виконавчого комітету подається наказ про призначення на посаду, протокол про обрання посадової особи, доручення на ім'я керівника, видане вищестоящим органом тощо.

Н А К А З

МІНІСТРА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

№ 6/5 від 03.02.94

м. Київ

**Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
28 лютого 1994 р. за № 33/242**

**Про затвердження Правил ведення
нотаріального діловодства**

Відповідно до статті 14 Закону України «Про нотаріат»
Н А К А З У Ю :

1. Затвердити Правила ведення нотаріального діловодства, що додаються.

2. Міністру юстиції Республіки Крим, начальникам управлінь юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій:

а) організувати вивчення Правил з працівниками органів державного нотаріату;

б) забезпечити контроль за веденням діловодства в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах та приватними нотаріусами.

3. Вважати такою, що втратила чинність, Інструкцію по діловодству в державних нотаріальних конторах Української РСР, затверджену наказом Міністра юстиції Української РСР від 30.04.76 № 22/05.

*Міністр
В.В.Онопенко*

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказом Міністерства юстиції України
від 3 лютого 1994 р. № 6/5

ПРАВИЛА
ВЕДЕННЯ НОТАРІАЛЬНОГО ДІЛОВОДСТВА

1. Загальні положення

1.1. Ці Правила встановлюють єдиний для державних і приватних нотаріусів порядок ведення нотаріального діловодства, складання та оформлення службових документів.

Порядок складання нотаріальних свідоцтв і посвідчувальних написів, ведення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, а також інших книг, пов'язаних із вчиненням нотаріальних дій, регулюється Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України і вказівками по заповненню форм реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, нотаріальних свідоцтв і посвідчувальних написів на угодах і засвідчуваних документах.

Приймання, реєстрація та видача грошових сум і цінних паперів, що надійшли на депозитний рахунок державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса, провадяться за правилами, встановленими чинним законодавством.

1.2. Відповідальність за правильну організацію і ведення нотаріального діловодства несе приватний нотаріус, а в державних нотаріальних конторах і державних нотаріальних архівах — завідувачі, які їх очолюють.

В державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві, де є кілька працівників, ведення діловодства і архіву наказом завідуючого може покладатися на одного з цих працівників, що відображається в його посадовій інструкції.

Ведення діловодства і архіву приватного нотаріуса може бути покладено ним на особу, яка працює в нього за трудовим договором.

1.3. При звільненні або переведенні на іншу роботу нотаріуса чи особи, на яку покладено ведення діловодства, архівні справи, а також справи і документи, що знаходяться в діловодстві, передаються особі, яка призначається, про що складається відповідний акт.

1.4. Використання службових документів у засобах масової інформації допускається лише з дозволу завідуючого державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву або приватного нотаріуса.

1.5. Мова нотаріального діловодства визначається статтею 20 Закону Української РСР «Про мови в Українській РСР».

1.6. Діловодство по заявах та скаргах громадян в державних нотаріальних конторах і державних нотаріальних архівах ведеться окремо від інших видів діловодства і покладається на призначених для цього осіб.

2. Документування управлінської діяльності установ державного нотаріату

2.1. Державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви в межах своєї компетенції видають накази.

2.2. Обговорення питань на зборах, нарадах фіксується в протоколах, які оформляються на підставі записів, зроблених під час засідань.

2.3. Протоколи підписуються головуючим на зборах і секретарем.

3. Приймання, розгляд і реєстрація кореспонденції

3.1. Вся кореспонденція, адресована державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву чи приватному нотаріусу, приймається особою, відповідальною за діловодство, яка розкриває всі конверти, за винятком тих, що мають напис «особисто», та перевіряє наявність документів і додатків до них.

При відсутності у конверті документа або додатків до нього складається акт у двох примірниках, один з яких надсилається відправникові (додаток № 1).

Про пошкодження конверта робиться відмітка у поштовому реєстрі та на конверті.

Конверти, як правило, знищуються, крім випадків, коли вони необхідні для встановлення адреси відправника, часу відправлення та одержання кореспонденції.

3.2. Неправильно оформлені (не підписані, не засвідчені), пошкоджені або надіслані не за адресою документи повертаються відправнику або пересилаються за належністю.

3.3. Реєстрації підлягають всі вхідні, вихідні та найважливіші внутрішні документи (накази, протоколи, доповідні записки, за-

яви працівників), за винятком документів оперативного характеру (додаток № 2).

Вхідні документи реєструються в день надходження, внутрішні та вихідні — в день їх підписання.

3.4. Реєстрація документів здійснюється в журналах встановленої форми. Установи державного нотаріату ведуть такі реєстраційні журнали:

журнал реєстрації вхідних документів (додаток № 3);

журнал реєстрації вихідних документів (додаток № 4);

журнал реєстрації власних наказів (розпоряджень) (додаток № 5).

Приватні нотаріуси повинні вести журнали реєстрації вхідних та вихідних документів та власних наказів (розпоряджень).

3.5. Заяви про прийняття спадщини, видачу свідоцтва про право на спадщину, про відмову від спадщини, про оплату витрат за рахунок спадкового майна, про вжиття заходів до охорони спадкового майна, претензії кредиторів, повідомлення про накладання заборони відчуження нерухомого майна, повідомлення судових і слідчих органів про накладання арешту, якщо вони надійшли поштою, реєструються в журналі вхідних документів. Після цього вони підлягають наступній реєстрації за правилами, встановленими Інструкцією «Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України».

3.6. На вхідних документах у правому нижньому куті першої сторінки проставляється реєстраційний штамп (додаток № 6).

У штампі вказуються дата надходження документа та його індекс, який складається з порядкового номера за реєстраційним журналом та номера справи (наряду) за номенклатурою справ, в якій буде зберігатися документ.

4. Складання та оформлення службових документів

4.1. Для складання службових документів використовується папір форматів А4 (210 X 297) та А5 (148 X 210). Складання документів на папері довільного формату не дозволяється.

4.2. Службові документи оформляються на бланках установ і приватних нотаріусів. Бланки виготовляються відповідно до вимог нормативної документації.

4.3. Кожний вид документа повинен мати визначений комплекс реквізитів і стабільний порядок їх розміщення.

Найменування виду документа (за винятком листів вказується на бланку).

4.4. До кожного документа, що друкується на папері формату А4, незалежно від його призначення, складається заголовок, який повинен бути максимально стислим, точно відобразити зміст документа та відповідати на запитання «Про що документ».

Заголовки не складаються до текстів телефонограм, повідомлень і до документів, які друкуються на папері формату А5.

4.5. Документ адресується установі, її структурному підрозділу або конкретній посадовій особі.

Найменування установи та її структурного підрозділу, яким адресується лист, зазначаються в називному відмінку, наприклад:

«Міністерство юстиції України Управління організації юридичної допомоги населенню».

При адресуванні документа керівнику установи або його заступнику найменування установи повинно входити до складу найменування посади адресата, наприклад:

«Начальнику управління юстиції Київської міської державної адміністрації, ініціали та прізвище».

Поштова адреса кореспондента вказується повністю після назви установи, якій надсилається документ.

При адресуванні документа громадянину спочатку зазначається поштова адреса, а потім ініціали та прізвище одержувача, наприклад:

«252601, м. Київ-601,
вул. М. Коцюбинського, 18, кв. 21
С.І. Василенку»

4.6. Датою документа є дата його підписання або затвердження.

Дата на документі проставляється трьома парами арабських цифр (10.12.93), які розділяються крапками. Якщо початковий номер місяця або числа складається з однієї цифри, то перед ними ставиться нуль. Наприклад, 3 січня 1994 р. слід писати: 03.01.94.

Допускається також така послідовність написання дати: рік, потім місяць і число місяця. Наприклад: 1994.01.15. У текстах документів, що містять відомості фінансового характеру, допускається застосування словесно-цифрового способу оформлення дат: 15 січня 1994 р. Якщо документ складено не на бланку, дата проставляється нижче підпису, ліворуч.

4.7. До складу підпису входять: найменування посади особи, яка підписує документ (повне, якщо документ оформлено не на бланку, і скорочене — на документі, складеному на бланку), особистий підпис та його розшифровка, наприклад:

«Приватний нотаріус Київського
міського нотаріального округу
(підпис) В.П. Іваненко»
«Завідуючий нотаріальною конторою
(підпис) З.П. Коренева».

4.8. При підписанні документів, складених комісією, зазначаються не посади осіб, які склали документ, а розподіл обов'язків у складі комісії, наприклад:

«Голова комісії	(підпис) С.К.Ільченко
Члени комісії	(підпис) Г.Х.Петренко (підпис) Н.Л.Середица».

4.9. У випадках, передбачених чинним законодавством, свій підпис на документах нотаріус скріплює відповідною печаткою (додаток № 17).

Відбиток печатки проставляється таким чином, щоб він охоплював частину найменування посади особи, яка підписала документ.

4.10. Якщо документ має додатки, повна назва яких наводиться в його тексті, то в додатку слід вказати лише кількість аркушів і число примірників, наприклад: «Додаток на 5 арк. у 2 прим.».

Якщо документ має додатки, які не згадуються в тексті, то їх найменування необхідно перерахувати після тексту із зазначенням кількості аркушів у кожному додатку та кількості примірників, наприклад: «Додаток: дублікат договору-купівлі продажу на 2 арк. у 1 прим.».

При відповіді на запит необхідно робити посилання на номер документа-запиту.

4.11. На документах, що виконані, проставляється відмітка про виконання, яка розміщується на нижньому полі першого аркуша або на звороті першого аркуша документа і включає в себе коротку довідку про виконання (якщо відсутній документ, що свідчить про виконання), а також слова «До справи» і номер справи (наряду), в яку повинен бути підшитий виконаний документ.

4.12. На вихідному документі проставляється номер, що відповідає порядковому номеру по журналу реєстрації вихідних документів і номеру справи (наряду), в якій буде зберігатися примірник вихідного документа.

4.13. Кореспонденція надсилається адресатам поштою або передається нарочним. В останньому випадку вона вручається адресату під розписку в розносній книзі (додаток № 7).

4.14. Видача дублікатів документів провадиться в порядку, передбаченому Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

5. Контроль виконання документів

5.1. В державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах на контроль беруться документи, що надійшли від Міністерства юстиції України, Міністерства юстиції Республіки Крим, управлінь юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, з вказівкою (проханням) відповісти про результати їх розгляду.

Завідуючим державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом можуть бути поставленні на контроль й інші документи.

5.2. Контроль за виконанням документів може вестись на реєстраційно-контрольних картках (додаток № 8) або з допомогою спеціальної контрольної папки (в установах державного нотаріату з обмеженою кількістю працюючих).

6. Складання номенклатури і формування справ (нарядів)

6.1. Номенклатура справ (нарядів) державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса складається на підставі примірних номенклатур, що затверджуються Міністерством юстиції України за погодженням з Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України.

6.2. В номенклатуру повинні бути включені всі справи (наряди), які ведуться нотаріусами, а також реєстри, книги, журнали.

6.3. Номенклатура справ (нарядів) державної нотаріальної контори, приватного нотаріуса затверджується завідуючим нотаріальною конторою, приватним нотаріусом і узгоджується з відповідним державним нотаріальним архівом. Про складену номенклатуру справ (нарядів) приватний нотаріус повинен також повідомити відповідну державну архівну установу.

6.4. Номенклатура справ (нарядів) державного нотаріального архіву затверджується завідуючим архівом і узгоджується з відповідною державною архівною установою (додатки № 9-10).

6.5. Якщо протягом року виникне необхідність в заведенні справ (нарядів), не передбачених номенклатурою, вони додатково вносяться в номенклатуру. Для цього в номенклатурі передбачається резервні номери.

6.6. В кінці року номенклатура обов'язково закривається підсумковим записом, в якому зазначається кількість і категорії фактично заведених за рік справ. Підсумковий запис скріплює

своїм підписом особа, відповідальна за ведення діловодства, чи приватний нотаріус.

Цей примірник номенклатури справ (нарядів) є обліковим документом для справ тимчасового зберігання і зберігається в архіві державної нотаріальної контори, приватного нотаріуса, державному нотаріальному архіві постійно.

6.7. Всі виконані документи групуються у справи (наряди).

6.8. На відміну від інших документів заяви про прийняття спадщини, про видачу свідоцтва про право на спадщину чи про відмову від спадщини, про оплату витрат за рахунок спадкового майна, про вжиття заходів до охорони спадкового майна, по яких вжиті ці заходи, а також претензії кредиторів зразу ж формується в окремі спадкові справи, кожна з яких одержує індекс, що відповідає номенклатурі справ (нарядів), потім реєструється в книзі обліку спадкових справ (додаток № 11) і йому присвоюється номер, що відповідає порядковому номеру в цій книзі.

В спадкову справу підшиваються усі документи, пов'язані з оформленням спадщини за вказаною заявою.

Якщо спадкову справу не закінчено провадженням в поточному році, вона переходить на наступний рік під тим же номером і перереєстрації не підлягає.

6.9. Групувати в справи (наряди) слід документи одного діловодного року. В середині справи (наряду) документи систематизуються в хронологічному порядку, причому документ-відповідь повинен розміщуватися після документа-запиту.

Звіти повинні вміщуватися в справі (наряді) того року, до якого вони відносяться за своїм змістом, незалежно від часу їх складання.

6.10. Документи, виготовлені із застосуванням засобів обчислювальної техніки, групуються у справи на загальних підставах.

6.11. Не допускається включення до справи (наряду) документів, що не відносяться до неї, а також чернеток і проектів документів.

6.12. Реєстри, справи (наряди) поточного діловодства і закінчені провадженням до передачі їх в державний нотаріальний архів або на знищення повинні зберігатися у шафах, столах, що замикаються, і запобігають впливу на документи сонячного світла, пилу.

Зберігання документів, виготовлених із застосуванням засобів обчислювальної техніки, проводиться за загальними правилами.

6.13. Вилучення і видача будь-яких документів зі справ (нарядів), як правило, не дозволяється.

6.14. У виняткових випадках, за вимогою суду, арбітражного суду, прокуратури, органів дізнання і слідства у зв'язку з криміналь-

ними, цивільними та господарськими справами, що знаходяться в їх провадженні, таке вилучення провадиться з дозволу завідуючого державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, приватного нотаріуса з обов'язковим залишенням у справі завіреної копії вилученого документа і постанови про вилучення, протоколу вилучення або запити суду, арбітражного суду.

На письмову вимогу державної податкової інспекції видаються довідки, документи і копії з них, необхідні для визначення правильності стягнення державного мита та цілей оподаткування.

6.15. Закінчені провадженням справи (наряди) тимчасового (більше 10 років) і постійного зберігання після закінчення строку їх зберігання в державній нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса повинні здаватись в державний нотаріальний архів для наступного зберігання і використання.

6.16. Справи (наряди) із строком зберігання до 10 років в державній нотаріальній архів не здаються.

6.17. При припиненні приватної нотаріальної діяльності у випадках, передбачених статтею 30 Закону України «Про нотаріат», приватний нотаріус зобов'язаний в місячний строк передати до державного нотаріального архіву документи, що стосуються вчинених ним нотаріальних дій, незалежно від строку їх зберігання.

У випадку, коли за станом здоров'я або з інших поважних причин, а також у зв'язку із смертю приватного нотаріуса зробити це неможливо, передачу документів до державного нотаріального архіву провадить постійно діюча експертна комісія, що створюється відповідно Міністром юстиції Республіки Крим, начальником управління юстиції обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації у складі не менше 3-х осіб.

6.18. Експертна комісія організує свою роботу відповідно до затвердженого про неї Положення.

6.19. По закінченні року посадова особа, яка відповідає за діловодство в державній нотаріальній конторі, приватний нотаріус провадить підготовку справ до архівного зберігання і уточнює систематизацію документів у справах, проводить оформлення справ (нарядів). Справи тимчасового і постійного зберігання вміщуються в тверду обкладинку, документи перекладаються в хронологічному порядку і прошиваються. Аркуші справ нумеруються.

6.20. В кінці правил (наряду) на чистому аркуші робиться засвідчувальний напис, наприклад: «У справі (наряді) прошито та пронумеровано 15 (п'ятнадцять) аркушів.

Відповідальний за архів — підпис, дата».

6.21. Документи із строком зберігання до 10 років у справі (наряди) не підшиваються, нумерація аркушів не провадиться.

6.22. Обкладинки справ (нарядів) тимчасового та постійного зберігання оформляються за встановленою формою (додаток № 12). Заголовок на обкладинку справи (наряду) переноситься з номенклатури справ (нарядів) після його уточнення.

Дати на обкладинці повинні відповідати року заведення і закінчення справи (наряду).

На обкладинках справ (нарядів), що складаються з декількох томів (частин), вказуються крайні дати документів кожного тому (частини).

Кількість аркушів у справі (наряді) вказується цифрами на підставі даних засвідчуваного напису.

Написи на обкладинках справ (нарядів) тимчасового та постійного зберігання слід робити чітко, світлостійким чорнилом або тушшю.

6.23. На справи тимчасового і постійного зберігання складаються окремі описи.

Опис складається з річних розділів і являє собою перелік назв справ (нарядів) з включенням необхідних відомостей про їх склад і зміст.

Описи справ складаються у 4-х примірниках за встановленою формою (додатки № 13-15).

В кінці опису робиться підсумковий запис, в якому вказується (цифрами і словами) кількість справ, що внесені до опису, а також обумовлюються особливості нумерації справ у описі. Закінчення опису обов'язково погоджується з державним нотаріальним архівом.

6.24. Одночасно з підготовкою документів до зберігання впровадиться відбір документів, що підлягають знищенню.

6.25. Відбір документів для знищення оформляється актом (додаток № 16).

6.26. У ході підготовки документів до наступного зберігання в державному нотаріальному архіві постійно діючою експертною комісією провадиться експертиза наукової та практичної цінності документів і вирішується питання про відбір їх для включення до складу Національного архівного фонду чи знищення.

При відборі документів на тимчасове та постійне зберігання експертна комісія керується чинними правилами та інструкціями Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України по організації роботи з документами, переліками і номенклатурою справ і відповідними вказівками Міністерства юстиції України.

6.27. Відповідно до затверджених описів державна нотаріальна контора, приватний нотаріус зобов'язані у встановлений строк здати в державний нотаріальний архів справи (наряди), внесені до опису.

6.28. Знищення документів провадиться після того, як описи на справи (наряди) тимчасового та постійного зберігання затверджено державним нотаріальним архівом.

Додаток № 1
До Правил ведення
нотаріального діловодства

Назва установи,
приватний нотаріус
Акт

Адресат

№ _____

м. (сmt) _____

Про відсутність вкладень
у конверті

Підстава: Правила ведення нотаріального діловодства, затверджені наказом Міністра юстиції України від _____ № _____

Складений _____
(назва установи, прізвище та ініціали виконавця)

Присутні: _____
(посади, прізвища та ініціали)

« ____ » _____ 20 ____ р. _____
(назва організації, від якої надійшов пакет)

_____ надійшов пакет, в якому при
розкритті не виявлено таких вкладень: _____

_____ (назва і номери документів, яких не вистачає)

Акт складено у двох примірниках, один з яких надсилається відправникові для надіслання документів, яких не вистачає.

Посада
(Приватний нотаріус)

Підпис Ініціали, прізвище

Формат А4

Додаток № 2
До правил ведення
нотаріального діловодства

Примірний перелік документів, що не підлягають реєстрації

1. Листи, що надійшли в копії до відома.
2. Повідомлення про засідання, наради, збори і порядок денний.
3. Графіки, наради, заявки, рознарядки.
4. Інформація, надіслана до відома.
5. Навчальні плани, програми.
6. Рекламні повідомлення, плакати, програми нарад, конференцій тощо.
7. Тарифи, преїскуранти.
8. Поздоровчі листи і запрошення.
9. Друковані видання (книги, журнали, бюлетені).
10. Місячні, кварталні, піврічні звіти.
11. Форми статистичної звітності.

Додаток № 3
До Правил ведення
нотаріального діловодства

ЖУРНАЛ
реєстрації вхідних документів

Дата надходження та індекс документа	Кореспондент, дата та індекс одержаного документа	Короткий зміст	Резолюція або кому направлено документ	Позначка про виконання документа
1	2	3	4	5

Формат
А4 (210X297)

Додаток № 4
До Правил ведення
нотаріального діловодства

ЖУРНАЛ
реєстрації вихідних документів

Дата та індекс документа	Кореспондент	Короткий зміст	Позначка про виконання документа
1	2	3	4

Формат
А4 (210X297)

Додаток № 5
До Правил ведення
нотаріального діловодства

ЖУРНАЛ
реєстрації власних наказів (розпоряджень)

Порядковий номер	Дата видання наказу (розпорядження)	Короткий зміст	Виконавець	Примітка
1	2	3	4	5

РЕЄСТРАЦІЙНІ ШТАМПИ

Приватний нотаріус
нотаріального округу
(прізвище та ініціали)
дата _____
індекс _____

20 мм

45 мм

державна нотаріальна контора

дата _____
індекс _____

20 мм

45 мм

державний нотаріальний архів

дата _____
індекс _____

20 мм

45 мм

Додаток № 7
До Правил ведення
нотаріального діловодства

РОЗНОСНА КНИГА ДЛЯ МІСЦЕВОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

Порядковий номер	Найменування кореспонденції	Кому адресовано документ	Дата і вихідний номер документа	Дата одержання	Прізвище особи, яка одержала кореспонденцію	Підпис особи, яка одержала документ
1	2	3	4	5	6	7

Додаток № 8
До Правил ведення
нотаріального діловодства

РЕЄСТРАЦІЙНО-КОНТРОЛЬНА КАРТКА

Автор документа або кореспондент	Вид документа	Термін виконання
Дата й індекс надходження	Індекс і дата документа	

Короткий зміст

Резолюція або кому направлено	
Позначка про виконання	Розписка в одержанні документа

Лицьовий бік

Контрольні відмітки		
фонд №	опис №	справа №

Зворотний бік

_____ нотаріальний округ
_____ (Республіки Крим, області, міста)

Затверджую
Приватний нотаріус
підпис _____ ініціали,
дата _____ прізвище

НОМЕНКЛАТУРА СПРАВ

_____ № _____
(місце складання)
на _____ рік

Індекс справи	Заголовок справи (наряду)	Кількість справ (томів)	Строки зберігання і статті за переліком	Примітка
1	2	3	4	5

Підсумковий запис про категорії та кількість заведених справ

За строками зберігання	Всього	В тому числі таких, що переходять
Постійного		
Тимчасового (понад 10 років)		
Тимчасового (до 10 років включно)		

Разом

Підпис відповідальної особи _____ ініціали, прізвище

Гриф погодження з відповідною архівною установою

державна нотаріальна контора
(державний нотаріальний архів)

_____ (назва)

Затверджую
Завідуючий державною нотаріальною
конторою (державним нотаріальним
архівом)

підпис
дата

ініціали,
прізвище

НОМЕНКЛАТУРА СПРАВ

№ _____

(місце складання)

на _____ рік

Індекс справи	Заголовок справи (наряду)	Кількість справ (томів)	Строки зберігання і статті за переліком	Примітка

Підсумковий запис про категорії та кількість заведених справ

По строках зберігання	Всього	В тому числі таких, що переходять
Постійного		
Тимчасового (понад 10 років)		
Тимчасового (до 10 років включно)		

Разом

Гриф погодження з відповідною архівною установою

Додаток N 11
До Правил ведення
нотаріального діловодства

КНИГА ОБЛІКУ І РЕЄСТРАЦІЇ СПАДКОВИХ СПРАВ

Порядковий номер справи	Дата надходження заяви	Прізвище, ім'я та по батькові померлого	Час смерті	Прізвище, ім'я та по батькові заявника	Дата видачі свідоцтва про право на спадщину	Дата списання справи в архів, № справи	Примітка
1	2	3	4	5	6	7	8

Додаток № 13
До Правил ведення
нотаріального діловодства

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

_____ державна нотаріальна контора,
державний нотаріальний архів

Фонд № _____

ОПИС №
Справ постійного зберігання
за _____ роки

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

_____ державна нотаріальна контора,
державний нотаріальний архів

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідуючий _____
державною нотаріальною конторою,
(державним нотаріальним архівом)

Підпис

Дата

ОПИС №

Справ постійного зберігання
за _____ роки

№ пп	Індекс справи (тому, частини)	Заголовок справи (тому, частини)	Дата справи (тому, частини)	Кількість аркушів у справі (томі, частині)	Примітка
1	2	3	4	5	6

В даний опис внесено _____ справ
(цифрами і словами)

з № _____ по № _____, у тому числі:

літерні номери:

пропущені номери:

Найменування посади

складача опису

підпис (ініціали, прізвище)

Дата

Голова експертної комісії

підпис (ініціали, прізвище)

Дата

Форма річного розділу опису

Додаток № 15
До Правил ведення
нотаріального діловодства

нотаріальний округ _____
(Республіки Крим, області, міста)

Затверджую
Приватний нотаріус _____

Підпис
Дата

ОПИС №
Справи постійного зберігання
за _____ рік

№ пп	Індекс справи (тому, частини)	Заголовок справи (тому, частини)	Дата справи (тому, частини)	Кількість аркушів у справі (томі, частині)	Примітка
1	2	3	4	5	6

В даний опис внесено _____ справ
(цифрами і словами)
з № _____ по № _____, у тому числі:
літерні номери:
пропущені номери:

Голова експертної
комісії

Підпис (ініціали, прізвище)
Дата

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

_____ державна нотаріальна контора,
державний нотаріальний архів

Затверджую
Завідуючий державною нотаріальною конторою
Підпис
Дата

АКТ

Дата _____ Індекс _____

_____ (місце складання)

про виділення до знищення документів, що не підлягають зберіганню.

Підстава: наказ № _____ від _____

Складено експертною комісією _____

Голова комісії: _____

(посада, ініціали, прізвище)

Члени комісії: _____

(посади, ініціали, прізвища)

Присутні: _____

(посади, ініціали, прізвища)

Примітка: Стосовно до цього Додатку складається акт про виділення до знищення документів приватного нотаріуса

Комісія, керуючись переліком _____
(найменування переліку)

відбрала до знищення як такі, що не мають науково-історичної цінності і втратили практичне значення, такі документи і справи:

№ пп	Роки документів справ	Заголовки документів і справ, індекс справ за номенклатурою, описом	Пояснення	Кількість документів і справ (томів)	Номери статей за переліком
1	2	3	4	5	6

Разом справ _____
(цифрами і словами)

Голова експертної комісії _____
(ініціали, прізвище)

Підпис

Члени: Підписи _____
(ініціали, прізвище)

Документи у кількості _____ справ
(цифрами і словами)

вагою _____ кг здано в _____ на переробку за
приймально-здавальною накладною від _____ № _____

Посада працівника державної
нотаріальної контори, який
здав документи
Дата

Підпис

Додаток № 17
До Правил ведення
нотаріального діловодства

Перший заступник Міністра
внутрішніх справ України

Недригайло В.М.

02.02.1994 р.

ОПИС печатки приватного нотаріуса

Печатка має форму правильного кола діаметром 45 мм, краї печатки обрамлено подвійним бортиком.

По зовнішньому колу зліва направо розміщується повне найменування нотаріального округу відповідно до адміністративно-територіального поділу України. В містах, що мають районний поділ, округом є територія відповідного міста, наприклад:

«Київський міський нотаріальний округ». На нижньому стику напису найменування нотаріального округу по першому рядку центровим способом розміщується напис «Україна», який з обох боків розділено семикутною зірочкою.

В центрі печатки розміщується горизонтальними рядками напис:

«Приватний нотаріус (прізвище, ім'я та по батькові)».

Написи в центрі печатки обрамляються колом діаметром 23 мм.

Печатка виготовляється з гуми.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 15 червня 1994 р. № 419
м. Київ

**Про порядок посвідчення заповітів і доручень,
привірюваних до нотаріально посвідчених**

*(Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ
№ 1854 від 12.12.2002 — набирає чинності
з 01.01.2004 року)*

Відповідно до статті 40 Закону України «Про нотаріат» Кабінет Міністрів України **п о с т а н о в л я є**:

1. Затвердити Порядок посвідчення заповітів і доручень, привірюваних до нотаріально посвідчених, що додається.

2. Доручити Міністерству юстиції розробити і затвердити форми книг для реєстрації заповітів і доручень, привірюваних до нотаріально посвідчених, а також посвідчувальних написів на них та зразки цих документів.

*Виконуючий обов'язки
Прем'єр-міністра України
Ю. ЗВЯГІЛЬСЬКИЙ*

*Міністр
Кабінету Міністрів України
І. ДОЦЕНКО*

З а т в е р д ж е н о
Постановою Кабінету Міністрів України
від 15 червня 1994 р. N 419
(у редакції постанови Кабінету Міністрів
України від 6 липня 2006 р. N 940)

ПОРЯДОК
посвідчення заповітів і довіреностей,
що прирівнюються до нотаріально посвідчених

Загальні правила посвідчення заповітів і довіреностей

1. Посвідчувати заповіти і довіреності, що прирівнюються до нотаріально посвідчених (далі — заповіти і довіреності), відповідно до статей 245 і 1252 Цивільного кодексу України та статті 40 Закону України «Про нотаріат», мають право такі посадові, службові особи:

начальники госпіталів, санаторіїв, інших військово-лікувальних закладів, їх заступники з медичної частини, старші або чергові лікарі — довіреності військовослужбовців або інших фізичних осіб, що перебувають на лікуванні в таких закладах;

командири (начальники) військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів — заповіти і довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, на території дислокації яких немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, — заповіти і довіреності робітників, службовців, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців;

головні лікарі, їх заступники з медичної частини або чергові лікарі лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, начальники госпіталів — заповіти фізичних осіб, що перебувають на лікуванні в таких закладах;

директори або головні лікарі будинків для осіб похилого віку та інвалідів — заповіти фізичних осіб, що проживають у таких будинках;

начальники установ виконання покарань та слідчих ізоляторів — заповіти і довіреності фізичних осіб, що тримаються в таких установах;

капітани морських або річкових суден, що плавають під прапором України, — заповіти фізичних осіб, що перебувають під час плавання на таких суднах;

начальники пошукових або інших експедицій — заповіти фізичних осіб, що перебувають у таких експедиціях.

Начальники слідчих ізоляторів посвідчують заповіти і довіреності фізичних осіб, узятих під варту, та засуджених, стосовно яких вирок суду не набрав законної сили, за погодженням з посадовою, службовою особою чи органом, у провадженні яких перебуває справа.

2. Посадові, службові особи, які посвідчують заповіти і довіреності (далі — посадові, службові особи), керуються Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Мін'юсту, а також цим Порядком.

3. Посадові, службові особи під час посвідчення заповітів і довіреностей повинні додержуватись таємниці вчинення нотаріальних дій та не розголошувати відомості, до яких такі особи отримали доступ у зв'язку з посвідченням заповітів і довіреностей.

Інформація про посвідчення заповітів і довіреностей надається тільки особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

Вимоги щодо додержання таємниці посвідчуваних заповітів і довіреностей стосуються також осіб, яким про посвідчення заповітів і довіреностей стало відомо у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

На письмову вимогу суду, прокуратури, органів дізнання і слідства довідки про посвідчені заповіти і довіреності видаються у зв'язку з провадженням кримінальних, цивільних або господарських справ. У письмовій вимозі, з якою зазначені органи звертаються до посадової, службової особи, зазначається номер справи, щодо якої виникла потреба в отриманні інформації.

Довідки про посвідчені заповіти видаються особам, щодо яких складено заповіт, органам, зазначеним в абзаці четвертому цього пункту, та спадкоємцям тільки після смерті заповідача за умови подання свідоцтва (нотаріально засвідченої копії) про його смерть.

Посадові, службові особи, а також фізичні особи, яким про посвідчення заповітів і довіреностей стало відомо у зв'язку з виконанням службових обов'язків, несуть відповідальність за додержання таємниці посвідчуваних заповітів і довіреностей у порядку, встановленому законом.

4. Посадові, службові особи:

1) роз'яснюють фізичним особам, від імені яких посвідчуються заповіти і довіреності, їх права і обов'язки, що впливають із заповітів та довіреностей;

2) перевіряють відповідність посвідчуваних заповітів і довіреностей вимогам закону і дійсним намірам осіб, що звернулися за їх посвідченням;

3) попереджають про правові наслідки посвідчення заповітів і довіреностей;

4) роз'яснюють порядок скасування та складення нового заповіту, скасування довіреностей;

5) складають у разі потреби проекти заповітів чи довіреностей на усне прохання фізичних осіб;

6) посвідчують заповіти і довіреності на усне прохання фізичних осіб.

5. Посадові, службові особи з'ясовують обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб, які звернулися за посвідченням заповітів і довіреностей, виходячи з того, що цивільною дієздатністю фізичної особи визнається її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Повну цивільну дієздатність має фізична особа, що досягла 18-річного віку (повноліття).

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, що досягла 16-річного віку і працює за трудовим договором, фізичній особі, яка займається підприємницькою діяльністю, а також неповнолітній особі, що записана матір'ю або батьком дитини.

У разі реєстрації шлюбу до досягнення повноліття фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу.

На підтвердження набуття неповнолітньою особою повної цивільної дієздатності посадовій, службовій особі подаються відповідні документи (трудовий договір, виписка з наказу про призначення на посаду, свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи — підприємця, свідоцтво про шлюб, свідоцтво про народження дитини тощо).

У разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття, припинення дії трудового договору або припинення фізичною особою провадження підприємницької діяльності набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.

Посадова, службова особа має право відмовити у посвідченні заповіту чи довіреності у разі набрання законної сили рішенням суду про визнання недієздатною або обмежено дієздатною фізичної особи, що звернулася за таким посвідченням.

6. Посадові, службові особи встановлюють особу заявника, що звернувся за посвідченням заповіту чи довіреності, та перевіряють його цивільну дієздатність.

Встановлення особи заявника здійснюється:

громадянина України — за паспортом громадянина України, паспортом громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичним чи службовим паспортом, тимчасовим посвідченням громадянина України, виданим у зв'язку із втратою паспорта, тимчасовим посвідченням громадянина України, виданим у зв'язку з набуттям громадянства України, посвідченням особи на повернення в Україну;

іноземця та особи без громадянства — за національним паспортом або документом, що його замінює, та документом чи реєстрацією паспортного документа, які підтверджують законність перебування особи в Україні (посвідка на постійне або тимчасове проживання, реєстрація паспортного документа чи довідка компетентних органів про звільнення від реєстрації на підставі міжнародних договорів, учасником яких є Україна);

біженця — за посвідченням біженця.

Посвідчення водія, посвідчення особи моряка, інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення, видане за місцем роботи особи, не можуть бути використані для встановлення особи заявника, що звернувся за посвідченням заповіту чи довіреності.

Фізична особа віком до 16 років встановлюється за свідоцтвом про народження за умови письмового підтвердження батьками (одним із батьків) особи їх дитини та своєї особи.

Начальники установ виконання покарань та слідчих ізоляторів під час посвідчення заповітів і довіреностей встановлюють особу заявника та перевіряють її цивільну дієздатність у порядку, передбаченому для таких установ.

7. Заповіти і довіреності підписуються заповідачем або довірителем у присутності посадової, службової особи.

У разі коли фізична особа внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин не може власноручно підписати заповіт чи довіреність, за її дорученням в її присутності та в присутності посадової, службової особи такий документ може підписати інша фізична особа. Про причини, з яких заінтересована у вчиненні нотаріальної дії фізична особа не підписала документ, зазначається у посвідчувальному написі.

Фізична особа, на користь якої заповідається майно, не може бути присутньою під час підписання заповіту, а також підписувати його за заповідача.

Фізична особа, на ім'я якої видається довіреність, не може підписувати її за особу, що видає довіреність.

Посадова, службова особа не може підписувати заповіти і довіреності за заповідача або за особу, що видає довіреність.

Посадова, службова особа встановлює особу як заявника, так і фізичної особи, що бере участь у вчиненні нотаріальних дій від його імені.

8. Тексти заповітів і довіреностей повинні бути написані зрозуміло і чітко; дати в тексті посвідчуваних заповітів і довіреностей щонайменше один раз позначаються словами.

У заповітах і довіреностях прізвища, імена та по батькові фізичних осіб, а також місце їх проживання зазначаються повністю.

Не заповнені до кінця рядки та інші вільні місця прокреслюються. Виправлення вносяться у присутності заповідача або довірителя та застерігаються посадовою, службовою особою перед підписами заповідача або довірителя, повторюються в кінці посвідчувального напису та скріплюються підписом посадової, службової особи і печаткою установи, закладу, судовою печаткою, печаткою установи виконання покарань, слідчого ізолятора, печаткою служби експедиції, яка застосовується для посвідчення офіційних документів.

На заповітах і довіреностях заборонено проставляти печатку для рецептів, листків непрацездатності, довідок тощо.

Виправлення вносяться за згодою заповідача або довірителя до всіх примірників заповіту чи довіреності так, щоб усе помилково написане, а потім закреслене можна було прочитати. Якщо в тексті заповіту слова «житловий будинок» виправлено на слова «одна друга частина житлового будинку», то виправлене слід застерегти так: «Закреслені слова «житловий будинок» не читати, написаному «одна друга частина житлового будинку» вірити».

Якщо заповіт чи довіреність викладено неправильно або неграмотно (чи складено з порушенням вимог законодавства), посадова, службова особа пропонує фізичній особі, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, скласти новий заповіт чи довіреність.

9. Для посвідчення заповіту і довіреності посадовими, службовими особами на відповідних документах вчиняються посвідчувальні написи за формами, затвердженими Мін'юстом.

Посвідчувальний напис:

може бути розміщений як на лицьовому, так і на зворотному боці заповіту чи довіреності;

повинен бути написаний зрозуміло, чітко, без підчисток, виправлення — застережені підписом посадової, службової особи та скріплені печаткою;

вчиняється у день посвідчення заповіту чи довіреності.

Для вчинення посвідчувального напису може застосовуватися штамп з відповідним текстом.

10. Посвідчені заповіти і довіреності реєструються посадовими, службовими особами, крім капітанів морських або річкових суден, що плавають під прапором України, начальників пошукових або інших експедицій, в реєстрі нотаріальних дій (далі — реєстр), форма якого затверджується Мін'юстом.

Кожна нотаріальна дія реєструється за окремим порядковим номером. Номер, під яким зареєстрована нотаріальна дія, зазначається в посвідчувальних написах.

Реєстр прошнуровується, його аркуші нумеруються. Напис про кількість аркушів у реєстрі скріплюється підписом посадової, службової особи і відповідними печатками.

Реєстрація нотаріальної дії провадиться посадовою, службовою особою тільки після підписання нею та скріплення печаткою посвідчувального напису на заповіті чи довіреності.

Записи у реєстрі виконуються чорнилом.

Виправлення, внесені до реєстру, засвідчуються посадовою, службовою особою і скріплюються її підписом.

Нотаріальна дія вважається вчиненою з моменту її реєстрації.

11. Капітан морського або річкового судна, що плаває під прапором України, вносить запис про посвідчення заповіту у судновий журнал. Реєстраційний номер, за яким заповіт внесено до судового журналу, і номер сторінки судового журналу проставляються у посвідчувальному написі на обох примірниках заповіту. У судовому журналі робиться відмітка про передачу заповіту начальникові порту України або консулу України в іноземному порту.

Заповіт, посвідчений начальником експедиції, реєструється в обліковому журналі так само, як вихідні документи. Порядковий номер, за яким заповіт зареєстровано в журналі, проставляється у посвідчувальному написі на обох примірниках заповіту.

12. Посадова, службова особа відмовляє у посвідченні заповіту чи довіреності, якщо:

вчинення такої дії суперечить закону;

не подано документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії; дія не підлягає вчиненню посадовою, службовою особою;

з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася неієздатна фізична особа або фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена.

Посадова, службова особа на прохання фізичної особи, якій відмовлено у посвідченні заповіту чи довіреності, повинна викласти причини відмови у письмовій формі і порядок її оскарження.

13. Скарга на неправильне посвідчення заповіту чи довіреності або на відмову посадових, службових осіб у їх посвідченні подаються до суду за місцезнаходженням лікарні, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я, санаторію, будинку для осіб похилого віку та інвалідів, експедиції, госпіталю, військово-лікувального закладу, військової частини, з'єднання, установи, військово-навчального закладу, установи виконання покарань, слідчого ізолятора.

Скарга на неправильне посвідчення заповіту або на відмову в його посвідченні капітаном морського або річкового судна, що плаває під прапором України, подаються до суду за місцем порту приписки судна.

14. Посадові, службові особи не вправі посвідчувати заповіти і довіреності на своє ім'я або від свого імені, на ім'я або від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер).

Особливості посвідчення заповітів

15. Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті.

Посадова, службова особа посвідчує заповіти дієздатних фізичних осіб у присутності свідків.

Не допускається вчинення заповіту через представника.

16. Заповіт складається однією фізичною особою (крім заповіту, що складається подружжям).

Заповіт складається у письмовій формі із зазначенням місця і часу його складення, дати та місця народження заповідача і підписується заповідачем власноручно.

Заповідач може написати заповіт власноручно або надрукувати за допомогою технічних засобів.

Посадова, службова особа може на прохання заповідача записати заповіт з його слів власноручно або надрукувати за допомогою технічних засобів. У такому разі заповіт вголос зачитується заповідачем, який робить запис перед своїм підписом.

Якщо заповідач внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин не може власноручно підписати заповіт, за його дорученням у його присутності та у присутності запрошених

ним двох свідків заповіт може підписати інша фізична особа згідно з пунктом 7 цього Порядку.

17. Текст заповіту складається так, щоб розпорядження заповідача не викликало непорозумінь чи сумнівів під час оформлення спадщини.

18. Присутність не менш як двох свідків є обов'язковою умовою при посвідченні заповітів.

Свідком може бути фізична особа, що має повну цивільну дієздатність.

Свідком не може бути:

нотаріус або інша посадова, службова особа;

спадкоємець за заповітом;

член сім'ї та близький родич спадкоємця за заповітом;

фізична особа, що не може прочитати або підписати заповіт внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин.

У заповіті зазначаються прізвище, ім'я та по батькові свідка, дата його народження, місце проживання, реквізити паспорта чи іншого документа, на підставі якого встановлено особу свідка.

Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому.

Свідок несе відповідальність за шкоду, заподіяну ним внаслідок розголошення відомостей, що стали йому відомі у зв'язку з його участю у вчиненні нотаріальної дії, в установленому законодавством порядку.

19. Для посвідчення заповіту від заповідача не вимагається подання документів, які підтверджують його право на майно, що заповідається.

20. Майно може бути заповідане тільки у власність. Заповідач може покласти на спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше нерухоме чи рухоме майно, обов'язок надати іншій особі право користування таким майном або певною його частиною.

Заповідач може обумовити виникнення права на спадщину в особи, що призначена у заповіті, наявністю певної умови як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо).

Умова, визначена у заповіті, повинна існувати на час відкриття спадщини і є нікчемною, якщо суперечить закону або моральним засадам суспільства.

До заповіту може бути включено розпорядження немайнового характеру (наприклад, порядок розпорядження особистими паперами, виконання певних дій, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети тощо).

21. Посадова, службова особа під час посвідчення заповіту зобов'язана роз'яснити заповідачу зміст статті 1241 Цивільного кодексу України про право на обов'язкову частку у спадщині та зміст статті 1307 Цивільного кодексу України щодо нікчемності заповіту на майно, яке є предметом спадкового договору.

Посадова, службова особа під час посвідчення заповіту роз'яснює заповідачу його право:

скасувати чи внести зміни до заповіту;

заповісти усе своє майно або його частку, в тому числі предмети домашньої обстановки та вжитку;

заповісти вклад, який зберігається у банку (фінансовій установі);

заповісти майно одній або кільком особам — як тим, що входять, так і тим, що не входять до кола спадкоємців за законом, юридичним особам, а також державі;

позбавити у заповіті права спадкоємства одного, кількох або всіх спадкоємців за законом;

вказати у разі складення заповіту на користь кількох спадкоємців, в яких частинах кожному з них заповідається майно.

22. У разі посвідчення заповіту на вклад, який зберігається у банку (фінансовій установі), у тексті заповіту зазначається номер рахунка, назва і місцезнаходження банку (фінансової установи), в якій зберігається вклад.

23. Заповіт складається і посвідчується у двох примірниках.

Один примірник заповіту видається заповідачу. Другий примірник у той самий день передається до державного нотаріального архіву чи до державної нотаріальної контори за постійним місцем проживання заповідача.

Капітан морського або річкового судна, що плаває під прапором України, зобов'язаний передати один примірник посвідченого ним заповіту начальнику порту України або консулу України в іноземному порту для передачі його до державного нотаріального архіву чи до державної нотаріальної контори за постійним місцем проживання заповідача.

Якщо заповідач не мав постійного місця проживання в Україні або місце його проживання невідоме, заповіт передається до державного нотаріального архіву м. Києва.

24. Відомості про посвідчені заповіти підлягають внесенню до Спадкового реєстру в установленому Мін'юстом порядку.

Особливості посвідчення довіреностей

25. Довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

26. Посадові, службові особи посвідчують довіреність, складену однією особою на ім'я одного або кількох представників або осіб, яких представляють, з чітко визначеними юридичними діями, що належить вчинити.

Довіреність на вчинення правочину, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто довірительом (наприклад, довіреність на вчинення заповіту або на подання повіреним до державної нотаріальної контори заяви про прийняття спадщини), посадовою, службовою особою не посвідчується.

Довіреність на укладення договору дарування, у якій не встановлено імені обдаровуваного, є нікчемною.

У тексті довіреності зазначаються місце і дата її складення (підписання), прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання представника і особи, яку представляють, а в разі потреби — посади, які вони займають. У довіреності на ім'я адвоката зазначаються його статус та членство в адвокатському об'єднанні.

27. Батьки (усиновлювачі) є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей. Опікун є законним представником малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною.

Фізична особа віком від 14 до 18 років (неповнолітня особа) відповідно до статті 32 Цивільного кодексу України має право:

самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;

самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;

бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;

самостійно укладати договір банківського вкладу (банківського рахунка) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (коштами на рахунку).

На вчинення неповнолітньою особою довіреності щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальників і дозвіл органу опіки та піклування.

Неповнолітня особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників і органу опіки та піклування.

У разі неможливості отримання згоди одного з батьків на підписання неповнолітньою особою довіреності (якщо відомості про батька дитини при реєстрації народження записані за вказівкою матері, що підтверджується відповідною довідкою чи копією актового запису про народження, у разі смерті одного з батьків, що підтверджується свідоцтвом чи копією актового запису про смерть, у разі визнання одного з батьків безвісно відсутнім чи померлим, у разі ухвалення рішення суду про позбавлення батьківських прав) довіреність підписується за згодою того з батьків, з ким дитина проживає. Про обставини, що свідчать про неможливість отримання згоди одного з батьків, зазначається в тексті довіреності.

Довіреності фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть бути посвідчені за згодою піклувальника.

Посадова, службова особа не приймає для посвідчення довіреність, що укладається представником батьків (усиновлювачів) малолітньої дитини або одного з них.

28. У довіреності зазначається строк, на який вона видана. Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії.

Строк дії довіреності зазначається словами.

Довіреність, у якій не зазначена дата її посвідчення, є нікчемною.

29. У разі посвідчення довіреності на ведення справи в суді посадова, службова особа роз'яснює довірителю, що представник вправі вчиняти від його імені всі процесуальні дії. Обмеження повноважень представника щодо вчинення певних процесуальних дій обумовлюються в довіреності.

30. Посадова, службова особа під час посвідчення довіреності повинна роз'яснити особі, яка звернулася за її посвідченням, що представник зобов'язаний вчиняти правочин особисто згідно з наданими йому повноваженнями. Представник може передати свої повноваження частково або в повному обсязі іншій особі у випадках, встановлених договором або законом між особою, яку представляють, і представником, чи у разі, коли представник був вимушений до такої передачі з метою охорони інтересів особи, яку він представляє.

31. Довіреність посвідчується в одному примірнику.

Посвідчена довіреність вручається особі, від імені якої вона посвідчена, або на прохання такої особи і за її рахунок надсилається за зазначеною нею адресою особі, на ім'я якої видана така довіреність.

МІНІСТРА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Н А К А З

№ 8/5 від 07.02.94

м.Київ

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
22 лютого 1994 р. за № 30/239

**Про затвердження Положення про державний
нотаріальний архів**

Відповідно до Закону України «Про нотаріат» **Н А К А З У Ю:**

1. Затвердити Положення про державний нотаріальний архів, що додається.

2. Управлінню організації юридичної допомоги населенню (Павлова Л.М.) довести зміст Положення про державний нотаріальний архів до Міністерства юстиції Республіки Крим, управлінь юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

3. Міністру юстиції Республіки Крим, начальникам управлінь юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій вжити заходів по організації і належному функціонуванню державних нотаріальних архівів.

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на управління організації юридичної допомоги населенню (Павлова Л.М.).

Міністр
В.В. Онопенко

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказом Міністерства
юстиції України
від 07.02.94 № 8/5

ПОЛОЖЕННЯ про державний нотаріальний архів

1. Загальні положення

1.1. Відповідно до статті 23 Закону України «Про нотаріат» державні нотаріальні архіви (далі — архіви) заснуються в обласних центрах, містах Києві, Сімферополі та Севастополі для тимчасового (до 75 років) централізованого зберігання та використання нотаріальних документів, передачі їх у відповідний державний архів, надання методичної та практичної допомоги фондоутворювачам у вдосконаленні роботи з документами.

1.2. Фондоутворювачами архівів є державні нотаріальні контори, приватні нотаріуси, посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів, які вчиняють нотаріальні дії, та посадові особи, котрі посвідчують заповіти і доручення, прирівнювані до нотаріально посвідчених.

1.3. Архіви у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, декретами, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства юстиції України, інструкціями, правилами і вказівками Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України та цим Положенням.

1.4. Архіви створюються і ліквідуються Міністерством юстиції України.

1.5. Штати архівів затверджуються Міністерством юстиції Республіки Крим, управліннями юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій в межах встановленої для них штатної чисельності і фонду заробітної плати.

1.6. Архів є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного герба України та своїм найменуванням.

2. Основні завдання та функції архіву

2.1. Основними завданнями архіву є:

комплектування документами, склад яких передбачено цим Положенням;

забезпечення збереження та використання документів, що знаходяться на зберіганні;

створення і вдосконалення науково-довідкового апарату до документів;

підготовка та своєчасна передача документів на зберігання до відповідного державного архіву з додержанням правил і вимог Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України;

підготовка та здійснення заходів щодо підвищення кваліфікації нотаріусів з питань, які входять до компетенції архіву.

2.2. Архів відповідно до покладених на нього завдань здійснює такі основні функції:

складає графіки приймання документів від фондоутворювачів;

на підставі графіків здійснює приймання документів, передбачених цим Положенням, не пізніше 2-х років після закінчення 10-річного строку їх зберігання у фондоутворювачів;

забезпечує збереження документів, регулярно проводить перевірки наявності і фізичного стану справ;

складає науково-довідковий апарат до документів, що зберігаються в архіві;

проводить експертизу цінності документів, що знаходяться в архіві, що надає методичну допомогу експертним комісіям Міністерства юстиції Республіки Крим, управлінь юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у проведенні експертизи цінності документів;

здійснює контроль за зберіганням документів у фондоутворювачів, надає їм методичну і практичну допомогу по впорядкуванню документів та підготовці їх до здачі в архів;

передає у встановленому порядку на державне зберігання документи та науково-довідковий апарат до них;

веде статистичну звітність за встановленими формами;

видає дублікати і засвідчує вірність копій і виписок з документів, які зберігаються в справах архіву, з додержанням вимог статті 8 Закону України «Про нотаріат»;

веде облік документів, переданих на запити органів, передбачених згаданим Законом;

веде прийом громадян з питань, що входять до компетенції архіву;

здійснює реєстрацію заповітів, прирівнюваних до нотаріально посвідчених, веде алфавітні книги їх обліку.

3. Склад документів архіву

3.1. Державні нотаріальні контори та приватні нотаріуси передають до архіву:

примірник номенклатури справ (нарядів);

всі документи, сформовані у наряді і закінчені діловодством, реєстри, спадкові справи, книги обліку тощо, ведення яких передбачено номенклатурою справ;

примірник опису справ постійного зберігання;

примірник акта про виділення до знищення документів і справ.

3.2. Посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів передають до архіву:

реєстри для реєстрації нотаріальних дій та реєстри для реєстрації заборони відчуження майна, а також арештів, накладених на житлові будинки, квартири, дачі, садові будинки, гаражі, земельні ділянки та інше нерухоме майно судовими та слідчими органами; сформовані у наряди примірники нотаріальних документів; книги обліку.

3.3. До складу документів архіву також входять:

номенклатура справ (нарядів) архіву;

журнали, книги, реєстри, наряди документів, ведення яких передбачене номенклатурою справ (нарядів);

науково-довідковий та обліковий апарат до документів, що знаходяться на зберіганні.

4. Права архіву

4.1. Для виконання покладених на нього завдань архів має право:

вимагати від завідуючих державними нотаріальними конторами, приватних нотаріусів та посадових осіб виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів, які вчиняють нотаріальні дії, додержання правил роботи з архівними документами, здійснювати контроль за їх збереженням та використанням;

давати нотаріусам рекомендації з питань, що входять до компетенції архіву;

перевіряти стан зберігання та впорядкування нотаріальних документів;

запитувати від нотаріусів та посадових осіб, які вчиняють нотаріальні дії та посвідчують заповіти, прирівнювані до нотаріально посвідчених, відомості, необхідні для роботи архіву;

залучати в необхідних випадках як експертів і консультантів працівників органів нотаріату;

інформувати Міністерство юстиції України, Міністерство юстиції Республіки Крим, управління юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій про стан архівної справи та вносити пропозиції щодо її вдосконалення.

5. Керівництво архівом

5.1. Архіви очолюють завідуючі, які призначаються на посаду і звільняються з неї Міністерством юстиції Республіки Крим, управлінням юстиції обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

5.2. Завідуючим архівом може бути особа, яка відповідає вимогам статті 3 Закону України «Про нотаріат».

5.3. Завідуючий архівом:

організує діяльність архіву та несе персональну відповідальність за виконанням покладених на нього завдань і функцій;

розподіляє функціональні обов'язки між працівниками архіву;

видає в межах своєї компетенції накази;

представляє архів у всіх установах і організаціях;

організує і бере участь у проведенні нарад, семінарів та інших заходів з підвищення кваліфікації нотаріусів з питань, які входять до компетенції державного нотаріального архіву.

Навчальне видання

Л.С. Сміян, Ю.В. Нікітін, П.Г. Хоменко

НОТАРІАТ В УКРАЇНІ

Навчальний посібник

Керівник видавничих проектів *Кривенко О. А.*
Оригінал-макет виготовлено *видавництвом КНТ*
Відповідальний за випуск *Пашутинський Є. К.*
Художнє оформлення обкладинки *Бажина В. С.*

НБ ПНУС

721255

Підписано до друку *04.12.2006 р.*
Гарнітура *SchoolBookAC*. Формат *60x84 1/16*.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-видав. арк. *48,35*. Умов. друк. арк. *39,41*. Тираж *1000* пр.
Зам. № *479*.

Видавництво КНТ
м. Київ, пр. Героїв Сталінграда, 8, корпус 8, оф.1.
Тел./факс (044) 581-21-38, 331-91-53
e-mail: *knt2003@ukr.net*, сайт: *www.knt2005.narod.ru*
Свідоцтво: ДК № 581 від 03.08.2001

ЗАТ «Миронівська друкарня»
м. Миронівка, Київська обл.
Свідоцтво: ДК № 2101 від 16.02.2005 р.